SRIMAD BHAGBAT
MAHATME SMAPTAM

श्रीमद्देवीभागवतस्यसटीकस्यानुक्रमणिका।

अध्यायः	पत्रम्
देवीभागवतमाहात्म्यानुक्रमणिका।	
१ स्कन्दपुराणीयमानसखण्डोक्तं श्रीदेवीभागवतमाहात्म्यम्. तत्र सूतशौनकादिसंवादे देवीभागवतश्रवणप्रसंगादितिहासकथनपुरःसरं देवीभागवतमाहात्म्यवर्णनम्. श्लो० ५०	१
२ कृष्णप्रात्यर्थं वसुदेवेन देवीभागवतनवाहपारायणश्रवणकृतम्, तत्प्रभावेण तस्य जांबवद्बिलप्रविष्टस्य पुनः प्राप्तिस्तदारभ्य देवीभागवतनवाहपारायणप्रवृत्तिः श्लो० ८२	२
३ स्कन्दागस्त्यसंवादः, तत्र स्कंदेन देवीभागवतमाहात्म्यकथनप्रस्तावे श्राद्धदेवमनुवृत्तान्तवर्णनम्. श्राद्धदेवेन पुत्रेच्छया यज्ञकरणम्. तत्पत्न्या कन्येच्छया होतुः संकल्पकल्पनायां प्रवर्तनम्. होतुःसंकल्पवैषम्येण कन्योत्पत्तिः मुनितपःप्रभावादिलाकन्यायाः पुरुषत्वे सुद्युम्ननामकरणम्, सुद्युम्नस्येलावृत्तप्रवेशात्स्त्रीत्वप्राप्तिः, तस्य पुरुषत्वप्राप्तये वसिष्ठेन शिवप्रार्थनम्, शिवप्रसादात्तस्य मासांतरितपुंस्त्वप्राप्तिः ततश्च भगवतीदेवीस्तुत्या देव्याः सुप्रसन्नता, देव्याज्ञया वसिष्ठेन सुद्युम्नाय देव्याराधनपुरःसरं देवीभागवतपुराणनवाहश्रावणम्. तत्प्रभावेण च सुद्युम्नस्याखण्डपुरुषत्वप्राप्तिः ५८ ...	४
४ देवीभागवतमाहात्म्यप्रसंगेन ऋतवाङ्मुनीतिहासवर्णनम्. तस्य मूर्ख कुपुत्रप्राप्त्यातिविषण्णस्य गर्गवाक्येन रेवतीनक्षत्रशापपुरःसरमंविकादेव्याराधनात्पुत्रपाण्डित्यादिसुखावाप्तिः, ऋषिशापात्कुमुदाचले पतितस्य रेवतीनक्षत्रस्य तेजसः सकाशात्कन्यकोत्पत्तिः, प्रमुंचमहर्षिणा तस्या रेवतीति नामकरणपुरःसरं पोषणम्. रेवत्या दुर्दमराज्ञा सह विवाहः दुर्दमस्य राज्ञो महर्षिवाक्याद्देव्याराधनाद्देवीभागवतनवाहपारायणाच्च रैवतनामकमनुपुत्रोत्पत्तिपूर्वकं सौख्यलाभवर्णनम्. श्लो० ९१	५
५ श्रीमद्देवीभागवतमहापुराणश्रवणसविस्तरविधिवर्णनम्. श्लो० १०२	६
प्रथमस्कन्धस्य।	
श्रीदेवीभागवतस्यमहापुराणत्वादिसिद्धान्तनिर्णयः	१
१ ग्रंथारम्भमङ्गलम् ऋषीणांपुराणविषयःप्रश्नः	६
२ ग्रंथसंख्याविषयश्च	८
३ ससंख्यक[illegible]पुराणाख्यातत्तद्युगीयव्यासानुकथनं च	१०
४ देवीसर्वो[illegible]कथनंप्रसंगतःशुकजन्मच	११
५ देव्यामहोत्कर्षः	१३
६ मधुकैटभयोर्युद्धोद्योगः ...	१[illegible]
७ ब्रह्मणामधुकै[illegible]हयानांकथा ...	२३
[illegible] स्तुतिः [illegible]र्गवाणांवधः	२५
[illegible] पयाभृगुवंशस्थितिः	२६
[illegible] देवी[illegible]कथा	२७
[illegible] शिवस्यव[illegible]	२४
११ [illegible]पत्तिः	२५
१२ पुरूरवसउत्पत्तिः	२७
१३ पुरूरवसउर्वश्याश्चचरितम् ...	२९
१४ शुकस्योत्पत्तिः	२९
१५ शुकवैराग्यम्	३१
१६ शुकायैतत्पुराणोपदेशः	३३

अध्यायः	पत्रम्
१७ जनकस्यपरीक्षार्थं शुकस्य मिथिलागमनम्	३५
१८ शुकायजनकोपदेशः	३६
१९ शुकस्यविवाहादिकम्	३८
२० शुकनिर्गमनोत्तरं व्यासकृत्योपवर्णनम्	४०

द्वितीयस्कंधस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ व्यासजन्मवृत्तान्तवर्णनम् ...	२
२ पराशराद्दाशकन्योदरेव्यासस्यजन्म	२
३ शंतनोःसत्यवत्यागंगयाचसहविवाहः	४
४ वसूनामुत्पत्तिः	५
५ शंतनुनासत्यवत्यावरणम्	७
६ व्यासात्पुत्रत्रयोत्पत्तिः पांडवोत्पत्तिश्च	९
७ पांडवानांकथानकं मृतानां दर्शनं च	११
८ यदुकुलस्य नाशःउत्तरासूनोर्वृत्तंच	१२
९ रुरुपुरावृत्तकथनपूर्वकोगुप्तगृहेराज्ञोवासः	१४
१० तक्षकद्विजयोः संभाषणंतक्षकेणराज्ञोदर्शनंच	१५
११ सर्पसत्रायबद्धपरिकरस्यजनमेजयस्यास्तीकेननिवारणम्	१७
१२ आस्तीकस्योद्धवोभागवतमाहात्म्यंच	१८

तृतीयस्कंधस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ भुवनेश्वरीनिर्णयः	२
२ विमानेनब्रह्मादीनांगतिः	३
३ विमानस्थैर्हरादिभिर्देवीदर्शनम्	४
४ विष्णुनाकृतंदेवीस्तोत्रम्	६
५ तदूर्ध्वंहरस्तुतिर्ब्रह्मस्तुतिश्च ...	७
६ ब्रह्मणेश्रीदेव्याउपदेशः ...	१०
७ तत्त्वनिरूपणम्	१४
८ गुणानांरूपसंस्थानादि	१६
९ पुनरपिगुणानांलक्षणमधिकृत्यनारदप्रश्नः	१७
१० सत्यव्रतकथा	१८
११ वाग्बीजोच्चारणात्सत्यव्रतस्यसिद्धिलाभः	२०
१२ अंबायज्ञविधिः	२२
१३ अंबिकामखस्यविष्णुनानुष्ठानम् ...	२४
१४ राजप्रश्नोत्तरंवैभववर्णनंच ...	२६
१५ युधाजिद्वीरसेनयोर्दौहित्रार्थयुद्धम्	२७
१६ युधाजितःसुदर्शनजिघांसयाभरद्वाजाश्रमंप्रतिगमनम्	२८
१७ विश्वामित्रकथोत्तरं राजपुत्रस्यकामबीजप्राप्तिः	३०
१८ काशीराजस्यस्वसुताविवाहोद्योगः	३१
१९ सुदर्शनेनसहराज्ञां स्वयंवरागमनम्	३२
२० राजसंवादानिवृत्तिपूर्वकंकन्यावोधः	३४
२१ राज्ञांकोलाहलेकन्यासंमतस्यराज्ञः स्थानम्	३५
२२ सुदर्शनविवाहःसुबाहोःकन्यायाविवाहश्च	३७
२३ महाराणांशत्रूणांदेव्याव्यापादनम्	३८
२४ देवीमहिमाकाश्यांदुर्गावासश्च	४०
२५ अंबिकातोषणंतत्पुरेदेवीस्थापनंच	४१
२६ नवरात्रविधिर्नृपायव्यासेनकथनम्	४२
२७ कुमारिकाकथनम्	४४
२८ रामायणकथाप्रश्नः ...	४६
२९ रामशोकः	४७
३० नारदेनव्रतकथनम्	४८

चतुर्थस्कंधस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ कृष्णावतारप्रश्नः	२
२ कर्मणोजन्मादिकारणत्वनिरूपणम्	३
३ दितेःशापकथनम्	५
४ [illegible]	६
५ नारा[illegible]	
६ [illegible]	
७ अहंकाराव[illegible]	
८ प्रह्लादनारायणयोःसमा[illegible]	
९ प्रह्लादनारायणयोर्युद्धम्	१३
१० हरयेभृगुणाशापदानम्	१४
११ शुक्रस्यमंत्रलाभार्थंगमनंशुक्रमातुर्वधश्च भृगुणाशुक्रमातुरुज्जीवनम् ...	१६
१२ जयंत्याःशुक्रसेवार्थंप्रेषणम्	१७
१३ शुक्ररूपेणदेवानांगुरुणादैत्यवंचना	१८
१४ दैत्यानांशुक्रसंप्राप्तिः	२०
१५ देवदानवयोर्युद्धशांतिः	२१
१६ हरेर्नानावताराः	२३
१७ सुरांगनानांनारायणाश्रमेगमनम्	२४

अध्यायः — पत्रम्

१८ दुष्टराजभाराक्रांतायामेदिन्याब्रह्माणंप्रतिगमनम् २५

१९ देवैःशक्तिस्तवनम् २६

२० वासुदेवांशावतारकथाः २८

२१ देवक्याःसप्तानांपुत्राणांवधः ... ३०

२२ देवानामंशावतरणम् ३१

२३ कृष्णजन्मकथनम् ३३

२४ कृष्णकथाः ३४

२५ पराशक्तेःसर्वज्ञत्वकथनम् ३५

पंचमस्कंधस्य ।

१ विष्णोरपेक्षयारुद्रस्यश्रेष्ठत्वम् ... १

२ देवीमाहात्म्यवर्णनंमहिषोत्पत्तिः ४

३ देवेंद्रेणसहसमरोद्योगः ५

४ देवानांसंसदिविमर्शः... ... ६

५ देवसेनापराजयः ७

६ देवदानवयुद्धम् ८

७ पराभूतानांदेवानांकैलासगमनम्.... १०

८ जगदंबायाः पलाशसामिधांज्वालनायोत्पत्तिकथनम् ११

९ देवैर्महायुधैर्देव्यर्चनम् ... १३

१० रक्तदूतसंवादकीर्तनम् ... १४

११ महिषासुरसंसदिविमृश्यताम्रोदूतस्यप्रेषणम् १६

१२ ताम्रस्यागमनोत्तरंबाष्कलदुर्मुखयोःप्रेषणम् १८

१३ बाष्कलदुर्मुखयोर्वधः १९

१४ ताम्रचिक्षुरयोर्देव्यावधः ... २०

१५ महारणेऽसिलोमादीनांनिधनम् २१

१६ महिषासुरस्यदेव्यासंवादः २२

१७ मंदोदर्याःकथानकम् २४

१८ महिषस्यवधः २६

१९ देवैःकृतामहादेवीस्तुतिः २७

२० अंतर्धानोत्तरंवृत्तकथनम् ३०

२१ शुंभासुरकथा ३२

२२ परादेव्याःसुरकार्यार्थंप्रादुर्भावः ... ३३

२३ कौशिकीतिप्रसिद्धायांव्यागिरौप्रादुर्भावः ३५

२४ दूतसंवादकीर्तनम् ३६

२५ धूम्रलोचनवधः ३७

२६ चंडमुंडयोःश्रीदेव्यासहयुद्धम् ३९

२७ रक्तबीजयुद्धम् ४०

२८ रक्तबीजयुद्धस्यविस्तारः ... ४२

२९ रक्तबीजवधःशुंभस्ययुद्धोद्योगः ... ४३

३० निशुंभवधः ४४

३१ शुंभासुरवधाश्रिताकथा ४६

३२ राजवैश्ययोश्चरित्रत्रयसेवकयोर्वार्ता ४८

३३ भुवनसुंदर्याराज्ञेकथनम् ४९

३४ राज्ञेतापसोपदेशः ५१

३५ राजवैश्ययोर्देव्याःप्रत्यक्षदर्शनम् ५२

षष्ठस्कंधस्य ।

१ वृत्रदैत्यवधकथारंभः ... १

२ त्रिशिरोवधवर्णनम् ३

३ पित्राज्ञयावृत्रस्यतपोर्थंवनगमनम् ४

४ वृत्रेणवरगर्वेणपराभूतानांदेवानांशंकरसमीपेगमनम् ६

५ देवीस्तुत्यादेवैर्वरप्रापणम् ... ७

६ वृत्रदैत्यवधाश्रिताकथा ... ९

७ वासवस्यगुप्तिवासोनहुषस्यचेंद्रपदेभिषेकः ११

८ नहुषेणप्रार्थितायाःशच्याश्रिता देवीप्रसादतस्तस्याइंद्रदर्शनम् १२

९ नहुषस्याधःपातः १४

१० त्रिविधस्यकर्मणोरूपकथनम् १५

११ युगोद्भवानांधर्माणांकथनंसदसद्धर्मविनिर्णयश्च १७

१२ आडीबकमहायुद्धस्यतीर्थयात्राप्रसंगतउपवर्णनम् १८

१३ शुनःशेपकथांतेयुद्धस्यस्मरणम् ... २०

१४ वसिष्ठस्यमित्रावरुणापत्यत्वविस्तरः २१

१५ निमेर्देहांतरेगतिःहैहयानांकथा ... २३

१६ हैहयेनभार्गवाणांवधः ... २५

१७ देव्याःकृपयाभृगुवंशस्थितिः २६

१८ हैहयस्यकथा २७

१९ हरेरश्विन्यांजन्म २८

२० हयीजातस्यहरेःकथानकम् ... ३०

२१ एकवीराभिषेचनोर्ध्ववृत्तकथनम् ३१

२२ एकावल्याःकथानकम् ३२

२३ हैहयभूभृतःकालकेतुनामहायुद्धम् ३४

२४ विक्षेपशक्तिकथनम् ३५

२५ व्यासेनस्वमोहोपपादनम्... .... ३७

अध्यायः	पत्रम्
२६ नारदेनापितथाकरणम्	३८
२७ नारदस्यविवाहः	३९
२८ पुनरपितस्यैवविस्तारः	४०
२९ स्त्रीभावंगतस्यनारदस्यपुनःपुरुषत्वप्राप्तिः	२
३० हरिणामहामायाप्रभावकथनम्	४३
३१ भगवतीध्यानादिकम्	४५

सप्तमस्कंधस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ सूर्यसोमोद्भवानांकथारंभः	२
२ तदन्वयस्यविस्तारः	२
३ सुकन्यकायाश्च्यवनायप्रदानम्	४
४ सुकन्यादेवभिषजोःसंवादः	५
५ रविपुत्रप्रसादजा च्यवनस्ययुवावस्था	६
६ शर्यातेर्यज्ञकरणम्	८
७ तत्राश्विनोः सोमपानम्	९
८ तद्वंशकथनम्	१०
९ ककुत्स्थादीनामुत्पत्तिः	११
१० सत्यव्रतकथा	१३
११ त्रिशंकोःकथानकम्	१४
१२ त्रिशंकोःस्वर्गवासः	१५
१३ हरिश्चंद्रेनृपेसतित्रिशंकोर्विश्वामित्रेणसमागमः	१७
१४ हरिश्चं कथा	१८
१५ राज्ञःपुत्रोत्सवः	१९
१६ शुनःशेपवधाश्रयाकथा	२०
१७ विश्वामित्रेणशुनःशेपस्यमोचनम्	२२
१८ हरिश्चंद्रेण विश्वामित्रवैरम्	२३
१९ हरिश्चंद्रस्यराज्यविध्वंसः	२४
२० नृपस्यदक्षिणादानयत्नः	२६
२१ तत्कृतःशोकः	२७
२२ हरिश्चंद्रेणात्मविक्रयः	२७
२३ चांडालेनहरिश्चंद्रक्रयः	२९
२४ हरिश्चंद्रस्यचांडालगृहेवस्थानम्	३०
२५ भूभृतःपुत्रभार्याकथा	३१
२६ पत्नीमभिज्ञायहरिश्चंद्रस्यशोकः	३२
२७ हरिश्चंद्रस्यस्वर्गवासः	३४
२८ शताक्षीमहिमा	३५
२९ राजवार्तायाःप्रश्नः	३७
३० गौरीजन्म नगपीडोद्भवश्च	३९
३१ पार्वत्याहिमालयाज्जन्म	४१
३२ आत्मतत्त्वनिरूपणम्	४३
३३ विश्वरूपदर्शनम्	४६
३४ ज्ञानस्यमोक्षार्थत्वम्	४८
३५ मंत्रासिद्धेःसाधनम्	५०
३६ ब्रह्मतत्त्वम्	५२
३७ भक्तिमहिमा	५
३८ देव्यामहोत्सवव्रतस्थानानिस्थानानिच	५५
३९ भगवतीपूजनम्	५६
४० ब्रह्मपूजाविधानम्	५८

अष्टमस्कन्धस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ मनवेदेव्यावरदानम्	२
२ वराहेणधरोद्धरणम्	३
३ मनुवंशवर्णनम्	४
४ प्रियव्रतकथानकम्	४
५ भूमंडलस्यविस्तारः	५
६ देवीवपनंदेव्युपास्तिश्च	६
७ मूलादूर्ध्वमहार्यवर्णनम्	७
८ इलावृत्तवर्णनम्	८
९ वर्षांतरगतसेव्यसेवकत्वकथनम्	९
१० तत्रसेव्यसेवकरूपाणांवर्णनम्	१०
११ वर्षांतरेक्रमप्राप्तासेव्यसेवकता	११
१२ द्वीपांतरसमाचारः	१३
१३ शिष्टद्वीपसमाचारः	१४
१४ लोकालोकगिरिव्यवस्था	१
१५ स्वर्गमनमांद्यादिप्रकाराः	
१६ सोमादीनांगत्यनुसारेणविविधंफलम्	१
१७ ध्रुवमंडलसंस्थानम्	१८
१८ राहुमंडलंचंद्रसूर्योपरागश्च	१८
१९ तलादेर्वर्णनम्	१
२० तलातलस्थितिः	२
२१ नरकस्वरूपम्	२
२२ पातकोपपादनम्	२
२३ शिष्टानांनरकाणां वर्णनम्	२
२४ देव्याराधनम्	२४

नवमस्कन्धस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ संक्षेपेणशक्तिवर्णनम्	१
२ पंचप्रकृतिसंभवः	७
३ देवतादिसृष्टिः	१
४ सरस्वतीस्तोत्रपूजादि	१

अध्यायः	पत्रम्
५ धर्मात्मजेननारदायसरस्वतीमहास्तोत्रकथनम्	१४
६ लक्ष्मीगंगाभारतीनांजन्मपृथ्वीलोके	१५
७ तासांशापोद्धारप्रकारः	१७
८ गंगादीनांसमुत्पत्तिःकलौवर्तनंच	१८
९ शक्त्युत्पत्तिप्रसंगतोभूमिशक्तेःसमुत्पत्तिः	२१
१० धरादेव्याअपराधेकृतेसतिनरकादिफलप्राप्तिकथनम्	२३
११ गंगोत्पत्तिः	२४
१२ राधाकृष्णांगसंभवायागंगायागोलोकेसमुत्पत्तिः	२५
१३ जाह्नवीनारायणप्रियाजातेतिकथनम्	२७
१४ गंगाविष्णवोःपरस्परसंबंधकरणम्	३०
१५ तुलस्युपाख्यानप्रश्नः	३१
१६ महालक्ष्म्याराजगृहेजन्म	३२
१७ धर्मध्वजसुतायास्तुलस्याःकथा	३३
१८ शंखचूडेनतुलस्याःसंगतिःसंवादश्च	३४
१९ तयोर्विवाहानंतरंदेवानांवैकुंठगमनम्	३६
२० शंखचूडस्यदेवैःसहसंग्रामः	३८
२१ शंखचूडमहेशयोर्युद्धम्	४०
२२ युद्धारंभः	४२
२३ जनार्दनेनशंखचूडस्यकवचहरणम्	४३
२४ तुलसीसंगवर्णनंतन्माहात्म्यंच	४४
२५ महामंत्रसहितंतुलसीपूजनम्	४६
२६ सावित्र्याख्यानम्	४७
२७ तस्याराजोदरेजन्म	४९
२८ अध्यात्मप्रश्नः	५०
२९ दानधर्मफलम्	५१
३० नानादानफलम्	५३
३१ सावित्र्यैमूलशक्तिमहामंत्रदानम्	५६
३२ पातकानांफलानि	५६
३३ कुंडेषुयेपतंतितेषांलक्षणम	५७
३४ अवशिष्टानांकुंडानांकथनम्	६०
३५ पुनरपिशिष्टानांकुंडानांकथनम्	६३
३६ देवीभक्त्यायमपुरीत्रयनाशकथनम्	६४
३७ कुंडानांलक्षणम्	६५
३८ देवीमहोत्कर्षः	६८
३९ महालक्ष्म्याख्यानम्	७१
४० लक्ष्मीजन्मादेर्नारदायकथनम्	७१
४१ शक्रस्यब्रह्मलोकंप्रतिगमनम्	७३
४२ महालक्ष्म्यर्चनक्रमादि	७५
४३ स्वाहाशक्तेरुपाख्यानम्	७६
४४ स्वधायाःसमुपाख्यानम्	७७
४५ दक्षिणायाउपाख्यानम्	७८
४६ षष्ठीदेव्याउपाख्यानम्	८०
४७ मंगलचंड्याःकथा	८२
४८ मनसायाःकथास्तोत्रादि	८३
४९ सुरभ्याख्यानम्	८६
५० राधायादुर्गायाश्चचरित्रम्	८६

दशमस्कंधस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ मनोःस्वायंभुवस्याख्यानम्	२
२ भगवत्याविंध्याद्रिगमनम्	२
३ विंध्येनभानुमार्गनिरोधः	२
४ वृषध्वजस्तुतिस्तस्मैवृत्तांतकथनंच	३
५ महाविष्णुस्तोत्रम्	३
६ अगस्त्येनदेवीप्रार्थनातोविंध्याद्रेर्वृद्धिकुंठनम्	४
७ मुनिनाविंध्यवृद्धिकुंठनम्	५
८ स्वारोचिषस्यमनोःकथा	६
९ चाक्षुषस्यमनोःकथा	६
१० सावर्णेर्मनोःकथा	७
११ महाकालीचरितम्	७
१२ महालक्ष्मीमहासरस्वत्योश्चरितम्	८
१३ नवमादिमनूनांचरित्रवर्णनम्	१०

एकादशस्कंधस्य ।

अध्यायः	पत्रम्
१ प्रातःकृत्यम्	२
२ शौचादिविधिः	४
३ स्नानादिविधिःरुद्राक्षधारणमहिमाच	५
४ रुद्राक्षाणांबहुविधत्वकथनम्	६
५ जपमालाविधानम्	७
६ रुद्राक्षमहिमा	८
७ एकवक्त्रादिरुद्राक्षाणांवर्णनम्	९
८ भूतशुद्धिः	९
९ शिरोव्रतविधानम्	१०
१० गौणभस्मादिवर्णनम्	१२
११ तस्यत्रिविधत्वंमाहात्म्यंच	१३
१२ भस्मधारणविस्तरः	१३

अध्यायः	पत्रम्
१३ भस्मनोमहिमा	१४
१४ विभूतिधारणमाहात्म्यम्	१५
१५ त्रिपुंड्रोर्ध्वपुंड्रयोर्महिमा	१६
१६ संध्योपासनम्	१९
१७ संध्यादिकृत्यम्	२२
१८ पूर्णोपचारादिकथनम्	२३
१९ मध्याह्नसंध्याकरणम्	२५
२० ब्रह्मयज्ञादिकम्	२५
२१ गायत्रीपुरश्चरणम्	२७
२२ वैश्वदेवादिकम्	२८
२३ भोजनान्तेकरणीयंतप्तकृच्छ्रादिलक्षणंच	२९
२४ काम्यकर्मसंग्रहणंप्रायश्चित्तविधानंच	३१
द्वादशस्कंधस्य ।	
१ गायत्र्याऋष्यादिकथनम्	१
२ वर्णानांशक्त्यादि	२
३ जगन्मातुःकवचम्	३
४ गायत्रीहृदयम्	३
५ गायत्रीस्तोत्रम्	४
६ गायत्रीनामसहस्रम्	५
७ दीक्षाविधिः	९
८ केनोपनिषत्कथा	१३
९ गौतमशापेनब्राह्मणानामन्यदेवतोपासनश्रद्धा	१७
१० द्वीपवर्णनम्	१९
११ पद्मरागादिनिर्मितप्रकारवर्णनम्	२२
१२ चिंतामणिगृहवर्णनम्	२५
१३ जनमेजयेनदेवीमखकरणम्	२७
१४ उपसंहारःपुराणफलदर्शनंच	२७

इति श्रीमद्देवीभागवतस्यसटीकस्यानुक्रमणिका समाप्ता ।

श्रीगुरुदेवो जयति ॥

॥ अथ श्रीमद्देवीभागवत महात्म्यं प्रारभ्यते ॥

ॐश्रीस्वामि[illegible]नंदनाथ[illegible]

श्रीगणेशोविजयते ॥ सृष्टौयासर्गरूपाजगदवनविधौपालिनीयाचरौद्रीसंहारेचापियस्याजगदिदमखिलंक्रीडनंयापराख्या ॥ पश्यन्तीमध्यमाथोतदनुभगवती
वैखरीवर्णरूपासास्मद्वाचं प्रसन्नाविधिहरिगिरिशाराधितालंकरोतु ॥ १ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत् ॥२॥
ऋषयऊचुः ॥सूतजीवसमावह्वीर्यस्त्वंश्रावयसीहनः ॥ कथामनोहराःपुण्याव्यासशिष्यमहामते ॥ ३ ॥ सर्वपापहरंपुण्यंविष्णोश्चरितमद्भुतम् ॥ अवतारकथो
पेतमस्माभिर्भक्तितः श्रुतम् ॥ ४ ॥ शिवस्यचरितंदिव्यंभस्मरुद्राक्षयोस्तथा ॥ सेतिहासंचमाहात्म्यंश्रुतंतवमुखाम्बुजात् ॥ ५ ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामः
पावनात्पावनम्परम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदंनृणामनायासेनसर्वशः ॥६॥ तत्त्वंब्रूहिमहाभागयेनसिद्ध्यन्तिमानवाः॥ कलावपिपरंत्वत्तोनविघ्नःसंशयच्छिदम् ॥७॥
सूतउवाच ॥ साधुपृष्टंमहाभागालोकानांहितकाम्यया ॥ सर्वशास्त्रस्ययत्सारंतद्वोवक्ष्याम्यशेषतः ॥ ८ ॥ तावद्गर्जन्तितीर्थानिपुराणानिव्रतानिच ॥ यावन्न
श्रूयतेसम्यग्देवीभागवतंनरैः ॥९॥ तावत्पापाटवीनृणांक्लेशदाऽदभ्रकण्टका॥यावन्नपरशुःप्राप्तोदेवीभागवताभिधः ॥१०॥तावत्क्लेशावहंनृणामुपसर्गमहातमः॥
यावन्नैवोदयंप्राप्तोदेवीभागवतोष्णगुः ॥ ११ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूतसूतमहाभागवदनोवदतांवर ॥ कीदृशंतत्पुराणंहिविधिस्तच्छ्रवणेचकः ॥ १२ ॥
कतिभिर्वासरैरेतच्छ्रोतव्यंकिंचपूजनम् ॥ कैर्मानवैःश्रुतंपूर्वंकान्कान्कामानवाप्नुयुः ॥ १३ ॥ सूतउवाच ॥ विष्णोरंशोमुनिर्जातस्सत्यवत्यांपराशरात् ॥
विभज्यवेदांश्चतुरश्शिष्यानध्यापयत्पुरा ॥ १४ ॥ व्रात्यानांद्विजबन्धूनांवेदेष्वनधिकारिणाम् ॥ स्त्रीणांदुर्मेधसांनृणां धर्मज्ञानंकथंभवेत् ॥ १५ ॥
विचार्यैतत्तमनसाभगवान्बादरायणः ॥ पुराणसंहितांदध्यौतेषांधर्मविधित्सया ॥ १६ ॥ अष्टादशपुराणानिसकृत्वाभगवान्मुनिः ॥ मामेवाध्यापयामास
भारताख्यानमेवच ॥ १७ ॥ देवीभागवतंतत्रपुराणंभोगमोक्षदम् ॥ स्वयंतुश्रावयामासजनमेजयभूपतिम् ॥ १८ ॥ पूर्वमस्यपिताराजापरीक्षित्त
क्षकाहिना ॥ संदष्टस्तस्यसंशुद्ध्यैराज्ञाभागवतंश्रुतम् ॥ १९ ॥ नवभिर्दिवसैःश्रीमद्वेदव्यासमुखाम्बुजात् ॥ त्रैलोक्यमातरंदेवींपूजयित्वाविधानतः ॥ २० ॥
नवाहयज्ञेसम्पूर्णेपरीक्षिदपिभूपतिः ॥ दिव्यरूपधरोदेव्यास्सालोक्यंतत्क्षणादगात् ॥ २१ ॥ पितुर्दिव्यांगतिंराजाविलोक्यजनमेजयः ॥ व्यासंमुनिंसम
भ्यर्च्यपरांमुदमवापह ॥ २२ ॥ अष्टादशपुराणानांमध्येसर्वोत्तमंपरम् ॥ देवीभागवतंनामधर्मकामार्थमोक्षदम् ॥ २३ ॥ येशृण्वंतिसदाभक्त्यादे
व्याभागवतींकथाम् ॥ तेषांसिद्धिर्नदूरस्थातस्मात्सेव्यासदानृभिः ॥ २४ ॥ दिनमर्द्धंतदर्द्धंवामुहूर्त्तंक्षणमेववा ॥ येशृण्वन्तिनराभक्त्यानतेषांदुर्गतिः
क्वचित् ॥ २५ ॥ सर्वयज्ञेषुतीर्थेषुसर्वदानेषुयत्फलम् ॥ सकृत्पुराणश्रवणात्तत्फलंलभतेनरः ॥ २६ ॥ कृतादौबहवोधर्माःकलौधर्मस्तुकेवलम् ॥ पुराण
श्रवणादन्योविद्यतेनापरोनृणाम् ॥ २७ ॥ धर्माचारविहीनानांकलावल्पायुषांनृणाम् ॥ व्यासोहितायविदधेपुराणाख्यंसुधारसम् ॥ २८ ॥ सुधांपिबेन्नैकए

वनरःस्यादजरामरः ॥ देव्याःकथामृतंकुर्यात्कुलमेवाजरामरम् ॥ २९ ॥ मासानांनियमोनात्रादिनानांनियमोपिन ॥ सदासेव्यंसदासेव्यंदेवीभागवतंनरैः ॥
॥ ३० ॥ आश्विनेमधुमासेवातपोमासेशुचौतथा ॥ चतुर्षुनवरात्रेषुविशेषात्फलदायकम् ॥ ३१ ॥ अतोनवाहयज्ञोयंसर्वस्मात्पुण्यकर्मणः ॥
फलाधिकप्रदानेनप्रोक्तःपुण्यप्रदोनृणाम् ॥ ३२ ॥ येदुर्हृदःपापरताविमुढामित्रद्रुहोवेदविनिंदकाश्च ॥ हिंसारतानास्तिकमार्गसक्तानवाहयज्ञेनपुनांतितेकलौ
॥ ३३ ॥ परस्वदाराहरणेतिलुब्धायेवैनराःकल्मषभारभाजः ॥ गोदेवताब्राह्मणभक्तिहीनानवाहयज्ञेनभवंतिशुद्धाः ॥ ३४ ॥ तपोभिरुग्रैर्व्रततीर्थसेवनैर्दानै
रनेकैर्नियमैर्मखैश्च ॥ हुतैर्जपैर्यच्चफलंनलभ्यतेनवाहयज्ञेनतदाप्यतेनृणाम् ॥ ३५ ॥ तथानगंगानगयानकाशीननैमिषंनोमथुरानपुष्करम् ॥ पुनातिस
द्योवदरीवनंनोयथाहिदेवीमखएषविप्राः ॥ ३६ ॥ अतोभागवतंदेव्याःपुराणंपरतःपरम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणामुत्तमंसाधनंमतम् ॥ ३७ ॥ आश्वि
नस्यसितेपक्षेकन्याराशिगतेरवौ ॥ महाष्टम्यांसमभ्यर्च्यहैमासिंहासनस्थितम् ॥ ३८ ॥ देवीप्रीतिप्रदंभक्त्याश्रीभागवतपुस्तकम् ॥ दद्याद्विप्राय
योग्यायसदेव्याःपदवींलभेत् ॥ ३९ ॥ देवीभागवतस्यापिश्लोकंश्लोकार्द्धमेववा ॥ भक्त्यायश्चपठेन्नित्यंसदेव्याःप्रीतिभाग्भवेत् ॥ ४० ॥ उपसर्गभयंघोरं
महामारीसमुद्भवम् ॥ उत्पातानखिलांश्चापिहंतिश्रवणमात्रतः ॥ ४१ ॥ बालग्रहकृतंयच्चभूतप्रेतकृतंभयम् ॥ देवीभागवतस्यास्यश्रवणाद्यातिदूरतः ॥
॥ ४२ ॥ यस्तुभागवतंदेव्याः पठेद्भक्त्याशृणोतिवा ॥ धर्ममर्थंचकामंचमोक्षंचलभतेनरः ॥ ४३ ॥ श्रवणाद्वसुदेवोस्यप्रसेनान्वेषणेगतम् ॥ चिरायितं
प्रियंपुत्रंकृष्णंलब्ध्वामुमोदह ॥४४॥ यएतांशृणुयाद्भक्त्याश्रीमद्भागवतींकथाम् ॥ भुक्तिमुक्तिसलभतेभक्त्यायश्चपठेदिमाम् ॥ ४५ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंदरि
द्रोधनवान्भवेत् ॥ रोगीरोगात्प्रमुच्येतश्रुत्वाभागवतामृतम् ॥ ४६ ॥ वंध्यावाकाकवंध्यावामृतवत्साचयांगना ॥ देवीभागवतंश्रुत्वालभेत्पुत्रंचिरायुषम्
॥ ४७ ॥ पूजितंयद्गृहेनित्यंश्रीभागवतपुस्तकम् ॥ तद्गृहंतीर्थभूतंहिवसतांपापनाशकम्॥४८॥अष्टम्यांवाचतुर्दश्यांनवम्यांभक्तिसंयुतः ॥ यःपठेच्छृणुया
द्वापिससिद्धिंलभतेपराम् ॥ ४९ ॥ पठन्द्विजोवेदविदग्रणीर्भवेद्बाहुप्रजातोधरणीपतिःस्यात् ॥ वैश्यःपठन्वित्तसमृद्धिमेतिशूद्रोपिशृण्वन्स्वकुलोत्तम
स्स्यात् ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीस्कन्दपुराणेमानसखण्डेदेवीभागवतमाहात्म्येप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ वसुदेवोमहाभागःकथंपुत्र
मवाप्तवान् ॥ प्रसेनःकुत्रकृष्णेनभ्रमतान्वेषितःकथम् ॥ १ ॥ विधिनाकेनकस्माच्चदेवीभागवतंश्रुतम् ॥ वसुदेवेनसुमतेवदसूतकथामिमाम् ॥ २ ॥
॥ सूतउवाच ॥ सत्राजिद्भोजवंशीयोद्वारवत्यांसुखंवसन् ॥ सूर्यस्याराधनेयत्तोभक्तश्चपरमस्सखा ॥ ३ ॥ अथकालेनकियताप्रसन्नस्सविताभ
वत् ॥ स्वलोकंदर्शयामासतद्भक्त्याप्रणयेनच ॥ ४ ॥ तस्मैप्रीतश्चभगवान्स्यमंतकमणिंददौ ॥ सतंबिभ्रन्मणिंकण्ठेद्वारकामाजगामह ॥ ५ ॥

दृष्ट्वातंतेजसाभ्रांतामत्वादित्यंपुरौकसः ॥ कृष्णमूचुस्समभ्येत्यसुधर्मायामवस्थितम् ॥ ६ ॥ एषआयातिसविताद्दिदृक्षुस्त्वांजगत्पते ॥ श्रुत्वाकृष्णस्तु तद्वाचंप्रहस्योवाचसंसदि ॥ ७ ॥ सवितानैषभोबालाःसत्राजिन्मणिनाज्वलन् ॥ स्यमन्तकेनचायातिभास्वद्दत्तेनभास्वता ॥ ८ ॥ अथविप्रान्समाहूय स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ प्रावेशयत्समभ्यर्च्यसत्राजित्स्वगृहेमणिम् ॥ ९ ॥ नतत्रमारीदुर्भिक्षंनोपसर्गभयंक्वचित् ॥ यत्रास्तेसमणिर्नित्यमष्टभारसुवर्णदः ॥ १० ॥ अथसत्राजितोभ्राताप्रसेनोनामकर्हिचित् ॥ कण्ठेबध्वामणिंसद्योहयमारुह्यसैंधवम् ॥ ११ ॥ मृगयार्थंवनंयातस्तमद्राक्षीन्मृगाधिपः॥प्रसेनंसहयंह त्वासिंहोजग्राहतंमणिम् ॥ १२ ॥ जाम्बवानृक्षराजोथदृष्ट्वामणिधरंहरिम् ॥ हत्वाचतंबिलद्वारिमणिंजग्राहवीर्यवान् ॥ १३ ॥ सतंमणिंस्वपुत्रायक्रीड नार्थमदात्प्रभुः ॥ अथचिक्रीडबालोपिमणिंसंप्राप्यभास्वरम् ॥१४॥ प्रसेनेऽनागतेचाथसत्राजित्पर्यतप्यत ॥ नजानेकेननिहतःप्रसेनोमणिमिच्छता॥१५॥ अथलोकमुखोद्गीर्णाकिंवदन्तीपुरेभवत् ॥ कृष्णेननिहतोनूनंप्रसेनोमणिलिप्सुना ॥ १६ ॥ सतंशुश्रावकृष्णोपिदुर्यशोलिप्तमात्मनि ॥ मार्ष्टुंतत्तस्यपदवींपुरौ कोभिस्सहागमत् ॥ १७ ॥ गत्वासविपिनेपश्यत्प्रसेनंहरिणाहतम् ॥ ययौमृगेन्द्रमन्विष्यन्नसृग्बिंदुद्वंकिताध्वना ॥ १८ ॥ अथकृष्णोहतंसिंहंबिलद्वारि विलोक्यच ॥ उवाचभगवान्वाचंकृपयापुरवासिनः ॥ १९ ॥ तिष्ठध्वंयूयमत्रैवयावदागमनंमम ॥ प्रविशामिबिलंत्वेनन्मणिहारकलब्धये ॥ २० ॥ तथेत्युक्त्वातुतेतस्थुस्तत्रैवद्वारकौकसः॥जगामांतर्बिलंकृष्णोयत्रजाम्बवतोगृहम्॥२१॥ऋक्षराजसुतंदृष्ट्वाकृष्णोमणिधरंतदा ॥ हर्तुमैच्छन्मणिंतावद्धात्रीचु क्रोशभीतवत् ॥२२॥ श्रुत्वाधात्रीरवंसद्यःसमागत्यर्क्षराट्तदा ॥ युयुधेस्वामिनासाकमविश्रममहर्निशम् ॥२३॥ एवंत्रिनवरात्रंतुमहद्युद्धमभूत्तयोः ॥ कृष्णा गमंप्रतीक्षंस्तेतस्थुर्द्वारिपुरौकसः ॥२४॥ द्वादशाहंततोभीत्याप्रतिजग्मुर्निजालयम् ॥ तत्रतेकथयामासुर्वृत्तांतंसर्वमादितः ॥२५॥ सत्राजितंशपंतस्तेसर्वेशो काकुलाभृशम् ॥ वसुदेवोमहाभागःश्रुत्वापुत्रस्यतांकथाम् ॥ २६ ॥ मुमोहसपरीवारस्तदापरमयाशुचा ॥ चिन्तयामासबहुधाकथंश्रेयोभवेन्मम ॥ २७ ॥ अथाजगामभगवान्देवर्षिर्ब्रह्मलोकतः ॥ उत्थायतंप्रणम्यासौवसुदेवोभ्यपूजयत् ॥ २८ ॥ नारदोनामयंपृष्ट्वावसुदेवंमहामतिम् ॥ पप्रच्छचयदुश्रेष्ठंकिंचिंतय सितद्वद ॥ २९ ॥ वसुदेवउवाच ॥ पुत्रोमेऽतिप्रियःकृष्णःप्रसेनान्वेषणायतु ॥ पौरैस्साकंवनंगत्वानिहतंतंतदैक्षत ॥ ३० ॥ प्रसेनघातकंदृष्ट्वाबिलद्वारेमृतं हरिम् ॥ द्वारिपौरानधिष्ठायबिलांतर्गतवान्स्वयम् ॥ ३१ ॥ बहवोदिवसायातानायात्यद्यापिमेसुतः ॥ अतश्शोचामितद्ब्रूहियेनलप्स्येसुतंमुने ॥ ३२ ॥ नारद उवाच ॥ पुत्रप्राप्त्यैयदुश्रेष्ठदेवीमाराधयांबिकाम् ॥ तस्याआराधनेनैवसद्यःश्रेयोह्यवाप्स्यसि ॥३३॥ वसुदेवउवाच ॥ भगवन्काहिसादेवीकिंप्रभावामहेश्वरी॥ कथमाराधनंतस्यादेवर्षेकृपयावद ॥ ३४ ॥ नारदउवाच ॥ वसुदेवमहाभागशृणुसंक्षेपतोमम ॥ देव्यामाहात्म्यमतुलंकोवक्तुंविस्तरात्क्षमः ॥ ३५ ॥ या

साभगवतीनित्यासच्चिदानन्दरूपिणी ॥ परात्परतरादेवीययाव्यातमिदंजगत् ॥ ३६ ॥ यदाराधनतोब्रह्मासृजतीदंचराचरम् ॥ यांचस्तुत्वाविनिर्मुक्तोमधु
कैटभजाद्भयात् ॥ ३७ ॥ विष्णुर्यत्कृपयाविश्वंबिभर्तिभगवानिदम् ॥ रुद्रस्संहरतेयस्याः कृपापांगनिरीक्षणात् ॥ ३८ ॥ संसारबंधहेतुर्यासैवमुक्तिप्रदा
यिनी ॥ साविद्यापरमादेवीसैवसर्वेश्वरेश्वरी ॥ ३९ ॥ नवरात्रविधानेनसम्पूज्यजगदंबिकाम् ॥ नवाहोभिः पुराणंचदेव्याभागवतंशृणु ॥ ४० ॥ यस्यश्रवण
मात्रेणसद्यःपुत्रमवाप्स्यसि ॥ भुक्तिर्मुक्तिर्नदूरस्थापठतांशृण्वतांनृणाम् ॥ ४१ ॥ इत्युक्तोनारदेनासौवसुदेवःप्रणम्यतम् ॥ उवाचपरयाप्रीत्यानारदंमुनिस
त्तमम् ॥ ४२ ॥ वसुदेवउवाच ॥ भगवंस्तववाक्येनसंस्मृतंवृत्तमात्मनः ॥ श्रूयतांतच्चवक्ष्यामिदेवीमाहात्म्यसंभवम् ॥ ४३ ॥ पुरानभोगिराकंसोदेव
क्यष्टमगर्भतः ॥ ज्ञात्वात्ममृत्युंपापोमांसभार्यंन्यरुणद्ध्रिया ॥ ४४ ॥ कारागारेहमवसंदेवक्यासहभार्यया ॥ जातंजातंसमवधीत्पुत्रंकंसोपिपापकृत् ॥
॥ ४५ ॥ षट्पुत्रानिहतास्तेनतदाशोकाकुलाभृशम् ॥ अतप्यद्देवकीदेवीनक्तंदिवमनिन्दिता ॥ ४६ ॥ तदाहंगर्गमाहूयमुनिंनत्वाभिपूज्यच ॥ निवेद्यदेवकी
दुःखमवोचंपुत्रकाम्यया ॥ ४७ ॥ भगवन्करुणासिन्धोयादवानांगुरुर्भवान् ॥ आयुष्मत्पुत्रसंप्राप्तिसाधनंवदमेमुने ॥४८॥ ततोगर्गः प्रसन्नात्मामामुवाचदया
निधिः॥गर्गउवाच॥ ॥वसुदेवमहाभागशृणुतत्साधनम्परम्॥४९॥यासाभगवतीदुर्गाभक्तदुर्गतिहारिणी॥तामाराधयकल्याणींसद्यःश्रेयोह्यवाप्स्यसि॥५०॥
यदाराधनतस्सर्वेसर्वान्कामानवाप्नुयुः ॥ नकिंचिदुर्लभंलोकेदुर्गार्चनवतांनृणाम् ॥ ५१ ॥ इत्युक्तोहंमुदायुक्तःसभार्योमुनिपुंगवम् ॥ प्रणम्यपरयाभक्त्या
प्रावोचंविहितांजलिः ॥ ५२ ॥ वसुदेवउवाच ॥ यद्यस्तिभगवन्प्रीतिर्मयितेकरुणानिधे ॥ तदागुरोमदर्थेत्वंसमाराधयचण्डिकाम् ॥ ५३ ॥ निरुद्धःकंस
गेहेहंनकिंचित्कर्तुमुत्सहे ॥ अतस्त्वमेवदुःखाब्धेर्मामुद्धरमहामते ॥ ५४ ॥ इत्युक्तस्तुमयाप्रीतःप्रोवाचमुनिपुंगवः ॥ वसुदेवतवप्रीत्याकरिष्यामिहितंतव
॥ ५५ ॥ अथगर्गमुनिःप्रीत्यामयासंप्रार्थितोगमत् ॥ आरिराधयिषुर्दुर्गांविंध्याद्रिंब्राह्मणैस्सह ॥ ५६ ॥ तत्रगत्वाजगद्धात्रींभक्ताभीष्टप्रदायिनीम् ॥ आरा
धयामाससुनिर्जपपाठपरायणः ॥ ५७ ॥ ततस्समाप्तेनियमेवागुवाचाशरीरिणी ॥ प्रसन्नाहंमुनेकार्यसिद्धिस्तवभविष्यति ॥ ५८ ॥ भूभारहरणार्थायाम
यासंप्रेरितोहरिः ॥ वसुदेवस्यदेवक्यांस्वांशेनावतरिष्यति ॥ ५९ ॥ कंसभीत्यातमादायबालमानकदुंदुभिः ॥ प्रापयिष्यतिसद्यस्तुगोकुलेनन्दवेश्मनि ॥
॥ ६० ॥ यशोदातनयांनीत्वास्वगृहेकंसभूभुजे ॥ दास्यत्यथचतांहंतुंकंसआक्षेप्स्यतिक्षितौ ॥ ६१ ॥ सातद्धस्ताद्विनिर्गत्यसद्योदिव्यवपुर्द्धरा ॥ मदंश
भूताविंध्याद्रौकरिष्यतिजगद्धितम् ॥ ६२ ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाप्रणम्यजगदंबिकाम् ॥ गर्गोमुनिःप्रसन्नात्मामथुरामगमत्पुरीम् ॥ ६३ ॥ वरदानंमहादेव्याग
र्गाचार्यमुखादहम् ॥ श्रुत्वासभार्यस्संप्रीतः परांमुदमथागमम् ॥ ६४ ॥ तदारभ्यपरंजानेदेवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ अधुनापिहिदेवर्षेश्रुतंतवमुखांबुजात

॥ ६५ ॥ अतोभागवतंदेव्यास्त्वमेवश्रावयप्रभो ॥ मद्भाग्यादेवदेवर्षेसंप्राप्तोसिदयानिधे ॥ ६६ ॥ वसुदेववचःश्रुत्वानारदःप्रीतमानसः ॥ सुदिनेशुभनक्षत्रेकथारंभमथाकरोत् ॥ ६७ ॥ कथाविघ्नविघातार्थंद्विजाजेपुर्नवाक्षरम् ॥ मार्कण्डेयपुराणोक्तंपेठुर्देव्याः स्तवंतथा ॥६८॥ प्रथमस्कंधमारभ्यश्रीनारदमुखोद्गतम्॥शुश्राववसुदेवश्चभक्त्याभागवतामृतम्॥६९॥नवमेह्निकथापूर्तौपुस्तकंवाचकंतथा॥प्रसन्नः पूजयामासवसुदेवोमहामनाः ॥७०॥ अथतत्रबिलस्यांतःकृष्णजांबवतोर्मृधे ॥ कृष्णमुष्टिविनिष्पातश्लथांगोजांबवानभूत् ॥ ७१ ॥ अथागतस्मृतिस्सोपिभगवंतंप्रणम्यच ॥ उवाचपरयाभक्त्यास्वापराधंक्षमापयन् ॥ ७२ ॥ ज्ञातोसिरघुवर्यस्त्वंयद्रोषात्सरितांपतिः ॥ क्षोभंजगामलंकाचरावणः सानुगोहतः ॥ ७३ ॥ सएवासिभवान्कृष्णमद्दौरात्म्यंक्षमस्वभोः ॥ ब्रूहियत्करणीयंमेभृत्योहंतवसर्वथा ॥ ७४ ॥ श्रुत्वाजांबवतोवाचमब्रवीज्जगदीश्वरः ॥ मणिहेतोरिहप्राप्तावयमृक्षपतेबिलम् ॥ ७५ ॥ ऋक्षराजस्ततःप्रीत्याकन्यांजाम्बवतींनिजाम् ॥ ददौकृष्णायसंपूज्यस्यमंतकमणिंतथा ॥ ७६ ॥ सतांपत्नींसमादायमणिंकंठेतथादधत् ॥ अभिमंत्र्यर्क्षराजश्चप्रतस्थेद्वारकांप्रति ॥ ७७ ॥ कथासमाप्तिदिवसेवसुदेवउदारधीः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासदक्षिणाभिरतोषयत् ॥ ७८ ॥ आशीर्वाचंप्रयुंजानाद्विजायत्समयेहरिः ॥ आजगामक्षणेतास्मिन्पत्न्यासहमणिंदधत् ॥ ७९ ॥ भार्ययासहितंकृष्णंवसुदेवपुरोगमाः ॥ दृष्ट्वाहर्षाश्रुपूर्णाक्षास्समवापुः परांमुदम् ॥ ८० ॥ देवर्षिर्नारदश्चाथकृष्णागमनहर्षितः ॥ आमंत्र्यवसुदेवंचकृष्णंब्रह्मसभांययौ ॥ ८१ ॥ हरिचरितमिदंयत्कीर्तितंदुर्यशोघ्नंपठतिविमलभक्त्याशुद्धचित्तःशृणोति ॥ सभवतिसुखपूर्णःसर्वदासिद्धिकामोजगतिचवपुषोन्तेमुक्तिमार्गंलभेच्च ॥ ८२ ॥ ॥ इतिश्रीस्कन्दपुराणेमानसखण्डेश्रीदेवीभागवतमाहात्म्येद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ अथेतिहासमन्यच्चशृणुध्वंमुनिसत्तमाः ॥ देवीभागवतस्यास्यमाहात्म्यंयत्रगीयते ॥ १ ॥ एकदाकुंभयोनिस्तुलोपामुद्रापतिर्मुनिः ॥ गत्वाकुमारमभ्यर्च्यपप्रच्छविविधाः कथाः ॥ २ ॥ सतस्मैभगवान्स्कन्दःकथयामासभूरिशः ॥ दानतीर्थव्रतादीनांमाहात्म्योपचिताःकथाः ॥ ३ ॥ वाराणस्याश्चमाहात्म्यंमणिकर्णीभवंतथा ॥ गंगायाश्चापितीर्थानांवर्णितंबहुविस्तरम् ॥ ४ ॥ श्रुत्वाथसमुनिः प्रीतः कुमारंभूरिवर्चसम् ॥ पुनःपप्रच्छलोकानांहितार्थंकुंभसंभवः ॥ ५ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ भगवंस्तारकारातेदेवीभागवतस्यतु ॥ माहात्म्यंश्रवणेतस्यविधिंचापिवदप्रभो ॥ ६ ॥ देवीभागवतंनामपुराणंपरमोत्तमम् ॥ त्रैलोक्यजननीसाक्षाद्गीयतेयत्रशाश्वती ॥ ७ ॥ स्कंदउवाच ॥ श्रीभागवतमाहात्म्यंकोवक्तुंविस्तरात्क्षमः ॥ शृणुसंक्षेपतोब्रह्मन्कथयिष्यामिसांप्रतम् ॥ ८ ॥ यानित्यासच्चिदानन्दरूपिणीजगदम्बिका ॥ साक्षात्समाश्रितायत्रभुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥९॥ अतस्तद्वाङ्मयीमूर्तिर्देवीभागवतंमुने ॥ पठनाच्छ्रवणाद्यस्यनकिंचिदिहदुर्लभम् ॥ १० ॥ आसीद्विवस्वतः पुत्रः श्राद्धदेवइतिश्रुतः ॥ सोऽनपत्योकरोदिष्टिंवसिष्ठानुमतो

नृपः ॥ ११ ॥ होतारंप्रार्थयामासश्रद्धाथदयितामनोः ॥ कन्याभवतुमेब्रह्मंस्तथोपायोविधीयताम् ॥ १२ ॥ मनसाचिंतयन्होताकन्यामेवाजुहोद्धविः ॥
ततस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामचाभवत् ॥ १३ ॥ अथराजासुतांदृष्ट्वाप्रोवाचविमनागुरुम् ॥ कथंसंकल्पवैषम्यमिहजातंप्रभोतव ॥ १४ ॥ तच्छ्रुत्वा
समुनिर्दध्यौज्ञात्वाहोतुर्व्यतिक्रमम् ॥ ईश्वरंशरणंयातइलायाःपुंस्त्वकाम्यया ॥ १५ ॥ मुनेस्तपःप्रभावाच्चपरेशानुग्रहात्तथा ॥ पश्यतांसर्वलोकाना
मिलापुरुषतामगात् ॥ १६ ॥ गुरुणाकृतसंस्कारःसुद्युम्नोथमनोस्सुतः ॥ निधिर्बभूवविद्यानांसरितामिवसागरः ॥ १७ ॥ अथकालेनसुद्युम्नस्तारुण्यंसम
वाप्यच ॥ मृगयार्थंवनंयातोहयमारुह्यसैन्धवम् ॥ १८ ॥ वनाद्वनांतरंगच्छन्बहुबभ्रामसानुगः ॥ दैवादधस्ताद्धेमाद्रेस्सकुमारोवनंययौ ॥ १९ ॥ कस्मिं
श्चित्समयेयत्रभार्ययापर्णयासह ॥ अरमद्देवदेवस्तुशंकरोभगवान्मुदा ॥ २० ॥ तदातुमुनयस्तत्रशिवदर्शनलालसाः ॥ आजग्मुरथतान्दृष्ट्वागिरिजाव्रीडि
ताभवत्॥२१॥रममाणौतुतौदृष्ट्वागिरिशौसंशितव्रताः॥निवृत्तामुनयोजग्मुर्वैकुण्ठनिलयंतदा ॥ २२ ॥ प्रियायाःप्रियमन्विच्छंश्शिवोरण्यंशशापह॥अद्यारभ्य
विशेद्योत्रपुमान्योषिद्भवेदिति ॥२३॥ ततआरभ्यतंदेशंपुरुषावर्जयंतिहि॥तत्रप्रविष्टःसुद्युम्नोबभूवप्रमदोत्तमा॥२४॥स्त्रीभूताननुगानश्वंवडवांवीक्ष्यविस्मितः॥
अथसासुन्दरीयोषाविचचारवनेवने ॥ २५ ॥ एकदासाजगामाथबुधस्याश्रमसन्निधौ ॥ दृष्ट्वातांचारुसर्वांगींपीनोन्नतपयोधराम् ॥ २६ ॥ बिंबोष्ठींकुन्द
दशनांसुमुखीमुत्पलेक्षणाम् ॥ अनंगशरविद्धांगश्चकमेभगवान्बुधः ॥ २७ ॥ सापितंचकमेसुभ्रूःकुमारंसोमनंदनम् ॥ ततस्तस्याश्रमेवात्सीद्रममाणाबुधे
नसा ॥ २८ ॥ अथकालेनकियतापुरूरवसमात्मजम् ॥ सतस्यांजनयामासमित्रावरुणसंभव ॥ २९ ॥ अथवर्षेषुयातेषुकदाचित्साबुधाश्रमे ॥ स्मृत्वा
स्वंपूर्ववृत्तांतंदुःखितानिर्जगामह ॥ ३० ॥ गुरोरथाश्रमंगत्वावासिष्ठस्यप्रणम्यतम् ॥ निवेद्यवृत्तंशरणंययौपुंस्त्वमभीप्सती ॥ ३१ ॥ वसिष्ठोज्ञातवृत्तांतो
गत्वाकैलासपर्वतम् ॥ संपूज्यशंभुंतुष्टावभक्त्यापरमयायुतः ॥ ३२ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ नमोनमःशिवायास्तुशंकरायकपर्दिने ॥ गिरिजार्द्धांगदेहायनम
स्तेचंद्रमौलये॥३३॥मृडायसुखदात्रेतेनमःकैलासवासिने ॥ नीलकण्ठायभक्तानांभुक्तिमुक्तिप्रदायिने ॥ ३४ ॥ शिवायशिवरूपायप्रपन्नभयहारिणे ॥ नमो
वृषभवाहायशरण्यायपरात्मने ॥ ३५ ॥ ब्रह्मविष्णवीशरूपायसर्गस्थितिलयेषुच ॥ नमोदेवाधिदेवायवरदायपुरारये ॥ ३६ ॥ यज्ञरूपाययजतांफल
दात्रेनमोनमः ॥ गंगाधरायसूर्येन्दुशिखिनेत्रायतेनमः ॥ ३७ ॥ एवंस्तुतस्सभगवान्प्रादुरासीज्जगत्पतिः ॥ वृषारूढोम्बिकोपेतःकोटिसूर्यसमप्रभः ॥
॥ ३८ ॥ रजताचलसंकाशस्त्रिणेत्रश्चंद्रशेखरः ॥ प्रणतंपरितुष्टात्माप्रोवाचमुनिसत्तमम् ॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वरंवरयविप्रर्षेयत्तेमनसिवर्तते ॥ इत्यु
क्तस्तंप्रणम्येलापुँस्त्वमभ्यर्थयन्मुनिः ॥ ४० ॥ अथप्रसन्नोभगवानुवाचमुनिसत्तमम् ॥ मासंपुमान्सभवितामासंनारीभविष्यति ॥ ४१ ॥ इतिप्राप्यवरं

शंभोर्महर्षिर्जगदम्बिकाम् ॥ वरदानोन्मुखींदेवींप्रणनाममहेश्वरीम् ॥ ४२ ॥ कोटिचंद्रकलाकान्तिसुस्मितांपरिपूज्यच ॥ तुष्टावभक्त्यासततमिलायाः
पुंस्त्वकाम्यया ॥ ४३ ॥ जयदेविमहादेविभक्तानुग्रहकारिणि ॥ जयसर्वसुराराध्येजयानन्तगुणालये ॥ ४४ ॥ नमोनमस्तेदेवेशिशरणागतवत्सले ॥
जयदुर्गेदुःखहंत्रिदुष्टदैत्यनिषूदिनि ॥ ४५ ॥ भक्तिगम्येमहामायेनमस्तेजगदम्बिके ॥ संसारसागरोत्तारपोतीभूतपदाम्बुजे ॥ ४६ ॥ ब्रह्मादयोपिविबुधा
स्त्वत्पादांबुजसेवया ॥ विश्वसर्गस्थितिलयप्रभुत्वंसमवाप्नुयुः ॥ ४७ ॥ प्रसन्नाभवदेवेशिचतुर्वर्गप्रदायिनि ॥ कस्त्वांस्तोतुंक्षमोदेविकेवलंप्रणतोस्म्य
हम् ॥ ४८ ॥ एवंस्तुताभगवतीदुर्गानारायणीपरा ॥ भक्त्यावसिष्ठमुनिनाप्रसन्नातत्क्षणादभूत् ॥ ४९ ॥ तदोवाचमहादेवीप्रणतार्तिहरीमुनिम् ॥ सुद्युम्न
भवनंगत्वाकुरुभक्त्यामदर्चनम् ॥ ५० ॥ सुद्युम्नंश्रावयप्रीत्यापुराणंमत्प्रियंकरम् ॥ देवीभागवतंनामनवाहोभिर्द्विजोत्तम ॥ ५१ ॥ श्रवणादेवसततंपुं
स्त्वमस्यभविष्यति ॥ इत्युक्त्वाचतिरोधानंगच्छतःस्माशिवेश्वरौ ॥ ५२ ॥ वसिष्ठस्तांदिशंनत्वासमागत्याश्रमंनिजम् ॥ समाहूयचसुद्युम्नंदेव्याराधनमा
दिशत् ॥५३॥ आश्विनस्यसितेपक्षेसंपूज्यजगदंबिकाम् ॥ नवरात्रविधानेनश्रावयामासभूपतिम् ॥ ५४ ॥ श्रुत्वाभक्त्यापिसुद्युम्नःश्रीमद्भागवतामृतम् ॥
प्रणम्याभ्यर्च्यचगुरुंलेभेपुंस्त्वंनिरंतरम् ॥ ५५ ॥ राज्यासनेऽभिषिक्तस्तुवसिष्ठेनमहर्षिणा ॥ भुवंशशासधर्मेणप्रजाश्चैवानुरंजयन् ॥ ५६ ॥ ईजेचविविधै
र्यज्ञैःसंपूर्णवरदक्षिणैः ॥ पुत्रेषुराज्यंसंदिश्यप्रापदेव्याःसलोकताम् ॥ ५७॥ इतिकथितमशेषंसेतिहासंचविप्रायदिपठतिसुभक्त्यामानवोवाशृणोति ॥ सइह
सकलकामान्प्राप्यदेव्याःप्रसादात्परममृतमथान्तेयातिदेव्यास्सलोकम् ॥५८॥ ॥इतिश्रीस्कंदपुराणेमानसखण्डेदेवीभागवतमाहात्म्येतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
सूतउवाच ॥ इतिश्रुत्वाकथांदिव्यांविचित्रांकुंभसंभवः ॥ शुश्रूषुःपुनराहेदंविशाखंविनयान्वितः ॥ १ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ देवसेनापतेदेवविचित्रेयंश्रुताक
था ॥ पुनरन्यच्चमाहात्म्यंवदभागवतस्यमे ॥ २ ॥ स्कंदउवाच ॥ मित्रावरुणसंभूतमुनेशृणुकथामिमाम् ॥ यत्रैकदेशमहिमाप्रोक्तोभागवतस्यतु ॥ ३ ॥
वर्ण्यतेधर्मविस्तारोगायत्रीमधिकृत्यच ॥ गायत्र्यामहिमायत्रतद्भागवतमिष्यते॥४॥भगवत्याइदंयस्मात्तस्माद्भागवतंविदुः॥ब्रह्मविष्णुशिवाराध्यापराभगवती
हिसा॥५॥ऋतवागितिविख्यातोमुनिरासीन्महामतिः॥तस्यपुत्रोभवत्कालगण्डान्तेपौष्णभान्तिमे ॥ ६ ॥ सतस्यजातकर्मादिक्रियाश्चक्रेयथाविधि॥चूडोपनय
नादींश्चसंस्कारानपिसोकरोत्॥७॥यतआरभ्यजातोसौपुत्रस्तस्यमहात्मनः॥ ततएवाथसमुनिश्शोकरोगाकुलोभवत् ॥८॥ रोषलोभपरीतात्मातथामातापित
स्यच ॥ बहुरोगार्दितानित्यंशुचादुःखीकृताभृशम्॥९॥ऋतवाक्समुनिश्चिन्तामवापभृशदुःखितः ॥ किमेतत्कारणंजातंपुत्रोमेत्यंतदुर्मतिः॥१०॥कस्यचिन्मु
निपुत्रस्यबलात्पत्नींजहारच ॥ मेनेशिक्षांपितुर्नासौनचमातुर्विमूढधीः ॥ ११ ॥ ततोविषण्णचित्तस्तुऋतवागब्रवीदिदम् ॥ अपुत्रतावरंनॄणांनकदाचित्कु

पुत्रता ॥ १२ ॥ पितॄन्कुपुत्रःस्वर्यातान्निरयेपातयत्यपि ॥ यावज्जीवन्तसदापित्रोःकेवलंदुःखदायकः ॥ १३ ॥ पित्रोर्दुःखायधिग्जन्मकुपुत्रस्यचपापिनः ॥ सुहृदांनोपकारायनापकारायवैरिणाम् ॥ १४ ॥ धन्यास्तेमानवालोकेसुपुत्रोयद्गृहेस्थितः ॥ परोपकारशीलश्चपितुर्मातुःसुखावहः ॥ १५ ॥ कुपुत्रेणकुलंनष्टंकुपुत्रेणहतंयशः ॥ कुपुत्रेणेहचामुत्रदुःखंनिरययातनाः ॥ १६ ॥ कुपुत्रेणान्वयोनष्टोजन्मनष्टंकुभार्यया ॥ कुभोजनेनदिवसःकुमित्रेणसुखंकुतः ॥ ॥ १७ ॥ स्कन्दउवाच ॥ एवंदुष्टस्यपुत्रस्यदुष्टैराचरणैर्मुनिः ॥ तप्यमानोनिशंकालेगत्वागर्गमपृच्छत ॥१८॥ ऋतवागुवाच ॥ भगवंस्त्वामहंप्रष्टुमिच्छामिवदतत्प्रभो ॥ ज्योतिश्शास्त्रस्यचाचार्यपुत्रदौःशील्यकारणम् ॥ १९ ॥ गुरुशुश्रूषयावेदाअधीताविधिवन्मया ॥ ब्रह्मचारिव्रतंतीर्त्वाविवाहोविधिवत्कृतः ॥ २० ॥ भार्ययासहगार्हस्थ्यधर्मश्चानुष्ठितोनिशम् ॥ पंचयज्ञविधानंचमयाकारियथाविधि ॥ २१ ॥ नरकाद्बिभ्यताविप्रनतुकामसुखेच्छया ॥ गर्भाधानंचविधिवत्पुत्रप्राप्त्यैमयाकृतम् ॥ २२ ॥ पुत्रोयंममदोषेणमातुर्दोषेणवामुने ॥ जातोदुःखावहःपित्रोर्दुःशीलोबंधुशोकदः ॥ २३ ॥ एतन्निशम्यवचनंगर्गाचार्योमुनेस्तदा ॥ विचार्यसर्वंतद्धेतुंज्योतिर्विद्वाचमब्रवीत् ॥ २४ ॥ गर्गउवाच ॥ ॥ मुनेनैवापराधस्तेनमातुर्नकुलस्यच ॥ रेवत्यंतंतुगण्डान्तंपुत्रदौःशील्यकारणम् ॥ २५ ॥ दुष्टेकालेयतोजन्मपुत्रस्यतवभोमुने ॥ तेनैवतवदुःखायनान्योहेतुर्मनागपि ॥ २६ ॥ तद्दुःखशांतयेब्रह्मन्जगतांमातरंशिवाम् ॥ समाराधययत्नेनदुर्गांदुर्गतिनाशिनीम् ॥ २७ ॥ गर्गस्यवचनंश्रुत्वाऋतवाक्क्रोधमूर्च्छितः ॥ रेवतींतुशशापासौव्योम्नःपततुरेवती ॥ २८ ॥ दत्तेशापेतुतेनाथपूष्णोभंचपपातखात् ॥ कुमुदाद्रौभासमानंसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ २९ ॥ ख्यातोरैवतकश्चाभूत्तत्पातात्कुमुदाचलः ॥ अतीवरमणीयश्चततःप्रभृतिसोप्यभूत् ॥ ३० ॥ दत्त्वाशापंचरेवत्यैगर्गोक्तविधिनामुनिः ॥ समाराध्यांबिकांदेवींसुखसौभाग्यभागभूत् ॥ ३१ ॥ स्कन्दउवाच ॥ रेवत्यृक्षस्ययत्तेजस्तस्माज्जातातुकन्यका ॥ रूपेणाप्रतिमालोकेद्वितीयाश्रीरिवाभवत् ॥ ३२ ॥ अथतांप्रमुचःकन्यांरैवतीकांतिसंभवाम् ॥ दृष्ट्वानामचकारास्यारेवतीतिमुदामुनिः ॥३३॥ निन्येथस्वाश्रमेचैनांपोषयामासधर्मतः॥ब्रह्मर्षिःप्रमुचोनामकुमुदाद्रौसुतामिव ॥ ॥ ३४ ॥ अथकालेनचप्रौढांदृष्ट्वातांरूपशालिनीम् ॥ समुनिश्चिन्तयामासकोस्यायोग्योवरोभवेत् ॥ ३५ ॥ बहुधान्वेषयंस्तस्यानाससादोचितंपतिम् ॥ ततोग्निशालांसंविश्यमुनिस्तुष्टावपावकम् ॥ ३६ ॥ कन्यावरंतदाशंसत्प्रीतस्तमपिहव्यवाट् ॥ धर्मिष्ठोबलवान्वीरःप्रियवागपराजितः ॥ ३७ ॥ दुर्दमोभविताभर्तामुनेऽस्याःपृथिवीपतिः ॥ इतिश्रुत्वावचोवह्नेःप्रसन्नोभून्मुनिस्तदा ॥ ३८ ॥ दैवादाखेटकव्याजात्तत्क्षणादागतोनृपः ॥ दुर्दमोनाममेधावीतस्याश्रमपदंमुनेः ॥ ३९ ॥ पुत्रोविक्रमशीलस्यबलवान्वीर्यवत्तरः ॥ कालिंदीजठरेजातःप्रियव्रतकुलोद्भवः ॥ ४० ॥ मुनेराश्रममाविश्य

तमद्दष्ट्वामहामुनिम् ॥ आमंत्र्यतांप्रियेचेतिरेवतींपृष्टवान्नृपः ॥ ४१ ॥ राजोवाच ॥ महर्षिर्भगवानस्मादाश्रमात्कगतःप्रिये ॥ तत्पादौद्रष्टुमिच्छामिवदक
ल्याणितत्त्वतः ॥ ४२ ॥ कन्योवाच ॥ अग्निशालामुपगतोमहाराजमहामुनिः ॥ निश्चक्रामाश्रमात्तूर्णंराजाप्याकर्ण्यतद्वचः ॥ ४३ ॥ अथाग्निशालाद्वार
स्थंराजानंदुर्द्दमंमुनिः ॥ राजलक्षणसंयुक्तमपश्यत्प्रश्रयानतम् ॥ ४४ ॥ प्रणनामचतंराजामुनिःशिष्यमुवाचह ॥ गौतमानीयतामर्घ्यमर्घ्ययोग्योस्तिभूप
तिः ॥ ४५ ॥ आगतश्चिरकालेनजामातेतिविशेषतः ॥ इत्युक्त्वार्घ्यंददौतस्मैसोपिजग्राहाचिन्तयन् ॥ ४६ ॥ मुनिरासनमासीनंगृहीतार्घ्यंचभूपतिम् ॥
आशीर्भिरभिनंद्याथकुशलंचाप्यपृच्छत ॥ ४७ ॥ अपितेऽनामयंराजन्बलेकोशेसुहृत्सुच ॥ भृत्येऽमात्येपुरेदेशेतथात्मनिजनाधिप ॥ ४८ ॥ भार्या
स्तितेकुशलिनीयतःसात्रैवतिष्ठति ॥ अतोनपृच्छाम्यस्यास्तेचान्यासांकुशलंवद ॥ ४९ ॥ राजोवाच ॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेनसर्वत्रानामयंमम ॥ एतत्कौ
तूहलंब्रह्मन्मद्भार्याकात्रविद्यते ॥ ५० ॥ ऋषिरुवाच ॥ रेवतीनामतेभार्यारूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ विद्यतेऽत्रकथंपत्नींतांनवेत्सिमहीपते ॥ ५१ ॥ राजोवाच ॥
सुभद्राद्यास्तुयाभार्याममसन्तिगृहेविभो ॥ जानामितास्तुभगवन्नैवजानामिरेवतीम् ॥ ५२ ॥ ऋषिरुवाच ॥ प्रियेतिसांप्रतंराजंस्त्वयोक्तायामहामते ॥
साविस्मृताक्षणादेवयातेश्लाघ्यतमाप्रिया ॥ ५३ ॥ राजोवाच ॥ त्वयोक्तंयन्मृषातन्नोतथैवामंत्रितामया ॥ मुनेदुष्टेनमेभावोकोपंमाकर्तुमर्हसि ॥ ५४ ॥
ऋषिरुवाच ॥ राजन्नुक्तंत्वयासत्यंनभावोदूषितस्तव ॥ वह्निनाप्रेरितेनेत्थंभवताव्याहृतंवचः ॥ ५५ ॥ अद्यपृष्टोमयावह्निःकोऽस्याभर्ताभविष्यति ॥
तेनोक्तंदुर्दमोराजाभवितास्याःपतिर्ध्रुवम् ॥ ५६ ॥ तदादत्स्वमयादत्तामिमांकन्यांमहीपते ॥ प्रियेत्यामंत्रितापूर्वंमाविचारंकुरुष्वभो ॥ ५७ ॥ श्रुत्त्वैत
त्सोऽभवत्तूष्णींचिंतयन्मुनिभाषितम् ॥ वैवाहिकंविधिंतस्यमुनिःकर्तुंसमुद्यतः ॥ ५८ ॥ अथोद्यतंविवाहायदृष्ट्वाकन्याब्रवीन्मुनिम् ॥ रेवत्यृक्षेविवाहोमेता
तकर्तुंत्वमर्हसि ॥ ५९ ॥ ऋषिरुवाच ॥ वत्सेविवाहयोग्यानिसंत्यन्यर्क्षाणि भूरिशः ॥ रेवत्यांकथमुद्वाहःपौष्णभंनदिविस्थितम् ॥ ६० ॥ कन्योवाच ॥
रेवत्यृक्षंविनाकालोममोद्वाहोचितोनहि ॥ अतःसंप्रार्थयाम्येतद्विवाहंपोष्णभेकुरु ॥ ६१ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ऋतवाङ्मुनिनापूर्वंरेवतीभंनिपातितम् ॥ भान्तरे
चेन्नतेप्रीतिर्विवाहःस्यात्कथंतव ॥ ६२ ॥ कन्योवाच ॥ तपः किंततवानेकोऋतवागेवकेवलम् ॥ भवताकिंतपोनेदृक्तत्तवंवाक्कायमानसैः ॥ ६३ ॥
जगत्स्रष्टुंसमर्थस्त्वंवेद्म्यहंतेतपोवलम् ॥ रेवत्यृक्षंदिविस्थाप्यममोद्वाहंपितः कुरु ॥ ६४ ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवंभवतुभद्रंतेयथैवत्वंब्रवीषिमाम् ॥ त्वत्कृते
सोममार्गेहंस्थापयाम्यद्यपौष्णभम् ॥ ६५ ॥ स्कन्दउवाच ॥ एवमुक्त्वामुनिस्तूर्णंपौष्णभंस्वतपोवलात् ॥ यथापूर्वंतथाचक्रेसोममार्गेघटोद्भव ॥ ६६ ॥
रेवतीनाम्निनक्षत्रेविवाहविधिनामुनिः ॥ रेवतींप्रददौराज्ञेदुर्दमायमहात्मने ॥ ६७ ॥ कृत्वाविवाहंकन्यायामुनीराजानमब्रवीत् ॥ किंतेऽभिलषितंवीरवदत

त्पूरयाम्यहम् ॥ ६८ ॥ राजोवाच ॥ मनोःस्वायंभुवस्याहंवंशेजातोस्म्यहंमुने ॥ मन्वंतराधिपंपुत्रंत्वत्प्रसादाच्चकामये ॥ ६९ ॥ मुनिरुवाच ॥ यद्येषाकाम
नातेस्तिदेव्याआराधनंकुरु ॥ भविष्यत्येवतेपुत्रोमनुर्मन्वंतराधिपः ॥ ७० ॥ देवीभागवतंनामपुराणंयत्तुपंचमम् ॥ पंचकृत्वस्तुतच्छ्रुत्वालप्स्यसेभि
मतंसुतम् ॥ ७१ ॥ रेवत्यांरैवतोनामपंचमोभवितामनुः ॥ वेदविच्छास्त्रतत्वज्ञोधर्मवानपराजितः ॥ ७२ ॥ इत्युक्तोमुनिनाराजाप्रणम्यमुदितोमुनिम् ॥
भार्ययासहमेधावीजगामनगरंनिजम् ॥ ७३ ॥ पितृपैतामहंराज्यंचकारसमहामतिः ॥ पालयामासधर्मात्माप्रजाःपुत्रानिवौरसान् ॥ ७४ ॥ एकदालोम
शोनाममहात्मामुनिरागतः ॥ प्रणिपत्यतमभ्यर्च्यप्रांजलिश्चाब्रवीन्नृपः ॥ ७५ ॥ राजोवाच ॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेनश्रोतुमिच्छामिभोमुने ॥ देवीभागवतंनाम
पुराणंपुत्रलिप्सया ॥ ७६ ॥ श्रुत्वावाचंप्रजाभर्तुः प्रीतःप्रोवाचलोमशः ॥ धन्योसिराजंस्तेभक्तिर्जातात्रैलोक्यमातरि ॥ ७७ ॥ सुरासुरनराराध्यायापराज
गदम्बिका ॥ तस्यांचेद्भक्तिरुत्पन्नाकार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७८ ॥ अतस्त्वांश्रावयिष्यामिश्रीमद्भागवतंनृप ॥ यस्यश्रवणमात्रेणनकिंचिदपिदुर्लभम् ॥
॥ ७९ ॥ इत्युक्त्वासुदिनेब्रह्मन्कथारंभमथाकरोत् ॥ पंचकृत्वस्सशुश्रावविधिवद्भार्ययासह ॥ ८० ॥ समाप्तिदिवसेराजापुराणंचमुनिंतथा ॥ पूजयामास
धर्मात्मासुदापरमयायुतः ॥ ८१ ॥ हुत्वानवार्णमंत्रेणभोजयित्वाकुमारिकाः ॥ वाडवांश्चसपत्नीकान्दक्षिणाभिरतोषयत् ॥ ८२ ॥ अथकालेनकियता
भगवत्याःप्रसादतः ॥ गर्भन्दधारसाराज्ञीलोककल्याणकारकम् ॥ ८३ ॥ पुण्येथसमयेप्राप्तेग्रहैःसुस्थानसंगतैः ॥ सर्वमंगलसंपन्नेरेवतीसुषुवेसुतम् ॥ ८४ ॥
श्रुत्वापुत्रस्यजननंस्नात्वाराजामुदान्वितः ॥ ससुवर्णाभसाचक्रेजातकर्म्मादिकाःक्रियाः ॥ ८५ ॥ यथाविधिचदानानिदत्त्वाविप्रानतोषयत् ॥ कृतोपनयनं
राजासांगान्वेदानपाठयत् ॥ ८६ ॥ सर्वविद्यानिधिर्जातोधर्मिष्ठोस्त्रविदांवरः ॥ धर्मस्यवक्ताकर्ताचरैवतोनामवीर्यवान् ॥ ८७ ॥ नियुक्तवानथब्रह्मारैवतं
मानवेपदे ॥ मन्वंतराधिपःश्रीमान्गांशशाससधर्मतः ॥ ८८ ॥ इत्थंदेव्याःप्रभावोयंसंक्षेपेणोपवर्णितः ॥ पुराणस्यचमाहात्म्यंकोवक्तुंविस्तरात्क्षमः ॥ ८९ ॥
सूतउवाच ॥ कुंभयोनिस्तुमाहात्म्यंविधिंभागवतस्यच ॥ श्रुत्वाकुमारंचाभ्यर्च्यस्वाश्रमंपुनराययौ ॥ ९० ॥ इदंमयाभागवतस्यविप्रामाहात्म्यमुक्तंभवतां
समक्षम् ॥ शृणोतिभक्त्यापठतीहभोगान्भुक्त्वाखिलान्मुक्तिमुपैतिचांते ॥ ९१ ॥ ॥ इतिश्रीस्कंदपुराणेमानसखण्डेश्रीदेवीभागवतमाहात्म्येचतुर्थोऽध्यायः
॥ ४ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूतसूतमहाभागश्रुतंमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामःपुराणश्रवणेविधिम् ॥ १ ॥ सूतउवाच ॥ श्रूयतांमुनयस्सर्वे
पुराणश्रवणेविधिम् ॥ नराणांशृण्वतांयेनसिद्धिःस्यात्सार्वकामिकी ॥ २ ॥ आदौदैवज्ञमाहूयमुहूर्त्तंकल्पयेत्सुधीः ॥ आरभ्यशुचिमासंतुमासषट्कंशुभावहम् ॥ ३ ॥
हस्ताश्विमूलपुष्यर्क्षेब्रह्ममैत्रेन्दुवैष्णवे ॥ सत्तिथौशुभवारेचपुराणश्रवणंशुभम् ॥ ४ ॥ गुरुभाद्भेद४वेदा४ ब्ज १ शरां५गा६ ब्धि४गुणाः ३क्रमात् ॥ धर्माप्तिरिंदिरा

प्राप्तिः कथासिद्धिः परं सुखम् ॥ ५ ॥ पीडाथभूपतिभयं ज्ञानप्राप्तिः क्रमात्फलम् ॥ पुराणश्रवणे चक्रं शोधयेच्छिवभाषितम् ॥ ६ ॥ अथवा प्रीतये देव्या नवरात्रचतुष्टये ॥ शृणुयादन्यमासेपि तिथिवारर्क्षशोधिते ॥ ७ ॥ संभारं याहशं कार्यं विवाहादौ च ताहशम् ॥ नवाहयज्ञे चाप्यस्मिन्विधेयं यत्नतो बुधैः ॥ ८ ॥ सहाया बहवः कार्या दंभलोभविवर्जिताः ॥ चतुराश्च वदान्याश्च देवीभक्तिपरा नराः ॥ ९ ॥ प्रेष्या यत्नेन वार्त्तेयं देशे देशे जने जने ॥ आगन्तव्यमिहावश्यं कथा देव्या भविष्यति ॥ १० ॥ सौराश्च गाणपत्याश्च शैवाश्शाक्ताश्च वैष्णवाः ॥ सर्वेषामपि सेव्येयं यतो देवास्सशक्तयः ॥ ११ ॥ श्रीमद्देवीभागवतपीयूषरसलोलुपैः ॥ आगंतव्यं विशेषेण कथार्थं प्रेमतत्परैः ॥ १२ ॥ ब्राह्मणाद्याश्च ये वर्णाः स्त्रियश्चाश्रमिणस्तथा ॥ सकामाश्चापि निष्कामाः पातव्यं तैः कथामृतम् ॥ १३ ॥ नावकाशः कदाचित्स्यान्नवाहश्रवणेपि तैः ॥ आगंतव्यं यथाकालं यज्ञे पुण्याक्षणस्थितिः ॥ १४ ॥ विनयेनैव कर्त्तव्यमेवमाकारणं नृणाम् ॥ आगतानां च कर्त्तव्यं वासस्थानं यथोचितम् ॥ १५ ॥ कथास्थानं प्रकर्त्तव्यं भूमौ मार्जनपूर्वकम् ॥ लेपनं गोमयेनाथ विशालायां मनोरमम् ॥ १६ ॥ कार्यस्तु मण्डपो रम्यो रंभास्तंभोपशोभितः ॥ वितानमुपरिष्टाच्च पताकाध्वजराजितः ॥ १७ ॥ वक्तुश्चैवासनं दिव्यं सुखास्तरणसंयुतम् ॥ रचितव्यं प्रयत्नेन प्राङ्मुखं वाप्युदङ्मुखम् ॥ १८ ॥ यथोचितानि कुर्वीत श्रोतॄणामासनानि च ॥ नृणां चैवाथ नारीणां कथाश्रवणहेतवे ॥ १९ ॥ वाग्मी दांतश्च शास्त्रज्ञो देव्याराधनतत्परः ॥ दयालुर्निस्पृहो दक्षो धीरो वक्तोत्तमो मतः ॥ २० ॥ ब्रह्मण्यो देवताभक्तः कथारसपरायणः ॥ उदारोऽलोलुपो नम्रः श्रोता हिंसादिवर्जितः ॥ २१ ॥ पाखण्डनिरतो लुब्धः स्त्रैणो धर्मध्वजस्तथा ॥ निष्ठुरः क्रोधनो वक्ता देवीयज्ञे न शस्यते ॥ २२ ॥ संशयच्छेदनायैकः पण्डितश्च तथागुणः ॥ श्रोतृबोधकृदव्यग्रः कार्य्यो वक्तुस्सहायकृत् ॥ २३ ॥ मुहूर्त्ते दिवसादर्वाग्वक्तृश्रोत्रादिभिर्जनैः ॥ कर्त्तव्यं क्षौरकर्मादि ततो नियमकल्पनम् ॥ २४ ॥ अरुणोदयवेलायां स्नायाच्छौचं विधाय च ॥ संध्यां तर्पणकार्यं च नित्यं संक्षेपतश्चरेत् ॥ २५ ॥ कथाश्रवणयोग्यत्वसिद्धये गाश्च दापयेत् ॥ समस्तविघ्नहर्तारमादौ गणपतिं यजेत् ॥ २६ ॥ कलशांश्चापि संस्थाप्य पूजयेत्तत्र दिग्धवान् ॥ वटुकं क्षेत्रपालं च योगिनीर्मातृकास्तथा ॥ २७ ॥ तुलसीं चापि संपूज्य ग्रहान्विष्णुं च शंकरम् ॥ नवाक्षरेण मनुना पूजयेज्जगदम्बिकाम् ॥ २८ ॥ सर्वोपचारैस्संपूज्य श्रीभागवतपुस्तकम् ॥ श्रीदेव्या वाङ्मयीं मूर्तिं यथावच्छोभनाक्षरम् ॥ २९ ॥ कथाविघ्नोपशांत्यर्थं वृणुयात्पंच वाडवान् ॥ जाप्यो नवार्णमंत्रस्तैः पाठ्यस्सप्तशतीस्तवः ॥ ३० ॥ प्रदक्षिणनमस्कारान्कृत्वांते स्तुतिमाचरेत् ॥ कात्यायनि महामाये भवानि भुवनेश्वरि ॥ ३१ ॥ संसारसागरे मग्नं मामुद्धर कृपामये ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाराध्ये प्रसीद जगदंबिके ॥ ३२ ॥ मनोभिलषितं देवि वरं देहि नमोस्तु ते ॥ इति संप्रार्थ्य शृणुयात्कथां नियतमानसः ॥ ३३ ॥ वक्तारं चापि संपूज्य व्यासबुद्ध्या यतात्मवान् ॥ माल्यालंकारवस्त्राद्यैस्संभूष्य प्र

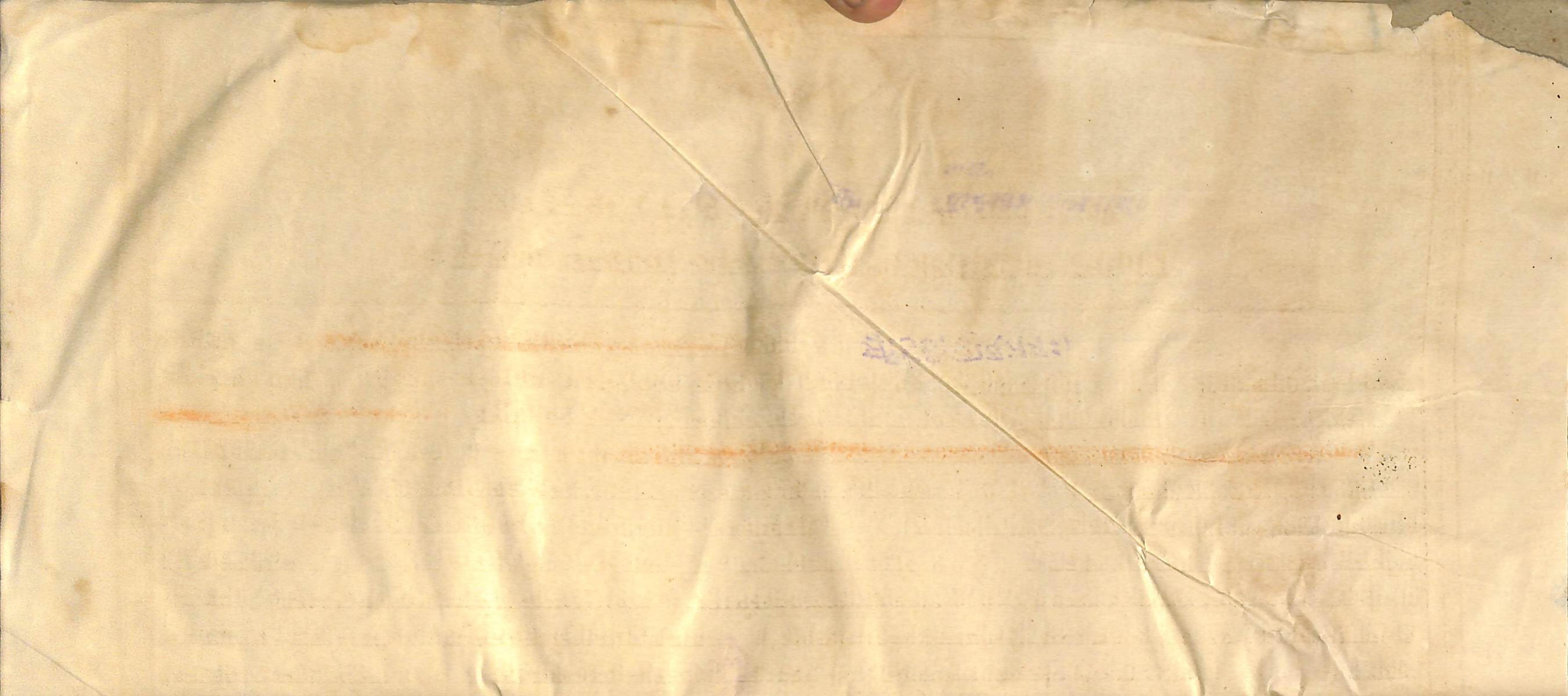
थर्यञ्चतम् ॥ ३४ ॥ सर्वशास्त्रेतिहासज्ञव्यासरूपनमोस्तुते ॥ कथाचंद्रोदयेनांतस्तमस्तोमंनिराकुरु ॥ ३५ ॥ तदग्रेतुनवाहान्तंकर्त्तव्या
नियमास्तदा ॥ विप्रादीनुपवेश्यादौसंपूज्योपविशेत्स्वयम् ॥ ३६ ॥ श्रोतव्यंसावधानेनचतुर्वर्गफलाप्तये ॥ गृहपुत्रकलत्रार्तधनाचिंतामपास्यच
॥ ३७ ॥ सूर्योदयंसमारभ्यकिंचित्सूर्येऽवशेषिते ॥ मुहूर्त्तमात्रेविश्राम्यमध्याह्नेवाचयेत्सुधीः ॥ ३८ ॥ मलमूत्रजयायैषांलघुभोजनमिष्यते
हविष्यान्नंवरंभोज्यंसकृद्देवकथार्थिना ॥ ३९ ॥ अथवास्यात्फलाहारीपयोभुग्वाघृताशनः ॥ यथास्यान्नकथाविघ्नस्तथाकार्यंविचक्षणैः ॥ ४० ॥ कथा
श्रवणनिष्ठानांवक्ष्यामिनियमंद्विजाः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानांमध्येयेभेददर्शिनः ॥ ४१ ॥ देवीभक्तिविहीनायेपाखण्डाहिंसकाःखलाः ॥ विप्रद्रुहोनास्तिका
येनतेयोग्याःकथाश्रवे ॥ ४२ ॥ ब्रह्मस्वहरणेलुब्धाःपरदारधनेषुच ॥ देवस्वहरणेतेषांनाधिकारःकथाश्रवे ॥४३॥ ब्रह्मचारीचभूशायीसत्यवक्ताजितेंद्रियः॥
कथासमाप्तौभुंजीतपत्रावल्यांयतात्मवान् ॥ ४४ ॥ वृंताकंचकलिंन्दंचतैलंचद्विदलंमधु ॥ दग्धमन्नंपर्युषितंभावदुष्टंत्यजेद्व्रती ॥ ४५ ॥ आमिषंच
मसूरान्नमुदक्याहृष्टमेवच ॥ रसोनंमूलकंहिंगुंपलांडुंगृंजनंतथा ॥ ४६ ॥ कूष्मांडंनालिकाशाकंनभुंजीतकथाव्रती ॥ कामंक्रोधंमदंलोभंदंभंमानंचवर्जये
त् ॥ ४७ ॥ विप्रध्रुक्पतितव्रात्यश्वपाकयवनांत्यजैः ॥ उदक्ययावेदबाह्यैर्नवदेद्यःकथाव्रती ॥ ४८ ॥ वेदगोगुरुविप्राणांस्त्रीराज्ञांमहतांतथा ॥ देवानां
देवभक्तानांनंनिंदांशृणुयादपि ॥ ४९ ॥ विनयंचार्जवंशौचंदयांचामितभाषणम् ॥ उदारंमानसंचैवकुर्याद्यस्तुकथाव्रती ॥ ५० ॥ श्वित्रीकुष्ठीक्षयीरु
ग्णोभाग्यहीनश्चपापकृत् ॥ दरिद्रश्चानपत्यश्चभक्त्येमांशृणुयात्कथाम् ॥ ५१ ॥ वंध्यावाकाकवंध्यावादुर्भगावामृतार्भका ॥ पतद्गर्भागनायाताभिःश्रोव्या
तथाकथा ॥ ५२ ॥ धर्मार्थकाममोक्षांश्चयेवांछंतिविनाश्रमम् ॥ भगवत्याभागवतंश्रोतव्यंतेनयत्नतः ॥ ५३ ॥ कथादिनानिचैतानिनवयज्ञैःसमानि
हि ॥ तेषुदत्तंहुतंजप्तमनन्तफलदंभवेत् ॥ ५४ ॥ एवंव्रतंनवाहंतुकृत्वोद्यापनमाचरेत् ॥ महाष्टमीव्रतेयद्वत्तथाकार्यंफलेप्सुभिः ॥ ५५ ॥ निष्कामाःश्रवणे
नैवपूतामुक्तिंव्रजन्तिहि ॥ भोगमोक्षप्रदानृणांयतोभगवतीपरा ॥ ५६ ॥ पुस्तकस्यचवक्तुश्चपूजाकार्यातुनित्यशः ॥ वक्त्रादत्तंप्रसादंतुगृह्णीयाद्भक्तिपूर्वक
म् ॥ ५७ ॥ कुमारीःपूजयेन्नित्यंभोजयेत्प्रार्थयेच्चयः ॥ सुवासिनीश्चविप्रांश्चतस्यसिद्धिर्नसंशयः ॥ ५८ ॥ गायत्र्यानामसाहस्रंसमाप्तावथवापठेत् ॥
विष्णोर्नामसहस्रंचसर्वदोषोपशान्तये ॥ ५९ ॥ यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु ॥ न्यूनंसम्पूर्णतांयातितस्माद्विष्णुंचकीर्तयेत् ॥ ६० ॥
यतोभागवतंत्वेतद्गायत्र्यात्वथवाहोमःपायसेनससर्पिषा ॥ ६१ ॥ देवीमाहात्म्यमूलेननवार्णमनुनाथवा ॥ देव्यासप्तशतीमंत्रैःसमाप्तौहोममाचरेत्
॥ ६२ ॥ वाचकंतोषयेत्सम्यग्वस्त्रभूषाधनादिभिः ॥ प्रसन्नेवाचकेसर्वाःप्रसन्नास्तस्यदेवताः ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यादक्षिणा
यत्रीमयमीरितम् ॥ ६२ ॥ वाचकंतोषयेत्सम्यग्वस्त्रभूषाधनादिभिः ॥ प्रसन्नेवाचकेसर्वाःप्रसन्नास्तस्यदेवताः ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यादक्षिणा

भिश्चतोषयेत् ॥ पृथिव्यांदेवरूपास्तेतुष्टेष्वेष्वीप्सितंफलम् ॥ ६४ ॥ सुवासिनीः कुमारीश्चदेवीभक्त्याचभोजयेत् ॥ ताभ्योपिदक्षिणांदत्त्वाप्रार्थयेत्सिद्धिमात्मनः ॥ ६५ ॥ दद्याद्दानानिचान्यानिसुवर्णंगाः पयस्विनीः ॥ हयानिभान्मेदिनींचतस्यस्यादक्षयंफलम् ॥ ६६ ॥ देवीभागवतंचैतल्लिखितंशोभनाक्षरम् ॥ हेमसिंहासनेस्थाप्यपट्टवस्त्रेणवेष्टितम् ॥ ६७ ॥ अष्टम्यांवानवम्यांचवाचकायार्चितायच ॥ दद्यात्सभोगान्भुक्त्वेहदुर्लभंमोक्षमाप्नुयात् ॥६८॥ दरिद्रोदुर्बलोवालस्तरुणोजरठोपिवा ॥ पुराणवेत्तावंद्यःस्यात्पूज्योमान्यश्चसर्वदा ॥ ६९ ॥ सन्तिलोकस्यबहवोगुरवोगुणजन्मतः ॥ सर्वेषामपितेषांचपुराणज्ञःपरोगुरुः ॥ ७० ॥ पौराणिकोब्राह्मणस्तुव्यासासनसमाश्रितः ॥ असमाप्तेप्रसंगेतुनमस्कुर्यान्नकस्यचित् ॥ ७१ ॥ पौराणिकींकथांदिव्यांयेपिशृण्वंत्यभक्तितः ॥ तेषांपुण्यफलंनास्तिदुःखदारिद्र्यभागिनाम् ॥ ७२ ॥ असंपूज्यपुराणंतुताम्बूलकुसुमादिभिः ॥ येशृण्वंतिकथांदेव्यास्तेदरिद्राभवंतिहि ॥ ७३ ॥ कीर्त्यमानांकथांत्यक्त्वायेव्रजंत्यन्यतोनराः ॥ भोगान्तरेप्रणश्यंतितेषांदाराश्चसम्पदः ॥ ७४ ॥ येचतुंगासनारूढाःकथांशृण्वंतिदांभिकाः ॥ तेवायसाभवंत्यत्रभुक्त्वानिरययातनाः ॥७५॥ येचाब्यासनसंस्थाश्चयेवीरासनसंस्थिताः ॥ शृण्वंतिचकथांदिव्यांतेस्युरर्जुनशाखिनः ॥७६॥ कथायांकीर्त्यमानायांयेवदंतिदुरुत्तरम् ॥ रासभास्तेभवंतीहकृकलासास्ततःपरम् ॥ ७७ ॥ निंदंतियेपुराणज्ञान्कथांवापापहारिणीम् ॥ तेतुजन्मशतंदुष्टाःशुनकाःस्युर्नसंशयः ॥ ७८ ॥ येशृण्वंतिकथांवक्तुःसमानासनसंस्थिताः॥ गुरुतल्पसमंपापंलभतेनरकालयाः ॥ ७९ ॥ येचाप्रणम्यशृण्वंतितेभवंतिविषद्रुमाः॥शयानायेपिशृण्वंतिभवंत्यजगराहयः ॥ ८० ॥ येकदाचनपौराणींनशृण्वंतिकथांनराः ॥ तेघोरंनरकंभुक्त्वाभवन्तिवनसूकराः ॥ ८१ ॥ येकथांनानुमोदंतेविघ्नंकुर्वन्तियेशठाः ॥ कोट्यब्दंनिरयंभुक्त्वाभवन्तिग्रामसूकराः ॥८२॥ आसनंभाजनंद्रव्यंफलंवस्त्राणिकम्बलम् ॥ पुराणज्ञाययच्छन्तितेव्रजन्तिहरेःपदम् ॥८३॥ पुराणपुस्तकस्यापियेपट्टंवसनंनवम् ॥ प्रयच्छन्तिशुभंसूत्रंतेनरास्सुखभागिनः ॥ ८४ ॥ पुराणानांतुसर्वेषांश्रवणाद्यत्फलंलभेत् ॥ तस्माच्छतगुणंपुण्यंदेवीभागवताल्लभेत् ॥ ८५ ॥ यथासरित्सुप्रवरागंगादेवेषुशंकरः ॥ काव्येरामायणंयद्वज्ज्योतिष्मत्सुयथारविः ॥ ८६ ॥ आह्लादकानांचन्द्रश्चधनानांचयथायशः ॥ क्षमावतांयथाभूमिर्गांभीर्येसागरोयथा ॥ ८७ ॥ मंत्राणांचैवसावित्रीपापनाशेहरिस्मृतिः ॥ अष्टादशपुराणानांदेवीभागवतंतथा ॥ ८८ ॥ येनकेनाप्युपायेननवकृत्वःशृणोतिचेत् ॥ नशक्यंतत्फलंवक्तुंजीवन्मुक्तस्सएवहि ॥ ८९ ॥ राजशत्रुभयेप्राप्तेमहामारीभयेतथा ॥ दुर्भिक्षेराष्ट्रभंगेचतच्छांत्यैशृणुयादिदम् ॥ ९० ॥ भूतप्रेतविनाशायराज्यलाभायशत्रुतः ॥ पुत्रलाभायशृणुयाद्देवीभागवतंद्विजाः ॥ ९१ ॥ श्रीमद्भागवतंयस्तुपठेद्वाशृणुयादपि ॥ श्लोकार्द्धंश्लोकपादंवासयातिपरमांगतिम् ॥ ९२ ॥ भगवत्याःस्वयंदेव्याःश्लोकार्द्धेनप्रकाशितम् ॥ शिष्यप्रशिष्यद्वारेणतदेवविपुलीकृतम् ॥

॥ ९३ ॥ नगायत्र्याःपरोधर्मोनगायत्र्याःपरन्तपः ॥ नगायत्र्याःसमोदेवोनगायत्र्याःपरोमनुः ॥ ९४ ॥ गातारंत्रायतेयस्माद्गायत्रीतिनसोच्यते ॥ सात्रभागवतेदेवीसरहस्याप्रतिष्ठिता ॥ ९५ ॥ अतोभागवतस्यास्यदेव्याःप्रीतिकरस्यच ॥ महांत्यपिपुराणानिकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ९६ ॥ श्रीमद्भागवतंपुराणममलंयद्ब्राह्मणानांधनंधर्मोधर्मसुतेनयत्रगदितोनारायणेनामलः ॥ गायत्र्याश्चरहस्यमत्रचमणिद्वीपश्चसंवर्णितःश्रीदेव्याहिमभूभृतेभगवतीगीताचगीतास्वयम्॥९७॥तस्मान्नास्यपुराणस्यलोकेन्यत्सदृशम्परम् ॥ अतस्सदैवसंसेव्यंदेवीभागवतंद्विजाः ॥ ९८ ॥ यस्याःप्रभावमखिलंनहिवेदधातानोवाहरिर्नगिरिशोनहिचाप्यनन्तः ॥ अंशांशकाअपिचतेकिमुतान्यदेवास्तस्यैनमोस्तुसततंजगदम्बिकायै ॥ ९९ ॥ यत्पादपंकजरजस्समवाप्यविश्वंब्रह्मासृजत्यनुदिनंचविभर्तिविष्णुः ॥ रुद्रश्चसंहरतिनेतरथासमर्थास्तस्यैनमोस्तुसततंजगदम्बिकायै ॥ १०० ॥ सुधाकूपारान्तस्त्रिदशतरुवाटीविलसितेमणिद्वीपेचिन्तामणिमयगृहेचित्ररुचिरे ॥ विराजन्तीमम्बांपरशिवहृदिस्मेरवदनांनरोध्यात्वाभोगंभजतिखलुमोक्षंचलभते ॥ १०१ ॥ ब्रह्मेशाच्युतशक्राद्यैर्महर्षिभिरुपासिता ॥ जगतांश्रेयसेसास्तुमणिद्वीपाधिदेवता ॥ १०२ ॥ ॥ इति श्रीस्कन्दपुराणेमानसखण्डेदेवीभागवतमाहात्म्ये श्रवणविधिवर्णनंनामपञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

समाप्तमिदंस्कान्दीयंमाहात्म्यम् ॥ वेदांगाग्निकुशैलशैलशिखिनांमूलेतुसंवत्सरेराधेमासिचमेचकेहरितिथौसतार्चिषोवासरे ॥ माहात्म्यंजगदम्बिकांत्रियुगलंनत्वाम्बिकाप्रीतयेपूर्तिंरामपदेननीतममलंस्कान्दीयमेतच्छुभम् ॥ १ ॥ गोमतीसौम्यपुलिनेग्रामेखानीपुरेङ्कितम् ॥ श्रीभागवतमाहात्म्यंनमव्योमेभभूशके ॥ २ ॥ श्रीभगवतीमणिद्वीपाधिदेवताजगदम्बिकाविजयते ॥ शुभमस्तु ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजक्षेमराजेन स्वकीये
"श्रीवेङ्कटेश्वर"(स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम्। संवत् १९५७.

॥ इति श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यं समाप्तम् ॥

श्रीस्वामि [illegible] ॥

श्रीगणेशोविजयते ॥ सृष्टौयासर्गरूपाजगदवनविधौपालिनीयाचरौद्रीसंहारेचापियस्याजगदिदमखिलंक्रीडनंयापराख्या ॥ पश्यन्तीमध्यमाथोतदनुभगवती
वैखरीवर्णरूपासास्मद्वाचं प्रसन्नाविधिहरिगिरिशाराधितालंकरोतु ॥ १ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत् ॥२॥
ऋषयऊचुः ॥सूतजीवसमावह्वीर्यस्त्वंश्रावयसीहनः ॥ कथामनोहराःपुण्याव्यासशिष्यमहामते ॥ ३ ॥ सर्वपापहरंपुण्यंविष्णोश्चरितमद्भुतम् ॥ अवतारकथो
पेतमस्माभिर्भक्तितः श्रुतम् ॥ ४ ॥ शिवस्यचरितंदिव्यंभस्मरुद्राक्षयोस्तथा ॥ सेतिहासंचमाहात्म्यंश्रुतंतवमुखाम्बुजात् ॥ ५ ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामः
पावनात्पावनम्परम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदंनृणामनायासेनसर्वशः ॥६॥ तत्त्वंब्रूहिमहाभागयेनसिद्ध्यन्तिमानवाः॥ कलावपिपरंत्वत्तोनविघ्नःसंशयच्छिदम् ॥७॥
सूतउवाच ॥ साधुपृष्टंमहाभागालोकानांहितकाम्यया ॥ सर्वशास्त्रस्ययत्सारंतद्वोवक्ष्याम्यशेषतः ॥ ८ ॥ तावद्गर्जन्तितीर्थानिपुराणानिव्रतानिच ॥ यावन्न
श्रूयतेसम्यग्देवीभागवतंनरैः ॥९॥ तावत्पापाटवीनृणांक्लेशदाऽदभ्रकण्टका॥यावन्नपरशुःप्राप्तोदेवीभागवताभिधः॥१०॥तावत्क्लेशावहंनृणामुपसर्गमहातमः॥
यावन्नैवोदयंप्राप्तोदेवीभागवतोष्णगुः ॥ ११ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूतसूतमहाभागवदनोवदतांवर ॥ कीदृशंतत्पुराणंहिविधिस्तच्छ्रवणेचकः ॥ १२ ॥
कतिभिर्वासरैरेतच्छ्रोतव्यंकिंचपूजनम् ॥ कैर्मानवैःश्रुतंपूर्वंकान्कान्कामानवाप्नुयुः ॥ १३ ॥ सूतउवाच ॥ विष्णोरंशोमुनिर्जातस्सत्यवत्यांपराशरात् ॥
विभज्यवेदांश्चतुरश्शिष्यानध्यापयत्पुरा ॥ १४ ॥ व्रात्यानांद्विजबन्धूनांवेदेष्वनधिकारिणाम् ॥ स्त्रीणांदुर्मेधसांनृणां धर्मज्ञानंकथंभवेत् ॥ १५ ॥
विचार्यैतत्तमनसाभगवान्बादरायणः ॥ पुराणसंहितांदध्यौतेषांधर्मविधित्सया ॥ १६ ॥ अष्टादशपुराणानिसकृत्वाभगवान्मुनिः ॥ मामेवाध्यापयामास
भारताख्यानमेवच ॥ १७ ॥ देवीभागवतंतत्रपुराणंभोगमोक्षदम् ॥ स्वयंतुश्रावयामासजनमेजयभूपतिम् ॥ १८ ॥ पूर्वमस्यपिताराजापरीक्षित्त
क्षकाहिना ॥ संदष्टस्तस्यसंशुद्ध्यैराज्ञाभागवतंश्रुतम् ॥ १९ ॥ नवभिर्दिवसैःश्रीमद्वेदव्यासमुखाम्बुजात् ॥ त्रैलोक्यमातरंदेवींपूजयित्वाविधानतः ॥ २० ॥
नवाहयज्ञेसम्पूर्णेपरीक्षिदपिभूपतिः ॥ दिव्यरूपधरोदेव्यास्सालोक्यंतत्क्षणादगात् ॥ २१ ॥ पितुर्दिव्यांगतिंराजाविलोक्यजनमेजयः ॥ व्यासंमुनिंसम
भ्यर्च्यपरांमुदमवापह ॥ २२ ॥ अष्टादशपुराणानांमध्येसर्वोत्तमंपरम् ॥ देवीभागवतंनामधर्मकामार्थमोक्षदम् ॥ २३ ॥ येशृण्वंतिसदाभक्त्यादे
व्याभागवतींकथाम् ॥ तेषांसिद्धिर्नदूरस्थातस्मात्सेव्यासदानृभिः ॥ २४ ॥ दिनमर्द्धंतदर्द्धंवामुहूर्त्तंक्षणमेववा ॥ येशृण्वन्तिनराभक्त्यानतेषांदुर्गतिः
क्वचित् ॥ २५ ॥ सर्वयज्ञेषुतीर्थेषुसर्वदानेषुयत्फलम् ॥ सकृत्पुराणश्रवणात्तत्फलंलभतेनरः ॥ २६ ॥ कृतादौबहवोधर्माःकलौधर्मस्तुकेवलम् ॥ पुराण
श्रवणादन्योविद्यतेनापरोनृणाम् ॥ २७ ॥ धर्माचारविहीनानांकलावल्पायुषांनृणाम् ॥ व्यासोहितायविदधेपुराणाख्यंसुधारसम् ॥ २८ ॥ सुधांपिबन्नेकए

वनरःस्यादजरामरः ॥ देव्याःकथामृतंकुर्यात्कुलमेवाजरामरम् ॥ २९ ॥ मासानांनियमोनात्रदिनानांनियमोपिन ॥ सदासेव्यंसदासेव्यंदेवीभागवतंनरैः ॥
॥ ३० ॥ आश्विनेमधुमासेवातपोमासेशुचौतथा ॥ चतुर्षुनवरात्रेषुविशेषात्फलदायकम् ॥ ३१ ॥ अतोनवाहयज्ञोयंसर्वस्मात्पुण्यकर्मणः ॥
फलाधिकप्रदानेनप्रोक्तःपुण्यप्रदोनृणाम् ॥ ३२ ॥ येदुर्हृदःपापरताविमूढामित्रद्रुहोवेदविनिंदकाश्च ॥ हिंसारतानास्तिकमार्गसक्तानवाहयज्ञेनपुनांतितेकलौ
॥ ३३ ॥ परस्वदाराहरणेतिलुब्धायेचैवनराःकल्मषभारभाजः ॥ गोदेवताब्राह्मणभक्तिहीनानवाहयज्ञेनभवंतिशुद्धाः ॥ ३४ ॥ तपोभिरुग्रैर्व्रततीर्थसेवनैर्दाने
रनेकैर्नियमैर्मखैश्च ॥ हुतैर्जपैर्यच्चफलंनलभ्यतेनवाहयज्ञेनतदाप्यतेनृणाम् ॥ ३५ ॥ तथानगंगानगयानकाशीननैमिषंनोमथुरानपुष्करम् ॥ पुनातिस
द्योबदरीवनंनोयथाहिदेवीमखएषविप्राः ॥ ३६ ॥ अतोभागवतंदेव्याःपुराणंपरतःपरम् ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणामुत्तमंसाधनंमतम् ॥ ३७ ॥ आश्वि
नस्यसितेपक्षेकन्याराशिगतेरवौ ॥ महाष्टम्यांसमभ्यर्च्यहैमसिंहासनस्थितम् ॥ ३८ ॥ देवीप्रीतिप्रदंभक्त्याश्रीभागवतपुस्तकम् ॥ दद्याद्विप्राय
योग्यायसदेव्याःपदवींलभेत् ॥ ३९ ॥ देवीभागवतस्यापिश्लोकंश्लोकार्द्धमेववा ॥ भक्त्यायश्चपठेन्नित्यंसदेव्याःप्रीतिभाग्भवेत् ॥ ४० ॥ उपसर्गभयंघोरं
महामारीसमुद्भवम् ॥ उत्पातानखिलांश्चापिहंतिश्रवणमात्रतः ॥ ४१ ॥ बालग्रहकृतंयच्चभूतप्रेतकृतंभयम् ॥ देवीभागवतस्यास्यश्रवणाद्यातिदूरतः ॥
॥ ४२ ॥ यस्तुभागवतंदेव्याःपठेद्भक्त्याशृणोतिवा ॥ धर्ममर्थंचकामंचमोक्षंचलभतेनरः ॥ ४३ ॥ श्रवणाद्वसुदेवोस्यप्रसेनान्वेषणेगतम् ॥ चिरायितं
प्रियंपुत्रंकृष्णंलब्ध्वामुमोदह ॥४४॥ यएतांशृणुयाद्भक्त्याश्रीमद्भागवतींकथाम् ॥ भुक्तिमुक्तिसलभतेभक्त्यायश्चपठेदिमाम् ॥ ४५ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंदरि
द्रोधनवान्भवेत् ॥ रोगीरोगात्प्रमुच्येतश्रुत्वाभागवतामृतम् ॥ ४६ ॥ वंध्यावाकाकवंध्यावामृतवत्साचयांगना ॥ देवीभागवतंश्रुत्वालभेत्पुत्रंचिरायुषम्
॥ ४७ ॥ पूजितंयद्गृहेनित्यंश्रीभागवतपुस्तकम् ॥ तद्गृहंतीर्थभूतंहिवसतांपापनाशकम् ॥४८॥ अष्टम्यांवाचतुर्दश्यांनवम्यांभक्तिसंयुतः ॥ यःपठेच्छृणुया
द्वापिससिद्धिंलभतेपराम् ॥ ४९ ॥ पठन्द्विजोवेदविदग्रणीर्भवेद्बाहुप्रजातोधरणीपतिःस्यात् ॥ वैश्यःपठन्वित्तसमृद्धिमेतिशूद्रोपिशृण्वन्स्वकुलोत्तम
स्स्यात् ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीस्कन्दपुराणेमानसखण्डेदेवीभागवतमाहात्म्येप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ वसुदेवोमहाभागःकथंपुत्र
मवाप्तवान् ॥ प्रसेनःकुत्रकृष्णेनभ्रमतान्वेषितःकथम् ॥ १ ॥ विधिनाकेनकस्माच्चदेवीभागवतंश्रुतम् ॥ वसुदेवेनसुमतेवदसूतकथामिमाम् ॥ २ ॥
॥ सूतउवाच ॥ सत्राजिद्राजवंशीयोद्वारवत्यांसुखंवसन् ॥ सूर्यस्याराधनेयत्तोभक्तश्चपरमस्सखा ॥ ३ ॥ अथकालेनकियताप्रसन्नस्सविताभ
वत् ॥ स्वलोकंदर्शयामासतद्भक्त्याप्रणयेनच ॥ ४ ॥ तस्मैप्रीतश्चभगवान्स्यमंतकमणिंददौ ॥ सतंबिभ्रन्मणिंकण्ठेद्वारकामाजगामह ॥ ५ ॥

दृष्ट्वातंतेजसाभ्रांतामत्वादित्यंपुरौकसः ॥ कृष्णमूचुस्समभ्येत्यसुधर्मायामवस्थितम् ॥ ६ ॥ एषआयातिसवितादिदृक्षुस्त्वांजगत्पते ॥ श्रुत्वाकृष्णस्तु तद्वाचंप्रहस्योवाचसंसदि ॥ ७ ॥ सवितानैषभोबालाःसत्राजिन्मणिनाज्वलन् ॥ स्यमन्तकेनचायातिभास्वद्दत्तेनभास्वता ॥ ८ ॥ अथविप्रान्समाहूय स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ प्रावेशयत्समभ्यर्च्यसत्राजित्स्वगृहेमणिम् ॥ ९ ॥ नतत्रमारीदुर्भिक्षंनोपसर्गभयंक्वचित् ॥ यत्रास्तेसमणिर्नित्यमष्टभारसुवर्णदः ॥ १० ॥ अथसत्राजितोभ्राताप्रसेनोनामकर्हिचित् ॥ कण्ठेबध्वामणिंसद्योहयमारुह्यसैंधवम् ॥ ११ ॥ मृगयार्थंवनंयातस्तमद्राक्षीन्मृगाधिपः॥प्रसेनंसहयंहत्वासिंहोजग्राहतंमणिम् ॥ १२ ॥ जाम्बवानृक्षराजोथदृष्ट्वामणिधरंहरिम् ॥ हत्वाचतंबिलद्वारिमणिंजग्राहवीर्यवान् ॥ १३ ॥ सतंमणिंस्वपुत्रायक्रीडनार्थमदात्प्रभुः ॥ अथचिक्रीडबालोपिमणिंसंप्राप्यभास्वरम् ॥१४॥ प्रसेनेऽनागतेचाथसत्राजित्पर्यतप्यत ॥ नजानेकेननिहतःप्रसेनोमणिमिच्छता॥१५॥ अथलोकमुखोद्गीर्णाकिंवदन्तीपुरेभवत् ॥ कृष्णेननिहतोनूनंप्रसेनोमणिलिप्सुना ॥ १६ ॥ सतंशुश्रावकृष्णोपिदुर्यशोलिप्तमात्मनि ॥ मार्ष्टुंतत्तस्यपदवींपुरौकोभिस्सहागमत् ॥ १७ ॥ गत्वासविपिनेपश्यत्प्रसेनंहरिणाहतम् ॥ ययौमृगेन्द्रमन्विष्यन्नसृग्बिंद्वंकिताध्वना ॥ १८ ॥ अथकृष्णोहतंसिंहंबिलद्वारि विलोक्यच ॥ उवाचभगवान्वाचंकृपयापुरवासिनः ॥ १९ ॥ तिष्ठध्वंयूयमत्रैवयावदागमनंमम ॥ प्रविशामिबिलंत्वेनन्मणिहारकलब्धये ॥ २० ॥ तथेत्युक्त्वातुतेतस्थुस्तत्रैवद्वारकौकसः॥जगामांतर्बिलंकृष्णोयत्रजाम्बवतोगृहम्॥२१॥ऋक्षराजसुतंदृष्ट्वाकृष्णोमणिधरंतदा ॥ हर्तुमैच्छन्मणिंतावद्धात्रीचुक्रोशभीतवत् ॥२२॥ श्रुत्वाधात्रीरवंसद्यःसमागत्यर्क्षराट्तदा ॥ युयुधेस्वामिनासाकमविश्रममहर्निशम् ॥२३॥ एवंत्रिनवरात्रंतुमहद्युद्धमभूत्तयोः ॥ कृष्णागमंप्रतीक्षंस्तेतस्थुर्द्वारिपुरौकसः ॥२४॥ द्वादशाहंततोभीत्याप्रतिजग्मुर्निजालयम् ॥ तत्रतेकथयामासुर्वृत्तांतंसर्वमादितः ॥२५॥ सत्राजितंशपंतस्तेसर्वेशोकाकुलाभृशम् ॥ वसुदेवोमहाभागःश्रुत्वापुत्रस्यतांकथाम् ॥ २६ ॥ मुमोहसपरीवारस्तदापरमयाशुचा ॥ चिन्तयामासबहुधाकथंश्रेयोभवेन्मम ॥ २७ ॥ अथाजगामभगवान्देवर्षिर्ब्रह्मलोकतः ॥ उत्थायतंप्रणम्यासौवसुदेवोभ्यपूजयत् ॥ २८ ॥ नारदोनामयंपृष्ट्वावसुदेवंमहामतिम् ॥ पप्रच्छचयदुश्रेष्ठंकिंचिंतयसितद्वद ॥ २९ ॥ वसुदेवउवाच ॥ पुत्रोमेऽतिप्रियःकृष्णःप्रसेनान्वेषणायतु ॥ पौरैस्साकंवनंगत्वानिहतंतंतदैक्षत ॥ ३० ॥ प्रसेनघातकंदृष्ट्वाबिलद्वारेमृतंहरिम् ॥ द्वारिपौरानधिष्ठायबिलांतर्गतवान्स्वयम् ॥ ३१ ॥ बहवोदिवसायातानायात्यद्यापिमेसुतः ॥ अतश्शोचामितद्ब्रूहियेनलप्स्येसुतंमुने ॥ ३२ ॥ नारदउवाच ॥ पुत्रप्राप्त्यैयदुश्रेष्ठदेवीमाराधयांबिकाम् ॥ तस्याआराधनेनैवसद्यःश्रेयोह्यवाप्स्यसि ॥३३॥ वसुदेवउवाच ॥ भगवन्काहिसादेवीकिंप्रभावामहेश्वरी॥ कथमाराधनंतस्यादेवर्षेकृपयावद ॥ ३४ ॥ नारदउवाच ॥ वसुदेवमहाभागशृणुसंक्षेपतोमम ॥ देव्यामाहात्म्यमतुलंकोवक्तुंविस्तरात्क्षमः ॥ ३५ ॥ या

साभगवतीनित्यासच्चिदानन्दरूपिणी ॥ परात्परतरादेवीययाव्याप्तमिदंजगत् ॥ ३६ ॥ यदाराधनतोब्रह्मासृजतीदंचराचरम् ॥ यांचस्तुत्वाविनिर्मुक्तोमधुकैटभजाद्भयात् ॥ ३७ ॥ विष्णुर्यत्कृपयाविश्वंविभर्तिभगवानिदम् ॥ रुद्रस्संहरतेयस्याः कृपापांगनिरीक्षणात् ॥ ३८ ॥ संसारबंधहेतुर्यासैवमुक्तिप्रदायिनी ॥ साविद्यापरमादेवीसैवसर्वेश्वरेश्वरी ॥ ३९ ॥ नवरात्रविधानेनसम्पूज्यजगदंबिकाम् ॥ नवाहोभिः पुराणंचदेव्याभागवतंशृणु ॥ ४० ॥ यस्यश्रवणमात्रेणसद्यःपुत्रमवाप्स्यसि ॥ भुक्तिर्मुक्तिर्नदूरस्थापठतांशृण्वतांनृणाम् ॥ ४१ ॥ इत्युक्तोनारदेनासौवसुदेवःप्रणम्यतम् ॥ उवाचपरयाप्रीत्यानारदंमुनिसत्तमम् ॥ ४२ ॥ वसुदेवउवाच ॥ भगवंस्तववाक्येनसंस्मृतंवृत्तमात्मनः ॥ श्रूयतांतच्चवक्ष्यामिदेवीमाहात्म्यसंभवम् ॥ ४३ ॥ पुरानभोगिराकंसोदेवक्यष्टमगर्भतः ॥ ज्ञात्वात्ममृत्युंपापोमांसभार्यंन्यरुणद्ध्रिया ॥ ४४ ॥ कारागारेहमवसंदेवक्यासहभार्यया ॥ जातंजातंसमवधीत्पुत्रंकंसोपिपापकृत् ॥ ४५ ॥ षट्पुत्रानिहतास्तेनतदाशोकाकुलाभृशम् ॥ अतप्यद्देवकीदेवीनक्तंदिवमनिन्दिता ॥ ४६ ॥ तदाहंगर्गमाहूयमुनिंनत्वाभिपूज्यच ॥ निवेद्यदेवकीदुःखमवोचंपुत्रकाम्यया ॥ ४७ ॥ भगवन्करुणासिन्धोयादवानांगुरुर्भवान् ॥ आयुष्मत्पुत्रसंप्राप्तिसाधनंवदमेमुने ॥४८॥ ततोगर्गः प्रसन्नात्मामामुवाचदयानिधिः॥गर्गउवाच ॥ ॥ वसुदेवमहाभागशृणुतत्साधनम्परम्॥४९॥यासाभगवतीदुर्गाभक्तदुर्गतिहारिणी॥तामाराधयकल्याणींसद्यःश्रेयोह्यवाप्स्यसि॥५०॥ यदाराधनतस्सर्वेसर्वान्कामानवाप्नुयुः ॥ नकिंचिदुर्लभंलोकेदुर्गार्चनवतांनृणाम् ॥ ५१ ॥ इत्युक्तोहंमुदायुक्तःसभार्योमुनिपुंगवम् ॥ प्रणम्यपरयाभक्त्याप्रावोचंविहितांजलिः ॥ ५२ ॥ वसुदेवउवाच ॥ यद्यस्तिभगवन्प्रीतिर्मयितेकरुणानिधे ॥ तदागुरोमदर्थंत्वंसमाराधयचण्डिकाम् ॥ ५३ ॥ निरुद्धःकंसगेहेहंनकिंचित्कर्तुमुत्सहे ॥ अतस्त्वमेवदुःखाब्धेर्मामुद्धरमहामते ॥ ५४ ॥ इत्युक्तस्तुमयाप्रीतःप्रोवाचमुनिपुंगवः ॥ वसुदेवतवप्रीत्याकरिष्यामिहितंतव ॥ ५५ ॥ अथगर्गमुनिःप्रीत्यामयासंप्रार्थितोगमत् ॥ आरिराधयिषुर्दुर्गांविंध्याद्रिंब्राह्मणैस्सह ॥ ५६ ॥ तत्रगत्वाजगद्धात्रींभक्ताभीष्टप्रदायिनीम् ॥ आराधयामाससमुनिर्जपपाठपरायणः ॥ ५७ ॥ ततस्समाप्तेनियमेवागुवाचाशरीरिणी ॥ प्रसन्नाहंमुनेकार्यसिद्धिस्तवभविष्यति ॥ ५८ ॥ भूभारहरणार्थायामयासंप्रेरितोहरिः ॥ वसुदेवस्यदेवक्यांस्वांशेनावतरिष्यति ॥ ५९ ॥ कंसभीत्यातमादायबालमानकदुंदुभिः ॥ प्रापयिष्यतिसद्यस्तुगोकुलेनन्दवेश्मनि ॥ ६० ॥ यशोदातनयांनीत्वास्वगृहेकंसभूभुजे ॥ दास्यत्यथचतांहंतुंकंसआक्षेप्स्यतिक्षितौ ॥ ६१ ॥ सातद्धस्ताद्विनिर्गत्यसद्योदिव्यवपुर्द्धरा ॥ मदंशभूतांविंध्याद्रौकरिष्यतिजगद्धितम् ॥ ६२ ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाप्रणम्यजगदंबिकाम् ॥ गर्गोमुनिःप्रसन्नात्मामथुरामगमत्पुरीम् ॥ ६३ ॥ वरदानंमहादेव्यागर्गाचार्यमुखादहम् ॥ श्रुत्वासभार्यस्संप्रीतः परांमुदमथागमम् ॥ ६४ ॥ तदारभ्यपरंजानेदेवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ अधुनापिहिदेवर्षेश्रुतंतवमुखांबुजात

॥ ६५ ॥ अतोभागवतंदेव्यास्त्वमेवश्रावयप्रभो ॥ मद्भाग्यादेवदेवर्षेसंप्राप्तोसिदयानिधे ॥ ६६ ॥ वसुदेववचःश्रुत्वानारदःप्रीतमानसः ॥ सुदिनेशुभनक्षत्रेकथारंभमथाकरोत् ॥ ६७ ॥ कथाविघ्नविघातार्थंद्विजाजेपुर्नवाक्षरम् ॥ मार्कण्डेयपुराणोक्तंपेठुर्देव्याः स्तवंतथा ॥६८॥ प्रथमस्कंधमारभ्यश्रीनारदमुखोद्गतम्॥शुश्राववसुदेवश्चभक्त्याभागवतामृतम्॥६९॥नवमेह्निकथापूर्तौपुस्तकंवाचकंतथा॥प्रसन्नः पूजयामासवसुदेवोमहामनाः ॥७०॥ अथतत्रबिलस्यांतःकृष्णजांबवतोर्मृधे ॥ कृष्णमुष्टिविनिष्पातश्लथांगोजांबवानभूत् ॥ ७१ ॥ अथागतस्मृतिस्सोपिभगवंतंप्रणम्यच ॥ उवाचपरयाभक्त्यास्वापराधंक्षमापयन् ॥ ७२ ॥ ज्ञातोसिरघुवर्यस्त्वंयद्रोषात्सरितांपतिः ॥ क्षोभंजगामलंकाचरावणः सानुगोहतः ॥ ७३ ॥ सएवासिभवान्कृष्णमद्दौरात्म्यंक्षमस्वभोः ॥ ब्रूहियत्करणीयंमेभृत्योहंतवसर्वथा ॥ ७४ ॥ श्रुत्वाजांबवतोवाचमब्रवीज्जगदीश्वरः ॥ मणिहेतोरिहप्राप्तावयमृक्षपतेबिलम् ॥ ७५ ॥ ऋक्षराजस्ततःप्रीत्याकन्यांजाम्बवतींनिजाम् ॥ ददौकृष्णायसंपूज्यस्यमंतकमणिंतथा ॥ ७६ ॥ सतांपत्नींसमादायमणिंकंठेतथादधत् ॥ अभिमंत्र्यर्क्षराजश्चप्रतस्थेद्वारकांप्रति ॥ ७७ ॥ कथासमाप्तिदिवसेवसुदेवउदारधीः ॥ ब्राह्मणान्भोजयामासदक्षिणाभिरतोषयत् ॥ ७८ ॥ आशीर्वाचंप्रयुंजानाद्विजायत्समयेहरिः ॥ आजगामक्षणेतस्मिन्पत्न्यासहमणिंदधत् ॥ ७९ ॥ भार्ययासहितंकृष्णंवसुदेवपुरोगमाः ॥ दृष्ट्वाहर्षाश्रुपूर्णाक्षास्समवापुः परांमुदम् ॥ ८० ॥ देवर्षिर्नारदश्चाथकृष्णागमनहर्षितः ॥ आमंत्र्यवसुदेवंचकृष्णंब्रह्मसभांययौ ॥ ८१ ॥ हरिचरितमिदंयत्कीर्तितंदुर्यशोघ्नंपठतिविमलभक्त्याशुद्धचित्तःशृणोति ॥ सभवतिसुखपूर्णःसर्वदासिद्धिकामोजगतिचवपुषोन्तेमुक्तिमार्गंलभेच्च ॥ ८२ ॥ ॥ इतिश्रीस्कन्दपुराणेमानसखण्डेश्रीदेवीभागवतमाहात्म्येद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ अथेतिहासमन्यच्चशृणुध्वंमुनिसत्तमाः ॥ देवीभागवतस्यास्यमाहात्म्यंयत्रगीयते ॥ १ ॥ एकदाकुंभयोनिस्तुलोपामुद्रापतिर्मुनिः ॥ गत्वाकुमारमभ्यर्च्यपप्रच्छविविधाः कथाः ॥ २ ॥ सतस्मैभगवान्स्कन्दःकथयामासभूरिशः ॥ दानतीर्थव्रतादीनांमाहात्म्योपचिताः कथाः ॥ ३ ॥ वाराणस्याश्चमाहात्म्यंमणिकर्णीभवंतथा ॥ गंगायाश्चापितीर्थानांवर्णितंबहुविस्तरम् ॥ ४ ॥ श्रुत्वाथसमुनिः प्रीतः कुमारंभूरिवर्चसम् ॥ पुनःपप्रच्छलोकानांहितार्थंकुंभसंभवः ॥ ५ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ भगवंस्तारकारातेदेवीभागवतस्यतु ॥ माहात्म्यंश्रवणेतस्यविधिंचापिवदप्रभो ॥ ६ ॥ देवीभागवतंनामपुराणंपरमोत्तमम् ॥ त्रैलोक्यजननीसाक्षाद्गीयतेयत्रशाश्वती ॥ ७ ॥ स्कंदउवाच ॥ श्रीभागवतमाहात्म्यंकोवक्तुंविस्तरात्क्षमः ॥ शृणुसंक्षेपतोब्रह्मन्कथयिष्यामिसांप्रतम् ॥ ८ ॥ यानित्यासच्चिदानन्दरूपिणीजगदम्बिका ॥ साक्षात्समाश्रितायत्रभुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥९॥ अतस्तद्वाङ्मयीमूर्तिर्देवीभागवतंमुने ॥ पठनाच्छ्रवणाद्यस्यनकिंचिदिहदुर्लभम् ॥ १० ॥ आसीद्विवस्वतः पुत्रः श्राद्धदेवइतिश्रुतः ॥ सोऽनपत्योकरोदिष्टिंवसिष्ठानुमतो

नृपः ॥ ११ ॥ होतारंप्रार्थयामासश्रद्धाथदयितामनोः ॥ कन्याभवतुमेब्रह्मंस्तथोपायोविधीयताम् ॥ १२ ॥ मनसाचिंतयन्होताकन्यामेवाजुहोद्धविः ॥
ततस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामचाभवत् ॥ १३ ॥ अथराजासुतांदृष्ट्वाप्रोवाचविमनागुरुम् ॥ कथंसंकल्पवैषम्यमिहजातंप्रभोतव ॥ १४ ॥ तच्छ्रुत्वा
समुनिर्दध्यौज्ञात्वाहोतुर्व्यतिक्रमम् ॥ ईश्वरंशरणंयातइलायाःपुंस्त्वकाम्यया ॥ १५ ॥ मुनेस्तपःप्रभावाच्चपरेशानुग्रहात्तथा ॥ पश्यतांसर्वलोकाना
मिलापुरुषतामगात् ॥ १६ ॥ गुरुणाकृतसंस्कारःसुद्युम्नोथमनोस्सुतः ॥ निधिर्बभूवविद्यानांसरितामिवसागरः ॥ १७ ॥ अथकालेनसुद्युम्नस्तारुण्यंसम
वाप्यच ॥ मृगयार्थंवनंयातोहयमारुह्यसैन्धवम् ॥ १८ ॥ वनाद्वनांतरंगच्छन्बहुबभ्रामसानुगः ॥ दैवादधस्ताद्धेमाद्रेस्सकुमारोवनंययौ ॥ १९ ॥ कस्मिं
श्चित्समयेयत्रभार्ययापार्णयासह ॥ अरमद्देवदेवस्तुशंकरोभगवान्मुदा ॥ २० ॥ तदातुमुनयस्तत्रशिवदर्शनलालसाः ॥ आजग्मुरथतान्दृष्ट्वागिरिजाव्रीडि
ताभवत्॥२१॥रममाणौतुतौदृष्ट्वागिरिशौसंशितव्रताः॥निवृत्तामुनयोजग्मुर्वैकुण्ठनिलयंतदा ॥ २२ ॥ प्रियायाःप्रियमन्विच्छंश्छिवोरण्यंशशापह॥अद्यारभ्य
विशेद्योत्रपुमान्योषिद्भवेदिति ॥२३॥ ततआरभ्यतंदेशंपुरुषावर्जयंतिहि॥तत्रप्रविष्टःसुद्युम्नोबभूवप्रमदोत्तमा॥२४॥स्त्रीभूतानतुगानश्वंवडवांवीक्ष्यविस्मितः॥
अथसासुन्दरीयोषाविचचारवनेवने ॥ २५ ॥ एकदासाजगामाथबुधस्याश्रमसन्निधौ ॥ दृष्ट्वातांचारुसर्वांगींपीनोन्नतपयोधराम् ॥ २६ ॥ बिंबोष्ठींकुन्द
दशनांसुमुखीमुत्पलेक्षणाम् ॥ अनंगशरविद्धांगश्चकमेभगवान्बुधः ॥ २७ ॥ सापितंचकमेसुभ्रूःकुमारंसोमनंदनम् ॥ ततस्तस्याश्रमेवात्सीद्रममाणाबुधे
नसा ॥ २८ ॥ अथकालेनकियतापुरूरवसमात्मजम् ॥ सतस्यांजनयामाससमित्रावरुणसंभव ॥ २९ ॥ अथवर्षेषुयातेषुकदाचित्साबुधाश्रमे ॥ स्मृत्वा
स्वंपूर्ववृत्तांतंदुःखितानिर्जगामह ॥ ३० ॥ गुरोरथाश्रमंगत्वावासिष्ठस्यप्रणम्यतम् ॥ निवेद्यवृत्तंशरणंययौपुंस्त्वमभीप्सती ॥ ३१ ॥ वसिष्ठोज्ञातवृत्तांतो
गत्वाकैलासपर्वतम् ॥ संपूज्यशंभुंतुष्टावभक्त्यापरमयायुतः ॥ ३२ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ नमोनमःशिवायास्तुशंकरायकपर्दिने ॥ गिरिजार्द्धांगदेहायनम
स्तेचंद्रमौलये॥३३॥मृडायसुखदात्रेतेनमःकैलासवासिने ॥ नीलकण्ठायभक्तानांभुक्तिमुक्तिप्रदायिने ॥ ३४ ॥ शिवायशिवरूपायप्रपन्नभयहारिणे ॥ नमो
वृषभवाहायशरण्यायपरात्मने ॥ ३५ ॥ ब्रह्मविष्ण्वीशरूपायसर्गस्थितिलयेषुच ॥ नमोदेवाधिदेवायवरदायपुरारये ॥ ३६ ॥ यज्ञरूपाययजतांफल
दात्रेनमोनमः ॥ गंगाधरायसूर्येन्दुशिखिनेत्रायतेनमः ॥ ३७ ॥ एवंस्तुतस्सभगवान्प्रादुरासीज्जगत्पतिः ॥ वृषारूढोम्बिकोपेतःकोटिसूर्यसमप्रभः ॥
॥ ३८ ॥ रजताचलसंकाशस्त्रिणेत्रश्चंद्रशेखरः ॥ प्रणतंपरितुष्टात्माप्रोवाचमुनिसत्तमम् ॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वरंवरयविप्रर्षेयत्तेमनसिवर्तते ॥ इत्यु
क्तस्तंप्रणम्येलापुंस्त्वमभ्यर्थयन्मुनिः ॥ ४० ॥ अथप्रसन्नोभगवानुवाचमुनिसत्तमम् ॥ मासंपुमान्सभवितामासंनारीभविष्यति ॥ ४१ ॥ इतिप्राप्यवरं

शंभोर्महर्षिर्जगदम्बिकाम् ॥ वरदानोन्मुखींदेवींप्रणनाममहेश्वरीम् ॥ ४२ ॥ कोटिचंद्रकलाकान्तिसुस्मितांपरिपूज्यच ॥ तुष्टावभक्त्यासततमिलायाः
पुंस्त्वकाम्यया ॥ ४३ ॥ जयदेविमहादेविभक्तानुग्रहकारिणि ॥ जयसर्वसुराराध्येजयानन्तगुणालये ॥ ४४ ॥ नमोनमस्तेदेवेशिशरणागतवत्सले ॥
जयदुर्गेदुःखहंत्रिदुष्टदैत्यनिषूदिनि ॥ ४५ ॥ भक्तिगम्येमहामायेनमस्तेजगदम्बिके ॥ संसारसागरोत्तारपोतीभूतपदाम्बुजे ॥ ४६ ॥ ब्रह्मादयोपिविबुधा
स्त्वत्पादांबुजसेवया ॥ विश्वसर्गस्थितिलयप्रभुत्वंसमवाप्नुयुः ॥ ४७ ॥ प्रसन्नाभवदेवेशिचतुर्वर्गप्रदायिनि ॥ कस्त्वांस्तोतुंक्षमोदेविकेवलंप्रणतोस्म्य
हम् ॥ ४८ ॥ एवंस्तुताभगवतीदुर्गानारायणीपरा ॥ भक्त्यावसिष्ठमुनिनाप्रसन्नातत्क्षणादभूत् ॥ ४९ ॥ तदोवाचमहादेवीप्रणतार्तिहरीमुनिम् ॥ सुद्युम्न
भवनंगत्वाकुरुभक्त्यामदर्चनम् ॥ ५० ॥ सुद्युम्नंश्रावयप्रीत्यापुराणंमत्प्रियंकरम् ॥ देवीभागवतंनामनवाहोभिर्द्विजोत्तम ॥ ५१ ॥ श्रवणादेवसततंपुं
स्त्वमस्यभविष्यति ॥ इत्युक्त्वाचतिरोधानंगच्छतःस्माशिवेश्वरी ॥ ५२ ॥ वसिष्ठस्तांदिशंनत्वासमागत्याश्रमंनिजम् ॥ समाहूयचसुद्युम्नंदेव्याराधनमा
दिशत् ॥५३॥ आश्विनस्यसितेपक्षेसंपूज्यजगदंबिकाम् ॥ नवरात्रविधानेनश्रावयामासभूपतिम् ॥ ५४ ॥ श्रुत्वाभक्त्यापिसुद्युम्नःश्रीमद्भागवतामृतम् ॥
प्रणम्याभ्यर्च्यचगुरुंलेभेपुंस्त्वंनिरंतरम् ॥ ५५ ॥ राज्यासनेऽभिषिक्तस्तुवसिष्ठेनमहर्षिणा ॥ भुवंशशासधर्मेणप्रजाश्चैवानुरंजयन् ॥ ५६ ॥ ईजेचविविधै
र्यज्ञैःसंपूर्णवरदक्षिणैः ॥ पुत्रेषुराज्यंसंदिश्यप्रापदेव्याःसलोकताम् ॥ ५७॥ इतिकथितमशेषंसेतिहासंचविप्रायदिपठतिसुभक्त्यामानवोवाशृणोति ॥ सइह
सकलकामान्प्राप्यदेव्याःप्रसादात्परममृतमथान्तेयातिदेव्यास्सलोकम् ॥५८॥ ॥इतिश्रीस्कंदपुराणेमानसखण्डेदेवीभागवतमाहात्म्येतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
सूतउवाच ॥ इतिश्रुत्वाकथांदिव्यांविचित्रांकुंभसंभवः ॥ शुश्रूषुःपुनराहेदंविशाखंविनयान्वितः ॥ १ ॥ अगस्त्यउवाच ॥ देवसेनापतेदेवविचित्रेयंश्रुताक
था ॥ पुनरन्यच्चमाहात्म्यंवदभागवतस्यमे ॥ २ ॥ स्कंदउवाच ॥ मित्रावरुणसंभूतमुनेशृणुकथामिमाम् ॥ यत्रैकदेशमहिमाप्रोक्तोभागवतस्यतु ॥ ३ ॥
वर्ण्यंतेधर्मविस्तारोगायत्रीमधिकृत्यच ॥ गायत्र्यामहिमायत्रतद्भागवतमिष्यते ॥४॥ भगवत्याइदंयस्मात्तस्माद्भागवतंविदुः ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाराध्यापराभगवती
हिसा ॥५॥ ऋतवागितिविख्यातोमुनिरासीन्महामतिः ॥ तस्यपुत्रोभवत्कालेगण्डान्तेपौष्णभान्तिमे ॥ ६ ॥ सतस्यजातकर्मादिक्रियाश्चक्रेयथाविधि ॥ चूडोपनय
नादींश्चसंस्कारानपिसोकरोत् ॥७॥ यतआरभ्यजातोसौपुत्रस्तस्यमहात्मनः ॥ ततएवाथसमुनिश्शोकरोगाकुलोभवत् ॥८॥ रोषलोभपरीतात्मातथामातापित
स्यच ॥ बहुरोगार्दितानित्यंशुचादुःखीकृताभृशम् ॥९॥ ऋतवाक्ससुनिश्चिन्तामवापभृशदुःखितः ॥ किमेतत्कारणंजातंपुत्रोमेत्यंतदुर्मतिः ॥१०॥ कस्यचिन्मु
निपुत्रस्यबलात्पत्नींजहारच ॥ मेनेशिक्षांपितुर्नासौनचमातुर्विमूढधीः ॥ ११ ॥ ततोविषण्णचित्तस्तुऋतवागब्रवीदिदम् ॥ अपुत्रतावरंनृणांनकदाचित्कु

पुत्रता ॥ १२ ॥ पितॄन्कुपुत्रःस्वर्यातान्निरयेपातयत्यपि ॥ यावज्जीवन्तसदापित्रोःकेवलंदुःखदायकः ॥ १३ ॥ पित्रोर्दुःखायधिग्जन्मकुपुत्रस्यचपापिनः ॥
सुहृदांनोपकारायनापकारायवैरिणाम् ॥ १४ ॥ धन्यास्तेमानवालोकेसुपुत्रोयद्गृहेस्थितः ॥ परोपकारशीलश्चपितुर्मातुःसुखावहः ॥ १५ ॥ कुपुत्रेणकु
लंनष्टंकुपुत्रेणहतंयशः ॥ कुपुत्रेणेहचामुत्रदुःखंनिरययातनाः ॥ १६ ॥ कुपुत्रेणान्वयोनष्टोजन्मनष्टंकुभार्यया ॥ कुभोजनेनदिवसःकुमित्रेणसुखंकुतः ॥
॥ १७ ॥ स्कन्दउवाच ॥ एवंदुष्टस्यपुत्रस्यदुष्टैराचरणैर्मुनिः ॥ तप्यमानोनिशंकालेगत्वागर्गमपृच्छत ॥१८॥ ऋतवागुवाच ॥ भगवंस्त्वामहंप्रष्टुमिच्छा
मिवदतत्प्रभो ॥ ज्योतिश्शास्त्रस्यचाचार्यपुत्रदौःशील्यकारणम् ॥ १९ ॥ गुरुशुश्रूषयावेदाअधीताविधिवन्मया ॥ ब्रह्मचारिव्रतंतीर्त्वाविवाहोविधिवत्कृ
तः ॥ २० ॥ भार्ययासहगार्हस्थ्यधर्मश्चानुष्ठितोनिशम् ॥ पंचयज्ञविधानंचमयाकारियथाविधि ॥ २१ ॥ नरकाद्बिभ्यताविप्रनतुकामसुखेच्छया ॥ ग
र्भाधानंचविधिवत्पुत्रप्राप्त्यैमयाकृतम् ॥ २२ ॥ पुत्रोयंममदोषेणमातुर्दोषेणवामुने ॥ जातोदुःखावहःपित्रोर्दुःशीलोवंधुशोकदः ॥ २३ ॥ एतन्नि
शम्यवचनंगर्गाचार्योमुनेस्तदा ॥ विचार्यसर्वंतद्धेतुंज्योतिर्विद्वाचमब्रवीत् ॥ २४ ॥ गर्गउवाच ॥ ॥ मुनेनैवापराधस्तेनमातुर्नकुलस्यच ॥ रे
वत्यंतंतुगण्डान्तंपुत्रदौःशील्यकारणम् ॥ २५ ॥ दुष्टकालेयतोजन्मपुत्रस्यतवभोमुने ॥ तेनैवतवदुःखायनान्योहेतुर्मनागपि ॥ २६ ॥ तद्दुः
खशांतयेब्रह्मञ्जगतांमातरंशिवाम् ॥ समाराधययत्नेनदुर्गांदुर्गतिनाशिनीम् ॥ २७ ॥ गर्गस्यवचनंश्रुत्वाऋतवाक्क्रोधमूर्च्छितः ॥ रेवतींतुशशापासौ
व्योम्नःपततुरेवती ॥ २८ ॥ दत्तेशापेतुतेनाथपूष्णोभंचपपातखात् ॥ कुमुदाद्रौभासमानंसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ २९ ॥ ख्यातोरैवतकश्चाभूत्त
त्पातात्कुमुदाचलः ॥ अतीवरमणीयश्चततःप्रभृतिसोप्यभूत् ॥ ३० ॥ दत्त्वाशापंचरेवत्यैगर्गोक्तविधिनामुनिः ॥ समाराध्यांबिकांदेवींसुखसौभाग्य
भागभूत् ॥ ३१ ॥ स्कन्दउवाच ॥ रेवत्यृक्षस्ययत्तेजस्तस्माज्जातातुकन्यका ॥ रूपेणाप्रतिमालोकेद्वितीयाश्रीरिवाभवत् ॥ ३२ ॥ अथतांप्रमुचः
कन्यांरैवतीकांतिसंभवाम् ॥ दृष्ट्वानामचकारास्यारेवतीतिमुदामुनिः ॥३३॥ निन्येथस्वाश्रमेचैनांपोषयामासधर्मतः॥ब्रह्मर्षिःप्रमुचोनामकुमुदाद्रौसुतामिव ॥
॥ ३४ ॥ अथकालेनचप्रौढांदृष्ट्वातांरूपशालिनीम् ॥ समुनिश्चिन्तयामासकोस्यायोग्योवरोभवेत् ॥ ३५ ॥ वहुधान्वेषयंस्तस्यानाससादोचि
तंपतिम् ॥ ततोग्निशालांसंविश्यमुनिस्तुष्टावपावकम् ॥ ३६ ॥ कन्यावरंतदाशंसत्प्रीतस्तमपिहव्यवाट् ॥ धर्मिष्ठोवलवान्वीरःप्रियवागपराजितः॥
॥ ३७ ॥ दुर्दमोभविताभर्तामुनेऽस्याःपृथिवीपतिः ॥ इतिश्रुत्वावचोवह्नेःप्रसन्नोभून्मुनिस्तदा ॥ ३८ ॥ दैवादाखेटकव्याजात्तत्क्षणादागतोनृपः ॥ दुर्द
मोनाममेधावीतस्याश्रमपदंमुने ॥ ३९ ॥ पुत्रोविक्रमशीलस्यवलवान्वीर्यवत्तरः ॥ कालिंदीजठरेजातःप्रियव्रतकुलोद्भवः ॥ ४० ॥ मुनेराश्रममाविश्य

तमदृष्ट्वामहामुनिम् ॥ आमंत्र्यतांप्रियेचेतिरेवतींपृष्टवान्नृपः ॥ ४१ ॥ राजोवाच ॥ महर्षिर्भगवानस्मादाश्रमात्कगतःप्रिये ॥ तत्पादौद्रष्टुमिच्छामिवदक
ल्याणितत्त्वतः ॥ ४२ ॥ कन्योवाच ॥ अग्निशालामुपगतोमहाराजमहामुनिः ॥ निश्चक्रामाश्रमात्तूर्णंराजाप्याकर्ण्यतद्वचः ॥ ४३ ॥ अथाग्निशालाद्वार
स्थंराजानंदुर्दमंमुनिः ॥ राजलक्षणसंयुक्तमपश्यत्प्रश्रयानतम् ॥ ४४ ॥ प्रणनामचतंराजामुनिःशिष्यमुवाचह ॥ गौतमानीयतामर्घ्यमर्घ्ययोग्योस्तिभूप
तिः ॥ ४५ ॥ आगतश्चिरकालेनजामातेतिविशेषतः ॥ इत्युक्त्वार्घ्यंददौतस्मैसोपिजग्राहाचिन्तयन् ॥ ४६ ॥ मुनिरासनमासीनंगृहीतार्घ्यंचभूपतिम् ॥
आशीर्भिरभिनंद्याथकुशलंचाप्यपृच्छत ॥ ४७ ॥ अयितेऽनामयंराजन्बलेकोशेसुहृत्सुच ॥ भृत्येऽमात्येपुरेदेशेतथात्मनिजनाधिप ॥ ४८ ॥ भार्या
स्तितेकुशलिनीयतःसात्रैवतिष्ठति ॥ अतोनपृच्छाम्यस्यास्तेचान्यासांकुशलंवद ॥ ४९ ॥ राजोवाच ॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेनसर्वत्रानामयंमम ॥ एतत्कौ
तूहलंब्रह्मन्मद्भार्याकात्रविद्यते ॥ ५० ॥ ऋषिरुवाच ॥ रेवतीनामतेभार्यारूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ विद्यतेऽत्रकथंपत्नींतांनवेत्सिमहीपते ॥ ५१ ॥ राजोवाच ॥
सुभद्राद्यास्तुयाभार्याममसन्तिगृहेविभो ॥ जानामितास्तुभगवन्नैवजानामिरेवतीम् ॥ ५२ ॥ ऋषिरुवाच ॥ प्रियेतिसांप्रतंराजंस्त्वयोक्तायामहामते ॥
साविस्मृताक्षणादेवयातेश्लाघ्यतमाप्रिया ॥ ५३ ॥ राजोवाच ॥ त्वयोक्तंयन्मृषातन्नोतथैवामंत्रितामया ॥ मुनेदुष्टोनमेभावोकोपंमाकर्तुमर्हसि ॥ ५४ ॥
ऋषिरुवाच ॥ राजन्नुक्तंत्वयासत्यंनभावोदूषितस्तव ॥ वह्निनाप्रेरितेनेत्थंभवताव्याहृतंवचः ॥ ५५ ॥ अद्यपृष्टोमयावह्निःकोऽस्याभर्त्ताभविष्यति ॥
तेनोक्तंदुर्दमोराजाभवितास्याःपतिर्ध्रुवम् ॥ ५६ ॥ तदादत्स्वमयादत्तामिमांकन्यांमहीपते ॥ प्रियेत्यामंत्रितापूर्वंमाविचारंकुरुष्वभो ॥ ५७ ॥ श्रुत्वैत
त्सोऽभवत्तूष्णींचिंतयन्मुनिभाषितम् ॥ वैवाहिकंविधिंतस्यमुनिःकर्तुंसमुद्यतः ॥ ५८ ॥ अथोद्यतंविवाहायदृष्ट्वाकन्याब्रवीन्मुनिम् ॥ रेवत्यृक्षेविवाहोमेता
तकर्तुंत्वमर्हसि ॥ ५९ ॥ ऋषिरुवाच ॥ वत्सेविवाहयोग्यानिसंत्यन्यऋक्षाणि भूरिशः ॥ रेवत्यांकथमुद्वाहःपौष्णभंनदिविस्थितम् ॥ ६० ॥ कन्योवाच ॥
रेवत्यृक्षंविनाकालोममोद्वाहोचितोनहि ॥ अतःसंप्रार्थयाम्येतद्विवाहंपौष्णभेकुरु ॥ ६१ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ऋतवाङ्मुनिनापूर्वंरेवतीभंनिपातितम् ॥ भान्तरे
चेन्नतेप्रीतिर्विवाहःस्यात्कथंतव ॥ ६२ ॥ कन्योवाच ॥ तपः किंतत्तवानेकोऋतवागेवकेवलम् ॥ भवताकिंतपोनेदृक्तत्तंवाक्कायमानसैः ॥ ६३ ॥
जगत्स्रष्टुंसमर्थस्त्वंवेद्म्यहंतेतपोबलम् ॥ रेवत्यृक्षंदिविस्थाप्यममोद्वाहंपितः कुरु ॥ ६४ ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवंभवतुभद्रंतेयथैवत्वंब्रवीषिमाम् ॥ त्वत्कृते
सोममार्गेहंस्थापयाम्यद्यपौष्णभम् ॥ ६५ ॥ स्कन्दउवाच ॥ एवमुक्त्वामुनिस्तूर्णंपौष्णभंस्वतपोबलात् ॥ यथापूर्वंतथाचक्रेसोममार्गेघटोद्भव ॥ ६६ ॥
रेवतीनाम्निनक्षत्रेविवाहविधिनामुनिः ॥ रेवतींप्रददौराज्ञेदुर्दमायमहात्मने ॥ ६७ ॥ कृत्वाविवाहंकन्यायामुनीराजानमब्रवीत् ॥ किंतेऽभिलषितंवीरवदत

त्पूरयाम्यहम् ॥ ६८ ॥ राजोवाच ॥ मनोःस्वायंभुवस्याहंवंशेजातोस्म्यहंमुने ॥ मन्वंतराधिपंपुत्रंत्वत्प्रसादाच्चकामये ॥ ६९ ॥ मुनिरुवाच ॥ यद्येषाकाम
नातेस्तिदेव्याआराधनंकुरु ॥ भविष्यत्येवतेपुत्रोमनुर्मन्वंतराधिपः ॥ ७० ॥ देवीभागवतंनामपुराणंयत्तुपंचमम् ॥ पंचकृत्वस्तुतच्छ्रुत्वालप्स्यसेभि
मतंसुतम् ॥ ७१ ॥ रेवत्यांरैवतोनामपंचमोभविताममनुः ॥ वेदविच्छास्त्रतत्वज्ञोधर्मवानपराजितः ॥ ७२ ॥ इत्युक्तोमुनिनाराजाप्रणम्यमुदितोमुनिम् ॥
भार्ययासहमेधावीजगामनगरंनिजम् ॥ ७३ ॥ पितृपैतामहंराज्यंचकारसमहामतिः ॥ पालयामासधर्मात्माप्रजाःपुत्रानिवौरसान् ॥ ७४ ॥ एकदालोम
शोनाममहात्मामुनिरागतः ॥ प्रणिपत्यतमभ्यर्च्यप्रांजलिश्चाब्रवीन्नृपः ॥ ७५ ॥ राजोवाच ॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेनश्रोतुमिच्छामिभोमुने ॥ देवीभागवतंनाम
पुराणंपुत्रलिप्सया ॥ ७६ ॥ श्रुत्वावाचंप्रजाभर्तुः प्रीतःप्रोवाचलोमशः ॥ धन्योसिराजंस्तेभक्तिर्जातात्रैलोक्यमातरि ॥ ७७ ॥ सुरासुरनराराध्यायापराज
गदम्बिका ॥ तस्यांचेद्भक्तिरुत्पन्नाकार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥ ७८ ॥ अतस्त्वांश्रावयिष्यामिश्रीमद्भागवतंनृप ॥ यस्यश्रवणमात्रेणनकिंचिदपिदुर्लभम् ॥
॥ ७९ ॥ इत्युक्त्वासुदिनेब्रह्मन्कथारंभमथाकरोत् ॥ पंचकृत्वस्सशुश्रावविधिवद्भार्ययासह ॥ ८० ॥ समाप्तिदिवसेराजापुराणंचमुनिंतथा ॥ पूजयामास
धर्मात्मासुदापरमयायुतः ॥ ८१ ॥ हुत्वानवार्णमंत्रेणभोजयित्वाकुमारिकाः ॥ वाडवांश्चसपत्नीकान्दक्षिणाभिरतोषयत् ॥ ८२ ॥ अथकालेनकियता
भगवत्याःप्रसादतः ॥ गर्भन्दधारसाराज्ञीलोककल्याणकारकम् ॥ ८३ ॥ पुण्येथसमयेप्राप्तेग्रहैःसुस्थानसंगतैः ॥ सर्वमंगलसंपन्नेरेवतीसुषुवेसुतम् ॥ ८४ ॥
श्रुत्वापुत्रस्यजननंस्नात्वाराजामुदान्वितः ॥ ससुवर्णभसाचक्रेजातकर्म्मादिकाःक्रियाः ॥ ८५ ॥ यथाविधिचदानानिदत्त्वाविप्रानतोषयत् ॥ कृतोपनयनं
राजासांगान्वेदानपाठयत् ॥ ८६ ॥ सर्वविद्यानिधिर्जातोधर्मिष्ठोस्त्रविदांवरः ॥ धर्मस्यवक्ताकर्ताचरैवतोनामवीर्यवान् ॥ ८७ ॥ नियुक्तवानथब्रह्मारैवतं
मानवेपदे ॥ मन्वंतराधिपःश्रीमान्गांशशाससधर्मतः ॥ ८८ ॥ इत्थंदेव्याःप्रभावोयंसंक्षेपेणोपवर्णितः ॥ पुराणस्यचमाहात्म्यंकोवक्तुंविस्तरात्क्षमः ॥ ८९ ॥
सूतउवाच ॥ कुंभयोनिस्तुमाहात्म्यंविधिंभागवतस्यच ॥ श्रुत्वाकुमारंचाभ्यर्च्यस्वाश्रमंपुनराययौ ॥ ९० ॥ इदंमयाभागवतस्यविप्रामाहात्म्यमुक्तंभवतां
समक्षम् ॥ शृणोतिभक्त्यापठतीहभोगान्भुक्त्वाखिलान्मुक्तिमुपैतिचांते ॥ ९१ ॥ ॥ इतिश्रीस्कंदपुराणेमानसखण्डेश्रीदेवीभागवतमाहात्म्येचतुर्थोऽध्यायः
॥ ४ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूतसूतमहाभागश्रुतंमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ अधुनाश्रोतुमिच्छामःपुराणश्रवणेविधिम् ॥ १ ॥ सूतउवाच ॥ श्रूयतांमुनयस्सर्वे
पुराणश्रवणेविधिम् ॥ नराणांशृण्वतांयेनसिद्धिःस्यात्सार्वकामिकी ॥ २ ॥ आदौदैवज्ञमाहूयमुहूर्त्तंकल्पयेत्सुधीः ॥ आरभ्यशुचिमासंतुमासषट्कंशुभावहम् ॥ ३ ॥
हस्ताश्विमूलपुष्पर्क्षेब्रह्ममैत्रेन्दुवैष्णवे ॥ सत्तिथौशुभवारेचपुराणश्रवणंशुभम् ॥ ४ ॥ गुरुभाद्रेद४वेदा४ ब्ज१शरां५गा६ ब्धि४गुणाः ३क्रमात् ॥ धर्माप्तिरिंदिरा

प्राप्तिः कथासिद्धिः परंसुखम् ॥ ५ ॥ पीडाथभूपतिभयंज्ञानप्राप्तिः क्रमात्फलम् ॥ पुराणश्रवणेचक्रंशोधयेच्छिवभाषितम् ॥ ६ ॥ अथवाप्रीतयेदेव्यानवरा
त्रचतुष्टये ॥ शृणुयादन्यमासेपितिथिवारर्क्षशोधिते ॥ ७ ॥ संभारंयादृशंकार्यंविवाहादौचतादृशम् ॥ नवाहयज्ञेचाप्यस्मिन्विधेयंयत्नतोबुधैः ॥ ८ ॥
सहायाबहवःकार्यादंभलोभविवर्जिताः ॥ चतुराश्चवदान्याश्चदेवीभक्तिपरानराः ॥ ९ ॥ प्रेष्यायत्नेनवार्त्तेयंदेशेदेशेजनेजने ॥ आगन्तव्यमिहावश्यंक
थादेव्याभविष्यति ॥ १० ॥ सौराश्चगाणपत्याश्चशैवाश्शाक्ताश्चवैष्णवाः ॥ सर्वेषामपिसेव्येयंयतोदेवास्सशक्तयः ॥ ११ ॥ श्रीमद्देवीभागवतपीयूषरसलो
लुपैः ॥ आगंतव्यंविशेषेणकथार्थंप्रेमतत्परैः ॥ १२ ॥ ब्राह्मणाद्याश्चयेवर्णाः स्त्रियश्चाश्रमिणस्तथा ॥ सकामाश्चापिनिष्कामाःपातव्यंतैःकथामृतम् ॥ १३ ॥
नावकाशःकदाचित्स्यान्नवाहश्रवणेपितैः ॥ आगंतव्यंयथाकालंयज्ञेपुण्याक्षणस्थितिः ॥ १४ ॥ विनयेनैवकर्त्तव्यमेवमाकारणंनृणाम् ॥ आगतानांच
कर्त्तव्यंवासंस्थानंयथोचितम् ॥ १५ ॥ कथास्थानंप्रकर्त्तव्यंभूमौमार्जनपूर्वकम् ॥ लेपनंगोमयेनाथविशालायांमनोरमम् ॥ १६ ॥ कार्यस्तुमण्डपो
रम्योरंभास्तंभोपशोभितः ॥ वितानमुपरिष्टाच्चुपताकाध्वजराजितः ॥ १७ ॥ वक्तुश्चैवासनंदिव्यंसुखास्तरणसंयुतम् ॥ रचितव्यंप्रयत्नेनप्राङ्मुखंवाद्यु
दङ्मुखम् ॥ १८ ॥ यथोचितानिकुर्वीतश्रोतॄणामासनानिच ॥ नृणांचैवाथनारीणांकथाश्रवणहेतवे ॥ १९ ॥ वाग्मीदांतश्चशास्त्रज्ञो
देव्याराधनतत्परः ॥ दयालुर्निस्पृहोदक्षोधीरोवक्तोत्तमोमतः ॥ २० ॥ ब्रह्मण्योदेवताभक्तःकथारसपरायणः ॥ उदारोऽलोलुपोनम्रःश्रोताहिं
सादिवर्जितः ॥ २१ ॥ पाखण्डनिरतोलुब्धःस्त्रैणोधर्मध्वजस्तथा ॥ निष्ठुरःक्रोधनोवक्तादेवीयज्ञेनशस्यते ॥ २२ ॥ संशयच्छेदनायैकःपण्डितश्चतथागु
णः ॥ श्रोतृबोधकृदव्यग्रःकार्य्योवक्तुस्सहायकृत् ॥ २३ ॥ मुहूर्त्तादिवसादर्वाग्वक्तृश्रोत्रादिभिर्जनैः ॥ कर्त्तव्यंक्षौरकर्मादिततोनियमकल्पनम् ॥ २४ ॥
अरुणोदयवेलायांस्नायाच्छौचंविधायच ॥ संध्यांतर्पणकार्यंचानित्यंसंक्षेपतश्चरेत् ॥ २५ ॥ कथाश्रवणयोग्यत्वसिद्ध्येगाश्चदापयेत् ॥ समस्तविघ्नहर्ता
रमादौगणपतिंयजेत् ॥ २६ ॥ कलशांश्चापिसंस्थाप्यपूजयेत्तत्रदिग्धवान् ॥ वटुकंक्षेत्रपालंचयोगिनीर्मातृकास्तथा ॥ २७ ॥ तुलसींचापिसंपूज्यग्रहा
न्विष्णुंचशंकरम् ॥ नवाक्षरेणमनुनापूजयेज्जगदम्बिकाम् ॥ २८ ॥ सर्वोपचारैस्संपूज्यश्रीभागवतपुस्तकम् ॥ श्रीदेव्यावाङ्मयींमूर्तिंयथावच्छोभना
क्षरम् ॥ २९ ॥ कथाविघ्नोपशांत्यर्थंवृणुयात्पंचवाडवान् ॥ जाप्योनवार्णमंत्रस्तैःपाठ्यस्सप्तशतीस्तवः ॥ ३० ॥ प्रदक्षिणनमस्कारान्कृत्वांतेस्तुतिमाचरेत् ॥
कात्यायनिमहामायेभवानिभुवनेश्वरि ॥ ३१ ॥ संसारसागरेमग्नंमामुद्धरकृपामये ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाराध्येप्रसीदजगदंबिके ॥ ३२ ॥ मनोभिलषितं
देवीवरंदेहिनमोस्तुते ॥ इतिसंप्रार्थ्यशृणुयात्कथांनियतमानसः ॥ ३३ ॥ वक्तारंचापिसंपूज्यव्यासबुद्ध्यायतात्मवान् ॥ माल्यालंकारवस्त्राद्यैस्संभूष्यप्रा

थर्येच्चतम् ॥ ३४ ॥ सर्वशास्त्रेतिहासज्ञव्यासरूपनमोस्तुते ॥ कथाचंद्रोदयेनांतस्तमस्तोमंनिराकुरु ॥ ३५ ॥ तदग्रेतुनवाहान्तंकर्त्तव्या
नियमास्तदा ॥ विप्रादीनुपवेश्यादौसंपूज्योपविशेत्स्वयम् ॥ ३६ ॥ श्रोतव्यंसावधानेनचतुर्वर्गफलाप्तये ॥ गृहपुत्रकलत्राप्तधनाचिंतामपास्यच
॥ ३७ ॥ सूर्योदयंसमारभ्यकिंचित्सूर्येऽवशेषिते ॥ मुहूर्त्तमात्रेविश्राम्यमध्याह्नेवाचयेत्सुधीः ॥ ३८ ॥ मलमूत्रजयायैषांलघुभोजनमिष्यते
हविष्यान्नंवरंभोज्यंसकृदेवकथार्थिना ॥ ३९ ॥ अथवास्यात्फलाहारीपयोभुग्वाघृताशनः ॥ यथास्यान्नकथाविघ्नस्तथाकार्यंविचक्षणैः ॥ ४० ॥ कथा
श्रवणनिष्ठानांवक्ष्यामिनियमंद्विजाः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानांमध्येयेभेददर्शिनः ॥ ४१ ॥ देवीभक्तिविहीनायेपाखण्डाहिंसकाःखलाः ॥ विप्रद्रुहोनास्तिका
येनतेयोग्याःकथाश्रवे ॥ ४२ ॥ ब्रह्मस्वहरणेलुब्धाःपरदारधनेषुच ॥ देवस्वहरणेतेषांनाधिकारःकथाश्रवे ॥४३॥ ब्रह्मचारीचभूशायीसत्यवक्ताजितेंद्रियः॥
कथासमाप्तौभुंजीतपत्रावल्यांयतात्मवान् ॥ ४४ ॥ वृंताकंचकलिंन्दंचतैलंचद्विदलंमधु ॥ दग्धमन्नंपर्युषितंभावदुष्टंत्यजेद्व्रती ॥ ४५ ॥ आमिषंच
मसूरान्नमुदक्याहृष्टमेवच ॥ रसोनंमूलकंहिंगुंपलांडुंगृंजनंतथा ॥ ४६ ॥ कूष्मांडंनालिकाशाकंनभुंजीतकथाव्रती ॥ कामंक्रोधंमदंलोभंदंभंमानंचवर्जये
त् ॥ ४७ ॥ विप्रध्रुक्पतितव्रात्यश्वपाकयवनांत्यजैः ॥ उदक्ययावेदबाह्यैर्नवदेद्यःकथाव्रती ॥ ४८ ॥ वेदगोगुरुविप्राणांस्त्रीराज्ञांमहतांतथा ॥ देवानां
देवभक्तानांनिंदांशृणुयादपि ॥ ४९ ॥ विनयंचार्जवंशौचंदयांचामितभाषणम् ॥ उदारंमानसंचैवकुर्याद्यस्तुकथाव्रती ॥ ५० ॥ श्वित्रीकुष्ठीक्षयीरु
ग्णोभाग्यहीनश्चपापकृत् ॥ दरिद्रश्चानपत्यश्चभक्त्येमांशृणुयात्कथाम् ॥ ५१ ॥ वंध्यावाकाकवंध्यावादुर्भगावामृतार्भका ॥ पतद्गर्भागनायाताभिःश्रोव्या
तथाकथा ॥ ५२ ॥ धर्मार्थकाममोक्षांश्चयोवांछतिविनाश्रमम् ॥ भगवत्याभागवतंश्रोतव्यंतेनयत्नतः ॥ ५३ ॥ कथादिनानिचैतानिनवयज्ञैःसमानि
हि ॥ तेषुदत्तंहुतंजप्तमनन्तफलदंभवेत् ॥ ५४ ॥ एवंव्रतंनवाहंतुकृत्वोद्यापनमाचरेत् ॥ महाष्टमीव्रतेयद्वत्तथाकार्यंफलेप्सुभिः ॥ ५५ ॥ निष्कामाःश्रवणे
नैवपूतामुक्तिंव्रजन्तिहि ॥ भोगमोक्षप्रदानृणांयतोभगवतीपरा ॥ ५६ ॥ पुस्तकस्यचवक्तुश्चपूजाकार्यातुनित्यशः ॥ वक्त्रादत्तंप्रसादंतुगृह्णीयाद्भक्तिपूर्वक
म् ॥ ५७ ॥ कुमारीःपूजयेन्नित्यंभोजयेत्प्रार्थयेच्चयः ॥ सुवासिनीश्चविप्रांश्चतस्यसिद्धिर्नसंशयः ॥ ५८ ॥ गायत्र्यानामसाहस्रंसमाप्तावथवापठेत् ॥
विष्णोर्नामसहस्रंचसर्वदोषोपशान्तये ॥ ५९ ॥ यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु ॥ न्यूनंसम्पूर्णतांयातितस्माद्विष्णुंचकीर्तयेत् ॥ ६० ॥
देव्याःसप्तशतीमंत्रैःसमाप्तौहोममाचरेत् ॥ देवीमाहात्म्यमूलेननवार्णमनुनाथवा ॥ ६१ ॥ गायात्र्यात्वथवाहोमःपायसेनससर्पिषा ॥ यतोभागवतंत्वेतद्गा
यत्रीमयमीरितम् ॥ ६२ ॥ वाचकंतोषयेत्सम्यग्वस्त्रभूषाधनादिभिः ॥ प्रसन्नेवाचकेसर्वाःप्रसन्नास्तस्यदेवताः ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यादक्षिणा

भिश्चतोपयेत् ॥ पृथिव्यांदेवरूपास्तेतुष्टेष्वेष्वीप्सितंफलम् ॥ ६४ ॥ सुवासिनीःकुमारीश्चदेवीभक्त्याचभोजयेत् ॥ ताभ्योपिदक्षिणांदत्त्वाप्रार्थयेत्सिद्धिमात्मनः ॥ ६५ ॥ दद्याद्दानानिचान्यानिसुवर्णगाःपयस्विनीः ॥ हयानिभान्मेदिनींचतस्यस्यादक्षयंफलम् ॥ ६६ ॥ देवीभागवतंचैतल्लिखितंशोभनाक्षरम् ॥ हेमसिंहासनेस्थाप्यपट्टवस्त्रेणवेष्टितम् ॥ ६७ ॥ अष्टम्यांवानवम्यांचवाचकायार्चितायच ॥ दद्यात्सभोगान्भुक्त्वेहदुर्लभंमोक्षमाप्नुयात् ॥६८॥ दरिद्रोदुर्बलोवालस्तरुणोजरठोपिवा ॥ पुराणवेत्तावंद्यःस्यात्पूज्योमान्यश्चसर्वदा ॥ ६९ ॥ सन्तिलोकस्यबहवोगुरवोगुणजन्मतः ॥ सर्वेषामपितेषांचपुराणज्ञःपरोगुरुः ॥ ७० ॥ पौराणिकोब्राह्मणस्तुव्यासासनसमाश्रितः ॥ असमाप्तेप्रसंगेतुनमस्कुर्यान्नकस्यचित् ॥ ७१ ॥ पौराणिकींकथांदिव्यांयेपिशृण्वंत्यभक्तितः ॥ तेषांपुण्यफलंनास्तिदुःखदारिद्र्यभागिनाम् ॥ ७२ ॥ असंपूज्यपुराणंतुताम्बूलकुसुमादिभिः ॥ येशृण्वंतिकथांदिव्यास्तेदरिद्राभवंतिहि ॥ ७३ ॥ कीर्त्यमानांकथांत्यक्त्वायेव्रजंत्यन्यतोनराः ॥ भोगान्तरेप्रणश्यंतितेषांदाराश्चसम्पदः ॥ ७४ ॥ येचतुंगासनारूढाःकथांशृण्वंतिदांभिकाः ॥ तेवायसाभवंत्यत्रभुक्त्वानिरययातनाः ॥७५॥ येचाभ्यासनसंस्थाश्चयेवीरासनसंस्थिताः ॥ शृण्वंतिचकथांदिव्यांतेस्युरर्जुनशाखिनः ॥७६॥ कथायांकीर्त्यमानायांयेवदंतिदुरुत्तरम् ॥ रासभास्तेभवंतीहकृकलासास्ततःपरम् ॥ ७७ ॥ निंदंतियेपुराणज्ञान्कथांवापापहारिणीम् ॥ तेतुजन्मशतंदुष्टाःशुनकाःस्युर्नसंशयः ॥ ७८ ॥ येशृण्वंतिकथांवक्तुःसमानासनसंस्थिताः ॥ गुरुतल्पसमंपापंलभतेनरकालयाः ॥ ७९ ॥ येचाप्रणम्यशृण्वंतितेभवंतिविषद्रुमाः ॥ शयानायेपिशृण्वंतिभवंत्यजगराहयः ॥ ८० ॥ येकदाचनपौराणींनशृण्वंतिकथांनराः ॥ तेघोरंनरकंभुक्त्वाभवन्तिवनसूकराः ॥ ८१ ॥ येकथांनानुमोदंतेविघ्नंकुर्वन्तियेशठाः ॥ कोट्यब्दंनिरयंभुक्त्वाभवन्तिग्रामसूकराः ॥८२॥ आसनंभाजनंद्रव्यंफलंवस्त्राणिकम्बलम् ॥ पुराणज्ञाययच्छन्तितेव्रजन्तिहरेःपदम् ॥८३॥ पुराणपुस्तकस्यापियेपट्टंवसनंनवम् ॥ प्रयच्छन्तिशुभंसूत्रंतेनरास्सुखभागिनः ॥ ८४ ॥ पुराणानांतुसर्वेषांश्रवणाद्यत्फलंलभेत् ॥ तस्माच्छतगुणंपुण्यंदेवीभागवताल्लभेत् ॥ ८५ ॥ यथासरित्सुप्रवरागंगादेवेषुशंकरः ॥ काव्येरामायणंयद्वज्ज्योतिष्मत्सुयथारविः ॥ ८६ ॥ आह्लादकानांचन्द्रश्चधनानांचयथायशः ॥ क्षमावतांयथाभूमिर्गांभीर्येसागरोयथा ॥ ८७ ॥ मंत्राणांचैवसावित्रीपापनाशेहरिस्मृतिः ॥ अष्टादशपुराणानांदेवीभागवतंतथा ॥ ८८ ॥ येनकेनाप्युपायेननवकृत्वःशृणोतिचेत् ॥ नशक्यंतत्फलंवक्तुंजीवन्मुक्तस्सएवहि ॥ ८९ ॥ राजशत्रुभयेप्राप्तेमहामारीभयेतथा ॥ दुर्भिक्षेराष्ट्रभंगेचतच्छांत्यैशृणुयादिदम् ॥ ९० ॥ भूतप्रेतविनाशायराज्यलाभायशत्रुतः ॥ पुत्रलाभायशृणुयाद्देवीभागवतंद्विजाः ॥ ९१ ॥ श्रीमद्भागवतंयस्तुपठेद्वाशृणुयादपि ॥ श्लोकार्द्धंश्लोकपादंवासयातिपरमांगतिम् ॥ ९२ ॥ भगवत्याःस्वयंदेव्याःश्लोकार्द्धेनप्रकाशितम् ॥ शिष्यप्रशिष्यद्वारेणतदेवविपुलीकृतम् ॥

॥ ९३ ॥ नगायत्र्याःपरोधर्मोनगायत्र्याःपरन्तपः ॥ नगायत्र्याःसमोदेवोनगायत्र्याःपरोमनुः ॥ ९४ ॥ गातारंत्रायतेयस्माद्गायत्रीतेनसोच्यते ॥ सात्रभावगतेदेवीसरहस्याप्रतिष्ठिता ॥ ९५ ॥ अतोभागवतस्यास्यदेव्याःप्रीतिकरस्यच ॥ महांत्यपिपुराणानिकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥ ९६ ॥ श्रीमद्भागवतंपुराणममलंयद्ब्राह्मणानांधनंधर्मोधर्मसुतेनयत्रगदितोनारायणेनामलः ॥ गायत्र्याश्चरहस्यमत्रचमणिद्वीपश्चसंवर्णितःश्रीदेव्याहिमभूभृतेभगवतीगीताचगीतास्वयम्॥९७॥तस्मान्नास्यपुराणस्यलोकेन्यत्सदृशम्परम् ॥ अतस्सैदैवसंसेव्यंदेवीभागवतंद्विजाः ॥ ९८ ॥ यस्याःप्रभावमखिलंनहिवेदधातानोवाहरिर्नगिरिशोनहिचाप्यनन्तः ॥ अंशांशकाअपिचतेकिमुतान्यदेवास्तस्यैनमोस्तुसततंजगदम्बिकायै ॥ ९९ ॥ यत्पादपंकजरजस्समवाप्यविश्वंब्रह्मासृजत्यनुदिनंचबिभर्तिविष्णुः ॥ रुद्रश्चसंहरतिनेतरथासमर्थास्तस्यैनमोस्तुसततंजगदम्बिकायै ॥ १०० ॥ सुधाकूपारान्तस्त्रिदशतरुवाटीविलसितेमणिद्वीपेचिन्तामणिमयगृहेचित्ररुचिरे ॥ विराजन्तीमम्बांपरशिवहृदिस्मेरवदनांनरोध्यात्वाभोगंभजतिखलुमोक्षंचलभते ॥ १०१ ॥ ब्रह्मेशाच्युतशक्राद्यैर्महर्षिभिरुपासिता ॥ जगतांश्रेयसेसास्तुमणिद्वीपाधिदेवता ॥ १०२ ॥ ॥ इति श्रीस्कन्दपुराणेमानसखण्डेदेवीभागवतमाहात्म्ये श्रवणविधिवर्णनंनामपञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ समाप्तमिदंस्कान्दीयंमाहात्म्यम् ॥ वेदांगाग्निकुशैलशैलशिखिनांमूलेतुसंवत्सरेराधेमासिचमेचकेहरितिथौसतार्चिषोवासरे ॥ माहात्म्यंजगदम्बिकांत्रियुगलंनत्वाम्बिकाप्रीतयेपूर्तिंरामपदेननीतममलंस्कान्दीयमेतच्छुभम् ॥ १ ॥ गोमतीसौम्यपुलिनेग्रामेखानीपुरेङ्कितम् ॥ श्रीभागवतमाहात्म्यंनगव्योमभूशके ॥ २ ॥ श्रीभगवतीमणिद्वीपाधिदेवताजगदम्बिकाविजयते ॥ शुभमस्तु ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजक्षेमराजेन स्वकीये
"श्रीवेङ्कटेश्वर"(स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम्। संवत् १९५७.

॥ इति श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यं समाप्तम् ॥

॥ अथ श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः॥श्रीदक्षिणामूर्तिगुरुभ्यो नमः ॥ मतौ या तिष्ठंती भवति च मतेरंतरतरा न किंचिज्जानाति स्वयमपि मतिर्यामविषयम्॥मतिर्यस्या देहः स्वयमपि मतिं प्रेरयति या नमो
हल्लेखायै सकलनिगमोत्तंसमणये॥१॥तरुणेंदुमौलितरुणीमरुणां करुणारसेन परिपूर्णाम्॥वंदे समंदहसितामंकुशपाशौवराभयेदधतीम्॥२॥नमः श्रीशंकराचार्यपादाब्जायोपकारिणे ॥
यस्य प्रत्युपकाराय नम इत्येव केवलम् ॥३॥श्रीमल्लक्ष्मवतीं लक्ष्मीं मातरं देशिकोत्तमाम्॥पितरं रंगनाथाख्यंदेशिकोत्तममाश्रये॥ ४ ॥काशीनाथं गुरुं नत्वा श्रीधराख्यं गुरुं तथा ॥
अन्ये च संति गुरवस्तान्सर्वानभिवाद्य च ॥५॥ रत्नजीप्रेरितेनैव पुराणान्यवलोक्य च ॥ शैवोपनामकेनैव नीलकंठेन केनचित् ॥ ६ ॥ देवीभागवतस्यास्य व्याख्यानरहितस्य च ॥ व्या
ख्यानं क्रियते सम्यक्तिलकाख्यंमहत्तरम् ॥७॥तत्र तावत्पुराणेषु भागवतद्वयं प्रसिद्धम्–एकंमहापुराणांतर्गतमपरमुपपुराणांतर्गतम्॥लोकेप्युपलंभोद्वयोर्देवीभागवतनाम्ना विष्णुभागवत
नाम्ना चास्त्येव॥तत्रैकं महापुराणांतर्गतमन्यदुपपुराणांतर्गतमित्यपि निर्विवादमेव॥तथापि किं देवीभागवतं महापुराणमन्यदुपपुराणमथवा विष्णुभागवतं महापुराणमन्यदुपपुराणमिति
संशये–केचिद्विष्णुभागवतमेव महापुराणमिति वदंति–केचिद्देवीभागवतमेव महापुराणमिति वदंति॥तत्र प्रथमपक्षैकदेशिनःकेचिदुपपुराणेषु द्वितीयं भागवतं नास्त्येव महापुराणेष्वेवैकं
भागवतं प्रसिद्धं ॥ तच्च विष्णुभागवतमेव न देवीभागवतं॥देवीभागवतं तु निर्मूलमेवेतिवदंति॥द्वितीयपक्षैकदेशिनोपि विष्णुभागवतं बोपदेवकृतमिति वदंति॥वस्तुतस्तूभयोरपिपुराणयोः
पुराणमतभेदेन महापुराणत्वमुपपुराणत्वं च॥ननु महापुराणेष्वेवैकं भागवतं प्रसिद्धं–न तूपपुराणेषु द्वितीयमस्तीति चेन्न ॥ कूर्मगरुडपाद्मादिषूपपुराणेषु द्वितीयस्य स्पष्टंपरिगणनात् ॥
तथाहि हेमाद्रौ दानप्रस्तावे कूर्मपुराणेऽष्टादशपुराणान्युक्त्वा–अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिःकथितानि तु॥आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतःपरमित्यादि॥पराशरोक्तं प्रवरं तथा भागवताह्व
यमिति॥तथा गारुडे तत्त्वरहस्ये द्वितीयांशे धर्मकांडे प्रथमाध्याये प्रथमतो महापुराणानां सात्त्विकादिभेदेन विभागमुक्त्वा लघुपुराणानां सात्त्विकादिभेदेन विभागप्रदर्शनपरे ग्रंथेप्युक्तं ॥
पुराणं भागवतं दौर्गं नंदिप्रोक्तं तथैव च॥पाशुपत्यं रैणुकं च भैरवं च तथैव चेति॥तथा तत्पूर्वमपि–विष्णुधर्मोत्तरे चैव तत्र भागवतं तथेति।तंत्रंभागवतंतथेतिपाठेपि तंत्रंशास्त्रमित्यर्थः।तद्वि
शेषणेन चोत्तमत्वं सूचितं ॥ तथा पाद्मे शकुनपरीक्षायां–ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च मार्तंडं नारदेरितमित्यादि ॥तथैव गदितं राम पुराणं कापिलं तथा॥वाराहं ब्रह्मवैवर्तं शकुनेषु प्रशस्यते॥शैवं
भागवतं दौर्गं भविष्योत्तरमेव चेति॥तथा पाद्मे भागवतमाहात्म्ये एकोनविंशेऽध्याये उपपुराणेषु–शैवमादिपुराणं च देवीभागवतं तथेति॥तथा मधुसूदनसरस्वतीकृतसर्वशास्त्रार्थसंग्रहेप्युप
पुराणमध्ये भागवतं परिगणितम्॥नागोजिभट्टादिभिश्च धर्मशास्त्रग्रंथेष्वेवमन्यैरपि निबंधकारैरिति॥ननु देवीभागवतस्य–तत्र भागवतं पुण्यं पंचमं वेदसंमितम्–इति प्रथमाध्यायस्थस्ववचने
नाऽष्टादशमहापुराणेषु पंचममिदं पुराणमिति स्वस्य महापुराणत्वं बोधयतः कथमन्यपुराणमुपपुराणत्वं बोधयेन्नह्येवं क्वचिद्दृष्टचरमिति चेन्न॥नारदीयशिववायव्यादित्यपुराणानां स्वमुखेना
न्यमुखेनवामहापुराणत्वेन ज्ञायमानानामन्यपुराणैरुपपुराणत्वस्यव्यवस्थापनात्॥पुराणमतभेदेनैकस्यापि पुराणस्यमहापुराणत्वोपपुराणत्वसिद्धयातद्विरोधाभावात् ।पुराणभेदेनमतभेदस्तु
बहुशःप्रसिद्धः–वैष्णवपुराणेषु सात्त्विकत्व शवपुराणेषु तामसत्वं वैष्णवपुराणमतेन शैवपुराणेषुसात्त्विकत्वं वैष्णवपुराणेषु तामसत्वम्॥दशशैवपुराणानि सात्त्विकानि विदुर्बुधाः॥तामसानि
च चत्वारिवैष्णवानिं प्रचक्षते–इतिस्कांदे शैवपुराणमतेनेत्येवंप्रकारेणेति॥तथाहि॥नारदीयस्य पुराणस्य स्वांतर्गतमहापुराणग्रंथसूच्या स्वमुखेनैव स्वात्मनो महापुराणत्वं बोधयतः–मद्वयं
भद्वयं चैव ब्रत्रयं वचतुष्टयम्॥आलिंपाग्निपुराणानि कूस्कंगारुडमेवच–इतिवचनेन वक्ष्यमाणमुद्गलपुराणवचनेनचमहापुराणबहिर्भूतत्वं बोध्यते॥आलिंपाग्नीत्यत्राशब्देनादित्यपुराणस्य तथा
शैवपुराणस्य स्वमुखेन स्वस्य महापुराणत्वं बोधयतो मद्वयं भद्वयमित्येव वचनं तद्बहिर्भूतत्वं बोधयति॥ननुवायव्यं पुराणमेव शैवंशिवप्रतिपादकत्वात्तस्य च वचतुष्टयपदेन संग्रहात्तदुदाहरणं
न संभवतीति चेन्न॥मुद्गलपुराणे–ब्राह्मं च वैष्णवं पाद्मं शैवं भागवतं तथा॥भविष्यं ब्रह्मवैवर्तं मार्कंडेयं च वामनम्॥आग्नेयं वायवं मात्स्यमिति वचनेन शैववायव्यपुराणयोः परस्परं पृथ

त्वेनपरिगणनात्॥ तथा वायव्यपुराणस्य स्ववचनेन स्वस्य महापुराणत्वं बोधयतो वक्ष्यमाणशैवपुराणवचनं महापुराणबहिर्भूतत्वं बोधयति ॥ तथादित्यपुराणस्याप्यालिंपाग्निपुराणानीति क्वचित्पुराणसंमतपाठेन महापुराणत्वम्॥अनापलिंगकूस्काख्यमिति क्वचित्पुराणसंमतपाठेन महापुराणबहिर्भूतत्वं–यथा चैतेषां चतुर्णां क्वचित्पुराणेषु महापुराणत्वेन क्वचिच्चोपपुराणत्वेन ग्रहणम्॥ तथा देवीभागवतस्यापि भविष्यतीति को विरोधःमतभेदेनोभयोरपि वचनयोः प्रमाणत्वात्॥ननु अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि त्वित्यादिवचनैरुपपुराणानि व्यासान्यमूनिकृतान्येव संति–देवीभागवतं तु व्यासकृतमेवेति–तस्यकथमुपपुराणेष्वंतर्भाव इति चेन्न॥नारदशैववायव्यादित्यपुराणेषु व्यासकृतत्वेपि कस्याचित्पुराणस्यमते उपपुराणत्वदर्शनात्तादृशनियमस्यास्वीकारात्।प्रायशस्तथा सत्त्वाभिप्रायेण तु तद्वचनम्॥इत्थं भागवतद्वयस्य महापुराणमध्ये उपपुराणमध्ये च सत्त्वसिद्धौ कस्य पुराणस्य मते किंभागवतं महापुराणांतर्गतमिति चेदुच्यते॥शैवपुराणमते मात्स्यपुराणमते च देवीभागवतमेव महापुराणमिति॥तथाहि शैवपुराणे उत्तरखंडे मध्यमेश्वरमाहात्म्ये शिवाल्लब्धवरेण व्यासेन महापुराणानि प्रणीतानीत्युक्त्यनंतरं तेषां नामान्यष्टादशोक्त्वा तेषां योगरूढानां नाम्नां निर्वचनं तत्रैव कृतम् ॥तद्यथा–यत्र वक्ता स्वयं तंडे ब्रह्मा साक्षाच्चतुर्मुखः ॥ तस्माद्ब्राह्मं समाख्यातं पुराणं प्रथमं मुने ॥ तंडे इति मुनिसंबोधनम् ॥ पद्मकल्पस्य माहात्म्यं तत्र यस्मादुदाहृतम् ॥ तस्मात्पाद्मंसमाख्यातं पुराणं च द्वितीयकम् ॥ पराशरकृतं यत्तु पुराणं विष्णुबोधकम् ॥ तदेव व्यासकथितं पुत्रपित्रोरभेदतः॥ यत्र पूर्वोत्तरे खंडे शिवस्य चरितं बहु ॥ शैवमेतत्पुराणं हि पुराणज्ञा वदंति च ॥ भगवत्याश्च दुर्गायाश्चरितं यत्र विद्यते॥तत्तु भागवतं प्रोक्तं न तु देवीपुराणकम् ॥नारदोक्तं पुराणंतु नारदीयं प्रचक्षते॥यत्र वक्ताभवत्तंडे मार्कंडेयो महामुनिः॥माकंडेयपुराणं हि तदाख्यातं च सप्तमम्॥अग्नियोगात्तदाग्नेयं भविष्योक्तेर्भविष्यकम् ॥ विवर्तनाद्ब्रह्मणस्तु ब्रह्मवैवर्तमुच्यते ॥ लिंगस्यचरितोक्तेश्चपुराणं लैंगमुच्यते ॥ वराहस्य च वाराहं पुराणं द्वादशं मुने ॥ यत्र स्कंदः स्वयं श्रोता वक्ता साक्षान्महेश्वरः ॥ तत्तु स्कांदं समाख्यातं वामनस्य तु वामनम् ॥ कौर्मं कूर्मस्य चरितं मात्स्यं मत्स्यस्य कीर्तितम् ॥ गरुडस्तु स्वयं वक्ता यत्तद्गारुडसंज्ञकम् ॥ब्रह्मांडचरितोक्तत्वाद्ब्रह्मांडं परिकीर्तितमिति ॥ अत्र क्वचिद्वक्तृसंबंधः क्वचिच्छ्रोतृसंबंधः क्वचित्प्रतिपाद्यमुख्यदेवताचारितसंबंधः प्रवृत्तिनिमित्तमिति स्पष्टमेव दर्शितम् ॥ तत्र भागवतनाम्नो निर्वचनवाक्यमेत–भगवत्याश्च दुर्गायाश्चरितं यत्र विद्यते॥ तत्तु भागवतं प्रोक्तं न तु देवीपुराणकमिति। अनेन च वाक्येन भगवत्या इदं भागवतमिति व्युत्पत्त्या ग्रंथप्रतिपाद्यमुख्यदेवताचरितसंबंधः प्रवृत्तिनिमित्तमिति स्पष्टमेव दर्शितम्॥का सा भगवतीत्यपेक्षायामाह॥दुर्गाया इति॥तत्तु भागवतं–तुशब्दो निश्चयार्थकः–तदेव भागवतपदवाच्यं प्रोक्तमित्यर्थः॥न तु पुराणांतरमतप्राप्तं विष्णुभागवतं महापुराणांतर्गतं भागवतमित्यर्थ इति शैवपुराणेन स्वमतं प्रदर्शितम् ॥ कश्चिदेतत्पुराणांतरमतेनोपपुराणं जानीयात्तत्राह॥न तु देवीपुराणकमिति।अत्र कप्रत्ययोल्पार्थकः॥अल्पे इति सूत्रात्।पुराणकमल्पं पुराणमिति यावत्।देव्याःपुराणकं देवीपुराणकम् ॥यदिदमुक्तं तद्देव्या उपपुराणन्नैवास्तीत्यर्थः ॥ अनेन च वाक्येनान्यस्य महापुराणत्वनिषेधेन स्वाभिप्रेतस्य चोपपुराणत्वनिषेधेन श्रीमद्देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वं बोधयति व्यासः ॥ मुख्यत्वेन भगवतीचरितप्रतिपादकस्य महापुराणमध्ये कस्याचित्पुराणस्यान्यस्याभावात् ॥ ननु नारदादिपुराणवचनबलाद्विष्णुभागवतस्य महापुराणांतर्गतत्वे निर्विघ्नं निश्चितेतद्बलाद्भागवतद्वयस्य मतभेदेन महापुराणत्वकल्पनापेक्षया यत्किंचिद्भगवतीचरितस्यास्मिन्वचने ग्रहणेनानेन वचनेन विष्णुभागवतनाम्न एव निरुक्तिः कृतेति कुतो न कल्प्यते ॥ वर्तते च तत्र विष्णुभागवते दशमस्कंधे किंचिद्विंध्यवासिन्याश्चरितमिति चेन्न॥तथासति मुनेर्विष्णुभागवतविषय एव तात्पर्यसत्त्वे भगवत इदं भागवतमित्येव व्युत्पत्तिं कुर्यात्–नाहि केनचिन्मुनेः शिरसि भारः स्थापितो यत्स्वाभिप्रेतां युक्तियुक्तां निरुक्तिं त्यक्त्वा निष्प्रयोजनोऽनभिप्रेतां निरुक्तिं करोति ॥ किंच सर्वत्रैतद्वचनप्रकरणे॥ यत्र पूर्वोत्तरे खंडे शिवस्य चरितं बहु । शैवमेतत्पुराणं हि पुराणज्ञा वदंति चेति वचनैर्बहुचरितमुख्यचरितसंबंधरूपप्रवृत्तिनिमित्तस्यैवाभिप्रेतत्वं मुनेरवसीयते ॥ मतभेदेन पुराणभेदकल्पना तु नात्रैव नवीनास्ति ॥ पूर्वोक्तयुक्त्या नारदशैववाय

व्यादित्यपुराणेष्वन्यत्रापि सत्त्वात् ॥ अस्तु वा गौरवं न हि तद्भयान्मुनेस्तात्पर्यमन्यथा कर्तुं कश्चिदीष्टे ॥ तस्मात्पूर्वोक्तं तात्पर्यं विहायान्यतात्पर्येणान्यार्थकरणं महासाहसमेव ॥
ननु लक्षणवाक्यमेतत् ॥ ततश्च दुर्गाचरितं यत्र वर्ततेतद्भागवतमित्यर्थः ॥ तच्च न देवीभागवतं भवितुमर्हति ॥ तस्य तल्लक्षणलक्ष्यत्वेन तु देवीपुराणकमिति निषेधविषयत्वेन निषेध
विध्योः समानविषयत्वापत्तेः ॥ किं तु विष्णुभागवतमेव ॥ ननु तथाप्येतल्लक्षणमन्यपुराणेष्वतिप्रसक्तमिति चेन्न ॥ यथा वृत्रासुरवधलक्षणमन्यपुराणेषु प्रसक्तमपि यथालक्षण
त्वेन गृहीते तद्वदत्रापि सत्त्वादिति चेन्न ॥ पूर्वोक्तनिरुक्तिवचनप्रकरणस्थत्वविरोधात् ॥ किंच लक्षणवाक्यमेतदिति पक्षेप्येतस्य लक्षणस्य महापुराणोद्देशेनैव सत्त्वादुपपु
राणेष्वस्य प्रसक्त्यभावाद्देवीपुराणकालिकापुराणयोरुपपुराणत्वस्य निश्चितत्वात्तत्रैतल्लक्षणस्य प्रसक्तिरेव नास्तीति न तु देवीपुराणकमिति निषेधो व्यर्थ एव स्यात् ॥ तस्मादेतद्वच
नस्य पूर्वोक्त एवार्थः ॥ किंच लक्षणवाक्यमेतदितिपक्षे यत्किंचिच्चरितं गृह्यते उत यावच्चरितम् । यत्किंचिच्चरितस्य सर्वमहापुराणेषु सत्त्वाद्देवीपुराणमात्रनिषेधेन न निर्वाहः ॥ तस्मा
द्देवीपुराणस्यैव निषेधस्वारस्याद्यावच्चरितं मुख्यत्वेन भगवतीचरित्रमेव ग्राह्यं ॥ तदा तव नाभीष्टार्थसिद्धिः॥मुख्यत्वेन विष्णुभागवते दुर्गाचरितस्याभावान्ममैव त्वभीष्टार्थसिद्धिः ॥निषेध
विध्योः समानविषयकत्वरूपं दूषणं तु नैव संभवति॥प्रकरणबलात्तात्पर्ये निश्चिते तद्विषयं विहायैव निषेधप्रवृत्तेः॥वृत्रासुरवधोपेतत्वलक्षणं तु गायत्र्यारंभविशिष्टमिति न तदतिप्रसक्तम्॥त
स्मात्पूर्वोक्त एव तद्वचनार्थ इति तद्वचनाद्देवीभागवतं महापुराणं न तु विष्णुभागवतमिति शिवपुराणमतम्॥अत्र च नियमद्वयस्य पूर्वोक्तस्य सत्त्वाद्विष्णुभागवताविषये तथा नियमद्वयाभावा
दिदं शिवपुराणमतमेव मुख्यमन्यपुराणमतं त्वेकदेशीति नियमद्वयप्रदर्शकव्यासवाक्येन स्पष्टमेव बोधितमिति सुधियो विभावयंतु॥किंच—शैवमादिपुराणंच देवीभागवतं तथा इति पाद्मवच
नसंवादितया—नवरात्रे तु देवेशि दौर्गं भागवतं पठेत्॥जपेत्सप्तशतीं चंडीं नियमेन समाहितः इति दुर्गातरंगिणीधृतयामलवचनेन तथा देवीभागवतं नित्यं पठेद्भक्त्यासमाहितः ॥ नवरात्रे
विशेषेण श्रीदेवीप्रीतये मुदेति महेशठक्कुरकृतदुर्गाप्रदीपधृतदेवीयामलवचनेन च सप्रमाणस्य देवीभागवतस्य सर्वथोपपुराणमध्ये एव निवेशात्—तत्र भागवतं पुण्यं पंचमं वेदसंमितमिति प्र
थमस्कंधस्थस्य महापुराणेषु पंचममिदं पुराणमित्यर्थकस्य देवीभागवतोक्तवचनस्य निरालंबनत्वादप्रामाण्यापत्तेः॥मन्मतेतुतस्याविषयलाभान्नाप्रामाण्यम् तद्वचनप्रामाण्यादपि देवीभागवतमे
वमहापुराणमिति ॥ किंच हेमाद्रौ कालिकापुराणे—यदिदं कालिकाख्यं तन्मूलं भागवतं स्मृतमिति वचनं तदपि देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वं बोधयति ॥ तथाहि ॥ अष्टादशभ्यस्तु
पृथक् पुराणं यत्प्रदृश्यते॥विजानीध्वं द्विजश्रेष्ठास्तथा तेभ्यो विनिर्गतमिति मात्स्यवचनेनोपपुराणानां महापुराणमूलकत्वनियमादिदं कालिकापुराणं किंपुराणमूलकमित्याकांक्षायां तस्या
निवर्तकमिदं वाक्यं विषयत्वेन कालिकाख्यं पुराणं तन्मूलं भागवतं विदुरिति हि तस्यार्थो निबंधकारैर्दर्शितः॥यथान्यान्युपपुराणान्येकैकस्मान्महापुराणान्निर्गतानि तद्वदिदं भागवतादुत्प
न्नमिति यावत्॥तच्च भागवतं नवैष्णवं तन्मूलं भवितुमर्हति॥देव्युपपुराणस्य देवीपुराणमूलकत्वे एव सामंजस्यात्॥शैवोपपुराणानां शैवेभ्य एव वैष्णवोपपुराणानां वैष्णवेभ्य एवोत्पत्तिदर्श-
नादिति देवीभागवतमेव तन्मूलमिति तस्य महापुराणत्वं सिद्धम्॥यत्र तु क्वचित्क्वचिन्महापुराणमूलकत्वमप्रसिद्धं तत्र यथायोग्यमनुमेयमिति॥किंचादित्यपुराणदृष्ट्याऽपि देवीभागवतमेव
महापुराणम्॥तथाहि॥आदित्यपुराणे रक्तासुरवधप्रस्तावे—या जघ्ने माहिषं दैत्यं क्रूरं वृत्रासुरं तथा॥साद्य रक्तासुरं हत्वा स्वाराज्यं ते प्रदास्यतीति वचनात्॥अनेन वचनेन देवीभागवते
स्वसंमतिर्दर्शिता॥न हि देवीभागवतातिरिक्तसर्वपुराणेषु देवीकृतो वृत्रासुरवधः क्वचिदप्यस्ति॥इंद्रकृतस्यैव तस्य सत्त्वात्केवलं देवीभागवत एव देवीकृतः सोऽस्ति॥ तद्ग्रहणेन तु देवी-
भागवते स्वसंमतिर्दर्शितेति युक्तमेव॥अनंतरं च—तत्रैव पुराणदानप्रस्तावे॥ददाति सूर्यभक्ताय यस्तु भागवतं द्विजाः॥सर्वपापविनिर्मुक्तःसर्वव्याधिविवर्जितः॥जीवेद्वर्षशतं साग्रमंते वैवस्वतं
पदमिति पठितम्॥अत्र च स्वसंमतं भागवतमेव ग्रहीतुमुचितम्॥किंचेदं वचनं देवीभागवतपक्षे एव स्वरसतः संगच्छते॥प्रथमश्लोके एकादशद्वादशस्कंधयोश्च सविस्तरं गायत्रीविधानसह-

त्तनामादेःकथनात्सूर्यस्य गायत्री देवतात्वात् ॥ तद्भागवतपक्षे तु वैकुंठं गच्छेदित्येव वदेदिति॥किंच यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः ॥ वृत्रासुरवधोपेतं तद्भागवतमिष्यत इति मात्स्यवचनमपि देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वं बोधयति ॥ वेदे त्रिपदा गायत्रीति गायत्रीलक्षणं श्रूयते॥तेन च त्रिपाच्छंदोधिकृत्य यत्र धर्मविस्तरो वर्ण्यतेतद्भागवतमिति तदर्थः ॥ त्रिपाच्छंदश्च देवीभागवते प्रथमश्लोके–सर्वचैतन्यरूपां तामाद्यां विद्यां च धीमहि॥बुद्धिं या नः प्रचोदयादिति श्रूयते ॥न विष्णुभागवते तच्छंदोस्ति मुख्यार्थसंभवे गायत्रीपदस्य लक्षणया धीमहीत्यर्थकरणेन विष्णुभागवतपरत्वकल्पनमस्य वचनस्य तु साहसमेव ॥क्वचित्पुराणेषु यदि तादृशान्येव विष्णुभागवतपराणि वचनानि संति॥तत्र गत्यंतराभावादस्तु लक्षणा॥ उदासीने मात्स्यवाक्ये तु मुख्यविषयसंभवेसाऽनुचिता॥यद्यप्याधुनिकपुस्तकेषु क्वचिच्चतुश्चरणश्लोकोऽपिदृश्यते ॥ तथापि सप्तशत्यांगुप्तवतीटीककारादिभिस्त्रिपाच्छ्लोकस्यैव व्याख्यातत्वेन स एव सांप्रदायिकः पाठ इति बोध्यम्॥यत्तु गायत्र्यर्थश्च विष्णुध्यानं न तु शिवशक्तिसूर्यादिध्यानमित्युक्तं तत्तु नास्तिकत्वमूलकमेव॥मैत्रायणीयानां 'भर्गो वै रुद्र' इति श्रुतौ प्रपंचसारादिसर्वतंत्रेषु पुराणादिषु च शिवसूर्यशक्त्यादिरूपार्थस्योक्तत्वाच्च ॥ तदुदाहृतमाग्नेयवाक्यं तु विरोधित्वनपेक्षं स्यादसति ह्यनुमानमिति न्यायात्स्तावकमेवेति ॥ किंचहयग्रीवब्रह्मविद्या यत्र वृत्रवधस्तथा॥गायत्र्या च समारंभस्तद्वै भागवतं विदुरिति पुराणांतरवाक्यमपि देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वबोधकम्॥तथाहि॥हयग्रीवनामासुरो देवीभागवते प्रथमस्कंधे प्रसिद्धः तेनोपासिता ब्रह्मप्रतिपादिका विद्या स्त्रीदेवत्यो मंत्रः ॥ सा विद्या यत्र वर्तते तद्भागवतमित्यर्थः॥स दैत्यस्तदुपासिता विद्या चेत्युभयमपि तत्रैव प्रथमस्कंधे दर्शितम्–जपन्नेकाक्षरं मंत्रं मायाबीजात्मकं ममेत्यादिना॥ननु विष्णुभागवते पंचमस्कंधेऽपि हयग्रीवमंत्रस्य सत्त्वादिदं वचनमुभयभागवतसाधारणमिति चेन्न॥नारदीये शारदातिलकादिनिबंधेषु च मंत्राःपुंदेवताःप्रोक्ता विद्याःस्त्रीदेवताःस्मृताः–इत्यादिवचनैःस्त्रीदेवत्यमंत्रेष्वेव विद्यापदप्रयोगो न पुंदेवत्यमंत्रेष्विति प्रतिपादनात् ॥ क्वचित्पुंदेवत्यमंत्रे तथा प्रयोगस्तु गौणः॥न च गौणार्थमादाय तद्वचनस्य विष्णुभागवतपरत्वं कल्पितुमुचितम्॥लक्षणारूपदोषापत्तेः॥तस्मान्न तद्वचनमुभयसाधारणमिति देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वं बोधयति॥किंच सारस्वतस्य कल्पस्येति मात्स्यवचनादपि देवीभागवतमेव महापुराणम् ॥ अत्र ह्येवं प्रकरणशुद्धिः–ऋषय ऊचुः–पुराणसंख्यामाचक्ष्व सूत विस्तरतः क्रमादिति मुनिप्रश्नोत्तरं ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वं यत्तद्ब्राह्मं पद्मकल्पवृत्तांताश्रयं पाद्मं वराहकल्पवृत्तांताश्रयं वैष्णवं श्वेतकल्पवृत्तांताश्रयं वायवीयमित्येवंतत्तत्कल्पवृत्तांताश्रयाणिपुराणान्युक्त्वा तदुत्तरयत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः ॥ वृत्रासुरवधोपेतं तद्भागवतमिष्यत इति॥सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये येस्युर्नरामराः॥तद्वृत्तांतोद्भवं लोके तद्भागवतमिष्यते इत्युक्त्वा ततोऽन्यान्यपि महापुराणान्येव तत्तत्कल्पवृत्तांताश्रयाणि दर्शितानि॥पश्चादुपपुराणकथनार्थमुपभेदान्प्रवक्ष्यामीतिप्रतिज्ञाय पद्मपुराणान्नारसिंहं निर्गतमेवं नंदिसांबादित्यसंज्ञकान्युक्त्वा अन्योपपुराणान्यपि महापुराणेभ्य एव निर्गतानीति॥अष्टादशभ्यस्तु पृथक् पुराणं यत्प्रदृश्यते॥विजानीध्वं द्विजश्रेष्ठास्तदातेभ्यो विनिर्गतमिति वचनेन सूतऋषिरुक्तवान्॥ततः–सगश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणिचेत्यादिना पुराणलक्षणान्युक्त्वासात्त्विकेषुचकल्पेषुमाहात्म्यमधिकं हरेः॥राजसेषुच कल्पेषु माहात्म्यंब्रह्मणो विदुः॥तद्वदग्नेश्च माहात्म्यं तामसेषु शिवस्य च॥संकीर्णेषु सरस्वत्याःपितॄणां च निगद्यतेइतिवचनेन पुराणप्रतिपाद्यहरिब्रह्माग्निहरसरस्वतीपितॄणांमाहात्म्यसंबंधात्कल्पानांसात्त्विकराजसतामसत्वसंकीर्णत्वभेदैश्चातुर्विध्यमुक्तवानिति॥तत्र कल्पानांतत्तद्देवतासंबंधज्ञानंतुतत्तत्कल्पाश्रिततत्तत्पुराणप्रतिपाद्यमुख्यदेवताज्ञानेनैवबोध्यम्॥अन्यप्रकारस्य क्वचिदपि पुराणेष्वनुपलंभात्तत्रैवं सतिसारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ये स्युर्नरामराः॥तद्वृत्तांतोद्भवं लोके तद्भागवतमिष्यते इति वचनं भागवतस्य लक्षणप्रतिपादकं प्रतिपादितम् ॥ तदर्थस्तु यथा गारुडकल्प इत्यत्र गरुडस्यायं गारुडःयथावा वाराहकल्प इत्यत्र वराहस्यायंवाराह इति व्युत्पत्तिः प्रसिद्धातद्वदेव सरस्वत्या अयं सारस्वतइतिविग्रहः॥सरस्वत्यास्तथाकल्पो गौरीकल्पस्तथैव चेति कल्पनाम्सु सरस्वतीकल्पत्वेनैव कथितत्वाच्च॥मत्स्यपुराणे उपांत्याध्यायेसंकीर्णेषु सरस्वत्याःपितॄणां कल्प उच्यते इति वचनेनतथैवोक्तत्वाच्च।ब्रह्मवि

ष्णुरुद्राणां कल्पवद्गौरीलक्ष्म्योःकल्पवच्च सरस्वतीकल्पस्यार्थप्राप्तत्वाच्च।तादृशसारस्वतकल्पसंबंधिनो ये देवमनुष्यास्तद्वृत्तांतस्योद्भव उत्पत्तिर्यस्मात्तत्पुराणं भागवतं विदुः॥तद्वृत्तांतप्रदर्शकं
यत्पुराणं तद्भागवतसंज्ञकमितियावत् ॥ अत्र च तत्तद्देवतानामाविर्भावाश्रया ये ये कल्पास्ते तत्तन्नाम्नाव्यवह्रियंते ॥ एतच्च तत्तन्नामककल्पाश्रितेषु पुराणेषु तत्तद्देवताया एव मुख्यत्वेनोत्पत्ति
प्रदर्शकवाक्यैर्लक्ष्मीकल्पादिकल्पाश्रितकूर्मपुराणादिषुसर्वत्र प्रसिद्धमेव॥तथाच मुख्यत्वेन सरस्वत्या आविर्भावप्रतिपादकं पुराणं यत्तद्भागवतमित्यातिरहस्यार्थः॥तत्र सारस्वतकल्प इति पदे
नैव कल्पस्य सरस्वतीसंबंधे बोधिते तस्य संकीर्णत्वं संकीर्णेषु सरस्वत्या इतिवचनेनेश्वरप्रेरणां विनाऽपि गृहागतमेव॥अस्मिंश्च वचने भागवतपदेन विष्णुभागवतस्य ग्रहणं वंध्यापुत्रोपममेव।
तत्र मुख्यत्वेन सरस्वत्याविर्भावस्यासत्त्वात्॥विष्णुभागवते द्वितीयस्कंधे पाद्मं कल्पमथो शृणु इति वचनेन स्वमुखेनैव स्वस्य पाद्मकल्पकथाश्रयत्वस्योक्तत्वात्॥तद्विरोधाच्च॥न च पाद्मकल्प
एव सारस्वतः—सरस्वान्समुद्रस्तस्माज्जातं कमलं सारस्वतं तस्य कल्प इति व्युत्पत्त्येति वाच्यम्॥पद्मकल्पस्य वृत्तांतं तत्र यस्मादुदाहृतम्॥तस्मात्पाद्मं समाख्यातमिति पूर्वोदाहृतशिवपुराण
वचनेन—एतदेव यदा पद्ममभूद्धैरण्मयं जगत्॥तद्वृत्तांताश्रयं तद्वत्पाद्ममित्युच्यते बुधैः॥पाद्मं तत्पंचपंचाशत्सहस्राणीहकथ्यते इति मत्स्यपुराणवचनेन—सारस्वतस्य कल्पस्य मध्येये स्युर्नराम
राः इति वचनेन च पाद्मकल्पसारस्वतकल्पयोःपृथक्कथाकथनात्॥किंच सारस्वतकल्पपाद्मकल्पयोरेकत्वे पद्मकल्पस्य प्रतिपादकंपुराणद्वयं पाद्मं भागवतं चेत्येव वदेत्॥किंच पद्मकल्पस्यवृत्ता
न्तमित्यत्राभिव्यक्तपदार्था ये स्वतंत्रा लोकविश्रुता इतिन्यायेन पूर्वबुद्ध्यारूढं प्रसिद्धंपाद्मशब्दं विहायाप्रसिद्धंसारस्वतशब्दं पाद्मशब्दस्य वाचकंकृत्वासारस्वतपदघटितकल्पने प्रयोजनाभा
वः।किंच सरस्वत्यास्तथा कल्प इत्यादेःपूर्वोक्तस्य सारस्वतपदनिरुक्त्यर्थकस्य वचनसमूहस्य विरोधश्च॥न च पाद्मकल्पसारस्वतकल्पयोःपृथक्त्वे त्रिंशत्कल्पेषु मत्स्यपुराणांतिमाध्याये की
र्तितेषु सारस्वतपदेन पाद्मस्य ग्रहणं न स्यादिति वाच्यम्॥प्रभासखंडे त्रिंशत्कल्पेषु विष्णुजकल्पार्चिषकल्पसुपुमानकल्पानां ग्रहणेऽपि तेषां कल्पानां यथा मात्स्यांतिमाध्याये न ग्रहणंतथा
पाद्मस्यापि न ग्रहणमित्यस्य तुल्यत्वात्॥यदि तेषां पर्यायत्वेन कुत्रचिदंतर्भावः क्रियते तर्ह्यस्यापि कुत्रचिदंतर्भावोऽस्तु॥अत एव विष्णुभागवतस्य प्रबंधटीकाकारेण पितृकल्पे एव पूर्वा
र्धांते पद्मस्योद्भवात्पितृकल्पपदेन पाद्मसंग्रहो वेदितव्य इत्युक्तम्॥पुराणकल्पकथनप्रस्तावे सारस्वतकल्पपाद्मकल्पयोःपृथक्त्वकरणेनसारस्वतपदेन पाद्मस्य सर्वथा न ग्रहणम्॥वस्तुतस्तु—
त्रिंशत्कल्पा ब्रह्मणस्त्रिंशत्तिथ्यात्मकाःत्रिंशत्तिथिषुप्रतिपदादिषूत्पद्यंते॥भूःभुवःसुवःभूर्भुवःसुवइत्यादयस्त्रयस्त्रिंशत्कल्पाः॥पाद्मादयश्चकासुपुराणोक्तादिनकल्पा ब्रह्मणःप्रतिदिवसेषूत्पद्यन्त
इति दिनकल्पतिथिकल्पानां सुतरां भेदात्तिथिकल्पेषु दिनकल्पानांपाद्मादीनां न ग्रहणमिति सिद्धांतः॥यत्तु विष्णुभागवतस्यारंभतःपाद्मकल्पकथाश्रयत्वेऽपि कृष्णजन्मखण्डस्यैव सारस्वतक
ल्पभवत्वेन तस्य च दशमस्कंधे सत्त्वात्—सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ये स्युर्नरामरा इति वचनस्य विष्णुभागवतं विषयोऽस्तीत्याहुः ॥तदसत्॥ कृष्णजन्मखंडस्य सारस्वतकल्पभवत्वप्रति
पादकानां वचनानां निर्मूलत्वात्समूलत्वेऽपि यस्मिन्पुराणे यस्य कल्पस्य प्रथमतःप्रतिपादनं तत्कल्पप्रतिपादकमेव तत्पुराणमिति नियमः॥सर्वपुराणेषु तथादृष्टत्वात्—तथा कृष्णजन्म
खंडस्य दशमस्कंधे विद्यमानत्वेऽपि प्रथमतस्तत्कथाया अभावात्पाद्मकल्पकथायाः प्रथमतो विद्यमानत्वस्य स्वेनैवोक्तत्वाच्च—न सारस्वतस्य कल्पस्येति वचनस्य विष्णुभागवतं विषयः ॥
किंच कृष्णजन्मखंडस्य यथा दशमस्कंधे कथनं तथा सर्वपुराणेषु तत्कथनं वर्तत एवेति सर्वपुराणानां तद्वचनविषयत्वं स्यात्।तथा च सर्वपुराणानि भागवतपदवाच्यानि स्युस्तस्मात्सारस्व
तकल्पस्य यत्र प्रथमतः प्रतिपादनं स एव तद्वचनस्य विषयो वक्तव्यः॥तादृशं च देवीभागवतमेवास्तीति देवीभागवतमेव तद्विषयो वक्तव्य इति ॥ किंच शिवपुराणे उमासंहितायां ब्रह्म
णा संस्तुता सेयं मधुकैटभनाशने॥महाविद्या जगद्धात्री सर्वविद्याधिदेवता॥द्वादश्यां फाल्गुनस्यैव शुक्लायां समभून्नृपेति वचनात्फाल्गुनशुक्लद्वादश्यांदेव्या उद्भवस्तद्दिने एव सारस्वतकल्पो
द्भवस्तदुक्तं हेमाद्रौ कल्पश्राद्धकरणे नागरखंडे—सारस्वतस्तु द्वादश्यां शुक्लायां फाल्गुनस्य चेति॥तथाच सरस्वत्याः कल्प इत्यर्थकस्य सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ये स्युर्नरामरा इतिव

चनस्य सर्वथा देवीभागवतमेव विषयो न विष्णुभागवतमिति बोध्यम्॥ किं च तस्य ग्रहणे तस्य हरिमाहात्म्यप्रतिपादकत्वात् तदाश्रितकल्पस्य सात्त्विकत्वमेवायास्यति ॥ सात्त्विकेष्वथ कल्पेषु माहात्म्यमधिकं हरेरिति वचनात्॥ततश्च संकीर्णेषु सरस्वत्या इति वचनेन सारस्वतकल्प इति नाम्ना च पारमहंस्यसामग्र्येव कर्तव्या स्यात्। अतो विष्णुभागवतं विहाय देवीभागवतमेवास्य वचनस्य विषयोऽनिच्छतापि वक्तव्यः।तस्मात् सारस्वतस्य कल्पस्येति वचनाद्देवीभागवतमेव महापुराणम् ॥ अस्ति चात्र सरस्वत्याविर्भावप्रतिपादकं वचनम्॥तदुक्तं देवीभागवते प्रथमस्कंधे॥तस्यास्तु सात्त्विकी शक्ती राजसी तामसी तथा ॥ महालक्ष्मीःसरस्वती महाकालीति तास्त्रयः॥तासां तिसृणां शक्तीनां देहांगीकारलक्षणः ॥ सृष्ट्यर्थ च समाख्यातः सर्गः शास्त्रविशारदैरिति॥ अंबरीष शुकप्रोक्तं नित्यं भागवतं शृण्विति वचनमपिशुकाय प्रोक्तमितिव्युत्पत्त्या देवीभागवतपरमपि संगच्छते॥भवति हि देवीभागवतं शुकायैवप्रोक्तं व्यासेनेति॥किंच अष्टादशपुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः॥भारताख्यानमखिलं चक्रे तदुपबृंहणमिति मात्स्यवचनमपि देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वं बोधयति॥अष्टादशपुराणोत्तरं भारतस्य जातत्वात् ॥ भारतोत्तरं च विष्णुभागवतस्य जातत्वात्॥भारतोत्तरकालं निर्विण्णो व्यासश्चकारेति विष्णुभागवते एवोक्तत्वात्॥ननु वेदशाखाःपुराणानि वेदांतं भारतं तथा॥कृत्वा संमोहसंमूढोऽभवं राजन्मनस्यपीति देवीभागवते तृतीयस्कंधे एवोक्तत्वात्तत्रापि स विरोधस्तदवस्थ एवेतिचेन्न ॥ मन्मते तदानीं ग्रंथो नैव जातः किंतु जनमेजयं प्रति एवं वक्तास्मीति ज्ञानचक्षुषा ज्ञात्वा भारतात्पूर्वमेव देवीभागवतं कृतमित्यर्थस्य कल्पनात्॥त्वन्मते तु तथाकल्पयितुं न शक्यते॥चतुःश्लोकीभागवतोपदेशस्य जायमानत्वात्॥उपदेशात्पूर्वं तज्ज्ञानाभावस्यावश्यं कल्पनीयत्वात्॥ यदि तत्रापि पूर्वं व्यासस्य ज्ञानमस्तीति स्वीक्रियते तदा वक्ष्यमाणः सर्वोप्यर्थवादः स्यात्॥ततश्च ग्रंथसारस्यभंगप्रसंग इत्यास्तां तावत् ॥वस्तुतस्तु वेदशाखाःपुराणानीति पाठोऽसंगतइति वक्ष्यते तृतीयस्कंधे तदा न कोऽपि विरोधः॥यत्तु पाद्मे भागवतमाहात्म्ये श्रीमद्भागवतकथाश्रवणाय समागतानां परिगणनप्रसंगे वेदांतानि च वेदाश्च मंत्रास्तंत्राणि संहिताः॥दशसप्त पुराणानि षट्छास्त्राणि समाययु रित्युक्तम्॥तत्रव्यासकृतपुराणानामष्टादशत्वादष्टादशेति वक्तव्ये सप्तदशत्वोक्तिः श्रीमद्भागवतस्याष्टादशत्वं गमयति । तस्याष्टादशानंतर्गतत्वेदेवीभागवतस्याष्टादशांतर्गतत्वे वाऽष्टादशानां श्रोतृत्वसंभवेनं श्रोतुमागतानां पुराणानामष्टादशत्वानुक्तेर्निर्बीजत्वप्रसंगात्॥एवं पाद्मे–दशसप्त पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः॥नाप्तवान्मनसा तोषं भारतेनापि भामिनि॥चकारसंहितामेतां श्रीमद्भागवतीं परामिति सप्तदशत्वोक्तिः श्रीमद्भागवतस्यैवैतांसंहितामिति निर्दिष्टस्याष्टादशत्वं गमयति॥देवीभागवतस्याष्टादशत्वेऽष्टादशपुराणानीत्यनुक्तेः निर्बीजत्वप्रसंगादित्याहुः॥तदसत् ॥ तेषामेव वचनैर्विष्णुभागवतस्याष्टादशपुराणांतर्गतत्वंन सिध्यति॥किंतु देवीभागवतस्यैवेतिवार्धुषिकत्वं कुर्वाणोमूलमेवविनाशितवानितिन्यायआगतः॥तथा हि॥भारतंव्यासमुखाछ्रुत्वातत्र संदिहानःक्रौष्टुकिर्मार्कण्डेयं प्रत्यागत्य संदेहंपृष्टवान्।तस्मै मार्कंडेयो माकण्डेयपुराणमुक्तवान्।तदुक्तं मार्कंडेयपुराणे–तदिदं भारताख्यानं बह्वर्थ श्रुतिविस्तरम् तत्त्वतो ज्ञातुकामोऽहं भगवंतमुपस्थित इति॥तथाच भारतोत्तरं मार्कंडेयपुराणमभवत्॥तथैव त्वदुक्तरीत्यैव विष्णुभागवतमपि॥तथाच भारतात्पूर्वषोडशपुराणान्येव सिद्धानि ॥ तथाच पूर्वोक्तवचनमध्ये षोडशेत्येव वक्तव्ये सप्तदशेत्युक्तत्वात्॥देवीभागवतमेव महापुराणमन्यथा सप्तदशत्वपूर्त्तेर्नस्यात्॥तस्मात्तद्वचनप्रामाण्याद्देवीभागवतमेव महापुराणमिति सिध्यति न तुविष्णुभागवतम्॥भारतात्पूर्वं सप्तदश मदीयभागवतसहितानिमार्कंडेयमष्टादशमुभयमतासिद्ध मेव।विष्णुभागवतस्यभारतोत्तरं जायमानत्वेनतन्मध्येतस्यावस्थानस्थलाभावादित्येवंलापनेनापि दोषाभावादिति सुधियो विभावयंतु॥यत्तु किंच पाद्मे–वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम्॥गारुडं च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने॥सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै इत्युक्त्या च भागवतस्य सात्विकत्वमुक्तम्॥सात्विकेषु पुराणेष्विति कौर्मोक्त्याच सात्विकपुराणानां विष्णुपरत्वमुक्तम्॥अतोविष्णुपरमेव भागवतमष्टादशपुराणांतर्गतं न तु देवीभागवतमिति ॥अपिच स्कान्देप्रभासखंडे–चतुर्भिर्भगवान्विष्णुर्द्वाभ्यां ब्रह्मा तथा रविः॥अष्टादशपुराणेषु शेषेषु भगवान्भव इत्युक्तम्॥स्कांदे सौरसंहितायां च–कथ्यते दशभिर्विप्राःपुराणैःपरमेश्वरः॥चतुर्भिर्भग

वान्विष्णुर्द्वाभ्यां ब्रह्मा प्रकीर्तितः॥ एकेनाग्निस्तथैकेन भगवांश्चंडभास्कर इत्युक्तम्॥ अतोपि विष्णुभागवतमष्टादशांतर्गतं नतत्वन्यदित्याहु स्तदसत्॥ त्वन्मते मात्स्योक्तसात्त्विकराजसतामससं
कीर्णपुराणेषु मध्ये त्रयाणां व्यवस्था पूर्ववचनैस्त्वयोक्ता ॥ संकीर्णपुराणानां तु नोक्ता॥ तेषां केषु पुराणेष्वंतर्भाव इति वद॥ करिष्यामि कुत्रचिदिति चेन्मन्मतेऽपि श्रीभगवत्या विष्णुशक्ति
त्वाभिमानेन मंत्राधिष्ठात्रीं देवतां वेदमानो दुर्गां दुर्बोधध्वांतभानुं गुरुं चेति श्रीक्रमदीपिकोक्तप्रकारेण विष्णुमंत्राणां दुर्गाया अधिष्ठातृत्वेन तयोरैक्याद्वा तत्प्रतिपादकभागवतस्य वैष्णवेष्वेवां
तर्भावात् ॥ अत एव—हरिर्द्वाभ्यां रविर्द्वाभ्यां द्वाभ्यां चंडीविनायकौ॥ द्वाभ्यां ब्रह्मा समाख्यातः शेषेषु भगवाञ्छिवः इति वचनं संगच्छते ॥ वस्तुतस्तु द्वयोरपि भागवतयोरस्मन्मते प्रमाण
त्वाद् विष्णुभागवतपक्षपातिनां वचनानामस्माकं विरोधाभावेन तल्लापने प्रयोजनाभाव एव ॥ तथाच नारदीयादिपुराणमतेन श्रीविष्णुभागवतं महापुराणं तद्वचनानि प्रसिद्धान्येवेति न लि
खितानि ॥ देवीभागवतं तु तन्मते उपपुराणम्॥ शैवमात्स्यपुराणादिमते तु देवीभागवतं महापुराणं विष्णुभागवतमर्थादुपपुराणमिति सिद्धम्॥ अत्र केचिद्देवीभागवतसंमतित्वेन देवीयामल
तंत्रस्थं—श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं वेदसंमितम् ॥ परीक्षितायोपदिष्टं सत्यवत्यंगजन्मना ॥ यत्र देव्यवताराश्च बहवः प्रतिपादिता इति॥ तथा—इदं रहस्यं चरितं राधोपासनमुत्तमम् ॥ व्या
साय मम भक्ताय प्रोक्तं पूर्वं मयाऽद्रिजे ॥ मत्तो रहस्यं ज्ञात्वैव राधामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ एतस्य विस्तरं चक्रे श्रीमद्भागवते तथा ॥ नारदे ब्रह्मवैवर्ते लोकानां हितकाम्ययेति सौभाग्यकल्पल
तायां संहारभैरवतंत्रस्थं वचनं लिखंति॥ तत्र परे विवदंते॥ तदुभयमपि गौरवभियान लिख्यत इति॥ तत्रैतस्य सप्रमाणस्य देवीभागवतस्य क्वचित्क्वचिद्द्राविडगौडसंप्रदायपाठभेदेन द्वैविध्येऽपि
गौडपाठस्य समंजसत्वात्तमालंब्यैव यथामति व्याख्यायत॥ तत्र तावद्भगवत्युपासनायां केचिद्भ्रान्ता वदंति—मायारूपाया भगवत्याउपासना शास्त्रेषूक्ता॥ तथाच मायाया मिथ्यात्वान्मुक्तौ त
स्या अनन्वयाच्चाश्रद्धेयेयमुपासनेति॥ ननु नेयं भ्रांतिः तापनीये 'माया वाएषा नारसिंही सर्वमिदं सृजति सर्वमिदं रक्षति सर्वमिदं संहरति तस्मान्मायामेतां शक्तिंविद्याद्य एतां मायांशक्तिं वेद समृ
त्युंजयतिसपाप्मानं तरतिसोऽमृतत्वंच गच्छति महतीं श्रियमश्नुत' इतिश्रुतौ मायांशक्तिं वेदोपास्ते समृत्युं जयतीतिकथनेन तथा त्वंवैष्णवीशक्तिरनंतवीर्या विश्वस्य बीजंपरमासिमाया॥ स
म्मोहितं देवि समस्तमेतदिति स्मृतिभिर्विष्णोःशक्तेर्जडायामायाया एवोपास्यत्वकीर्तनादितिचेन्न॥ देव्यथर्वशिरसि—'सर्वेवैदेवा देवीमुपतस्थुःकासि त्वं महादेवी साब्रवीदहं ब्रह्मरूपिणी। मत्तः
प्रकृति पुरुषात्मकं जगद्' इति—तथा भुवनेश्वर्युपनिषदि—'अथातोंवोपनिषदं व्याख्यास्यामोऽथह्येनांब्रह्मरंध्रे ब्रह्मरूपिणीमाप्नोति' इति. तथा 'भुवनाधीश्वरी तुर्यातीता विश्वमोहिनी' इति. तथा
भावनोपनिषदि—'स्वात्मैवललिता' इतिश्रुतिभि—स्तथात्रिपुरातापनीयसुंदरीतापनीयादिषु 'परोरजसेसावदोम्' इतिगायत्रीचतुर्थचरणप्रतिपाद्यब्रह्मवाचकत्वेनह्रींकारबीजस्यकथनेनह्रींकार
बीजस्य ब्रह्मदेवतात्वप्रतिपादकश्रुत्याच—तथा कालीतारोपनिषदादिश्रुतिभिस्तथास्मृतिभिश्चब्रह्मरूपिण्याभगवत्या एवोपासनाकथनात्॥ तथाहि स्मृतयः—सूतसंहितायांपंचमाध्याये—अतः
संसारनाशाय साक्षिणीमात्मरूपिणीम्॥ आराधयेत्परांशक्तिं प्रपंचोल्लासवर्जितामिति॥ स्कांदे वेदारण्येश्वरमाहात्म्ये॥ परातुसच्चिदानंदरूपिणी जगदंबिका॥ सैवाधिष्ठानरूपा स्याज्जगद्भ्रांतेश्चि
दात्मनोति॥ कूर्मपुराणे द्वादशाऽध्याये—एतत्प्रदर्शितंविप्रा देव्यामाहात्म्यमुत्तमम्॥ सर्ववेदांतवेदेषु निश्चितं ब्रह्मवादिभिः॥ एकं सर्वगतं सूक्ष्मं कूटस्थमचलं ध्रुवम्॥ योगिनस्तत्प्रपश्यंति महादे
व्याः परं पदमिति॥ परात्परतरं तत्त्वं शाश्वतं शिवमच्युतम् ॥ अनंतं प्रकृतौ लीनं देव्यास्तत्परमं पदमिति ॥ शुभ्रं निरंजनं शुद्धं निर्गुणं दैन्यवर्जितम् ॥ आत्मोपलब्धिविषयं देव्यास्तत्प
रमं पदमिति॥ हालास्येश्वरमाहात्म्येमायाबीजार्थप्रस्तावे—सत्स्वरूपःसदाकारो हकारोधर्मतत्परः॥ चिदाकारःशिवाकारो रेफःसर्वार्थसिद्धिदः॥ आनंदरूपयोरैक्यादीकारःसर्वकामदः॥ बिंदुना
दौ तदंतस्थौ भवेतांमोक्षदावुभौ॥ सच्चिदानंदरूपं तु प्रोक्तं बीजं मनीषिभिः॥ सच्चिदानंदरूपं यत्परं ब्रह्म तदेवहीति॥ देवीभागवते—निर्गुणासगुणाचेति द्विधाप्रोक्ता मनीषिभिः॥ सगुणारागिभिः
सेव्या निर्गुणा तु विरागिभिरिति॥ ब्रह्मांडपुराणे ललितोपाख्याने—चितिस्तत्पदलक्ष्यार्था चिदेकरसरूपिणी ॥ इत्यादयोऽष्टादशपुराणेषूपपुराणेषु च देव्याःपरब्रह्मत्वप्रतिपादकस्मृतयो द्रष्ट

व्याः॥ननु तर्हि षोडशीग्रहणाग्रहणयोःक्रियाविषयत्वात्तत्र शाखाभेदेन विकल्पसंभवेऽपि वस्तुस्वरूपस्यैकविधत्वात्तत्र विकल्पासंभवेन भगवतीस्वरूपस्य मायास्वरूपत्वप्रतिपादकश्रुत्या सह
भगवत्या ब्रह्मरूपत्वप्रतिपादकश्रुतेर्विरोध इति चेन्न॥मायाया वेदांतेषु मिथ्यात्वान्मिथ्यापदार्थस्याधिष्ठाने कल्पितत्वात्तस्याधिष्ठानसत्तातिरिक्तसत्ताभावान्मायायामधिष्ठानसत्ताप्रवेशा
न्मायास्वरूपोपासनायामपि सत्तास्वरूपब्रह्मण एवोपासना संभवतीत्याशयेन मायास्वरूपत्वप्रतिपादनेऽपिविरोधाभावात्॥यथा ब्रह्मण उपासनायामपि नकेवलं ब्रह्मणोग्रहणं किंतु शक्तिवि
शिष्टस्यैव॥शक्तेस्तदातिरेकेणाभावात्।केवलस्योपासनाऽसंभवाच्चतथा मायोपासनाऽसंभवाच्च॥तथा मायोपासनायामपि नकेवलमायाया अवस्थानमस्ति॥येनकेवलाया उपासनंसंभवेत्॥किंतु
ब्रह्माधिष्ठानयुताया एवावस्थानमिति॥भगवत्या मायारूपत्वप्रतिपादनेऽपि फलतोब्रह्मस्वरूपमेव भगवत्याःसिध्यतीतिश्रुत्योःपरस्परं विरोधाभावात् ॥तदुक्तं पावकस्योष्णतेवेयमुष्णांशो
रिव दीधितिः॥चंद्रस्य चंद्रिकेवेयं शिवस्य सहजा ध्रुवेति॥तथा स्वपदास्वशिरश्छायां यद्वल्लंघितुमीहते॥पादोद्देशे शिरो न स्यात्तथेयं बैंदवी कलेति।।तथाच यथाग्नौ होमेऽग्निशक्त्यां होमोऽर्थसि
द्धः एवमग्निशक्त्यां होमेऽपि वह्नौ होमोऽर्थसिद्धःतद्वन्मायाया भगवतीत्वेऽपि ब्रह्मण एव भगवतीत्वं सिद्धमितितस्यैवोपासनायां ग्रहणम्।मायाया मिथ्यात्वप्रतिपादकेषुवाक्येषु तु ब्रह्मणोमिथ्या
त्वाभावात्केवलमायाया एव ग्रहणम्॥तस्या मिथ्यात्वेऽपि तदधिष्ठानस्य सत्यत्वात्।उपासकस्योपास्यमायापदार्थांतर्गतस्य ब्रह्मांशस्य मोक्षदशायामनुस्यूतत्वान्नमुक्तावुपास्यस्वरूपत्यागः॥
अत एवांतर्यामिब्राह्मणे' पृथिव्यादिमायांतानांपदाथानां यः पृथिव्यां तिष्ठनयं पृथिवी न वेदयस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमंतरोयमयाति' इत्यादिनांऽतर्यामिचेतनसंबंधेनैव देवतात्वमुपव
र्णितम् ॥ तथाच 'सर्वं खल्विदं ब्रह्म'इति श्रुतिरप्यनुगृहीता भवतीत्येतत्सर्वमभिप्रेत्य सूतसंहितायामुक्तं–चिन्मात्राश्रयमायायाः शक्त्याकारे द्विजोत्तमाः ॥ अनुप्रविष्टा या संविन्निर्विकल्पा
स्वयंप्रभा॥सदाकारा सदानंदा संसारोच्छेदकारिणी॥सा शिवा परमा देवी शिवाभिन्ना शिवंकरीति॥यद्वाभगवतीस्वरूपप्रतिपादकवाक्येषुये मायाशक्तिकलादिशब्दास्ते लक्षणयामायावि
शिष्टशक्तिविशिष्टकलाविशिष्टब्रह्मबोधकाः॥तथा च मायाविशिष्टं शक्तिविशिष्टंयद्ब्रह्म तद्भगवतीपदवाच्यमिति फलितोर्थः॥एतेन क्षुधारूपेण संस्थिता निंद्रारूपेणस्मृतिरूपेणेत्यादि केव
लशक्तिवाचकपदानि व्याख्यातानि ॥ तैः पदैस्तत्तच्छक्तिविशिष्टब्रह्मण एव सर्वत्र ग्रहणात् ॥ अयमेवार्थःकालोत्तरे उक्तः ॥ तथाच कालोत्तरे शिवंप्रति देवीप्रश्नवाक्यं–भगवन्देवदेवेश मि
थ्यामायेति विश्रुता॥तस्याःकथमुपास्यत्वं भवेन्मुक्तावनन्वयात्॥श्रद्धा न जायते क्वापि मिथ्यावस्तुनि कुत्रचित्॥देव्या उपासना चेयं श्रुतामायाश्रिता प्रभो॥संशयं छिंधि देवेश रहस्यं वद मे
प्रभो ॥ इति श्रुत्वावचो देव्या भगवांश्चंद्रशेखरः॥उवाच वचनं दिव्यं सर्वलोकहितप्रदम्॥नाहंसुमुखि मायाया उपास्यत्वं ब्रुवे क्वचित्॥मायाधिष्ठानचैतन्यमुपास्यत्वेन कीर्तितम्॥मायाशक्त्या
दिशब्दाश्चविशिष्टस्यैव लक्षकाः॥तस्मान्मायादिशब्दैस्तुब्रह्मैवोपास्यमुच्यत इति॥अत्रपूर्वार्द्धेनमायाधिष्ठानचैतन्यमित्यनेन प्रथमपक्षउक्तःमायाशक्त्यादीत्यनेनोत्तरार्द्धेनद्वितीयःपक्षउपपादि
तः।एतदभिप्रायेणैव ब्रह्मांडपुराणेमायावाचकस्यैव ह्रींकारस्य मायाविशिष्टब्रह्मवाचकत्वमुक्तं–शक्त्याक्षराणि शेषाणिह्रींकार उभयात्मकइति॥उभयात्मकःशिवशक्त्यात्मकइत्यर्थः॥किंचमा
यायाःकेवलायाउपास्यत्वंवदन्वादीभ्रांतःप्रष्टव्यः–जडाया उपास्यत्वेतत्तद्देवताविग्रहाणांप्राणेंद्रियमनआत्मजीवादिमत्त्वं कथंभवेत्॥द्विविधं हि भगवतीरूपंस्थूलंसूक्ष्मंच॥तत्रसूक्ष्मंमुख्यंस्थूलं
तुतत्तदुपासकानांदर्शनादिव्यवहारार्थंतत्तदुपासकैरुपासितम्॥सूक्ष्मरूपमेवस्थूलंरूपंगृह्णाति॥तत्रैवंसति सूक्ष्मरूपे चैतन्याननुप्रवेशेतद्गृहीते स्थूलरूपेपिचैतन्यस्याननुप्रवेशेन तत्तद्देवतानां प्रा
णनसंभाषणादिव्यवहारोच्छेद एव स्यात्ः तस्मादनिच्छयाऽपि चैतन्यविशिष्टाया एव तत्तच्छक्तेरुपास्यत्वं वक्तव्यमिति॥नन्वेवं चेत्किमर्थं मायादिशब्दैर्व्यवहारो भगवत्याःशास्त्रे क्रियते ल
क्षणादिदोषाभावाय स्पष्टप्रतिपत्तये ब्रह्मादिशब्दैरेव कुतो न व्यवहारःक्रियत इति चेच्छृणु॥चतुर्व्यूहात्मकं हि ब्रह्मणो रूपम्–विराड्ढिरण्यगर्भाव्याकृतब्रह्मरूपम्॥तत्र देव्युपासनाव्यूहांतर्गत
स्य कस्य पदार्थस्येति शंकायां–विराड्ढिरण्यगर्भाव्याकृतानां तदधिष्ठातॄणां ब्रह्मविष्णुरुद्राणां च॥ मैत्रायणीयश्रुतौ–एकैकं गुणमयत्वेन कीर्तनाद्गुणत्रयसाम्यावस्थाया मायायाःप्रकृत्या

दिशब्दवाच्यत्वेन तस्याश्चतुरीयब्रह्माश्रितत्वेन शास्त्रेषूक्तत्वात्॥तदेवमायाविशिष्टं तुरियं ब्रह्मैव भगवत्युपासनायांग्राह्यमिति बृहदर्थप्रदर्शनार्थं तथा मायादिशब्दैर्व्यवहारस्यसत्त्वात्॥तथाच
मैत्रायणीयश्रुतिः–'तमोवा इदमेकमग्र आसीत्तत्परेस्यात्तत्परेणेरितंविषमत्वंप्रयात्येतद्वैरजस्तद्रजःखल्वीरितं विषमत्वं प्रयात्येतद्वैसत्त्वस्यरूपम्'इति॥अनेनवाक्येन मायायास्तमःशब्दिताया
परेण ब्रह्मणा नित्यसंबंधप्रदर्शनेन जगत्कारणरूपं साम्यावस्थात्मकं प्रदर्शितम्॥अग्रे'तस्यैतास्तनवोऽथ योह खलु वा वास्य तामसोंशोऽसौ योयं रुद्रो यो ह खलु वा वास्य राजसोंशोऽसौ ब्र
ह्मा योह खलु वा वास्य सात्विकोंशोऽसौ विष्णुः'इति गुणत्रयोपाधित्वं ब्रह्मविष्णुरुद्राणां प्रतिपादितम्॥तथा पुराणादिषुच–सत्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तःपरःपुरुष एक इहास्य
धत्ते॥सृष्ट्यादये हरिविरिंचिहरेति संज्ञाः श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनोर्नृणांस्युरित्यादिसर्वपुराणेषु ब्रह्मविष्णुरुद्राणामेकैकगुणवत्त्वमेव प्रतिपादितम्॥ नहि मायाप्रकृतिशक्त्यादिशब्दवाच्यं
वस्तु ब्रह्मातिरिक्ताश्रयकंभवाति॥येन मायादिशब्दैरुपास्यं वस्तु मायाविशिष्टब्रह्मातिरिक्तं भवेत्किंतु मायाविशिष्टब्रह्मरूपमेवेति॥तैःशब्दैरुपास्यवस्तुनि प्रतिपादिते मायाविशिष्टब्रह्मरूपमेव
भगवतीरूपमुपास्यं भवेदिति बोधनार्थमेव मायादिशब्दैर्भगवत्या उपासनकथनमिति॥ननु–तर्हि त्वंवैष्णवीशक्तिरनंतवीर्येत्यत्रापि मायाशब्दोब्रह्मविशिष्टमायावाचकःस्यात्॥न चेष्टापत्तिः॥
तत्र केवलाया मायाया एव विवक्षितत्वादितिचेन्न ॥ नह्यस्माभिःसर्वत्र मायाशब्देन मायाविशिष्टं ब्रह्मैव ग्राह्यमिति शपथः क्रियते येनातिप्रसंगःस्यात् ॥ किंतु क्वचित्संबंधिशब्दसमभि
व्याहारे केवलमायाया ग्रहणं यथात्रैव तथा नाशप्रकरणे केवलमायाया ग्रहणम्॥तथा सृष्टिस्थलेऽपि मन्मायाशक्तिसंक्लृप्तं जगत्सर्वं चराचरम्॥सापि मत्तः पृथग्विप्रा नास्त्येव परमार्थत इत्या
दौ॥उपासनास्थले तु तद्विशिष्टब्रह्मणो ग्रहणमिति यथायथमूहनाज्ज्ञेयमिति॥तथाच त्वंवैष्णवीशक्तिरित्यादौ त्वमधिष्ठानब्रह्मरूपिणी सती वैष्णवी या मायाशक्तिरस्ति तद्रूपिण्यसीत्यर्थः॥
तेन च ब्रह्मरूपत्वमेव भगवत्याः प्रतिपादितम्॥एवमन्यत्राप्यूह्यम्॥यद्वा ब्रह्मणो जगत्कारणस्योभयात्मकत्वात्काचिन्मायोपसर्जनब्रह्मण उपासनं तत्र शक्तिः सहायभूता इदं च मतं शिव
पुराणादिषु स्पष्टं–तस्मात्सहतया देवं हृदि पश्यंति ये शिवम्॥ तेषां शाश्वतिकी शांतिर्नेतरेषां कदाचनेत्यादिवचननिचयैः ॥ क्वचिच्च ब्रह्मोपसर्जनमायाया उपासनं तत्र भगवतीविषये
ब्रह्मोपसर्जनमायाया एवोपासनमितिदर्शयितुं मायाशक्त्यादिशब्दैःशास्त्रे भगवत्या व्यवहारःक्रियत इति॥इदंच मतं सर्वतंत्राभिमतं पुराणाभिमतंच ॥शिवेन सहितांदेवींभावयेद्भुवनेश्वरीमिति
भुवनेश्वरीपारिजातादिवचननिचयात्॥तदुक्तं कूर्मपुराणे–अस्यास्त्वनादिसंसिद्धमैश्वर्यमतुलं महत्॥तत्संबंधादनंतैषा रुद्रेण परमात्मनेत्यादीनि वचनानि देवीभागवतादिसर्वपुराणेषु द्रष्टव्या
नि॥उभयपक्षेऽपि ब्रह्मणश्चिदंश उपासनायामागतएवेतिन मुक्तावुपास्यस्वरूपानन्वायित्वरूपं दूषणंनवाऽश्रद्धेयतेति॥इत्थं भगवत्युपासनायाः स्वरूपेनिर्णीते ब्रह्मविष्णुरुद्रशक्त्युपासनासुक
स्योपासना वरिष्ठेत्यस्य विचारःक्रियते–तत्र सर्वं खल्विदं ब्रह्मेति सामानाधिकरण्येन सर्वपदार्थमात्रस्य ब्रह्मरूपत्वेपि भक्तानां चेतसोवलंबाय परमेश्वरेण मलिनशुद्धतरशुद्धतमा विभूतयःशुद्धि
तारतम्येन कल्पिताः॥ताश्च गीतादिशास्त्रेषुविभूत्यध्याये छांदोग्यादिषुचप्राणोब्रह्मआदित्यो ब्रह्ममनोब्रह्मेत्यादिवाक्यैःप्रदर्शिताः॥तत्रचसर्वविभूतिषु ब्रह्मणःसमानत्वेनावस्थानेऽपियथापा
त्रमणिकृपाणदर्पणादिषु शुद्धितारतम्येन प्रतिबिंबफलनस्यापि तारतम्यमेवंविभूतिषुचशुद्धितारतम्येनैव ब्रह्मणःप्रसादकरणतारतम्यं प्रतिबिंबफलनतारतम्यंचेति याभिर्याभिर्विभूतिभिर्य
था यथा प्रतिबिंबफलनप्रसादकरणस्य च तारतम्यं च भवति तथातथा तस्या विभूतेरुत्कृष्टत्वमुत्कृष्टतरत्वमित्यादिव्यवहारः सर्वशास्त्रप्रसिद्धो निर्विवादस्तथाच सति ब्रह्मविष्णुरुद्राणामे
कैकगुणोपाधित्वेनैकैकगुणापेक्षयासाम्यावस्थायास्तत्तद्गुणमूलभूतायाआधिक्येनैकैकगुणोपाधिब्रह्मविष्णुरुद्रापेक्षयासाम्यावस्थोपाधिकायाभगवत्याएवोपासनंसर्वोत्कृष्टम्साम्यावस्थायाः
सर्वकारणभूतायाःसर्वोत्कृष्टत्वात्॥किंच प्रथमतो ब्रह्मणि माया तस्या ब्रह्मणा अव्यवहितःसंबंधः॥तदुत्तरं गुणानामुद्भवान्मायाद्वारकःसंबंधो गुणानामितिसाम्यावस्थायामव्यवहितःसंबंधो
ब्रह्मण इति ॥ सैवोपासना मुख्या सर्वोत्कृष्टा च ॥ अत एव सूतसंहितादिषु रीतिरियमुक्ता–परतत्त्वप्रकाशस्तु रुद्रस्यैव महत्तरः॥ ब्रह्मविष्ण्वादिदेवाना न तथा मुनिपुंगवा इत्यादि ॥ रुद्र

कथंचित कार्यार्थं मनुते रुद्ररूपताम् ॥ न तथा देवताः सर्वाः परिस्फूर्त्यल्पतावलादिति सूतगीतासु ॥ ननु ब्रह्मविष्णुरुद्राणामेकैकगुणोपाधित्वे सर्वसंमते कथं साम्यावस्थात्मकत्वेनापि तेषां पुराणादिषूपवर्णनमितिचेन्न ॥ तदंतर्गतब्रह्मणं एव साम्यावस्थात्मकत्वेन तदभेदात्तेषामापि तदात्मकत्वकथनमित्याशयात्॥अत एव तापनीये नृसिंहस्यसत्त्वोपहितविष्णोरवतारत्वे सर्वश्रुतिपुराणानिश्चिते सत्यापि साम्यावस्थात्मकत्वेन वर्णनं संगच्छते॥तस्मान्मायाशक्त्याख्यब्रह्मरूपभगवत्युपासनैव मुख्या सर्वोत्कृष्टा चेति॥सैव सर्वकामार्थिभिर्मुमुक्षुभिश्चोत्कृष्टवस्तूपासनेच्छुभिरांश्रयणीयेत्यर्थात्प्राप्तमपि पुराणांतरवचनैः स्पष्टमुपपाद्यते ॥ तदुक्तं देवीमाहात्म्ये–ब्रह्मविद्या जगद्धात्री सर्वेषां जननी तथा ॥ यया सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम्॥सैव सेव्या च पूज्या च नान्यद्वै देवतांतरभिति ॥ तथा तंत्रेषु॥एवं यः पूजयेद्भक्त्या प्रत्यहं परमेश्वरीम्॥भुक्त्वा भोगान्यथाकामं देवसायुज्यमाप्नुयात् ॥यो न पूजयते नित्यं चंडिकां भक्तवत्सलाम् ॥ भस्मीकृत्यास्य पुण्यानि निर्दहेत्परमेश्वरीति॥ अनेन वचनेन भगवत्युपासनायाः संध्यादिकर्मवन्नित्यत्वं नित्यपदोच्चारणेन स्पष्टमेव बोधितम् ॥तथापुराणांतरे–आराध्या परमा शक्तिः सर्वैरपि सुरासुरैः ॥ मातुः परतरं किंचिदधिकं भुवनत्रये इति॥ तथा–ॐकारं पितृरूपेण गायत्रीं मातरं तथा ॥ पितरौ यो न जानाति स विप्रस्त्वन्यरेतज इति ॥ तथाकालोत्तरे ॥ धिग् धिग् धिग् धिक् च तज्जन्म यो न पूजयते शिवाम् ॥ जननीं सर्वजगतः करुणारससागरामित्यादिपुराणेषु तंत्रेषु च बहूनि वचनानि द्रष्टव्यानि ॥ विस्तरस्तु मत्कृतशक्तितत्त्वविमर्शिन्यां द्रष्टव्यः ॥अयं चोपोद्घातो क्तार्थोऽस्माभिर्देवीभागवतस्थितौ सप्तशत्यंगषट्कव्याख्याने चोक्तः॥तस्या भगवत्याः पुराणस्य देवीभागवतस्य समंजसगौडपाठानुरोधेन व्याख्यानं यथामतिप्रारभ्यते ॥ ॥तत्र

ॐसर्वचैतन्यरूपांतामाद्यांविद्यांचधीमहि ॥ बुद्धिंयानःप्रचोदयात् ॥ १ ॥ शौनकउवाच ॥

सूतसूतमहाभागधन्योऽसिपुरुषर्षभ ॥ यदधीतास्त्वयासम्यक्पुराणसंहिताःशुभाः ॥ २ ॥

तु प्रथमेऽध्याये पंचविंशतिपद्यकैः ॥ पुराणविषयः प्रश्न ऋषीणां समुदीर्यते॥१॥तत्रादौ भगवान् बादरायणो ग्रंथप्रतिपाद्यदेवतातत्त्वानुस्मरणलक्षणं मंगलमाचरति॥सर्वचैतन्यरूपामिति॥ चैतन्यामित्यत्र स्वार्थेष्यञ्॥ चैतन्यमात्मेति शिवसूत्रे तथादर्शनात् ॥ तथाच चेतनात्मरूपामित्यर्थः ॥ ननु तथापि तस्य निष्क्रियत्वात् प्रचोदयादिति प्रेरणाकर्तृत्वप्रतिपादनमनन्वितं भवतीत्याशंकायामाह ॥ आद्यां चेति ॥ आद्यामनादिभूतां विद्यां ब्रह्मविषयकशुद्धसत्त्वांतर्मुखप्रतिबिंबविशिष्टवृत्तिरूपां यां तापनीयास्तुरीयोपाधिमाहुः ॥ एकैव शक्तिरंतर्मुखतया विलसंती विद्यातत्त्वरूपिणी तदुपाधिक आत्मा तुरीय इत्युच्यते ॥ बहिर्मुखतया विलसंत्यविद्यातत्त्वरूपिणी तदुपाधिक आत्मा प्राज्ञ इत्युच्यते इतिं तेषां सिद्धांतः॥ चकारःसमुच्चयार्थः॥आत्मरूपां तां प्रसिद्धाम् आद्यां विद्यां च॥आद्यपदस्य देहलीदीपकन्यायेनोभयत्रान्वयः ॥तामाद्यां विद्यां च धीमहि ध्यायामः॥ध्यानविषयत्वमुभयोर्मिलित्वैव–नतु प्रत्येकम् समुच्चयार्थकचकारात् ॥ तथाच मायाविशिष्टब्रह्मण एव ध्यानविषयत्वात्तस्य च शबलत्वेन निष्क्रियत्वाभावात् नः प्रचोदयादिति प्रेरणकर्तृत्वमनान्वितमितिबोध्यम् ॥ यैतादृशी सेयं ध्याता भगवती मायाविशिष्टब्रह्मरूपिणी नोऽस्माकं बुद्धिं ध्यानं कर्तुं प्रचोदयात् प्रेरयेत्॥प्रार्थनायांलिङ्॥तेन चनिरंतरमस्मच्चेतोवृत्तयस्तदासक्ता भवंतित्यर्थः॥गायत्र्या अंतर्यामिब्रह्मप्रतिपादकत्वस्य सर्ववेदसंमतत्वेन गायत्रीपदगायत्रीछंदोघटितमंगलाचरणेनैतद्भागवतप्रतिपाद्यमपि वस्तु मायाविशिष्टांतर्यामिब्रह्मरूपमिति बोधितम्॥यथाचायमर्थस्तथोपोद्घाते एव दर्शितमग्रे च तत्र तत्र दर्शयिष्यामः॥ तथाच तद्भक्तस्तद्गुणशुश्रूषुरधिकारी ॥ फलं च ज्ञानप्राप्त्यामोक्ष इत्यग्रे दर्शयिष्यति ॥१॥ इत्थंमंगलाचरणंनिर्विघ्नतयाग्रंथसमाप्तिफलकंकृत्वाप्रश्नमुत्थापयाति ॥ शौनकइति ॥ सूतेति॥वीप्साअतिशयप्रेमविषयत्वप्रदर्शनार्था ॥ धन्यत्वेहेतुमाह ॥ यदधीताइति ॥ अत्यंतदुर्लभमेवपुराणसंहिताध्ययनंयस्मात्त्वयासंपादिंतत स्मात्त्वंधन्यएवेत्यर्थः ॥ २ ॥

कास्ताःसंहितास्तत्राऽऽह ॥ अष्टादशेति ॥ अष्टादशपुराणान्येवपुराणसंहिताइत्यर्थः ॥ ३ ॥ पंचलक्षणेति ॥ तानिचवक्ष्यमाणानि ॥ सरहस्यानीति ॥ नानामंत्रविधानशक्तिपातप्रकारप्रतिपादनादिरहस्यार्थसहितानीत्यर्थः ॥ ननुतेनोक्तानिमयाश्रुतानि। परंतुतदर्थोममनसिनागतइतिचेत्तत्राऽऽह ॥ त्वयाज्ञातानीति ॥ यदितवयोग्यतानस्यात्तर्हिव्यासोनैववदेत् ॥ यस्मात्तेनोक्तानितस्मात्त्वयाज्ञातान्येवेतिनिश्चीयतइतिभावः ॥ ४ ॥ एतादृशस्यतवास्माकंचसमागमः एतादृशपुण्यक्षेत्रेदुर्लभएव ॥ तथाऽपियदस्माभिरनेकजन्मसुपुण्यमाचरितंतद्योगादेवसमागमःसुलभोजातइत्याह ॥ अस्माकमिति ॥ विश्वसनंतन्नामकंतद्व्युत्पत्तिश्चान्यत्रोक्ता–मुनिविश्रामदेशोयस्तत्तुविश्वसनंस्मृतमिति ॥ ५ ॥ अस्त्वेतत्तथाऽपिभवतांकिमभिलषणीयमितिचेत्तत्राऽऽह ॥ समाजोयमिति ॥ ६ ॥ दीर्घायुर्भवेति ॥ अनेनगुरावतिभक्तिःस्वस्मिंश्चातिशयेनशुश्रूषावर्ततइतिबोधितम् ॥ ब्रह्मसंमितं वेदसंमितम् वेदार्थस्यैवप्रतिपादकमित्यर्थः ॥ नह्यन्यथावेदसंमितत्वसंभवति ॥ ७ ॥ श्रोत्रेंद्रियेति ॥

अष्टादशपुराणानिकृष्णेनमुनिनाऽनघ ॥ कथितानिसुदिव्यानिपठितानित्वयाऽनघ ॥ ३ ॥ पंचलक्षणयुक्तानिसरहस्यानिमानद ॥ त्वयाज्ञातानिसर्वाणिव्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥ ४ ॥ अस्माकंपुण्ययोगेनप्राप्तस्त्वंक्षेत्रमुत्तमम् ॥ दिव्यंविश्वसनंपुण्यंकलिदोषविवर्जितम् ॥ ५ ॥ समाजोऽयंमुनीनांहिश्रोतुकामोऽस्तिपुण्यदाम् ॥ पुराणसंहितां सूतब्रूहित्वंनः समाहितः ॥ ६ ॥ दीर्घायुर्भवसर्वज्ञतापत्रयविवर्जितः ॥ कथयाद्यमहाभागपुराणंब्रह्मसंमितम् ॥ ७ ॥ श्रोत्रेन्द्रिययुताः सूतनराःस्वादविचक्षणाः ॥ नशृण्वंतिपुराणानिवंचिताविधिनाहिते ॥ ८ ॥ यथाजिह्वेन्द्रियाह्लादःषड्रसैःसंप्रपद्यते ॥ तथाश्रोत्रेंद्रियाह्लादोवचोभिःसुधियांस्मृतः ॥ ९ ॥ अश्रोत्राःफणिनःकामंमुह्यंतिहिनभोगुणैः ॥ सकर्णायेनशृण्वंतितेप्यकर्णाःकथंनच ॥ १० ॥ अतःसर्वेद्विजाःसौम्यश्रोतुकामाःसमाहिताः ॥ वर्ततेनैमिषारण्येक्षेत्रेकलिभयार्दिताः ॥ ११ ॥ येनकेनाप्युपायेनकालातिवाहनंस्मृतम् ॥ व्यसनैरिहमूर्खाणांबुधानांशास्त्रचिंतनैः ॥ १२ ॥ शास्त्राण्यपिविचित्राणिजल्पवादयुतानिच ॥ (त्रिविधानिपुराणानिशास्त्राणिविविधानिच ॥ वितंडाच्छलयुक्तानिगर्वामर्षकराणिच ॥) नानार्थवादयुक्तानिहेतुमंतिबृहंतिच ॥ १३ ॥

स्वादविचक्षणाःस्वादग्रहणपंडिताःसंतःश्रोत्रेंद्रिययुताःसंतोयदिपुराणानिनशृण्वंतितर्हितेसर्वसामग्रीसत्त्वेऽपिविधिनादैवेनैववंचिताहतभाग्याइत्यर्थः ॥ एतेनस्वस्यश्रवणेऽत्यादरवत्त्वंसूचितम् ॥ ८ ॥ तदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति ॥ यथेति ॥ ९ ॥ अश्रोत्राइति ॥ कामंयथेच्छास्यात्तथानभोगुणैःशब्दैःशब्दस्याकाशगुणत्वात् ॥ अश्रोत्राअपिफणिनोदुष्टजातयोऽपिमुह्यंति ॥ सकर्णाःसंतोयेपुराणानिनशृण्वंतितेकथमकर्णाबधिराएवनभवंति ॥ चकारएवकारार्थोऽकर्णाइत्यत्रयोज्यः ॥ बधिराएवतेइत्यर्थः ॥ १० ॥ यस्मादेवंतस्मात्किंतदाह ॥ अतइति ॥ ११ ॥ ननुसर्वेऽपिजनाःपुराणश्रवणंविनाकालंक्षपयंत्येव ॥ तथाभवंतोऽपिकुतोनकुर्वंतितत्राऽऽह ॥ येनकेनेति ॥ मूर्खाणां केनाप्युपायेनशब्दस्पर्शादिविषयसंबंधेनयद्यपिकालातिवाहनंकालातिक्रमणंस्मृतमनुभूतम् तथामूर्खाणांयद्यपिव्यसनैर्दुराचारैःकालातिवाहनंस्मृतम् ॥ तथापिबुधानांनतथारीतिः ॥ किंत्वन्यैवेत्याह ॥ बुधानामिति ॥ तथाचमहतांरीतिरेवाश्रयणीयेतिभावः ॥ १२ ॥ ननुबुधान्यायशास्त्रादिचिंतनैरपिकालंक्षपयंति। तदेवभवद्भिःकुतोनाद्रियतेतत्राऽऽह ॥ शास्त्राण्यपीति ॥ नानार्थवादस्तावकानिवाक्यानिहेतूपन्यासवंति ॥ १३ ॥

तत्रनतानिसर्वाणिसमानि किंतु सात्विकादिभेदेनाभिन्नानीत्याह ॥सात्विकंतत्रेति॥हेतुनाहेतूपन्यासेनवादेनजल्पवितंडादिनाभियंत्रितंयुक्तं नब्रह्मादिविचारयुक्तम्॥ततस्तामसत्वमेवतस्ययु क्तमितिभावः॥अतस्तामसशास्त्रविदोनबुधाःकिंत्वबुधाएवेत्यर्थः॥१४॥ननुतथापियत्किंचित्पुराणंश्रूयतांतत्राह ॥तथैवेति॥यथाशास्त्राणित्रिगुणानितथैवेत्यर्थः॥त्रिगुणानिगुणत्रयात्मकब्र ह्मविष्णवादिप्रतिपादकत्वात्रिगुणानि॥१५॥ननुविष्णुप्रतिपादकंपुराणंसात्विकमस्तितदेवश्रूयतांतत्राऽऽह तत्रभागवतमिति ॥गुणत्रयोपाधिहरिहराद्यपेक्षयाऽपिगुणत्रयसाम्यावस्थोपाधिस हितायाभगवत्याउत्कृष्टत्वात्तस्याएवपुराणंभागवतंवद नान्यदुत्कृष्टपक्षपातित्वात्सर्वेषामित्यर्थः॥पंचममिति॥ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंभागवतंशुभमितिश्लोकेपंचमामित्यर्थः ॥अयंचश्लोकःपुरा णान्तरेमहापुराणगणना यामुक्तः॥अतएवैतस्यभागवतस्यमहापुराणत्वमितिपूर्वमुक्तंनविस्मर्तव्यम्॥कथितमिति॥पुराणांतरश्रवणप्रसंगेइत्यर्थः ॥ १६ ॥ यदिकाथितंतर्हितदेवकिमितिपुनः पृच्छ्यतेतत्राऽऽह॥उद्देशमात्रेणेति॥सामान्यतोभागवतंपुराणमस्तीत्येतादृशमेवनाममात्रेणोक्तंनतुसाविस्तरामित्यर्थः॥१७॥तदेवाऽऽह॥विस्तरेणेति॥१८॥नन्वन्यंप्रतिकुतोनपृच्छ्यतेतत्राऽऽ

सात्विकंतत्रवेदांतंमीमांसाराजसंमतम् ॥ तामसंन्यायशास्त्रंचहेतुवादाभियंत्रितम् ॥ १४ ॥ तथैवचपुराणानित्रिगुणानिकथानकैः ॥ कथितानित्वयासौ म्यपंचलक्षणवंति च ॥ १५ ॥ तत्रभागवतंपुण्यंपंचमंवेदसंमितम् ॥ कथितंयत्त्वयापूर्वंसर्वलक्षणसंयुतम् ॥ १६ ॥ उद्देशमात्रेणतदाकीर्तितंपरमाद्भुतम् ॥ मुक्ति प्रदंमुमुक्षूणांकामदंधर्मदंतथा ॥ १७ ॥ विस्तरेणतदाख्याहिपुराणोत्तममादरात् ॥ श्रोतुकामाद्विजाःसर्वेदिव्यंभागवतंशुभम् ॥ १८ ॥ त्वंतुजानासिध र्मज्ञपौराणींसंहितांकिल ॥ कृष्णोक्तांगुरुभक्तत्वात्सम्यक्सत्त्वगुणाश्रयः ॥ १९ ॥ श्रुतान्यन्यानिसर्वज्ञत्वन्मुखान्निःसृतानिच ॥ नैवतृप्तिंव्रजामोऽद्यसुधा पानेऽमरायथा ॥ २० ॥ धिक्सुधांपिबतांसूतमुक्तिर्नैवकदाचन ॥ पिबन्भागवतंसद्योनरोमुच्येतसंकटात् ॥ २१ ॥ सुधापाननिमित्तंयत्कृतायज्ञाःसह स्रशः ॥ नशांतिमधिगच्छामः सूतसर्वात्मनावयम् ॥ २२ ॥ मखानांहिफलंस्वर्गःस्वर्गात्प्रच्यवनंपुनः ॥ एवंसंसारचक्रेऽस्मिन्भ्रमणंचनिरंतरम् ॥ २३ ॥

ह॥त्वंत्विति॥त्वमेवजानासिनान्यइत्यर्थः॥तत्रहेतुः—गुरुभक्तत्वादिति॥१९॥नन्वन्यानिपुराणानिश्रुतान्येवसंतितैरेवतृप्तिःकर्तव्येतिचेत्तत्राऽऽह॥श्रुतानीति॥तत्रदृष्टांतः॥सुधापानेइति॥२०॥ ननुभागवतश्रवणात्किंचिदपूर्वमुत्पद्यते॥ततश्चस्वर्गादिलोकोभवतीत्येवमभिप्रायेणपृच्छ्यतेचेत्तत्फलंयज्ञादिभिरपिसेत्स्यत्येवेतिचेत्तत्राऽऽह॥धिक्सुधामिति॥संकटात्संसाररूपात् ॥ नहि कर्मणामुक्तिर्भवति।तस्याअविद्यानाशप्रयुक्तत्वात्॥अविद्यानाशस्यसाक्षात्कारजन्यत्वात् ॥ नहिकर्मणाक्वचिदपिरज्जुसर्पादावविद्यानाशोदृष्टः ॥तस्मात्कर्मणानैवसंसारनिवृत्तिर्भवति॥ अ तएवनकर्मणानप्रजयाधननेत्यागेनैकेऽमृतत्वमानशुरितिश्रुतिःकर्मणांमोक्षफलवत्त्वंवारयति॥किंतुस्वर्गादिषुसुधापानमेवकर्मफलम्॥तच्चातिनिंद्यमेवमोक्षापेक्षया ॥ अथचभागवतंकर्णपुटेनापि बंस्तच्छ्रवणजन्यात्मज्ञानेन।विद्यानाशेसतितज्जन्यसंसारान्मुच्यते॥अतोज्ञानमेवोत्कृष्टंनकर्मेत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिःज्ञानादेवहिकैवल्यमिति ॥२१॥ यदिकर्मभ्योमोक्षःस्यात्तर्हिसकिमेकेनकर्म णोतानेककर्मभिः—अनेककर्मभिश्चेत्तेषांसंख्यानियमाभावादव्यवस्थैव॥एकेनकर्मणाचेदस्माभिर्बहवोयज्ञाःकृताः।अद्यापिमोक्षोनैवजात स्ततस्तदपिनसंभवतीत्याह ॥सुधापाननिमित्तमिति॥ शांतिंमोक्षम्॥२२॥तर्हिकिंकर्मभिर्भवतीत्यत्राऽऽह ॥ मखानामिति ॥ २३ ॥

विनाज्ञानेनेति॥ज्ञानादेवहिकैवल्यमितिश्रुतेः॥कायचक्रइत्यनेनघटीयंत्रवदस्मान्निर्गमनंनैवसंभवतीतिदर्शितम्॥२४॥भागवतमेवसंसारनाशकंततस्तदेववदेत्याह अतइति॥सर्वरसोपेतंभक्तिज्ञा
नैवराग्यरसोपेतंमुमुक्षूणांसदाप्रियमित्यनेनमुमुक्षवोत्राधिकारिणइतिदर्शितम्॥२५ ॥इतिश्रीशैवोपनामकलक्ष्मीगर्भजरंगभट्टसुतनीलकंठभट्टकृतेदेवीभागवतस्याभिनवव्याख्यानेतिलकाभि
धेप्रथमस्कंधेप्रथमोऽध्यायः॥१॥अध्यायेतुद्वितीयेस्मिन्ग्रंथसंख्यायथार्थतः॥विषयश्चोच्यतेसम्यक्चत्वारिंशत्सुपद्यकैः॥२॥यथाभवतांधन्यतांमत्समागमेनपुराणश्रवणादेवंममापिधन्यताऽ
स्तियुष्मत्समागमेनमन्मुखाद्भागवतस्यानिःसारणादित्याह॥सूतउवाच—धन्योऽस्मीति।अनेनगुरुर्निरभिमानीग्रंथप्रतिपादनश्रद्धावान्दयालुश्चापेक्षितइतिबोधितम् ॥१॥२॥ग्रंथंवक्तुंग्रंथप्रति
पाद्यदेवतातत्त्वानुस्मरणलक्षणंमंगलमाचरतिसूतःनत्वेति।तत्पदपंकजम्।तस्यावेदशास्त्रप्रसिद्धायाभगवत्याःपदपंकजंपदकमलमित्यर्थः॥भगवतीनाम्नेति ॥भगवतीपदघटितभागवतनाम्नेत्य
र्थः ॥ तेनचभगवत्याइदंभागवतामितिव्युत्पत्तिर्दर्शिता ॥ देवीभागवतामित्यत्रतुशिवस्यभगवतोभक्तइत्यर्थेशिवभागवतइतिप्रयोगवत्साधुत्वम्।देव्याभगवत्याभक्तिरस्येत्यर्थेदेवीपदंतुभगव
तइदंभागवतमितिव्युत्पत्तिभ्रमनिरासाय ॥३॥इत्थंसगुणमूर्तेःपदस्मरणरूपंमंगलंकृत्वामायाविशिष्टब्रह्मरूपसूक्ष्मरूपस्यश्रुतिप्रतिपाद्यस्यभागद्वयसहितस्यसत्त्वात्तत्रैकभागस्यमायारूपस्य

विनाज्ञानेनसर्वज्ञनैवमुक्तिःकदाचन॥भ्रमतांकालचक्रेत्रनराणांत्रिगुणात्मके ॥२४॥ अतःसर्वरसोपेतंपुण्यंभागवतंवद ॥ पावनंमुक्तिदंगुह्यंमुमुक्षूणांसदाप्रि
यम् ॥ २५ ॥ इति श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसहस्र्यांसंहितायांप्रथमस्कंधेशौनकप्रश्नोनामप्रथमोऽध्यायः॥१॥श्रीसूतउवाच॥ धन्योऽहमति
भाग्योऽहंपावितोऽहंमहात्मभिः ॥ यत्पृष्टंसुमहत्पुण्यंपुराणंवेदविश्रुतम् ॥ १ ॥ तदहंसंप्रवक्ष्यामिसर्वश्रुत्यर्थसंमतम् ॥ रहस्यंसर्वशास्त्राणामागमानाम
नुत्तमम् ॥ २ ॥ नत्वातत्पदपंकजंसुललितंमुक्तिप्रदंयोगिनांब्रह्माद्यैरपिसेवितंस्तुतिपरैर्ध्येयंमुनीन्द्रैःसदा ॥ वक्ष्याम्यद्यसविस्तरंबहुरसंश्रीमत्पुराणोत्तमं
भक्त्यासर्वरसालयंभगवतीनाम्नाप्रसिद्धंद्विजाः ॥ ३ ॥ याविद्येत्यभिधीयतेश्रुतिपथेशक्तिःसदाऽऽद्यापरासर्वज्ञाभवबंधछित्तिनिपुणासर्वाशयेसंस्थि
ता ॥ दुर्ज्ञेयासुदुरात्मभिश्चमुनिभिर्ध्यानास्पदंप्रापिताप्रत्यक्षाभवतीहसाभगवतीसिद्धिप्रदास्यात्सदा ॥ ४ ॥ सृष्ट्वाऽखिलंजगदिदंसदसत्स्वरूपंशक्त्यास्व
यात्रिगुणयापरिपातिविश्वम् ॥ संहृत्यकल्पसमयेरमतेतथैकातांसर्वविश्वजननींमनसास्मरामि ॥ ५ ॥

स्मरणरूपंमंगलमाचरतियाविद्येति॥विद्यांतर्मुखसाध्यावस्थारूपिणीशक्तिर्नतस्यकार्यंकरणंचविद्यतेनतत्समश्चाभ्यधिकश्चदृश्यते ॥परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयते स्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाचे
तिश्वेताश्वतरश्रुतिप्रसिद्धा इच्छाशक्तिरुमाकुमारीतिशिवसूत्रप्रसिद्धा च॥दुरात्मभिर्दुर्विज्ञेयाध्यानास्पदंप्रापितार्थात्सुयोगिभिरितिशेषः॥याध्यानास्पदंप्रापितासतीप्रत्यक्षाभवतिनान्योपायैः
सासदाममबुद्धिप्रदास्यादितिप्रार्थनायांलिङ्॥ध्यानयोगश्चपराशक्तिसाक्षात्कारहेतुःश्वेताश्वतरउक्तः॥तेध्यानयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति ॥४ ॥अथद्वितीयब्रह्मरू
प भागरूपिण्या भगवत्याःस्मृतिरूपंमंगलमाचरति॥सृष्ट्वेति॥यास्वयास्वकीययात्रिगुणयागुणत्रयविशिष्टयाशक्त्याऽखिलमिदंजगत्सदसत्स्वरूपंव्यवहारदृष्ट्यासत्परमार्थदर्शनेनासत्तदात्म
कंसृष्ट्वातद्विश्वंपा ति॥पुनःकल्पसमयेकल्पांतसमयेतद्विश्वंतथापूर्ववत्सृष्टिस्थितिवत्संहृत्यएका एकमेवाद्वितीयंब्रह्मनेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतिप्रतिपाद्यात्मरूपिणीरमतेक्रीडते स्वस्मिन्नेवस्व
रूपेतांसर्वविश्वजननीं मनसास्मरामि ॥ अत्रपूर्ववाक्येनकेवलशक्तिवर्णनेनोत्तरवाक्येनतच्छक्त्याश्रयब्रह्मात्मकभगवतीवर्णनेनदेवीभागवतप्रतिपाद्यंभगवतीरूपंमायाशबलब्रह्मात्मकमेवे
नकेवलमायाशक्तिरूपमि तिबोधितम् ॥अयमेवार्थःसर्वचैतन्यरूपांतामितिप्रथमश्लोकेउक्तः।उपोद्घातेचास्माभिरुक्तः।अग्रेचतत्रतत्रमूलकारएवदर्शयिष्यति ॥ ५ ॥

तत्रशंकते ॥ब्रह्मेति॥नन्वखिलमेतद्ब्रह्मासृजतीतिप्रसिद्धंलोकेवेदविद्भिःपौराणिकैश्चतदेवकथितम्॥तथाचकथंभगवतीसृजतीतिपूर्वमुक्तमितिचेत्तत्रसमाधत्ते॥विष्णोस्त्विति॥यैःपौराणिकैर्ब्रह्मासृजतीत्युक्तंतैरेवपौराणिकैर्विष्णोरेवनाभिकमलेकिलनिश्चयेनतस्यजन्मोक्तम् ॥तथाचतस्यजन्मवत्त्वात्पराधीनत्वंपराधीनत्वेचसतिब्रह्मास्वतंत्रोनहिनैवसृजते किंतुपराधीनतया ॥तथाच यद्भगवत्यधीनतयासृजतेसैवभगवतीमुख्यत्वेनजगत्स्रष्ट्रीत्यर्थः॥६॥ननुब्रह्मणोजन्माविष्णुनाभिकमले।तथाचविष्णोरेवजगत्स्रष्टृत्वमस्त्विवतिचेत्तत्राहविष्णुस्त्विति॥ईतिकालेप्रलयकालेविष्णुस्तुशेषशयनेस्वपिति तन्नाभिकमलेखलुतस्यब्रह्मणोजन्म ॥अत्रास्मिन्प्रलयकालेसहस्रमौलिःशेषअधारतांगतोविष्णोः। तथाचास्याधारेणास्थितस्याविष्णोःपरतंत्रत्वात्तादृशपारतंत्र्यविशिष्टोभगवान्मुरारिर्विष्णुःकथंजगत्स्रष्टृत्वेनसंबोध्यतांगच्छेन्नकथमपीत्यर्थः॥७॥ननुविष्णोराधारःसमुद्रःसएवजगत्स्रष्टास्त्विवतिचेत्तत्राह॥एकार्णवस्येति ॥ एकार्णवोहिजलात्मकस्तच्चजलंरसरूपमेवरसस्यचपात्रंविनाकश्चित्कदापिनहिस्थितिरस्ति ॥एवंपात्रस्याप्यन्याधारस्तस्याप्यन्याधारइतियासर्वरूपविषयेकिलशक्तिरूपास्वतंत्रासर्वाधारशक्तिरूपासैवजगत्स्रष्ट्रीतितांसर्वभूतजननींशरणंगतोस्मि॥अतएवपीठपूजादिषुआधारशक्तेरेवसर्वाधारत्वंप्रतिपादितमितिभावः॥८॥इदानींचरित्रत्रयेप्रथमचरित्रदेवतांमहाकालींस्मरति॥योगनिद्रेति ॥ योगनिद्रयामीलितेअक्षिणी

ब्रह्मासृजत्यखिलमेतदितिप्रसिद्धंपौराणिकैश्चकथितंखलुवेदविद्भिः ॥ विष्णोस्तुनाभिकमलेकिलतस्यजन्मतैरुक्तमेवसृजतेनहिसस्वतंत्रः ॥ ६ ॥ विष्णुस्तुशेषशयनेस्वपितीतिकालेतन्नाभिपद्ममुकुलेखलुतस्यजन्म ॥ आधारतांकिलगतोऽत्रसहस्रमौलिःसंबोध्यतांसभगवान्हिकथंमुरारिः ॥ ७ ॥ एकार्णवस्यसलिलंरसरूपमेवपात्रंविनानहिरसास्थितिरस्तिकाचित् ॥ यासर्वभूतविषयेकिलशक्तिरूपातांसर्वभूतजननींशरणंगतोऽस्मि ॥ ८ ॥ योगनिद्रामीलिताक्षंविष्णुंदृष्ट्वांबुजेस्थितः ॥ अजस्तुष्टावयांदेवींतामहंशरणंव्रजे ॥ ९ ॥ तांध्यात्वासगुणांमायांमुक्तिदांनिर्गुणांतथा ॥ वक्ष्येपुराणमखिलंशृण्वंतुमुनयस्त्विह ॥ १० ॥ पुराणमुत्तमंपुण्यंश्रीमद्भागवताभिधम् ॥ अष्टादशसहस्राणिश्लोकास्तत्रतुसंस्कृताः ॥ ११ ॥ स्कंधाद्वादशचैवात्रकृष्णेननिर्विहिताःशुभाः ॥ त्रिशतंपूर्णमध्यायाअष्टादशयुताः स्मृताः ॥ १२ ॥ विंशतिःप्रथमेतत्रद्वितीयेद्वादशैवतु ॥ त्रिंशच्चैवतृतीयेतुचतुर्थेपंचविंशतिः ॥ १३ ॥

यस्यसयोगानिद्रामीलिताक्षस्तम्॥अक्ष्णोर्दर्शनादित्यर्थच॥९॥एवंसगुणांनिर्गुणांचगुणसाम्यावस्थात्मिकांमायांध्यात्वापुराणंवक्ष्येइतिप्रतिजानाति॥तामिति॥सगुणांएकैकगुणविशिष्टमहाकाल्यादिरूपाम्॥निर्गुणांगुणत्रयसाम्यावस्थारूपाम्॥साम्यावस्थाश्रयब्रह्मणोग्रहणंतुनिर्गुणापदेनजातम्॥शक्तिशक्तिमतोरभेदात्॥ततस्तस्यपुनर्नोपादानम् ॥१० ॥ अष्टादशसहस्राणिश्लोकाइति॥अनुष्टुप्छंदस्कामहाच्छंदस्कावासर्वेमिलिताःश्लोकाः॥तत्रभागवते अष्टादशसहस्राणिसंतीतिग्रंथसंख्योक्ता॥११॥स्कंधसंख्यामाह स्कंधाइति॥अध्यायसंख्यामाह॥त्रिशतमिति॥त्रिशतमध्यायायात्रिशतसंख्याकाअध्यायाअष्टादशयुताःपरिकीर्तिताइत्यर्थः॥अष्टादशाध्यायोत्तरत्रिशताध्यायाःसंतीत्यर्थः॥द्वात्रिंशत्त्रिशतंपूर्णमध्यायास्तुप्रकीर्तिताइतिप्रवादस्तुविष्णुभागवतविषयकइतिबोध्यम्॥१२॥प्रतिस्कंधमध्यायसंख्यामाह ॥ विंशतिरिति॥प्रथमस्कंधेविंशतिरध्यायः॥द्वितीयेरविसंख्याः॥तृतीयेतितिथिसंख्याः॥चतुर्थेपंचाधिकाविंशतिसंख्याकाः ॥१३॥

पंचमेपंचाधिकतिथिसंख्याकाः ॥ षष्ठेएकाधिकतिथिसंख्याः॥ सप्तमेचत्वारिंशत्संख्याकाः ॥१४॥ अष्टमेचतुर्विंशतिसंख्याकाः॥नवमेपंचाशत्संख्याकाः॥दशमेत्रयोदशसंख्याकाः ॥१५॥ एकादशस्कंधेतत्त्वसंख्याकाः॥द्वादशेचतुर्दशैवाध्यायाः॥१६॥एवमिति॥इयमध्यायसंख्योक्ता॥याग्रंथसंख्याअष्टादशसहस्री सातुपूर्वंपरिकीर्तितेत्यर्थः ॥१७॥ इदानींसर्वपुराणसामान्यलक्षणमुक्तातल्लक्षणं देवीभागवतेऽस्तीतिवदति॥सर्गश्चेति॥इदंसर्वपुराणसामान्यलक्षणम्॥१८॥अत्रदेवीभागवतेसर्गशब्देनकस्यसर्गोऽभिधीयतेतत्राऽऽह॥निर्गुणेति॥सच्चिदानंदब्रह्मरूपिणीयाभगवतीत्यर्थः॥१९॥ तस्यास्त्विति॥तस्यायासात्विकीशक्तिस्तथाराजसीतथातामसीचयाशक्तिस्तच्छक्तिविशिष्टंयत्परंब्रह्मेत्यर्थः॥तत्महालक्ष्म्यादयोयाःप्रसिद्धाःस्त्रियस्ताःस्त्रियोभवंति॥साम्यावस्थात्मकब्रह्मरूपिणीमूलदेवतातत्तदेकैकगुणविशिष्टब्रह्मरूपिण्योमहालक्ष्म्यादयोदेवताइतिभावः॥अतएवपुराणागमादिष्वासांसच्चिदानंदत्वमुक्तंनतुकेवलजडशक्तिरूपत्वम् ॥ २०॥ तासामिति।सृष्ट्यर्थंजगत्सर्जनाययस्तासांतिसृणांशक्तीनांदेहांगीकारोदेहधारणंतल्लक्षणोयःसर्गःसोऽत्रशास्त्रविशारदैःपंडितैःसर्गशब्देनसमाख्यातइत्यर्थः ॥अस्मिन्पुराणेसर्गशब्देनायमेवगृ

पंचत्रिंशत्तथाऽध्यायाःपंचमेपरिकीर्तिताः ॥ एकत्रिंशत्तथाषष्ठेचत्वारिंशच्चसप्तमे ॥ १४ ॥ अष्टमेतत्त्वसंख्याश्चपंचाशन्नवमेतथा ॥ त्रयोदशतुसंप्रोक्तादशमेमुनिनाकिल ॥ १५ ॥ तथाचैकादशस्कंधेचतुर्विंशतिरीरिताः ॥ चतुर्दशैवचाध्यायाद्वादशेमुनिसत्तमाः ॥ १६ ॥ एवंसंख्यासमाख्यातापुराणेऽस्मिन्महात्मना ॥ अष्टादशसहस्रीयासंख्याचपरिकीर्तिता ॥ १७ ॥ सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्वंतराणिच ॥ वंशानुचरितंचैवपुराणंपंचलक्षणम् ॥१८॥ निर्गुणायासदानित्याव्यापिकाविकृताशिवा ॥ योगगम्याऽखिलाधारातुरीयायाचसंस्थिता ॥ १९ ॥ तस्यास्तुसात्विकीशक्तीराजसीतामसीतथा ॥ महालक्ष्मीःसरस्वतीमहाकालीतिताःस्त्रियः ॥ २० ॥ तासांतिसृणांशक्तीनांदेहांगीकारलक्षणः ॥ सृष्ट्यर्थंचसमाख्यातःसर्गःशास्त्रविशारदैः ॥ २१ ॥ हरिद्रुहिणरुद्राणांसमुत्पत्तिस्ततःस्मृता ॥ पालनोत्पत्तिनाशार्थंप्रतिसर्गःस्मृतोहिसः ॥२२॥ सोमसूर्योद्भवानांचराज्ञांवंशप्रकीर्तनम् ॥ हिरण्यकशिप्वादीनांवंशास्तेपरिकीर्तिताः ॥ ॥ २३ ॥ स्वायंभुवमुखानांचमनूनांपरिवर्णनम् ॥ कालसंख्यातथातेषांतत्तन्मन्वंतराणिच ॥ २४ ॥

ह्यतइत्यर्थः॥महाकाल्यादीनामुत्पत्तिःप्रथमस्कंधेपंचमस्कंधेच॥२१॥प्रतिसर्गमाह॥हरीति॥अस्मिन्पुराणेप्रतिसर्गशब्देनायमेवगृह्यतइत्यर्थः॥ प्रतिसर्गोनामानुसर्गोब्रह्मादीनामनंतरोत्पत्तिरूपइत्यर्थः।तदुक्तंपुराणांतरे॥प्रतिसर्गानुसर्गश्चप्रलयश्चप्रकीर्तितइति॥तत्रगुणत्रयरूपशक्तीनामुत्पत्तिस्तासांपरिणामश्चब्रह्मादिरूपेणनानाविधाहंकारादिरूपेणचतृतीयस्कंधे त्वंचवेधाःशिवस्त्वेतेदेवामद्गुणसंभवाइत्यनेनोक्तः॥संक्षेपेणप्रलयरूपेप्रतिसर्गोपिनवमस्कंधेसर्वेषांप्रकृतौलयरूपउक्तः॥२२॥सोमेति॥तेषांयद्वंशप्रकीर्तनंसवंशोऽत्रवंशशब्देनगृह्यतइतिभावः॥वंशास्तेइति।तेऽपिवंशशब्देनगृह्यंतइत्यर्थः॥सोमवंशस्तुसोमात्पुरूरवःपर्यंतंप्रथमस्कंधेउक्तः॥सूर्यवंशस्तु वैवस्वतमनुमारभ्यहरिश्चंद्रपर्यंतंसप्तमस्कंधेसंक्षेपेणोक्तः॥तदुभयवंशीयान्यराज्ञांकथातुदेवीकथायांविक्षेपबाहुल्यप्रसंगभियानोक्तेतिबोध्यम्॥तदुक्तंसप्तमस्कंधे॥इत्येवंसूर्यवंश्यानांराज्ञांवंशप्रकीर्तनम्॥सोमवंशोद्भवानांचवर्णनीयंमयाकियदिति॥ २३॥स्वायंभुवेति॥तत्तन्मन्वंतराणिचेति।तान्यत्रमन्वंतरशब्देनोच्यंतइत्यर्थः॥मन्वंतरकथातुदशमस्कंधेऽभिहितातेषांवंशानुचरितमपितत्रैव ॥ २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तेषांवंशेति तदत्रवंशानुचरितामित्यर्थः॥भवंतीति॥सर्वाणिपुराणानीत्यर्थः ॥ यद्यप्यत्रसकलजगत्सृष्टिरपितृतीयस्कंधादिष्वभिहितातथापिभगवतीवर्णनेएवास्यग्रंथस्यतात्पर्यंनसृष्ट्यादिवर्ण
नइतिबोधयितुंमहालक्ष्म्यादीनामवतारएवसृष्टिशब्देनोक्तइतिबोध्यम् ॥२५॥भारतमपिपंचलक्षणवदेवेत्याह ॥सपादेति॥पंचमंवेदचतुष्टयापेक्षयापंचमामितिहासपदवाच्यमित्यर्थः ॥ तथापं
चलक्षणवदेव॥२६॥भवंतीतिवहुवचनाकांक्षितानिपुराणानिकातिसंख्यानिसंतीतिपृच्छतिशौनकः॥कतीति॥२७॥युष्माकंवैराग्यंनास्तिकथंवक्तव्यंतत्राऽऽह॥कलिकालेति॥तेनवैराग्यमस्ती
त्युक्तंभवाति॥पुण्योदेशोनास्तीतिचेत्तत्राह॥नैमिशेति॥कथंतस्यपुण्यदेशत्वंतत्राऽऽह॥ब्रह्मणेति॥२८॥२९॥३०॥ तस्यब्रह्मणस्तत्कथानकंकथारूपंवचनंश्रुत्वातच्चक्रंगृहीत्वेत्यन्वयः॥चालय

तेषांवंशानुकथनंवंशानुचरितंस्मृतम् ॥ पंचलक्षणयुक्तानिभवंतिमुनिसत्तमाः ॥ २५ ॥ सपादलक्षंचतथाभारतंमुनिनाकृतम् । इतिहासइतिप्रोक्तंपंचमंवे
दसंमतम् ॥ २६ ॥ शौनकउवाच ॥ कानितानिपुराणानिब्रूहिसूतसविस्तरम् ॥ कतिसंख्यानिसर्वज्ञश्रोतुकामावयंत्विह ॥ २७ ॥ कलिकालविभीताः
स्मोनैमिशारण्यवासिनः ॥ ब्रह्मणाऽत्रसमादिष्टाश्चक्रंदत्त्वामनोमयम् ॥ २८ ॥ कथितंतेननःसर्वान्गच्छंत्वेतस्यपृष्ठतः ॥ नेमिःसंशीर्यतेयत्रसदेशःपाव
नःस्मृतः ॥ २९ ॥ कलेस्तत्रप्रवेशोनकदाचित्संभविष्यति ॥ तावत्तिष्ठंतुतत्रैववयावत्सत्ययुगंपुनः ॥ ३० ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यगृहीत्वातत्कथानकम् ॥
चालयन्निर्गतस्तूर्णंसर्वदेशदिदृक्षया ॥ ३१ ॥ प्रेत्यात्रचालयंश्चक्रंनेमिःशीर्णोत्रपश्यतः ॥ तेनेदंनैमिशंप्रोक्तंक्षेत्रंपरमपावनम् ॥ ३२ ॥ कलिप्रवेशोनैवा
त्रतस्मात्स्थानंकृतंमया ॥ मुनिभिःसिद्धसंघैश्चकलिभीतैर्महात्मभिः ॥३३॥ पशुहीनाःकृतायज्ञाःपुरोडाशादिभिःकिल॥कालातिवाहनंकार्यंयावत्सत्ययु
गागमः ॥ ३४ ॥ भाग्ययोगेनसंप्राप्तःसूतत्वंचात्रसर्वथा ॥ कथयाद्यपुराणंहिपावनंब्रह्मसंमतम् ॥ ३५ ॥ सूतशुश्रूषवःसर्वेवक्तात्वंमतिमानथ ॥ नि
र्व्यापारावयंनूनमेकचित्तास्तथैवच ॥ ३६ ॥ त्वंसूतभवदीर्घायुस्तापत्रयविवर्जितः ॥ कथयाद्यपुराणंहिपुण्यंभागवतंशिवम् ॥ ३७ ॥ यत्रधर्मार्थकामा
नांवर्णनंविधिपूर्वकम् ॥ विद्यांप्राप्यतयामोक्षःकथितोमुनिनाकिल ॥ ३८ ॥ द्वैपायनेनमुनिनाकथितंयच्चपावनम् ॥ नतृप्यामोवयंसूतकथांश्रुत्वामनो
रमाम् ॥ ३९ ॥ सकलगुणगणानामेकपात्रंपवित्रमखिलभुवनमातुर्नाट्यवद्यद्विचित्रम् ॥ निखिलमलगणानांनाशकृत्कामकंदंप्रकटयभगवत्यानामयुक्तं
पुराणम् ॥ ४० ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

न्निति ॥ अर्थाच्चक्रम् ॥३१॥३२॥३३॥युष्माकंसात्विकेकर्मणिश्रद्धानास्तीतिचेत्तत्राऽऽह पशुहीनाइति॥यज्ञाःदर्शपूर्णमासादयोयेपुरोडाशसाध्याःपशुरहिताश्चतएवप्रायःकृतास्तेनकदाचि
त्पशुसाहितयज्ञकरणेऽपिनसात्विकत्वहानिःअवश्यपशुसाध्येऽस्ययागस्यब्राह्मणेनावश्यकर्तव्यत्वात् ॥युष्माकमवकाशोनास्तीतिचेत्तत्राऽऽह कालातिवाहनमिति ॥ ३४ ॥ पुराणंहीति ॥
नाममात्रेणैवतानिपुराणान्युक्त्वा मुख्यविषयंभागवतंवदेत्यर्थः ॥ ३५॥३६॥३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सकलेति ॥ अखिलभुवनमातुर्भगवत्यानाट्यमस्तियस्मिन्नाट्यवद्यच्चविचित्रम्॥ भगव
त्यानामेतिभगवतीपदघटितामित्यर्थः ॥ ४० ॥ इतिश्रीदेवीभागवतातिलकेप्रथमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

त्रिचत्वारिंशच्छ्लोकैस्तुपुराणाख्यासंख्यका॥तत्तद्युगीयव्यासाश्चकथ्यंतेऽस्मिंस्तृतीयके ॥१॥ शृण्वंत्विति॥१॥मद्वयमिति॥मशब्देनमकाराद्यक्षरयुक्तंपुराणंगृह्यते॥तस्यद्वयमूतथा चमार्कं यंमात्स्यमितिचसिद्धम्॥एवंसर्वत्रव्याख्येयम्॥अस्मिन्पद्येऽष्टादशपुराणानामाद्यक्षरग्रहणेनसंग्रहः कृतः॥२॥अधुनातानिपुराणानिनाम्नासंख्ययाचपृथक्पृथगाह॥चतुर्दशेति ॥ ग्रहसहस्रंनव सहस्रम्॥३॥४॥५॥६॥वायव्यमिति॥यस्यसंख्येतिशेषः॥यस्यसंख्याषट्छतानि॥अथचसंख्यातःसंख्ययाचतुर्विंशतिः॥चतुर्विंशतिसंख्याकानिसहस्राणियानिसाचसंख्येत्यर्थः॥७॥८॥९॥ १०॥११॥पुराणेति॥पुराणनामानितत्संख्याचमयाप्रोक्तेतिशेषः॥१२॥१३॥१४॥१५॥भागवतमिति॥लोकेदेवीभागवताविष्णुभागवतनाम्नाभागवतद्वयस्यैवप्रसिद्धत्वेनदेवीभागवतस्यपंच

सूतउवाच ॥ शृण्वंतुसंप्रवक्ष्यामिपुराणानिमुनीश्वराः ॥ यथाश्रुतानितत्त्वेनव्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥ १ ॥ मद्वयंभद्वयंचैवब्रत्रयंवचतुष्टयम् ॥ अनापलिंगकूस्कानिपुराणानिपृथक्पृथक् ॥२॥ चतुर्दशसहस्रंचमात्स्यमाद्यंप्रकीर्तितम् ॥ तथाग्रहसहस्रंतुमार्कंडेयंमहाद्भुतम् ॥ ३ ॥ चतुर्दशसहस्राणितथापंचशतानिच ॥ भविष्यंपरिसंख्यातंमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ ४ ॥ अष्टादशसहस्रंवैपुण्यंभागवतंकिल ॥ तथाचाऽयुतसंख्याकंपुराणंब्राह्मसंज्ञकम्॥५॥द्वादशैवसहस्राणिब्रह्मांडंचशताधिकम् ॥ तथाष्टादशसाहस्रंब्रह्मवैवर्तमेवच ॥ ६ ॥ अयुतंवामनाख्यंचवायव्यंषट्छतानिच ॥ चतुर्विंशतिसंख्यातःसहस्राणितुशौनक ॥ ७ ॥ त्रयोविंशतिसाहस्रंवैष्णवंपरमाद्भुतम् ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रंवाराहंपरमाद्भुतम् ॥ ८ ॥ षोडशैवसहस्राणिपुराणंचाग्निसंज्ञितम् ॥ पंचविंशतिसाहस्रंनारदंपरमंमतम् ॥ ९ ॥ पञ्चपञ्चाशत्सहस्रंपाद्माख्यंविपुलंमतम्॥एकादशसहस्राणिलिंगाख्यंचातिविस्तृतम्॥१०॥एकोनविंशत्साहस्रंगारुडंहरिभाषितम् ॥ सप्तदशसहस्रंचपुराणंकूर्मभाषितम्॥११॥एकाशीतिसहस्राणिस्कंदाख्यंपरमाद्भुतम्॥पुराणाख्याचसंख्याचविस्तरेणमयानघाः ॥ १२ ॥ तथैवोपपुराणानिशृण्वंतुऋषिसत्तमाः ॥ सनत्कुमारंप्रथमंनारसिंहंततःपरम् ॥ १३ ॥ नारदीयंशिवंचैवदौर्वाससमनुत्तमम् ॥ कापिलंमानवंचैवतथाचौशनसंस्मृतम् ॥ १४ ॥ वारुणंकालिकाख्यंचसांबंनंदिकृतंशुभम् ॥ सौरंपाराशरप्रोक्तमादित्यंचातिविस्तरम् ॥ १५ ॥ माहेश्वरंभागवतंवासिष्ठंचसविस्तरम् ॥ एतान्युपपुराणानिकथितानिमहात्मभिः ॥ १६ ॥ अष्टादशपुराणानिकृत्वासत्यवतीसुतः ॥ भारताख्यानमतुलंचक्रेतदुपबृंहितम् ॥ १७ ॥

मंवेदसंमितमितिवचनेस्वेनैवस्वस्यमहापुराणत्वस्यनिश्चितत्वेनार्थादुपपुराणेषुभागवतपदेनविष्णुभागवतस्यैवग्रहणम्॥१६॥भारतात्पूर्वमेवमहापुराणानिकृतानीत्याहअष्टादशेति ॥ यद्यप्यत्रोपपुराणकथनोत्तरमेवेदंवचनंपठितंतथापिपुराणांतरेअष्टादशमहापुराणोत्तरमेवभारतस्योत्पत्तेरुक्तत्वादत्रापिअष्टादशपुराणपदेनमहापुराणानामेवग्रहणम् ॥तथाचाष्टादशमहापुराणानिकृत्वाभारताख्यानंव्यासश्चक्रेइत्यर्थः॥तदुपबृंहितंतैःपुराणैर्भारताख्यानमुपबृंहितंवर्द्धितमित्यर्थः॥अयंभावःअष्टादशपुराणानिव्यासेनप्रथमतःकृत्वातत्रत्यंसारांशंप्रगृह्यभारतंप्रणीतम्॥तथाचभारतापेक्षयाभारतोक्तार्थस्याष्टादशसुविस्तृतत्वेनतदुपबृंहितत्वमव्याहतमेवेति॥एतद्वचनादपिदेवीभागवतमेवमहापुराणम् ॥ विष्णुभागतस्यभारतोत्तरंजायमानत्वस्यभारतोत्तरंनिर्विण्णोव्यासश्चकारोतिविष्णुभागवतवचनेनैवबोधितत्वाद्भारतात्पूर्वंविद्यमानेषुमहापुराणेषुविष्णुभागवतस्यप्रवेशाभावात् ॥ ननुमार्कंडेयपुराणेप्रथमेऽध्यायेउक्तं–भारतंव्याससुखाच्छ्रुत्वातत्रसंदिहानःक्रौ

ष्टुकिर्मार्कण्डेयंप्रत्यागत्य तत्रत्यंसंदेहंपृष्टवांन्।तत्संदेहनिवृत्त्यर्थंमार्कंडेयोमार्कंडेयपुराणमुक्तवानिति ॥ तथाचमार्कंडेयपुराणंभारतोत्तरंजातमितिनिश्चीयते।ततश्चभारतात्पूर्वंसप्तदशपुराणान्येवसंतीतिअष्टादशपुराणानिकृत्वेतिवचनमसंगतमेवेतिचेन्न॥प्रथमतःकथामात्रंव्यासमुखाच्छ्रुतंनतुग्रंथरूपम्॥इंतकथामात्रश्रवणेनैवजातसंदेहःक्रोष्टुकिर्मार्कंडेयंप्रत्यागत्यसंदेहंपृष्टवानितिमार्कंडेयपुराणाभिप्रायः॥अष्टादशपुराणग्रंथंतदुत्तरंकृत्वाभारतग्रंथःकृतइति॥अष्टादशपुराणानिकृत्वेतिवचनाभिप्रायकल्पनेनविरोधाभावादिति ॥ १७॥नन्वेतानिपुराणानिकस्मिन्युगेजातानीत्यत्राऽऽहमन्वंतरेष्विति॥युगानामेकसप्तत्यामन्वंतरमिहोच्यते॥तेचमनवश्चतुर्दश ॥तथाचप्रतिमन्वंतरंद्वापरेद्वापरेयुगेकरुणानिधिर्व्यासःकेवलंधर्मबुद्ध्यैवपुराणविभागंप्रादुष्करोति॥१८॥

मन्वंतरेषुसर्वेषुद्वापरेद्वापरेयुगे ॥ प्रादुःकरोतिधर्मार्थीपुराणानियथाविधि ॥ १८ ॥ द्वापरेद्वापरेविष्णुर्व्यासरूपेणसर्वदा ॥ वेदमेकंसबहुधाकुरुतेहितकाम्यया ॥ १९ ॥ अल्पायुषोल्पबुद्धींश्च विप्राञ्ज्ञात्वाकलावथ ॥ पुराणसंहितांपुण्यांकुरुतेऽसौयुगेयुगे ॥ २० ॥ स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनांनवेदश्रवणंमतम् ॥ तेषामेवहितार्थायपुराणानिकृतानिच ॥ २१ ॥ मन्वंतरेसप्तमेऽत्रशुभेवैवस्वताभिधे ॥ अष्टाविंशतिमेप्राप्तेद्वापरेमुनिसत्तमाः ॥ २२ व्यासःसत्यवतीसूनुर्गुरुर्मेधर्मवित्तमः ॥ एकोनत्रिंशत्संप्राप्तेद्रौणिर्व्यासोभविष्यति ॥ २३ ॥ अतीतास्तुतथाव्यासाःसप्तविंशतिरेवच ॥ पुराणसंहितास्तैस्तुकथितास्तुयुगेयुगे ॥ २४ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ब्रूहिसूतमहाभागव्यासाःपूर्वयुगोद्भवाः ॥ वक्तारस्तुपुराणानांद्वापरेद्वापरेयुगे ॥ २५॥ सूतउवाच ॥ द्वापरेप्रथमेव्यस्ताःस्वयंवेदाःस्वयंभुवा॥प्रजापतिर्द्वितीयेतुद्वापरेव्यासकार्यकृत् ॥२६॥ तृतीयेचोशनाव्यासश्चतुर्थेतुबृहस्पतिः॥पंचमेसविताव्यासःषष्ठेमृत्युस्तदापरे॥२७॥ मघवासप्तमेप्राप्तेवसिष्ठस्त्वष्टमेस्मृतः ॥ सारस्वतस्तुनवमेत्रिधामादशमेतथा ॥ २८ ॥ एकादशेऽथत्रिवृषोभरद्वाजस्ततःपरम् ॥ त्रयोदशेचांतरिक्षोधर्मश्चापिचतुर्दशे ॥ २९ ॥ त्रय्यारुणिःपंचदशेषोडशेतुधनंजयः ॥ मेधातिथिःसप्तदशेव्रतीह्यष्टादशेतथा ॥३०॥ अत्रिरेकोनविंशेऽथगौतमस्तुततःपरम् ॥ उत्तमश्चैकविंशेऽथहर्यात्मापरिकीर्तितः ॥ ३१ ॥ वेनोवाजश्रवाश्चैवसोमोऽमुष्यायणस्तथा ॥ तृणबिंदुस्तथाव्यासोभार्गवस्तुततःपरम् ॥ ३२ ॥

व्यासोविष्णुरेववेदविभागंचकरोतीत्याह॥द्वापरेइति॥१९॥२०॥२१॥अष्टाविंशतितमेयुगेसत्यवतीसूनुर्ममगुरुर्व्यासोऽभवत्॥अनंतरेयुगेद्रौणिरश्वत्थामाभविष्यतीत्यन्वयः ॥ २२ ॥२३ ॥ अतीताइति॥ अष्टाविंशतितमयुगस्थाद्व्यासात्पूर्वंसप्तविंशतिव्यासाजाताइत्यर्थः॥२४॥व्यासनामानिपृच्छंति ॥ऋषयइति॥ब्रूहिसूतेति ॥ कूर्मपुराणेतुएकादशेतुनहुषःशततेजास्ततःपरम् ॥ त्रयोदशेतथाधर्मस्तुरुक्षुस्तुचतुर्दशे॥त्रय्यारुणिःपंचदशेषोडशेतुधनंजयः ॥ कृतंजयःसप्तदशेह्यष्टादशऋतंजयः ॥ ततोव्यासोभरद्वाजस्तस्मादूर्ध्वंतुगौतमः॥वाजश्रवाश्चैकविंशेतस्माच्छुष्मायणःपरः॥तृणबिंदुस्त्रयोविंशेवाल्मीकिस्तुततःपरम्॥पंचविंशेतथाशक्तिःषड्विंशेतुपराशरः॥सप्तविंशेतथाव्यासोजातूकर्ण्योमहामुनिः॥अष्टाविंशेस्मृतोव्यासःपराशरसुतःपरः–इत्यन्यथाव्यासाउक्ताः॥कल्पभेदेनतुव्यवस्था॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९ ॥३० ॥ ३१ ॥ उत्तमोहर्यात्माचैकएवएकविंशेअयंजातः॥द्वाविंशेवेनोवाजश्रवाः ॥ त्रयोविंशेसोमोऽमुष्यायणः॥चतुर्विंशेतृणबिंदुः ॥ ततोभार्गवः ॥ ३२ ॥

ततःशक्तिस्ततोजातुकर्ण्यस्ततःकृष्णद्वैपायनः॥३३॥३४॥३५॥व्यासेनेति॥इदंपुराणंव्यासेनप्रथमतःकृत्वापश्चादिदमत्यंतंशुभमितिविज्ञायज्ञात्वायस्मैकस्मैनोक्तम् ।कुतःसर्वोत्कृष्टत्वात ॥ किंतु अयोनिजःपुत्रःकीदृशो महात्मासर्वोत्तमगुणवान्॥अरणिसंभवोऽयोनिजश्चवैराग्ययुक्तश्चतस्मैपाठितम्॥तस्मादिदंसर्वोत्तममित्यत्रकः संदेहः ॥३६॥ ननुतवापिव्यासेनोक्तमस्तीति श्रुचेत्तत्राऽऽह श्रुतमिति॥व्यासेनैतादृशंपुराणंमांवक्तव्यमितिममभाग्यंक्वास्ति॥किंतु मुख्यत्वेनशुकायोक्तम्॥मयातुतत्सहाध्यायित्वेनश्रुतमिति ॥ननुतत्सहाध्यायित्वंतवतस्यव्यासस्येष्टमितिचेत्त्राऽऽह॥प्रसादादिति॥एतत्सहाध्यायित्वंमयामहतायत्नेनप्रसादादेवलब्धंनतुसहजतयेतिभावः॥ननुतथाऽपिप्रसादयोग्यस्तुत्वमसितत्राऽऽह॥करुणानिधेश्चेति॥नाहंयोग्यःकिंतु गुरुरेवकरुणानिधिरतस्तत्प्रसादप्राप्तसहाध्यायित्वेनमयेदंभागवतंव्यासमुखाच्छ्रुतमितिभावः॥३७॥तत्रापिप्रष्टाशुकएवाऽहंतु श्रोतैवकेवलमित्याह॥सुतेनेति॥सुतेनपुत्रेणशुकेनेत्यर्थः ॥३८॥महत्त्वंपुराण

ततःशक्तिर्जातुकर्ण्यःकृष्णद्वैपायनस्ततः ॥ अष्टाविंशतिसंख्येयंकथितायामयाश्रुता ॥ ३३ ॥ कृष्णद्वैपायनात्प्रोक्तंपुराणंचमयाश्रुतम् ॥ श्रीमद्भागवतंपुण्यंसर्वदुःखौघनाशनम् ॥ ३४ ॥ कामदंमोक्षदंचैववेदार्थपरिबृंहितम् ॥ सर्वागमरसारामंमुमुक्षूणांसदाप्रियम् ॥ ३५ ॥ व्यासेनकृत्वाऽतिशुभंपुराणंशुकायपुत्रायमहात्मनेयत् ॥ वैराग्ययुक्तायचपाठितंवैविज्ञायचैवारणिसंभवाय ॥ ३६ ॥ श्रुतंमयातत्रतथागृहीतंयथार्थवद्व्यासमुखान्मुनींद्राः ॥ गुरोःप्रसादात्करुणानिधेश्च ॥ ३७ ॥ सुतेनपृष्टःसकलंजगादद्वैपायनस्तत्वपुराणगुह्यम् ॥ अयोनिजेनाद्भुतबुद्धिनावैश्रुतंमयातत्रमपुराणगुह्यंसकलंसमेतं ॥ श्रीमद्भागवमेतामरांघ्रिपफलास्वादादरःसत्तमाःसंसारार्णवदुर्विगाह्यसलिलंसंततुंकामःशुकः ॥ नानाख्यानरसालयंश्रुतिपुटैःप्रेम्णाहाप्रभावम् ॥३८॥ श्रृणोदद्भुतंतच्छ्रुत्वानविमुच्यतेकलिभयादेवंविधःकःक्षितौ ॥ ३९ ॥ पापीयानपिवेदधर्मरहितःस्वाचारहीनाशयोव्याजेनापिशृणोतियःपरमिदंश्रीमत्पुराणोत्तमम् ॥ भुक्त्वाभोगकलापमत्रविपुलंदेहावसानेऽचलंयोगिप्राप्यमवाप्नुयाद्भगवतीनामांकितंसुंदरम् ॥ ४० ॥ यानिर्गुणाहरिहरादिभिरप्यलभ्याविद्यासतांप्रियतमाऽथसमाधिगम्या ॥ सातस्यचित्तकुहरेप्रकरोतिभावंयःसंशृणोतिसततंतुसतीपुराणम् ॥ ४१ ॥

स्यवर्णयति॥श्रीमद्भागवतेति॥अयमापिशुकः॥हेसत्तमाइतिऋषिसंबोधनम्॥संसारार्णवस्यदुर्विगाह्यंयत्सलिलं तत्संतर्तुंकामःसन्अमरांघ्रिपःकल्पतरुर्वेदरूपस्तस्यफलंश्रीमद्भागवतात्मकंतदमरांघ्रिपफलंयत्तस्यस्वादेआदरोयस्यैतादृशःसन्नानाख्यानमेवरसस्तस्यालयंपुराणमिदमद्भुतंप्रेम्णाश्रुतिपुटैःकर्णपुटैरशृणोत्॥एतादृशंमहाभागवतंश्रुत्वाकलिभयान्नमुच्यतेएवंविधःपुरुषःक्षितौकोऽस्तिनकोपीत्यर्थः॥३९॥ननुशुकादयोमहांतोभागवतश्रवणेनमुक्ताभवंतु।पापिनस्तुकथंमुक्ताःस्युरितिचेत्तत्राऽऽह॥पापीयानपीति ॥ अतिशयेनपापवानपिपुनश्चवेदोक्तधर्मरहितोऽपितथास्वाचारेणहीनआशयोंतःकरणंयस्य आचारसंस्कारहीनांतःकरणवानपीत्यर्थः॥एतादृशोऽपिसन्पुनर्व्याजेनापिकपटेनापियोभगवतीनामांकितंभगवतीपदघटितंसुंदरमिदंप्रकृतंश्रीमत्पुराणोत्तमंशृणोतिसोऽप्यत्रभोगकलापंविपुलंभुक्त्वादेहावसानेनिश्चलंकूटस्थंश्रेष्ठपदंयोगिभिःप्राप्यंगच्छतीत्यर्थः ॥तदुक्तं॥शिवापदाराधनतत्पराणांभोगश्चमोक्षश्चकरस्थएवेति॥४०॥ननुज्ञानंविनानमोक्षइतिसिद्धांतः।तथाचैतस्यज्ञानाभावेनकेवलपुराणश्रवणमात्रेणकथंमोक्षउक्तइतिचेत्तत्राऽऽहयानिर्गुणेति॥निर्गुणाब्रह्मरूपिणीहरिहरादिभिर्महद्भिरप्यलभ्याविद्याविषयःसतांज्ञानि

नांप्रियतमा अथापिसमाधिनानिर्विकल्पसमाधिनैवगम्याज्ञेया एतादृशीयासर्वोत्कृष्टाभगवतीब्रह्मरूपिणीसातस्यपुरुषस्याचित्तकुहरेभावंस्थितिंकरोति ॥ कस्यपुरुषस्य॥यःपुरुषःसततंसतीपु
राणंसतोदेवीतस्याःपुराणंतुसंशृणोतितस्यपुरुषस्येत्यर्थः॥एतद्भागवतश्रवणेनाचिद्रूपिण्यादेव्याअनुभवस्ततश्चभोगमोक्षौजायेते॥ततश्चसर्वोत्तममेतद्भागवतमितिभावः॥४१॥इदानींसूतोजना
नाक्रोशति ॥संप्राप्येति॥यःपुरुषोमानुषभवंमनुष्यजातौजन्मसंप्राप्यकीदृशंजन्मसकलानिसशक्तिकान्यंगानितुविकलानितद्युक्तम्॥तथावाचकंपुराणवक्तारमपिसंप्राप्ययो मूढोभवार्णवजल
स्योत्तरणार्थंपोतंपोतभूतंसुखदं मोक्षसुखदंपुराणंदेवीभागवताख्येनशृणोतिसविधिनादैवेनवंचितोहतभाग्यइत्यर्थः ॥४२॥ यःपुरुषोमानुषत्वेमनुष्यजातौकर्णयुगलंप्राप्यरागीसन्परापवादा
न्सततंशृणोति सःसर्वार्थदंपुरुषार्थचतुष्टयप्रदंरसनिधिंरसोवैसइतिश्रुतिप्रतिपादितोरसआत्मातस्यनिधिस्थानभूतंपुराणंदेवीभागवताख्यंनष्टोमंदबुद्धिःकुतोनशृणुतेइत्याक्रोशतिसूतः॥४३॥

संप्राप्यमानुषभवंसकलांगयुक्तंपोतंभवार्णवजलोत्तरणायकामम् ॥ संप्राप्यवाचकमहोनशृणोतिमूढःसोवंचितोऽत्रविधिनासुखदंपुराणम् ॥ ४२ ॥ यः प्राप्यकर्णयुगलंपटुमानुषत्वेरागीशृणोतिसततंचपरापवादान् ॥ सर्वार्थदंरसनिधिंविमलंपुराणंनष्टःकुतोनशृणुतेभुविमंदबुद्धिः ॥ ४३ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सौम्यव्यासस्यभार्यायांकस्यांजातःसुतःशुकः ॥ कथंवाकीदृशोयेनपठितेयं सुसंहिता॥ १ ॥ अयोनिजस्त्वयाप्रोक्तस्तथाचाऽरणिजःशुकः ॥ संदेहोस्तिमहांस्तत्रकथयाद्यमहामते ॥ २ ॥ गर्भयोगीश्रुतःपूर्वंशुकोनाममहातपाः ॥ कथंचपठितंतेनपुराणंबहुविस्तरम् ॥ ३ ॥ सूतउवाच ॥ पुरासरस्वतीतीरेव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ आश्रमेकलविंकौतुदृष्ट्वाविस्मयमागतः ॥ ४ ॥ जातमात्रंशिशुंनीडेमुक्तमंडान्मनोहरम् ॥ ताम्रास्यंशुभसर्वांगंपिच्छांकुरविवर्जितम् ॥ ५ ॥ तौतुभक्ष्यार्थमत्यंतंरतौश्रमपरायणौ ॥ शिशोश्चंचूपुटे भक्ष्यंक्षिपंतौचपुनःपुनः ॥ ६ ॥ अंगेनांगानिबालस्यघर्षयंतौमुदान्वितौ ॥ चुंबंतौचमुखंप्रेम्णाकलविंकौशिशोःशुभम् ॥ ७ ॥ वीक्ष्यप्रेमाद्भुतं तत्रबालेचटकयोस्तदा ॥ व्यासश्चिंतातुरःकामंमनसासमचिंतयत् ॥ ८ ॥

इतिश्रीदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधेप्रथमस्कंधेतृतीयोध्यायः॥३॥पंचषष्टिश्लोकवर्यैर्देवीसर्वोत्तमेतिच ॥ शुकजन्मप्रसंगेनभण्यतेऽस्मिंश्चतुर्थके॥१॥तत्रपूर्वाध्यायेविज्ञायचैवारणिसंभवा
यचेत्युक्तंतत्प्रश्नबीजमुपलभ्यमुनयःपृच्छंति॥सौम्येति॥हेसौम्यसूत कस्यांव्यासभार्यायांशुकःसुतःपुत्रोजातइत्येकःप्रश्नः।कथंकेनप्रकारेणजातइतिद्वितीयः।किंचकीदृशःकीदृग्गुणवानितितृ
तीयः॥येनैतादृशीसुसंहितापाठितासनसाधारणगुणइत्यर्थः१ननुशुकोऽरणिसंभूतोऽस्तीतिमयोक्तम्ततश्चायंप्रश्नोघटनांप्रांचतीतिचेत्सत्यम्॥तदेवतुसंदेहास्पदमरणौवीर्यपातासंभवादित्याह॥
अयोनिजइति॥अयोनिजःकुतोयतोऽरणिसंभवस्ततः॥२॥किंच गर्भयोगीनिइति॥नहियोगिनःकृतकृत्यज्ञानार्थमस्यपुराणाद्यपेक्षाऽस्तीत्यभिप्रायेणाऽऽह॥कथंचेति ॥ ३ ॥ इतिऋषिप्रश्नत्र
यमुपलभ्याऽऽह॥पुरासरस्वतीतीरइति॥अनेनचाऽयोनिजइत्येवपक्षंस्थापयति॥गर्भयोगित्वंतस्यावास्तवंनभवति ॥किंतु स्तावकत्वंनोक्तंदेवीभागवतश्रवणोत्तरमेवतुतस्ययोगित्वंवक्ष्यतीति
भावः॥कलविंकौचटकौ॥४॥विस्मयकारणमाह॥जातमात्रमिति ॥५॥६॥७॥मनुष्यव्यवहारतुल्यःपक्षिव्यवहारइत्याश्चर्यहेतुः॥काममिति॥कामंयथेष्टंमनसासमचिंतयत्।विचारितवान्॥८॥

विचारमेवाह॥तिरश्चामिति॥मनुष्यास्तुपुत्रोऽस्माकंसेवाकरिष्यतीतिसेवाफलेच्छयापुत्रेप्रेमकुर्वंतितत्रकिंचित्रंतदभावेपिपक्षिषुप्रेमदर्शनादितिभावः ॥९॥ पक्षिषुपुत्रकर्तृकसेवायाअसंभावनां
दर्शयति॥किमेताविति॥वध्वाःस्नुषायाः ॥१०॥११॥१२॥१३॥ एवंसेवाऽसंभावनायामपिपुत्रेप्रेमकुर्वंतितस्मात्पुत्रःसंसारेऽधिकइतिभावः॥तदेवाह संसारेइति ॥ १४ ॥ शास्त्रमप्येवमेवाहे
त्याह॥ अपुत्रस्येति॥पुत्रादन्यतरत्भिन्नम्॥१५॥१६॥दृश्यतइति॥इदंनाऽनुमानेनसाध्यंतेपुत्रस्यावश्यकत्वं किंतुम् समक्षंप्रत्यक्षमेवदृश्यते ॥ यथाप्रत्यक्षंप्रमाणमत्रवर्ततेतथाऽऽप्तवाक्यमपिव

तिरश्चामपियत्प्रेमपुत्रेसमभिलक्ष्यते ॥ किंचित्रंयन्मनुष्याणांसेवाफलमभीप्सताम् ॥ ९ ॥ किमेतौचटकौचास्यविवाहंसुखसाधनम् ॥ विरच्यसुखिनौ
स्यातांदृष्ट्वावध्वामुखंशुभम् ॥ १० ॥ अथवावार्धकेप्राप्तेपरिचर्यांकरिष्यति ॥ पुत्रःपरमधर्मिष्ठःपुण्यार्थंकलविंकयोः ॥ ११ ॥ अर्जयित्वाऽथवाद्रव्यंपि
तरौतर्पयिष्यति ॥ अथवाप्रेतकार्याणिकरिष्यतियथाविधि ॥ १२ ॥ अथवाकिंगयाश्राद्धंगत्वासंवितरिष्यति॥ नीलोत्सर्गंचविधिवत्प्रकरिष्यतिबालकः
॥ १३ ॥ संसारेऽत्रसमाख्यातंसुखानामुत्तमंसुखम् ॥ पुत्रगात्रपरिष्वंगोलालनंचविशेषतः ॥ १४ ॥ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गोनैवचनैवच ॥ पुत्रा
दन्यतरन्नास्तिपरलोकस्यसाधनम् ॥ १५ ॥ मन्वादिभिश्चमुनिभिर्धर्मशास्त्रेषुभाषितम् ॥ पुत्रवान्स्वर्गमाप्नोतिनापुत्रस्तुकथंचन ॥ १६ ॥ दृश्यतेऽत्र
समक्षंतन्नानुमानेनसाध्यते ॥ पुत्रवान्मुच्यतेपापादाप्तवाक्यंचशाश्वतम् ॥ १७ ॥ आतुरोमृत्युकालेऽपिभूमिशय्यागतोनरः ॥ करोतिमनसाचिंतांदुःखि
तःपुत्रवर्जितः ॥ १८ ॥ धनंमेविपुलंगेहेपात्राणिविविधानिच ॥ मंदिरंसुंदरंचैतत्कोऽस्यस्वामीभविष्यति ॥ १९ ॥ मृत्युकालेमनस्तस्यदुःखेनभ्रमते
यतः ॥ अतोऽस्यदुर्गतिर्नूनंभ्रांतचित्तस्यसर्वथा ॥ २० ॥ एवंबहुविधांचिंतांकृत्वासत्यवतीसुतः ॥ निःश्वस्यबहुधाचोष्णंविमनाःसंबभूवह ॥ २१ ॥
विचार्यमनसाऽत्यर्थंकृत्वामनसिनिश्चयम् ॥ जगामचतपस्तप्तुंमेरुपर्वतसंनिधौ ॥ २२ ॥ मनसाचिंतयामासकंदेवंसमुपास्महे ॥ वरप्रदाननिपुणंवांछि
तार्थप्रदंतथा ॥ २३ ॥ विष्णुंरुद्रंसुरेंद्रंवाब्रह्माणंवादिवाकरम् ॥ गणेशंकार्तिकेयंचपावकंवरुणंतथा ॥ २४ ॥ एवंचिंतयतस्तस्यनारदोमुनिसत्तमः ॥
यदृच्छयासमायातोवीणापाणिःसमाहितः ॥ २५ ॥ तंदृष्ट्वापरमप्रीतोव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ कृत्वाऽर्घ्यमासनंदत्त्वापप्रच्छकुशलंमुनिम् ॥ २६ ॥ श्रु
त्वाऽथकुशलप्रश्नंपप्रच्छमुनिसत्तमः ॥ चिंतातुरोऽसिकस्मात्त्वंद्वैपायनवदस्वमे ॥ २७ ॥

र्ततएवेत्याह॥पुत्रवानिति॥पापात्सर्वक्लेशरूपात्॥इतिशाश्वतंचिरंतनमाप्तवाक्यंवर्तत इत्यर्थः ॥१७॥ यदुक्तंप्रत्यक्षंतन्निदर्शयाति आतुरइति ॥ १८ ॥१९॥२० ॥ एवमिति॥बहुविधांचिंतां
विचारैर्व्यासःकृत्वातस्यपुत्राभावादुष्णंसंतापयुक्तस्यथायात्तथाबहुधाऽनेकप्रकारैर्विश्वस्याविमनाःसंबभूवह ॥२१॥ ततःपुत्रोत्पत्तिरीश्वरानुग्रहंविनानभवतिपरमेश्वरानुग्रहश्चतपोविनानभवती
त्यर्थमतिशयेमनसाविचिंत्यतपसिनिश्चयंकृत्वाजगाम ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥ त्वन्नाभीति॥अहंसर्वजगत्कर्तात्वत्पुत्रस्ततस्त्वत्तःकोऽन्योप्यधिकस्तथापित्वं ध्यायसितस्मादस्त्यन्योऽधिकोदेवस्तंदेवंहेमापते लक्ष्मीपतेमांब्रूहीत्यर्थः॥३८॥तदेवोपपादयाति ॥जानाम्यहमिति॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५ ॥ तथाप्येतेब्रह्मविष्ण्वादयोदृश्याःपरिच्छिन्नाः कार्यरूपाःशक्त्याकृताइत्यत्रतर्कोऽनुमानंवेदपारगैःपुरुषैर्वेदार्थानुसारेणाक्रियते ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ तत्कर्मकरणेइति ॥ अयंभावः ब्रह्मविष्ण्वादयःकस्मादुत्पन्नाइतिजिज्ञासायांवेदरसिकाःपुरुषाःप्रथमतो मायांतुप्रकृतिंविद्या

व्यासउवाच ॥ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिनसुखंमानसेततः ॥ तदर्थंदुःखितश्चाहंचिंतयामिपुनःपुनः ॥ २८ ॥ तपसातोषयाम्यद्यकंदेवंवांछितार्थदम् ॥ इति चिंतातुरोस्म्यद्यत्वामहंशरणंगतः ॥२९॥ सर्वज्ञोऽसिमहर्षेत्वंकथयाऽऽशुकृपानिधे ॥ कंदेवंशरणंयामियोमेपुत्रंप्रदास्यति ॥३०॥सूतउवाच॥इतिव्यासेनपृष्टस्तुनारदोवेदविन्मुनिः ॥ उवाचपरयाप्रीत्याकृष्णंप्रतिमहामनाः ॥ ३१ ॥ नारदउवाच ॥ पाराशर्यमहाभागयत्त्वंपृच्छसिमामिह ॥ तमेवार्थंपुरापृष्टःपित्रामेमधुसूदनः ॥ ३२ ॥ ध्यानस्थंचहरिंदृष्ट्वापितामेविस्मयंगतः ॥ पर्यपृच्छतदेवेशंश्रीनाथंजगतःपतिम् ॥ ३३ ॥ कौस्तुभोद्भासितंदिव्यंशंखचक्रगदाधरम् ॥ पीतांबरंचतुर्बाहुंश्रीवत्सांकितवक्षसम् ॥ ३४ ॥ कारणंसर्वलोकानांदेवदेवंजगद्गुरुम् ॥ वासुदेवंजगन्नाथंतप्यमानंमहत्तपः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवदेवजगन्नाथभूतभव्यभवत्प्रभो ॥ तपश्चरसिकस्मात्त्वंकिंध्यायसिजनार्दन ॥ ३६ ॥ विस्मयोऽयंममात्यर्थंत्वंसर्वजगतांप्रभुः ॥ ध्यानयुक्तोसिदेवेशकिंचचित्रमतःपरम्॥३७॥त्वन्नाभिकमलाज्जातःकर्ताऽहमखिलस्यह॥त्वत्तःकोप्यधिकोस्त्यत्रतंदेवंब्रूहिमापते ॥ ३८ ॥ जानाम्यहंजगन्नाथत्वमादिःसर्वकारणम् ॥ कर्तापालयिताहर्तासमर्थःसर्वकार्यकृत् ॥ ३९ ॥ इच्छयातेमहाराजसृजाम्याहमिदंजगत् ॥ हरःसंहरतेकालेसोपितेवचनेसदा ॥ ४० ॥ सूर्योभ्रमतिचाकाशे वायुर्वातिशुभाशुभः ॥ अग्निस्तपतिपर्जन्योवर्षतीशत्वदाज्ञया ॥ ४१ ॥ त्वंतुध्यायसिकंदेवंसंशयोऽयंमहान्मम॥त्वत्तः परंनपश्यामिदेवंवैभुवनत्रये ॥ ४२ ॥ कृपांकृत्वावदस्वाद्यभक्तोऽस्मितवसुव्रत॥महतांनैवगोप्यंहिप्रायःकिंचिदितिस्मृतिः ॥ ४३ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यहरिराहप्रजापतिम् ॥ शृणुष्वैकमनाब्रह्मंस्त्वांब्रवीमिमनोगतम् ॥ ४४ ॥ यद्यपित्वांशिवंमांचास्थितिसृष्ट्यंतकारणम् ॥ तेजानंतिजनाःसर्वेसदेवासुरमानुषाः ॥ ४५ ॥ स्रष्टात्वंपालकश्चाहंहरः संहारकारकः ॥ कृताःशक्त्येतिसंतर्कःक्रियतेवेदपारगैः ॥ ४६ ॥ जगत्संजननेशक्तिस्त्वयितिष्ठतिराजसी ॥ सात्विकीमयिरुद्रेचतामसीपरिकीर्तिता ॥ ४७ ॥ तयाविरहितस्त्वंनतत्कर्मकरणेप्रभुः ॥ नाहंपालयितुंशक्तःसंहर्तुंनापिशंकरः ॥ ४८ ॥

न्मायिनंतुमहेश्वरम्॥तयोर्विभूतिलेशोवैजगदेतच्चराचरम्॥नतस्यकार्यंकरणंचविद्यतेनतत्समश्चाभ्यधिकश्चदृश्यते॥परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेस्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाचेति॥ मायावाएषनारसिंहीसर्वमिदंसृजति सर्वमिदंरक्षतिसर्वमिदंसंहरति तस्मान्मायामेतांशक्तिंविद्यादित्यादिश्रुतीःपर्यालोचयंति ॥ ततस्तदर्थानुसारेणैवानुमानंकल्पयंति ॥ तच्चेत्थम्॥योयोव्यवहारः सशक्तिपूर्वःव्यवहारत्वात् प्राकृतपुरुषव्यवहारवदित्यनुमानंकल्पयंतितत्रास्माकंजन्मादिव्यवहारस्तथा जन्मोत्तरंजगत्सर्जना।दिव्यवहारश्चशक्तिपूर्वकएवेतीनीश्चिन्वंति॥व्यतिरेकंचपश्यंति

नहिशक्तिरहितःस्पंदितुमपिसमर्थःकश्चिदिति तस्माच्छ्रुत्यनुमानाभ्यामस्माकंशक्तिपूर्वकत्वंनिश्चितम्॥तस्मात्पराशक्तिजन्याएववयमिति॥४८॥यतएवंतस्माद्वयंसर्वेतदधीनाइत्याहतदधानी
इति॥प्रत्यक्षेचपरोक्षेचेति॥ अस्माकंप्रत्यक्षेव्यवहारेपरोक्षेचव्यवहारेपराधीनत्वंस्पष्टमेव ॥ तत्रदृष्टांतमुदाहरणंशृणु॥४९॥स्वपिमीति ॥ प्रलयकालीनव्यवहारस्यब्रह्मणादृश्यमानत्वाभावेन
परोक्षत्वंप्रलयकालेचतदधीनःशक्त्यधीनएवस्वपिमि ॥ तथैवकालेसृष्टिकालेसदोत्तिष्ठेउत्तिष्ठामि तदधीनःसन्नित्यर्थः॥स्वापजागरयोःक्षणमेकमपिन्यूनाधिकंकर्तुमयानशक्यतेतस्मात्परतंत्र
एवाहमस्मीतिभावः॥५०॥५१॥५२॥५३॥५४॥तदेति॥प्रथमतोमधुकैटभयुद्धसमयेमद्बलंनष्टंअनंतरंतौदेव्याविमोहितौमयिचबलंतद्धननयोग्यंदेव्यास्थापितम्॥ तदासर्वप्रपंचस्यमद्बलस्य
चकारणंभगवतीरूपंनकिंत्वयाज्ञातमस्ति॥ततःपुनःकिंपृच्छसीत्यर्थः॥५५॥यदिच्छेति ॥ यस्याभगवत्याइच्छयाप्रथमतःस्त्रीरूपेणास्थितोमणिद्वीपेऽनंतरमहंपुरुषोभूत्वामहार्णवेचरामिवसा

तदधीनावयंसर्वेवर्तामःसततंविभो ॥ प्रत्यक्षेचपरोक्षेचदृष्टांतंशृणुसुव्रत॥४९॥शेषेस्वपिमिपर्यंकेपरतंत्रोनसंशयः ॥ तदधीनःसदोत्तिष्ठेकालेकालवशंगतः
॥५०॥तपश्चरामिसततंतदधीनोऽस्म्यहंसदा॥कदाचित्सहलक्ष्म्याचविहरामियथासुखम्॥५१॥कदाचिद्दानवैःसार्द्धंसंग्रामंप्रकरोम्यहम्॥दारुणंदेहदमनंस
र्वलोकभयंकरम्॥५२॥प्रत्यक्षंतवधर्मज्ञतस्मिन्नेकार्णवेपुरा॥पंचवर्षसहस्राणिबाहुयुद्धंमयाकृतम् ॥५३॥ तौकर्णमलजौदुष्टौदानवौमदगर्वितौ ॥ देवदेव्याः
प्रसादेननिहतौमधुकैटभौ॥५४॥तदात्वयानकिंज्ञातंकारणंतुपरात्परम्॥शक्तिरूपंमहाभागकिंपृच्छसिपुनःपुनः ॥ ५५ ॥ यदिच्छापुरुषोभूत्वाविचरामि
महार्णवे॥कच्छपःकोलसिंहश्चवामनश्चयुगेयुगे॥५६॥नकस्यापिप्रियोलोकेतिर्यग्योनिषुसंभवः॥नाऽभवंस्वेच्छयावामवराहादिषुयोनिषु ॥५७॥ विहायल
क्ष्म्यासहसंविहारंकोयातिमत्स्यादिषुहीनयोनिषु॥शय्यांचमुक्त्वागरुडासनस्थःकरोतियुद्धंविपुलंस्वतंत्रः ॥५८॥ पुरापुरस्तेऽजशिरोमदीयंगतंधनुर्ज्या
स्खलनात्क्वचापि॥त्वयातदावाजिशिरोगृहीत्वासंयोजितंशिल्पिवरेणभूयः ॥ ५९ ॥ हयाननोऽहंपरिकीर्तितश्चप्रत्यक्षमेतत्तवलोककर्तः ॥ विडंबनेयंकि
ललोकमध्येकथंभवेदात्मपरोयदिस्याम् ॥ ६० ॥ तस्मान्नाहंस्वतंत्रोऽस्मिशक्त्यधीनोऽस्मिसर्वथा ॥ तामेवशक्तिंसततंध्यायामिचनिरंतरम् ॥ ६१ ॥

मितस्मात्तदधीनएवाहमस्मीतिभावः इयंकथावक्ष्यमाणा॥कोलेतिप्रथमांतंलुप्तविभक्तिकम्॥जातइतिशेषः॥५६॥ नाभवमिति॥तस्मात्स्वेच्छयावामाःकुटिलायावराहादियोनयस्तासुनाभवं
नासं किंतु पराधीनएवसन्नभवमित्यर्थः॥५७॥किंचयदिममस्वातंत्र्यंस्यात्तदानचियोनिषुममजन्मनैवस्यान्नहिलोकेकश्चनस्वतंत्रोहीनयोनिषुजन्मवाञ्छतीत्याह विहायेति ॥५८॥ अन्यच्च
ममपराधीनतायाःप्रत्यक्षमुदाहरणमुच्यते पुरेति॥हेअज ततवपुरोग्रदेशेमदीयंशिरोधनुषोज्यायामौर्व्याःस्खलनात्त्रोटनात्क्वचापिकस्मिन्नपिदेशेगतंपुरापूर्वंतदावाजिशिरोऽश्वशिरोगृहीत्वा
शिल्पिवरेणत्वष्ट्रात्वयासंयोजितंत्वदाज्ञयात्वष्ट्रासंयोजितमित्यर्थः॥तथाचाहंकथंसर्वेश्वरःस्वतंत्रोभवामिनहीश्वरस्येदृशीदशाजायतेतस्मात्परतंत्रएवाहमस्मीतिभावः॥५९॥हयाननोहमिति॥
तदाहंहयाननोहयग्रीवनाम्नाइतिपरिकीर्तितः ॥ इदंहेलोककर्तःलोकोत्पादकब्रह्मंस्तवप्रत्यक्षमेवास्तियदिपुनरात्मपरःस्वतंत्रोहंस्यांभवेयंतदेयंविडंवनालोकमध्येकथंभवेन्नकथमपीत्यर्थः तस्मा
दपिपराधीनएवाहमस्मीतिजानीहीतिभावः॥६०॥तदेवाहतस्मादिति ॥ शेषंस्पष्टम् ॥ यत्पृष्टंकंध्यायसीतितस्योत्तरमाह तामेवशक्तिमिति॥शक्तिमितिसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपिणीं

देवीमित्यर्थः॥६१॥६२॥६३॥६४॥अत्रकाचित्पुस्तकेषुशेषेस्वापीमिपर्यंकेइत्यतःपूर्वं ममभार्यावरारोहामहालक्ष्मीरितिश्रुतेत्यादिपंचश्लोकाःसन्ति॥अग्रेचहयाननोहंपरिकीर्तितश्चेतिश्लोकोत्त रंतस्मान्नाहंस्वतंत्रोस्मीत्यादिपंचश्लोकानसंति तत्पक्षेतेषांतदुक्तार्थस्याध्याहारःकर्तव्यःस्यादिति ॥६५॥॥ इतिश्रीदेवीभागवतव्याख्यायांतिलकाभिधायांप्रथमस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ द्वादशाधिकपद्यैस्तुशतसंख्यैर्हयास्ययोः ॥ कथयातुमहादेव्यामहोत्कर्षोनिगद्यते॥१॥हयग्रीवरूपंप्रश्नबीजमुपलभ्यकथाप्रसंगमध्येएवऋषयःपृच्छंति सूतेति ॥१॥ सर्वकर्तेति॥यंवेदोपिस्तौ

नातःपरतरंकिंचिज्जानामिकमलोद्भव ॥ नारदउवाच ॥ इत्युक्तंविष्णुनातेनपद्मयोनेस्तुसन्निधौ ॥ ६२ ॥ तेनचाप्यहमुक्तोऽस्मितथैवमुनिपुंगव ॥ तस्मात्त्वमपिकल्याणपुरुषार्थाप्तिहेतवे ॥ ६३ ॥ असंशयंहृदंभोजेभजदेवीपदांबुजम् ॥ सर्वदास्यतिसादेवीयद्यदिष्टंभवेत्तव ॥ ६४ ॥ सूतउवाच ॥ नारदेनैवमुक्तस्तुव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ देवीपादाब्जनिष्णातस्तपसेप्रययौगिरौ ॥ ६५ ॥ इतिश्रीदेवीभा०म०प्रथमस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूताऽस्माकंमनःकामंमग्नंसंशयसागरे ॥ यथोक्तंमहदाश्चर्यंजगद्विस्मयकारकम् ॥१॥ यन्मूर्द्धामाधवस्यापिगतोदेहात्पुनःपरम् ॥ हयग्रीव स्ततोजातःसर्वकर्ताजनार्दनः ॥ २ ॥ वेदोऽपिस्तौतियंदेवंदेवाःसर्वेयदाश्रयाः ॥ आदिदेवोजगन्नाथःसर्वकारणकारणः ॥ ३ ॥ तस्यापिवदनंछिन्नंदैवयो गात्कथंतदा ॥ तत्सर्वंकथयाऽऽशुत्वंविस्तरेणमहामते ॥ ४ ॥ सूतउवाच ॥ शृण्वंतुमुनयःसर्वेसावधानाःसमंततः ॥ चरितंदेवदेवस्यविष्णोःपरमतेज सः ॥ ५ ॥ कदाचिद्दारुणंयुद्धंकृत्वादेवःसनातनः ॥ दशवर्षसहस्राणिपरिश्रांतोजनार्दनः ॥ ६ ॥ समेदेशेशुभेस्थानेकृत्वापद्मासनंविभुः ॥ अवलंब्य धनुःसज्यंकंठदेशेधरास्थितम् ॥ ७ ॥ दत्त्वाभारंधनुष्कोट्यांनिद्रामापरमापतिः ॥ श्रांतत्वाद्दैवयोगाच्चजातस्तत्रातिनिद्रितः ॥ ८ ॥ तदाकालेनकियता देवाःसर्वेसवासवाः ॥ ब्रह्मेशसहिताःसर्वेयज्ञंकर्तुंसमुद्यताः ॥ ९ ॥ गताःसर्वेऽथवैकुंठंद्रष्टुंदेवंजनार्दनम् ॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंमखानामधिपंप्रभुम् ॥ १० ॥ अदृष्ट्वातंतदातत्रज्ञानदृष्ट्याविलोक्यते ॥ यत्राऽऽस्तेभगवान्विष्णुर्जग्मुस्तत्रतदासुराः ॥ ११ ॥ ददृशुस्तेतदेशानंयोगनिद्रावशंगतम् ॥ विचेतनंविभुंवि ष्णुंतत्राऽऽसांचक्रिरेसुराः ॥ १२ ॥ स्थितेषुसर्वदेवेषुनिद्रासुप्तेजगत्पतौ ॥ चिंतामापुःसुराःसर्वेब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥ १३ ॥ तानुवाचततःशक्रःकिंकर्तव्यं सुरोत्तमाः ॥ निद्राभंगःकथंकार्यश्चिंतयंतुसुरोत्तमाः ॥ १४ ॥ तमुवाचतदाशंभुर्निद्राभंगेऽस्तिदूषणम् ॥ कार्यंचैवप्रकर्तव्यंयज्ञस्यसुरसत्तमाः ॥ १५ ॥

तियश्चसर्वकर्तातस्यापिहयग्रीवत्वंप्राप्तमित्याश्चर्यंकथंनभवेदितिभावः ॥२॥३॥४॥५॥ युद्धमिति॥दैत्यैःसमंदारुणंक्रूरम्॥६॥शुभेस्थानेइति ॥ वैकुंठेदेवाः प्रत्यहमागत्यनिद्राभंगंकरिष्यंती तिदेवभीत्यावैकुंठंत्यक्त्वाक्वचिदेकांतस्थानइत्यर्थः ॥ धनुःसज्यमिति ॥ वक्रीभूतंधरास्थितंतद्धनुःकंठदेशेअवलंब्ययोगिजनवत्कंठदेशंतद्धनुषोद्वितीयकोट्यांस्थापयित्वेत्यर्थः ॥ ७ ॥ दत्त्वे ति ॥ सर्वशरीरस्यभारंतस्यांधनुष्कोट्यांस्थापयित्वेत्यर्थः ॥ दैवयोगाच्चेति ॥ ईश्वरस्यश्रांतत्वंनिद्रावशगत्वमनुचितमपिदैवयोगात्प्रारब्धयोगादागतमित्यर्थः ॥ तथाचतादृशानामपिप्रार ब्धाधीनत्वम् ॥ ततश्चपराधीनत्वमस्तीतिध्वनितम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

वम्रीकीटविशेषः यस्यभाषायांवालवीतिनाम ॥ इयंचाख्यायिकाशतपथब्राह्मणेचतुर्दशेकांडेप्रवर्ग्यारंभेऽभिहिता ॥ सयःसविष्णुर्यज्ञः सयःसयज्ञोसौसआदित्यस्तद्धेदंयशोविष्णुर्नशशाकसंये
तुंतदिदमप्येतर्हिनैवसर्वइवयशःशक्नोतिसंयंतुंसतिसृधन्वमादायापचक्रामसधनुरात्न्याशिरउपस्तंभ्यतस्थौतंदेवा अनाभिधृष्णुवंतःसमंतंपरिण्यविशंतताहवम्र्यऊचुः । इमावैवम्र्योयदुपदीका
योस्यज्यामप्यद्यात्किमस्मैप्रयच्छेमेत्यादिना ॥ वम्रीतथोपदीकाचेतिहेमचंद्रकोशश्च ॥ ननुनिद्राभंगजदोषाभावार्थंयदिकीटविशेषउत्पादितस्तर्हितद्वारानिद्राभंगेकृतेपि
निद्राभंगजदोषोदेवानांतदवस्थएवेति चेन्न कार्यंचैवप्रकर्तव्यंयज्ञस्यसुरसत्तमाइतिपूर्ववचनेनयज्ञार्थंदोषकरणेपिप्रत्यवायाभावात् ॥ तर्हिकिमर्थंकीटउत्पादितःस्वेनैवकुतोननिद्राभंगःकृतइतिच

उत्पादितातदावम्रीब्रह्मणापरमेष्ठिना ॥ तयाभक्षयितुंतत्रधनुषोग्रंधरास्थितम् ॥ १६ ॥ भक्षितेऽग्रेतदाऽनिम्नंगमिष्यतिशरासनम् ॥ तदानिद्राविमुक्तो
ऽसौदेवदेवोभविष्यति ॥ १७ ॥ देवकार्यंतदासर्वंभविष्यतिनसंशयः ॥ सवम्रींसंदिदेशाऽथदेवदेवःसनातनः ॥ १८ ॥ तमुवाचतदावम्रीदेवदेवस्यमाप
तेः ॥ निद्राभंगःकथंकार्योदेवस्यजगतांगुरोः ॥ १९ ॥ निद्राभंगःकथाच्छेदोदंपत्योःप्रीतिभेदनम् ॥ शिशुमातृविभेदश्चब्रह्महत्यासमःस्मृतम् ॥ २० ॥
तत्कथंदेवदेवस्यकरोमिसुखनाशनम् ॥ किंफलंभक्षणाद्देवयेनपापंकरोम्यहम् ॥ २१ ॥ सर्वःस्वार्थवशोलोकःकुरुतेपातकंकिल ॥ तस्मादहंकरिष्यामि
स्वार्थमेवप्रभक्षणम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तवभागंकरिष्यामोमखमध्येयथाशृणु ॥ तेनत्वंकुरुकार्यंनोविष्णुंबोधयमाचिरम् ॥ २३ ॥ होमकर्मणिपार्श्वे
चहविर्दानात्पतिष्यति ॥ तंतेभागंविजानीहिकुरुकार्यंत्वरान्विता ॥ २४ ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्ताब्रह्मणावम्रीधनुषोऽग्रंत्वरान्विता ॥ चखादसंस्थितंभूमौवि
मुक्ताज्यातदाभवत् ॥ २५ ॥ प्रत्यंचायांविमुक्तायांमुक्ताकोटिस्तथोत्तरा ॥ शब्दःसमभवद्घोरस्तेनत्रस्ताःसुरास्तदा ॥ २६ ॥ ब्रह्मांडंक्षुभितंसर्वंवसुधाकंपिता
तदा ॥ समुद्राश्चसमुद्विग्नास्त्रेसुश्चजलजंतवः ॥ २७ ॥ ववुर्वातास्तथाचोग्राःपर्वताश्चचकंपिरे ॥ उल्कापातामहोत्पाताबभूवुर्दुःखशंसिनः ॥ २८ ॥
दिशोघोरतराश्चाऽऽसन्सूर्योप्यस्तंगतोऽभवत् ॥ चिंतामापुःसुराःसर्वेकिंभविष्यतिदुर्दिने ॥ २९ ॥ एवंचिंतयतांतेषांमूर्धाविष्णोःसकुंडलः ॥
गतःसमुकुटःक्वापिदेवदेवस्यतापसाः ॥ ३० ॥

दुच्यते ॥ साक्षान्निद्राभंगेविष्णुकोपस्यसंभावनास्तिकीटद्वाराभंगेतुतथानास्तीत्याशयात् ॥ १६ ॥ ननुकीटद्वाराकथंनिद्राभंगोभविष्यतितत्रयुक्तिमाह भक्षितेऽग्रेइति अनिम्नमितिच्छेदः ॥
अधःकोट्यांभक्षितायांप्रत्यंचायांमुक्तायांद्वितीयाकोटिरूर्ध्वंगमिष्यतितदाधिकस्पर्शेनानिद्राभंगोभाविष्यतीतिभावः ॥ १७ ॥ १८ ॥ निद्राभंगइति ॥ यद्यपिभवतांयज्ञार्थंनिद्राभंगकरणे
पिदोषोनतथाऽपिममयज्ञाधिकारित्वाभावात्सममास्त्येवेतिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ पार्श्वेकुंडाद्बहिः पार्श्वे देशेइत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अस्तंगतोऽभवदितिनि
ष्प्रभोजातइत्यर्थः ॥ २९ ॥ एवंचिंतयतांतेषामिति ॥ अत्रपुरोदेशेइतिशेषः ॥ ३० ॥

ननुयस्मिन्क्षणेप्रत्यंचामुक्तातस्मिन्नेवक्षणेमूर्धाछिन्नइतियुक्तिमत् ॥ अत्रतुप्रश्नमतःकियत्कालपर्यंतमुत्पाताजातास्ततोमूर्धाछिन्नइत्युक्तमितियुक्तिविरोधइतिचेन्न ॥ मूर्धच्छेदोत्तरमेवोत्पाताय
द्यपिजातास्तथाप्युत्पातकोलाहलव्याकुलतयादेवैर्मूर्धच्छेदोनज्ञातइतितदभिप्रायेणतथोक्तेः॥तदेवस्पष्टयतिअंधकारइति॥शांतेतूत्पातेपूर्वंछिन्नमपिशिरोऽनंतरंददृशातेइत्यर्थः ॥३१॥३२॥
वैशसंदुःखम्॥३३॥३४॥दैवैरिति॥अस्माभिःस्वहस्तेनैवायंविघ्नःकृतइतिभावः॥३५॥३६॥३७॥नचैषेति ॥ मायामायेशंनकदापिमोहयति किंत्वन्यमेवेतिभावः॥इयमुक्तिस्त्वद्यापिसर्वेश्व

अंधकारे तदाघोरेशांतब्रह्महरौतदा ॥ शिरोहीनंशरीरंतुददृशातेविलक्षणम् ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वाकबंधंविष्णोस्तेविस्मिताःसुरसत्तमाः ॥ चिंतासागरमग्नाश्च
रुरुदुःशोककर्शिताः ॥ ३२ ॥ हानाथकिंप्रभोजातमत्यद्भुतममानुषम् ॥ वैशसंसर्वदेवानांदेवदेवसनातन ॥३३॥ मायेयंकस्यदेवस्ययथातेऽद्यशिरोहृत
म् ॥ अच्छेद्यस्त्वमभेद्योऽसिअप्रदाह्योऽसिसर्वदा ॥ ३४ ॥ एवंगतेत्वयिविभोमरिष्यंतिचदेवताः ॥ कीदृशस्त्वयिनःस्नेहःस्वार्थेनैवरुदामहे ॥ ३५ ॥
नायंविघ्नःकृतोदैत्यैर्नयक्षैर्नचराक्षसैः ॥ दैवैरेवकृतःकस्यदूषणंचरमापते ॥ ३६ ॥ पराधीनाःसुराःसर्वेकिंकुर्मःक्वव्रजामच ॥ शरणंनैवदेवेशसुराणांमूढ
चेतसाम् ॥ ३७ ॥ नचैषासात्त्विकीमायाराजसीनचतामसी ॥ ययाछिन्नंशिरस्तेऽद्यमायेशस्यजगद्गुरोः ॥ ३८ ॥ क्रंदमानांस्तदादृष्ट्वादेवान्छिवपुरो
गमान् ॥ बृहस्पतिस्तदोवाचशमयन्वेदवित्तमः ॥ ३९ ॥ रुदितेनमहाभागाःक्रंदितेनतथापिकिम् ॥ उपायश्चात्रकर्तव्यःसर्वथाबुद्धिगोचरः ॥ ४० ॥ दैवं
पुरुषकारश्चदेवेशसदृशावुभौ ॥ उपायश्चविधातव्योदैवात्फलतिसर्वथा ॥ ४१ ॥ इंद्रउवाच ॥ दैवमेवपरंमन्येधिक्पौरुषमनर्थकम् ॥ विष्णोरपिशिरश्छि
न्नंसुराणांचैवपश्यताम् ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकालेनापादितंचयत् ॥ शुभंवाप्यशुभंवापिदैवंकोऽतिक्रमेत्पुनः ॥ ४३ ॥ देहवान्सुख
दुःखानांभोक्तानैवाऽत्रसंशयः ॥ यथाकालवशात्कृत्तंशिरोमेशंभुनापुरा ॥ ४४ ॥ तथैवलिंगपातश्चमहादेवस्यशापतः ॥ तथैवाद्यहरेर्मूर्धापतितोलवणांभसि
॥४५॥सहस्रभगसंप्राप्तिर्दुःखंचैवशचीपतेः॥स्वर्गाद्भ्रंशस्तथावासःकमलेमानसेसरे॥४६॥एतेदुःखस्यभोक्तारःकेनदुःखंनभुज्यते ॥ संसारेऽस्मिन्महाभागा
स्तस्माच्छोकंत्यजंतुवै॥४७॥चिंतयंतुमहामायांविद्यांदेवींसनातनीम्॥साविधास्यतिनःकार्यंनिर्गुणाप्रकृतिःपरा॥ ४८ ॥ ब्रह्मविद्यांजगद्धात्रींसर्वेषांजननीं
तथा ॥ ययासर्वमिदंव्याप्तंत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ ४९ ॥ सूतउवाच॥इत्युक्त्वावैसुरान्वेधानिगमानादिदेशह॥देहयुक्तान्स्थितानग्रेसुरकार्यार्थसिद्धये ॥५०॥

र्याभगवत्यामहिमानमज्ञात्वाविष्णोर्मायेशत्वंज्ञात्वास्थितानामितिबोध्यम्॥अस्मिन्सिद्धान्तेतुविष्णोर्मायेशत्वाभावाद्देव्या एवमायेशत्वात्॥३८॥३९॥४०॥४१॥इंद्रस्तुसंतापेनबृहस्पतिमतं
खंडयति दैवमेवेति॥४२॥४३॥कृत्तंछिन्नंनखेनेतिशेषः॥४४॥४५॥वासःकमलेइति॥इंद्रस्यैवेत्यर्थः ॥ ४६॥४७॥अनेकोदाहरणैर्ब्रह्मविष्णुरुद्रादिसर्वदेवानामनीश्वरत्वमल्पज्ञत्वंपराधीनत्वंमा
यामोहितत्वंचोपपाद्यअनंतरंविघ्ननिवारणार्थंसर्वस्वकार्यसिद्ध्यर्थंसर्वैश्वर्यासर्वज्ञायाःस्वतंत्रायामायेशायाभगवत्याआराधनाकर्तव्येत्याह चिंतयंत्विति ॥४८॥४९॥५०॥

ब्रह्मविद्यामिति॥अत्रसर्वत्रमयोक्तोपोद्घातरीत्याब्रह्मविद्यामायादिशब्दामायाविशिष्टब्रह्मवाचकाइतिनाविस्मर्तव्यम्॥ यथागजशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्यस्यगजेतिसंज्ञातथाप्रथमंमायाशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्यस्यमायाशक्तिरितिसंज्ञाप्रथमा ततोविद्यादिशरीरेप्रविष्टस्यविद्यादिसंज्ञा ॥९१॥९२॥९३॥ निर्गुणेइत्यनेनब्रह्मरूपिणीमहामायेइत्यनेनब्रह्मैकदेशशक्तिरूपिणीफलतोमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीतिफलितम् ॥ अत्रसर्वत्रदेवीस्तोत्रेषुपुराणतंत्रोक्तेषुदेव्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपत्वाद्धेतोःक्वचिद्ब्रह्मत्वेनवर्णनंक्वचिन्मायात्वेनवर्णनमुभयमपिसंगच्छतेइतिबोध्यम् ॥९४॥ उद्गीथइति ॥ उद्गीथेप्रणवेअर्धमात्राबिंद्वर्धचंद्ररूपिणीयासात्वमसि ॥ वाच्यवाचकयोरभेदादर्धमात्रात्मकत्वमुक्तमितिबोध्यम् ॥ तत्रार्धमात्रापरंपदमितिवचनादर्धमात्रावाच्यत्वेनब्रह्मप्रतिपादितम्॥तादृशार्धमात्रात्मकत्वोक्त्याचब्रह्मरूपत्वंभगवत्याःस्पष्टमेवोक्तम्॥तदुक्तंमार्कंडेयपुराणे॥अर्धमात्रास्थितानित्यायानुच्चार्याविशेषतइति ॥९५॥ त्वांसंस्तुमइति ॥ हेअंबत्वांसंस्तुमःकीदृशींभुवनत्रयस्यसंविधानमुत्पादनंतत्रदक्षांकुशलां वरेण्यांश्रेष्ठांवाग्बीजंवाग्भवोमंत्रस्तत्रयोवासस्तस्मिन्निपुणांपंडितांनिरंतरंवाग्भवबीजोपासकैस्तत्रबीजेप्रतिबिंबतत्वेनदृश्यत्वात्त

ब्रह्मोवाच ॥ स्तुवंतुपरमांदेवींब्रह्मविद्यांसनातनीम् ॥ गूढांगींचमहामायांसर्वकार्यार्थसाधनीम् ॥ ९१ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यवेदाःसर्वांगसुंदराः ॥ तुष्टुवुर्ज्ञानगम्यांतांमहामायांजगत्स्थिताम् ॥ ९२ ॥ वेदाऊचुः ॥ नमोदेविमहामायेविश्वोत्पत्तिकरेशिवे ॥ निर्गुणेसर्वभूतेशिमातःशंकरकामदे ॥ ९३ ॥ त्वंभूमिःसर्वभूतानांप्राणःप्राणवतांतथा ॥ धीःश्रीःकांतिःक्षमाशांतिःश्रद्धामेधाधृतिःस्मृतिः ॥ ९४ ॥ त्वमुद्गीथेऽर्धमात्राऽसिगायत्रीव्याहृतिस्तथा ॥ जयाचविजयाधात्रीलज्जाकीर्तिःस्पृहादया ॥ ९५ ॥ त्वांसंस्तुमोऽवभुवनत्रयसंविधानदक्षांदयारसयुतांजननींजनानाम् ॥ विद्यांशिवांसकललोकहितांवरेण्यांवाग्बीजवासनिपुणांभवनाशकर्त्रीम् ॥ ९६ ॥ ब्रह्माहरःशौरिसहस्रनेत्रवाग्वह्निसूर्याभुवनाधिनाथाः ॥ तेत्वत्कृताःसंतिततोनमुख्यामातायतस्त्वंस्थिरजंगमानाम् ॥ ९७ ॥ सकलभुवनमेतत्कर्तुकामायदात्वंसृजसिजननिदेवान्विष्णुरुद्राजमुख्यान् ॥ स्थितिलयजननंतैःकारयस्येकरूपानखलुतवकथंचिद्देविसंसारलेशः ॥ ९८ ॥

द्बीजोपासकानांझटित्यनुभवाच्च तत्रावश्यंवासोविद्यतइतिजायतइतिभावः॥भवनाशकर्त्रींज्ञानप्रदानेनेतिभावः॥९६॥ननुब्रह्मादयःसंतितेकिमितिस्वकार्यार्थंनस्तूयंतेतत्राऽऽह ब्रह्मेति॥ब्रह्मातथाहरःतथाशौरिश्चसहस्रनेत्रश्चवाक्चसरस्वतीचवह्निश्चसूर्यश्चेतियेभुवनाधिनाथाःसंतितेत्वत्कृतास्त्वयोत्पादिताः॥कस्मादितिचेद्यतस्त्वंस्थिरजंगमानांमाता तस्मात्त्वयैवोत्पादितास्ततस्तस्माद्धेतोस्तेनमुख्याअतोमास्माभिस्तेस्तूयंतइत्यर्थः॥नहिमुख्यपक्षपातंविहायाऽमुख्यपक्षपातंकश्चित्करोतीतिभावः॥९७॥ नन्वहमेवजगत्स्रष्ट्रीतिचेत्तस्मिञ्जगतिनीचोच्चप्राणिकल्पनयावैषम्यनैर्घृण्येममस्यातामितिचेत्तत्राऽऽहसकलभुवनमिति॥हेजननिसकलभुवनमेतद्यदाकर्तुकामात्वमसितदाविष्णुरुद्राजमुख्यान्विष्ण्वादिप्रभृतीन्सृजसिसृष्टैश्चतैःस्थितिलयजननं॥समाहारद्वंद्वःसृष्टिस्थितिसंहारान्कारयसि।कथमेकरूपाईषदपिविकाराभावात्॥अविकृतरूपेत्यर्थः॥अतोनवैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिस्तवेतिभावः॥यथाराजास्वसेवकैःस्वस्वकर्मानुरूपेक्रियमाणेकर्मणिनवैषम्यनैर्घृण्येप्राप्नोतितद्वत्॥ननुकथंममाविकृतरूपत्वमितिचेत्तत्राह।नखल्विति ॥ हेदेवि तवकथंचित्केनापिप्रकारेणसंसारलेशःसंसारगंधोनखल्वस्तिनैवास्तीत्यतोऽविकृतरूपत्वंतवनिर्विघ्नम

स्त्येवेतिभावः॥तथाचश्रुतिः॥असंगोह्ययंपुरुषोऽसंगोनहिसज्जतइति ॥५८॥ किंचहेमातःत्वांसंस्तुमइतिप्रतिज्ञामात्रमस्माभिःकृतंस्तुतिंकर्तुमवलोक्यतेचेत्कथमपिकर्तुंनशक्यतइत्याह नतेरूप
मिति॥हेमातस्तेरूपंसगुणंवानिर्गुणंवावेत्तुंज्ञातुंसकलभुवनेद्वैतप्रपंचेकोपिपुरुषोनिपुणःसमर्थोनास्ति॥तथाचश्रुतिः॥यस्याःस्वरूपंब्रह्मादयोनविजानंतितस्मादुच्यतेअज्ञेयेति ॥ कोअद्धावेदक
इहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविसृष्टिः॥अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाकोवेदयतआबभूवेति॥यतोवाचोनिवर्तंते अप्राप्यमनसासहेतिच ॥अस्त्वेतत्तवरूपंदुर्ज्ञेयंदूरंतवनाम्नांसंख्यामपिकथितुं
कथयितुमिहयोग्यःपुरुषोनास्तियथायंदृष्टांतः॥कोसौयथाअल्पंस्वल्पंकीलालंवापीसिरोवरस्थंजलंतत्कलयितुमुल्लंघयितुमशक्तोयोनरःऋतमतिःसत्यमतिःप्रामाणिकइत्यर्थः॥ सकथंपारावारः
सरित्पतिस्तस्याकलनमुल्लंघनंतत्रचतुरःस्यात्समर्थःस्यान्नकथमपीत्यर्थः ॥ तद्वद्देवपरिच्छिन्नानांनाम्नामंतनयोवेदंसत्रिपादस्यामृतदिवीतिश्रुतिप्रतिपाद्यमनंतंरूपंकथंजानीयान्नकथमपी
त्यर्थः॥तथाचनामरूपज्ञानाभावात्कथंस्तवःसंभवेदितिभावः ॥५९॥ नाभून्ममरूपज्ञानंमाभूच्चममनामसंख्याज्ञानंतथापिसृष्ट्यादिकर्तृत्वादिगुणजालमेवगृहीत्वाकुतःस्तवोनसंभवेदितिचेत्त
त्राऽऽह नदेवानामिति॥हेभगवति देवानांमध्येतवानंतविभवमनंतवैभवमेकोपिदेवोनजानाति॥तवजगत्सर्जनादिवैभवंकोपिनजानातीत्यर्थः॥कुतइतिचेत्तत्राऽऽह त्वमिह भुवनैकासीति ॥ त्वमिह
संसारेभुवनातन्नाम्नीभुवनेश्वरीनाम्नीजननीजगज्जनयित्रीएकाऽसहायाआसि॥एकैवसर्वत्रवर्तसेतस्मादेकेति॥एकमेवाद्वितीयंब्रह्म॥नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतिभ्याम्॥इत्थमेकासत्यपिसकलंविश्वं

नतेरूपंवेत्तुंसकलभुवनेकोऽपिनिपुणोननाम्नांसंख्यांतेकथितुमिहयोग्योऽस्तिपुरुषः ॥ यदल्पंकीलालंकलयितुमशक्तःसतुनरःकथंपारावाराकलनचतु
रःस्याहृतमतिः ॥ ५९ ॥ नदेवानांमध्येभगवतितवानंतविभवंविजानात्येकोऽपित्वमिहभुवनैकासिजननी ॥ कथंमिथ्याविश्वंसकलमपिचैकारचयसिप्र
माणंत्वेतस्मिन्निगमवचनंदेविविहितम् ॥ ६० ॥ निरीहैवासित्वंनिखिलजगतांकारणमहोचरित्रंतेचित्रंभगवतिमनोनोव्यथयति ॥ कथंकारंवाच्यःसक
लनिगमागोचरगुणप्रभावःस्वंयस्मात्स्वयमपिनजानासिपरमम् ॥ ६१ ॥

मिथ्याकथंरचयसिनतद्बुद्धिगम्यमास्ति॥तथाचजगत्सर्जनसामग्रीज्ञानाभावेनैवंजगत्सृजसीतिस्तोतुंनशक्यतइतिभावः॥ननुमिथ्याजगदहंसृजामीत्यत्रकिंप्रमाणंतत्राऽऽह प्रमाणंत्विति ॥ तथा
चश्रुतिः॥त्रयमेतत्स्वप्नंसुषुप्तंमायामात्रमिति॥तुच्छेनाभ्वपिहितंयदासीदिति॥६०॥नन्वहमेकैवजगद्रचयामीतिचेत्संकल्पविकल्पविशिष्टत्वेनममविकारित्वंस्यात्तथाऽहमेवविविधरूपेतिममपरि
णामित्वंचस्यात्तथाजगद्रचनाक्रियायाइच्छापूर्वकत्वान्ममापीच्छावत्त्वेनित्यतृप्तत्वनित्यानंदतयोर्मयिभंगश्चस्यात्तत्राऽऽह निरीहैवासित्वमिति॥हेभगवतित्वंनिरीहैवानिरिच्छैवाविकृतरूपैवासि
श्रुतिप्रतिपाद्याविकृतरूपस्यकेनाप्यपलपितुमशक्यत्वात्॥अस्तुतर्हिममाविकृतरूपत्वंजगत्कारणत्वमसंभवान्मास्तु॥नह्यविकृतोविकाराभाववान्कश्चित्किंचिदपिकर्तुंशक्नोति॥पाषाणादिष्व
दर्शनादितिचेत्तत्राऽऽहनिखिलजगतामिति॥हेभगवति यद्यपित्वंनिरीहाऽसितथापिनिखिलजगतांकारणमपित्वमेवासि॥अविकृतरूपस्यैवब्रह्मणोनासदासीन्नोसदासीत्तदानींनासीद्रजोनोव्यो
मापरोयत्॥तुच्छेनाभ्वपिहितंयदासीत्तपसस्तन्महिनाजायतैकम् ॥ कामस्तदग्रेसमवर्तताधीत्यादिश्रुतिभिर्जगत्कारणत्वस्याप्युक्तत्वेनतस्यापिजगत्कारणत्वस्यत्वय्यपलपितुमशक्यत्वात् ॥
ननुतर्हिमय्यरूपेद्वितीयेसक्रियत्वमक्रियत्वंचतमःप्रकाशवद्विरुद्धंधर्मद्वयंकथंसंभवेदितिचेत्तत्राऽऽह चरित्रंतेचित्रमिति ॥ हेमातर्यद्यपिविरुद्धधर्मद्वयवत्त्वमेकस्यनसंभवतितथापिश्रुत्याविरुद्धधर्म
द्वयस्यापिप्रतिपादनात्तस्याप्यपलापानर्हत्वात्तदापित्वय्यद्वितीयेब्रह्मणिसंभवत्येव॥कथमेकत्राद्वितीयेविरुद्धधर्मद्वयवत्त्वंसंभवेदितिचेत्तेइदंचित्रं विचित्रंचारित्रमेवनोमनोव्यथयतिमोहयाति ॥

नैतदस्मद्बुद्धिगम्यमित्यर्थः ॥ इदमनिर्वचनीयमेवास्तीतिभावः ॥ यतइदमनिर्वचनीयंततःसकलनिगमानामगोचरागुणायस्यप्रभावस्यसतेप्रभावःपामरैरस्माभिःकथंकारंवाच्योनकथमपी
त्यर्थः ॥ हेमातर्वयंनजानीमइति तावद्दूरंतिष्ठतु यस्मात्स्वयमपित्वंस्वंस्वकीयमनिर्वचनीयप्रभावंपरमसुत्कृष्टंनजानासि ॥ तदान्यः कथंजानीयात् नकथमपीत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥
योऽस्याध्यक्षःपरमेव्योमन् ॥ सोअंगवेदयदिवानवेदेति ॥ अयंभावः ॥ विरुद्धयोरेकत्रसहावस्थानासंभवरूपंयद्दूषणमुद्भावितंतत्रा किंसत्ययोरेकत्रावस्थानासंभवः आहोस्वित्सत्यमिथ्या
पदार्थयोरेकत्रावस्थानासंभवः ॥ आद्यपक्षेतुनास्माकंसिद्धांतोदूषणविषयः ॥ नह्यस्माभिर्विरुद्धयोःसत्ययोरेकत्रावस्थानंमन्यते ब्रह्मणः सत्यत्वाज्जगतश्चमिथ्यात्वात् ॥ द्वितीयपक्षेतुसत्य
मिथ्यापदार्थयोरज्जुसर्पादौसहावस्थानस्यदृष्टत्वान्नविरोधः ॥ तथाचब्रह्मणःपरमार्थनिष्क्रियत्वेऽपरिणामित्वेसत्यपिअनिर्वचनीयमिथ्याशक्तियोगादसत्पदार्थाध्यासोजगत्सर्जनादिकंच
सर्वंभविष्यतीतिसर्वमनवद्यमिति ॥ ६१ ॥ नन्वस्त्वेतद्यद्भवद्भिः प्रार्थ्यतेतत्प्रार्थयतामितिचेत्तत्राह। नाकिंजानासित्वामिति ॥ हेजननियदर्थमस्माभिर्भवतीप्रार्थ्यतेतन्मधुजितोविष्णोर्मौलि
पतनंसर्वज्ञत्वंनजानासिकिंकिमस्माभिस्तद्वक्तव्यंसर्वज्ञायास्तवाग्रे ॥ सत्यंजानामिततः किमुच्यतइतिचेज्ज्ञात्वापिमौलिपतनंयद्युपेक्षसेतत्रकिंकारणमेतस्यस्ववशत्त्वयाभिमानोजातः तत
स्तस्यमधुजितःशक्तिंमौलिपतनंज्ञात्वाविविदिषासिकिंज्ञातुमिच्छसिकिम् ॥ इदमप्यनुचितंत्वत्प्रसादादेवानेनमधुदैत्योजितस्ततस्तस्याल्पशक्तिपरीक्षाभवादृशाद्रष्टुमनुचितैवेतिमधुजित्पदे

नकिंजानासित्वंजननिमधुजिन्मौलिपतनंशिवेकिंवाज्ञात्वाविविदिषसिशक्तिंमधुजितः ॥ हरेःकिंवामातर्दुरिततितिरेषाबलवतीभवत्याःपादाब्जेभजननिपु
णेक्वास्तिदुरितम् ॥ ६२ ॥ उपेक्षाकिंचेयंतवसुरसमूहेतिविषमाहरेर्मूर्ध्नोनाशोमतमिहमहाश्चर्यजनकम् ॥ महद्दुःखंमातस्त्वमसिजननच्छेदकुशलानजा
नीमोमौलेर्विघटनविलंबः कथमभूत् ॥ ६३ ॥ ज्ञात्वादोषंसकलसुरतापादितंदेविचित्तेकिंवाविष्णावमरजनितंदुष्कृतंपातितंते ॥ विष्णोर्वाकिंसमरजनि
तःकोपिगर्वोतिवेगाच्छेत्तुंमातस्तवविलसितंनैवविज्ञोऽत्रभावम् ॥ ६४ ॥

नबोधितम्॥ननुनैतत्कारणमन्यदेवकिंचित्कारणमस्तीतिचेत्तत्किंहरेर्दुरिततितिःपातकसंततिर्बलवतीप्राप्तातद्रूपमस्त्युतान्यत्॥यदिप्रथमपक्षस्तर्हिसोपिनसंभवति॥यतोभवत्याः पादाब्जेयद्भ
जनंतस्मिन्निपुणेप्रवीणेविष्णौदुरितंक्वास्तिदेवीभक्तेपातकसंभावनास्वप्नेपिनास्ति ॥ तदुक्तं॥छित्वाभित्वाचभूतानिहत्वासर्वमिदंजगत्॥देवींनमतिभक्त्यायोनसपापैःप्रलिप्यतइति ॥ ६२ ॥
अन्यत्कारणंचेत्तर्हिकिंदेवेषूपेक्षावाहरेर्मस्तकपतनोविलक्षणस्वरूपदर्शनचमत्कारोवेत्याह।उपेक्षेति॥इयंसुरसमूहेयातवोपेक्षाऽतिविषमाकर्तुमयोग्यासाकिंकारणम् ॥ यद्वाहरेर्मूर्ध्नोमस्तकस्यनाशः
सएवेदमाश्चर्यजनकंकारणंवामतम्॥विच्छिन्नशिरस्कपुरुषदर्शनेचमत्कारात्॥इतिकारणद्वयंसंभाव्यखंडयति ॥महद्दुःखमिति॥यदीदंकारणद्वयंतदामहदेवदुःखमस्माकंनिरालंबनत्वापातात्॥
अस्माकंसर्वोप्याश्रयस्त्वमेवत्वंयदीत्थंकरोषितर्हिवयंमृताएवेतिभावः ॥ तस्मादिदमपिकारणद्वयंसंभाव्यैव ॥ किंचहेमातस्त्वंजननरूपंयन्महद्दुःखंतच्छेदेकुशलासीतिवेदसिद्धांतस्तदा
विष्णोर्मौलेर्विघटनंसंयोजनंतस्मिन्विलंबः कथमभूदितिनजानीमस्तदपेक्षयाकिमत्रभारोधिकोऽस्ति ॥ त्वयैतादृशसमयेक्षणमात्रमपिविलंबोनकर्तुंयोग्यइतिभावः ॥ ६३ ॥ अथानेकानि
कारणानिसंभावयंति॥ज्ञात्वेति॥हेदेविसकलसुराणांसमूहःसकलसुरता तयासंपादितंनानाप्रकारकं दोषंज्ञात्वातस्यादुःखजननायइदंशिरश्छेदनं कृतंत्वया॥राजनाशेप्रजानांदुःखसंभवात् ॥
किंवाप्रजाकृतंपापंराजनीतिन्यायेनामरजनितंदुष्कृतंविष्णौदेवराजेविद्यमानंतेत्वयापातितं॥किंवाविष्णोःसमरजनितोयःकोप्यनिर्वचनीयोऽतिगर्वोऽस्तितंवाछेत्तुंतवैतद्विलसितमिति ॥ अत्र
तद्विषयेतेभावंनैवविज्ञो मूढत्वात ॥ ६४ ॥

किंवादैत्यैःसमरेयुद्धेदेवैर्विजितैस्तीर्थदेशेसुरम्येघोरंतपस्तस्वाभवत्याःसकाशाद्वरंलब्धवद्भिरिदंविष्णुशीर्षमंतर्धानंतिरोधानंगमितंप्रापितम् ॥ यद्वाहेभवानि विगतशिरसंवासुदेवंद्रष्टुंतवायंविनोदोवा॥ ६५ ॥ सिंधोःपुत्र्यांलक्ष्म्यांहेआद्येत्वंरोषितासिरुष्टासिकिम् ॥ कस्मादपराधादेनांनाथहीनांगतधवांप्रेक्षसे ॥ नैतत्तवोचितम् ॥ लक्ष्मीस्तुनान्याकाचिदस्ति किंतुतवस्वांशजैव ॥ तस्मात्तेत्वयास्वांशजातायालक्ष्म्याअपराधःक्षंतव्यः ॥ अथचैनंविष्णुमुत्थाप्यमांलक्ष्मींमोदितांहर्षितांकुरुष्व ॥ ६६ ॥ किंचयद्यद्दोषकारणंमनसित्वयाज्ञातमस्तितत्रसर्वत्रक्षमांविधायवयमनुग्रहणीयाइत्याह ॥ एतेइति ॥ हेभगवति तवजगत्कार्येषुसृष्ट्यादिषुमुख्याअधिकारिणस्त्वांसततंनमंति त्वदनुग्रहादेवप्रथितप्रभावाःसंति ॥ अतस्तदभिमानमंगीकृत्यसकला

किंवादैत्यैःसमरविजितैस्तीर्थदेशेसुरम्येघोरंतस्वाभगवतिवरंलब्धवद्भिर्भवत्याः ॥ अंतर्धानंगमितमधुनाविष्णुशीर्षंभवानिद्रष्टुंकिंवाविगतशिरसंवासुदेवंविनोदः ॥ ६५ ॥ सिंधोःपुत्र्यांरोषिताकिंत्वमाद्येकस्मादेनांप्रेक्षसेनाथहीनाम् ॥ क्षंतव्यस्तेस्वांशजातापराधोव्युत्थाप्यैनंमोदितांमांकुरुष्व ॥ ६६ ॥ एतेमुरास्त्वांसततंनमंतिकार्येषुमुख्याःप्रथितप्रभावाः॥शोकार्णवात्तारयदेविदेवानुत्थाप्यदेवंसकलाधिनाथम् ॥ ६७ ॥ मूर्धागतःक्वांबहरेर्नेविघ्नोनान्योस्त्युपायःखलुजीवनेऽद्य ॥ यथासुधाजीवनकर्मदक्षातथाजगज्जीवितदाऽसिदेवि ॥ ६८ ॥ सूतउवाच ॥ एवंस्तुतातदादेवीगुणातीतामहेश्वरी ॥ प्रसन्नापरमामायावेदैःसांगैश्चसामगैः ॥ ६९ ॥ तानुवाचतदावाणीचाकाशस्थाशरीरिणी ॥ देवान्प्रतिसुखैःशब्दैर्जनानंदकरीशुभा ॥ ७० ॥ माकुरुध्वंसुराश्चिंतांस्वस्थास्तिष्ठंतुचाऽमराः ॥ स्तुताऽहंनिगमैःकामंसंतुष्टाऽस्मिनसंशयः ॥ ७१ ॥ यःपुमान्मानुषेलोकेस्तौत्येतांमामकींस्तुतिम् ॥ पठिष्यतिसदाभक्त्यासर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ७२ ॥ शृणोतिवास्तोत्रमिदंमदीयंभक्त्यात्रिकालंसततंनरोयः ॥ विमुक्तदुःखःसभवेत्सुखीचवेदोक्तमेतन्ननुवेदतुल्यम् ॥ ७३ ॥ शृण्वंतुकारणंचाद्ययद्वृत्तंवदनंहरेः ॥ अकारणंकथंकार्यंसंसारेऽत्रभविष्यति ॥ ७४ ॥ उदधेस्तनयांविष्णुःसंस्थितामंतिकेप्रियाम् ॥ जहासवदनंवीक्ष्यतस्यास्तत्रमनोरमम् ॥ ७५ ॥ तयाज्ञातंहरिर्नूनंकथंमांहसतिप्रभुः ॥ विरूपंहरिणादृष्टंमुखंमेकेनहेतुना ॥ ७६ ॥ विनापिकारणेनाऽद्यकथंहास्यस्यसंभवः ॥ सपत्नीवकृतातेनमन्येऽन्यावरवर्णिनी ॥ ७७ ॥

धिनाथंदेवमुत्थाप्य हेदेवि शोकार्णवात्तारयदेवान् ॥ ६७ ॥ हेअम्ब हरेर्मूर्धाक्वगतइत्येवंप्रथमंवयंनविघ्नः दूरतस्तु तंमूर्धानमानीयदेहेसंयोजनमिति ॥ विष्णोस्त्वांविनान्योप्युपायोजीवनायनास्ति अस्मिन्संकटेयथादेवानांसुधाऽमृतंजीवनरूपेकर्मणिदक्षा ॥ तथाहेदेवि जगतोद्वैतप्रपंचस्यजीवितदाजीवनदात्वमेवासि अतोयथेच्छसितथाकुर्वितिभावः ॥ ६८ ॥ सामगैः सामगायकैः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४॥ मनोरमामिति ॥ धन्यमस्यामुखमित्यभिप्रायेणनिर्व्याजंजहासेत्यर्थः ॥ ७५ ॥ हसतीति ॥ कपटेनहसतीतितयाज्ञातमित्यर्थः ॥ विरूपमिति ॥ अद्यावध्यनेनमन्मुखेनकदापिविरूपतादृष्टानचहास्यंकृतम् ॥ अद्यकेनकारणेनविरूपतादृष्टाहास्यंचानेनकृतमित्यर्थः ॥ ७६ ॥ ननुविरूपतानैवदृष्टाकेवलंहास्यमेवकृतमितिचेत्तत्राऽऽह विनापीति ॥ निष्कारणंहास्यंनैवभवतीत्यर्थः ॥ विरूपताकारणंहास्येऽस्तीतियथातार्कितंतथाकारणांतरमपितर्कयाति सपत्नीवेति ॥ ७७ ॥ ॥ छ ॥ ॥छ॥

ततः कोपयुतेति ॥ तमोगुणेति ॥ ननुमहालक्ष्म्याः सात्त्विकत्वात्तमोगुणत्वमप्रसिद्धंतत्राऽऽह । तामसीति ॥ तस्मिन्नेवकालेतामसीशक्तिर्देहेसमाविशत् नतुपूर्वमित्यर्थः ॥ ७८ ॥ किंकारणमितिचे
त्तत्राऽऽह । केनचित्कालेति ॥ विपरीतकालयोगेनेत्यर्थः ॥ परिणामस्तुतस्यशुभएवास्तीत्याह । देवकार्यार्थेति । देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंचेत्यर्थः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ शापदानेकारणांतरमाह । स्त्रीस्वभावादि
ति ॥ अविवेकतएवप्रायःस्त्रीणांप्रवृत्तेः ॥ भावित्वादवश्यंभावित्वात् ॥ कालयोगात्सांप्रतंविपरीतकालागमनात् ॥ ८१ ॥ स्वहस्तेनकथंवैधव्यंसंपादितमितिचेद्वैधव्यापेक्षयासपत्नीसंभवदुःखस्यासो
ढव्यत्वादित्याह । सपत्नीति ॥ ८२ ॥ स्त्रीणांदोषाःस्वभावजाइति ॥ तामसस्त्रीणांतमोगुणादेतेदोषाःस्वभावजाइत्यर्थः ॥ तेनसात्त्विकस्त्रीणामुत्तमागुणाभवंतीतिबोध्यम् ॥ यद्यपिलक्ष्म्याःसात्त्वि

ततःकोपयुताजातामहालक्ष्मीस्तमोगुणा ॥ तामसीतुतदाशक्तिस्तस्यादेहेसमाविशत् ॥ ७८ ॥ केनचित्कालयोगेनदेवकार्यार्थसिद्धये ॥ प्रविष्टातामसी
शक्तिस्तस्यादेहेऽतिदारुणा ॥ ७९ ॥ तामस्याविष्टदेहासाचुकोपातिशयंतदा ॥ शनकैःसमुवाचेदमिदंपततुतेशिरः ॥ ८० ॥ स्त्रीस्वभावाच्चभावित्वा
त्कालयोगाद्विनिर्गतः ॥ अविचार्यतदादत्तःशापःस्वसुखनाशनः ॥ ८१ ॥ सपत्नीसंभवंदुःखंवैधव्यादधिकंत्विति ॥ विचिंत्यमनसेत्युक्तंतामसीशक्ति
योगतः ॥ ८२ ॥ अनृतंसाहसंमायामूर्खत्वमतिलोभता ॥ अशौचंनिर्दयत्वंचस्त्रीणांदोषाःस्वभावजाः ॥ ८३ ॥ सशीर्षवासुदेवंतंकरोम्यद्ययथापुरा ॥
शिरोऽस्यशापयोगेननिमग्नंलवणांबुधौ ॥ ८४ ॥ अन्यच्चकारणंकिंचिद्वर्ततेसुरसत्तमाः ॥ भवतांचमहत्कार्यंभविष्यतिनसंशयः ॥ ८५ ॥ पुरादैत्योमहा
बाहुर्हयग्रीवोऽतिविश्रुतः ॥ तपश्चक्रेसरस्वत्यास्तीरेपरमदारुणम् ॥ ८६ ॥ जपन्नेकाक्षरंमंत्रंमायाबीजात्मकंमम ॥ निराहारोजितात्माचसर्वभोगविवर्जि
तः ॥ ८७ ॥ ध्यायन्मांतामसींशक्तिंसर्वभूषणभूषिताम् ॥ एवंवर्षसहस्रंचतपश्चक्रेऽतिदारुणम् ॥ ८८ ॥ तदाहंतामसंरूपंकृत्वातत्रसमागता ॥ दर्शनेपुरतस्त
स्यध्यातंतत्तेनयादृशम् ॥ ८९ ॥ सिंहोपरिस्थितातत्रतमवोचंदयान्विता ॥ वरंब्रूहिमहाभागददामितवसुव्रत ॥ ९० ॥ इतिश्रुत्वावचोदेव्यादानवःप्रेमपू
रितः ॥ प्रदक्षिणांप्रणामंचचकारत्वरितस्तदा ॥ ९१ ॥ दृष्ट्वारूपंमदीयंसप्रेमोत्फुल्लविलोचनः ॥ हर्षाश्रुपूर्णनयनस्तुष्टावसचमांतदा ॥ ९२ ॥ हयग्रीव
उवाच ॥ नमोदेव्यैमहामायेसृष्टिस्थित्यन्तकारिणि ॥ भक्तानुग्रहचतुरेकामदेमोक्षदेशिवे ॥ ९३ ॥ धरांबुतेजःपवनखपंचानांचकारणम् ॥ त्वंगंधरसरू
पाणांकारणंस्पर्शशब्दयोः ॥ ९४ ॥

कत्वमस्तितथाप्यागंतुकतामसीशक्तियोगादित्थंजातमितिभावः ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ देवकार्यार्थसिद्धयेइतियदुक्तंतदेवाऽऽह । अन्यच्चेति ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ जपन्नेकाक्षरमिति ॥ अनेनचमायाबीजंभगवत्या
मायाशबलब्रह्मरूपिण्यामुख्यमस्तीतरमंत्रापेक्षयेतिबोधितम् ॥ यथाचतारादिमंत्राःसामान्यब्रह्मवाचकाः ॥ इदंतंत्रविदांस्पष्टम् ॥ तस्मान्मायाबीजमेवमुख्यंशाक्तंरूपम् ॥ एतदेवबोधयितुमत्रममे
त्युक्तम् ॥ ८७ ॥ ध्यायन्मांतामसींशक्तिमिति ॥ यद्यपिमायाबीजस्यमायाशबलब्रह्मैवार्थोनतामसीशक्तिः तथाप्येतस्यमंत्रस्यसर्वात्मकत्वाद्दैत्यस्यचतामसत्वात्तामसींशक्तिमेवध्यात्वामायाबी
जमेवजजापेत्यर्थः ॥ ८८ ॥ तामसंरूपमिति ॥ यद्यप्यहंसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपिणीमायाबीजवाच्यातथापितस्यध्यानानुरोधेनैवमयापितामसंरूपंधृतमित्यर्थः ॥ तदेवस्पष्टयति । ध्यातंतत्ते
नयादृशमिति ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ धरांबुतेजइति ॥ धरापृथ्वीअंबुजलंतेजोऽग्निःपवनोवायुःखमाकाशएतेपञ्चपदार्थास्तेषांकारणम् ॥ ९४ ॥

॥९५॥९६॥९७॥९८॥९९॥ हयग्रीवाच्चेति॥ हयग्रीवोजगतीतलेनैवास्तितथाचतस्मान्मृत्युर्याचितोपिनैवभविष्यतीतिगूढोऽभिसंधिर्दैत्यस्य ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ सपीडयतीति ॥ सदुष्टात्मापीडयिष्यतीत्यर्थः ॥ नतुयथाश्रुतोवर्तमानार्थःकर्तव्यःतथासतितस्मिन्दुष्टेदैत्येसतिदेवानांयज्ञादिकंतादृशदुष्टदैत्यपीडापरिज्ञानाभावश्चासंगतएवस्यात्भविष्यदैत्यकथाकथनेतु

घ्राणंचरसनाचक्षुस्त्वक्छ्रोत्रमिंद्रियाणिच ॥ कर्मेंद्रियाणिचान्यानित्वत्तःसर्वमहेश्वरि ॥ ९५ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ किंतेऽभीष्टंवरंब्रूहिवांछितंयद्ददामितत् ॥ परितुष्टाऽस्मिभक्त्यातेतपसाचाऽद्भुतेनच ॥ ९६ ॥ हयग्रीवउवाच ॥ यथामेमरणंमातर्नभवेत्तत्तथाकुरु ॥ भवेयममरोयोगीतथाऽजेयःसुरासुरैः॥ ९७ ॥ देव्युवाच ॥ जातस्यहिध्रुवंमृत्युर्ध्रुवंजन्ममृतस्यच ॥ मर्यादाचेदृशीलोकेभवेच्चकथमन्यथा ॥ ९८ ॥ एवंत्वंनिश्चयंकृत्वामरणेराक्षसोत्तम ॥ वरंवरय चेष्टंतेविचार्यमनसाकिल ॥ ९९ ॥ हयग्रीवउवाच ॥ हयग्रीवाच्चमेमृत्युर्नान्यस्माज्जगदंबिके ॥ इतिमेवांछितंकामंपूरयस्वमनोगतम् ॥ १०० ॥ देव्युवाच ॥ गृहंगच्छमहाभागकुरुराज्यंयथासुखम् ॥ हयग्रीवाद्दतेमृत्युर्नतेनूनंभविष्यति ॥ १ ॥ इतिदत्त्वावरंतस्माअंतर्धानंगतातदा ॥ मुदंपरमिकां प्राप्यसोपिस्वभवनंगतः ॥ २ ॥ सपीडयतिदुष्टात्मामुनीन्वेदांश्चसर्वशः ॥ नकोपिविद्यतेतस्यहंताऽद्यभुवनत्रये ॥ ३ ॥ तस्माच्छीर्षंहयस्यास्यसमुद्धृ त्यमनोहरम् ॥ देहेऽत्रविशिरोविष्णोस्त्वष्टासंयोजयिष्यति ॥ ४ ॥ हयग्रीवोऽथभगवान्हनिष्यतितमासुरम् ॥ पापिष्ठंदानवंक्रूरंदेवानांहितकाम्यया ॥ ॥ ५ ॥ सूतउवाच ॥ एवंसुरांस्तदाभाष्यशर्वाणीविररामह ॥ देवास्तदातिसंतुष्टास्तमूचुर्देवशिल्पिनम् ॥ ६ ॥ देवाऊचुः ॥ कुरुकार्यंसुराणांवैविष्णोः शीर्षाभियोजनम् ॥ दानवप्रवरंदैत्यंहयग्रीवोहनिष्यति ॥ ७ ॥ सूतउवाच ॥ इतिश्रुत्वावचस्तेषांत्वष्टाचातित्वरान्वितः ॥ वाजिशीर्षंचकर्ताशुखड्गेन सुरसन्निधौ ॥ ८ ॥ विष्णोःशरीरेतेनाऽऽशुयोजितंवाजिमस्तकम् ॥ हयग्रीवोहरिर्जातोमहामायाप्रसादतः ॥ ९ ॥ कियतातेनकालेनदानवोमददर्पितः ॥ निहतस्तरसासंख्येदेवानांरिपुरोजसा ॥ ११० ॥ यइदंशुभमाख्यानंशृण्वंतिभुविमानवाः ॥ सर्वदुःखविनिर्मुक्तास्तेभवंतिनसंशयः ॥१११॥ महामायाच रित्रंचपवित्रंपापनाशनम् ॥ पठतांशृण्वतांचैवसर्वसंपत्तिकारकम् ॥ ११२ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेहयग्रीवावतारकथनंनामपं चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सौम्ययच्चत्वयाप्रोक्तंशौरेर्युद्धंमहार्णवे ॥ मधुकैटभयोःसार्धंपंचवर्षसहस्रकम् ॥ १ ॥

नकोपिदोषः॥३॥विशिरोविष्णोःविगतशिरस्कविष्णोर्देहेइत्यर्थः॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥ कियतेति॥एतत्कालादूर्ध्वंबहुकालेनदैत्यो (मददर्पितो) जातस्तेनदेवाउपद्रुताः ॥ ततो हयग्रीवेणनाशितइतिबोध्यम् ॥ ११० ॥ १११ ॥ ११२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ चतुर्भिराधिकैश्चत्वारिंशच्छ्लोकैरतःपरम् ॥मधुकैटभयोर्यु द्धायोगःसम्यगुदीयते ॥ १ ॥ तत्रचतुर्थेऽध्यायेमधुकैटभाभ्यांसहपंचवर्षसहस्राणिबाहुयुद्धंमयाकृतामितिभगवतोपवर्णितंतत्प्रश्नबीजमुपलभ्यऋषयःपृच्छंति । सौम्ययच्चेति ॥ १ ॥

कस्मादिति ॥ कस्मादुत्पन्नावित्यर्थः ॥ २ ॥ कथंतावसुराविति ॥ दानवापेक्षयाऽसुरावतिक्रूरौ ॥ इमौतवसुरावेवनदानवौ ॥ दनोरनुत्पन्नत्वात्तथापिदानवसदृशत्वाद्दानवावित्युक्तम् ॥ ३॥४॥ ॥ ५ ॥ ६ ॥ इतःपरंपुराणवक्तुरुत्साहायश्रोतारःस्वोत्साहंप्रकटयंति।नतेषामिति ॥ ७ ॥ मृगाद्याइति।मृगाद्याअपिपशवइत्यर्थः ॥ तद्वत्फणिनोपीत्यर्थः॥८॥श्रवणदर्शनेइति ॥ पंचेंद्रियाणां मध्येश्रवणेंद्रियंदर्शनेंद्रियंचशुभंकल्याणकरमित्यर्थः ॥ तदेवाह।श्रवणादिति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ सात्त्विकश्रवणस्यापित्रिविधंभेदमाह।सात्त्विकमिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ राजसंश्रवण

कस्मात्तौदानवौजातौतस्मिन्नेकार्णवेजले ॥ महावीर्यौदुराधर्षौदेवैरपिसुदुर्जयौ ॥ २ ॥ कथंतावसुरौजातौकथंचहरिणाहतौ ॥ तदाचक्ष्वमहाप्राज्ञचरितं परमाद्भुतम् ॥ ३ ॥ श्रोतुकामावयंसर्वेत्वंवक्ताचबहुश्रुतः ॥ दैवाच्चात्रैवसंजातःसंयोगश्चतथावयोः ॥ ४ ॥ मूर्खेणसहसंयोगोविषादपिसुदुर्जरः ॥ विज्ञेनसहसंयोगःसुधारससमःस्मृतः ॥ ५ ॥ जीवंतिपशवःसर्वेखादंतिमेहयंतिच ॥ जानंतिविषयाकारंव्यवायसुखमद्भुतम् ॥ ६ ॥ नतेषांसदसज्ज्ञानंविवेकोनचमोक्षदः ॥ पशुभिस्तेसमाज्ञेयायेषांनश्रवणादरः ॥ ७ ॥ मृगाद्याःपशवःकेचिज्जानंतिश्रावणंसुखम् ॥ अश्रोत्राःफणिनश्चैवमुमुहुर्नादपानतः ॥ ८ ॥ पंचानामिंद्रियाणांवैशुभेश्रवणदर्शने ॥ श्रवणाद्वस्तुविज्ञानंदर्शनाच्चित्तरंजनम् ॥ ९ ॥ श्रवणंत्रिविधंप्रोक्तंसात्त्विकंराजसंतथा ॥ तामसंच महाभागाःसुज्ञोक्तंनिश्चयान्वितम् ॥ १० ॥ सात्त्विकंवेदशास्त्रादिसाहित्यंचैवराजसम् ॥ तामसंयुद्धवार्ताचपरदोषप्रकाशनम् ॥ ११ ॥ सात्त्विकंत्रिविधं प्रोक्तंप्रज्ञावद्भिश्चपंडितैः ॥ उत्तमंमध्यमंचैवतथैवाधममित्युत ॥ १२ ॥ उत्तमंमोक्षफलदंस्वर्गदंमध्यमंतथा ॥ अधमंभोगदंप्रोक्तंनिर्णीयविदितंबुधैः ॥ १३ ॥ साहित्यंचैवात्रिविधंस्वीयायांचोत्तमंस्मृतम् ॥ मध्यमंवारयोषायांपरोढायांतथाऽधमम् ॥ १४ ॥ तामसंत्रिविधंज्ञेयंविद्वद्भिःशास्त्रदर्शिभिः ॥ आततायिनि युद्धंयत्तदुत्तममुदाहृतम् ॥ १५ ॥ मध्यमंचापिविद्वेषात्पांडवानांयथारिभिः ॥ अधमंनिर्निमित्तंतुविवादेकलहेतथा ॥ १६ ॥ तदत्रश्रवणंमुख्यंपुराणस्यमहामते ॥ बुद्धिप्रवर्धनंपुण्यंततःपापप्रणाशनम् ॥ १७ ॥ तदाख्याहिमहाबुद्धेकथांपौराणिकींशुभाम् ॥ श्रुतांद्वैपायनात्पूर्वंसर्वार्थस्यप्रसाधिनीम् ॥ १८ ॥ सूतउवाच ॥ यूयंधन्यामहाभागाधन्योऽहंपृथिवीतले ॥ येषांश्रवणबुद्धिश्चममापिकथनेकिल ॥ १९ ॥ पुराचैकार्णवेजातेविलीनेभुवनत्रये ॥ शेषपर्यंकसुप्तेचदेवदेवेजनार्दने ॥ २० ॥ विष्णुकर्णमलोद्भूतौदानवौमधुकैटभौ ॥ महाबलौचतौदैत्यौविवृद्धौसागरेजले ॥ २१ ॥

मपित्रिविधमाह ॥ नवरसात्मकःशृंगारइत्यर्थः । उत्तममिति ॥ परस्त्रीगमनजन्यदोषाभावात् ॥ मध्यममिति ॥ तत्रस्वल्पदोषात् ॥ अधममिति ॥ दोषबहुत्वात् ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ १६ ॥ तदत्रश्रवणंमुख्यमिति । सात्त्विकश्रवणभेदत्रयमध्येऽपिमुख्यंप्रथमंमोक्षप्रदम् ॥ यदुक्तंसात्त्विकंश्रवणंतदात्मकंपुराणश्रवणमस्तीत्यर्थः ॥ बुद्धिप्रवर्धनमिति॥सूक्ष्मात्म रूपवस्तुविषयकबुद्धेःप्रवर्धनंकारणमित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ पुरेति ॥ अवांतरप्रलयेइत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ भ्रातराविवेति ॥ एकोदरजन्यत्वाभावान्नमुख्यौभ्रातरौकिंतुपरस्परप्रेम्णाभ्रातृतुल्यावित्यर्थः ॥ तौचिंतामवापतुर्विचारंचक्रतुरित्यर्थः ॥ तमेवविचारमाह। नाकारणमिति ॥ कारणंविनाकार्यंनैव भवतीत्यर्थः॥२३॥२४॥केनसृष्टामिति निमित्तकारणप्रश्नः।कथंजातमित्युपादानकारणप्रश्नः॥जलेस्थिताविति ॥ अत्रकथमितिशेषः ॥ २५ ॥ आवांवेति ॥ अत्राप्युभयकारणप्रश्नः ॥ २६ ॥ २७ ॥ शक्तिर्महाबलेति। सर्वेपिजलेनिमज्जंतिवयंतुननिमग्नास्तत्रकारणंकाश्चिच्छक्तिविशेषःकल्प्यः॥ तथाचएकत्रव्याप्त्याबाधकाभावेनान्यत्रापितादृशशक्तेरेवका

क्रीडमानौस्थितौतत्रविचरंतावितस्ततः ॥ तावेकदामहाकायौक्रीडासक्तौमहार्णवे ॥ २२ ॥ चिंतामवापतुश्चित्तेभ्रातराविवसंस्थितौ ॥ नाकारणंभवेत्कार्यंसर्वत्रैषापरंपरा ॥ २३ ॥ आधेयंतुविनाधारंनतिष्ठतिकथंचन ॥ आधाराधेयभावस्तुभातिनोचित्तगोचरः ॥ २४ ॥ क्वतिष्ठतिजलंचेदंसुखरूपंसुविस्तरम् ॥ केनसृष्टंकथंजातंमग्नावावांजलेस्थितौ ॥ २५ ॥ आवांवाकथमुत्पन्नौकेनवोत्पादितावुभौ ॥ पितरौक्वेतिविज्ञानंनास्तिकामंतथावयोः ॥ २६ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ एवंकामयमानौतौजग्मतुर्नविनिश्चयम् ॥ उवाचकैटभस्तत्रमधुंपार्श्वेस्थितंजले ॥ २७ ॥ कैटभउवाच ॥ मधोवामत्रसलिलेस्थातुंशक्तिर्महाबला ॥ वर्ततेभ्रातरचलाकारणंसाहिमेमता ॥ २८ ॥ तयाततमिदंतोयंतदाधारंचतिष्ठति ॥ साएवपरमादेवीकारणंचतथावयोः ॥ २९ ॥ एवंविबुध्यमानौतौचिंताविष्टौयदाऽसुरौ ॥ तदाकाशेश्रुतंताभ्यांवाग्बीजंसुमनोहरम् ॥ ३० ॥ गृहीतंचततस्ताभ्यांतस्याभ्यासोदृढःकृतः ॥ तदासौदामनीदृष्टाताभ्यांखेचोत्थिताशुभा ॥ ३१ ॥ ताभ्यांविचारितंतत्रमंत्रोयंनात्रसंशयः ॥ तथाध्यानमिदंदृष्टंगगनेसगुणंकिल ॥ ३२ ॥ निराहारौजितात्मानौतन्मनस्कौसमाहितौ ॥ बभूवतुर्विचिंत्यैवंजपध्यानपरायणौ ॥ ३३ ॥ एवंवर्षसहस्रंतुताभ्यांतप्तंमहत्तपः ॥ प्रसन्नापरमाशक्तिर्जातासापरमातयोः ॥ ॥ ३४ ॥ खिन्नौतौदानवौदृष्ट्वातपसेकृतनिश्चयौ ॥ तयोरनुग्रहार्थायवागुवाचाशरीरिणी ॥ ३५ ॥ वरंवांवांछितंदैत्यौब्रूतंपरमसंमतम् ॥ ददामिपरितुष्टास्मियुवयोस्तपसाकिल ॥ ३६ ॥ सूतउवाच ॥ इतिश्रुत्वातुतांवाणींदानवावूचतुस्तदा ॥ स्वेच्छयामरणंदेविवरंनौदेहिसुव्रते ॥ ३७ ॥ वागुवाच ॥ वांछितंमरणंदैत्यौभवेद्वांमत्प्रसादतः ॥ अजेयौदेवदैत्यैश्चभ्रातरौनात्रसंशयः ॥ ३८ ॥ सूतउवाच ॥ इतिदत्तवरौदेव्यादानवौमददर्पितौ ॥ चक्रतुःसागरेक्रीडांयादोगणसमन्वितौ ॥ ३९ ॥ कालेनकियताविप्रादानवाभ्यांयदृच्छया ॥ दृष्टःप्रजापतिर्ब्रह्मापद्मासनगतःप्रभुः ॥ ४० ॥

रणत्वकल्पनेननिर्वाहेकारणांतरगवेषणोपयोगाभावात्सैवशक्तिरस्माकमपिकारणमितिभावः ॥ २८ ॥ तदेवस्पष्टयति। तयाततमिति ॥ २९ ॥ ३० ॥ गृहीतमिति ॥ उपदेशतयास्वीकृतमित्यर्थः ॥ अभ्यासोजपरूपः । सौदामनीति ॥ जप्तोमंत्रएवतेजोरूपेणदृष्टिगोचरोऽभूदित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ध्यानमिति ॥ पाशांकुशपुस्तकाक्षमालाधरंसरस्वतीध्यानमित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ वांछितमिति ॥ स्वेच्छयेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ ४१ ॥ यदिनिर्बलस्तर्हिशुभमासनमिदंक्वातिदूरमित्यर्थः ॥४२॥४३॥४४॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥पंचाशद्भिरतःश्लोकैःपद्मजस्तुपरांबिकाम् ॥मधुकैटभ
योर्भीत्यातुष्टावेतिनिगद्यते ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥ नूनंशक्तिसमाक्रांतइति ॥यद्ययंस्वतंत्रःस्यात्तर्हिजागृयादेव नचजागर्ति तस्मा

दृष्ट्वातुमुदितावास्तांयुद्धकामौमहाबलौ ॥ तमूचतुस्तदातत्रयुद्धंनौदेहिसुव्रत ॥ ४१ ॥ नोचेत्पद्मंपरित्यज्ययथेष्टंगच्छमाचिरम् ॥ यदित्वंनिर्बलश्चा
सिक्वयोग्यंशुभमासनम् ॥ ४२ ॥ वीरभोग्यमिदंस्थानंकातरोसित्यजाऽऽशुवै ॥ तयोरितिवचःश्रुत्वाचिंतामापप्रजापतिः ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वाचबलिनौवी
रौकिंकरोमीतितापसः ॥ चिंताविष्टस्तदातस्थौचिंतयन्मनसातदा ॥ ४४ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥
सूतउवाच ॥ तौवीक्ष्यबलिनौब्रह्मातदोपायानचिंतयत् ॥ सामदानभिदादींश्चयुद्धांतान्सर्वतंत्रवित् ॥ १ ॥ नजानेऽहंबलंनूनमेतयोर्वायथातथम् ॥
अज्ञातेतुबलेकामंनैवयुद्धंप्रशस्यते ॥ २ ॥ स्तुतिंकरोमिचेदद्यदुष्टयोर्मदमत्तयोः ॥ प्रकाशितंभवेन्नूनंनिर्बलत्वंमयास्वयम् ॥ ३ ॥ वधिष्यतितदैकोपि
निर्बलत्वेप्रकाशिते ॥ दानंनैवाद्ययोग्यंवाभेदःकार्योमयाकथम् ॥ ४ ॥ विष्णुंप्रबोधयाम्यद्यशेषेसुप्तंजनार्दनम् ॥ चतुर्भुजंमहावीर्यंदुःखहासभविष्य
ति ॥ ५ ॥ इतिसंचिंत्यमनसापद्मनालगतोऽब्जजः ॥ जगामशरणंविष्णुंमनसादुःखनाशकम् ॥ ६ ॥ तुष्टावबोधनार्थंतंशुभैःसंबोधनैर्हरिम् ॥ नारा
यणंजगन्नाथंनिस्पंदंयोगनिद्रया ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ दीननाथहरेविष्णोवामनोत्तिष्ठमाधव ॥ भक्तार्तिहृद्धृषीकेशसर्वावासजगत्पते ॥ ८ ॥ अंतर्यामि
न्नमेयात्मन्वासुदेवजगत्पते ॥ दुष्टारिनाशनैकाग्रचित्तचक्रगदाधर ॥ ९ ॥ सर्वज्ञसर्वलोकेशसर्वशक्तिसमन्वित ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठदेवेशदुःखनाशनपाहि
माम् ॥ १० ॥ विश्वंभरविशालाक्षपुण्यश्रवणकीर्तन ॥ जगद्योनेनिराकारसर्गस्थित्यंतकारक ॥ ११ ॥ इमौदैत्यौमहाराजहंतुकामौमदोद्धतौ ॥ नजा
नास्यखिलाधारकथंमांसंकटेगतम् ॥ १२ ॥ उपेक्षसेऽतिदुःखार्तंयदिमांशरणंगतम् ॥ पालकत्वंमहाविष्णोनिराधारंभवेत्ततः ॥ १३ ॥ एवंस्तुतोपि
भगवान्नबुबोधयदाहरिः ॥ योगनिद्रासमाक्रांतस्तदाब्रह्माद्यचिंतयत् ॥ १४ ॥ नूनंशक्तिसमाक्रांतोविष्णुर्निद्रावशंगतः ॥ जजागारनधर्मात्माकिंक
रोम्यद्यदुःखितः ॥ १५ ॥ हंतुकामावुभौप्राप्तौदानवौमदगर्वितौ ॥ किंकरोमिक्वगच्छामिनास्तिमेशरणंक्वचित् ॥ १६ ॥ इतिसंचिंत्यमनसानिश्च
यंप्रतिपद्यच ॥ तुष्टावयोगनिद्रांतामेकाग्रहृदयास्थितः ॥ १७ ॥

त्परवशएवायंनमुख्यईश्वरःपरश्चात्राविलक्षणशक्तिरूपःकल्प्यः ॥सर्वत्रकारणापरिज्ञानेशक्तेरेवकारणत्वस्यकल्पनादितिनिश्चयेनायंशक्तिसमाक्रांतइत्यर्थः ॥१५॥१६॥ निश्चयंप्रतिपद्यचेति
परशक्त्यैवायंवशीकृतइतिनिश्चयंकृत्वातामेवपरांशक्तिंयोगनिद्रारूपांयोगनिद्राविशिष्टचैतन्यरूपांतुष्टावेत्यर्थः ।नह्यन्यथाचैतन्यसत्तांविहाययोगनिद्रायाःस्वतःसत्तासंभवतितस्याःसदसद्विल

क्षणत्वात् ॥ १७ ॥ तदेवाह। विचार्येति ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ सिंधुजायाइति ॥ सिंधुजालक्ष्मीस्तस्या अपियदायंवशेवर्तते तदायोगनिद्रावशेवर्ततेइत्यत्रकिमाश्चर्यमितिभावः ॥ २२ ॥ वशेप्यस्या
इति ॥ केषामप्यस्माकंनस्वातंत्र्यम् ॥ अभीष्टोद्योगेनानभीष्टस्यजायमानत्वात् ॥ २३ ॥ २४ ॥ घटयिष्यतीति ॥ युद्धेउद्योगंकरिष्यतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ सकलवेदवचोभिरिति ॥ अजामेकांलोहितशु
क्लकृष्णांबह्वींप्रजांजनयंतींसरूपामिति ॥ मायावाएषानारसिंहीसर्वमिदंसृजति सर्वमिदंरक्षति सर्वमिदंसंहरातितस्मान्मायामेतांशक्तिंविद्यादिति ॥ सर्वेवैदेवादेवीमुपतस्थुः ॥ कासित्वंमहादेवि ॥
साब्रवीदहंब्रह्मरूपिणी।मत्तःप्रकृतिपुरुषात्मकंजगदित्यादिवेदवाक्यैरित्यर्थः ॥ प्रत्यक्षमप्यत्रप्रमाणमित्याह। यद्विष्णोरपीति ॥ सकलदेववरोविवेकवानपिविष्णुर्यद्यस्मान्निद्रावशंगमितःप्रापित

विचार्यमनसाप्येवंशक्तिर्मेरक्षणेक्षमा ॥ ययाद्यचेतनोविष्णुःकृतोस्तितस्पंदवर्जितः ॥ १८ ॥ व्यसुर्यथानजानातिगुणाञ्छब्दादिकानिह ॥ तथाहरिर्नजा
नातिनिद्रामीलितलोचनः ॥ १९ ॥ नजहातियतोनिद्रांबहुधासंस्तुतोप्यसौ ॥ मन्येनास्यवशेनिद्रानिद्रयायंवशीकृतः ॥ २० ॥ योयस्यवशमापन्नःसत
स्यकिंकरःकिल ॥ तस्माच्चयोगनिद्रेयंस्वामिनीमापतेर्हरेः ॥ २१ ॥ सिंधुजायाअपिवशेययास्वामीवशीकृतः ॥ नूनंजगदिदंसर्वंभगवत्यावशीकृतम्
॥ २२ ॥ अहंविष्णुस्तथाशंभुःसावित्रीचरमाप्युमा ॥ सर्वेवयंवशेप्यस्यानात्रकिंचिद्विचारणा ॥ २३ ॥ हरिरप्यवशःशेतेयथाऽन्यःप्राकृतोजनः ॥ यया
भिभूतःकावार्ताकिलान्येषांमहात्मनाम् ॥ २४ ॥ स्तौम्यद्ययोगनिद्रांवैययामुक्तोजनार्दनः ॥ घटयिष्यतियुद्धेचवासुदेवःसनातनः ॥ २५ ॥ इतिकृ
त्वामतिंब्रह्मापद्मनालास्थितस्तदा ॥ तुष्टावयोगनिद्रांतांविष्णोरंगेषुसंस्थिताम् ॥ २६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवित्वमस्यजगतःकिलकारणंहिज्ञातंमयासकल
वेदवचोभिरंब ॥ यद्विष्णुरप्यखिललोकविवेककर्तानिद्रावशंचगमितःपुरुषोत्तमोऽद्य ॥ २७ ॥ कोवेदतेजननिमोहविलासलीलांमूढोस्म्यहंहरिरयंविवश
श्चशेते ॥ ईदृक्तयासकलभूतमनोनिवासेविद्वत्तमोविबुधकोटिषुनिर्गुणायाः ॥ २८ ॥ सांख्यावदंतिपुरुषंप्रकृतिंचयांतांचैतन्यभावरहितांजगतश्चकर्त्री
म् ॥ किंतादृशाऽसिकथमत्रजगन्निवासश्चैतन्यताविरहितोविहितस्त्वयाऽद्य ॥ २९ ॥

स्त्वया ॥ तस्मात्तवकारणतायांकःसंदेहइत्यर्थः ॥ २७ ॥ कोवेदेति ॥ हेजननिसकलभूतमनोनिवासेंऽतर्यामिरूपिणियस्मात्कारणादहंविष्णुःशिवश्चैतेवयंसर्वेदेववरिष्ठाःस्मोऽथापिअहंमूढोऽधुनैवा
स्मिविष्णुश्चत्वदधीनःशेते ॥ वयमेतादृशाअपितवमोहस्यविलासरूपांलीलांनजानीमो मोहितत्वात् ॥ तस्मादस्मदपेक्षयाविबुधकोटिषुमध्येविद्वत्तमःपंडितोनिर्गुणायास्तवमोहविलासलीलामी
दृक्तयाकोवेदनकोपीत्यर्थः ॥ २८ ॥ ननुसांख्यामांजडेतिवदंतितदाजडायाममप्रार्थनेकिंफलमितिचेत्तत्राह। सांख्याइति ॥ चैतन्यभावश्चैतन्यसत्तातद्रहितामित्यर्थः ॥ त्रिगुणंप्रधानंस्वतंत्रंजडामिति
तेषांसिद्धांतः ॥ यद्यपितेवदंतितथापित्वंकिंतादृशासिनैवतादृश्यसीत्यर्थः ॥ कुतइतिचेत् यदित्वंजडापरतंत्रातदासर्वेश्वरोविष्णुस्त्वयाचैतन्यताविरहितःकथंविहितः ॥ नहींद्रजालमिन्द्रजाल
कर्तुर्व्यामोहकंनवांधकारःप्रकाशनाशकरः ॥ तस्मात्त्वंनजडापरतंत्रावाकिंतुब्रह्मविष्ण्वाद्युत्पादकमायाविशिष्टस्वतंत्रचैतन्यरूपेत्यर्थः ॥ २९ ॥

ननुतर्हितेसांख्याःकिमितितथावर्णयंतीतिचेत्तवस्वरूपापरिज्ञानादित्याह । नाद्यमिति ॥ यांमुनिगणाःसंध्येतिनामपरिकल्प्यगुणांस्तादृशानेवोत्तमान्परिकल्प्यनियतंत्रिकालंध्यायंतिसाहे भवानित्वंसगुणागुणत्रयविशिष्टाविविधप्रकारमनेकप्रकारंनाद्यंतनोषि यथाजडाद्गोमयादेरपिवृश्चिकादीनामुत्पत्तिः॥ तथाचेतनात्पुरुषादेरपिजडानांकेशनखादीनामुत्पत्तिस्तदनुभूयकोपि पुरुषोजडाद्वाचेतनाद्वाजगद्भवतीतिनिश्चयमप्राप्यतवयत्कृत्यंजगत्सर्जनादिकंतस्यविधानंकारणंतस्मिन्योगःसंबंधस्तवचैतन्यरूपस्यास्तितंयोगंनवेत्तिनजानाति मोहितत्वात् । अतोऽन्यथा वर्णनंकुर्वंतीतिभावः ॥ ३० ॥ किंचसर्वत्रबुद्ध्यादिरूपात्वमेवासितस्माद्यस्मिन्पुरुषेयथाबुद्ध्यादिरूपेणतिष्ठसितथासव्यवहारंकरोतिनतस्यापराधःकश्चिदस्तीत्याह । बुद्धिर्हीति ॥ बोध करणाज्ञानकरणा ॥ ३१ ॥ ननुयथातेषांमतान्ययथार्थानितथातवापिमतंकिंनस्यादितिचेत्तत्राऽह । नातःपरमिति ॥ यद्यस्मादिहदुःखगतिंगतेनदुःखमार्गप्राप्तेनमयानिद्रालुतांवितरतास्वी कुर्वताहरिणाहेतुनात्वंमायाशवलब्रह्मरूपासर्वजगतांजननीतिसत्यंदृष्टंप्रत्यक्षंदृष्टम् ॥ अतःपरमस्मादधिकंवितर्कशतैरनेकावितर्कैर्निष्पन्नंप्रमाणमनुमानादिकंनप्राप्तं तस्मात्प्रत्यक्षस्यप्रबल

नाद्यंतनोषिसगुणाविविधप्रकारंनोवेत्तिकोपितवकृत्यविधानयोगम् ॥ ध्यायंतियांमुनिगणानियतंत्रिकालंसंध्येतिनामपरिकल्प्यगुणान्भवानि ॥ ३० ॥ बुद्धिर्हिबोधकरणाजगतांसदात्वंश्रीश्चासिदेविसततंसुखदासुराणाम् ॥ कीर्तिस्तथामतिधृतीकिलकांतिरेवश्रद्धारतिश्चसकलेषुजनेषुमातः ॥ ३१ ॥ नातः परंकिलवितर्कशतैःप्रमाणंप्राप्तंमयायदिहदुःखगतिंगतेन ॥ त्वंचात्रसर्वजगतांजननीतिसत्यंनिद्रालुतांवितरताहरिणाऽत्रदृष्टम् ॥ ३२ ॥ त्वंदेविवेदविदुषा मपिदुर्विभाव्यावेदोपिनूनमखिलार्थतयानवेद ॥ यस्मात्त्वदुद्भवमसौश्रुतिराप्नुवानाप्रत्यक्षमेवसकलंतवकार्यमेतत् ॥ ३३ ॥ कस्तेचरित्रमखिलंभुविवेद धीमान्नाहंहरिर्नचभवोनसुरास्तथान्ये ॥ ज्ञातुंक्षमाश्चमुनयोनममात्मजाश्चदुर्वाच्यएवमहिमातवसर्वलोके ॥ ३४ ॥ यज्ञेषुदेवियदिनामनतेवदंतिस्वाहेति वेदविदुषोहवनेकृतेपि ॥ नप्राप्नुवंतिसततंमखभागधेयंदेवास्त्वमेवविबुधेष्वपिवृत्तिदासि ॥ ३५ ॥ त्रातावयंभगवतिप्रथमंत्वयावैदेवारिसंभवभयादधुना तथैव ॥ भीतोस्मिदेविवरदेशरणंगतोस्मिघोरंनिरीक्ष्यमधुनासहकैटभंच ॥ ३६ ॥

त्वान्मन्मतमेवमुख्यंनह्यन्यथासर्वेश्वरोजडयास्वतंत्रयाबद्धःस्यादिति ॥ ३२ ॥ अहमेवजानामिनान्योजानातीतिमयाभक्तिवशेनोच्यते वस्तुतस्तुतवरूपंवेदाअपिनजानंति। तत्रममकाकथे त्याह त्वंदेवीति ॥ यतोवेदोपिनूनमखिलार्थतयाऽखिलरूपेणसर्वस्वरूपेणनवेदेत्यर्थः ॥ कुतोनवेदेतिचेत्तत्राह यस्मात्कारणाच्छ्रुतिस्त्वदुद्भवंत्वत्तउद्भवंजन्मआप्नुवानाप्राप्तवतीत्यनंतरंजाय मानाकथंत्वद्रूपंजानीयान्नकथमपीत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाः कोवेदयतआबभूवेति ॥ यतोवाचोनिवर्तंतेअप्राप्यमनसासहेति ॥ ननुश्रुतिर्देवीतउद्भूतेत्यत्रार्किं प्रमाणंतत्राऽऽह । प्रत्यक्षमेवेति ॥ सर्वद्वैतजातंत्वत्तएवोद्भूतंततस्तदंतःपातिनोवेदाःकिंत्वत्तोनोद्भूताअपितूद्भूताइत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः वेदोहमवेदोहमितिदेव्यथर्वशिरसि ॥ अस्यमहतोभूत स्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदोयजुर्वेदःसामवेदोऽथर्ववेदइत्यादि ॥ ३३ ॥ वेदाअपिनजानंतितदान्यःकोवेदेत्याह।कस्तेचरित्रमिति ॥ ३४ ॥ अधुनादेवानांजीवनंतवैकदेशस्वाहाशक्त्यधीनमि त्याह । यज्ञेष्विति ॥ ३५ ॥ त्रातावयमिति ॥ पूर्वकल्पेरक्षिताइत्यर्थः ॥ मधुकैटभयुद्धस्यब्रह्मोत्पत्तिसमयेजायमानत्वादेतयोःपूर्वमन्यदेत्यस्याश्रुतत्वाच्च ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ यादिमादिच्छयैवसर्वंजायतेतर्हिसर्वेजनामांकुतोनभजंतितत्राह।जानंतियेनतवेति॥इंदेवि तवप्रभावंयेनजानंतितेऽन्यान्भजंति॥ तेमूढचित्ताएवततस्तैरनादृतेपिवस्तुनिनाहिबुद्धिमता मेनादरोभवति ॥ अहंतुप्रमाणतस्त्वामेवसर्वोत्कृष्टांजानामि ॥ किंतत्रप्रमाणंतदाह यद्विष्णुरपीति ॥ बुद्धिमंतस्त्वांभजंत्येवेतिभावः ॥ ३८ ॥ सिंधूद्भवालक्ष्मीरपित्वयावशीकृतंनवो धयितुंशक्ता ॥ किंचसापित्वयावशीकृतैवयतःसाविष्णोःशक्तिरस्तिततएवसानवुबुधेबोधंप्राप्तवती ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सृष्टेति ॥ नाशितुमिच्छानास्तिचेन्मौनंपरि

नोवेत्तिविष्णुरधुनाममदुःखमेतज्जानेत्वयात्मविवशीकृतदेहयष्टिः ॥ मुंचादिदेवमथवाजहिदानवेंद्रौयद्रोचतेतवकुरुष्वमहानुभावे ॥ ३७ ॥ जानंतियेनत वेदेविपरंप्रभावंध्यायंतितेहरिहरावपिमंदचित्ताः ॥ ज्ञातंमयाद्यजननिप्रकटंप्रमाणंयद्विष्णुरप्यतितरांविवशोऽथशेते ॥ ३८ ॥ सिंधूद्भवापिनहरिंप्रतिवो धितुंवैशक्तापतिंतववशानुगमद्यशक्त्या ॥ मन्येत्वयाभगवतिप्रसभंरमापिप्रस्वापितानबुबुधेविवशीकृतेव ॥ ३९ ॥ धन्यास्तएवभुविभक्तिपरास्तवांघ्रौ त्यक्तान्यदेवभजनंत्वयिलीनभावाः ॥ कुर्वंतिदेविभजनंसकलंनिकामंज्ञात्वासमस्तजननींकिलकामधेनुम् ॥ ४० ॥ धीकांतिकीर्तिशुभवृत्तिगुणादयस्ते विष्णोर्गुणास्तुपरिहृत्यगताःक्कचाद्य ॥ बंदीकृतोहरिरसौनतुनिद्रयाऽत्रशक्त्यातवैवभगवत्यतिमानवत्याः ॥ ४१ ॥ त्वंशक्तिरेवजगतामखिलप्रभावात्व न्निर्मितंचसकलंखलुभावमात्रम् ॥ त्वंक्रीडसेनिजविनिर्मितमोहजालेनाट्येयथाविहरतेस्वकृतेनटोवै ॥ ४२ ॥ विष्णुस्त्वयाप्रकटितःप्रथमंयुगादौदत्ताचश क्तिरमलाखलुपालनाय ॥ त्रातंचसर्वमखिलंविवशीकृतोद्ययद्रोचतेतवतथांऽवकरोषिनूनम् ॥ ४३ ॥ सृष्ट्वात्रमांभगवतिप्रविनाशितुंचेन्नेच्छास्तितेकुरुद यांपरिहृत्यमौनम् ॥ कस्मादिमौप्रकटितौकिलकालरूपौयद्वाभवानिहसितुंनुकिमिच्छसेमाम् ॥ ४४ ॥ ज्ञातंमयातवविचेष्टितमद्भुतंवैकृत्वाखिलंजगदि दंरमसेस्वतंत्रा ॥ लीनंकरोषिसकलंकिलमांतथैवहंतुंत्वमिच्छसिभवानिकिमत्रचित्रम् ॥ ४५ ॥ कामंकुरुष्ववधमद्यममैवमातर्दुःखंनमेमरणजंजगदंबिके त्र ॥ कर्तात्वयैवविहितःप्रथमंसचायंदैत्याहतोथमृतइत्ययशो गरिष्ठम् ॥ ४६ ॥ उत्तिष्ठदेविकुरुरूपमिहाद्भुतंत्वंमांवात्विमौजहियथेच्छसिबाललीले ॥ नोचेत्प्रबोधयहरिंनिहनेदिमौयस्त्वत्साध्यमेतदखिलंकिलकार्यजातम् ॥ ४७ ॥

हृत्यदयांकुर्वित्यन्वयः ॥ इमौदैत्यौकस्मात्कारणात्प्रकटितौइतिनजानेइतिशेषः ॥ स्वयमेवोत्प्रेक्षते। यद्वेति ॥ मांहसितुंकिमिच्छसेततएतावुत्पादितौवा ॥ ४४ ॥ यदिमांहंतुमेतावुत्पादितौ तर्हिमहान्प्रतापस्तवमशकवधेगजस्येवेत्याह।ज्ञातमिति ॥ ४५ ॥ किंचकाममिति ॥ यदिममवधार्थमेवोत्पादितावेतौतर्हिमातरद्यैवकामंयथेष्टंममवधंकुरुष्वमेमरणजंदुःखंनैवास्ति किंतुत्वयैवयः प्रथमंजगतःकर्ताविहितोथसएवायंदैत्याहतोमृतइदंगरिष्ठमयशस्तवभवति इदमेवमहद्दुःखकरमितिभावः ॥ ४६ ॥ उत्तिष्ठेति ॥ हेदेविबाललीलेकोमललीलेउत्तिष्ठ इहाद्भुतंरूपंभयंकररूपंकुरु॥ कृत्वा चमद्वधंच्छायद्यास्तितर्हिस्वहस्तेनैवमद्वधंकुरुनदैत्यहस्तेनाथवाइमौदैत्यौवाजहि ॥ उभयमपिनकरोषिचेद्धरिंप्रबोधयसइमौनिहनेदिदंसर्वकार्यजातंतवसाध्यंभवति ॥ ४७ ॥ ॥ छ ॥

तामसीनिद्राभिमानिनीत्यर्थः॥तदुक्तंशिवपुराणेउमासंहितायाम्॥ब्रह्मणासंस्तुतासेयंमधुकैटभनाशने ॥ महाविद्याजगन्मातासर्वविद्याधिदेवता॥द्वादश्यांफाल्गुनस्यैवशुक्लायांसमभून्नृपेति ॥
अस्यामेवतिथौ सारस्वतस्तुद्वादश्यांशुक्लायांफाल्गुनस्यच॥कल्पःसमभवदितिहेमाद्रिधृतनागरखंडवचनात्सारस्वतस्यकल्पस्योत्पत्तिःसएवसरस्वत्याअयमितिव्युत्पत्त्यासारस्वतकल्पप्रादुर्भा
वोव्यासेनात्रस्पष्टीकृतोवेदितव्यइति॥४८॥४९॥विस्पंदितशरीरःकंपितशरीरः॥५०॥इतिश्रीदेवीभागवतेमहा०प्रथमस्कंधेसप्तमोऽध्यायः॥७॥पंचाशत्पद्यकैरेकोत्तरैःसंरंभतोधुना॥अध्याये
त्वष्टमेप्रोक्तःसम्यगाराध्यनिर्णयः ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायेपरशक्त्याविष्णुःसर्वेश्वरोपिविवशीकृतइतिश्रुत्वाऋषयःपृच्छंति संदेहोत्रेति ॥ अत्रसंदेहशब्दोलक्षणयाऽऽश्चर्यपरस्तदेवाह।वेदेति॥१॥२॥

॥ सूतउवाच ॥ एवंस्तुतातदादेवीतामसीतत्रवेधसा ॥ निःसृत्यहरिदेहात्तुसंस्थितापार्श्वतस्तदा ॥ ४८ ॥ त्यक्त्वांऽगानिचसर्वाणिविष्णोरतुलतेजसः ॥
निर्गतायोगनिद्रासानाशायचतयोस्तदा ॥ ४९ ॥ विस्पंदितशरीरोसौयदाजातोजनार्दनः ॥ धातापरमिकांप्राप्तोमुदंदृष्ट्वाहरिंततः ॥ ५० ॥ इतिश्री
देवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेविष्णुप्रबोधोनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ ऋषयऊचुः ॥ संदेहोत्रमहाभागकथायांतुमहाद्भुतः ॥ वेदशास्त्र
पुराणैश्चनिश्चितंतुसदाबुधैः ॥ १ ॥ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चत्रयोदेवाःसनातनाः ॥ नातःपरतरंकिंचिद्ब्रह्मांडेऽस्मिन्महामते ॥ २ ॥ ब्रह्मासृजतिलोकान्वैवि
ष्णुःपात्यखिलंजगत् ॥ रुद्रःसंहरतेकालेत्रयएतेऽत्रकारणम् ॥ ३ ॥ एकामूर्तिस्त्रयोदेवाब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ रजःसत्त्वतमोभिश्चसंयुताःकार्यकार
काः ॥ ४ ॥ तेषांमध्येहरिःश्रेष्ठोमाधवःपुरुषोत्तमः ॥ आदिदेवोजगन्नाथःसमर्थःसर्वकर्मसु ॥ ५ ॥ नान्यःकोपिसमर्थोस्तिविष्णोरतुलतेजसः ॥
सकथंस्वापितःस्वामीविवशोयोगमायया ॥ ६ ॥ क्कगतंतस्यविज्ञानंजीवतश्चेष्टितंकुतः ॥ संदेहोऽयंमहाभागकथयस्वयथाशुभम् ॥ ७ ॥ कासाश
क्तिःपुराप्रोक्तायथाविष्णुर्जितःप्रभुः ॥ कुतोजाताकथंशक्ताकाशक्तिर्वदसुव्रत ॥८॥ यस्तुसर्वेश्वरोविष्णुर्वासुदेवोजगद्गुरुः ॥ परमात्मापरानंदःसच्चिदानंद
विग्रहः ॥९॥ सर्वकृत्सर्वभृत्स्रष्टाविरजःसर्वगःशुचिः ॥ सकथंनिद्रयानीतःपरतंत्रःपरात्परः ॥ १० ॥ एतदाश्चर्यभूतोहिसंदेहोनःपरंतप ॥ छिंधिज्ञानासि
नासूतव्यासशिष्यमहामते ॥ ११ ॥ सूतउवाच ॥ कःसंदेहंछिनत्त्येनंत्रैलोक्येसचराचरे ॥ मुह्यंतिमुनयःकामंब्रह्मपुत्राःसनातनाः ॥ १२ ॥

त्रयएतेत्रेति॥सर्वदेवमध्येएतद्देवत्रयमेवमुख्यंकारणंचसर्वस्येदमेवेत्यर्थः॥३॥तेषामभेदमाह।एकामूर्तिरिति ॥ तेषांगुणभेदमाह।रजइति॥४॥त्रयाणांमध्येविष्णुरेवमुख्यइत्याह तेषामिति॥५॥
इत्थंसर्ववरिष्ठोपियोगमाययाकथंस्वापितःकथंवासविवशःपराधीनोजातः॥६॥जीवतस्तस्यविज्ञानंचेष्टितंचकुतोहेतोःक्कगतमित्यन्वयः॥संदेहोयमाश्चर्यमिदमित्यर्थः॥ एतादृशस्येयंदशाश्चर्यज
निकैव।अतोयथाशुभंस्यात्तथाकथयेत्यर्थः॥७॥कासेति॥साशक्तिःकीदृशीत्यर्थः।कुतोजातेति॥कस्मात्कारणाज्जातेत्यर्थः॥कथंविष्णुंजेतुंशक्तासमर्थेत्यर्थः॥ काशक्तिरिति तस्याःशक्तेःकाश
क्तिरस्तियययाशक्त्यायुतास्वयंशक्तिर्विष्णुंवशीकरोति॥८॥पुनराश्चर्यमुपपादयति।यस्त्विति॥९॥नीतइति।स्वाधीनतामितिशेषः॥१०॥आश्चर्यभूतइति।आश्चर्यात्मकःसंदेहइत्यर्थः ११।१२॥

नारदइतिपूर्वान्वयि ॥१३॥१४॥ तेसर्वेइति॥देवाद्याइत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ इतरेनैयायिकैकदेशिनइत्यर्थः ॥ २४॥ सप्तेति ॥ पूर्वो
क्तानिपंचसाक्षिरूपंषष्ठमैतिह्यंसप्तममितिसप्तप्रमाणानि ॥ एतैरिति॥एतैरनेकधाभेदभिन्नैःप्रमाणैर्दुर्ज्ञेयंयत्परंब्रह्मतदेवपरमंमुख्यंजगत्कारणमस्तीतिवेदांताआहुरितिशेषः ॥२५॥ एवमेतानिस
र्वमतानिवेदेएवसंतितत्रकिंमतंमुख्यमितिविमर्शोदुर्घटएवतथापियत्रश्रुतिवाक्यानांपरस्परंविरोधस्तत्रोपक्रमोपसंहारादिलिंगैः श्रुतितात्पर्यंनिर्णीयतात्पर्यवतीश्रुतिःप्रबलेतिसिद्धांतउत्तरमीमां

नारदःकपिलश्चैवप्रश्नेऽस्मिन्मुनिसत्तमाः ॥ किंब्रवीमिमहाभागादुर्घटेऽस्मिन्विमर्शने ॥ १३ ॥ देवेषुविष्णुःकथितःसर्वगस्सर्वपालकः ॥ यतोविराडिदं
सर्वमुत्पन्नंसचराचरम् ॥१४॥ तेसर्वेसमुपासंतेनत्वादेवंपरात्परम् ॥ नारायणंहृषीकेशंवासुदेवंजनार्दनम् ॥ १५ ॥ तथाकेचिन्महादेवंशंकरंशशिशेखर
म् ॥ त्रिनेत्रंपंचवक्त्रंचशूलपाणिंवृषध्वजम् ॥ १६ ॥ तथावेदेषुसर्वेषुगीतंनाम्नात्रियंबकम् ॥ कपर्दिनंपंचवक्त्रंगौरीदेहार्धधारिणम् ॥ १७ ॥ कैलासवासनि
रतंसर्वशक्तिसमन्वितम् ॥ भूतवृंदयुतंदेवंदक्षयज्ञविघातकम् ॥ १८ ॥ तथासूर्यंवेदविदःसायंप्रातर्दिनेदिने ॥ मध्याह्नेतुमहाभागाःस्तुवंतिविविधैःस्तवैः ॥
॥ १९ ॥ तथावेदेषुसर्वेषुसूर्योपासनमुत्तमम् ॥ परमात्मेतिविख्यातंनामतस्यमहात्मनः ॥ २० ॥ अग्निःसर्वत्रवेदेषुसंस्तुतोवेदवित्तमैः ॥ इंद्रश्चापित्रिलो
केशोवरुणश्चतथापरः ॥ २१ ॥ यथागंगाप्रवाहैश्चबहुभिःपरिवर्तते ॥ तथैवसर्वदेवेषुविष्णुःप्रोक्तोमहर्षिभिः ॥ २२ ॥ त्रीण्येवहिप्रमाणानिपठितानि
सुपंडितैः ॥ प्रत्यक्षंचानुमानंचशाब्दंचैवतृतीयकम् ॥ २३ ॥ चत्वार्येवेतरेप्राहुरुपमानयुतानिच ॥ अर्थापत्तियुतान्यन्येपंचप्राहुर्महाधियः॥२४॥सप्तपौ
राणिकाश्चैवप्रवदंतिमनीषिणः॥एतैःप्रमाणैर्दुर्ज्ञेयंयद्ब्रह्मपरमंचतत् ॥ २५ ॥ वितर्कश्चात्रकर्तव्योबुद्ध्याचैवागमेनच ॥ निश्चयात्मिकयायुक्त्याविचार्यंच
पुनःपुनः ॥२६॥ प्रत्यक्षतस्तुविज्ञानंचिंत्यंमातिमतासदा ॥ दृष्टांतेनापिसततंशिष्टमार्गानुसारिणा॥२७॥विद्वांसोपिवदंत्येवंपुराणैःपरिगीयते॥द्रुहिणेसृष्टि
शक्तिश्चहरौपालनशक्तिता ॥ २८ ॥ हरेसंहारशक्तिश्चसूर्येशक्तिःप्रकाशिका ॥ धराधरणशक्तिश्चशेषेकूर्मेतथैवच॥२९॥साऽऽद्याशक्तिःपरिणतासर्वस्मि
न्याप्रतिष्ठिता ॥ दाहशक्तिस्तथावह्नौसमीरेप्रेरणात्मिका ॥ ३० ॥ शिवोपिशवतांयातिकुंडलिन्याविवर्जितः ॥ शक्तिहीनस्तुयःकश्चिदसमर्थःस्मृतो
बुधैः ॥ ३१ ॥ एवंसर्वत्रभूतेषुस्थावरेषुचरेषुच ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंब्रह्मांडेऽस्मिन्महातपाः ॥ ३२ ॥

सायामुक्तः॥ननुतेनसिद्धांतेनब्रह्मैवजगत्कारणमितिसिद्ध्यतीतिचेत्तत्रानुमानेनागमेनश्रुतिवाक्येनचतद्ब्रह्मकिंसशक्तिकंजगत्कारणमुतशक्तिरहितमितिविचारःकर्तव्यइत्याह। वितर्कइति। अनु
मानमित्यर्थः।बुद्ध्येत्यस्यार्थोनिश्चयात्मिकयायुक्त्येति ॥२६॥ प्रत्यक्षतइति ॥ किंचमतिमताप्रत्यक्षतोयद्विज्ञानंतदपिचिंत्यंग्राह्यंप्रमाणत्वेनेत्यर्थः ॥ शिष्टमार्गःशिष्टाचारस्तदनुसारिणादृष्टांते
नव्याप्तिग्राहकेणापिसततमनुमेयमितिशेषः ॥२७॥ तमेवदृष्टांतमाह विद्वांसोपीति ॥ किंतद्गीयतेतदाह । द्रुहिणेइति ॥ इत्थमनेकदृष्टांतैर्वस्तुमात्रेशक्तिमत्त्वव्याप्तिर्ग्राह्येतिभावः ॥ २८ ॥ २९ ॥
साद्येति ॥ यासर्वस्मिन्नाद्याशक्तिरस्तिसाशक्तिःपरिणताततच्छक्तिरूपेणेत्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तथेति ॥विद्वांसोवदंतीत्यन्वयः॥ ३३ ॥एवमिति॥यथाअत्रसर्वपदार्थत्वावच्छेदेनशक्तिमत्त्वव्याप्तिर्गृहीतातथाब्रह्मणोपिपदार्थत्वावच्छिन्नत्वेनशक्तिरस्ति ॥ साचशक्तिःसामर्थ्यरूपानस्वाश्र
याद्भिन्नाभासते अग्निशक्त्यादावदृष्टत्वात्॥किंत्वभिन्नैव तदेवदर्शयितुमेषंसर्वगताशक्तिःसाब्रह्मेतिविविच्यते इत्यनेनस्वाश्रयाभेदएवोक्तः ॥तथाचश्रुतिप्रतिपाद्यंब्रह्म मायावाएषानारसिंहीति
नतस्यकार्यंकरणंचविद्यतेपरास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयते इत्यादिश्रुतिभिरनुमानादिभिश्चसशक्तिकमेवजगत्कारणमितितदेवोपास्यमितिभावः॥एतेनकासाशक्तिरित्यस्योत्तरंब्रह्मसामर्थ्यरूपाश
क्तिरस्तीतिबोधितम्॥सोपास्येति॥यतोब्रह्मभिन्नानशक्तिस्ततस्तस्याभजनेग्निशक्त्यांहोमेग्नौहोमस्यार्थसिद्धत्ववद्ब्रह्मणउपासनंजातमेवेतिसर्वेषांकारणभूतासैवशक्तिःसाम्यावस्थात्मिकोपास्ये

शक्तिहीनंतुनिंद्यंस्याद्वस्तुमात्रंचराचरम् ॥ अशक्तःशत्रुविजयेगमनेभोजनेतथा ॥ ३३ ॥ एवंसर्वगताशक्तिःसाब्रह्मेतिविविच्यते ॥ सोपास्याविविधैः सम्यग्विचार्यासुधियासदा ॥ ३४ ॥ विष्णौचसात्त्विकीशक्तिस्तयाहीनोप्यकर्मकृत् ॥ द्रुहिणेराजसीशक्तिर्ययाहीनोह्यसृष्टिकृत् ॥ ३५ ॥ शिवेचतामसीशक्तिस्तयासंहारकारकः ॥ इत्यूह्यंमनसासर्वंविचार्यचपुनःपुनः ॥ ३६ ॥ शक्तिःकरोतिब्रह्मांडंसावैपालयतेऽखिलम् ॥ इच्छयासंहरत्येषाजगदेतच्चराचरम् ॥ ३७ ॥ नविष्णुर्नहरःशक्रोनब्रह्मानचपावकः ॥ नसूर्योवरुणःशक्तःस्वेस्वेकार्येकथंचन ॥ ३८ ॥ तयायुक्ताहिकुर्वंतिस्वानिकार्याणितेसुराः ॥ सैवकारणकार्येषुप्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ ३९ ॥ सगुणानिर्गुणासातुद्विधाप्रोक्तामनीषिभिः ॥ सगुणारागिभिःसेव्यानिर्गुणातुविरागिभिः ॥ ४० ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांस्वामिनीसानिराकुला ॥ ददातिवांछितान्कामान्पूजिताविधिपूर्वकम् ॥ ४१ ॥ नजानंतिजनामूढास्तांसदामाययावृताः ॥ जानंतोपिनराःकेचिन्मोहयंतिपरानपि ॥ ४२ ॥ पंडिताःस्वोदरार्थंवैपाखंडानिपृथक्पृथक् ॥ प्रवर्तयंतिकलिनाप्रेरितामंदचेतसः ॥ ४३ ॥ कलावस्मिन्महाभागानानाभेदसमुत्थिताः ॥ नान्येयुगेतथाधर्मावेदबाह्याःकथंचन ॥ ४४ ॥ विष्णुश्चरत्यसावुग्रंतपोवर्षाण्यनेकशः ॥ ब्रह्माहरस्त्रयोदेवाध्यायंतःकमपिध्रुवम् ॥ ४५ ॥ कामयानाःसदाकामंतेत्रयःसर्वदैवहि ॥ यजंतियज्ञान्विविधान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ४६ ॥ तेवैशक्तिंपरांदेवींब्रह्माख्यांपरमात्मिकाम् ॥ ध्यायंतिमनसानित्यंनित्यांमत्वासनातनीम् ॥ ४७ ॥ तस्माच्छक्तिःसदासेव्याविद्वद्भिःकृतनिश्चयैः ॥ निश्चयःसर्वशास्त्राणांज्ञातव्योमुनिसत्तमाः ॥ ४८ ॥ कृष्णाच्छ्रुतंमयाचैतत्तेनज्ञातंतुनारदात् ॥ पितुःसकाशात्तेनापिब्रह्मणाविष्णुवाक्यतः ॥ ४९ ॥

त्यर्थः॥ ३४॥ब्रह्मविष्णुरुद्रादिषुप्रसिद्धेष्वन्वयव्यतिरेकंदर्शयंस्तेषामेकैकगुणवत्तयान्यूनत्वेननोपासनार्हत्वं श्रीभगवत्यपेक्षयेतिदर्शयति।विष्णौचेति ॥३५॥३६॥कुतोजातेत्यस्योत्तरमाह।
शक्तिःकरोतीति॥यासर्वस्यकर्त्रीसाकस्मादुत्पद्येतानवस्थाप्रसंगादितिभावः॥अतएवशक्तेःशक्त्यंतरकल्पनमप्यनुचितमित्यर्थाद्बोध्यम्॥३७॥३८॥३९॥सगुणेति॥एकैकगुणविशिष्टेत्यर्थः।
निर्गुणासाम्यावस्थोपाधिकब्रह्मरूपेत्यर्थः॥४०॥४१॥४२॥४३॥ ४४ ॥ ४५ ॥ यदिब्रह्मादयोमुख्यास्तर्हितेऽन्यंकिमितिभजेयुर्भजंतिचतस्मान्नतेमुख्याःकिंतुपराशक्तिरेवेतिभावः ॥४६॥
परंब्रह्मैवतस्यारूपंनान्यदस्तीत्यभिप्रायेणब्रह्मात्मिकामित्युक्तम् ॥ स्पष्टीकृतंचैतदस्माभिरुपोद्घाते ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

यथागजशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्यस्यगजइतिव्यवहारस्तथाप्रथमतोमायाशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्यस्यमायाशक्तिरितिव्यवहारस्तदनंतरंगुणोत्पादादेकैकगुणविशिष्टमायाशबलब्रह्मणएवब्रह्मविष्णु
रुद्रइत्यादिव्यवहारस्तथाचसर्वकारणंब्रह्ममायाशक्तिसहितमेवभवतीतिमायाशक्तिर्देवीभगवतीत्यादिमुख्यशब्दैरेवोपास्येत्याह।शक्तिरेवेति ॥५०॥५१॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कं

नश्रोतव्यंनमंतव्यमन्येषांवचनंबुधैः ॥ शक्तिरेवसदासेव्याविद्वद्भिःकृतनिश्चयैः ॥ ५० ॥ प्रत्यक्षमपिद्रष्टव्यमशक्तस्यविचेष्टितम् ॥ अतःसर्वेषुभूतेषुज्ञात
व्याशक्तिरेवहि ॥ ५१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ यदाविनिर्गतानिद्रादेहात्तस्यजगद्गुरोः ॥
नेत्रास्यनासिकाबाहुहृदयेभ्यस्तथोरसः ॥ १ ॥ निःसृत्यगगनेतस्थौतामसीशक्तिरुत्तमा ॥ उदतिष्ठज्जगन्नाथोजृंभमाणःपुनःपुनः ॥ २ ॥ तदाऽपश्य
त्स्थितंतत्रभयत्रस्तंप्रजापतिम् ॥ उवाचचमहातेजामेघगंभीरयागिरा ॥ ३ ॥ विष्णुरुवाच ॥ किमागतोसिभगवंस्तपस्त्यक्त्वाऽत्रपद्मज॥ कस्माच्चिंतातु
रोसित्वंभयाकुलितमानसः ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ त्वत्कर्णमलजौदेवदैत्यौचमधुकैटभौ ॥ हंतुंमांसमुपायातौघोररूपौमहाबलौ ॥ ५ ॥ भयात्तयोःसमाया
तस्त्वत्समीपंजगत्पते ॥ त्राहिमांवासुदेवाद्यभयत्रस्तंविचेतसम् ॥ ६ ॥ विष्णुरुवाच ॥ तिष्ठाद्यनिर्भयोजातस्तौहनिष्याम्यहंकिल ॥ युद्धायाजग्मतुर्मूढौ
मत्समीपंगतायुषौ ॥ ७ ॥ सूतउवाच ॥ एवंवदतिदेवेशेदानवौतौमहाबलौ ॥ विचिन्वानावजंचोभौसंप्राप्तौमदगर्वितौ ॥ ८ ॥ निराधारौजलेतत्रसंस्थि
तौविगतज्वरौ ॥ तावूचतुर्मदोन्मत्तौब्रह्माणंमुनिसत्तमाः ॥ ९ ॥ पलायित्वासमायातःसन्निधावस्यकिंततः ॥ युद्धंकुरुहनिष्यावःपश्यतोस्यैवसन्नि
धौ ॥ १० ॥ पश्चादेनंहनिष्यावःसर्पभोगोपरिस्थितम् ॥ त्वमद्यकुरुसंग्रामंदासोस्मीतिचवावद ॥ ११ ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंविष्णुस्तावुवा
चजनार्दनः ॥ कुरुतांसमरंकामंमयादानवपुंगवौ ॥ ॥ १२ ॥ हरिष्यामिमदंचाहंयुवयोर्मत्तयोःकिल ॥ आगच्छतंमहाभागौश्रद्धाचेद्वांमहाबलौ ॥ १३ ॥
सूतउवाच ॥ श्रुत्वातद्वचनंचोभौक्रोधव्याकुललोचनौ ॥ निराधारौजलस्थौचयुद्धोद्युक्तौबभूवतुः ॥ १४ ॥ मधुश्चकुपितस्तत्रहरिणासहसंयुगम् ॥ क
र्तुंप्रचलितस्तूर्णंकैटभस्तुतथास्थितः ॥ १५ ॥ बाहुयुद्धंतयोरासीन्मल्लयोरिवमत्तयोः ॥ श्रांतेमधौकैटभस्तुसंग्राममकरोत्तदा ॥ १६ ॥ पुनर्मधुःकैटभश्चयुयुधा
तेपुनःपुनः ॥ बाहुयुद्धेनरागांधौविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ १७ ॥ प्रेक्षकस्तुतदाब्रह्मादेवीचैवांतरिक्षगा ॥ नमम्लतुस्तदातौतुविष्णुस्तुम्लानिमाप्तवान् ॥ १८ ॥

धेऽष्टमोऽध्यायः॥८॥सप्ताशीतिमहाश्लोकैर्मधुकैटभयोर्वधः॥देवीप्रसादाद्धरिणाकृतइत्येतदुच्यते ॥ १ ॥ मधुकैटभवधकथायांप्रसंगागतंविचारंसमाप्यपुनस्तामेवकथामुत्थापयतिसूतः।यदा
विनिर्गतेति॥यदादेहात्सानिद्रानिद्राभिमानिनीदेवतानिर्गतातदासानिद्राभिमानिनीमहाकालीतामसीशक्तिर्गगनेमूर्तिमतीतस्थौतयोर्दैत्ययोर्मोहार्थम् ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥ ७ ॥ ८ ॥९॥
॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ नमम्लतुर्नम्लानौबभूवतुः ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ विश्रमणंविश्रामः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

पंचवर्षसहस्राणियदाजातानियुद्ध्यता ॥ हरिणाचिंतितंतत्रकारणंमरणेतयोः ॥ १९ ॥ पंचवर्षसहस्राणिमयायुद्धंकृतंकिल ॥ नश्रांतौदानवौघोरौश्रां
तोऽहंचैतदद्भुतम् ॥ २० ॥ क्वगतंमेबलंशौर्यंकस्माच्चेमावनामयौ ॥ किमत्रकारणंचिंत्यंविचार्यमनसात्विह ॥ २१ ॥ इतिचिंतापरंदृष्ट्वाहरिंहर्षपरावु
भौ ॥ ऊचतुस्तौमदोन्मत्तौमेघगंभीरनिःस्वनौ ॥ २२ ॥ तवनोचेद्बलंविष्णोयदिश्रांतोसियद्भतः ॥ ब्रूहिदासोस्मिवांनूनंकृत्वाशिरसिचांजलिम् ॥ २३ ॥
नचेद्युद्धंकुरुष्वाद्यसमर्थोसिमहामते ॥ हत्वात्वांनिहनिष्यावःपुरुषंचचतुर्मुखम् ॥ २४ ॥ सूतउवाच ॥ श्रुत्वातद्भाषितंविष्णुस्तयोस्तस्मिन्महोद
धौ ॥ उवाचवचनंश्लक्ष्णंसामपूर्वंमहामनाः ॥ २५ ॥ हरिरुवाच ॥ श्रांतेभीतेत्यक्तशस्त्रेपतितेबालकेतथा ॥ प्रहरंतिनवीरास्तेधर्मएषसनातनः ॥ २६ ॥
पंचवर्षसहस्राणिकृतंयुद्धंमयात्विह ॥ एकोहंभ्रातरौवांचबलिनौसदृशौतथा॥२७॥कृतंविश्रमणंमध्येयुवाभ्यांचपुनःपुनः ॥ तथाविश्रमणंकृत्वायुध्येहंनात्र
संशयः ॥ २८ ॥ तिष्ठतांहियुवांतावद्बलवंतौमदोत्कटौ ॥ विश्रम्याहंकरिष्यामियुद्धंवान्यायमार्गतः ॥ २९ ॥ सूतउवाच ॥ इतिश्रुत्वावचस्तस्यवि
श्रब्धौदानवोत्तमौ ॥ संस्थितौदूरतस्तत्रसंग्रामेकृतनिश्चयौ ॥ ३० ॥ अतिदूरेचतौदृष्ट्वावासुदेवश्चतुर्भुजः ॥ दध्यौचमनसातत्रकारणंमरणेतयोः ॥३१॥
चिंतनाज्ज्ञानमुत्पन्नंदेवीदत्तवरावुभौ ॥ कामंवांछितमरणौनमम्लतुरतस्त्विमौ॥३२॥वृथामयाकृतंयुद्धंश्रमोयंमेवृथागतः ॥ करोमिचकथंयुद्धमेवंज्ञात्वा
विनिश्चयम् ॥ ३३ ॥ अकृतेचतथायुद्धेकथमेतौगमिष्यतः ॥ विनाशंदुःखदौनित्यंदानवौवरदर्पितौ ॥३४॥ भगवत्यावरोदत्तस्तयासोपिचदुर्घटः॥मरणं
चेच्छयाकामंदुःखितोपिनवांछति ॥ ३५ ॥ रोगग्रस्तोपिदीनोपिनमुमूर्षतिकश्चन ॥ कथंचेमौमदोन्मत्तौमर्तुकामौभविष्यतः ॥३६॥नन्वद्यशरणंयामिवि
द्यांशक्तिंसुकामदाम् ॥ विनातयानसिध्यंतिकामाःसम्यक्प्रसन्नया॥३७॥एवंसंचिंत्यमानस्तुगगनेसंस्थितांशिवाम्॥अपश्यद्भगवान्विष्णुर्योगनिद्रांमनोह
राम्॥३८॥कृतांजलिरमेयात्मातांचतुष्टावयोगवित्॥विनाशार्थंतयोस्तत्रवरदांभुवनेश्वरीम्॥३९॥विष्णुरुवाच॥नमोदेविमहामायेसृष्टिसंहारकारिणि ॥
अनादिनिधनेचंडिभुक्तिमुक्तिप्रदेशिवे॥४०॥नतेरूपंविजानामिसगुणंनिर्गुणंतथा ॥ चरित्राणिकुतोदेविसंख्यातीतानियानिते॥४१॥अनुभूतोमयातेऽद्यप्र
भावश्चातिदुर्घटः ॥ यदहंनिद्रयालीनःसंजातोस्मिविचेतनः॥४२॥ब्रह्मणाचातियत्नेनबोधितोपिपुनःपुनः ॥ नप्रबुद्धःसर्वथाहंसंकोचितषाडिंद्रियः ॥ ४३ ॥

वरदांभुवनेश्वरीमिति ॥ यद्यपिसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीभुवनेश्वरीनतामसीशक्तिस्तथापिसाम्यावस्थात्मकभुवनेश्वर्यैवतमोगुणयुक्तासतीमहाकालीपदवाच्येतितामस्यामहाका
ल्याश्रीभुवनेश्वर्याअभेदस्यसत्त्वात्तामस्याःशक्तेर्भुवनेश्वरीतिनाम्नाव्यवहारःकृतः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ वक्रयादृशेतिकटाक्षेणेत्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ पुरावैइति ॥ दानववैरिणामयापुरावहवोदैत्याजिताइति

अचेतनत्वंसंप्राप्तःप्रभावात्तवचांविके ॥ त्वयामुक्तःप्रबुद्धोहंयुद्धंचवहुधाकृतम् ॥ ४४ ॥ श्रांतोहंनचतौश्रांतौत्वयादत्तवरौवरौ ॥ ब्रह्माणंहंतुमायातौदानवौमदगर्वितौ ॥ ४५ ॥ आहूतौचमयाकामंद्वंद्वयुद्धायमानदे ॥ कृतंयुद्धंमहाघोरंमयाताभ्यांमहार्णवे ॥ ४६ ॥ मरणेवरदानंतेततोज्ञातंमहाद्भुतम् ॥ ज्ञात्वाहंशरणंप्राप्तस्त्वामद्यशरणप्रदाम् ॥ ४७ ॥ साहाय्यंकुरुमेमातःखिन्नोहंयुद्धकर्मणा ॥ दृप्तौतौवरदानेनतवदेवार्तिनाशने ॥ ४८॥ हंतुंमामुद्यतौपापौकिंकरोमिक्वयामिच ॥ इत्युक्तासातदादेवीस्मितपूर्वमुवाचह ॥ ४९ ॥ प्रणमंतंजगन्नाथंवासुदेवंसनातनम् ॥ देवदेवहरेविष्णोकुरुयुद्धंपुनःस्वयम् ॥ ॥ ५० ॥ वंचयित्वात्विमौशूरौहंतव्यौचविमोहितौ ॥ मोहयिष्याम्यहंनूनंदानवौवक्रयादृशा ॥ ५१ ॥ जहिनारायणाशुत्वंममममायाविमोहितौ ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्त्वावचनंविष्णुस्तस्याःप्रीतिरसान्वितम् ॥ ५२ ॥ संग्रामस्थलमासाद्यतस्थौतत्रमहार्णवे ॥ तदायातौचतौधीरौयुद्धकामौमहाबलौ ॥ ॥ ५३ ॥ वीक्ष्यविष्णुंस्थितंतत्रहर्षयुक्तौवभूवतुः ॥ तिष्ठतिष्ठमहाकामकुरुयुद्धंचतुर्भुज ॥ ५४ ॥ दैवाधीनौविदित्वाद्यनूनंजयपराजयौ ॥ सबलोजयमाप्नोतिदैवाज्जयतिदुर्वलः ॥ ५५ ॥ सर्वथैवनकर्तव्यौहर्षशोकौमहात्मना ॥ पुरावैवहवोदैत्याजितादानववैरिणा ॥ ५६ ॥ अधुनाचानयोःसार्धंयुध्यमानःपराजितः ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्तातौमहावाहूयुद्धायसमुपस्थितौ ॥ ५७ ॥ वीक्ष्यविष्णुर्जघानाशुमुष्टिनाऽद्भुतकर्मणा ॥ तावप्यतिबलोन्मत्तौजघ्नतुर्मुष्टिनाहरिम् ॥ ५८ ॥ एवंपरस्परंजातंयुद्धंपरमदारुणम् ॥ युध्यमानौमहावीर्यौदृष्ट्वानारायणस्तदा ॥ ५९ ॥ अपश्यत्संमुखंदेव्याःकृत्वादीनांदृशंहरिः ॥ सूतउवाच ॥ तंवीक्ष्यतादृशंविष्णुंकरुणारससंयुतम् ॥ ६० ॥ जहासातीवताम्राक्षीवीक्षमाणातदासुरौ ॥ तौजघानकटाक्षैश्चकामबाणैरिवापरैः ॥ ६१ ॥ मंदस्मितयुतैःकामप्रेमभावयुतैरनु ॥ दृष्ट्वामुमुहतुःपापौदेव्यावक्रविलोकनम् ॥ ६२ ॥ विशेषमितिमन्वानौकामबाणातिपीडितौ ॥ वीक्षमाणौस्थितौतत्रतांदेवींविशदप्रभाम् ॥ ६३ ॥ हरिणापिचतद्दृष्टंदेव्यास्तत्रचिकीर्षितम् ॥ मोहितौतौपरिज्ञायभगवान्कार्यवित्तमः ॥ ६४ ॥ उवाचतौहसंश्लक्ष्णंमेघगंभीरयागिरा ॥ वरंवरयतांवीरौयुवयोर्योभिवांछितः ॥ ६५ ॥ ददामिपरमप्रीतोयुद्धेनयुवयोःकिल ॥ दानवाबहवोदृष्टायुध्यमानामयापुरा ॥ ६६ ॥ युवयोःसदृशःकोपिनदृष्टोनचवैश्रुतः ॥ तस्मात्तुष्टोस्मिकामंवैनिस्तुलेनबलेनच ॥ ६७ ॥ भ्रात्रोश्चवांछितंकामंप्रयच्छामिमहाबलौ ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंविष्णोःसाभिमानौस्मरातुरौ ॥ ६८ ॥

हर्षोनकर्तव्यः ॥ अधुनाचानयोर्मधुकैटभयोःसार्धंयुध्यमानःपराजितइतिशोकोपिनकर्तव्यः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

॥६९॥७०॥७१॥७२॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥ निर्जलंजलरहितंस्थलमित्यर्थः ॥७८॥७९॥८०॥८१॥ ८२॥८३ ॥ मेदिनीति ॥ मधुकैटभवधेजातेपश्चाद्वराहेणयदापृथिव्युद्धृतातदा
सामेदोयुक्ताजातेति ॥ मेदोस्तियस्याभितिव्युत्पत्त्तेर्मेदिनीतिनामजातमित्यर्थः॥८४॥महाविद्येति ॥ यस्मात्कारणात्सर्वश्रुतिप्रतिपाद्यसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपाभगवतीसर्वकारण

वीक्षमाणौमहामायांजगदानंदकारिणीम् ॥ तमूचतुश्चकामातौविष्णुंकमललोचनौ ॥ ६९ ॥ हरेनयाचकावावांत्वंकिंदातुमिहेच्छसि ॥ ददावतुभ्यंदेवेश
दातारौनौनयाचकौ ॥ ७० ॥ प्रार्थयत्वंहृषीकेशमनोभिलषितंवरम् ॥ तुष्टौस्वस्तवयुद्धेनवासुदेवाद्भुतेनच॥७१॥तयोस्तद्वचनंश्रुत्वाप्रत्युवाचजनार्दनः॥
भवेतामद्यमेतुष्टौममवध्यावुभावपि ॥ ७२ ॥ सूतउवाच॥तच्छ्रुत्वावचनंविष्णोर्दानवौचातिविस्मितौ ॥ वंचितावितिमन्वानौतस्थतुःशोकसंयुतौ ॥७३॥
विचार्यमनसातौतुदानवौविष्णुमूचतुः ॥ प्रेक्ष्यसर्वंजलमयंभूमिंस्थलविवर्जिताम् ॥७४॥ हरेयोयंवरोदत्तस्त्वयापूर्वंजनार्दन ॥ सत्यवागसिदेवेशदेहितंवां
छितंवरम् ॥७५॥ निर्जलेविपुलेदेशेहनस्वमधुसूदन ॥ वध्यावावांतुभवतःसत्यवाग्भवमाधव ॥७६॥ स्मृत्वाचक्रंतदाविष्णुस्तावुवाचहसन्हरिः ॥ हन्म्य
द्यवांमहाभागौनिर्जलेविपुलेस्थले ॥ ७७ ॥ इत्युक्त्वादेवदेवेशऊरूकृत्वाऽतिविस्तरौ ॥ दर्शयामासतौतत्रनिर्जलंचजलोपरि ॥ ७८ ॥ नास्त्यत्रदानवौवा
रिशिरसीमुंचतामिह ॥ सत्यवागहमद्यैवभविष्यामिचवांतथा ॥ ७९ ॥ तदाकर्ण्यवचस्तथ्यंविचिंत्यमनसाचतौ ॥ वर्धयामासतुर्देहंयोजनानांसहस्रकम्
॥ ८० ॥ भगवान्द्विगुणंचक्रेजघनंविस्मितौतदा ॥ शीर्षेसंदधतांतत्रजघनेपरमाद्भुते ॥८१॥ रथांगेनतदाछिन्नेविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ जघनोपरिवेगेनप्र
कृष्टेशिरसीतयोः ॥ ८२ ॥ गतप्राणौतदाजातौदानवौमधुकैटभौ ॥ सागरःसकलोव्याप्तस्तदावैमेदसातयोः ॥ ८३ ॥ मेदिनीतिततोजातंनामपृथ्व्याःसमं
ततः ॥ अभक्ष्यामृत्तिकातेनकारणेनमुनीश्वराः ॥ ८४ ॥ इतिवःकथितंसर्वंयत्पृष्टोऽस्मिसुनिश्चितम् ॥ महाविद्यामहामायासेवनीयासदाबुधैः ॥ ८५ ॥
आराध्यापरमाशक्तिः सर्वैरपिसुरासुरैः ॥ नातःपरतरंकिंचिदधिकंभुवनत्रये ॥८६॥ सत्यंसत्यंपुनःसत्यंवेदशास्त्रार्थनिर्णयः ॥ पूजनीयापराशक्तिर्निर्गुणा
सगुणाऽथवा ॥ ८७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूतपूर्वंत्वयाप्रोक्तंव्यासेनामिततेजसा ॥
कृत्वापुराणमखिलंशुकायाध्यापितंशुभम् ॥ १ ॥ व्यासेनतुतपस्तप्त्वाकथमुत्पादितःशुकः ॥ विस्तरंब्रूहिसकलंयच्छ्रुतंकृष्णतस्त्वया ॥ २ ॥

कारणाएकैकगुणोपाधिब्रह्माद्यपेक्षयासर्वोत्कृष्टा ततःसैवोपास्याध्येयाज्ञेयाचेतिभावः॥८५॥८६॥८७॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥९॥ षट्त्रिंशत्पद्यकैःसार्धैर्वरदा
नंशिवस्यच ॥ व्यासायपुत्रविषयंजातमित्येतदीर्यते ॥ १ ॥ पूर्वंव्यासेपुत्रलाभार्थमनुष्ठानाचिकीर्षयापर्वतंगतेसतिकस्यदेवस्याऽऽराधनाकर्तव्येतिजिज्ञासायांसत्यां नारदसमागमेजातेनारदे
नब्रह्मविष्णुसंवादमुखेनभगवत्येवसर्वोत्कृष्टाआराध्येतिस्थापितंमध्येप्रसंगागताःकथाःसमापिताः ॥ भगवत्याआराधनेनकथंपुत्रोत्पत्तिर्जातेतित्वद्याप्यवशिष्टंतदृषयःपृच्छंति । सूतेति ॥१॥

कृष्णतोवेदव्यासात् ॥२॥ ३ ॥ तपश्चचारेति ॥ शक्तिरेवाऽऽराध्येतिनारदाच्छ्रुत्वातस्यावाग्भवंवीजंनारदेनोपदिष्टंगृहीत्वातज्जपंस्तपश्चचारेत्यर्थः ॥४॥५॥ जपकालेएतादृशींभावनांकृतवा नित्याह।अग्नेर्भूमेरिति॥वीर्येणशक्त्येत्यर्थः॥संमितस्तुल्यः॥६॥आतिष्ठादिति॥तपइतिशेषः॥यद्यपिव्यासेननारदमुखाद्भगवतींसर्वोत्कृष्टांश्रुत्वापराशक्तेरेवध्यानंकृतंतथापिशक्तेर्ध्यानेकृतेशिव

सूतउवाच ॥ प्रवक्ष्यामिशुकोत्पत्तिंव्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥ यथोत्पन्नःशुकःसाक्षाद्योगिनांप्रवरोमुनिः ॥ ३ ॥ मेरुशृंगेमहारम्येव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ तपश्चचारसोत्युग्रंपुत्रार्थंकृतनिश्चयः ॥ ४ ॥ जपन्नेकाक्षरंमंत्रंवाग्वीजंनारदाच्छ्रुतम् ॥ ध्यायन्परांमहामायांपुत्रकामस्तपोनिधिः ॥ ५ ॥ अग्नेर्भूमेस्तथा वायोरंतरिक्षस्यचाप्ययम् ॥ वीर्येणसंमितःपुत्रोममभूयादितिस्मह ॥ ६ ॥ अतिष्ठत्सगताहारःशतसंवत्सरंप्रभुः ॥ आराधयन्महादेवंतथैवचसदाशिवाम् ॥ ७ ॥शक्तिःसर्वत्रपूज्येतिविचार्यचपुनःपुनः ॥ अशक्तोनिंद्यतेलोकेशक्तस्तुपरिपूज्यते ॥ ८ ॥ यत्रपर्वतशृंगेवैकर्णिकारवनाद्भुते ॥ क्रीडंतिदेवताःसर्वेमु नयश्चतपोधिकाः॥९॥ आदित्यावसवोरुद्रामरुतश्चाश्विनौतथा ॥ वसंतिमुनयोयत्रयेचान्येब्रह्मवित्तमाः ॥ १० ॥ तत्रहेमगिरेःशृंगेसंगीतध्वनिनादिते ॥ तपश्चचारधर्मात्माव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ ११ ॥ ततोऽस्यतेजसाव्याप्तंविश्वंसर्वंचराचरम् ॥ अग्निवर्णाजटाजाताःपाराशर्यस्यधीमतः ॥१२॥ ततोस्यते जआलक्ष्यभयमापशचीपतिः ॥ तुरासाहंतदादृष्ट्वाभयत्रस्तंश्रमातुरम् ॥ १३ ॥ उवाचभगवान्रुद्रोमघवंतंतथास्थितम् ॥ शंकरउवाच ॥ कथमिंद्राद्यभी तोऽसिकिंदुःखंतेसुरेश्वर ॥१४॥ अमर्षोनैवकर्तव्यस्तापसेषुकदाचन ॥ तपश्चरंतिमुनयोज्ञात्वामांशक्तिसंयुतम् ॥ १५ ॥ नत्वेतेऽहितमिच्छंतितापसाः सर्वथैवहि ॥ इत्युक्तवचनःशक्रस्तमुवाचवृषध्वजम् ॥ १६ ॥ कस्मात्तपस्यतिव्यासःकोऽर्थस्तस्यमनोगतः ॥ शिवउवाच ॥ पाराशर्यस्तुपुत्रार्थीतपश्चर तिदुश्चरम्॥१७॥पूर्णंवर्षशतंजातंददाम्यद्यसुतंशुभम् ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्त्वावासवंरुद्रोदययामुदिताननः ॥ १८ ॥ गत्वाऋषिसमीपंतुतमुवाचजगद्गुरुः॥ उत्तिष्ठवासवीपुत्रपुत्रस्तेभविताशुभः ॥१९॥ सर्वतेजोमयोज्ञानीकीर्तिकर्तातवाऽनघ ॥ अखिलस्यजनस्याऽत्रवल्लभस्तेसुतःसदा ॥ २० ॥ भविष्यतिगुणैः पूर्णःसात्त्विकैःसत्यविक्रमः ॥ सूतउवाच ॥ तदाऽऽकर्ण्यवचःश्लक्ष्णंकृष्णद्वैपायनस्तदा ॥ २१ ॥ शूलपाणिंनमस्कृत्यजगामाश्रममात्मनः॥सगत्वाऽऽ श्रममेवाऽऽशुवहुवर्षश्रमातुरः ॥२२॥ अरणीसहितंगुह्यंममंथाग्निंचिकीर्षया ॥ मंथनंकुर्वतस्तस्यचित्तेचिंताभरस्तदा ॥ २३ ॥ प्रादुर्वभूवसहसासुतोत्पत्तौ महात्मनः ॥ मंथानारणिसंयोगान्मंथनाच्चसमुद्भवः ॥ २४ ॥ पावकस्ययथातद्वत्कथंमेस्यात्सुखोद्भवः ॥ पुत्रारणिस्तुयाख्यातासाममाद्यनविद्यते॥२५॥

स्यध्यानंजातमेवेत्यभिप्रायेणआराधयन्महादेवामित्युक्तम् ॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥अहितमितिच्छेदः॥ अहितंनेच्छंतीत्यर्थः ॥ इत्युक्तंवचनंयस्मैसइत्युक्तवचनःशक्र ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ गुह्यंगुप्तमग्निंममंथेत्यन्वयः ॥ २३ ॥ मंथानोमंथनदंडः ॥ २४ ॥ पुत्रारणिःपुत्रजननीकामिनीममनास्ति ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ धृतव्रतइति ॥ धृतव्रतोपिपंचवाणेनपरीतांगोविद्धांगआसीदित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ हासमेवाह।तपस्तस्त्वेति ॥ ३३ ॥ यदिस्यादतुलमिति॥इयमप्स
राभोगंदत्त्वागमिष्यतिनत्वनयागृहस्थाश्रमजन्यंसुखंस्यादितिभावः ॥ ३४ ॥ गृहस्थाश्रमसंभूतंपुण्यमितिशेषः ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेदशमोध्यायः ॥ १० ॥ ॥ षडशी

तरुणीरूपसंपन्नाकुलोत्पन्नापतिव्रता ॥ कथंकरोमिकांतांचपादयोः शृंखलासमाम् ॥ २६ ॥ पुत्रोत्पादनदक्षांचपातिव्रत्येसदास्थिताम् ॥ पतिव्रतापिद
क्षापिरूपवत्यपिकामिनी ॥ २७ ॥ सदाबंधनरूपाचस्वेच्छासुखविधायिनी ॥ शिवोपिवर्ततेनित्यंकामिनीपाशसंयुतः ॥ २८ ॥ कथंकरोम्यहंचात्रदुर्घ
टंचगृहाश्रमम् ॥ एवंचिंतयतस्तस्यघृताचीदिव्यरूपिणी ॥ २९ ॥ प्राप्तादृष्टिपथंतत्रसमीपेगगनेस्थिता ॥ तांदृष्ट्वाचपलापांगींसमीपस्थांवराप्सराम् ॥
॥ ३० ॥ पंचबाणपरीतांगस्तूर्णमासीद्धृतव्रतः ॥ चिंतयामासचतदाकिंकरोम्यद्यसंकटे ॥ ३१ ॥ धर्मस्यपुरतःप्राप्तेकामभावेदुरासदे ॥ अंगीकरोमिय
द्येनांवंचनार्थमिहागताम् ॥ ३२ ॥ हसिष्यंतिमहात्मानस्तापसामांतुविह्वलम् ॥ तपस्तप्त्वामहाघोरंपूर्णंवर्षशतंत्विह ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वाप्सरांचविवशःक
थंजातोमहातपाः ॥ कामंनिंदापिभवतुयदिस्यादतुलंसुखम् ॥ ३४ ॥ गृहस्थाश्रमसंभूतंसुखदंपुत्रकामदम् ॥ स्वर्गदंचतथाप्रोक्तंज्ञानिनांमोक्षदंतथा ॥
॥ ३५ ॥ नभविष्यतितन्नूनमनयादेवकन्यया ॥ नारदाच्चमयापूर्वंश्रुतमस्तिकथानकम् ॥ ३६ ॥ यथोर्वशीवशोराजापराभूतः पुरूरवाः ॥ ॥ इतिश्रीदे
वीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ कोसौपुरूरवाराजाकोर्वशीदेवकन्यका ॥ कथंकष्टंचसंप्राप्तंतेनराज्ञाम
हात्मना ॥ १ ॥ सर्वंकथानकंब्रूहिलोमहर्षणजाऽधुना ॥ श्रोतुकामावयंसर्वेत्वन्मुखाब्जच्युतंरसम् ॥ २ ॥ अमृतादपिमिष्टातेवाणीसूतरसात्मिका ॥ न
तृप्यामोवयंसर्वेसुधयाचयथाऽमराः ॥३॥ सूतउवाच ॥ शृणुध्वंमुनयः सर्वेकथांदिव्यांमनोरमाम् ॥ वक्ष्याम्यहंयथाबुद्ध्याश्रुतांव्यासवरोत्तमात् ॥ ४ ॥
गुरोस्तुदयिताभार्यातारानामेतिविश्रुता॥रूपयौवनयुक्तासाचार्वंगीमदविह्वला ॥ ५ ॥ गतैकदाविधोर्धामयजमानस्यभामिनी ॥ दृष्टाचशशिनाऽत्यर्थं
रूपयौवनशालिनी ॥ ६ ॥ कामातुरस्तदाजातः शशीशशिमुखींप्रति ॥ सापिवीक्ष्यविधुंकामंजातामदनपीडिता ॥ ७ ॥ तावन्योन्यंप्रेमयुक्तौस्मरातौ
च बभूवतुः ॥ ताराशशीमदोन्मत्तौकामबाणप्रपीडितौ ॥८॥ रेमातेमदमत्तौतौपरस्परस्पृहान्वितौ ॥ दिनानिकतिचित्तत्रजातानिरममाणयोः ॥ ९ ॥ बृ
हस्पतिस्तुदुःखार्तस्तारामानयितुंगृहम् ॥ प्रेषयामासशिष्यंतुनायातासावशीकृता ॥ १० ॥

तिमहाश्लोकैर्बुधोत्पत्तिस्तुकथ्यते ॥ कामबाणैस्तुविद्धत्वंमहतांयत्रभण्यते ॥१॥ पूर्वाध्यायेयथोर्वशीवशोराजापराभूतःपुरूरवाइत्युक्तंतत्रकोसौपुरूरवाःकथमुत्पन्नइतिऋषयःपृच्छंति।कोसा
विति ॥ कष्टंक्लेशः ॥ १ ॥ २ ॥ नतृप्यामइति ॥ तयेतिशेषः ॥ ३ ॥ यथाश्रुतांतथेतिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥११॥१२॥१३॥तवदेवगुरुश्चाहमिति ॥ हेदेव तवाहंगुरुरस्मीत्यन्वयः॥ किंरक्षितेति ॥ किमर्थंरक्षितेत्यर्थः ॥१४॥१५॥ १६ ॥ नोचेद्धक्ष्यामीति॥शापमितिशेषः॥१७॥१८॥ क्रोधात्तेतिव
ति ॥ ब्राह्मणाःक्रोधादेवदुराराध्याअपूज्याभवंतीत्यर्थः ॥ अथक्रोधवर्जिताधर्मशास्त्रज्ञाःपूजार्हाभवंति॥एतेयेपूजार्हाउक्तास्ततस्तेभ्योन्यथान्यप्रकारेणयेक्रोधयुक्तास्तेपूजायांवर्जनीयाइतिशा

पुनःपुनर्यदाशिष्यंपरावर्ततचंद्रमाः ॥ बृहस्पतिस्तदाक्रुद्धोजगामस्वयमेवहि ॥ ११ ॥ गत्वासोमगृहंतत्रवाचस्पतिरुदारधीः ॥ उवाचशशिनंक्रुद्धःस्मय मानंमदान्वितम् ॥ १२ ॥ किंकृतंकिलशीतांशोकर्मधर्मविगर्हितम् ॥ रक्षितामम भार्येयंसुंदरीकेनहेतुना ॥ १३ ॥ तवदेवगुरुश्चाहंयजमानोसिसर्वथा ॥ गुरुभार्याकथंमूढभुक्ताकिंरक्षिताऽथवा ॥ १४ ॥ ब्रह्महाहेमहारीचसुरापोगुरुतल्पगः ॥ महापातकिनोह्येतेतत्संसर्गीचपंचमः ॥ १५ ॥ महापातकयुक्त स्त्वंदुराचारोतिगर्हितः ॥ नदेवसदनार्होसियदिभुक्तेयमंगना ॥१६॥ मुंचेमामसितापांगींनयामिसदनंमम ॥ नोचेद्धक्ष्यामिदुष्टात्मन्गुरुदारापहारिणम् ॥ ॥ १७ ॥ इत्येवंभाषमाणंतमुवाचरोहिणीपतिः ॥ गुरुंक्रोधसमायुक्तंकांताविरहदुःखितम् ॥ १८ ॥ इंदुरुवाच ॥ क्रोधात्तेतुदुराराध्याब्राह्मणाःक्रोध वर्जिताः ॥ पूजार्हाधर्मशास्त्रज्ञावर्जनीयास्ततोऽन्यथा ॥ १९ ॥ आगमिष्यतिसाकामंगृहंतेवरवर्णिनी ॥ अत्रैवसंस्थिताबालाकातेहानिरिहानघ ॥ ॥ २० ॥ इच्छयासंस्थिताचात्रसुखकामार्थिनीहिसा ॥ दिनानिकतिचित्स्थित्वास्वेच्छयाचागमिष्यति ॥ २१ ॥ त्वयैवोदाहृतंपूर्वंधर्मशास्त्रमतंतथा ॥ नस्त्रीदुष्यतिचारेणनविप्रोवेदकर्मणा ॥ २२ ॥ इत्युक्तःशशिनातत्रगुरुरत्यंतदुःखितः ॥ जगामस्वगृहंतूर्णंचिंताविष्टःस्मरातुरः ॥२३॥ दिनानिकतिचि त्तत्रस्थित्वाचिंतातुरोगुरुः ॥ ययावथगृहंतस्यत्वरितश्चौषधीपतेः ॥ २४ ॥ स्थितःक्षत्त्रानिषिद्धोसौद्वारदेशेरुषान्वितः ॥ नाजगामशशीतत्रचुकोपाति बृहस्पतिः ॥ २५ ॥ अयंमेशिष्यतांयातोगुरुपत्नींतुमातरम् ॥ जग्राहबलतोऽधर्मीशिक्षणीयोमयाऽधुना ॥ २६ ॥ उवाचवाचंकोपात्तुद्वारदेशेस्थितो बहिः ॥ किंशेषेभुवनेमंदपापाचारसुराधम ॥ २७ ॥ देहिमेकामिनींशीघ्रंनोचेच्छापंददाम्यहम् ॥ करोमिभस्मसात्तूर्णंनददासिप्रियांमम ॥ २८ ॥ सू तउवाच ॥ क्रूराणिचैवमादीनिभाषणानिबृहस्पतेः ॥ श्रुत्वाद्विजपतिःशीघ्रंनिर्गतःसदनाद्बहिः ॥ २९ ॥ तमुवाचहसन्सोमःकिमिदंबहुभाषसे ॥ नतेयो ग्यासितापांगीसर्वलक्षणसंयुता ॥ ३० ॥ कुरूपांचस्वसदृशींगृहाणान्यांस्त्रियंद्विज ॥ भिक्षुकस्यगृहेयोग्यानेदृशीवरवर्णिनी ॥ ३१ ॥

स्त्रमर्यादा ॥अतस्त्वंगुरोक्रोधंविहायपूज्योभव नतुतमालंब्यापूज्योभवेतिभावः॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ पातकेकृतेपिचारेणरजःसंचारेणरजोदर्शनेनस्त्रीनदुष्यतीतित्वयाबार्हस्पत्यमतेउक्तमिति भावः॥तदुक्तम् ॥प्रायश्चित्तंभवेत्स्त्रीणांयन्मासेरजसश्च्युतिरिति ॥२२॥२३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ शीघ्रंनिर्गतइति ॥ तस्यनिराशाकरणंविनाशांतिर्नभविष्यतीतिमत्वानिराश करणार्थंशीघ्रंनिर्गतइत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥३२॥३३॥कामार्तस्येति॥यद्यपिकामार्तानामिंद्रप्रभृतीनांगौतमादिशापबाधाजातैवतथापिकामार्तस्येतीयमुक्तिः यथा मदकरमदिराक्षीनीविमोक्षोहिमोक्षइतितद्वद्बोध्या ॥३४॥ शशिनाचे

रतिःस्वसदृशेकांतेनार्याःकिलनिगद्यते ॥ त्वंनजानासिमंदात्मन्कामशास्त्रविनिर्णयम् ॥ ३२ ॥ यथेष्टंगच्छदुर्बुद्धेनाहंदास्यामिकामिनीम् ॥ यच्छक्यं
कुरुतत्कामंनदेयावरवर्णिनी ॥ ३३ ॥ कामार्तस्यचतेशापोनमांवाधितुमर्हति ॥ नाहंददेगुरोकांतांयथेच्छसितथाकुरु ॥ ३४ ॥ सूतउवाच ॥ इत्यु
क्तःशशिनाचेज्यश्चितामापरुषान्वितः ॥ जगामतरसासद्मक्रोधयुक्तःशचीपतेः ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वाशतक्रतुस्तत्रगुरुंदुःखातुरंस्थितम् ॥ पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यैः
पूजयित्वासुसंस्थितः ॥ ३६ ॥ पप्रच्छपरमोदारस्तंतथावस्थितंगुरुम् ॥ कांचितातेमहाभागशोकार्तोसिमहामुने ॥ ३७ ॥ केनापमानितोसित्वंममरा
ज्यगुरुश्रमे ॥ त्वदधीनमिदंसर्वसैन्यंलोकाधिपैःसह ॥ ३८ ॥ ब्रह्माविष्णुस्तथाशंभुर्येचान्येदेवसत्तमाः ॥ करिष्यंतिचसाहाय्यंकांचितावदसांप्रतम् ॥
॥ ३९ ॥ गुरुरुवाच ॥ शशिनाऽपहृताभार्यातारामसुलोचना ॥ नददातिसदुष्टात्माप्रार्थितोपिपुनःपुनः ॥ ४० ॥ किंकरोमिसुरेशानत्वमेवशरणं
मम ॥ साहाय्यंकुरुदेवेशदुःखितोस्मिशतक्रतो ॥ ४१ ॥ इंद्रउवाच ॥ माशोकंकुरुधर्मज्ञदासोस्मितवसुव्रत ॥ आनयिष्याम्यहंनूनंभार्यांतवमहा
मते ॥ ४२ ॥ प्रेषितेचेन्मयादूतेनदास्यतिमदाकुलः ॥ ततोयुद्धंकरिष्यामिदेवसैन्यैः समावृतः ॥ ४३ ॥ इत्याश्वास्यगुरुंशक्रोदूतंवक्तुंविचक्षणम् ॥ प्रे
षयामाससोमायवार्ताशंसिनमद्भुतम् ॥ ४४ ॥ सगत्वाशशिलोकंतुत्वरितःसुविचक्षणः ॥ उवाचवचनंनैववचनंरोहिणीपतिम् ॥ ४५ ॥ प्रेषितोहंमहाभा
गशक्रेणत्वांविवक्षया ॥ कथितंप्रभुणायच्चतद्ब्रवीमिमहामते ॥ ४६ ॥ धर्मज्ञोसिमहाभागनीतिंजानासिसुव्रत ॥ अत्रिःपितातेधर्मात्मानानिंद्यंकर्तुमर्हसि
॥ ४७ ॥ भार्यारक्ष्यासर्वभूतैर्यथाशक्तिह्यतंद्रितैः ॥ तदर्थेकलहःकामंभवितानात्रसंशयः ॥४८॥ यथातवतथातस्ययत्नःस्याद्दाररक्षणे ॥ आत्मवत्सर्वभू
तानिचिंतयत्वंसुधानिधे॥४९॥अष्टाविंशतिसंख्यास्तेकामिन्योदक्षजाःशुभाः ॥ गुरुपत्नींकथंभोक्तुंत्वमिच्छसिसुधानिधे॥५०॥ स्वर्गेसदावसंत्येतामेनका
द्यामनोरमाः ॥ भुंक्ष्व ताःस्वेच्छयाकामंमुंचपत्नींगुरोरपि॥५१॥ईश्वरायदिकुर्वंतिजुगुप्सितमहंतया ॥ अज्ञास्तदनुवर्तंतेतदाधर्मक्षयोभवेत् ॥५२॥ तस्मा
न्मुंचमहाभागगुरोःपत्नींमनोरमाम् ॥ कलहस्त्वन्निमित्तोयंसुराणांनभवेद्यथा ॥ ५३ ॥ सूतउवाच ॥ सोमःशक्रवचःश्रुत्वाकिंचित्क्रोधसमाकुलः ॥ भं
ग्याप्रतिवचःप्राहशक्रदूतंतदाशशी ॥ ५४ ॥ इंदुरुवाच ॥ धर्मज्ञोसिमहाबाहोदेवानामधिपःस्वयम् ॥ पुरोधापिचतेतादृग्युवयोःसदृशीमतिः ॥ ५५ ॥

ज्यइति॥ईज्योगुरुः॥शचीपतेःसद्मगृहम्॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥रोहिणीपतिंचंद्रम् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ कलहोवाक्चर्चा ॥ ४८ ॥ यथातवेति ॥
यथातवदाररक्षणेस्त्रीरक्षणेयत्नस्तथैवतस्यगुरोःस्यादित्यर्थः॥४९॥५०॥५१॥जुगुप्सितमहंतयेति॥अहंकारेणेत्यर्थः॥५२॥५३॥भंग्यास्तुतिनिंदाफलकाधिकार्थवादरूपया ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

परोपदेशेकुशलाइति॥स्वास्मिन्नहल्याजारत्वंकथंनजानासीत्यर्थः॥५६॥बार्हस्पत्यप्रणीतामिति॥तस्मिञ्छास्त्रेस्त्रियंकामयानांभजन्नदुष्यतीत्युक्तंततोममकोविरोधः ॥५७॥ स्वकीयमिति ॥ बलिनांप्रबलानांसर्वंकृताकृतरूपंस्वकीयमेवस्वेनकृतमुत्तममेवभवति॥दुर्बलानांतुकृतमपिनोत्तमंभवतीतिलोकरीतिरियंदर्शिता॥ किंचममभार्यांदेहीतिवदन्बृहस्पतिःकथंनलज्जते तस्याःमय्य नुरक्तत्वेनमदीयत्वादित्याह।स्वीयाचेति॥यद्वा प्रबलानांसर्ववस्तुस्वकीयमेवभवतिपरस्यवस्तुनोहरणेसामर्थ्यात्॥दुर्बलानांतुनाकिंचन।स्वकीयमपिपरकीयंभवतीत्यर्थः॥तथाचममप्रबलत्वान्म

परोपदेशेकुशलाभवंतिबहवोजनाः ॥ दुर्लभस्तुस्वयंकर्ताप्राप्तेकर्मणिसर्वदा ॥ ५६ ॥ बार्हस्पत्यप्रणीतंचशास्त्रंगृह्णंतिमानवाः ॥ कोविरोधोत्रदेवेशकाम यानांभजन्स्त्रियम् ॥ ५७ ॥ स्वकीयंबलिनांसर्वंदुर्बलानांनकिंचन ॥ स्वीयाचपरकीयाचभ्रमोयंमंदचेतसाम् ॥ ५८ ॥ तारामय्यनुरक्ताचयथानतुतथा गुरौ ॥ अनुरक्ताकथंत्याज्याधर्मतोन्यायतस्तथा ॥ ५९ ॥ गृहारंभस्तुरक्तायांविरक्तायांकथंभवेत् ॥ विरक्तेयंतदाजाताचकमेऽनुजकामिनीम् ॥ ६० ॥ नदास्येहंवरारोहांगच्छदूतवदस्वयम्॥ईश्वरोसिसहस्राक्षयदिच्छसिकुरुष्वतत् ॥ ६१ ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्तःशशिनादूतःप्रययौशक्रसन्निधिम् ॥ इंद्रा याऽऽचष्टतत्सर्वंयदुक्तंशीतरश्मिना ॥ ६२ ॥ तुराषाडपितच्छ्रुत्वाक्रोधयुक्तोबभूवह ॥ सेनोद्योगंतथाचक्रेसाहाय्यार्थंगुरोर्विभुः ॥ ६३ ॥ शुक्रस्तुविग्रहं श्रुत्वागुरुद्वेषात्ततोययौ ॥ माददस्वेतितंवाक्यमुवाचशशिनंप्रति ॥ ६४ ॥ साहाय्यंतेकरिष्यामिमंत्रशक्त्यामहामते ॥ भवितायदिसंग्रामस्तवचेंद्रेणमा रिष ॥ ६५ ॥ शंकरस्तुतदाकर्ण्यगुरुदाराभिमर्शनम्॥ गुरुशत्रुंभृगुंमत्वासाहाय्यमकरोत्तदा ॥ ६६ ॥ संग्रामस्तुतदावृत्तोदेवदानवयोर्द्भुतम् ॥ बहूनि तत्रवर्षाणितारकासुरवत्किल ॥ ६७ ॥ देवासुरकृतंयुद्धंदृष्ट्वातत्रपितामहः ॥ हंसारूढोजगामाशुतंदेशंक्लेशशांतये ॥ ६८ ॥ राकापतिंतदाप्राहमुंचभा र्यांगुरोरिति ॥ नोचेद्विष्णुंसमाहूयकरिष्यामितुसंक्षयम् ॥ ६९ ॥ भृगुंनिवारयामासब्रह्मालोकपितामहः ॥ किमन्यायमतिर्जातासंगदोषान्महामते ॥ ७० ॥ निषेधयामासततोभृगुस्तंचौषधीपतिम् ॥ मुंचभार्यांगुरोरद्यपित्राऽहंप्रेषितस्तव ॥ ७१ ॥ सूतउवाच॥ द्विजराजस्तुतच्छ्रुत्वाभृगोर्वचनमद्भुतम् ॥ ददावतत्प्रियांभार्यांगुरोर्गर्भवतींशुभाम् ॥ ७२ ॥ प्राप्यकांतांगुरुर्हृष्टःस्वगृहंमुदितोययौ ॥ ततोदेवास्ततोदैत्यायययुःस्वान्स्वान्गृहान्प्रति ॥ ७३ ॥

मैवसावर्ततइतिभावः ॥ ज्ञानदृष्टिमवलंब्यवदति।स्वीयाचेति ॥ ज्ञानिनस्तुममसर्वंस्वकीयमेवभवतीतिभावः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ चकमेऽनुजकामिनीमिति ॥ यदानुजकामिनींकनिष्ठबंधुकामिनीं संवर्तभार्यांबृहस्पतिश्चकमेतदाप्रभृतीयंविरक्ताजातेतिकथापाद्मेप्रसिद्धा ॥ यद्वाऽनुजेतिप्रथमांतंलुप्तविभक्तिकम् ॥ तथाचाऽनुजंःसन्कनिष्ठबंधुःसन्नपिबृहस्पतिःकामिनींज्येष्ठबंधोरुतथ्यस्य कामिनींममताभिधांचकमेसुक्तवानित्यर्थः ॥ तदाप्रभृतिविरक्ताजातेतिकथामहाभारतेप्रसिद्धा ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ साहाय्यंमंत्रादिभिर्बृहस्पतेःशंकरोऽकरो दित्यर्थः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ किमन्यायमतिर्जातेति ॥ तवेतिशेषः ॥ ७० ॥ ओषधीपतिंचंद्रम्॥पित्राहंप्रेषितस्तवेति ॥ तवपित्राऽत्रिणेत्यर्थः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ त्रिपंचाश
त्पद्यवर्यैरुत्पन्नस्तुपुरूरवाः ॥ देवीप्रसादान्मुक्ताभूदिलेत्येवंहिकथ्यते ॥ १ ॥ ऋषिभिःपुरूरवसोवृत्तांतप्रश्नेकृतेकोसौपुरूरवाइत्याकांक्षानिवृत्त्यर्थंसोमवंशोद्भवराज्ञांकथास्मिन्पुराणेक्वचिदपि

ब्रह्मास्वसदनंप्रातःकैलासंचापिशंकरः ॥ बृहस्पतिस्तुसंतुष्टःप्राप्यभार्यांमनोरमाम्॥७४॥ततःकालेनकियतातारासूतसुतंशुभम् ॥ सुदिनेशुभनक्षत्रेता
रापतिसमंगुणैः॥७५॥दृष्ट्वापुत्रंगुरुर्जातंचकारविधिपूर्वकम् ॥ जातकर्मादिकंसर्वंप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥७६॥ श्रुतंचंद्रमसाजन्मपुत्रस्यमुनिसत्तमाः ॥ दूतंच
प्रेषयामासगुरुंप्रतिमहामतिः॥७७॥नचायंतवपुत्रोस्तिममवीर्यसमुद्भवः ॥ कथंत्वंकृतवान्कामंजातकर्मादिकंविधिम् ॥ ७८ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यदूतस्य
चबृहस्पतिः ॥ उवाचममपुत्रोमेसदृशोनात्रसंशयः॥७९॥पुनर्विवादःसंजातोमिलितादेवदानवाः ॥ युद्धार्थमागतास्तेषांसमाजःसमजायत ॥८०॥ तत्राऽऽ
गतःस्वयंब्रह्माशांतिकामःप्रजापतिः ॥ निवारयामासमुखेसंस्थितान्युद्धदुर्मदान् ॥ ८१ ॥ तारांपप्रच्छधर्मात्माकस्यायंतनयःशुभे ॥ सत्यंवदवरा
रोहेयथाक्लेशःप्रशाम्यति ॥ ८२ ॥ तमुवाचाऽसितापांगीलज्जमानाप्यधोमुखी ॥ चंद्रस्येतिशनैरंतर्जगामवरवर्णिनी ॥ ८३ ॥ जग्राहतंसुतंसोमःप्रहृष्टेनांत
रात्मना ॥ नामचक्रेबुधइतिजगामस्वगृहंपुनः ॥ ८४ ॥ ययौब्रह्मास्वकंधामसर्वेदेवाःसवासवाः ॥ यथागतंगतंसर्वैःसर्वशःप्रेक्षकैर्जनैः ॥ ८५ ॥ कथितेयं
बुधोत्पत्तिर्गुरुक्षेत्रेचसोमतः ॥ यथाश्रुतामयापूर्वंव्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥ ८६ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेबुधोत्पत्तिर्नामएकादशो
ध्यायः ॥ ११ ॥ सूतउवाच ॥ ततःपुरूरवाजज्ञेइलायांकथयामिवः ॥ बुधपुत्रोऽतिधर्मात्मायज्ञकृद्दानतत्परः ॥ १ ॥ सुद्युम्नोनामभूपालःसत्यवादीजि
तेंद्रियः ॥ सैंधवंहयमारुह्यचचारमृगयांवने ॥ २ ॥ युतःकतिपयामात्यैर्दंशितश्चारुकुंडलः ॥ धनुराजगवंबद्ध्वाबाणसंघंतथाऽद्भुतम् ॥ ३ ॥ सम्भ्रमंस्त
द्वनोद्देशेहन्यमानोरुरून्मृगान् ॥ शशांश्चसूकरांश्चैवखड्गांश्चगवयांस्तथा ॥ ४ ॥ शरभान्महिषांश्चैवसामरान्वनकुक्कुटान् ॥ निघ्नन्मेध्यान्पशूंश्राजा
कुमारवनमाविशत् ॥ ५ ॥ मेरोरधस्तलेदिव्यंमंदारद्रुमराजितम् ॥ अशोकलतिकाकीर्णंबकुलैरधिवासितम् ॥ ६ ॥ सालैस्तालैस्तमालैश्चचंपकैःपनसै
स्तथा ॥ आम्रैर्नीपैर्मधूकैश्चमाधवीमंडपावृतम् ॥ ७ ॥ दाडिमैर्नारिकेलैश्चकदलीखंडमंडितम् ॥ यूथिकामालतीकुंदपुष्पवल्लीसमावृतम् ॥ ८ ॥

अवश्यंवक्तव्येतिपुरूरवसःप्रसंगेनवक्तव्यापिसोमाद्बुधोत्पत्तिरुक्ता ॥ ततःपुरूरवसउत्पत्तिमाह ततःपुरूरवाइति ॥ ततोबुधोत्पत्त्यनंतरंपुरूरवाइलायांकामिन्यांजज्ञेप्रादुर्भूतः बुधपुत्रो
बुधादिलायामुत्पन्नइत्यर्थः ॥ १ ॥ कासाविलेत्याकांक्षायांतदुत्पत्तिंकथयाति सुद्युम्नोनामेति॥ अयंसुद्युम्नोवैवस्वतमनोःपुत्रइतिविष्णुभागवते॥सैंधवंसिंधुदेशोद्भवम्॥ २॥३॥४ ॥ मेध्यान्
यज्ञियान् ॥ ५ ॥ ६ ॥ माधवीवासंती ॥ वासंतीमाधवीलतेतिवचनात् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कीचकध्वनिनादितमिति ॥ वेणवः कीचकास्तेस्युर्येस्वनंत्यनिलोद्धताइतिकोशात्कीचकावेणवः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ यामियास्यामीत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ किंकृतंकोवाऽपराधः कृतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ १७ ॥ भर्तूरममाणाइतिरोरीतिलोपेढ्लोपेइतिदीर्घः ॥ १८ ॥ पर्यधातपरिधानंकृतवती ॥ १९ ॥ प्रसंगंप्रवृत्तिंक्रीडायाम् ॥ २० ॥ ह्रीयुतांलज्जायुक्ताम् ॥ सुखंतेइति ॥ तेयथासुखंस्यात्तथाप्रकरो

हंसकारंडवाकीर्णंकीचकध्वनिनादितम् ॥ भ्रमरालिरुतारामंवनंसर्वसुखावहम् ॥ ९ ॥ दृष्ट्वाप्रमुदितोराजासुद्युम्नःसेवकैर्वृतः ॥ वृक्षान्सुपुष्पितान्वीक्ष्यकोकिलारावमंडितान् ॥ १० ॥ प्रविष्टस्तत्रराजर्षिःस्त्रीत्वमापक्षणात्ततः ॥ अश्वोपिवडवाजातश्चिंताविष्टःसभूपतिः ॥ ११ ॥ किमेतदितिचिंतार्तश्चिंत्यमानःपुनःपुनः ॥ दुःखंबहुतरंप्राप्तःसुद्युम्नोलज्जयान्वितः ॥ १२ ॥ किंकरोमिकथंयामिगृहंस्त्रीभावसंयुतः ॥ कथंराज्यंकरिष्यामिकेनवावंचितोह्यहम् ॥ ॥ १३ ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूताश्चर्यमिदंप्रोक्तंत्वयायल्लोमहर्षण ॥ सुद्युम्नःस्त्रीत्वमापन्नोभूपतिर्देवसन्निभः ॥ १४ ॥ किंतत्कारणमाचक्ष्ववनेतत्रमनोहरे ॥ किंकृतंतेनराज्ञाचविस्तरंवदसुव्रत ॥ १५ ॥ सूतउवाच ॥ एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयःसनकादयः ॥ दिशोवितिमिराभासाकुर्वंतःसमुपागमन् ॥ १६ ॥ तस्मिंश्चसमयेतत्रशंकरःप्रमदायुतः ॥ क्रीडासक्तोमहादेवोविवस्त्राकामिनीशिवा ॥ १७ ॥ उत्संगेसंस्थिताभर्तूरममाणामनोरमा ॥ तान्विलोक्यांबिकादेवीविवस्त्राव्रीडिताभृशम् ॥ १८ ॥ भर्तुरंकात्समुत्थायवस्त्रमादायपर्यधात् ॥ लज्जाविष्टास्थितातत्रवेपमानातिमानिनी ॥ १९ ॥ ऋषयोपितयोर्वीक्ष्यप्रसंगंरममाणयोः ॥ परिवृत्त्यययुस्तूर्णंनरनारायणाश्रमम् ॥ २० ॥ ह्रीयुतांकामिनींवीक्ष्यप्रोवाचभगवान्हरः ॥ कथंलज्जातुरासित्वंसुखंतेप्रकरोम्यहम् ॥ २१ ॥ अद्यप्रभृतियोमोहात्पुमान्कोपिवरानने ॥ वनंचप्रविशेदेतत्सवैयोषिद्भविष्यति ॥ २२ ॥ इतिशप्तंवनंतेनयेजानंतिजनाःक्वचित् ॥ वर्जयंतीहतेकामंवनंदोषसमृद्धिमत् ॥ २३ ॥ सुद्युम्नस्तुतदज्ञानात्प्रविष्टःसचिवैःसह ॥ तथैवस्त्रीत्वमापन्नस्तैःसहेतिनसंशयः ॥ २४ ॥ चिंताविष्टःसराजर्षिर्नजगामगृहंह्रिया ॥ विचचारबहिस्तस्माद्वनदेशादितस्ततः ॥ २५ ॥ इलेतिनामसंप्राप्तंस्त्रीत्वेतेनमहात्मना ॥ विचरंस्तत्रसंप्राप्तोबुधःसोमसुतोयुवा ॥ २६ ॥ स्त्रीभिःपरिवृतांतांतुदृष्ट्वाकांतांमनोरमाम् ॥ हावभावकलायुक्तांचकमेभगवान्बुधः ॥ २७ ॥ सापितंचकमेकांतंबुधंसोमसुतंपतिम् ॥ संयोगस्तत्रसंजातस्तयोःप्रेम्णापरस्परम् ॥ २८ ॥ सतस्यांजनयामासपुरूरवसमात्मजम् ॥ २९ ॥ साप्रासूतसुतंबालांचिंताविष्टावनेस्थिता ॥ सस्मारस्वकुलाचार्यंवसिष्ठंमुनिसत्तमम् ॥ ३० ॥ सतदाऽस्यदशांदृष्ट्वासुद्युम्नस्यकृपान्वितः ॥ अतोषयन्महादेवंशंकरंलोकशंकरम् ॥ ३१ ॥

सीत्यर्थः ॥ २१ ॥ मोहान्मोहादपीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ तैःसहेति ॥ यैःसचिवैःसहतद्वनंगतस्तैःसहैवस्त्रीत्वंप्राप्तइत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ स्त्रीत्वेइति ॥ स्त्रीत्वेप्राप्तेसतिइलेतिनामप्राप्तमित्यन्वयः ॥ निकटस्थमंत्रिभिरिलेतिनामस्थापितमित्यर्थः ॥ ईडस्तुतावित्यस्यरूपम् ॥ इलास्तुत्याडलयोरभेदः ॥ ह्रस्वपाठस्तुसंज्ञाशब्दत्वाज्जातः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ सतदाऽस्येति ॥ सुद्युम्नस्येत्यर्थः ॥ ३१ ॥

॥३२॥ऋताकुर्वन्निति ॥ अयंस्त्रीत्वंप्राप्स्यतीतिवाक्यंममामिथ्यानैवभवेद्थापितवप्रार्थनानुरोधेनमासंपुमान्भविष्यातिपुनर्मासंस्त्रीभविष्यातिपुनर्मासंपुरुषइत्युवाचेत्यर्थः॥३३॥३४॥ हर्म्येषु
गृहाभ्यंतरेचेत्यर्थः ॥ नाभ्यनंदन्आसांप्रजानांस्त्रीरूपोराजेतिलोकानिंदयोतिभावः ॥ ३५ ॥ नृपतिःसुद्युम्नोराज्यंप्रतिष्ठांतन्नामकंपुरंचदत्वेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥४१॥
कोवेत्तीति ॥ एतदखिलंतवैश्वर्यमादृशेकृपणेदयांचेयत्तयाकोवेत्तिनकोपीत्यर्थः॥विस्मयोमेइति॥अहोभगवत्यांकियदैश्वर्यंतिष्ठतिकियतीचपामरेदयास्तीति ॥४२॥कुतआश्चर्यमितिचेत्तत्राह
शंभुरिति ॥ एतेमहाप्रभाववंतोऽपितवप्रभावंनजानंतितदाऽगुणोगुणशून्योमनुष्यःकथंबुद्ध्येत्जानीयान्नकथमपीत्यर्थः ॥ यतोनजानातिततएवाश्चर्यमितिभावः ॥ ४३ ॥ विष्णुर्जानातीतिचे

तस्मैसभगवांस्तुष्टःप्रददौवांछितंवरम् ॥ वसिष्ठःप्रार्थयामासपुंस्त्वंराज्ञःप्रियस्यच ॥ ३२ ॥ शंकरस्तुनिजांवाचमृतांकुर्वन्नुवाचह ॥ मासंपुमांस्तुभवि
तामासंस्त्रीभूपतिःकिल ॥ ३३ ॥ इत्थंप्राप्यवरंराजाजगामस्वगृहंपुनः ॥ चक्रेराज्यंसधर्मात्मावसिष्ठस्याप्यनुग्रहात् ॥ ३४ ॥ स्त्रीत्वेतिष्ठतिहर्म्येषुपुंस्त्वे
राज्यंप्रशास्तिच ॥ प्रजास्तस्मिन्समुद्विग्नानाभ्यनंदन्महीपतिम् ॥ ३५ ॥ कालेतुयौवनंप्राप्तःपुत्रःपुरूरवास्तदा ॥ प्रतिष्ठांनृपतिस्तस्मैदत्त्वाराज्यंवनं
ययौ ॥ ३६ ॥ गत्वातस्मिन्वनेरम्येनानाद्रुमसमाकुले ॥ नारदान्मंत्रमासाद्यनवाक्षरमनुत्तमम् ॥ ३७ ॥ जजापमंत्रमत्यर्थंप्रेमपूरितमानसः ॥ परि
तुष्टातदादेवीसगुणातारिणीशिवा ॥ ३८ ॥ सिंहारूढास्थिताचाग्रेदिव्यरूपामनोरमा ॥ वारुणीपानसंमत्तामदाघूर्णितलोचना ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वातांदिव्य
रूपांचप्रेमाकुलितलोचनः ॥ प्रणम्यशिरसाप्रीत्यातुष्टावजगदंबिकाम् ॥ ४० ॥ ॥ इलोवाच ॥ दिव्यंचतेभगवतिप्रथितंस्वरूपंदृष्टंमयासकल
लोकहितानुरूपम्॥वंदेत्वदंघ्रिकमलंसुरसंघसेव्यंकामप्रदंजननिचापिविमुक्तिदंच ॥४१॥ कोवेत्तितेऽबभुविमर्त्यतनुर्निकामंमुह्यंतियत्रमुनयश्चसुराश्चसर्वे॥
ऐश्वर्यमेतदखिलंकृपणेदयांचदृष्ट्वैवदेविसकलंकिलविस्मयोमे ॥ ४२ ॥ शंभुर्हरिःकमलजोमघवारविश्चवित्तेशवह्निवरुणाःपवनश्चसोमः ॥ जानंतिनैवव
सवोऽपिहितेप्रभावंबुध्येत्कथंतवगुणानगुणोमनुष्यः ॥ ४३ ॥ जानातिविष्णुरमितद्युतिरंबसाक्षात्त्वांसात्त्विकीमुदधिजांसकलार्थदांच ॥ कोराजसींहर
उमांकिलतामसींत्वांवेदांबिकेनतुपुनःखलुनिर्गुणांत्वाम् ॥ ४४ ॥ क्वाहंसुमंदमतिरप्रतिमःप्रभावःक्वायंतवातिनिपुणोमयिसुप्रसादः ॥जानेभवानिचरितंक
रुणासमेतंयत्सेवकांश्चदयसेत्वयिभावयुक्तान् ॥ ४५ ॥

त्तत्राहजानातीति ॥ सत्यंविष्णुर्जानाति किंतु सात्त्विकींशक्तिंलक्ष्मीरूपामेवकेवलंजानाति ॥ नसाम्यावस्थात्मिकांतुरीयांनिर्गुणाम् ॥ तथाकोब्रह्माराजसींशक्तिमेवकेवलंजानाति॥तथाहरउ
मांतामसीमेवकेवलंजानाति नतुपुनर्निर्गुणाम् ॥ एकैकशक्तिज्ञातारएवैतेनतुरीयरूपनिर्गुणज्ञातारइत्यर्थः ॥४४॥ एतादृशीत्वंसर्वोत्कृष्टापिस्वभक्तस्यातिसुलभासीत्याह क्वाहमिति ॥ हेमातरहं
सुमंदमतिःक्वतथातवायंमयिसुप्रसादःक्व अतिदूरमित्यर्थः ॥ तथापिमादृशानपिसेवकांस्त्वयिभावयुक्तान्यद्यस्मात्कारणाद्दयसेदयांकरोषि तस्मात्स्वभक्तविषयेतवचरितंकरुणासमेतमस्ती
तिजानेनिश्चिनोमि ॥ ततःस्वभक्तस्यातिसुलभासीतिसत्यमेवेतिभावः ॥ ४५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥

तवैकैकशक्तेरपिप्रभावज्ञाब्रह्मादयोनसंतिकिंपुनस्तवमूलशक्तेरित्याह वृत्तइति ॥ वनजं जीवनंभुवनंवनमितिकोशाद्वनंजलंतस्माज्जातंवनजंकमलंवनजस्येशास्वामिनीकमलवासिनीत्यर्थः॥तया परशक्त्यंशभूतयावृत्तोऽपिधातूनामनेकार्थत्वात्विवाहितोपिमधुसूदनश्चमधुदैत्यनाशकोपिमहापराक्रमवान्विष्णुर्मुदंहर्षंकृत्वानैवाचरतिव्यवहरति॥अहमेतस्यानयोग्योस्मीत्यभिप्रायेणलक्ष्मीं प्राप्यापिनहर्षेणव्यवहरतीत्यर्थः ॥ अतएवससर्वदाध्यानस्थएवभवतीतिभावः॥नन्वेवंचेत्किमितिपरयालक्ष्म्यास्वपादसंवाहनंकारयतीतिचेत्तत्राह पादौतवादिपुरुषइति॥ नस्वपादसंवाहनमादिपुरुषःकारयति॥किंतुलोकोद्धारार्थंतवपावकेनशुद्धिंकारकेणकरेणहस्तेननिजौपादौशुभौपवित्रौकरोतिच॥तथाच विष्णुरेकशक्तिप्रभावज्ञोऽपिनभवतिकुतःपुनर्मूलशक्तेःप्रभावज्ञइत्यर्थः ४६ तवोत्कृष्टत्वादेववक्ष्यमाणंसंभवतीत्युत्प्रेक्षते वांछत्यहोइति ॥ अशोकवृक्षस्यहिस्वभावःपादताडनेनआत्मानंवर्धयतीतितथाचस्ववर्धनार्थंपादताडनंसइच्छतीत्युच्यते तथाचतादृशाशोकइवातिकामंयथेष्टंयथास्यात्तथाप्रमुदितोहर्षितोविष्णुःपुरुषस्तवपादाहतिंत्वत्कृतपादताडनंवांछतितादिदमहोआश्चर्यमित्यर्थः ॥ तांचपादाहतिंसकलदेवनुतंस्मरार्तपतिंपादेप्रणतंचदृष्ट्वारुषिताकु

वृत्तस्त्वयाहरिरसौवनजेशयापिनैवाचरत्यपिमुदंमधुसूदनश्च ॥ पादौतवादिपुरुषःकिलपावकेनकृत्वाकरोतिचकरेणशुभौपवित्रौ ॥ ४६ ॥ वांछत्यहोहरिरशोकइवातिकामंपादाहतिंप्रमुदितःपुरुषःपुराणः ॥ तांत्वंकरोषिरुषिताप्रणतंचपादेदृष्ट्वापतिंसकलदेवनुतंस्मरार्तम् ॥ ४७ ॥ वक्षःस्थलेवससिदेविसदैवतस्यपर्यंकवत्सुचरितेविपुलेऽतिशांते ॥ सौदामनीवसुघनेसुविभूषितेचकिंतेनवाहनमसौजगदीश्वरोपि ॥ ४८ ॥ त्वंचेज्जहासिमधुसूदनमंबकोपान्नैवार्चितोपिसभवेत्किलशक्तिहीनः ॥ प्रत्यक्षमेवपुरुषंस्वजनास्त्यजंतिशांतंश्रियोज्झितमतीवगुणैर्वियुक्तम् ॥ ४९ ॥ ब्रह्मादयःसुरगणानतुकिंयुवत्योयेत्वत्पदांबुजमहर्निशमाश्रयंति ॥ मन्येत्वयैवविहिताःखलुतेपुमांसःकिंवर्णयामितवशक्तिमनंतवीर्ये ॥ ५० ॥ त्वंनाऽपुमान्नचपुमानितिमेविकल्पोयाकाऽसिदेविसगुणाननुनिर्गुणावा ॥ तांत्वांनमामिसततंकिलभावयुक्तोवांछामिभक्तिमचलांत्वयिमातरंते ॥ ५१ ॥

पितात्वंकरोषितदेतत्तवोत्कृष्टत्वाभावेनसंगच्छतइतिभावः॥ ४७ ॥ किंचवक्षःस्थलइति ॥ हेदेवितस्यविष्णोर्वक्षःस्थलेपर्यंकवत्सदैववससि । कीदृशी घनेमेघेकृष्णवर्णेसौदामनीविद्युल्लतेव॥ तेनकिंतद्धृदयेवासेनासौजगदीश्वरोपितेतववाहनंजातःकिंजातएवेतितवैकदेशशक्तेरेवंमहिमाकिंपुनस्तवमूलप्रकृतेरितिभावः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ननुत्वंयुवतीभावंगतोसिततस्त्वंममानुग्रहयोग्योनासीतिचेत्तत्राह ब्रह्मादयइति ॥ येत्वत्पादांबुजमहर्निशमाश्रयंतितेब्रह्मादयःकिंयुवत्योनजाताःकिंतुकदाचिन्मणिद्वीपेगताःसंतोजाताएव ॥ तथाचतेयथात्वदनुग्रहयोग्याएवमहमप्यस्मीतिभावः ॥ मन्येत्वयैवेति ॥ सांप्रतंपुमांसोपितेत्वयैवकृताःएवंयदिमांकरोषिपुमांसंतर्हिकिमहंनस्यांकिंतुभविष्याम्येव ॥ ननुकिंमयियुवत्याःपुरुषत्वप्रदायिकाशक्तिरस्तितत्राह किंवर्णयामीति ॥ हेअनंतवीर्येतवशक्तिमहंपामरःकिंवर्णयामियावेदानामप्यविषयाइत्यर्थः ॥ ५० ॥ त्वंनापुमानिति ॥ अपुमानितिच्छेदः ॥ नचपुमान्साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मणिलिंगत्रयाभावात् ॥ इतिमेविकल्पोवितर्कोमनसिवर्ततएव ॥ तर्हिकथंभजनंक्रियतेगुणज्ञानाभावादितिचेत्तत्राऽऽह याकाऽसीति ॥ गुणज्ञानाभावेप्येवंरीत्याऽपिकिंभजनंनसंभवतीत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः॥ अस्तीत्येवोपलब्धव्यइत्यतोहेदेवित्वांतादृशींतांनमामिभावोभक्तिस्तद्युक्तः ॥ किंचांतेऽचलांभक्तिंवांछामिनान्यत्किंचिदिति ॥ ५१ ॥

सायुज्यमात्मनीति॥देवीतुष्टासतीज्ञानप्रदानेनाऽत्मनिब्रह्मरूपेसायुज्यमैक्यंददौ देवीप्रसादादात्मानुभवेनब्रह्मरूपोऽभवदित्यर्थः ॥५२॥५३॥ इति श्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेद्वादशो ध्यायः॥१२॥ ॥ ॥ चतुस्त्रिंशच्छ्लोकवर्यैःपुरूरवसउत्तमम् ॥ उर्वश्याश्चरितंचैववैराग्यार्थमिहोच्यते ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ मंत्रःसुगुप्तइति ॥ तस्यराज्ञोमंत्रोगुप्तोऽन्यैरविदितआसीत् ॥ परत्रपरमंत्रेतुतस्यराज्ञोऽभिज्ञताऽऽसीदेतादृशश्चतुरइत्यर्थः ॥३॥४॥५॥६॥७॥ समयंसंकेतमेवाह एतावुरणकाविति ॥ उरणकौमेषौमयात्वन्निकटेन्यस्तौएतौरक्षस्व ॥ ८ ॥ घृतमिति ॥ किं

॥ सूतउवाच ॥ इतिस्तुत्वामहीपालोजगामशरणंतदा ॥ परितुष्टाददौदेवीतत्रसायुज्यमात्मनि ॥ ५२ ॥ सुद्युम्नस्तुततःप्रापपदंपरमकंस्थिरम् ॥ तस्यादेव्याःप्रसादेनमुनीनामपिदुर्लभम् ॥ ५३ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेसुद्युम्नस्तुतिर्नामद्वादशोध्यायः ॥ १२ ॥ सूतउवाच ॥ सुद्युम्नेतुदिवंयातेराज्यंचक्रेपुरूरवाः ॥ सगुणश्चसुरूपश्चप्रजारंजनतत्परः ॥ १ ॥ प्रतिष्ठानेपुरेरम्येराज्यंसर्वनमस्कृतम् ॥ चकारसर्वधर्मज्ञःप्रजारक्षणतत्परः ॥ २ ॥ मंत्रःसुगुप्तस्तस्याऽऽसीत्परत्राभिज्ञतातथा ॥ सदैवोत्साहशक्तिश्चप्रभुशक्तिस्तथोत्तमा ॥ ३ ॥ सामदानादयःसर्वेवशगास्तस्यभूपतेः ॥ वर्णाश्रमान्स्वधर्मस्थान्कुर्वन्राज्यंशशासह ॥ ४ ॥ यज्ञांश्चविविधांश्चक्रेसराजावहुदक्षिणान् ॥ दानानिचविचित्राणिददावथनराधिपः ॥ ५ ॥ तस्यरूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ॥ श्रुत्वोर्वशीवशीभूताचकमेतंनराधिपम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मशापाभितप्तासामानुषंलोकमास्थिता ॥ गुणिनंतंनृपंमत्वावरयामासमानिनी ॥ ७ ॥ समयंचेदृशंकृत्वास्थितातत्रवरांगना ॥ एतावुरणकौराजन्न्यस्तौरक्षस्वमानद ॥ ८ ॥ घृतंमेभक्षणंनित्यंनान्यत्किंचिन्नृपाशनम् ॥ नेक्षेत्वांचमहाराजनग्नमन्यत्रमैथुनात् ॥ ९ ॥ भाषाबंधस्त्वयंराजन्यदिभग्नोभविष्यति ॥ तदात्यक्त्वागमिष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥ १० ॥ अंगीकृतंचतद्राज्ञाकामिन्याभाषितंतुयत् ॥ स्थिताभाषेणबंधेनशापानुग्रहकाम्यया ॥ ११ ॥ रेमेतदासभूपालोलीनोवर्षगणान्बहून् ॥ धर्मकर्मादिकंत्यक्त्वाचोर्वश्यामदमोहितः ॥ १२ ॥ एकचित्तस्तुसंजातस्तन्मनस्कोमहीपतिः ॥ नशशाकतयाहीनःक्षणमप्यतिमोहितः ॥ १३ ॥ एवंवर्षगणांतेतुस्वर्गस्थःपाकशासनः ॥ उर्वशींनागतांदृष्ट्वागंधर्वानाहदेवराट् ॥ १४ ॥ उर्वशीमानयध्वंभो गंधर्वाःसर्वएवहि ॥ हृत्वोरणौगृहात्तस्यभूपतेःसमयेकिल ॥ १५ ॥ उर्वशीरहितंस्थानंमदीयंनातिशोभते ॥ येनकेनाप्युपायेनतामानयतकामिनीम् ॥ १६ ॥

चहेनृपमेममभक्षणंघृतमेवनान्यत्किंचित्किंचान्यत्रमैथुनात्त्वांनग्नंनेक्षेनपश्येहमिति॥ यदिमत्प्रतिज्ञात्रयंत्वयानिर्वाह्यतेतर्हित्वन्निकटेअहंस्थास्यामिनोचेद्गमिष्यामीति॥घृतंमेभक्षणमिति॥अमृतंवाआज्यमितिश्रुतेःदेवानांचामृताशित्वात् ॥ ९ ॥ १० ॥ शापानुग्रहकाम्ययेति ॥ शापमोक्षकामनयेत्यर्थः ॥ ११ ॥ लीनोन्तर्गृहेस्थितइत्यर्थः ॥ १२ ॥ नशशाकेति ॥ तयाहीनोऽवस्थातुं न समर्थोबभूव ॥ १३ ॥ १४ ॥ समयेतेनाज्ञातकालइत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥१७॥चक्रंदतुराह्वानंरोदनंवाचक्रतुः॥१८॥समयोयमिति॥मया यःसमयःकृतःसनष्टइतिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥अनागसमनपराधिनंनत्यक्तुमर्हसीत्य न्वयः॥२८॥कुतइतिचेत्तत्राह सदेहइति॥यद्यस्माद्धेतोःसदेहोयःपूर्वंत्वयाऽतिप्रेम्णाभुक्तःसोयंदेहोत्रपतति॥त्वयादूरदेशंहृतस्त्वदुद्देशेनदूरदेशंप्राप्तोतिकोमलइतिकृत्वा ॥ किंचहेवरोरुएनंदेहं काकावृकाःखादंति ॥ वर्तमानसामीप्येलट् ॥ त्वयात्यक्तंमृतमधुनैवभक्षयिष्यंतीतियर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ वेदेविस्तरितमितिबह्वाचिमामृथाइतिसूक्तेनेत्यर्थः । स्त्री

इत्युक्तास्तेऽथगंधर्वाविश्वावसुपुरोगमाः ॥ ततोगत्वामहागाढतमसिप्रत्युपस्थिते ॥ १७ ॥ जन्हुस्तावुरणौदेवाररममाणंविलोक्यतम् ॥ चक्रंदतुस्त दातौतुह्रियमाणौविहायसा ॥ १८ ॥ उर्वशीतदुपाकर्ण्यक्रंदितंसुतयोरिव ॥ कुपितोवाचराजानंसमयोऽयंकृतोमया ॥ १९ ॥ नष्टाऽहंतवविश्वासाद्ध तौचोरैर्ममोरणौ ॥ राजन्पुत्रसमावेतौत्वंकिंशेषेस्त्रियासमः ॥ २० ॥ हतास्म्यहंकुनाथेननपुंसावीरमानिना ॥ उरणौमेगतौचाद्यसदाप्राणप्रियौमम ॥ ॥ २१ ॥ एवंविलप्यमानांतांदृष्ट्वाराजाविमोहितः ॥ नग्नएवययौतूर्णंपृष्ठतःपृथिवीपतिः ॥ २२ ॥ विद्युत्प्रकाशितातत्रगंधर्वैर्नृपवेश्मनि ॥ नग्नभूतस्त याद्दृष्टोभूपतिर्गंतुकामया ॥ २३ ॥ त्यक्त्वोरणौगताःसर्वेगंधर्वाःपथिपार्थिवः ॥ नग्नोजग्राहतौश्रांतोजगामस्वगृहंप्रति ॥ २४ ॥ तदोर्वशींगतांदृष्ट्वावि ललापातिदुःखितः ॥ नग्नंवीक्ष्यपतिंनारीगतासावरवर्णिनी ॥ २५ ॥ क्रंदन्सदेशदेशेषुबभ्रामनृपतिःस्वयम् ॥ तच्चित्तोविह्वलःशोचान्विवशःकाममोहि तः॥२६॥भ्रमन्वैसकलांपृथ्वींकुरुक्षेत्रेददर्शताम् ॥ दृष्ट्वासंहृष्टवदनःप्राहसूक्तंनृपोत्तमः ॥ २७ ॥ अयेजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि ॥ मांत्वंत्व न्मानसंक्रांतंवशगंचाप्यनागसम् ॥ २८ ॥ सदेहोयंपतत्यत्रदेविदूरंहृतस्त्वया ॥ खादंत्येनंवृकाःकाकास्त्वयात्यक्तंवरोरुयत् ॥ २९ ॥ एवंविलपमानंतं राजानंप्राहचोर्वशी ॥ दुःखितंकृपणंश्रांतंकामार्तंविवशंभृशम् ॥ ३० ॥ उर्वश्युवाच ॥ मूर्खोसिनृपशार्दूलज्ञानंकुत्रगतंतव ॥ क्वापिसख्यंनचस्त्रीणां वृकाणामिवपार्थिव ॥ ३१ ॥ नविश्वासोहिकर्तव्यःस्त्रीषुचौरेषुपार्थिवैः ॥ गृहंगच्छसुखंभुंक्ष्वमाविषादेमनःकृथाः ॥ ३२ ॥ इत्येवंबोधितोराजानविवे दातिमोहितः॥दुःखंचपरमंप्राप्तःस्वैरिणीस्नेहयंत्रितः ॥ ३३ ॥ सूतउवाच ॥ इतिसर्वंसमाख्यातमुर्वशीचरितंमहत् ॥ वेदेविस्तरितंचैतत्संक्षेपात्कथि तंमया ॥ ३४ ॥इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीसूतउवाच ॥ दृष्ट्वातामसितापांगींव्यासश्चिंतापरोऽभवत् ॥ किंकरोमिनमेयोग्यादेवकन्येयमप्सराः ॥ १ ॥ एवंचिंतयमानंतुदृष्ट्वाव्यासंतदाप्सराः ॥ भयभीताहिसंजाताशापंमांविसृजेदयम् ॥ २ ॥

संगिनामित्थंगतिर्भवतितस्मात्स्त्रीसंगःसर्वथाश्रीभगवत्युपासकैस्त्याज्यइत्यवांतरतात्पर्यम् ॥३४॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेत्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ सप्ततिश्लोकवर्यैस्तुशुक स्योत्पत्तिरीर्यते॥यत्रधर्मोगृहस्थानांकर्तव्यत्वेनचोच्यते॥१॥दृष्टांतत्वेनोपात्तांपुरूरवःकथांसमाप्यप्रकृतांशुकोत्पत्तिंकथयति॥दृष्ट्वेति॥नमेयोग्येति॥गृहस्थाश्रमयोग्यानेत्यर्थः॥यतोप्सराइयं भवति ॥ १ ॥ मांप्रतिशापमयंविसृजेदितिहेतोःसाप्सराभयभीताअभवदित्याह ॥ भयभीतेति ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शुकीति ॥ कीरांगनारूपमित्यर्थः ॥ विस्मयमिति ॥ अहोअधुनैवेयंविलक्षणाकामिनीकथंशुकीजातेतिविस्मयइत्यर्थः ॥ ३ ॥ दर्शनादेवेति ॥ अप्सरोरूपदर्शनादेवेत्यर्थः ॥ विस्मितं
प्रफुल्लंजातं ॥ विस्मितःप्रफुल्लः ॥ ४ ॥ निगृह्णन्मानसमिति ॥ निरुद्धंकुर्वन्नपिनियंतुंनशशाकेत्यर्थः ॥ प्रसृतमिति ॥ विषयेषुव्यापृतमित्यर्थः ॥ ५ ॥ नैवाविधृतमिति ॥ नाविधृतंनिरु
द्धमभवदितिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ सोविचिंत्येति ॥ अविचिंत्येतिच्छेदः ॥ नगणयित्वेत्यर्थः ॥ ननुवीर्यपातानंतरंप्रायश्चित्तंकृत्वैवमंथनंकर्तव्यंतत्कथमविचिंत्येत्युक्तमितिचेन्न ॥ यतो
यज्ञेकर्मणियज्ञांगवैकल्येएवप्रायश्चित्तंनान्यथेतिमन्यतेमुनिः ॥ यद्वाऽरण्यांपतितंवीर्यमविचिंत्याऽज्ञायेत्यर्थः ॥ वीर्यपातानंतरंप्रायश्चित्तंकृत्वैवमंथनंकृतंपरंत्वरण्यांपतितमित्येवनज्ञातमि

साकृत्वाऽऽथशुकीरूपंनिर्गताभयविह्वला ॥ कृष्णस्तुविस्मयंप्राप्तोविहंगींतांविलोकयन् ॥ ३ ॥ कामस्तुदेहेव्यासस्यदर्शनादेवसंगतः ॥ मनोऽतिवि
स्मितंजातंसर्वगात्रेषुविस्मितः ॥ ४ ॥ सतुधैर्येणमहतानिगृह्णन्मानसंमुनिः ॥ नशशाकनियंतुंचसव्यासःप्रसृतंमनः ॥ ५ ॥ बहुशोगृह्यमाणंचघृता
च्यामोहितंमनः ॥ भावित्वान्नैवविधृतंव्यासस्यामिततेजसः ॥ ६ ॥ मंथनंकुर्वतस्तस्यमुनेरग्निचिकीर्षया ॥ अरण्यामेवसहसातस्यशुक्रमथापतत् ॥ ७ ॥
सोऽविचिंत्यतथापातंममंथारणिमेवच ॥ तस्माच्छुकःसमुद्भूतोव्यासाकृतिमनोहरः ॥ ८ ॥ विस्मयंजनयन्बालःसंजातस्तदरण्यजः ॥ यथाऽध्वरेसमि
द्धोग्निर्भातिहव्येनदीप्तिमान् ॥ ९ ॥ व्यासस्तुसुतमालोक्यविस्मयंपरमंगतः ॥ किमेतदितिसंचिंत्यवरदानाच्छिवस्यवै ॥ १० ॥ तेजोरूपीशुकोजातो
प्यरणीगर्भसंभवः ॥ द्वितीयोग्निरिवात्यर्थंदीप्यमानःस्वतेजसा ॥ ११ ॥ विलोकयामासतदाव्यासस्तुमुदितंसुतम् ॥ दिव्येनतेजसायुक्तंगार्हपत्यमि
वापरम् ॥ १२ ॥ गंगांतःस्नापयामाससमागत्यगिरेस्तदा ॥ पुष्पवृष्टिस्तुखाज्जाताशिशोरुपरितापसाः ॥ १३ ॥ जातकर्मादिकंचक्रेव्यासस्तस्यमहा
त्मनः ॥ देवदुंदुभयोनेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ १४ ॥ जगुर्गंधर्वपतयोमुदितास्तेदिदृक्षवः ॥ विश्वावसुर्नारदश्चतुंबुरुःशुकसंभवे ॥ १५ ॥ तुष्टुवुर्मुदि
ताःसर्वेदेवाविद्याधरास्तथा ॥ दृष्ट्वाव्याससुतंदिव्यमरणीगर्भसंभवम् ॥ १६ ॥ अंतरिक्षात्पपातोर्व्यांदंडःकृष्णाजिनंशुभम् ॥ कमंडलुस्तथादिव्यःशुक
स्यार्थेद्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥ सद्यःसववृधेबालोजातमात्रोतिदीप्तिमान् ॥ तस्योपनयनंचक्रेव्यासोविद्याविधानवित् ॥ १८ ॥ उत्पन्नमात्रंतंवेदाःसरह
स्याःससंग्रहाः ॥ उपतस्थुर्महात्मानंयथास्यपितरंतथा ॥ १९ ॥ यतोदृष्टंशुकीरूपंघृताच्याःसंभवेतदा ॥ शुकेतिनामपुत्रस्यचकारमुनिसत्तमाः ॥ २० ॥

त्यर्थकल्पनात् ॥ व्यासाकृतिश्चासौमनोहरश्चेतिसमस्तम् ॥ ८ ॥ अरण्यजः ॥ अरण्यकाष्ठजइत्यर्थः ॥ शम्याअरण्यकाष्ठत्वात् ॥ यथाध्वरेइति ॥ तथायंदीप्तिमानितिशेषः ॥ ९ ॥
किमेतदिति ॥ कामिन्यभावेकथंपुत्रोत्पत्तिरितिविचिंत्यचिंतांकृत्वाशिवस्यवरदानादेतदभवदितितर्कयामासेतिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ खादाकाशात् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥
॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ उपतस्थुर्मनसिस्फुरणंप्राप्नुवन्नित्यर्थः ॥ १९ ॥ घृताच्याः संभवेतदेति ॥ घृताच्याःशुकीरूपंसंभवेशुकोत्पत्तिसमयेदृष्टं यतोयस्मात्कारणात् ॥ तस्मादेवतदा
तस्मिन्काले ॥ शुकेतिसंधिरार्षः ॥ शुकइतिनामचकारेत्यर्थः ॥ यदुद्देशेनवीर्यपतितंसातस्यमातेतिशुकीमातास्येतिशुकनामकरणतात्पर्यम् ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ घ्राणंमूर्ध्नीति ॥ मस्तकावघ्राणंकृतवानित्यर्थः ॥ २४ ॥ आश्वास्येति ॥ पुत्राध्ययनंश्रुत्वासम्यक्त्वयाऽध्ययनंकृतमित्याश्वास्येत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥
॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अभ्याशेसमीपे ॥ ३२ ॥ तत्त्वेनपरमार्थदृष्ट्येत्यर्थः ॥ पूर्वोक्तंतुत्वयालौकिकदृष्ट्योक्तमितिभावः ॥ ३३ ॥ परमार्थदृष्ट्यैवेदमुक्तमित्याभिप्राये

बृहस्पतिमुपाध्यायंकृत्वाव्याससुतस्तदा ॥ व्रतानिब्रह्मचर्यस्यचकारविधिपूर्वकम् ॥ २१ ॥ सोऽधीत्यनिखिलान्वेदान्सरहस्यान्ससंग्रहान् ॥ धर्मशा
स्त्राणिसर्वाणिकृत्वागुरुकुलेशुकः ॥ २२ ॥ गुरवेदक्षिणांदत्वासमावृत्तोमुनिस्तदा ॥ आजगामपितुःपार्श्वेकृष्णद्वैपायनस्यच ॥ २३ ॥ दृष्ट्वाव्यासःशु
कंप्राप्तंप्रेम्णोत्थायससंभ्रमः ॥ आलिलिंगमुहुर्घ्राणंमूर्ध्नितस्यचकारह ॥ २४ ॥ पप्रच्छकुशलंव्यासस्तथाचाध्ययनंशुचिः ॥ आश्वास्यस्थापयामासशु
कंतत्राऽऽश्रमेशुभे ॥ २५ ॥ दारकर्मततोव्यासःशुकस्यपर्यचिंतयत् ॥ कन्यांमुनिसुतांकांतामपृच्छदतिवेगवान् ॥ २६ ॥ शुकंप्राहसुतंव्यासोवेदो
ऽधीतस्त्वयाऽनघ ॥ धर्मशास्त्राणिसर्वाणिकुरुभार्यांमहामते ॥ २७ ॥ गार्हस्थ्यंचसमासाद्ययजदेवान्पितॄनथ ॥ ऋणान्मोचयमांपुत्रप्राप्यदारान्मनोर
मान् ॥ २८ ॥ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गोनैवचनैवच ॥ तस्मात्पुत्रमहाभागकुरुष्वाद्यगृहाश्रमम् ॥ २९ ॥ कृत्वागृहाश्रमंपुत्रसुखिनंकुरुमांशुक ॥
आशांममहतींपुत्रपूरयस्वमहामते ॥ ३० ॥ तपस्तप्त्वामहाघोरंप्राप्तोऽसित्वमयोनिजः ॥ देवरूपीमहाप्राज्ञपाहिमांपितरंशुक ॥ ३१ ॥ सूतउवाच ॥
इतिवादिनमभ्याशेप्राप्तःप्राहशुकस्तदा ॥ विरक्तःसोऽतिरक्तंतंसाक्षात्पितरमात्मनः ॥ ३२ ॥ शुकउवाच ॥ किंत्वंवदसिधर्मज्ञवेदव्यासमहामते ॥ त
त्त्वेनशाधिशिष्यंमांत्वदाज्ञांकरवाण्यलम् ॥ ३३ ॥ व्यासउवाच ॥ त्वदर्थेयत्तपस्तप्तंमयापुत्रशतंसमाः ॥ प्राप्तस्त्वंचातिदुःखेनशिवस्याऽऽराधनेनच ॥
॥ ३४ ॥ ददामितववित्तंतुप्रार्थयित्वाऽथभूपतिम् ॥ सुखंभुंक्ष्वमहाप्राज्ञप्राप्ययौवनमुत्तमम् ॥ ३५ ॥ शुकउवाच ॥ किंसुखंमानुषेलोकेब्रूहिताततन्नि
रामयम् ॥ दुःखविद्धंसुखंप्राज्ञानवदंतिसुखंकिल ॥ ३६ ॥ स्त्रियंकृत्वामहाभागभवामितद्वशानुगः ॥ सुखंकिंपरतंत्रस्यस्त्रीजितस्यविशेषतः ॥ ३७ ॥
कदाचिदपिमुच्येतलोहकाष्ठादियंत्रितः ॥ पुत्रदारैर्निबद्धस्तुनविमुच्येतकर्हिचित् ॥ ३८ ॥ विण्मूत्रसंभवोदेहोनारीणांतन्मयस्तथा ॥ कःप्रीतिंतत्रविप्रें
द्रविबुधःकर्तुमिच्छति ॥ ३९ ॥ अयोनिजोऽहंविप्रर्षेयोनौमेकीदृशीमतिः ॥ नवांछाम्यहमग्रेपियोनावेवसमुद्भवम् ॥ ४० ॥ विट्सुखंकिमुवांछामित्यक्त्वा
त्मसुखमद्भुतम् ॥ आत्मारामश्चभूयोऽपिनभवत्यतिलोलुपः ॥ ४१ ॥ प्रथमंपठितावेदामयाविस्तारिताश्वते ॥ हिंसामयास्तेपठिताःकर्ममार्गप्रवर्तकाः ॥ ४२ ॥

णव्यासआह ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ निरामयम् ॥ दुःखेनासंभिन्नमित्यर्थः ॥ दुःखविद्धंतुसुखंनैवसुखंभवतीतिपंडितावदंतीत्याह दुःखविद्धमिति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥
॥ ४१ ॥ विस्तारिताविचारिताइत्यर्थः ॥ तत्रापिनशांतिर्लब्धातेषांहिंसामयत्वादित्याह हिंसेति ॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ कृत्वेति ॥ एतत्रासादेवबृहस्पतिंप्रणम्य ज्ञानप्राप्त्यर्थंत्वत्समीपमागतोस्मीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ नभचक्रवत्नक्षत्रचक्रवदित्यर्थः ॥ ४६ ॥ निजतत्त्वविचारणादितिल्यब्लोपेपंचमी॥
तंविहायेत्यर्थः॥मूढानांसुखबुद्धिःसंसारेत्वकिंचित्करेत्याह मूढानामिति॥४७॥सधर्माइति॥श्वाश्वसूकरैःसधर्माः समानधर्मवंतइत्यथः॥समासांतविधेरनित्यत्वात्धर्मादनिचूकेवलादित्यनिजभावः
॥ ४८ ॥ मानुष्यमिति ॥ एतादृशोयदिबध्येततर्हिमोक्षोच्छेदएवस्यादितिभावः ॥ ४९॥५०॥ तर्हिकःपंडितस्तत्राह नबाध्यतइति कूटस्थवस्त्वनुभवेनगुणत्रयासंबद्धइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ भव

बृहस्पतिर्गुरुःप्रातःसोऽपिमग्नोगृहार्णवे ॥ अविद्याग्रस्तहृदयःकथंतारयितुंक्षमः ॥ ४३ ॥ रोगग्रस्तोयथावैद्यःपररोगचिकित्सकः ॥ तथागुरुर्मुमुक्षोर्मे
गृहस्थोऽयंविडंबना ॥ ४४ ॥ कृत्वाप्रणामंगुरवेत्वत्समीपमुपागतः ॥ त्राहिमांतत्त्वबोधेनभीतंसंसारसर्पतः ॥४५॥ संसारेऽस्मिन्महाघोरेभ्रमणंनभचक्र
वत् ॥ नचविश्रमणंक्वापिसूर्यस्येवदिवानिशि ॥ ४६ ॥ किंसुखंतातसंसारेनिजतत्त्वविचारणात् ॥ मूढानांसुखबुद्धिस्तुविट्सुकीटसुखंयथा ॥ ४७ ॥
अधीत्यवेदशास्त्राणिसंसारेरागिणश्चये ॥ तेभ्यःपरोनमूर्खोऽस्तिसधर्माःश्वाश्वसूकरैः॥४८॥मानुष्यंदुर्लभंप्राप्यवेदशास्त्राण्यधीत्यच ॥ बध्यतेयदिसंसारे
कोविमुच्येतमानवः ॥ ४९ ॥ नातः परतरंलोकेक्वचिदाश्चर्यमद्भुतम् ॥ पुत्रदारगृहासक्तःपंडितःपरिगीयते ॥५०॥ नबाध्यतेयःसंसारेनरोमायागुणैस्त्रि
भिः ॥ सविद्वान्सचमेधावीशास्त्रपारंगतोहिसः ॥ ५१ ॥ किंवृथाऽध्ययनेनात्रदृढबंधकरेणच ॥ पठितव्यंतदेवाशुमोचयेद्भवबंधनात् ॥ ५२ ॥ गृह्णाति
पुरुषंयस्माद्गृहंतेनप्रकीर्तितम् ॥ क्वसुखंबंधनागारेतेनभीतोऽस्म्यहंपितः ॥ ५३ ॥ येऽबुधामंदमतयोविधिनामुषिताश्चये ॥ तेप्राप्यमानुषंजन्मपुनर्बं
धंविशंत्युत ॥ ५४ ॥ व्यासउवाच ॥ नगृहंबंधनागारंबंधनेनचकारणम् ॥ मनसायोविनिर्मुक्तोगृहस्थोपिविमुच्यते ॥ ५५ ॥ न्यायागतधनःकुर्वन्वेदो
क्तंविधिवत्क्रमात् ॥ गृहस्थोपिविमुच्येतश्राद्धकृत्सत्यवाक्छुचिः ॥ ५६ ॥ ब्रह्मचारीयतिश्चैववानप्रस्थोव्रतास्थितः ॥ गृहस्थंसमुपासंतेमध्याह्नातिक्रमे
सदा ॥ ५७ ॥ श्रद्धयाचान्नदानेनवाचासूनृतयातथा ॥ उपकुर्वंतिधर्मस्थागृहाश्रमनिवासिनः॥५८॥गृहाश्रमात्परोधर्मोनदृष्टोनचवैश्रुतः ॥ वसिष्ठादिभि
राचार्यैर्ज्ञानिभिःसमुपाश्रितः ॥ ५९ ॥ किमसाध्यंमहाभागवेदोक्तानिचकुर्वतः ॥ स्वर्गंमोक्षंचसज्जन्मयद्यद्वांछतितद्भवेत् ॥ ६० ॥ आश्रमादाश्रमंगच्छे
दितिधर्मविदोविदुः॥तस्मादग्निंसमाधायकुरुकर्माण्यतंद्रितः॥६१॥देवान्पितॄन्मनुष्यांश्चसंतर्प्यविधिवत्सुत ॥ पुत्रमुत्पाद्यधर्मज्ञसंयोज्यचगृहाश्रमे॥६२॥

बंधनादत्रयदितिशेषः॥ ५२ ॥ गृह्णातीति ॥ बध्नातीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४॥ व्यासस्तुकुटुंबेशुचौदेशेस्वाध्यायमधीयानोधार्मिकान्विदधदित्यादिछांदोग्यश्रुतिमनुसृत्यगृहस्थाश्रमंश्रेष्ठत्वेनकथ
यति।।नगृहंबंधनागारमिति॥नहिजडंगृहंपुरुषंबध्नातिनचान्यद्बंधनेकारणमस्तिकिंतुमनसआसक्तिमात्रंकारणंतांविहायसंसारंकुर्वाणोमुच्यतएवेत्यर्थः॥५५॥५६॥ ब्रह्मचारीति ॥ गृहस्थाश्र
मेवसंस्तेभ्योभैक्ष्यंदत्वातत्पुण्यभागीभवतीत्यर्थः ॥ ५७॥ उपकुर्वंतीति ॥ पुण्यादिदानेनेत्यर्थः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ एतद्ग्रंथस्यावांतरतात्पर्यंतुज्ञानाधिकारप्राप्तिपर्यंतंकर्ममार्गोनिष्कामतयाऽऽश्रयितव्यइति ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधे चतुर्दशोध्यायः ॥ १४ ॥ सप्तषष्टिश्लोकवर्यैःशुकवैराग्यमुच्यते ॥ श्रीदेव्याचोपदेशश्चहरयेकृतउच्यते ॥ १ ॥ पितुर्वाक्यंश्रुत्वाशुकउवाच नाहमिति ॥ गृहंजायासंबंधंगृहस्थाश्रमंवावागुरामृगबांधि

त्यक्त्वागृहंवनंगत्वाकर्तासिव्रतमुत्तमम् ॥ वानप्रस्थाश्रमंकृत्वासंन्यासंचततःपरम् ॥ ६३ ॥ इंद्रियाणिमहाभागमादकानिसुनिश्चितम् ॥ अदारस्यदुरंतानि पंचैवमनसासह ॥ ६४ ॥ तस्माद्दारान्प्रकुर्वीततज्जयायमहामते ॥ वार्धकेतपआतिष्ठेदितिशास्त्रोदितंवचः ॥ ६५ ॥ विश्वामित्रोमहाभागतपःकृत्वाऽतिदुश्चर म् ॥ त्रीणिवर्षसहस्राणिनिराहारोजितेंद्रियः ॥ ६६ ॥ मोहितश्चमहातेजावनेमेनकयास्थितः ॥ शकुंतलासमुत्पन्नापुत्रीतद्वीर्यजाशुभा ॥ ६७ ॥ दृष्ट्वादाशसु तांकालींपितामम पराशरः ॥ कामबाणार्दितःकन्यांतांजग्राहोडुपेस्थितः ॥ ६८ ॥ ब्रह्मापिस्वसुतांदृष्ट्वापंचबाणप्रपीडितः ॥ धावमानश्चरुद्रेणमूर्छितश्चनि वारितः ॥ ६९ ॥ तस्मात्त्वमपिकल्याणकुरुमेवचनंहितम् ॥ कुलजांकन्यकांवृत्वावेदमार्गसमाश्रय ॥ ७० ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेम० प्रथमस्कंधेचतुर्दशो ध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ नाहंगृहंकरिष्यामिदुःखदंसर्वदापितः ॥ वागुरासदृशंनित्यंबंधनंसर्वदेहिनाम् ॥ १ ॥ धनचिंतातुराणांहिक्वसुखं तातदृश्यते ॥ स्वजनैःखलुपीड्यंतेनिर्धनालोलुपाजनाः ॥ २ ॥ इंद्रोऽपिनसुखीतादृग्यादृशोभिक्षुनिःस्पृहः ॥ कोऽन्यःस्यादिहसंसारेत्रिलोकीविभवेसति ॥ ३ ॥ तपंतंतापसंदृष्ट्वामघवादुःखितोभवन् ॥ विघ्नान्बहुविधानस्यकरोतिचदिवस्पतिः ॥ ४ ॥ ब्रह्माऽपिनसुखीविष्णुर्लक्ष्मींप्राप्यमनोरमाम् ॥ खेदंप्रा प्नोतिसततंसंग्रामैरसुरैःसह ॥ ५ ॥ करोतिविपुलान्यत्नांस्तपश्चरतिदुश्चरम् ॥ रमापतिरपिश्रीमान्कस्यास्तिविपुलंसुखम् ॥ ६ ॥ शंकरोऽपिसदादुःखीभ वत्येवचवेद्म्यहम् ॥ तपश्चर्यांप्रकुर्वाणोदैत्ययुद्धकरःसदा ॥ ७ ॥ कदाचिन्नसुखीशेतेधनवानपिलोलुपः ॥ निर्धनस्तुकथंतातसुखंप्राप्नोतिमानवः ॥ ८ ॥ जानन्नपिमहाभागपुत्रंवावीर्यसंभवम् ॥ नियोक्ष्यसिमहाघोरेसंसारेदुःखदेसदा ॥ ९ ॥ जन्मदुःखंजरादुःखंदुःखंचमरणेतथा ॥ गर्भवासेपुनर्दुःखंविष्ठामूत्रमये पितः ॥ १० ॥ तस्मादतिशयंदुःखंतृष्णालोभसमुद्भवम् ॥ याञ्चायांपरमंदुःखंमरणादपिमानद ॥ ११ ॥ प्रतिग्रहधनाविप्रानबुद्धिबलजीवनाः ॥ पराशाप रमंदुःखंमरणंचादिनेदिने ॥ १२ ॥ पठित्वासकलान्वेदाञ्छास्त्राणिचसमंततः ॥ गत्वाचधनिनांकार्यास्तुतिःसर्वात्मनाबुधैः ॥ १३ ॥ एकोदरस्यकाचिंतापत्रमू लफलादिभिः ॥ येनकेनाप्युपायेनसंतुष्टयाचप्रपूर्यते ॥ १४ ॥ भार्यापुत्रास्तथापौत्राःकुटुंबेविपुलेसति ॥ पूरणार्थंमहद्दुःखंकसुखंपितरद्भुतम् ॥ १५ ॥

नीरज्जुस्तत्सदृशंबंधकम् ॥ १ ॥ २ ॥ त्रिलोकीविभवेसतिइंद्रोऽपिनसुखीत्यन्वयः ॥ ३ ॥ इंद्रदुःखंकथयति तपंतमिति ॥ भवन्निितिशत्रंतंव्याससंबोधनम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ जानन्नपीति ॥ इत्थं जानन्नपिमामौरसंपुत्रंकथमेवंनियोजयसीत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ मरणंचेति ॥ अपमानएवमरणंप्रतिदिनम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ विरक्तस्यनैवदुःखमित्याह एकोदरस्येति ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ प्रारब्धंसंचितंवर्तमानंचत्रिविधंकर्ममूलजमविद्याजन्यंयथानश्येदित्यन्वयः ॥ १७ ॥ १८ ॥ भोगैर्वीर्यंहराति ॥ पूर्णधनंमनश्चकुटिलभाषणैः॥स्तेनश्चोरः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥
अश्रूणिनेत्रजलानि ॥ वेपथुःकंपः ॥ २२ ॥ २३ ॥ वेदसंमितंवेदवत्प्रमाणवाक्यम् ॥ २४ ॥ काचसेति ॥ काप्यनिर्वचनीयेत्यर्थः ॥ किंस्विदितिवितर्के ॥ दुष्करादुष्करयत्नसाध्येत्यर्थः

योगशास्त्रंवदममज्ञानशास्त्रंसुखाकरम् ॥ कर्मकांडेऽखिलेतातनरमेऽहंकदाचन ॥ १६ ॥ वदकर्मक्षयोपायंप्रारब्धंसंचितंतथा ॥ वर्तमानंयथानश्येत्त्रि
विधंकर्ममूलजम् ॥ १७ ॥ जलूकेवसदानारीरुधिरंपिबतीतिवै ॥ मूर्खस्तुनविजानातिमोहितोभावचेष्टितैः ॥ १८ ॥ भोगैर्वीर्यंधनंपूर्णमनःकुटिलभाष
णैः ॥ कांताहरतिसर्वस्वंकःस्तेनस्तादृशोऽपरः ॥ १९ ॥ निद्रासुखविनाशार्थंमूर्खस्तुदारसंग्रहम् ॥ करोतिवंचितोधात्राद्दुःखायनसुखायच ॥ २० ॥
सूतउवाच ॥ एवंविधानिवाक्यानिश्रुत्वाव्यासःशुकस्यच ॥ संप्रापमहतींचिंतांकिंकरोमीत्यसंशयम् ॥ २१ ॥ तस्यसुस्रुवुरश्रूणिलोचनाद्दुःखजानि
च ॥ वेपथुश्चशरीरेऽभूद्ग्लानिंप्रापमनस्तथा ॥ २२ ॥ शोचंतंपितरंदृष्ट्वादीनंशोकपरिप्लुतम् ॥ उवाचपितरंव्यासंविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ २३ ॥ अहो
मायाबलंचोग्रंयन्मोहयतिपंडितम् ॥ वेदांतस्यचकर्तारंसर्वज्ञंवेदसंमितम् ॥ २४ ॥ नजानेकाचसामायाकिंस्वित्साऽतीवदुष्करा॥यामोहयतिविद्वांसंव्यासं
सत्यवतीसुतम् ॥२५॥ पुराणानांचवक्ताचनिर्माताभारतस्यच॥विभागकर्तावेदानांसोऽपिमोहमुपागतः ॥ २६॥ तांयामिशरणंदेवींयामोहयतिवैजगत्॥
ब्रह्मविष्णुहरादींश्चकथाऽन्येषांचकीदृशी ॥ २७ ॥ कोप्यस्तित्रिषुलोकेषुयोनमुह्यतिमायया ॥ यन्मोहंगमिताःपूर्वंब्रह्मविष्णुहरादयः ॥ २८ ॥ अहो
बलमहोवीर्यंदेव्याखलुविनिर्मितम् ॥ माययैववशंनीतःसर्वज्ञईश्वरःप्रभुः ॥ २९ ॥ विष्णवंशसंभवोव्यासइतिपौराणिकाजगुः ॥ सोऽपिमोहार्णवेमग्नो
भग्नपोतोवणिग्यथा ॥ ३० ॥ अश्रुपातंकरोत्यद्यविवशःप्राकृतोयथा ॥ अहोमायाबलंचैतद्दुस्त्यजंपंडितैरपि ॥ ३१ ॥ कोऽयंकोऽहंकथंचेहकीदृशो
ऽयंभ्रमःकिल ॥ पंचभूतात्मकेदेहेपितापुत्रेतिवासना ॥ ३२ ॥ बलिष्ठाखलुमायेयंमायिनामपिमोहिनी ॥ ययाऽभिभूतःकृष्णोऽपिकरोतिरोदनंद्विजः॥
॥ ३३ ॥ सूतउवाच ॥ तांनत्वामनसादेवींसर्वकारणकारणम् ॥ जननींसर्वदेवानांब्रह्मादीनांतथेश्वरीम् ॥ ३४ ॥ पितरंप्राहदीनंतंशोकार्णवपरिप्लुतम् ॥
अरणीसंभवोव्यासंहेतुमद्वचनंशुभम् ॥ ३५ ॥ पाराशर्यमहाभागसर्वेषांबोधदःस्वयम् ॥ किंशोकंकुरुषेस्वामिन्यथाऽज्ञःप्राकृतोनरः ॥ ३६ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यासशांत्यर्थंदेवींप्रार्थयति॥तांयामीति ॥ अंतर्यामिरूपिणीत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ ईश्वरोविष्णुः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कोऽयमिति ॥ अयंव्यासोममकःनकोपितथाऽ
हंशुकएतस्यकःनकोप्यथापिकीदृशोऽयंभ्रमएतस्यममगृहस्थाश्रमेणकल्याणंभवतित्विति॥कथंचेहपंचभूतात्मकेमेदेहेपितापुत्रइत्येवंरूपावासनाआश्चर्यमेतदित्यर्थः ॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥

विभ्रमोऽयंमहात्मनीति ॥ कथमितिशेषः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पुत्रोऽहंकिंकरोमीति ॥ ममोपयोगःकइत्यर्थः ॥ ननुपितुःपरलोकक्रियार्थंपुत्रोऽपेक्षितइतिचेन्न ॥ तद्वचनस्यकर्मठश्रद्धाजा
ड्याभिप्रायकत्वात्॥अतएवब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेदितिसंन्यासोब्रह्मचारिणामुक्तइतिभावः॥४०॥ अजीगर्तेनब्राह्मणेनातएवस्वपुत्रोद्रव्यंगृहीत्वाहरिश्चंद्रायपश्वर्थंसमर्पितइत्याह अजीगर्तेनेति ॥
तस्माद्द्रव्यमेवसुखदंनपुत्रादिकमित्यर्थः॥इयंकथासप्तमस्कंधेवक्ष्यमाणाऽस्ति॥४१॥४२॥दैवज्ञइति ॥दैवस्यसूक्ष्मत्वात्सूक्ष्मज्ञइत्यर्थः॥४३॥४४॥वृद्धगामिनीवृद्धाश्रयिण्यपीयंमतिरित्यर्थः ४५
॥४६॥चतुर्थाश्रमयोग्यस्यशुकपुत्रस्यैतद्भागवतोपदेशादन्योऽपियोविरक्तःपुत्रसदृशःप्रियश्चतस्माएवैतद्भागवतंवक्तव्यंनान्यस्माइतिसूचितम्॥ब्रह्मसंमितंवेदसंमितम् ॥४७॥ भूषणंमुख्यंसा

अद्याहंतवपुत्रोऽस्मिनजानेपूर्वजन्मनि ॥ कोऽहंकस्त्वंमहाभागविभ्रमोऽयंमहात्मनि ॥ ३७ ॥ कुरुधैर्यंप्रबुध्यस्वमाविषादेमनःकृथाः ॥ मोहजाल
मिमंमत्वामुंचशोकंमहामते ॥ ३८ ॥ क्षुधानिवृत्तिर्भक्ष्येणनपुत्रदर्शनेनच ॥ पिपासाजलपानेनयातिनैवात्मजेक्षणात् ॥ ३९ ॥ घ्राणंसुखंसुगंधेनक
र्णजंश्रवणेनच ॥ स्त्रीसुखंतुस्त्रियानूनंपुत्रोऽहंकिंकरोमिते ॥ ४० ॥ अजीगर्तेनपुत्रोऽपिहरिश्चंद्रायभूभुजे ॥ पशुकामाययज्ञार्थंदत्तोमौल्येनसर्वथा ॥
॥ ४१ ॥ सुखानांसाधनंद्रव्यंधनात्सुखसमुच्चयः ॥ धनमर्जयलोभश्चेत्पुत्रोऽहंकिंकरोम्यहम् ॥ ४२ ॥ मांप्रबोधयबुद्ध्यात्वंदैवज्ञोसिमहामते ॥ यथा
मुच्येयमत्यंतंगर्भवासभयान्मुने ॥ ४३ ॥ दुर्लभंमानुषंजन्मकर्मभूमाविहानघ ॥ तत्रापिब्राह्मणत्वंवैदुर्लभंचोत्तमेकुले ॥ ४४ ॥ बद्धोऽहमितिमेबुद्धि
र्नापसर्पतिचित्ततः ॥ संसारवासनाजालेनिविष्टावृद्धगामिनी ॥ ४५ ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्तस्तुतदाव्यासःपुत्रेणामितबुद्धिना ॥ प्रत्युवाचशुकंशां
तंचतुर्थाश्रममानसम् ॥ ४६ ॥ व्यासउवाच ॥ पठपुत्रमहाभागमयाभागवतंकृतम् ॥ शुभंनचातिविस्तीर्णंपुराणंब्रह्मसंमितम् ॥ ४७ ॥ स्कंधाद्वा
दशतत्रैवपंचलक्षणसंयुतम् ॥ सर्वेषांचपुराणानांभूषणंममसंमतम् ॥ ४८ ॥ सदसज्ज्ञानविज्ञानंश्रुतमात्रेणजायते ॥ येनभागवतेनेहतत्पठत्वंमहाम
ते ॥ ४९ ॥ वटपत्रशयानायविष्णवेबालरूपिणे ॥ केनास्मिबालभावेननिर्मितोऽहंचिदात्मना ॥ ५० ॥ किमर्थंकेनद्रव्येणकथंजानामिचाखिलम् ॥
इत्येवंचिंत्यमानायमुकुंदायमहात्मने ॥ ५१ ॥

म्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मप्रतिपादकत्वादेतस्यसर्वपुराणश्रेष्ठत्वंयुक्तमेव ॥ अन्यपुराणानांतुसाम्यावस्थमायाजन्यैकैकसत्वादिगुणोपाधिहरिहरब्रह्मादिकप्रतिपादकत्वान्नमुख्यत्वमितिभावः
॥४८॥सदसज्ज्ञानविज्ञानमिति॥येनश्रुतमात्रेणसत्ब्रह्मजगदसदेतयोःसदसतोर्ब्रह्मजगतोःसत्त्वेनासत्त्वेनचज्ञानंपरोक्षज्ञानंविज्ञानमपरोक्षज्ञानंचजायतइत्यर्थः ॥४९॥ इदंभागवतंकेनकस्माउप
दिष्टमितिचेत्तत्राऽऽह॥वटपत्रइति॥कथंभूताय केनकारणेनाहंबालभावेनस्थितोस्मिकिंचकेनचिदात्मनाकेनचेतनेनपुरुषेणाहंनिर्मितोस्मि ॥५०॥ किमर्थंकस्मैप्रयोजनायचानिर्मितोस्मिकेनद्रव्ये
णपृथिव्यादिद्रव्यमध्येकेनद्रव्येणाहंनिर्मितोस्मि॥किंचेदमखिलंसर्वमहंकथंजानामिज्ञास्यामीत्येवंप्रकारेणचिंतयतेइत्यर्थः ॥ ५१ ॥

एतत्सर्वशंकानिवृत्त्यर्थंसर्वार्थदंवाक्यंभगवत्याश्लोकार्धेनप्रोक्तम्॥किंतत्॥सर्वंखल्विदंजगदहमेवसनातनमस्मि॥बाधायांसामानाधिकरण्येनसर्वंदृश्यमात्रंमिथ्यारूपंनास्ति॥ किंतुअहंसनातनब्रह्मरूपाकालत्रयाबाध्यासच्चिदानंदरूपिण्यहमेवास्मि॥अनेनवाक्येनसर्वंखल्विदंब्रह्मेतिवाक्यस्यार्थउक्तः॥ ननुमिथ्याजगतोभावेऽपिचेतनांतरसंभावनास्यात्तदर्थंनेहनानास्तिकिंचनेत्यस्यार्थमुपदिशतिनान्यदस्तिसनातनमिति॥मत्तोऽन्यद्भिन्नंसनातनंद्वितीयंचेतनमपिनास्ति।तथाचसर्वदृश्यनिषेधेनचेतनांतरनिषेधेनचैकमेवाद्वितीयंब्रह्मेतिमहावाक्यार्थउपदिष्टोभवति॥तेनचत्वयाय

श्लोकार्धेनतयाप्रोक्तंभगवत्याऽखिलार्थदम् ॥ सर्वंखल्विदमेवाहंनान्यदस्तिसनातनम् ॥ ५२ ॥ तद्वचोविष्णुनापूर्वंसंविज्ञातंमनस्यपि ॥ केनोक्तावागियंसत्याचिंतयामासचेतसा ॥ ५३ ॥ कथंवेद्मिप्रवक्तारंस्त्रीपुंसौवानपुंसकम् ॥ इतिचिंताप्रपन्नेनधृतंभागवतंहृदि ॥ ५४ ॥ पुनःपुनःकृतोच्चारस्तस्मिन्नेवास्तचेतसा ॥ वटपत्रेशयानःसन्नभूच्चिंतासमन्वितः ॥ ५५ ॥ तदाशांताभगवतीप्रादुरासचतुर्भुजा ॥ शंखचक्रगदापद्मवरायुधधराशिवा ॥ ५६ ॥ दिव्यांबरधरादेवीदिव्यभूषणभूषिता ॥ संयुतासदृशीभिश्चसखीभिःस्वविभूतिभिः ॥ ५७ ॥ प्रादुर्बभूवतस्याग्रेविष्णोरमिततेजसः ॥ मंदहास्यंप्रयुंजानामहालक्ष्मीःशुभानना ॥ ५८ ॥ सूतउवाच ॥ तांतथासंस्थितांदृष्ट्वाहृदयेकमलेक्षणः ॥ विस्मितःसलिलेतस्मिन्निराधारांमनोरमाम् ॥ ५९ ॥ रतिर्भूतिस्तथाबुद्धिर्मतिःकीर्तिःस्मृतिर्धृतिः ॥ श्रद्धामेधास्वधास्वाहाक्षुधानिद्रादयागतिः ॥ ६० ॥ तुष्टिःपुष्टिःक्षमालज्जाजृंभातंद्राचशक्तयः ॥ संस्थिताःसर्वतःपार्श्वेमहादेव्याःपृथक्पृथक् ॥ ६१ ॥ वरायुधधराःसर्वानानाभूषणभूषिताः ॥ मंदारमालाकुलितामुक्ताहारविराजिताः ॥ ६२ ॥ तांदृष्ट्वाताश्चसंवीक्ष्यतस्मिन्नेकार्णवेजले ॥ विस्मयाविष्टहृदयःसंबभूवजनार्दनः ॥ ६३ ॥ चिंतयामाससर्वात्माद्दृष्टमायोतिविस्मितः ॥ कुतोभूताःस्त्रियःसर्वाःकुतोऽहंवटतल्पगः ॥ ६४ ॥ अस्मिन्नेकार्णवेघोरेन्यग्रोधःकथमुत्थितः ॥ केनाहंस्थापितोऽस्म्यत्रशिशुंकृत्वाशुभाकृतिः ॥ ६५ ॥ ममेयंजननीनोवामायावाकापिदुर्घटा ॥ दर्शनंकेनचित्त्वद्यदत्तंवाकेनहेतुना ॥ ६६ ॥ किंमयाचात्रवक्तव्यंगंतव्यंवानवाक्वचित् ॥ मौनमास्थायतिष्ठेयंबालभावादतंद्रितः ॥ ६७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

द्यचिंत्यतेतस्यसर्वस्यकारणंसाच्चिदानंदरूपिण्यद्वितीयानिर्वचनीयशक्तिमत्यहमेवभगवत्यस्तीत्युपदिष्टंभवति ॥ ५२ ॥ तद्वचइति ॥ संविज्ञातंविधृतमित्यर्थः ॥ ५३ ॥ भागवतमर्धश्लोकरूपंतद्धृतंहृदितस्यजपंचकारेत्यर्थः॥५४॥अस्तचेतसास्थापितचेतसा॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥तांलक्ष्मींताश्चपरिवारशक्तीश्च ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥देवींदृश्यमानामुत्प्रेक्षतेममेयंजननीति॥दर्शनंकेनचिदिति॥केनचिदनिर्वचनीयेनदेवताविशेषेणवाकेनापिहेतुनाकारणेनदर्शनमद्यदत्तंवा ॥ ६६ ॥ अत्रनिश्चयाभावेकिंवामयावक्तव्यम्॥क्वचिद्वादेशेमयागंतव्यंनवागंतव्यमितिकिमप्यहंनजानेकेवलंबालभावादतंद्रितोमौनमास्थायाश्रित्यातिष्ठेयमित्येवंमयास्मिन्समयेकर्तव्यंनान्यादितिभावः॥६७॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेपंचदशोध्यायः १५॥

एकषष्टिश्लोकवर्यैर्देवीभाषणपूर्वकम् ॥ उपदिष्टंशुकायैतत्पुराणमितिचोच्यते ॥ १ ॥ किंविस्मितोह्यसीति ॥ यद्यहंनवीनात्वदपरिचितादेवीवामायावास्याम् ॥ तदातवविस्मयोयुक्तोनचत
थास्ति किंतु तवैवशक्तिरस्मीतिभावः ॥ १ ॥ ननुतर्हिमयाकुतोनस्मर्यतइतिचेत्तत्राह महाशक्त्याइति ॥ महाशक्तिर्मायाशबलब्रह्मरूपिणीतस्याःप्रभावेणावरणरूपेणत्वंमांविस्मृतवान्अतो
मांनस्मरसि ॥ ननुममाधुनैवजन्मतथाचतवममचसंबंधोनैवकदापिजातस्ततःकथमुच्यतेविस्मृतवानसीतिचेत्तत्राह पुरेति ॥ पुरापूर्वंप्रभवेसृष्टौतथापूर्वेप्रलयेजातेत्वंपुनःपुनर्भूत्वाभूत्वाउत्पद्यो
त्पद्यतिष्ठसीतिशेषः ॥ तथाचतस्मिंस्तस्मिञ्जन्मन्यहंत्वच्छक्तिरभवंतांमांनजानासीत्यतोविस्मृतवानित्युक्तंसत्यमेवेतिभावः ॥ २ ॥ ननुकासामहाशक्तिस्तत्राह निर्गुणेति ॥ साम्यावस्थो
पाधिकेत्यर्थः ॥ तर्ह्यहंकस्तत्राह सगुणस्त्वमिति ॥ तर्हित्वंकासितत्राह तथाप्यहमिति ॥ यथात्वंसगुणस्तथैवाहंसगुणास्मीत्यर्थः ॥ तवकोसौगुणस्तत्राह सात्त्विकीति॥सात्त्विकीपराशक्ति

व्यासउवाच ॥ दृष्ट्वातांविस्मितंदेवंशयानंवटपत्रके॥उवाचसस्मितंवाक्यंविष्णोकिंविस्मितोह्यसि ॥१॥ महाशक्त्याःप्रभावेणत्वंमांविस्मृतवान्पुरा ॥ प्रभवे
प्रलयेजातेभूत्वाभूत्वापुनःपुनः॥२॥निर्गुणासापराशक्तिःसगुणस्त्वंतथाप्यहम् ॥ सात्त्विकीकिलयाशक्तिस्तांशक्तिंविद्धिमामिकाम् ॥३॥ त्वन्नाभिकमला
द्ब्रह्माभविष्यतिप्रजापतिः॥ सकर्तासर्वलोकस्यरजोगुणसमन्वितः॥४॥ सतदातपआस्थायप्राप्यशक्तिमनुत्तमाम् ॥ रजसारक्तवर्णंचकरिष्यतिजगत्त्रयम्॥
॥५॥सगुणान्पंचभूतांश्चसमुत्पाद्यमहामतिः ॥ इंद्रियाणींद्रियेशांश्चमनःपूर्वान्समंततः॥६॥करिष्यतिततःसर्गंतेनकर्तासउच्यते॥विश्वस्यास्यमहाभागत्वं
वैपालयितातथा॥७॥ तद्भ्रुवोर्मध्यदेशाच्चक्रोधाद्रुद्रोभविष्यति॥तपःकृत्वामहाघोरंप्राप्यशक्तिंतुतामसीम्॥८॥कल्पांतेसोपिसंहर्ताभविष्यतिमहामते॥ ते
नाहंत्वामुपायातासात्त्विकींत्वमवेहिमाम्॥९॥स्थास्येहंत्वत्समीपस्थासदाहंमधुसूदन॥हृदयेतेकृतावासाभवामिसततंकिल ॥१०॥ विष्णुरुवाच ॥ श्लोक
स्यार्धंमयापूर्वंश्रुतंदेविस्फुटाक्षरम्॥तत्केनोक्तंवरारोहेरहस्यंपरमंशिवम्॥११॥तन्मेब्रूहिवरारोहेसंशयोयंवरानने ॥निर्धनोहियथाद्रव्यंतत्स्मरामिपुनःपुनः
॥१२॥व्यासउवाच ॥ विष्णोस्तद्वचनंश्रुत्वामहालक्ष्मीःस्मितानना॥उवाचपरयाप्रीत्यावचनंचारुहासिनी॥१३॥महालक्ष्मीरुवाच॥ शृणुशौरेवचोमह्यंस
गुणाऽहंचतुर्भुजा॥मांजानासिनजानासिनिर्गुणांसगुणालयाम् ॥१४॥ त्वंजानीहिमहाभागतयातत्प्रकटीकृतम्॥पुण्यंभागवतंविद्धिवेदसारंशुभावहम् ॥१५॥

स्तांमामिकांमत्संबंधिनींविद्धिसत्वगुणात्मिकाहमित्यर्थः॥३॥किमर्थमुत्पादितोस्मीत्यस्योत्तरमाह त्वन्नाभीति॥४॥५॥ सगुणान्गुणसहितान्पंचभूतानित्यर्थः॥पुंलिंगमार्षम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥
तेनेति॥सृष्ट्यादिनिमित्तेन॥९॥१०॥तत्केनोक्तमिति॥अत्रययोक्तंश्लोकार्धंसामूर्तिर्विष्णुनादृष्टाआस्तिअतएवतृतीयस्कंधेमणिद्वीपाधिवासिनींदृष्ट्वाविष्णुनोक्तम् ॥ गायंतीदोलयंतीचबालभा
वान्मयेक्षितेति॥तस्मात्केनोक्तमित्यत्रययाश्लोकार्धमुक्तंसातदर्थमुक्त्वातिरोहितासाकाभवतीकिंतत्त्वाभवतीतितस्याःस्वरूपनिर्धारणार्थोयंप्रश्नइतिमंतव्यम् ॥११॥१२॥१३॥१४ ॥ यांनिर्गु
णांगुणत्रयोपचयापचयराहितसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणींनजानासित्वंतयामूलदेव्याभुवनेश्वर्यातत्प्रकटीकृतमित्याह तयातत्प्रकटीकृतामिति ॥ भागवतमितिभगवत्यामायोपाधिकब्र
ह्मरूपिण्याःप्रतिपादकमर्धश्लोकात्मकंसूत्रभूतमेवसर्ववेदसारंसर्वंखल्विदंब्रह्मनेहनानास्तिकिंचनेतिसर्ववेदतात्पर्यार्थप्रतिपादकवाक्यार्थाभिलापकंपुराणंमंत्ररूपंप्रकटीकृतंविद्धि ॥ १५ ॥

नन्वेतादृशंरहस्यंभुवनेश्वर्यापामरायबालकायमह्यंकिमित्युपदिष्टमितिचेत्तत्राह कृपांचेति ॥ नान्यदत्रकारणंपश्यामिकेवलंभगवतीकृपैवात्रकारणंमन्ये॥ ययास्वमुखेनैवातिरहस्यमुक्तम्॥ १६॥ महाविद्याश्रीभुवनेश्वरीतयाप्रकाशितम् ॥ १७ ॥ इदंयदित्वयानुभूयतेतदातःपरंकिमपिवेदितव्यमवशिष्टंनैवास्ति ॥ वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमिति ॥ब्रह्मैवेदममृतंपुरस्ताद्ब्रह्मपश्चाद्दक्षिणतश्चोत्तरेण ॥ अधश्चोर्ध्वंचप्रसृतंब्रह्मैवेदंविश्वंवरिष्ठमित्यादिश्रुतिभिःसर्वकारणज्ञानेनकार्यमात्रज्ञानस्यप्रतिज्ञानात्॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥ २३॥ क्रियाकारणेति ॥ कार्य

कृपांचमहतींमन्येदेव्याःशत्रुनिषूदन ॥ ययाप्रोक्तंपरंगुह्यंहितायतवसुव्रत ॥ १६ ॥ रक्षणीयंसदाचित्तेनविस्मार्यंकदाचन ॥ सारंहिसर्वशास्त्राणांमहाविद्याप्रकाशितम् ॥ १७ ॥ नातःपरंवेदितव्यंवर्ततेभुवनत्रये ॥ प्रियोसिखलुदेव्यास्त्वंतेनतेव्याहृतंवचः ॥ १८ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिश्रुत्वावचोदेव्यामहालक्ष्म्याश्चतुर्भुजः ॥ दधारहृदयेनित्यंमत्वामंत्रमनुत्तमम् ॥ १९ ॥ कालेनकियतातत्रतन्नाभिकमलोद्भवः ॥ ब्रह्मादैत्यभयात्त्रस्तोजगामशरणंहरेः ॥ २० ॥ ततःकृत्वामहायुद्धंहत्वातौमधुकैटभौ ॥ जजापभगवान्विष्णुःश्लोकार्धविशदाक्षरम् ॥ २१ ॥ जपंतंवासुदेवंचदृष्ट्वादेवःप्रजापतिः ॥ पप्रच्छपरमप्रीतःकंजजःकमलापतिम् ॥ २२ ॥ किंत्वंजपसिदेवेशत्वत्तःकोप्याधिकोस्तिवै ॥ यत्स्मृत्वापुंडरीकाक्षप्रीतोसिजगदीश्वर ॥ २३ ॥ हरिरुवाच ॥ मयित्वयिचयाशक्तिःक्रियाकारणलक्षणा ॥ विचारयमहाभागयासाभगवतीशिवा ॥ २४ ॥ यस्याऽधारेजगत्सर्वंतिष्ठत्यत्रमहार्णवे ॥ साकारायामहाशक्तिरमेयाचसनातनी ॥ २५ ॥ ययाविसृज्यतेविश्वंजगदेतच्चराचरम् ॥ सैषाप्रसन्नावरदानृणांभवतिमुक्तये ॥ २६ ॥ साविद्यापरमामुक्तेर्हेतुभूतासनातनी ॥ संसारबंधहेतुश्चसैवसर्वेश्वरेश्वरी ॥ २७ ॥ अहंत्वमखिलंविश्वंतस्याश्चिच्छक्तिसंभवम् ॥ विद्धिब्रह्मन्नसंदेहःकर्तव्यःसर्वदाऽनघ ॥ २८॥ श्लोकार्धेनतयाप्रोक्तंतद्वैभागवतंकिल ॥ विस्तरोभवितातस्यद्वापरादौयुगेतथा ॥ २९॥ व्यासउवाच ॥ ब्रह्मणासंगृहीतंचविष्णोस्तुनाभिपंकजे॥ नारदायचतेनोक्तंपुत्रायामितबुद्धये ॥३०॥ नारदेनतथामह्यंदत्तंहिमुनिनापुरा॥मयाकृतमिदंपूर्णंद्वादशस्कंधविस्तरम् ॥३१॥तत्पठस्वमहाभागपुराणंब्रह्मसंमितम् ॥पंचलक्षणयुक्तंचदेव्याश्चरितमुत्तमम् ॥ ३२ ॥ तत्त्वज्ञानरसोपेतंसर्वेषामुत्तमोत्तमम् ॥ धर्मशास्त्रसमंपुण्यंवेदार्थेनोपबृंहितम्॥३३॥वृत्रासुरवधोपेतंनानाख्यानकथायुतम्॥ब्रह्मविद्यानिधानंतुसंसारार्णवतारकम् ॥३४॥ गृहाणत्वंमहाभागयोग्योसिमतिमत्तरः॥पुण्यंभागवतंनामपुराणंपुरुषर्षभ ॥ ३५ ॥

कारणलक्षणेतितात्पर्यम्॥२४॥सासर्वाधिष्ठानकूटस्थब्रह्मरूपिण्यस्तीत्याह यस्याधारेइति॥अत्रसंधिरार्षःयस्याआधारेइतितुच्छेदः॥ अभेदेभेदमारोप्ययस्याधारेइत्युक्तम् ॥ यदात्मकेआधारेइतितुरहस्यम्।महार्णवेमहार्णवसदृशेगंभीरे अगाधेआधारइत्यन्वयः॥२५॥२६॥२७॥२८॥विस्तरइति॥व्यासकृतविस्तरइत्यर्थः॥तथायुगेकृतयुगेहिरण्यगर्भकृतविस्तरइत्यर्थः॥ द्वादशस्कंधेहिरण्यगर्भकृतविस्तरस्यवक्ष्यमाणत्वात्॥२९॥३०॥पूर्णमिति॥ब्रह्मणाशतकोटिविस्तरंकृत्वानारदायोपदिष्टंतेनमह्यमुपदिष्टंतस्यसारांशंगृहीत्वामयाद्वादशस्कंधपरिमितंपूर्णंकृतामित्यर्थः ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ शिष्योयमिति ॥ सूतइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नलेभेशर्मकर्मात्मेति ॥ ननुसर्वक्लेशशांत्यर्थंभागवतंप्रणीतंतच्छ्रुत्वापियदिनशांतिस्तदाभागवतप्रणयनंव्यर्थमेव ॥ किंच शुकोपिमहान्विरक्तःकर्मानासक्तमतिरतएवगृहस्थाश्रमानाकांक्षीतिपूर्वमुक्तंतच्छांत्यर्थंचभागवतंप्रणीतंतत्कथमत्रोच्यतेनलेभेशर्मकर्मात्मेतिचेत्सत्यं नात्रकर्मात्मेत्यनेनकर्मासक्तमतिरित्यर्थः ॥ किंतु गृहस्थाश्रमिणांकर्मिणांसंसर्गाद्यज्ञोपवीतशिखासूत्रसंबंधाच्चकर्मण्यासक्त्यभावेपिसंन्यासाश्रमंविनाकर्मत्यक्तुंनशक्यतइतिकर्मात्मेत्युक्तम् ॥ तथाचायमर्थः ॥ श्रीमद्देवीभागवतप्रतिपाद्योर्थःसंन्यासाश्रमंविनाचित्तविक्षेपादिनानानुभावितुंशक्यते॥ ततश्चकथंममसंन्यासाश्रमपुरःसरंतदनुभवःस्यादितिचिंतयानलेभेशर्मकर्मात्मेत्युक्तमितिन

अष्टादशसहस्राणांश्लोकानांकुरुसंग्रहम् ॥ अज्ञाननाशनंदिव्यंज्ञानभास्करबोधकम् ॥ ३६ ॥ सुखदंशांतिदंधन्यंदीर्घायुष्यकरंशिवम् ॥ शृण्वतांपठतांचेदंपुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥ ३७ ॥ शिष्योऽयंममधर्मात्मालोमहर्षणसंभवः ॥ पठिष्यतित्वयासार्धंपुराणींसंहितांशुभाम् ॥ ३८ ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्तंतेनपुत्रायमह्यंचकथितंकिल ॥ मयागृहीतंतत्सर्वंपुराणंचातिविस्तरम् ॥ ३९ ॥ शुकोऽधीत्यपुराणंतुस्थितोव्यासाश्रमेशुभे ॥ नलेभेशर्मकर्मात्माब्रह्मात्मजइवापरः ॥ ४० ॥ एकांतसेवीविकलःसशून्यइवलक्ष्यते ॥ नात्यंतभोजनासक्तोनोपवासरतस्तथा ॥ ४१ ॥ चिंताविष्टंशुकंदृष्ट्वाव्यासःप्राहसुतंप्रति॥किंपुत्रचिंत्यतेनित्यंकस्माद्व्यग्रोसिमानद ॥४२॥ आस्सेध्यानपरोनित्यमृणग्रस्तइवाधनः ॥ काचिंतावर्ततेपुत्रमयितातेतुतिष्ठति ॥४३॥ सुखंभुंक्ष्वयथाकामंमुंचशोकंमनोगतम् ॥ ज्ञानंचिंतयशास्त्रोक्तंविज्ञानेचमतिंकुरु ॥ ४४ ॥ नचेन्मनसितेशांतिर्वचसाममसुव्रत ॥ गच्छत्वंमिथिलांपुत्रपालितांजनकेनह ॥ ४५ ॥ सतेमोहंमहाभागनाशयिष्यतिभूपतिः ॥ जनकोनामधर्मात्माविदेहःसत्यसागरः ॥ ४६ ॥ तंगत्वानृपतिंपुत्रसंदेहंस्वंनिवर्तय ॥ वर्णाश्रमाणांधर्मांस्त्वंपृच्छपुत्रयथातथम् ॥ ४७ ॥ जीवन्मुक्तःसराजर्षिर्ब्रह्मज्ञानमतिःशुचिः ॥ तथ्यवक्तातिशांतश्चयोगीयोगप्रियःसदा ॥ ४८ ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यव्यासस्यामिततेजसः ॥ प्रत्युवाचमहातेजाःशुकश्चारणिसंभवः ॥ ४९ ॥ दंभोयंकिलधर्मात्मन्भातिचित्तेममाधुना ॥ जीवन्मुक्तोविदेहश्चराज्यंशास्तिमुदान्वितः ॥ ५० ॥ वंध्यापुत्रइवाभातिराजासौजनकःपितः ॥ कुर्वन्राज्यंविदेहःकिंसंदेहोयंममाद्भुतः ॥ ५१ ॥ द्रष्टुमिच्छाम्यहंभूपंविदेहंनृपसत्तमम् ॥ कथंतिष्ठतिसंसारेपद्मपत्रमिवांभसि ॥ ५२ ॥ संदेहोयंमहांस्तातविदेहेपरिवर्तते ॥ मोक्षःकिंवदतांश्रेष्ठसौगतानामिवापरः ॥ ५३ ॥

कश्चिद्दोषगंधोपीति ॥४०॥तदेवाह एकांतसेवीति॥विकलःसशून्यइवेति॥संन्यासातिरिक्ताश्रमेसुखलेशाभावाद्युक्तमेवविकलत्वम् ॥ ४१ ॥ चिंत्यतइतिकर्मणिप्रयोगः ॥४२॥४३॥ शास्त्रोक्तंभागवतोक्तम्॥विज्ञानेतद्भागवतोक्तार्थानुभवे॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥जीवन्मुक्तोविदेहश्चेति॥ यदिजीवन्मुक्तोस्तितर्हिकामक्रोधाद्यभावात्कथंराज्यंशास्तियदितत्सत्त्वाद्राज्यंशास्तितर्हिजीवन्मुक्तःकथं तमःप्रकाशवद्विरुद्धस्वभावत्वादुभयोर्व्यवहारयोरित्यर्थः ॥५०॥५१॥ ५२ ॥ अस्मिन्पक्षेदेहपातएवमोक्षःसौगतानामस्तितद्वदयंमोक्षःसंपन्नःयावज्जीवंराज्यंकृत्वाऽऽमानुभवाभावेपिमोक्षःसिध्यतीत्याह मोक्षःकिमिति ॥ ५३ ॥

नतुज्ञानिनांभुक्तमप्यभुक्तंकृतमप्यकृतमस्तीतिनदोषइतिचेत्तत्राऽऽहकथंभुक्तमिति ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ भुंक्तेभोगानन्यथाकथंभोगःस्यादितिभावः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥
इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ षट्षष्टिश्लोकवर्यैस्तुजनकस्यपरीक्षणम् ॥ मिथिलायांगतःकर्तुंशुकइत्येतदीर्यते ॥ १ ॥ इत्युक्तेति ॥ १ ॥ २ ॥

कथंभुक्तमभुक्तंस्यादकृतंचकृतंकथम् ॥ व्यवहारःकथंत्याज्यइंद्रियाणांमहामते ॥ ५४ ॥ मातापुत्रस्तथाभार्याभगिनीकुलटातथा ॥ भेदाभेदःकथंन स्याद्यद्येतन्मुक्तताकथम् ॥ ५५ ॥ कटुक्षारंतथातीक्ष्णंकषायंमिष्टमेवच ॥ रसनायदिजानातिभुंक्तेभोगाननुत्तमान् ॥ ५६ ॥ शीतोष्णसुखदुःखादिप रिज्ञानंयदाभवेत् ॥ मुक्ततार्किदृशीतातसंदेहोयंममाद्भुतः ॥ ५७ ॥ शत्रुमित्रपरिज्ञानंवैरंप्रीतिकरंसदा ॥ व्यवहारेपरेतिष्ठन्कथंनकुरुतेनृपः ॥ ५८ ॥ चौरंवातापसंवापिसमानंमन्यतेकथम् ॥ असमायदिबुद्धिःस्यान्मुक्ततातर्हिकीदृशी ॥ ५९ ॥ दृष्टपूर्वोनमेकश्चिज्जीवन्मुक्तश्चभूपतिः ॥ शंकेयंमहतीता तगृहेमुक्तःकथंनृपः ॥ ६० ॥ दिदृक्षामहतीजाताश्रुत्वातंभूपतिंतथा ॥ संदेहविनिवृत्त्यर्थंगच्छामिमिथिलांप्रति ॥ ६१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापु राणेप्रथमस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ छ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्त्वापितरंपुत्रःपादयोःपतितःशुकः ॥ बद्धांजलिरुवाचेदंगंतुकामोमहामनाः ॥ ॥ १ ॥ आपृच्छेत्वांमहाभाग्यग्राह्यंतेवचनंमया ॥ विदेहान्द्रष्टुमिच्छामिपालिताञ्जनकेनतु ॥ २ ॥ विनादंडंकथंराज्यंकरोतिजनकःकिल ॥ धर्मेनवर्तते लोकोदंडश्चेन्नभवेद्यदि ॥ ३ ॥ धर्मस्यकारणंदंडोमन्वादिप्रहितःसदा ॥ सकथंवर्ततेतातसंशयोयंमहान्मम ॥ ४ ॥ ममसातात्वियंवंध्यातद्वद्भातिविचेष्टि तम् ॥ पृच्छामित्वांमहाभागगच्छामिचपरंतप॥५॥सूतउवाच॥तंदृष्ट्वागंतुकामंचशुकंसत्यवतीसुतः ॥ आलिंग्योवाचपुत्रंतंज्ञानिनंनिःस्पृहं दृढम् ॥ ६ ॥ व्यासउवाच ॥ स्वस्त्यस्तुशुकदीर्घायुर्भवपुत्रमहामते ॥ सत्यांवाचंप्रदत्त्वामेगच्छतातयथासुखम् ॥ ७ ॥ आगंतव्यंपुनर्गत्वाममाश्रममनुत्तमम् ॥ न कुत्रापिचगंतव्यंत्वयापुत्रकथंचन ॥ ८ ॥ सुखंजीवामिपुत्राहंदृष्ट्वातेमुखपंकजम् ॥ अपश्यन्दुःखमाप्नोमिप्राणस्त्वमसिमेसुत ॥ ९ ॥ दृष्ट्वात्वंजनकंपुत्रसं देहंविनिवर्त्यच ॥ अत्राऽऽगत्यसुखंतिष्ठवेदाध्ययनतत्परः ॥ १० ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्तःसोभिवाद्यार्यंकृत्वाचैवप्रदक्षिणाम् ॥ चलितस्तरसातीवध नुर्मुक्तःशरोयथा ॥ ११ ॥ संपश्यन्विविधान्देशाँल्लोकांश्चवित्तधर्मिणः ॥ वनानिपादपांश्चैवक्षेत्राणिफलितानिच ॥ १२ ॥ तापसांस्तप्यमानांश्चया जकान्दीक्षयान्वितान् ॥ योगाभ्यासरतान्योगिवानप्रस्थान्वनौकसः ॥ १३ ॥

वर्ततइतिवर्ततेत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ममसातेति ॥ यदिमातावंध्यातदावत्कुरभावादिदंवाक्यमेवनस्यात्तद्वद्दंडोयदिनस्यात्तर्हिधर्मएवनस्यात् ॥ यदिपुनर्दंडोस्तितदाशमाद्यभावात्ज्ञानमे वनस्यादितिभावः॥५॥६॥सत्यांवाचंपुनरागमिष्यामीत्येवंरूपाम्॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥योगिवानप्रस्थानितिसमस्तम् ॥ १३ ॥

॥१४॥१५॥मध्ये मिथिलामध्ये ॥१६॥ क्षत्ताद्वारपालः ॥१७॥ निःसृत्येति॥मौनमास्थायद्वारदेशंमुक्त्वाद्वारस्याग्रेतस्थौइत्यर्थः॥१८॥चलनंचेति ॥ आगमनमित्यर्थः॥१९॥२०॥ ततो यथेष्टंगच्छेत्यर्थः॥२१॥यदर्थमिति॥मन्मतेत्वयंज्ञानीनास्थितः॥किंतुपित्रायंज्ञानीनिश्चितस्तत्राश्चर्यंममजातमितिद्रष्टुमागतः ॥ सज्ञानप्रकाशस्तस्यानुभूतोमयायन्माहशानांप्रवेशाभावइतिभा

शैवान्पाशुपतांश्चैवसौराञ्छाक्तांश्चवैष्णवान् ॥ वीक्ष्यनानाविधान्धर्मांश्चगमातिस्मयन्मुनिः ॥ १४ ॥ वर्षद्वयेनमेरुंचसमुल्लंघ्यमहामतिः ॥ हिमाचलंचवर्षेणजगाममिथिलांप्रति ॥ १५ ॥ प्रविष्टोमिथिलांमध्येपश्यन्सर्वार्द्धिमुत्तमाम् ॥ प्रजाश्चसुखिताःसर्वाःसदाचाराःसुसंस्थिताः ॥ १६ ॥ क्षत्त्रानिवारितस्तत्रकस्त्वमत्रसमागतः ॥ किंतेकार्यंवदस्वेतिपृष्टस्तेननचाऽब्रवीत् ॥१७॥ निःसृत्यनगरद्वारात्स्थितःस्थाणुरिवाचलः ॥विस्मितोतिहसंस्तस्थौवचोनोवाचकिंचन॥१८॥प्रतीहारउवाच॥ब्रूहिमूकोसिकिंब्रह्मन्किमर्थंत्वमिहागतः ॥ चलनंचविनाकार्यंनभवेदितिमेमतिः ॥१९॥ राजाज्ञयाप्रवेष्टव्यंनगरेऽस्मिन्सदाद्विज ॥ अज्ञातकुलशीलस्यप्रवेशोनात्रसर्वथा ॥ २० ॥ तेजस्वीभासिनूनंत्वंब्राह्मणोवेदवित्तमः ॥ कुलंकार्यंचमेब्रूहियथेष्टंगच्छमानद ॥ ॥ २१ ॥ शुकउवाच ॥ यदर्थमागतोस्म्यत्रतत्प्राप्तंवचनात्तव ॥ विदेहनगरंद्रष्टुंप्रवेशोयत्रदुर्लभः ॥ २२ ॥ मोहोयंममदुर्बुद्धेःसमुल्लंघ्यगिरिद्वयम् ॥ राजानंद्रष्टुकामोहंपर्यटन्समुपागतः ॥ २३ ॥ वंचितोहंस्वयंपित्रादूषणंकस्यदीयते ॥ भ्रामितोहंमहाभागकर्मणावामहीतले ॥ २४ ॥ धनाशापुरुषस्येहपरिभ्रमणकारणम् ॥ सामेनास्तितथाप्यत्रसंप्राप्तोस्मिभ्रमात्किल ॥ २५ ॥ निराशस्यसुखंनित्यंयदिमोहेनमज्जति ॥ निराशोहंमहाभागमग्नोस्मिन्मोहसागरे ॥ २६ ॥ क्वमेरुर्मिथिलाक्वेयंपद्भ्यांचसमुपागतः ॥ परिभ्रमफलंकिंमेवंचितोविधिनाकिल ॥ २७ ॥ प्रारब्धंकिलभोक्तव्यंशुभंवाप्यथवाशुभम् ॥ उद्यमस्तद्वशोनित्यंकारयत्येवसर्वथा ॥ २८ ॥ नतीर्थंनचवेदोत्रयदर्थमिहमेश्रमः ॥ अप्रवेशःपुरेजातोविदेहोनामभूपतिः ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वाविररामाशुमौनीभूतइवास्थितः ॥ ज्ञातोहिप्रतिहारेणज्ञानीकाश्चिद्द्विजोत्तमः ॥ ३० ॥ सामपूर्वमुवाचासौतंक्षत्तासंस्थितंमुनिम् ॥ गच्छभोयत्रतेकार्यंयथेष्टंद्विजसत्तम ॥ ३१ ॥ अपराधोममब्रह्मन्यान्निवारितवानहम् ॥ तत्क्षंतव्यंमहाभागविमुक्तानांक्षमाबलम् ॥ ३२ ॥ शुकउवाच ॥ किंतेत्रदूषणंक्षत्तःपरतंत्रोसिसर्वदा ॥ प्रभुकार्यंप्रकर्तव्यंसेवकेनयथोचितम् ॥ ३३ ॥

वः॥२२॥२३॥२४॥२५॥मोहसागरेइति॥अतोमयादुःखंप्राप्तंनतत्रान्यापराधइत्यर्थः॥ २६ ॥ २७॥ नन्वेवंक्लेशंभुक्त्वानिरर्थकःकिमर्थमागतस्त्वमितिचेत्तत्राह प्रारब्धमिति ॥ अवश्यंप्रारब्धंकर्मभोक्तव्यम् उद्यमउद्योगस्तुतद्वशोनित्यंवर्तते तमितिशेषोत्रकर्तव्यः॥ तमुद्योगंतत्प्रारब्धंसर्वथाकारयतिव्यापारम्॥उद्योगोयत्नोव्यापारंकरोतितेनोद्योगेनप्रारब्धंकर्मकारयातिनतत्रमदधीनताका/चिदस्तीतिभावः॥हृक्रोरन्यतरस्यामितिद्विकर्मत्वम्॥२८॥विदेहोनामभूपतिरिति॥यत्रेतिशेषः॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥

॥३४॥३५॥प्रतीहारस्त्वयंज्ञानीवाज्ञानीवेतिबुभुत्सयाअप्रकृतमेवपृच्छति किंसुखमिति॥शुभमिच्छताकार्यंकर्तव्यंकिम् ॥ ३६ ॥ द्वैविध्यमिति॥यतोद्विविधोजनस्ततोद्वैविध्यंसर्वत्रवर्तते ॥
द्वैविध्यमेवाह रागीचैवविरागीचेति॥किंजात्यानयोर्भेदोनेत्याह तयोश्चित्तमिति॥चित्तद्वैविध्यादेवरागिविरागिद्वैविध्यंनस्वतइतिभावः ॥३७॥ तत्रविरागिणोंतर्भेदमाह विरागीत्रिविधइति ॥
ज्ञातःलोकैरतस्यवैराग्यंस्पष्टमेवज्ञायतइतितीव्रवैराग्यवान्ज्ञातइत्युच्यते ॥अज्ञातश्चमंदवैराग्यवाँल्लोकैरज्ञातवैराग्यवान् ॥मध्यमस्तुलोकैःकिंचिज्ज्ञातवैराग्यवान्॥रागिणोप्यवांतरभेदमाह ॥
रागीत्विति॥३८॥मतिजंशास्त्राविरुद्धमयुक्तमतिरहितंमत्यातर्कितविषयमेकम्॥शास्त्रविषयकंचातुर्यंद्वितीयम्॥शिष्टलौकिकव्यवहारविषयकंतृतीयम् ॥ तच्चाशिष्टव्यवहारविषयकमितिफलि

नभूपदूषणंचात्रयदहंरक्षितस्त्वया ॥ चोरशत्रुपरिज्ञानंकर्तव्यंसर्वथाबुधैः ॥ ३४॥ ममैवसर्वथादोषोयदहंसमुपागतः॥गमनंपरगेहेयल्लघुतायाश्चकारणम्॥ ॥ ३५ ॥ प्रतीहारउवाच ॥ किंसुखंद्विजकिंदुःखंकिंकार्यंशुभमिच्छता ॥ कःशत्रुर्हितकर्ताकोब्रूहिसर्वंममाद्यवै ॥ ३६ ॥ शुकउवाच ॥ द्वैविध्यंसर्वलोके षुसर्वत्रद्विविधोजनः ॥ रागीचैवविरागीचतयोश्चित्तंद्विधापुनः ॥ ३७ ॥ विरागीत्रिविधःकामंज्ञातोज्ञातश्चमध्यमः ॥ रागीचद्विविधःप्रोक्तोमूर्खश्चचतुरस्त था ॥ ३८ ॥ चातुर्यंद्विविधंप्रोक्तंशास्त्रजंमतिजंतथा ॥ मतिस्तुद्विविधालोकेयुक्तायुक्तेतिसर्वथा ॥ ३९ ॥ प्रतीहारउवाच ॥ यदुक्तंभवताविद्वन्नार्थज्ञोहं द्विजोत्तम ॥ तत्सर्वंविस्तरेणाद्ययथार्थंवदसत्तम ॥ ४० ॥ शुकउवाच ॥ रागोयस्यास्तिसंसारेसरागीत्युच्यतेध्रुवम् ॥ दुःखंबहुविधंतस्यसुखंचविविधंपु नः ॥ ४१ ॥ धनंप्राप्यसुतान्दारान्मानंचविजयंतथा ॥ तदप्राप्यमहद्दुःखंभवत्येवक्षणेक्षणे ॥ ४२ ॥ कार्यंतस्यसुखोपायःकर्तव्यंसुखसाधनम् ॥ त स्यारातिःसविज्ञेयःसुखविघ्नंकरोतियः ॥ ४३ ॥ सुखोत्पादयितामित्रंरागयुक्तस्यसर्वदा ॥ चतुरोनैवमुह्येतमूर्खःसर्वत्रमुह्यति ॥ ४४ ॥ विरक्तस्याऽऽत्म रक्तस्यसुखमेकांतसेवनम् ॥ आत्मानुचिंतनंचैववेदांतस्यचचिंतनम्॥४५॥दुःखंतदेतत्सर्वंहिसंसारकथनादिकम् ॥ शत्रवोबहवस्तस्यविज्ञस्यशुभमिच्छ तः ॥४६॥ कामःक्रोधःप्रमादश्चशत्रवोविविधाःस्मृताः ॥ बंधुःसंतोषएवास्यनान्योस्तिभुवनत्रये ॥४७॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यमत्वातंज्ञानि नं द्विजम् ॥ क्षत्ताप्रवेशयामासकक्षांचातिमनोरमाम् ॥ ४८ ॥ नगरंवीक्षमाणःसत्रैविध्यजनसंकुलम् ॥ नानाविपणिद्रव्याढ्यंक्रयविक्रयकारकम्॥४९॥

तोर्थः॥३९॥४०॥४१॥धनंप्राप्येति॥एतेनकिंसुखंकिंदुःखमित्यस्योत्तरमुक्तंभवति॥४२॥किंकार्यमित्यस्योत्तरमाह कार्यंतस्येति॥येनसुखंभवतिसउपायःकर्तव्यः ॥ कःशत्रुरित्यस्योत्तरमाह
तस्यारातिरिति॥४३॥ननुसुखदुःखकार्यशत्रुमित्राणिमूर्खचतुरयोःसमानि तदामूर्खचतुरयोःकोभेदस्तत्राह चतुरोनैवमुह्येतेति ॥ शास्त्रावलोकनजज्ञानयुक्तायुक्तमत्योःसत्त्वान्नतस्यमोहोमूर्ख
स्यतुसोस्तीतितयोर्भेदः॥४४॥इत्थंरागिद्वैविध्यंतत्सुखदुःखकार्यशत्रुमित्राण्युपपाद्यत्रिविधविरागिणोपिसुखदुःखकार्यशत्रुमित्राण्युपपादयति॥विरक्तस्येति॥ आत्मानुचिंतनंचैवेत्यादिःकार्य
निर्देशः॥४५॥दुःखंतदेतादीतिदुःखनिर्देशः॥शत्रवोबहवइतिशत्रुनिर्देशः॥४६॥बंधुःसंतोषइतिमित्रनिर्देशः॥एतेनज्ञानलाभायहेयोपादेयमुक्तंभवति ॥ रागिणोव्यवहारस्यहेयत्वाद्विरक्तव्यव
हारस्योपादेयत्वादिति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ तत्स्थजनस्यक्रयविक्रयकारकत्वेपिनगरस्यतदभेदात्क्रयविक्रयकारकत्वमुक्तम् ॥ यथाग्रामःकरोतीति ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

रागद्वेषयुतंकामलोभमोहाकुलंतथा ॥ विवदत्सुजनाकीर्णंवसुपूर्णंमहत्तरम् ॥ ५० ॥ पश्यन्सत्रिविधाँल्लोकान्प्रासरद्राजमंदिरम् ॥ प्राप्तःपरमतेजस्वी द्वितीयइवभास्करः ॥ ५१ ॥ निवारितश्चतत्रैवप्रतीहारेणकाष्ठवत् ॥ तत्रैवचस्थितोद्वारिमोक्षमेवानुचिंतयन् ॥ ५२ ॥ छायायामातपेचैवसमदर्शीमहातपाः ॥ ध्यानंकृत्वातथैकांतेस्थितःस्थाणुरिवाचलः ॥ ५३ ॥ तंमुहूर्तादुपागत्यराज्ञोमात्यःकृतांजलिः ॥ प्रावेशयत्ततःकक्षांद्वितीयांराजवेश्मनः ॥ ५४ ॥ तत्रदिव्यंमनोरम्यंपुष्पितंदिव्यपादपम् ॥ तद्वनंदर्शयित्वातुकृत्वाचातिथिसत्क्रियाम् ॥ ५५ ॥ वारमुख्याःस्त्रियस्तत्रराजसेवापरायणाः ॥ गीतवादित्रकुशलाःकामशास्त्रविशारदाः ॥ ५६ ॥ ताआदिश्यचसेवार्थंशुकस्यमंत्रिसत्तमः ॥ निर्गतःसदनात्तस्माद्व्यासपुत्रःस्थितस्तदा ॥ ५७ ॥ पूजितःपरयाभक्त्याताभिःस्त्रीभिर्यथाविधि ॥ देशकालोपपन्नेननानान्नेनातितोषितः ॥ ५८ ॥ ततोंतःपुरवासिन्यस्तस्यांतःपुरकाननम् ॥ रम्यंसंदर्शयामासुरंगनाःकाममोहिताः ॥ ५९ ॥ सयुवारूपवान्कांतोमृदुभाषीमनोरमः ॥ दृष्ट्वातामुमुहुःसर्वास्तंचकाममिवापरम् ॥ ६० ॥ जितेंद्रियंमुनिंमत्वासर्वाःपर्यचरंस्तदा ॥ आरणेयस्तुशुद्धात्मामातृभावमकल्पयत् ॥ ६१ ॥ आत्मारामोजितक्रोधोनहृष्यतिनतप्यति ॥ पश्यंस्तासांविकारांश्चस्वस्थएवसतस्थिवान् ॥ ६२ ॥ तस्मैशय्यांसुरम्यांचदद्दुर्नार्यःसुसंस्कृताम् ॥ परार्ध्यास्तरणोपेतांनानोपस्करसंवृताम् ॥ ६३ ॥ सकृत्वापादशौचंचकुशपाणिरतंद्रितः ॥ उपास्यपश्चिमांसंध्यांध्यानमेवान्वपद्यत ॥ ६४ ॥ याममेकंस्थितोध्यानेसुष्वापतदनंतरम् ॥ सुप्त्वायामद्वयंतत्रचोदतिष्ठत्ततःशुकः ॥ ६५ ॥ पाश्चात्त्यंयामिनीयामंध्यानमेवान्वपद्यत ॥ स्नात्वाप्रातःक्रियाःकृत्वापुनरास्तेसमाहितः ॥ ६६ ॥ ॥ इति श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः ॥ ॥ १७ ॥

॥ सूतउवाच ॥ श्रुत्वातमागतंराजामंत्रिभिःसहितःशुचिः ॥ पुरःपुरोहितंकृत्वागुरुपुत्रंसमभ्ययात् ॥ १ ॥ कृत्वार्हणांनृपःसम्यग्दत्तासनमनुत्तमम् ॥ पप्रच्छकुशलंगांचविनिवेद्यपयस्विनीम् ॥ २ ॥ सचतांनृपपूजां वैप्रत्यगृह्णाद्यथाविधि ॥ पप्रच्छकुशलंराज्ञेस्वंनिवेद्यनिरामयम् ॥ ३ ॥ कृत्वाकुशलसंप्रश्नमुपविष्टःसुखासने ॥ शुकंव्याससुतंशांतंपर्यपृच्छतपार्थिवः ॥ ४ ॥ किंनिमित्तंमहाभागनिःस्पृहस्यचमांप्रति ॥ जातंह्यागमनंब्रूहिकार्यंतन्मुनिसत्तम ॥ ५ ॥ शुकउवाच ॥ व्यासेनोक्तोमहाराजकुरुदारपरिग्रहम् ॥ सर्वेषामाश्रमाणांचगृहस्थाश्रमउत्तमः ॥ ६ ॥ मयानांगीकृतंवाक्यंमत्वाबंधंगुरोरपि ॥ नबंधोस्तीतितेनोक्तोनाहंतत्कृतवान्पुनः ॥ ७ ॥ इतिसंदिग्धमनसंमत्वामांमुनिसत्तमः ॥ उवाचवचनंतथ्यंमिथिलांगच्छमाशुचः ॥ ८ ॥

अथाधिकैक्ष्यात्तुजनकेनमहात्मना ॥ वैराग्यादुपदेशश्चशुकायकृतउच्यते ॥ १ ॥ पुरोग्रदेशेपुरोधितंकृत्वा ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ गुरोःपितुरपिमयानांगीकृतमित्यन्वयः ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥९॥१०॥११॥पृच्छेत्यस्योत्तरश्लोकस्थसंदेहपदेनान्वयः॥तस्यजनकस्यवचःश्रुत्वामामेहि तरसावेगेनत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ तपस्तीर्थेति ॥ यद्यपिदेवीभागवतश्रवणेनायंतृप्तएवास्तित
थाप्युपदेशार्थमागतइातिगुरुंप्रातिस्वज्ञानमाच्छाद्यैवमुच्यतइतिबोध्यम्॥१४॥१५॥१६॥नान्यवृत्तिः॥नान्यप्राप्तयजनयाजनादिवृत्तिः ॥१७॥१८॥१९॥२०॥ अष्टचत्वारिंशत्निषेकादिस्म
शानांताः ॥ २१ ॥ २२ ॥ शुकस्तुस्वाभिप्रेतंमुख्यंपृच्छति उत्पन्नइति ॥ हृदिबुद्धौवैराग्येउत्पन्नेज्ञानंपरोक्षज्ञानंविज्ञानमपरोक्षज्ञानंतयोःसंभवेप्राप्तौसत्यांकिमवश्यमाश्र

याज्योस्तिजनकस्तत्रजीवन्मुक्तोनराधिपः ॥ विदेहोलोकविदितःपातिराज्यमकंटकम् ॥ ९ ॥ कुर्वन्राज्यंतथाराजामायापाशैर्नबध्यते ॥ त्वंबिभेषिकथं
पुत्रवनवृत्तिःपरंतप ॥ १० ॥ पश्यतंनृपशार्दूलंत्यजमोहंमनोगतम् ॥ कुरुदारान्महाभागपृच्छवाभूपतिंचतम् ॥ ११ ॥ संदेहंतेमनोजातंकथयिष्य
तिपार्थिवः ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यमामेहितरसासुत ॥ १२ ॥ संप्रोक्तोहंमहाराजत्वत्पुरेचतदाज्ञया ॥ मोक्षकामोस्मिराजेंद्रब्रूहिकृत्यंममानघ ॥ १३ ॥
तपस्तीर्थव्रतेज्याश्वस्वाध्यायस्तीर्थसेवनम् ॥ ज्ञानंवावदराजेंद्रमोक्षंप्रतिचकारणम् ॥ १४ ॥ जनकउवाच ॥ शृणुविप्रेणकर्तव्यंमोक्षमार्गाश्रितेनयत् ॥
उपनीतोवसेदादौवेदाभ्यासायवैगुरौ ॥ १५ ॥ अधीत्यवेदवेदांतान्दत्त्वाचगुरुदक्षिणाम् ॥ समावृत्तस्तुगार्हस्थ्येसदारोनिवसेन्मुनिः ॥ १६ ॥ ना
न्यवृत्तिस्तुसंतोषीनिराशीगतकल्मषः ॥ अग्निहोत्रादिकर्माणिकुर्वाणःसत्यवाक्छुचिः ॥ १७ ॥ पुत्रंपौत्रंसमासाद्यवानप्रस्थाश्रमेवसेत् ॥ तपसाषड्रिपू
ञ्जित्वाभार्यांपुत्रेनिवेश्यच ॥ १८ ॥ सर्वानग्नीन्यथान्यायमात्मन्यारोप्यधर्मवित् ॥ वसेत्तुर्याश्रमेश्रांतःशुद्धेवैराग्यसंभवे ॥ १९ ॥ विरक्तस्याधिकारो
स्तिसंन्यासेनान्यथाक्वचित् ॥ वेदवाक्यमिदंतथ्यंनान्यथेतिमतिर्मम ॥ २० ॥ शुकाष्टचत्वारिंशद्वैसंस्कारावेदबोधिताः ॥ चत्वारिंशद्गृहस्थस्यप्रोक्तास्त
त्रमहात्मभिः ॥ २१ ॥ अष्टौचमुक्तिकामस्यप्रोक्ताःशमदमादयः ॥ आश्रमादाश्रमंगच्छेदितिशिष्टानुशासनम् ॥ २२ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ उत्पन्नेहृदि
वैराग्येज्ञानविज्ञानसंभवे ॥ अवश्यमेववस्तव्यमाश्रमेषुवनेषुवा ॥ २३ ॥ जनकउवाच ॥ इंद्रियाणिबलिष्ठानिननियुक्तानिमानद ॥ अपक्वस्यप्रकुर्वंतिवि
कारांस्ताननेकशः ॥ २४ ॥ भोजनेच्छांसुखेच्छांचशय्येच्छामात्मजस्यच ॥ यतीभूत्वाकथंकुर्याद्विकारेसमुपस्थिते ॥ २५ ॥

मेषुगृहस्थाश्रमादिष्वेववस्तव्यमाहोस्विद्वनेषुवावस्तव्यमित्यर्थः ॥ अयंभावः॥ममश्रीदेवीभागवतश्रवणेनानुभवस्तुजातस्ततस्तस्यैवपारिशीलनार्थंगृहस्थाश्रमेविक्षेपबाहुल्याद्वैराग्यातिशयेन
चित्तंवनंगंतुमुत्सुकंभवति पितुस्तुमतंगृहस्थाश्रमेएवप्रथमतःपरिशीलनंकृत्वापश्चाद्वानप्रस्थाश्रमंकृत्वापश्चात्संन्यासंकृत्वावनंगंतव्यमितितान्निर्णयार्थमहमत्रागतोस्मिततस्तन्निर्णयंवदेति २३
जनकस्तुक्रमेणाश्रमादाश्रमांतरंगच्छेन्नसहसेतिव्यासपक्षमेवानुभवोपपत्तिभ्यांस्थापयति इंद्रियाणीति॥बलिष्ठानीति॥अपक्वदशायांकोमलवैराग्येणयद्यपींद्रियजयोजातइतिप्रतिभाति तथा
पिनतत्रविश्वासआस्थेयः॥कालांतरेतस्यैवपुरुषस्यवासनावशादन्यथाव्यवहारस्यदृश्यमानत्वादितिभावः॥२४॥विकारेसमुपस्थितइति॥ वासनावशादितिभावः॥आत्मजस्यचपुत्रस्यचेच्छा

मितिशेषः॥२५॥अतःआश्रमक्रमआस्थेयःपक्ववैराग्यपर्यंतमित्याह दुर्जरमिति॥२६॥तदतिक्रमेदोषमाह ऊर्ध्वंसुप्तइति॥ननुकदाचिदिंद्रियप्राबल्यात्संन्यासस्थैवंरीत्याभ्रंशेपिपुनःप्रायश्चित्ता
दिनाशुद्धिर्भविष्यति॥यदितुभ्रंशोनस्यात्तर्हिकृतार्थतैवेतिचेत्तत्राह परिव्रज्येति॥प्रायश्चित्ताद्यभावादितिभावः॥२७॥तस्मात्संन्यासेत्वरानविधेयेत्याह यथापिपीलिकेति॥२८॥विहंगइति॥वि
घ्नशंकामुदस्यविहंगोयातिपरंतुश्रांतोभवतित्वरयागमनात्॥२९॥३०॥ननुगृहस्थाश्रमेविक्षेपबाहुल्यमितिचेत्तत्राह गृहस्थाश्रमेति॥रागद्वेषौवियुज्यउदासीनोभवेदित्यर्थः॥३१॥३२॥ एवंवि
धःकोमुक्तइतिचेत्तत्राह पश्याहमिति॥३३॥ भुंजानइति॥ यथाहमुदासीनवदासीनोरागद्वेषादिरहितोभगवतीप्रीत्यर्थंसर्वाणिकर्माणिकुर्वन् जीवन्मुक्तःसन्देहांतमुक्तोभविष्यामितथात्वमपिस
दाचारंकुर्वन्मुक्तोभवेत्यर्थः॥३४॥ ज्ञानमुपादिशति कथ्यतइति॥यत्खलुजडंजगत् अविद्यादिकंदृश्यंकथ्यतेतेनपरमार्थतोदृश्यमात्मतत्त्वंकुतःकेनहेतुनाबध्यतेनकेनापीत्यर्थः॥ततिसद्धेरदृश्या

दुर्जरंवासनाजालंनशांतिमुपयातिवै ॥ अतस्तच्छमनार्थायक्रमेणचपरित्यजेत् ॥ २६ ॥ ऊर्ध्वंसुप्तःपतत्येवनशयानःपतत्यधः ॥ परिव्रज्यपरिभ्रष्टोनमार्गं
लभतेपुनः ॥ २७ ॥ यथापिपीलिकामूलाच्छाखायामधिरोहति ॥ शनैःशनैःफलंयातिसुखेनपदगामिनी ॥ २८ ॥ विहंगस्तरसायातिविघ्नशंकामुदस्य
वै ॥ श्रांतोभवतिविश्रम्यसुखंयातिपिपीलिका ॥ २९ ॥ मनस्तुप्रबलंकाममजेयमकृतात्मभिः ॥ अतःक्रमेणजेतव्यमाश्रमानुक्रमेणच ॥ ३० ॥ गृहस्था
श्रमसंस्थोपिशांतःसुमतिरात्मवान् ॥ नचहृष्येन्नचतपेल्लाभालाभेसमोभवेत् ॥ ३१ ॥ विहितंकर्मकुर्वाणस्त्यजंश्चिंतान्वितंचयत् ॥ आत्मलाभेनसं
तुष्टोमुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ३२ ॥ पश्याहंराज्यसंस्थोपिजीवन्मुक्तोयथानघ ॥ विचरामियथाकामंनमेकिंचित्प्रजायते ॥ ३३ ॥ भुंजानोविविधान्भोगा
न्कुर्वन्कार्याण्यनेकशः ॥ भविष्यामियथाहंत्वंतथामुक्तोभवानघ ॥ ३४ ॥ कथ्यतेखलुयद्दृश्यमदृश्यंबध्यतेकुतः॥दृश्यानिपंचभूतानिगुणास्तेषांतथापुनः
॥ ३५ ॥ आत्मगम्योनुमानेनप्रत्यक्षोनकदाचन ॥ सकथंबध्यतेब्रह्मन्निर्विकारोनिरंजनः ॥ ३६ ॥ मनस्तुसुखदुःखानांमहतांकारणंद्विज ॥ जातेतुनिर्म
लेह्यस्मिन्सर्वंभवतिनिर्मलम् ॥ ३७ ॥ भ्रमन्सर्वेषुतीर्थेषुस्नात्वास्नात्वापुनःपुनः ॥ निर्मलंनमनोयावत्तावत्सर्वंनिरर्थकम् ॥ ३८ ॥

धीनत्वात्॥नहिदीपभानुप्रभयाप्रकाशिताघटादयोदीपभानूप्रतिबध्नंति॥तत्रदृश्यादृश्यशब्दार्थमाह दृश्यानीति॥इदमुपलक्षणमविद्यादेः॥३५॥ आत्मातुअनुमानेनगम्योज्ञेयोऽतएवादृश्योनप्र
त्यक्षःसर्वसाक्षित्वात्॥साक्षिप्रकाशरूपआत्माइतिफलितम्॥किंचनिर्विकारोनिरंजनश्च॥इदमुपलक्षणमसंगित्वादिधर्माणाम्॥३६॥ननुतर्हिबंधःकेनहेतुनानुभूयतइतिचेत्तत्राऽऽह मनस्त्विति ॥
अविद्याजन्यांतःकरणावच्छिन्नोजीवोमनोवृत्त्यास्वाविद्ययास्वकूटस्थमात्मानमज्ञात्वाबुद्ध्याद्यध्यासेनबुद्ध्यादिनिष्ठधर्मांश्छत्रिन्यायेनकर्तृत्वभोक्तृत्वसुखत्वादीनात्मन्यतिदिशतितेनचसुख
दुःखादीन्बुद्धिनिष्ठानात्मन्यारोपयति॥तस्मान्मनएवकारणंसुखदुःखानांनान्यदितिभावः ॥ जातेत्विति॥कर्मोपासनादिभिर्भगवतीप्रीत्यर्थमाचरितैःश्रवणमनननिदिध्यासनादिभिश्चात्मानु
भवेनाविद्यानाशेनमनसिनिर्मलेऽविद्यारहितेजातेसर्वंनिर्मलमेवभवतिनिःशंकमेवभवति ॥ नतुपूर्ववन्मोहावृतंततश्चनदुःखादिकमनुभवतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ हेशुकेदंरहस्यंसर्वप्राणिभिरवश्य
माश्रयितव्यम् इदमनाश्रित्यसर्वंकृतमप्यकृतमेवभवतीत्याह भ्रमन्निति ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ द्वैतदर्शनात् ॥ द्वैतदर्शनंविहायैकात्मत्वेलब्धेकथंभेदःसंभवेत्नकथमपीत्यर्थः ॥ ४१॥ संसारेवर्तमानाअविद्यावस्थायांवर्तमानाभेदबुद्धिःजीवब्रह्मभेदबुद्धिःप्रवर्ततेउत्पद्यत इत्यर्थः ॥ ४२ ॥ कस्मादुत्पद्यतइतिचेत्तत्राऽऽह अविद्येयमिति ॥ अविद्याकारणमस्यइत्यर्थः ॥ तन्निवर्तकंतत्राशक्यंविद्याचविद्यैवब्रह्मविषयिणीनिर्विकल्पकवृत्तिरेवनान्यत् ॥ अतोविच क्षणैस्तेएवविद्याविद्येज्ञातव्ये पुरुषार्थहेतुत्वात् ॥ ४३ ॥ नन्वविद्यानाशेपिविद्यायाःसत्त्वाद्द्वैतंतदवस्थमेवेतिकथंभवताऽद्वैतंप्रतिपाद्यतेचेत्तत्राऽऽह विनातपमिति ॥ छायायाःसुखमातपंविना

नदेहोनचजीवात्मानेंद्रियाणिपरंतप ॥ मनएवमनुष्याणांकारणंबंधमोक्षयोः ॥ ३९ ॥ शुद्धोमुक्तःसदैवात्मानवैवध्येतकर्हिचित् ॥ बंधमोक्षौमनःसंस्थौ तस्मिञ्छांतेप्रशाम्यति ॥ ४० ॥ शत्रुर्मित्रमुदासीनोभेदाःसर्वेमनोगताः ॥ एकात्मत्वेकथंभेदःसंभवेद्द्वैतदर्शनात् ॥ ४१ ॥ जीवोब्रह्मसदैवाहंनात्रकार्याविचारणा ॥ भेदबुद्धिस्तुसंसारेवर्तमानाप्रवर्तते ॥ ४२ ॥ अविद्येयंमहाभागविद्याचतन्निवर्तनम् ॥ विद्याविद्येचविज्ञेयेसर्वदैवविचक्षणैः ॥ ४३ ॥ विनाऽऽतपंहिछायायाज्ञायतेचकथंसुखम् ॥ अविद्ययाविनातद्वत्कथंविद्यांचवेत्तिवै ॥ ४४ ॥ गुणागुणेषुवर्ततेभूतानिचतथैवच ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेषुकोदोषस्तत्रचाऽऽत्मनः ॥ ४५ ॥ मर्यादासर्वरक्षार्थंकृतावेदेषुसर्वशः ॥ अन्यथाधर्मनाशःस्यात्सौगतानामिवानघ ॥ ४६ ॥ धर्मनाशेविनष्टःस्याद्वर्णाचारोऽतिवर्तितः ॥ अतोवेदप्रदिष्टेनमार्गेणगच्छतांशुभम् ॥ ४७ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ संदेहोवर्ततेराजन्नानिवर्ततिमेक्वचित् ॥ भवताकथितंयत्तच्छृण्वतोमेनराधिप ॥ ४८ ॥ वेदधर्मेषुहिंसास्यादधर्मबहुलाहिसा ॥ कथंमुक्तिप्रदोधर्मोवेदोक्तोवदभूपते ॥ ४९ ॥ प्रत्यक्षेणत्वनाचारःसोमपानंनराधिप ॥ पशूनांहिंसनंतद्वद्भक्षणंचामिषस्यच ॥ ५० ॥ सौत्रामणौतथाप्रोक्तःप्रत्यक्षेणसुराग्रहः ॥ द्यूतक्रीडातथाप्रोक्ताव्रतानिविविधानिच ॥ ५१ ॥ श्रूयतेस्मपुराह्यासीच्छशबिंदुर्नृपोत्तमः ॥ यज्वाधर्मपरोनित्यंवदान्यःसत्यसागरः ॥ ५२ ॥ गोप्ताचधर्मसेतूनांशास्ताचोत्पथगामिनाम् ॥ यज्ञाश्चविहितास्तेनबहवोभूरिदक्षिणाः ॥५३॥ चर्मणां पर्वतोजातोविंध्याचलसमःपुनः॥मेघांबुप्लावनाज्जातानदीचर्मण्वतीशुभा ॥५४॥ सोपिराजादिवंयातःकीर्तिरस्याचलाभुवि ॥ एवंधर्मेषुवेदेषुनमेबुद्धिःप्रवर्तते ॥ ५५ ॥ स्त्रीसंगेनसदाभोगेसुखमाप्नोतिमानवः ॥ अलाभेदुःखमत्यंतंजीवन्मुक्तःकथंभवेत् ॥ ५६ ॥

कथंज्ञायतेतथाऽविद्यया।विनाकथंविद्यांवेत्तिनकथमपीत्यर्थः ॥ अयंभावः ॥ अविद्याकार्यमेवविद्यातयाचाविद्ययाऽविद्यानाशेसतिकतकरजोन्यायेनाविद्यासहितास्वयमपिविद्यानश्यतिततश्चनद्वैतापत्तिरिति ॥४४॥ ज्ञानमुपसंहराति॥गुणागुणेष्विति ॥ कोदोषइति ॥ असंगत्वादित्यर्थः ॥४५॥ यद्यप्येवंवर्ततेतथापिमहद्भिर्लोकसंग्रहार्थंवेदमर्यादावश्यंपालनीयेत्याभिप्रायेणाऽऽहमर्यादेति ॥ ४६॥ ४७॥ ४८ ॥ संदेहमेवाऽऽह वेदधर्मेष्विति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ व्रतानीति ॥ ब्रह्मचारिपुंश्चल्योर्मैथुनादीनि ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ नमेबुद्धिःप्रवर्तते ॥ स्वर्गाद्यनित्यफलकत्वाद्वेदोक्तकर्मणइतिभावः ॥ ५५ ॥ किंचत्वयाजीवन्मुक्ततोक्तातत्रापिसंदेहोस्तीत्याह स्त्रीसंगेचेति ॥ ५६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

साहिंसेति॥अहिंसेतिच्छेदः॥अहिंसन्सर्वभूतान्यन्यत्रतीर्थेभ्यइतिश्रुतेः॥उपाधियोगतइति ॥ रागरूपोपाधिनाकृतातुहिंसैवभवति॥५७॥५८॥अहिंसांचेति॥आर्द्रेंधनोपाधिनावन्हेःसधूमत्वम्
अन्यथानिर्धूमत्वंतथारागाद्युपाधिनापश्वालंभस्यहिंसात्वमन्यथाहिंसात्वाभावइति॥५९॥रागादिरहितकर्मणःईश्वरप्रसादरहितफलाभावात्कृतमपिकर्माकृतमेवभवति पुनःकुतस्तस्यहिंसादि
दोषदुष्टत्वमित्याह अरागेणचेति॥६०॥गृहस्थानांत्विति॥रागिणामित्यर्थः॥६१॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः॥१८॥ ॥अर्धाधिकाष्टपंचाशच्छ्लोकैर्जनकवाक्यतः॥
शांतस्यशुकदेवस्याविवाहादिकमुच्यते॥१॥पूर्वाध्यायेनिःस्पृहस्यारागिणोदेवेश्वरप्रीत्यर्थंक्रियमाणेवैदिकेकर्मणिहिंसानभवतीत्युक्तंतत्रनिःस्पृहत्वमेवाऽऽक्षिपाति संदेहोयमिति॥नहिजलमध्योवि

जनकउवाच ॥ हिंसायज्ञेषुप्रत्यक्षासाऽहिंसापरिकीर्तिता ॥ उपाधियोगतोहिंसानान्यथेतिविनिर्णयः ॥ ५७ ॥ यथाचेंधनसंयोगादग्नौधूमःप्रवर्तते ॥
तद्वियोगात्तथातस्मिन्निर्धूमत्वंविभातिवै ॥ ५८ ॥ अहिंसांचतथाविद्धिवेदोक्तांमुनिसत्तम ॥ रागिणांसापिहिंसैवनिःस्पृहाणांनसामता ॥ ५९ ॥ अरा
गेनचयत्कर्मतथाऽहंकारवर्जितम् ॥ अकृतंवेदविद्वांसःप्रवदंतिमनीषिणः ॥ ६० ॥ गृहस्थानांतुहिंसैवयायज्ञेद्विजसत्तम ॥ अरागेणचयत्कर्मतथाऽहंका
रवर्जितम् ॥ ६१ ॥ साऽहिंसैवमहाभागमुमुक्षूणांजितात्मनाम् ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥
॥ श्रीशुकउवाच ॥ संदेहोऽयंमहाराजवर्ततेहृदयेमम ॥ मायामध्येवर्तमानः सकथंनिःस्पृहोभवेत् ॥ १ ॥ शास्त्रज्ञानंचसंप्राप्यनित्यानित्यविचारणम् ॥
त्यजतेनमनोमोहंसकथंमुच्यतेनरः ॥ २ ॥ अंतर्गतंतमश्छेत्तुंशास्त्राद्बोधोहिनक्षमः ॥ यथाननश्यतितमःकृतयादीपवार्तया ॥ ३ ॥ अद्रोहःसर्वभूतेषु
कर्तव्यःसर्वदाबुधैः ॥ सकथंराजशार्दूलगृहस्थस्यभवेत्तथा ॥ ४ ॥ वित्तैषणानतेशांतातथाराज्यसुखैषणा ॥ जयैषणाचसंग्रामेजीवन्मुक्तःकथंभवेः ॥
॥ ५ ॥ चोरेषुचौरबुद्धिस्तेसाधुबुद्धिस्तुतापसे ॥ स्वपरत्वंतवाप्यस्तिविदेहस्त्वंकथंनृप ॥ ६ ॥ कटुतीक्ष्णकषायाम्लरसान्वेत्सिशुभाशुभान् ॥ शु
भेषुरमतेचित्तंनाशुभेषुतथानृप ॥ ७ ॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्चतवराजन्भवंतिहि ॥ अवस्थास्तुयथाकालंतुरीयातुकथंनृप ॥ ८ ॥ पदात्यश्वरथेभाश्चसर्वे
वैवशगाःमम ॥ स्वाम्यहंचैवसर्वेषांमन्यसेत्वंनमन्यसे ॥ ९ ॥

घमानोजलेनासंबद्धोभवति॥एवंमायायांविद्यमानोमायागुणैःकथमसंबद्धःस्यादितिभावः॥१॥ ननुवेदांतशास्त्रश्रवणजन्यबोधेनविवेकोजागरूकएवेतिनिःस्पृहतास्यादितिचेत्तत्राहशास्त्रज्ञानंचे
ति ॥ ज्ञानंसंप्राप्ययावद्योगादिकंनसाधितंतावन्मनोमोहंनत्यजते ॥ आत्मनेपदमार्षम् ॥ शास्त्रजन्यबोधस्यपरोक्षत्वादित्यभिमानः ॥ तथाचकेवलशास्त्रजन्यबोधेननकथंचिन्निःस्पृहतासंभ
वति॥ततश्चसंसारेविद्यमानोनरःकथंमुच्यतेनकथमपीत्यर्थः॥तस्मात्संसारंविहाययोगादिनिष्ठोभवेदित्येषसिद्धांतइतितात्पर्यम्॥२॥अंतर्गतमिति।अविद्यारूपमंतर्गतंतमोनशास्त्रजन्यपरोक्षज्ञा
नेननश्यति॥किंतुयोगजन्यज्ञानभास्करोदयेनैवेत्यर्थः॥३॥४॥स्वयंचत्वंजीवन्मुक्तोस्मीतिवदासितदपिनसांप्रतमित्याह वित्तैषणेति॥बोधविरुद्धधर्माणांदर्शनाद्बोधाभावएवनिश्चीयतइत्यर्थः॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ मन्यसेत्वमुतनमन्यसेइतिवदेत्यर्थः ॥ ९ ॥

समदृक्केति ॥ मालासर्पादिभेदबुद्धेःसत्त्वात्कत्वंसमदृगसीत्यर्थः ॥ १० ॥ विमुक्तस्यत्वेतानिलक्षणानिदृश्यंतइत्याह विमुक्तस्त्विति ॥ ११ ॥ स्वाभिप्रायमाह नमेऽद्येति ॥ १२ ॥
१३ ॥ १४ ॥ त्वंदांभिकोविमुक्तोभासीत्याह चिंत्यसेइति ॥ १५ ॥ १६ ॥ एतादृशामहांतोपिजगतोसत्यतांजानंतोपिमुह्यंतितदातवकाकथाजीवन्मुक्ततायाइत्याह वैखानसायइति
॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ नह्येवंविधेआचरणेजीवन्मुक्ततासंभवाति ॥ नचजीवन्मुक्ततायांसत्यामेतादृशाचरणसंभवस्तस्मान्नामतएवाविदेहान

मिष्टमत्सिसदाराजन्मुदितोविमनास्तथा ॥ मालयांचतथासर्पेसमदृक्कनृपोत्तम ॥ १० ॥ विमुक्तस्तुभवेद्राजन्समलोष्टाश्मकांचनः ॥ एकात्मबुद्धिः सर्वत्रहितकृत्सर्वजंतुषु ॥ ११ ॥ नमेऽद्यरमतेचित्तंगृहदारादिषुक्वचित् ॥ एकाकीनिःस्पृहोऽत्यर्थंचरेयमितिमेमतिः ॥ १२ ॥ निःसंगोनिर्ममःशांतःपत्रमूलफलाशनः ॥ मृगवद्विचरिष्यामिनिर्द्वंद्वोनिष्परिग्रहः ॥ १३ ॥ किंमेगृहेणवित्तेनभार्ययाचसुरूपया ॥ विरागमनसःकामंगुणातीतस्यपार्थिव ॥ १४ ॥ चिंत्यसेविविधाकारंनानारागसमाकुलम् ॥ दंभोऽयंकिलतेभातिविमुक्तोस्मीतिभाषसे ॥ १५ ॥ कदाचिच्छत्रुजाचिंताधनजाचकदाचन ॥ कदाचित्सैन्यजाचिंतानिश्चितोसिकदानृप ॥ १६ ॥ वैखानसायेमुनयोमिताहाराजितव्रताः ॥ तेपिमुह्यंतिसंसारेजानंतोपिह्यसत्यताम् ॥ १७ ॥ तववंशसमुत्थानांविदेहाइतिभूपते ॥ कुटिलंनामजानीहिनान्यथेतिकदाचन ॥ १८ ॥ विद्याधरोयथामूर्खोजन्मांधस्तुदिवाकरः ॥ लक्ष्मीधरोदरिद्रश्चनामतेषांनिरर्थकम् ॥ १९ ॥ तववंशोद्भवायेयेश्रुताःपूर्वेमयानृपाः ॥ विदेहाइतिविख्यातानामतःकर्मतोनते ॥ २० ॥ निमिनामाभवद्राजापूर्वंतवकुलेनृप ॥ यज्ञार्थंसतुराजर्षिर्वसिष्ठंस्वगुरुंमुनिम् ॥ २१ ॥ निमंत्रयामासतदातमुवाचनृपंमुनिः ॥ निमंत्रितोस्मियज्ञार्थंदेवेंद्रेणाधुनाकिल ॥ २२ ॥ कृत्वातस्यमखंपूर्णंकरिष्यामितवापिवै ॥ तावत्कुरुष्वराजेंद्रसंभारंतुशनैःशनैः ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वानिर्ययौसोथमहेंद्रयजनेमुनिः ॥ निमिरन्यंगुरुंकृत्वाचकारमखमुत्तमम् ॥ २४ ॥ तच्छ्रुत्वाकुपितोऽत्यर्थंवसिष्ठोनृपतिंपुनः ॥ शशापचपतत्वद्यदेहस्तेगुरुलोपक ॥ २५ ॥ राजापितंशशापाथतवापिचपतत्वयम् ॥ अन्योन्यशापात्पतितौतावेवचमयाश्रुतम् ॥ २६ ॥ विदेहेनचराजेंद्रकथंशप्तोगुरुःस्वयम् ॥ विनोदइवमेचित्तेविभातिनृपसत्तम ॥ २७ ॥ जनकउवाच ॥ सत्यमुक्तंत्वयानात्रमिथ्यांकिंचिदिदंमतम् ॥ तथापिशृणुविप्रेंद्रगुरुर्ममसुपूजितः ॥ २८ ॥ पितुःसंगंपरित्यज्यत्वंवनंगंतुमिच्छसि ॥ मृगैःसहसुसंबंधोभवितातेनसंशयः ॥ २९ ॥

त्वर्थतइत्यर्थः ॥ २७ ॥ शुकवाक्यंश्रुत्वा जनकउवाच सत्यमुक्तमिति ॥ त्वयायदुच्यतेतत्साधनंसत्यमेवाऽस्मद्गुरोर्व्यासस्यममचेष्टमेवतत् ॥ विवादस्त्वयमेवत्वयोच्यते ॥ वनंगतेसतिविक्षेपाभावः संभवतिअस्माभिरुच्यते ॥ गुणागुणेषुवर्ततइतिनिश्चयेनात्रैववसतोगृहेष्वेवसाधनादिकंकुर्वतोविक्षेपाभावोभवतीति ॥ तत्रतथापिशृणुहेविप्रेन्द्रशुकममसुपूजितोव्यासोगुरुर्यदाहतदेवसत्यमितिशेषः ॥ २८ ॥ कुतइतिचेत्त्वन्मतेदोषस्यसत्त्वादित्याह पितुःसंगमिति ॥ पितुःसंगत्रासेनवनंगतस्यमृगसंगःपंचमहाभूतसंगस्त्वपरिहार्यएवेतिनिःसंगतावनंगतस्यापिदुर्लभाऽऽहारादिचिंताप्यु

भयत्राप्यपरिहार्याएवेति॥तत्रापिचित्तसमाधानविवेकादिकमपेक्षितमेवेतिगृहस्थाश्रमत्यागेबीजाभावः ॥ किंचलोकसंग्रहार्थंकर्मकुर्वतः सकललोककल्याणकरत्वंगृहस्थाश्रमएवसंभवाति ॥ अपरिपक्वकषायस्यपक्वताप्यास्मिन्नेवाश्रमेभवति॥ततोगृहस्थाश्रमेएवापरिपक्वकषायेनस्थातव्यम् ॥अतएवास्मत्पूर्वजैरेतदभिप्रायेणैवजीवन्मुक्तत्वसिद्धौसत्यामपिव्यवहारःकृतइतिनत्वदुद्धा वितानिदूषणानिमत्पूर्वजेषुसंतियस्तुपरिपक्वकषायःसतुनैवविधेःकिंकरोनचससंदेहंकरोतित्वंतुसंदेहमग्नोस्यतःपित्रोक्तमेवकुरुतवापरिपक्वकषायत्वादितिसप्तश्लोकानांसंपिंडितोर्थः ॥ २९ । ॥३०॥३१॥विकल्पोपहतस्त्वमितिविवेकाभावात्॥अतएवात्रागतोसि॥अतोगृहस्थाश्रमेएवसम्यक्‌निश्चयंसंपाद्यानंतरंसंन्यासंकुर्वित्यर्थः॥३२॥३३॥३४॥२५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०

महाभूतानिसर्वत्रनिःसंगःक्वभविष्यसि ॥ आहारार्थंसदाचिंतानिश्चितःस्याःकदामुने ॥ ३० ॥ दंडाजिनकृताचिंतायथातववनेपिच ॥ तथैवराज्याचिंता मेचिंतयानस्यवानवा ॥ ३१ ॥ विकल्पोपहतस्त्वंवैदूरदेशमुपागतः ॥ नमेविकल्पसंदेहोनिर्विकल्पोस्मिसर्वथा ॥ ३२ ॥ सुखंस्वपिमिविप्राहंसुखंभुंजा मिसर्वदा ॥ नबद्धोस्मीतिबुद्ध्याहंसर्वदैवसुखीमुने ॥ ३३ ॥ त्वंतुदुःखीसदैवासिबद्धोहमितिशंकया ॥ इतिशंकांपरित्यज्यसुखीभवसमाहितः ॥ ३४ ॥ देहोयंममबंधोऽयंनममेतिचमुक्तता ॥ तथाधनंगृहंराज्यंनममेतिचनिश्चयः ॥ ३५ ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यशुकःप्रीतमनाभवत् ॥ आपृच्छय तंजगामाऽऽशुव्यासस्याश्रममुत्तमम् ॥ ३६ ॥ आगच्छंतंसुतंदृष्ट्वाव्यासोपिसुखमाप्तवान् ॥ आलिंग्याघ्रायमूर्धानंपप्रच्छकुशलंपुनः ॥ ३७ ॥ स्थि तस्तत्राऽऽश्रमेरम्येपितुःपार्श्वेसमाहितः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नःसर्वशास्त्रविशारदः ॥ ३८ ॥ जनकस्यदशांदृष्ट्वाराज्यस्थस्यमहात्मनः ॥ सनिर्वृतिंपरांप्रा प्यपितुराश्रमसंस्थितः ॥ ३९ ॥ पितॄणांसुभगाकन्यापीवरीनामसुंदरी ॥ शुकश्चकारपत्नींतांयोगमार्गस्थितोपिहि ॥ ४० ॥ सतस्यांजनयामासपुत्रांश्च तुरएवहि ॥ कृष्णंगौरप्रभंचैवभूरिंदेवश्रुतंतथा ॥ ४१ ॥ कन्यांकीर्तिंसमुत्पाद्यव्यासपुत्रःप्रतापवान् ॥ ददौविभ्राजपुत्रायत्वणुहायमहात्मने॥ ४२ ॥ अ णुहस्यसुतःश्रीमान्ब्रह्मदत्तःप्रतापवान् ॥ ब्रह्मज्ञःपृथिवीपालःशुककन्यासमुद्भवः ॥ ४३ ॥ कालेनकियतातत्रनारदस्योपदेशतः ॥ ज्ञानंपरमकंप्राप्ययो गमार्गमनुत्तमम् ॥ ४४ ॥ पुत्रेराज्यंनिधायाथगतोबदरिकाश्रमम् ॥ मायाबीजोपदेशेनतस्यज्ञानंनिरर्गलम् ॥ ४५ ॥ नारदस्यप्रसादेनजातंसद्योविमुक्ति दम् ॥ कैलासशिखरेरम्येत्यक्त्वासंगंपितुःशुकः ॥ ४६ ॥ ध्यानमास्थायविपुलंस्थितःसंगपराङ्मुखः ॥ उत्पपातगिरेःशृंगात्सिद्धिंचपरमांगतः ॥ ४७ ॥

चतुरएवहीति॥कृष्णनामाएकःगौरप्रभोद्वितीयःभूरिस्तृतीयःदेवश्रुतश्चतुर्थः ॥ कूर्मपुराणेतुपंचपुत्राउक्ताः ॥ शुकस्याप्यभवन्पुत्राःपंचात्यंततपस्विनः ॥ भूरिश्रवाःप्रभुःशंभुःकृष्णोगौरश्चपं चमः॥कन्याकीर्तिमतीचैवेति॥४१॥कीर्तिनाम्नींकन्याम्॥विभ्राजराज्ञःपुत्रोअणुहनामा॥४२॥ब्रह्मदत्तनामकःशुकदौहित्रः ॥४३॥४४॥नारदेनमायाबीजस्यभुवनेश्वरीमंत्रस्योपदेशःकृतस्तेन प्रभावेणश्रीप्रसादात्तस्यज्ञानमभवत् ॥ ४५ ॥ शुककथामाह कैलासेति ॥ ४६ ॥ ध्यानमास्थायेति ॥ गृहस्थाश्रमेएवकर्मोपासनायोगादिभिःपक्वकषायेजातेसतीतिशेषः॥सिद्धिंचेति॥ आणिमादिकांसिद्धिंप्राप्तइत्यर्थः ॥ ४७ ॥

महातेजाःसदेहएवेतोनिर्गतः सूर्यवद्विरराजाकाशे गिरेःशृंगंद्विधाजातमिति॥महापुरुषावियोगेनेत्यर्थः॥४८॥यथावायुरितिसूत्रात्मेत्यर्थः ॥४९॥५०॥५१ ॥ सर्वभूतगतइति ॥ अनेनचवाक्ये
नशुकआकाशंप्रतिगतोव्यष्टिदेहंसमष्टौविलाप्यव्यापकरूपेणस्थितइत्यवगम्यते॥प्रतिशब्दमिति॥तवममचात्मरूपेणाभेदएवास्तिकिमितिमदर्थंशोकःक्रियतइत्येवंप्रतिशब्दइत्यर्थः ॥ ५२॥
॥५३॥५४॥परमांगतिंब्रह्मरूपत्वम्॥अशोकंब्रह्मविजानतात्वयाब्रह्मरूपेणस्थितस्यशुकस्यस्वस्यचभेदाभावेनतन्नाशतद्वियोगशंकयावाशोकोनकर्तव्यइत्याहतस्येति॥५५॥५६॥छायामिति
॥ पुत्रसमानाकृतिम्॥५७॥५८॥५९॥ श्रीदेवीभागवतश्रवणेनशुकस्यैतत्फलंजातम्एतादृशोयंश्रीदेवीभागवतश्रवणमाहिमेत्यवांतरतात्पर्यम् ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधे

आकाशगोमहातेजाविरराजयथारविः ॥ गिरेःशृंगंद्विधाजातंशुकस्योत्पतनेतदा ॥ ४८ ॥ उत्पाताबहवोजाताःशुकश्चाऽऽकाशगोऽभवत् ॥ अंतरिक्षे यथावायुःस्तूयमानःसुरर्षिभिः ॥ ४९ ॥ तेजसातिविराजन्वैद्वितीयइवभास्करः ॥ व्यासस्तुविरहाक्रांतःक्रंदन्पुत्रेतिचाऽसकृत् ॥ ५० ॥ गिरेःशृंगगतस्तत्रशुकोयत्रस्थितोऽभवत् ॥ क्रंदमानंतदादीनंव्यासंमत्वाश्रमाकुलम् ॥ ५१ ॥ सर्वभूतगतःसाक्षीप्रतिशब्दमदात्तदा ॥ तत्राद्यापिगिरेःशृंगेप्रतिशब्दःस्फुटोभवत् ॥ ५२ ॥ रुदंतंतंसमालक्ष्यव्यासंशोकसमन्वितम् ॥ पुत्रपुत्रेतिभाषंतंविरहेणपरिप्लुतम् ॥ ५३ ॥ शिवस्तत्रसमागत्यपाराशर्यमबोधयत् ॥ व्यासशोकंमाकुरुत्वंपुत्रस्तेयोगवित्तमः ॥ ५४ ॥ परमांगतिमापन्नोदुर्लभांचाकृतात्मभिः ॥ तस्यशोकोनकर्तव्यस्त्वयाशोकंविजानता ॥ ५५ ॥ कीर्तिस्तेविपुलाजातातेनपुत्रेणचानघ॥व्यासउवाच॥नशोकोयातिदेवेशकिंकरोमिजगत्पते॥५६॥अतृप्तेलोचनेमेऽद्यपुत्रदर्शनलालसे ॥ महादेवउवाच ॥ छायांद्रक्ष्यसिपुत्रस्यपार्श्वस्थांसुमनोहराम् ॥५७॥तांवीक्ष्यमुनिशार्दूलशोकंजहिपरंतप॥सूतउवाच॥तदाददर्शव्यासस्तुछायांपुत्रस्यसुप्रभाम् ॥ ५८ ॥ दत्त्वावरंहरस्तस्मैतत्रैवांतरधीयत ॥ अंतर्हितेमहादेवेव्यासःस्वाश्रममभ्यगात् ॥ ५९ ॥ शुकस्यविरहेणापितप्तःपरमदुःखितः ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ शुकस्तुपरमांसिद्धिमाप्तवान्देवसत्तमः ॥ किंचकारततोव्यासस्तन्नोब्रूहिसविस्तरम् ॥ १ ॥ सूतउवाच ॥ शिष्याव्यासस्ययेप्यासन्वेदाभ्यासपरायणाः ॥ आज्ञामादायतेसर्वेगताःपूर्वंमहीतले ॥ २ ॥ असितोदेवलश्चैववैशंपायनएवच ॥ जैमिनिश्चसुमंतुश्चगताःसर्वेतपोधनाः ॥३॥ तानेतान्वीक्ष्यपुत्रंचलोकांतरितमप्युत॥व्यासःशोकसमाक्रांतोगमनायाकरोन्मतिम्॥४॥

एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥ ॥छ॥ ॥ चतुःसप्ततिपद्यैस्तुशुकनिर्गमनोत्तरम्॥व्यासश्चकारयत्कृत्यंतत्समासेनकथ्यते ॥ १॥ एतावत्पर्यंतंकथंशुकेनपुराणमधीतमितिप्रथमप्रश्नस्योत्तरंदत्तंमध्येप्रसंगागताःकथाश्चोक्ताइदानींश्रीदेवीभागवतप्रतिपादकाचार्यस्यव्यासस्यगुरोःकथांगुरुभक्ताऋषयःपृच्छंति शुकस्त्विति॥तन्नोब्रूहीति।यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ॥
तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइतिश्रुतेरस्मभ्यंश्रीगुरोःकथांब्रूहीत्यभिप्रायः ॥१॥२॥३॥ पूर्वंशिष्याआज्ञामादायगतास्तज्जन्यंदुःखंजातमेवाचार्यस्य परंतुशुकदेवसुखेनतन्नष्टंशुकदेवनिर्गमनेतुतदुभयमप्येकवारमेवदुःखंप्रादुर्भूतमित्याह व्यासःशोकसमाक्रांतइति॥एतादृशमहानुभावानामपिसंसारजन्यक्लेशसंभवान्नसंसारेआसक्तोभवेत्किंतु तस्माद्विरज्येतैवेतितुरहस्यम् ४॥

मुक्तामिति॥व्यासस्यपुलिनेजन्मोत्तरंव्यासंगृहीत्वागतेनपराशरेणमुक्तापिव्यासेनमुक्ताजातैवेत्यभिप्रायेणेयमुक्तिः॥५॥६॥७॥दाशराजोपीति ॥ सचसत्यवत्याःपिता ॥ ८ ॥ ९ ॥१०॥
सरस्वत्याइति॥तत्प्रार्थनोत्तरंतस्ययथायोग्यमुत्तरंदत्त्वासरस्वतीतीरेतपश्चर्यार्थमाश्रमंचकारेत्यर्थः॥११॥शंतनोःसकाशादित्यर्थः॥मत्वेति॥ममभ्रातरौसुखिनौस्तइतिमत्वा ॥ १२ ॥प्रथम
श्चित्रांगदः॥१३॥द्वितीयोविचित्रवीर्यः॥१४॥तयोःपूर्वंगंगातोराज्ञःशंतनोःसकाशात्प्रथमतःपुत्रोगांगेयनामकोजातःअनंतरंसत्यवत्यांपुत्रद्वयंजातम् ॥ १५॥१६॥१७॥ भीष्मइति ॥ तस्य

सस्मारमनसाव्यासस्तांनिषादसुतांशुभाम् ॥ मातरंजाह्नवीतीरेमुक्तांशोकसमन्विताम् ॥ ५ ॥ स्मृत्वासत्यवतींव्यासस्त्यक्त्वातंपर्वतोत्तमम् ॥ आजगा
ममहातेजाजन्मस्थानंस्वकंमुनिः ॥ ६ ॥ द्वीपंप्राप्याथपप्रच्छक्वगतासावरानना ॥ निषादास्तंसमाचख्युर्दत्ताराज्ञेतुकन्यका ॥ ७ ॥ दाशराजोपिसंपू
ज्यव्यासंप्रीतिपुरःसरम् ॥ स्वागतेनाभिसत्कृत्यप्रोवाचविहितांजलिः ॥ ८ ॥ दाशराजउवाच ॥ अद्यमेसफलंजन्मपावितंनःकुलंमुने ॥ देवानामपिदु
र्दर्शयज्जातंतवदर्शनम् ॥ ९ ॥ यदर्थमागतोसित्वंतद्ब्रूहिद्विजसत्तम ॥ अपिदाराधनंपुत्रास्त्वदायत्तमिदंविभो ॥ १० ॥ सरस्वत्यास्तटेरम्येचकाराऽऽश्रममंड
लम् ॥ व्यासस्तपःसमायुक्तस्तत्रैवाससमाहितः ॥ ११ ॥ सत्यवत्याःसुतौजातौशंतनोरमितद्युतेः ॥ मत्वातौभ्रातरौव्यासःसुखमापवनेस्थितः ॥ १२ ॥
चित्रांगदःप्रथमजोरूपवाञ्छत्रुतापनः ॥ बभूवनृपतेःपुत्रःसर्वलक्षणसंयुतः ॥ १३ ॥ विचित्रवीर्यनामासौद्वितीयःसमजायत ॥ सोपिसर्वगुणोपेतःशं
तनोःसुखवर्धनः॥१४॥गांगेयःप्रथमस्तस्यमहावीरोबलाधिपः ॥ तथैवतौसुतौजातौसत्यवत्यांमहाबलौ ॥ १५ ॥ शंतनुस्तान्सुतान्वीक्ष्यसर्वलक्षणसंयुता
न् ॥ अमंस्ताजय्यमात्मानंदेवादीनांमहामनाः ॥ १६ ॥ अथकालेनकियताशंतनुःकालपर्ययात् ॥ तत्याजदेहंधर्मात्मादेहीजीर्णमिवांबरम् ॥ १७ ॥ का
लधर्मंगतेराज्ञिभीष्मश्चक्रेविधानतः ॥ प्रेतकार्याणिसर्वाणिदानानिविविधानिच ॥ १८ ॥ चित्रांगदंततोराज्येस्थापयामासवीर्यवान् ॥ स्वयंनकृतवा
न्राज्यंतस्माद्देवव्रतोभवत् ॥ १९ ॥ चित्रांगदस्तुवीर्येणप्रमत्तःपरदुःखदः ॥ बभूवबलवान्वीरःसत्यवत्यात्मजःशुचिः ॥ २० ॥ अथैकदामहाबाहुःसै
न्येनमहतावृतः ॥ प्रचचारवनोद्देशान्पश्यन्वध्यान्मृगान्रुरून् ॥ २१ ॥ चित्रांगदस्तुगंधर्वोदृष्ट्वातंमार्गगंनृपम् ॥ उत्ततारांतिकंभूमेर्विमानवरमास्थितः ॥
॥ २२ ॥ तत्राभूच्चमहद्युद्धंतयोःसदृशवीर्ययोः ॥ कुरुक्षेत्रेमहास्थानेत्रीणिवर्षाणितापसाः ॥ २३ ॥ इंद्रलोकमवापाशुगंधर्वेणहतोरणे ॥ भीष्मःश्रुत्वा
चकाराऽऽशुतस्यौर्ध्वदेहिकंतदा ॥ २४ ॥ गांगेयःकृतशोकस्तुमंत्रिभिःपरिवारितः ॥ विचित्रवीर्यनामानंराज्येशंचचकारह ॥ २५ ॥

ज्येष्ठपुत्रत्वात्पितृकार्येऽधिकारः॥१८॥चित्रांगदमिति॥पितरिमृतेस्वस्यराज्याधिकारसत्त्वेपिपितरंप्रतिनाहंराज्यंविवाहंवाकरिष्यामित्वंसत्यवतींवृणुइतिसत्यवतीविवाहसमयेप्रतिज्ञातत्वाच्चि
त्रांगदंसत्यवतीज्येष्ठपुत्रमेवराज्येस्थापयामास॥तादृशसत्यरूपस्यदेवानांव्रतस्यपरिपालनाद्देवव्रतनामाऽभवत् ॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥विचित्रवीर्यनामानमितिद्वितीयंपुत्रम्॥२५॥

॥२६॥अतिसंतुष्टेति॥चित्रांगदेहतेभीष्मस्यराज्याधिकारसत्त्वेपिमत्पुत्रायैवराज्यंदत्तमितिहेतोरित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥३४॥ तायदेति॥तास्तिस्रः

मंत्रिभिर्बोधितापश्चाद्गुरुभिश्चमहात्मभिः ॥ स्वपुत्रंराज्यगंदृष्ट्वापुत्रशोकहतापिच ॥ २६ ॥ सत्यवत्यतिसंतुष्टावभूववरवर्णिनी ॥ व्यासोपिभ्रातरंश्रुत्वा राजानंमुदितोऽभवत् ॥ २७ ॥ यौवनंपरमंप्राप्तःसत्यवत्याःसुतःशुभः ॥ चकारचिंतांभीष्मोपिविवाहार्थंकनीयसः ॥ २८ ॥ काशिराजसुतास्तिस्रःस र्वलक्षणसंयुताः ॥ तेनराज्ञाविवाहार्थंस्थापिताश्चस्वयंवरे ॥ २९ ॥ राजानोराजपुत्राश्चसमाहूताःसहस्रशः ॥ इच्छास्वयंवरार्थंवैपूज्यमानाःसमागताः ॥ ३० ॥ तत्रभीष्मोमहातेजास्ताजहारवलेनवै ॥ निर्मथ्यराजकंसर्वरथेनैकेनवीर्यवान् ॥ ३१ ॥ सजित्वापार्थिवान्सर्वांस्ताश्चादायमहारथः ॥ वाहुवीर्येणतेजस्वीह्याससादगजाह्वयम् ॥ ३२ ॥ मातृवद्भगिनीवच्चपुत्रीवच्चिंतयन्किल ॥ तिस्रःसमानयामासकन्यकावामलोचनाः ॥ ३३॥ सत्यवत्यै निवेद्याशुद्विजानाहूयसत्वरः ॥ दैवज्ञान्वेदविदुषःपर्यपृच्छच्छुभंदिनम् ॥ ३४ ॥ कृत्वाविवाहसंभारंयदावैभ्रातरंनिजम् ॥ विचित्रवीर्यंधर्मिष्ठंविवाहयति तायदा ॥ ३५ ॥ तदाज्येष्ठाप्युवाचेदंकन्यकाजाह्नवीसुतम् ॥ लज्जमानासितापांगीतिसृणांचारुलोचना ॥ ३६ ॥ गंगापुत्रकुरुश्रेष्ठधर्मज्ञकुलदीपक ॥ मयास्वयंवरेशाल्वोवृतोऽस्तिमनसानृपः ॥ ३७ ॥ वृताऽहंतेनराज्ञावैचित्तेप्रेमसमाकुले ॥ यथायोग्यंकुरुष्वाद्यकुलस्यास्यपरंतप ॥ ३८ ॥ तेनाहंवृ तपूर्वास्मित्वंचधर्मभृतांवरः ॥ वलवानसिगांगेययथेच्छसितथाकुरु ॥३९ ॥ सूतउवाच ॥ एवमुक्तस्तयातत्रकन्ययाकुरुनंदनः ॥ अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धा न्मातरंसचिवांस्तथा ॥ ४० ॥ सर्वेषांमतमाज्ञायगांगेयोधर्मवित्तमः ॥ गच्छेतिकन्यकांप्राहयथारुचिवरानने ॥ ४१ ॥ विसर्जिताथसातेनगताशाल्वनिके तनम् ॥ उवाचतंवरारोहाराजानंमनसेप्सितम् ॥४२॥ विनिर्मुक्तास्मिभीष्मेणत्वन्मनस्केतिधर्मतः ॥ आगताऽस्मिमहाराजगृहाणाद्यकरंमम ॥ ४३ ॥ धर्मपत्नीतवात्यंतंभवामिनृपसत्तम ॥ चिंतितोऽसिमयापूर्वंत्वयाहंनात्रसंशयः ॥ ४४ ॥ शाल्वउवाच ॥ गृहीतात्वंवरारोहेभीष्मेणपश्यतोमम ॥ रथेसं स्थापितातेननग्रहीष्येकरंतव ॥ ४५ ॥ परोच्छिष्टांचकःकन्यांगृह्णातिमतिमान्नरः ॥ अतोहंनग्रहीष्यामित्यक्तांभीष्मेणमातृवत् ॥४६॥ रुदतीविलपंतीसात्य क्तातेनमहात्मना ॥ पुनर्भीष्मंसमागत्यरुदतीचेदमब्रवीत् ॥ ४७ ॥ शाल्वोमुक्तांत्वयावीरनगृह्णातिगृहाणमाम् ॥ धर्मज्ञोसिमहाभागमरिष्याम्यन्यथाह्यह म् ॥४८॥ भीष्मउवाच ॥ अन्यचित्तांकथंत्वांवैगृह्णामिवरवर्णिनि ॥ पितरंस्वंवरारोहेव्रजशीघ्रंनिराकुला ॥४९॥ तथोक्तासातुभीष्मेणजगामवनमेवहि ॥५०॥ तपश्चकारविजनेतीर्थेपरमपावने ॥ ५० ॥ कन्याः ॥ तिसृणांमध्येज्येष्ठेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥४४॥४५॥४६॥४७॥

मुक्तांत्वयेति ॥ प्रथमतोहस्तेनसंस्पृश्यरथेस्थापितांपश्चान्मुक्तामित्यर्थः॥ततस्त्वन्निमित्तंममजन्मव्यर्थंभवतीति॥त्वंमांगृहाणेत्यभिप्रायः॥४८॥अन्यचित्तामन्यासक्तामित्यर्थः ॥४९॥५०॥

राज्ञोविचित्रवीर्यस्य ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ नालसाद्धिसुखमिति । अराजकेसमुत्पन्नेअलसात्सुखंनैवास्तिआलस्यंनैवकर्तव्यमित्यर्थः ॥ ५८ ॥ क्षेत्रज मिति ॥ विचित्रवीर्यस्यक्षेत्रेऽन्यस्मात्पुरुषाज्जातमित्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ पौत्रमिति ॥ तवपौत्रस्तमित्यर्थः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ असूतांधमिति ॥ व्यासते

द्वेभार्येचातिरूपाढ्येतस्यराज्ञोबभूवतुः ॥ अंबालिकाचांबिकाचकाशिराजसुतेशुभे ॥५१॥ राजाविचित्रवीर्योऽसौताभ्यांसहमहाबलः ॥ रेमेनानाविहारैश्चगृहेचोपवनेतथा ॥५२॥ वर्षाणिनवराजेंद्रःकुर्वन्क्रीडांमनोरमाम् ॥ प्रापाऽसौमरणंभूयोगृहीतोराजयक्ष्मणा ॥ ५३ ॥ मृतेपुत्रेतिदुःखार्ताजातासत्यवतीतदा ॥ कारयामासपुत्रस्यप्रेतकार्याणिमंत्रिभिः ॥ ५४ ॥ भीष्ममाहतदैकांतेवचनंचातिदुःखिता ॥ राज्यंकुरुमहाभागपितुस्तेशंतनोःसुत ॥ ५५ ॥ भ्रातुर्भार्यांगृहाणत्वंवंशंचपरिरक्षय ॥ यथाननाशमायातिययातेर्वंशइत्युत ॥ ५६ ॥ भीष्मउवाच ॥ प्रतिज्ञामेश्रुतामातःपित्रर्थेयामयाकृता ॥ नाहंराज्यंकरिष्यामिनचाहंदारसंग्रहम् ॥ ५७ ॥ सूतउवाच ॥ तदाचिंतातुराजाताकथंवंशोभवेदिति ॥ नालसाद्धिसुखंमह्यंसमुत्पन्नेह्यराजके ॥ ५८ ॥ गांगेयस्तामुवाचेदंमाचिंतांकुरुभामिनि ॥ पुत्रंविचित्रवीर्यस्यक्षेत्रजंचोपपादय ॥ ५९ ॥ कुलीनंद्विजमाहूयवध्वासहनियोजय ॥ नात्रदोषोस्तिवेदेऽपिकुलरक्षाविधौकिल ॥ ६० ॥ पौत्रंचैवंसमुत्पाद्यराज्यंदेहिशुचिस्मिते ॥ अहंचपालयिष्यामितस्यशासनमेवहि ॥ ६१ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यकानीनंस्वसुतंमुनिम् ॥ जगामनसाव्यासंद्वैपायनमकल्मषम् ॥ ६२ ॥ स्मृतमात्रस्ततोव्यासआजगामसतापसः ॥ कृत्वाप्रणामंमात्रेऽथसंस्थितोदीप्तिमान्मुनिः ॥ ६३ ॥ भीष्मेणपूजितःकामंसत्यवत्याचमानितः ॥ तस्थौतत्रमहातेजाविधूमोग्निरिवापरः ॥ ६४ ॥ तमुवाचमुनिंमातापुत्रमुत्पादयाधुना ॥ क्षेत्रेविचित्रवीर्यस्यसुंदरंतववीर्यजम् ॥ ६५ ॥ व्यासःश्रुत्वावचोमातुराप्तवाक्यममन्यत ॥ ओमित्युक्त्वास्थितस्तत्रऋतुकालमचिंतयत् ॥ ६६ ॥ अंबिकाचयदास्नातानारीऋतुमतीतदा ॥ संगंप्राप्यमुनेःपुत्रमसूतांधंमहाबलम् ॥ ६७ ॥ जन्मांधंचसुतंवीक्ष्यदुःखितासत्यवत्यपि ॥ द्वितीयांचवधूमाहपुत्रमुत्पादयाशुवै ॥ ६८ ॥ ऋतुकालेऽथसंप्राप्तेव्यासेनसहसंगता ॥ तथाचांबालिकारात्रौगर्भंनारीदधारसा ॥ ६९ ॥ सोपिपांडुःसुतोजातोराज्ययोग्योनसंमतः ॥ पुत्रार्थंप्रेरयामासवर्षांतेचपुनर्वधूम् ॥ ७० ॥ आहूयचततोव्यासंसंप्रार्थ्यमुनिसत्तमम् ॥ प्रेषयामासरात्रौसाशयनागारमुत्तमम् ॥ ७१ ॥ नगताचवधूस्तत्रप्रेष्यासंप्रेषितातया ॥ तस्यांचविदुरोजातोदास्यांधर्मांशतःशुभः ॥ ७२ ॥ एवंव्यासेनतेपुत्राधृतराष्ट्रादयस्त्रयः ॥ उत्पादितामहावीरावंशरक्षणहेतवे ॥ ७३ ॥

जसानिमीलितनेत्रागर्भंदधारतस्मात् ॥ इदमन्यपुराणेस्पष्टम् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ पांडुःसुतइति ॥ व्यासतेजसाऊष्मणादग्धास्यामितिहेतोःस्वशरीरंचंदनेनोपलिप्यसंगंकृतवती तस्मात् ॥ इदमप्यन्यत्रस्पष्टम् ॥ ७० ॥ ७१ ॥ नगताचेतितत्तेजःसहनशक्त्यभावादितिभावः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

इत्थमनेनग्रंथसंदर्भेणास्मिन्संसारेमहतामप्येवंदशाजायतेतस्मात्संसाराद्विरज्यश्रीभगवत्युपासनयातज्ज्ञानेनचसंसारंनिरस्यमुक्तोभवेदितिबोधितम् ॥७४॥श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्म

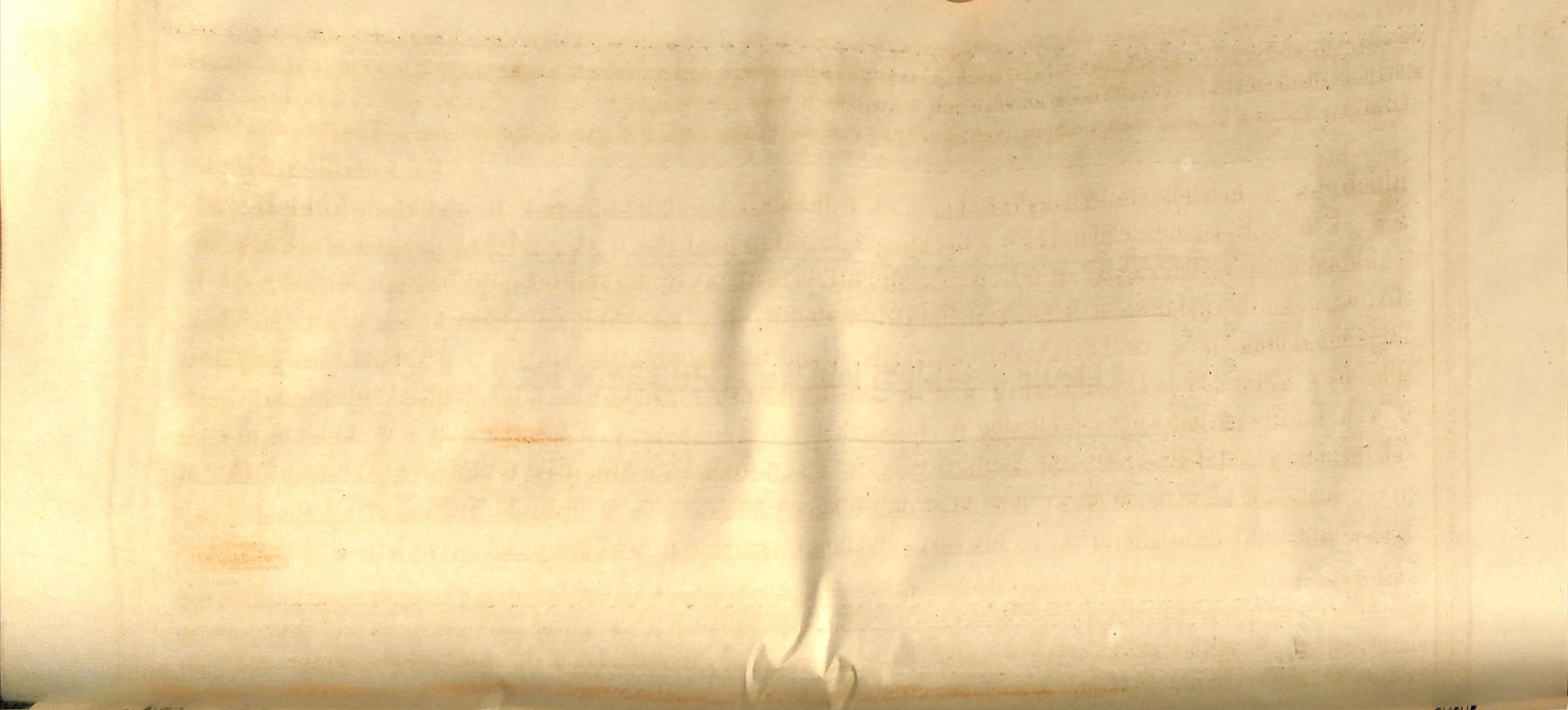
एतद्वःसर्वमाख्यातंतस्यवंशसमुद्भवम् ॥ व्यासेनरक्षितोवंशोभ्रातृधर्मविदाऽनघाः ॥ ७४ ॥ इतिश्रीदेवीभागव
तेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांप्रथमस्कंधेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
वेदाष्टेंदुक्षितिमितैःसार्धैः (११८४ ॥) श्लोकैःसविस्तरम् ॥ देवीभागवतस्यास्यप्रथमस्कंधईरितः ॥ १ ॥

जः सुधीः॥श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः॥१॥देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच॥तिलकाख्यांमहाव्याख्यांसम्यग्यःकृतवाञ्छुभाम्॥ स्कंधस्तुप्रथमस्तस्याःसमाप्तोऽभूच्छुभा
र्थदः॥२॥इतिश्रीमच्छैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजलक्ष्मीगर्भजनीलकंठभट्टकृतेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधानेप्रथमस्कंधेविंशोऽध्यायः॥२०॥स्कंधश्चायंसमाप्तः ॥ ॥ ॥ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजक्षेमराजेन स्वकीये
"श्रीवेङ्कटेश्वर"(स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम्। संवत् १९५८.

॥ इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधः समाप्तः ॥

॥ अथ श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ जीवायदंशभूतायस्यावेदाभवंतिनिःश्वसितम्।।तामेतांचिद्रूपांमायाशक्तेःपराश्रयांवंदे ॥१॥ अथाष्टचत्वारिंशद्भिःश्लोकैर्व्यासस्य
धीमतः ॥ जन्मोच्यतेयत्रदेव्यामाहिमाऽतीवभासते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायेपराशरसुतस्यव्यासस्यमाताशंतनोःपत्नीतिविरुद्धंश्रुत्वाऽश्चर्यवंतऋषयःपृच्छंतिआश्चर्यकरमेतत्तइति।।गर्भहेतुकामिति
अस्पष्टकारणमित्यर्थः ॥ १ ॥ तमेवसंदेहमाह माताव्यासस्येति ॥ २ ॥ सतीस्वभवनेस्थितेतिपराशरपत्नीपतिव्रताकथंशंतनुनाराज्ञाविवाहितेतिविरुद्धंभातीत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥परमांश
क्तिसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीम् ॥ यदाहगीतासु अपरेयमितस्त्वन्यांविद्धिमेप्रकृतिंपराम्।।जीवभूतांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगदितिसैवादिशक्तिः।।६॥यस्योच्चारणेति।।यस्यवाग्भव

॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ आश्चर्यकरमेतत्तेवचनंगर्भहेतुकम् ॥ संदेहोऽत्रसमुत्पन्नःसर्वेषांनस्तपस्विनाम् ॥ १ ॥ माताव्यासस्यमेधाविन्नाम्नासत्यवती
तिच ॥ विवाहितापुराज्ञाताराज्ञाशंतनुनायथा ॥ २ ॥ तस्याःपुत्रःकथंव्यासःसतीस्वभवनेस्थिता ॥ ईदृशीसाकथंराज्ञापुनःशंतनुनावृता ॥ ३ ॥
तस्यांपुत्रावुभौजातौतत्त्वंकथयसुव्रत ॥ विस्तरेणमहाभागकथांपरमपावनीम् ॥ ४ ॥ उत्पत्तिंवेदव्यासस्यसत्यवत्यास्तथापुनः ॥ श्रोतुकामाःपुनः
सर्वेऋषयःसंशितव्रताः ॥ ५ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ प्रणम्यपरमांशक्तिंचतुर्वर्गप्रदायिनीम् ॥ आदिशक्तिंवदिष्यामिकथांपौराणिकींशुभाम् ॥ ६ ॥
यस्योच्चारणमात्रेणसिद्धिर्भवतिशाश्वती ॥ व्याजेनापिहिवीजस्यवाग्भवस्यविशेषतः ॥ ७ ॥ सम्यक्सर्वात्मनासर्वैःसर्वकामार्थसिद्धये ॥ स्मर्तव्यास
र्वथादेवीवांछितार्थप्रदायिनी ॥ ८ ॥ राजोपरिचरोनामधार्मिकःसत्यसंगरः ॥ चेदिदेशपतिःश्रीमान्बभूवद्विजपूजकः ९ ॥ तपसातस्यतुष्टेनविमा
नंस्फाटिकंशुभम् ॥ दत्तमिंद्रेणतत्तस्मैसुंदरंप्रियकाम्यया ॥ १० ॥ तेनारूढस्तुसर्वत्रयातिदिव्येनभूपतिः ॥ नभूमावुपरिस्थोऽसौतेनोपरिचरोवसुः
॥ ११ ॥ विख्यातःसर्वलोकेषुधर्मनित्यःसभूपतिः ॥ तस्यभार्यावरारोहागिरिकानामसुंदरी ॥ १२ ॥ पुत्राश्चास्यमहावीर्याःपंचासन्नमितौजसः ॥
पृथग्देशेषुराजानःस्थापितास्तेनभूभुजा ॥ १३ ॥ वसोस्तुपत्नीगिरिकाकामान्कालेन्यवेदयत् ॥ ऋतुकालमनुप्राप्तास्नातापुंसवनेशुचिः ॥ १४ ॥ त
दहःपितरश्चैनमूचुर्जहिमृगानिति ॥ तच्छ्रुत्वाचिंतयामासभार्यामृतुमतींतथा ॥ १५ ॥ पितृवाक्यंगुरुंमत्वाकर्तव्यमितिनिश्चितम् ॥ चचारमृगयांरा
जागिरिकांमनसास्मरन् ॥ १६ ॥

स्यबीजस्यव्याजेनकपटेनाप्युच्चारणेनासिद्धिर्मोक्षोज्ञानंवाभवति ॥ तेनवाग्भवबीजेनस्मर्तव्यायाभगवतीवांछितार्थप्रदायिनीदेवीतांप्रणम्येत्यन्वयः ॥७॥८ ॥ कथामाह राजोपरिचरइति।।
विमानेनोर्ध्वंनिरंतरंगमनादुपरिचरनामकत्वम् ॥ ९ ॥ १० ॥ तेनविमानेनयातीत्यन्वयः ॥ नभूमाविति ॥ भूमिगमनंतेनत्यक्तमितिभावः।।११।।१२।।१३।। वसोरुपरिचरस्यपत्नीकामान्
स्वमनोरथान्पुत्रविषयान्॥१४॥तदहरिति॥यस्मिन्दिनेऽद्यऋतुकालोऽस्तीतिगिरिकयापत्न्योक्तं।।तस्मिन्नेवदिनेपितरआहुरस्मच्छ्राद्धार्थंमृगान्जहीति ॥१५॥तत्रोभयोर्वाक्ययोरगमनगमन
प्रयोजकयोर्विरोधेऽपिपितृवाक्यंगमनप्रयोजकंगमनाभावप्रयोजकस्त्रीवाक्यतोगुरुंश्रेष्ठंनिश्चितंमत्वाकर्तव्यंतदेवेतिनिश्चित्येतिशेषः॥चचारगतवान्॥गुरुमित्यत्रविभक्तिलोपाभावआर्षः १६॥

॥ १७ ॥ समाक्षिपतस्थापितवान्॥१८॥१९॥२०॥कालंनक्षत्रानुरूपंयोग्यम् ॥ २१ ॥ पार्श्वस्थंपालितंश्येनामित्यर्थः ॥ अतएवतस्यभाषाज्ञानात्तंप्रत्युवाचेतिसंगच्छते ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥२४॥२५॥२६॥२७॥एतस्मिन्नेवसमयेतयोर्युद्धसमये॥अधोभूमौजातंवृत्तमाह काचिदिति ॥ समनुप्राप्तंयमुनातीरइत्यर्थः ॥ २८ ॥ चचारजलेइत्यर्थाज्ज्ञेयम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

वनेस्थितःसराजर्षिश्चिंतेसस्मारभामिनीम् ॥ अतीवरूपसंपन्नांसाक्षाच्छ्रियमिवापराम् ॥ १७ ॥ तस्यरेतःप्रचस्कंदस्मरतस्तांचकामिनीम् ॥ वटपत्रे तुतद्राजास्कन्नमात्रंसमाक्षिपत् ॥ १८ ॥ इदंवृथापरिस्कन्नंरेतोवैनभवेत्कथम् ॥ ऋतुकालंचविज्ञायमतिंचक्रेनृपस्तदा ॥ १९ ॥ अमोघंसर्वथावीर्यंम मचैतन्नसंशयः ॥ प्रियायैप्रेषयाम्येतदितिबुद्धिमकल्पयत् ॥ २० ॥ शुक्रप्रस्थापनेकालंमहिष्याःप्रसमीक्ष्यसः ॥ अभिमंत्र्याथतद्वीर्यंवटपर्णपुटेकृतम् ॥ २१ ॥ पार्श्वस्थंश्येनमाभाष्यराजोवाचद्विजंप्रति ॥ गृहाणेदंमहाभागगच्छशीघ्रंगृहंमम ॥ २२ ॥ मत्प्रियार्थमिदंसौम्यगृहीत्वात्वंगृहंनय ॥ गिरि कायैप्रयच्छाशुतस्यास्त्वार्तवमद्यवै ॥ २३ ॥ सूतउवाच ॥ इत्युक्ताप्रददौपर्णंश्येनायनृपसत्तमः ॥ सगृहीत्वोत्पपाताशुगगनंगतिवित्तमः ॥ २४ ॥ गच्छंतंगगनंश्येनंधृत्वाचंचुपुटेपुटम् ॥ तमपश्यद्थाऽऽयांतंखगंश्येनस्तथाऽपरः ॥ २५ ॥ आमिषंसतुविज्ञायशीघ्रमभ्यद्रवत्खगम् ॥ तुंडयुद्धमथाऽका शेतावुभौसंप्रचक्रतुः ॥ २६ ॥ युद्ध्यतोरपतद्रेतस्तच्चापियमुनांभसि ॥ खगौतौनिर्गतौकामंपुटकेपतितेतदा ॥२७॥ एतस्मिन्समयेकाचिदद्रिकानाम चाप्सराः ॥ ब्राह्मणंसमनुप्राप्तंसंध्यावंदनतत्परम् ॥ २८ ॥ कुर्वतीजलकेलिंसाजलेमग्नाचचारसा ॥ जग्राहचरणंनारीद्विजस्यवरवर्णिनी ॥२९॥ प्रा णायामपरःसोऽथदृष्ट्वातांकामचारिणीम् ॥ शशापभवमत्सीत्वंध्यानविघ्नकरीयतः ॥ ३० ॥ साशप्ताविप्रमुख्येनबभूवयमुनाचरी ॥ शफरीरूपसंपन्ना ह्यद्रिकाचवराप्सराः ॥ ३१ ॥ श्येनपादपरिभ्रष्टंतच्छुक्रमथवासवी ॥ जग्राहतरसाऽभ्येत्यसाऽद्रिकामत्स्यरूपिणी ॥ ३२ ॥ अथकालेनकियतामत्सीं तांमत्स्यजीवनः ॥ संप्राप्तेदशमेमासिबबंधतांमनोरमाम् ॥ ३३ ॥ उदरंविददाराशुसतस्यामत्स्यजीवनः ॥ युग्मंविनिःसृतंतस्मादुदरान्मानुषाकृति ॥ ॥ ३४ ॥ बालःकुमारःसुभगस्तथाकन्याशुभानना ॥ दृष्ट्वाऽऽश्चर्यमिदंसोऽथविस्मयंपरमंगतः ॥ ३५ ॥ राज्ञेनिवेदयामासपुत्रौद्वौतुझषोद्भवौ ॥ रा जाऽपिविस्मयाविष्टःसुतंजग्राहतंशुभम् ॥ ३६ ॥ समत्स्योनामराजाऽसौधार्मिकःसत्यसंगरः ॥ वसुपुत्रोमहातेजाःपित्रातुल्यपराक्रमः ॥ ३७ ॥

तस्याःशफरीरूपप्राप्तिसमयोऽथश्येनपादपरिभ्रष्टवीर्यपातसमयएकएवजातस्ततस्तद्वीर्यंसाजग्राहेत्याह श्येनेति ॥ ३२ ॥ दशमेमासिगर्भस्येत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ राज्ञेतद्देश स्थायराज्ञेउपरिचराय ॥ यस्यवीर्यमास्तितस्मैराज्ञेइतिफलितम् ॥ सुतंजग्राहेति ॥ स्ववीर्यजंपुत्रंस्वसमानाकारत्वेनज्ञात्वास्वयंजग्राहेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

कालिकेति ॥ वसुनोपरिचरेणराज्ञाकालिकानाम्नीकन्यकातुयेनाऽऽनीतातस्मैजलजीविनेदत्ता ॥ लब्धनिधेरर्धभागस्यराज्ञोऽधिकारादवशिष्टार्धस्ययेनलब्धस्तस्याधिकारात् ॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ अर्धाधिकैकपंचाशच्छ्लोकैरथपराश
रात् ॥ दाशकन्योदरेजन्मवेदव्यासस्यकथ्यते ॥ १ ॥ एवंव्यासमातुर्जन्मोक्त्वापराशरप्रसंगमाह एकदेति ॥ १ ॥ २ ॥ दाशोनिषादः ॥ मत्स्यगंधामिति ॥ उपमानाच्चेतीत्वाभावश्छां

कालिकावसुनादत्तातरसाजलजीविने ॥ नाम्नाकालीतिविख्यातातथामत्स्योदरीतिच ॥ ३८ ॥ मत्स्यगंधेतिनाम्नावैगुणेनसमजायत ॥ विवर्धमानादा
शस्यगृहेसावासवीशुभा ॥ ३९ ॥ ऋषयऊचुः ॥ अद्रिकामुनिनाशप्तामत्सीजातावराप्सराः ॥ विदारिताचदाशेनमृताचभक्षितापुनः ॥ ४० ॥ किंबभूवपुन
स्तस्याअप्सरायावदस्वतत् ॥ शापस्यांतंकथंसूतकथंस्वर्गमवापसा ॥ ४१ ॥ सूतउवाच ॥ शप्तायदासामुनिनाविस्मितासंबभूवह ॥ स्तुतिंचकारविप्रस्य
दीनेवरुदतीतदा ॥ ४२ ॥ दयावान्ब्राह्मणःप्राहतांतदारुदतींस्त्रियम् ॥ माशोकंकुरुकल्याणिशापांतंतेवदाम्यहम् ॥ ४३ ॥ मत्क्रोधशापयोगेनमत्स्ययोनिं
गताशुभे ॥ मानुषौजनयित्वात्वंशापमोक्षमवाप्स्यसि॥४४॥इत्युक्तातेनसाप्रापमत्स्यदेहंनदीजले ॥ बालकौजनयित्वासामृतामुक्ताचशापतः ॥ ४५ ॥
संत्यज्यरूपंमत्स्यस्यदिव्यरूपमवाप्यच ॥ जगामामरमार्गंचशापांतेवरवर्णिनी ॥ ४६ ॥ एवंजातावरापुत्रीमत्स्यगंधावरानना ॥ पुत्रीचपाल्यमाना
सादाशगेहेव्यवर्धत॥४७॥मत्स्यगंधातदाजाताकिशोरीचातिसुप्रभा ॥ तस्यकार्याणिकुर्वाणावासवीचातिसुप्रभा ॥ ४८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहा
पुराणेद्वितीयस्कंधेमत्स्यगंधोत्पत्तिर्नामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ एकदातीर्थयात्रायांव्रजन्पाराशरोमुनिः ॥ आजगाममहातेजाःका
लिंद्यास्तटमुत्तमम् ॥ १ ॥ निषादमाहधर्मात्माकुर्वंतंभोजनंतदा ॥ प्रापयस्वपरंपारंकालिंद्याउडुपेनमाम् ॥ २ ॥ दाशःश्रुत्वामुनेर्वाक्यंकुर्वाणोभोजनं
तटे ॥ उवाचतांसुतांबालांमत्स्यगंधांमनोरमाम् ॥ ३ ॥ उडुपेनमुनिंबालेपरंपारंनयस्वह ॥ गंतुकामोऽस्तिधर्मात्मातापसोऽयंशुचिस्मिते ॥ ४ ॥
इत्युक्तासातदापित्रामत्स्यगंधाऽथवासवी ॥ उडुपेमुनिमासीनंसंवाहयतिभामिनी ॥ ५ ॥ व्रजन्सूर्यसुतातोयेभावित्वाद्दैवयोगतः ॥ कामार्तस्तुमुनिर्जा
तोदृष्ट्वातांचारुलोचनाम् ॥ ६ ॥ ग्रहीतुकामःसमुनिर्दृष्ट्वाव्यंजितयौवनाम् ॥ दक्षिणेनकरेणैनामस्पृशद्दक्षिणेकरे ॥ ७ ॥ तमुवाचासितापांगीस्मितपूर्वमि
दंवचः ॥ कुलस्यसदृशंवःकिंश्रुतस्यतपसश्चकिम् ॥ ८ ॥ त्वंवैवसिष्ठदायादःकुलशीलसमन्वितः ॥ किंचिकीर्षसिधर्मज्ञमन्मथेनप्रपीडितः ॥ ९ ॥

दसः ॥ ३ ॥ ४ ॥ वासवीवसुराजस्यरूयपत्यंवासवी ॥ ५ ॥ ६ ॥ ग्रहीतुकामोभोक्तुकामः ॥ ७ ॥ स्मितपूर्वमिति ॥ अनेनसाप्यंतःकामातुराऽऽसीदितिबोधितम् ॥ स्त्रीजातित्वात्तु
शृंगारवर्धनार्थमुपहासंकरोति कुलस्यसदृशमिति।।वःऋषीणांकुलस्यश्रुतस्याधीतस्यतपसश्चकिमिदंसदृशंभवति योग्यंभवति युष्माकंकिंनीचपरस्त्रीगमनादिकंधर्मोऽस्तीत्यभिप्रायः ॥८॥९॥

॥१०॥११॥१२॥इत्थंमंदहासपूर्वकनिषेधेनातिकामातुरंवीक्ष्यमनसिविचारयामासेत्याह अहोइति ॥ अयंद्विजोमांग्रहीष्यन्मंदबुद्धिस्तब्धबुद्धिर्जातःप्रथमंकामेनतदुत्तरंमांहस्तेइतिशेषः ॥ हस्तेगृहीत्वाजलेशृंगाररसेमग्नएवास्यमनोयतःपंचबाणेनकामेनातिविद्धंततोव्याकुलंजातमस्मिन्समये ॥ अस्यप्रतीपंविरुद्धंकर्तुंनकोपिसमर्थःशापभयादितिविचारयामास ॥१३॥विचार्यकिं कृतवतीतदाह इतिसंचिंत्येति॥परंपारंनयामीति॥तत्रगत्वायदिच्छसितत्कुर्वित्यर्थः ॥ १४ ॥ सिंधोर्नद्याः ॥ १५ ॥ वेपमानेति ॥ कामातुरोऽपिमुनिर्ममदौर्गंध्यमनुभूयमध्येएवमांत्यक्ष्यती

दुर्लभंमानुषंजन्मभुविब्राह्मणसत्तम ॥ तत्रापिदुर्लभंमन्येब्राह्मणत्वंविशेषतः ॥ १० ॥ कुलेनशीलेनतथाश्रुतेनाद्विजोत्तमस्त्वंकिलधर्मवित्त्व ॥ अनार्यभावंकथमागतोऽसिविप्रेंद्रमांवीक्ष्यचमीनगन्धाम् ॥ ११ ॥ मदीयेशरीरेद्विजामोघबुद्धेशुभंकिंसमालोक्यपाणिंग्रहीतुम् ॥ समीपंसमायासिकामातुरस्त्वं कथंनाभिजानासिधर्मस्वकीयम् ॥ १२ ॥ अहोमंदबुद्धिर्द्विजोऽयंग्रहीष्यञ्जलेमग्नएवाद्यमांवैगृहीत्वा ॥ मनोव्याकुलंपंचबाणातिविद्धंनकोपीहशक्तः प्रतीपंहिकर्तुम् ॥ १३ ॥ इतिसंचिंत्यसाबालातमुवाचमहामुनिम् ॥ धैर्यंकुरुमहाभागपरंपारंनयामिवै ॥ १४ ॥ सूतउवाच ॥ पराशरस्तुतच्छुत्वावचनंहितपूर्वकम् ॥ करंत्यक्त्वास्थितस्तत्रसिंधोःपारंगतःपुनः ॥ १५ ॥ मत्स्यगंधांप्रजग्राहमुनिःकामातुरस्तदा ॥ वेपमानातुसाकन्यातमुवाच पुरःस्थितम् ॥ १६ ॥ दुर्गंधाऽहंमुनिश्रेष्ठकथंत्वंनोपशंकसे ॥ समानरूपयोःकामसंयोगस्तुसुखावहः ॥ १७ ॥ इत्युक्तेनतुसाकन्याक्षणमात्रेणभामिनी ॥ कृतायोजनगंधातुसुरूपाचवरानना ॥ १८ ॥ मृगनाभिसुगंधांतांकृत्वाकांतांमनोहराम् ॥ जग्राहदक्षिणेपाणौमुनिर्मन्मथपीडितः ॥ १९ ॥ ग्रहीतुकामंतंप्राहनाम्नासत्यवतीशुभा ॥ मुनेपश्यतिलोकोऽयंपिताचैवतटस्थितः ॥ २० ॥ पशुधर्मोनमेप्रीतिंजनयत्यतिदारुणः ॥ प्रतीक्षस्वमुनिश्रेष्ठ यावद्भवतियामिनी ॥ २१ ॥ रात्रौव्यवायउद्दिष्टोदिवानमनुजस्यहि ॥ दिवासंगेमहान्दोषःपश्यंतिकिलमानवाः ॥ २२ ॥ कामंयच्छमहाबुद्धेलोकनिंदादुरासदा ॥ तच्छुत्वावचनंतस्यायुक्तमुक्तमुदारधीः ॥ २३ ॥ नीहारंकल्पयामासशीघ्रंपुण्यबलेनवै ॥ नीहारेचसमुत्पन्नेतटेऽतितमसायुते ॥ २४ ॥ कामिनीतंमुनिंप्राहमृदुपूर्वमिदंवचः ॥ कन्याऽहंद्विजशार्दूलभुक्त्वागंतासिकामतः ॥ २५ ॥ अमोघवीर्यस्त्वंब्रह्मन्कागतिर्मेभवेदिति ॥ पितरंकिंब्रवीम्यद्यसगर्भाचेद्भवाम्यहम् ॥ २६ ॥ त्वंगमिष्यसिभुक्त्वामांकिंकरोमिवदस्वतत् ॥ ॥ पराशरउवाच ॥ ॥ कांतेऽद्यमत्प्रियंकृत्वाकन्यैवत्वंभविष्यसि ॥ २७ ॥

तिभीत्यावेपमानास्वदोषंस्वमुखेनवर्णयति॥तस्यमुनेःप्रियत्वेनस्वीकारार्थं ॥ स्त्रीणांस्वभावएवायम् ॥ १६ ॥ किमुवाचतदाह दुर्गंधाऽहमिति॥१७॥१८॥मृगनाभिशब्देनकस्तूरी ॥ १९ ॥ ॥२०॥पशुधर्मोमैथुनधर्मः॥इदंवाक्यंमुनेःकामोद्दीपनार्थम्॥किंचाधुनाकालोऽपिनास्तीत्याह प्रतीक्षस्वेति॥२१॥महान्दोषइति॥प्राणंवाएतेप्रस्कंदंतियेदिवारत्यासंयुज्यंतइतिप्रश्नोपनिषच्छ्रुतेर्दिवासंगेमहान्दोषः ॥ किंचमानवाअपिपश्यंतीतिलोकनिंदाचास्तीतिभावः ॥ २२ ॥ २३ ॥ नीहारंभाषायांधुवाराइतिप्रसिद्धम् ॥ श्रुत्युक्तदोषस्तुतपोबलेनशमयिष्यामीतिमुनेरभिप्रायः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥२८॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ भागकर्तावेदविभागकर्ता॥३५॥३६॥३७॥३८॥ दर्शयिष्यामिवैस्मृतइति॥अहंत्वयास्मृतोनिजंरूपंदर्शयिष्यामीत्यर्थः ॥ ३९ ॥

वृणीष्वचवरंभीरुयंत्वमिच्छसिभामिनि ॥ ॥सत्यवत्युवाच ॥ ॥ यथामेपितरौलोकेनजानीतोहिमानद ॥ २८ ॥ कन्याव्रतंनमेहन्यात्तथाकुरुद्वि
जोत्तम ॥ पुत्रश्चत्वत्समःकामंभवेदद्भुतवीर्यवान् ॥ २९ ॥ गंधोऽयंसर्वदामेस्याद्यौवनंचनवंनवम् ॥ ॥पराशरउवाच ॥ ॥ शृणुसुंदरिपुत्रस्तेवि
ष्णवंशसंभवःशुचिः ॥ ३० ॥ भविष्यतिचविख्यातस्त्रैलोक्येवरवर्णिनि ॥ केनचित्कारणेनाहंजातःकामातुरस्त्वयि ॥ ३१ ॥ कदापिचनसंमोहोभूत
पूर्वोवरानने ॥ दृष्ट्वाचाप्सरसांरूपंसदाऽहंधैर्यमावहम् ॥ ३२ ॥ दैवयोगेनवीक्ष्यत्वांकामस्यवशगोऽभवम् ॥ तत्किंचित्कारणंविद्धिदैवंहिदुरतिक्रमम्
॥ ३३ ॥ दृष्ट्वाऽहंचातिदुर्गंधांत्वांकथंमोहमाप्नुयाम् ॥ पुराणकर्तापुत्रस्तेभविष्यतिवरानने ॥ ३४ ॥ वेदविद्भागकर्ताचख्यातश्चभुवनत्रये ॥ ॥सूत
उवाच ॥ ॥ इत्युक्तातांवशंयातांभुक्त्वासमुनिसत्तमः ॥ ३५ ॥ जगामतरसास्नात्वाकालिंदीसलिलेमुनिः ॥ साऽपिसत्यवतीजातासद्योगर्भवतीसती
॥ ३६ ॥ सुषुवेयमुनाद्वीपेपुत्रंकाममिवापरम् ॥ जातमात्रस्तुतेजस्वीतामुवाचस्वमातरम् ॥ ३७ ॥ तपस्येवमनःकृत्वाविविशेचातिवीर्यवान् ॥ गच्छ
मातर्यथाकामंगच्छाम्यहमतःपरम् ॥ ३८ ॥ तपःकर्तुंमहाभागेदर्शयिष्यामिवैस्मृतः ॥ मातर्यदाभवेत्कार्यंतवकिंचिदनुत्तमम् ॥ ३९ ॥ स्मर्तव्योऽहं
तदाशीघ्रमागमिष्यामिभामिनि ॥ स्वस्तितेऽस्तुगमिष्यामित्यक्त्वाचिंतांसुखंवस ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वानिर्ययौव्यासःसाऽपिपित्रंतिकंगता ॥ द्वीपेन्यस्त
स्तयाबालस्तस्माद्द्वैपायनोऽभवत् ॥ ४१ ॥ जातमात्रोजगामाशुवृद्धिंविष्णवंशयोगतः ॥ तीर्थेतीर्थेकृतस्नानश्चचारतपउत्तमम् ॥ ४२ ॥ एवंद्वैपायनो
जज्ञेसत्यवत्यांपराशरात् ॥ चकारवेदशाखाश्चप्राप्तंज्ञात्वाकलेर्युगम् ॥ ४३ ॥ वेदविस्तारकरणाद्व्यासनामाऽभवन्मुनिः ॥ पुराणसंहिताश्चक्रेमहाभारत
मुत्तमम् ॥ ४४ ॥ शिष्यानध्यापयामासवेदान्कृत्वाविभागशः ॥ सुमंतुंजैमिनिंपैलंवैशंपायनमेवच ॥ ४५ ॥ असितंदेवलंचैवशुकंचैवस्वमात्मजम् ॥
॥सूतउवाच ॥ ॥ एतच्चकथितंसर्वंकारणंमुनिसत्तमाः ॥ ४६ ॥ सत्यवत्याःसुतस्यापिसमुत्पत्तिस्तथाशुभा ॥ संशयोऽत्रनकर्तव्यःसंभवेमुनिसत्त
माः ॥ ४७ ॥ महतांचरितेचैवगुणाग्राह्यामुनेरिति ॥ कारणाच्चसमुत्पत्तिःसत्यवत्याझषोदरे ॥ ४८ ॥ पराशरेणसंयोगःपुनःशंतनुनातथा ॥ अन्यथा
तुमुनेश्चित्तंकथंकामाकुलंभवेत् ॥ ४९ ॥ अनार्यजुष्टंधर्मज्ञःकृतवान्सकथंमुनिः ॥ सकारणेयमुत्पत्तिःकथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥ ५० ॥ ॥ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३॥ वेदविस्तारोविभागपूर्वकोविस्तारस्तस्यकरणाद्व्यासनामाभवत् ॥ तदुक्तंसूतसंहितायाम्॥व्यस्तवेदतयाव्यासइतिलोकेश्रुतोमुनिरिति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥
॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥८१॥एतावताग्रंथेनसत्यवतीपराशरस्यविवाहितास्त्रीनास्तीत्युक्तम्॥तथाचसाशंतनुनाविवाहितेतिनविरुद्धमितिभावः॥८२॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥२॥
अंथाधिकैकोनषष्टिश्लोकैःशंतनुनातथा॥सत्यवत्याविवाहश्चगंगायाश्चोपवर्ण्यते॥१॥यद्यपिसत्यवतीपराशरपत्नीनास्तिततश्चसाशंतनुनावृतेतियुक्तमेव तथापिनिषादपुत्रीसाकथंराज्ञावृतेति
शंकाऽवशिष्टैवेतिमुनयःपृच्छंतिउत्पत्तिस्त्विति ॥१॥२॥३॥४ ॥ प्रथमापत्नीकाशंतनोरभूदितिद्वितीयःप्रश्नः ॥ यस्यांभीष्मउत्पन्नः सभीष्मोवसोरंशःकथमितितृतीयःप्रश्नः ॥ ५ ॥ ६ ॥

श्रुत्वापापाच्चनिर्मुक्तोनरोभवतिसर्वथा ॥ यएतच्छुभमाख्यानंशृणोतिश्रुतिमान्नरः ॥ ८१ ॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिसुखीभवतिसर्वदा ॥ ८२ ॥ इतिश्री देवीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांद्वितीयस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ उत्पत्तिस्तुत्वयाप्रोक्ताव्यासस्यामिततेजसः ॥ सत्यवत्यास्तथासूतविस्तरेणत्वयाऽनघ ॥ १ ॥ तथाप्येकस्तुसंदेहश्चित्तेऽस्माकंसुसंस्थितः ॥ ननिवर्ततिधर्मज्ञकथितेनत्वयाऽनघ ॥ २ ॥ माता व्यासस्ययाप्रोक्तानाम्नासत्यवतीशुभा ॥ साकथंनृपतिंप्राप्ताशंतनुंधर्मवित्तमम् ॥ ३ ॥ निषादपुत्रींसकथंवृतवान्नृपतिःस्वयम् ॥ धर्मिष्ठःपौरवोराजाकुलहीनामसंवृताम् ॥ ४ ॥ शंतनोःप्रथमापत्नीकाह्यभूत्कथयाऽधुना ॥ भीष्मःपुत्रोऽथमेधावीवसोरंशःकथंपुनः ॥ ५ ॥ त्वयाप्रोक्तंपुरासूतराजाचित्रांगदःकृतः ॥ सत्यवत्याःसुतोवीरोभीष्मेणामिततेजसा ॥ ६ ॥ चित्रांगदेहतेवीरेकृतस्तदनुजस्तथा ॥ विचित्रवीर्यनामाऽसौसत्यवत्याःसुतोनृपः ॥ ७ ॥ ज्येष्ठेभीष्मेस्थितेपूर्वंधर्मिष्ठेरूपवत्यपि ॥ कृतवान्सकथंराज्यंस्थापितस्तेनजानता ॥ ८ ॥ मृतेविचित्रवीर्येतुसत्यवत्यातिदुःखिता ॥ वधूभ्यांगोलकौपुत्रौजनयामाससाकथम् ॥ ९ ॥ कथंराज्यंनभीष्मायददौसावरवर्णिनी ॥ नकृतस्तुकथंतेनवीरेणदारसंग्रहः ॥ १० ॥ अधर्मस्तुकृतःकस्माद्व्यासेनामिततेजसा ॥ ज्येष्ठेनभ्रातृभार्यायांपुत्रावुत्पादिताविति ॥ ११ ॥ पुराणकर्ताधर्मात्मासकथंकृतवान्मुनिः ॥ सेवनंपरदाराणांभ्रातुश्चैवविशेषतः ॥ १२ ॥ जुगुप्सितमिदंकर्मसकथंकृतवान्मुनिः ॥ शिष्टाचारःकथंसूतवेदानुमितिकारकः ॥ १३ ॥ व्यासशिष्योऽसिमेधाविन्संदेहंछेत्तुमर्हसि ॥ श्रोतुकामावयंसर्वेधर्मक्षेत्रेकृतक्षणाः ॥ १४ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ इक्ष्वाकुवंशप्रभवोमहाभिषइतिस्मृतः ॥ सत्यवान्धर्मशीलश्चचक्रवर्तीनृपोत्तमः ॥ १५ ॥ अश्वमेधसहस्रेणवाजपेयशतेनच ॥ तोषयामासदेवेंद्रंस्वर्गंप्रापमहामतिः ॥ १६ ॥

॥ ७ ॥ ज्येष्ठेभीष्मेस्थितेसातिकनिष्ठःकथंराज्यंप्राप्तवानितिचतुर्थःप्रश्नः ॥ ८ ॥ कुलीनानांकुलेमृतेभर्तरिविचित्रवीर्येऽन्यस्मात्पुरुषाद्वेदव्यासात्कथंगोलकावुत्पादितावितिपंचमःप्रश्नः
॥ ९ ॥ भीष्मेणवीर्यवताकथंनविवाहःकृतइतितस्मैराज्यंचमात्राकथंनदत्तमितिषष्ठसप्तमौप्रश्नौ ॥ १० ॥ व्यासोऽपिधर्मात्माकथंभ्रातुर्विचित्रवीर्यस्यभार्यायांपुत्रावुत्पादितवानित्यष्टमःप्रश्नः
॥ ११ ॥ भ्रातुश्चैवदाराणामितिशेषः ॥ १२ ॥ शिष्टाचारेणहिश्रुतिरनुमीयते ॥ सर्किंशिष्टाचारएतादृशइतिनवमःप्रश्नः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रतीपामिति ॥ प्रतीपराजेंद्रेजन्मग्राह्यमितिचिंतयामासेत्यर्थः ॥ इत्थंमहाभिषस्यराज्ञःशंतनुरूपेणावतरणमुक्त्वागंगायाअव

एकदाब्रह्मसदनंगतोराजामहाभिषः ॥ सुराःसर्वेसमाजग्मुःसेवनार्थंप्रजापतिम् ॥ १७ ॥ गंगामहानदीतत्रसंस्थितासेवितुंविभुम् ॥ तस्यावासःसमुद्धूतं मारुतेनतरस्विना ॥ १८ ॥ अधोमुखाःसुराःसर्वेनविलोक्यैवतांस्थिताः ॥ राजामहाभिषस्तांतुनिःशंकःसमपश्यत ॥ १९ ॥ साऽपितंप्रेमसंयुक्तंनृपं ज्ञातवतीनदी ॥ दृष्ट्वातौप्रेमसंयुक्तौनिर्लज्जौकाममोहितौ ॥ २० ॥ ब्रह्माचुकोपतौतूर्णंशशापचरुषान्वितः ॥ मर्त्यलोकेषुभूपालजन्मप्राप्यपुनर्दिवम् ॥ २१ ॥ पुण्येनमहताविष्टस्त्वमवाप्स्यसिसर्वथा ॥ गंगांतथोक्तवान्ब्रह्मावीक्ष्यप्रेमवतींनृपे ॥ २२ ॥ विमनस्कौतुतौतूर्णंनिःसृतौब्रह्मणोऽतिकात् ॥ सनृपांश्चिंतयित्वाऽथभूर्लोकेधर्मतत्परान् ॥ २३ ॥ प्रतीपंचिंतयामासपितरंपुरुवंशजम् ॥ एतस्मिन्समयेचाष्टौवसवःस्त्रीसमन्विताः ॥ २४ ॥ वसिष्ठस्याऽऽश्रमंप्राप्तारममाणायदृच्छया ॥ पृथ्वादीनांवसूनांचमध्येकोऽपिवसूत्तमः ॥ २५ ॥ द्यौर्नामातस्यभार्याऽथनंदिनींगांददर्शह ॥ दृष्ट्वापतिंसाप प्रच्छकस्येयंधेनुरुत्तमा ॥ २६ ॥ द्यौस्तामाहवसिष्ठस्यगौरियंशृणुसुंदरि ॥ दुग्धमस्याःपिबेद्यस्तुनारीवापुरुषोऽथवा ॥ २७ ॥ अयुतायुर्भवेन्नूनंस दैवाऽगतयौवनः ॥ तच्छ्रुत्वासुंदरीप्राहमृत्युलोकेऽस्तिमेसखी ॥ २८ ॥ उशीनरस्यराजर्षेःपुत्रीपरमशोभना ॥ तस्याहेतोर्महाभागसवत्सांगांपयस्विनीम् ॥ २९ ॥ आनयस्वाऽऽश्रमश्रेष्ठंनंदिनींकामदांशुभाम् ॥ यावदस्याःपयःपीत्वासखीममसदैवहि ॥ ३० ॥ मानुषेषुभवेदेकाजरारोगविवर्जिता ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्याद्यौर्जहारचनंदिनीम् ॥ ३१ ॥ अवमन्यमुनिंदांतंपृथ्वाद्यैःसहितोऽनघः ॥ हृतायामथनंदिन्यांवसिष्ठस्तुमहातपाः ॥ ३२ ॥ आजगामाऽऽश्रमपदंफलान्यादायसत्वरः ॥ नापश्यतयदाधेनुंसवत्सांस्वाश्रमेमुनिः ॥ ३३ ॥ मृगयामासतेजस्वीगह्वरेषुवनेष्वपि ॥ नासादितायदा धेनुश्चुकोपातिशयंमुनिः ॥ ३४ ॥ वारुणिश्चापिविज्ञायध्यानेनवसुभिर्हृताम् ॥ वसुभिर्मेहृताधेनुर्यस्मान्मामवमन्यवै ॥ ३५ ॥ तस्मात्सर्वेजनिष्यंति मानुषेषुनसंशयः ॥ एवंशशापधर्मात्मावसूंस्तान्वारुणिःस्वयम् ॥ ३६ ॥ श्रुत्वाविमनसःसर्वेप्रययुर्दुःखिताश्चते ॥ शप्ताःस्मइतिजानंतऋषिंतमुपचक्रमुः ॥ ३७ ॥ प्रसादयंतस्तमृषिंवसवःशरणंगताः ॥ मुनिस्तानाहधर्मात्मावसून्दीनान्पुरःस्थितान् ॥ ३८ ॥ अनुसंवत्सरंसर्वेशापमोक्षमवाप्स्यथ ॥ येनेयं विहृताधेनुर्नंदिनीममवत्सला ॥ ३९ ॥ तस्माद्द्यौर्मानुषेदेहेदीर्घकालंवसिष्यति ॥ तेशप्ताःपथिगच्छंतोगंगांदृष्ट्वासरिद्वराम् ॥ ४० ॥

तरणप्रकारंतस्याउदरेवसूनामवतारप्रकारंचाह । एतस्मिन्समयेइति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ वारुणिर्वसिष्ठः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अनुसंवत्सरामिति ॥ युष्माकंजन्मनोयः संवत्सरस्तत्पूर्तेः पश्चादित्यर्थः ॥ जन्मसंवत्सरमध्येएवजन्ममरणेभविष्यतइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥

॥४१॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ प्रतीपस्त्विति ॥ यदास्तुतिंचक्रेतदेत्यर्थः ॥ वरवर्णिनीवरार्थिनीगंगा ॥ ४७ ॥ दक्षिणेशुभेइति ॥ इदंकन्यायाः स्थानंकामातुरात्वंकथमा
श्रितवत्यसीत्यर्थः ॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२ ॥ ५३ ॥ वयस्विनितरुणे ॥ ५४ ॥ वृत्तांतंकाचित्स्त्रीसमागत्यममदक्षिणोरौस्थिता॥ कामातुरांतांसमीक्ष्यमयानिर्भर्त्सितासापुनःप्रार्थितव

ऊचुस्तांप्रणताःसर्वेंशप्तांचिंतातुरांनदीम् ॥ भविष्यामोवयंदेविकथंदेवाःसुधाशनाः ॥ ४१ ॥ मानुषाणांचजठरेचिंतेयंमहतीहिनः ॥ तस्मात्त्वंमानुषी
भूत्वाजनयास्मान्सरिद्वरे ॥ ४२ ॥ शंतनुर्नामराजर्षिस्तस्यभार्याभवानघे ॥ जाताञ्जाताञ्जलेचास्मान्निक्षिपस्वसुरापगे ॥ ४३ ॥ एवंशापविनि
र्मोक्षोभवितानात्रसंशयः ॥ तथेत्युक्ताश्चतेसर्वेंजग्मुर्लोकंस्वकंपुनः ॥ ४४ ॥ गंगाऽपिनिर्गतादेवीचिंत्यमानापुनःपुनः ॥ महाभिषोनृपोजातःप्रतीप
स्यसुतस्तदा ॥ ४५ ॥ शंतनुर्नामराजर्षिर्धर्मात्मासत्यसंगरः ॥ प्रतीपस्तुस्तुतिंचक्रेसूर्यस्यामिततेजसः ॥ ४६ ॥ तदाचसलिलात्तस्मान्निःसृतावरव
र्णिनी॥ दक्षिणंशालसंकाशमूरुंभेजेशुभानना ॥ ४७ ॥ अंकेस्थितांस्त्रियंचाहमापृष्टवान्किंवरानने ॥ ममोरावास्थिताऽसित्वंकिमर्थंदक्षिणेशुभे ॥ ४८ ॥
सातमाहवरारोहायदर्थंराजसत्तम ॥ स्थिताऽस्म्यंकेकुरुश्रेष्ठकामयानांभजस्वमाम् ॥ ४९ ॥ तामवोचदथोराजारूपयौवनशालिनीम् ॥ नाहंपरस्त्रियं
कामाद्गच्छेयंवरवर्णिनीम् ॥ ५० ॥ स्थितादक्षिणमूरुंमेत्वमाश्लिष्यचभामिनि ॥ अपत्यानांस्नुषाणांचस्थानंविद्धिशुचिस्मिते ॥ ५१ ॥ स्नुषामेभवक
ल्याणिजातेपुत्रेऽतिवांछिते ॥ भविष्यतिचमेपुत्रस्तवपुण्यान्नसंशयः ॥ ५२ ॥ तथेत्युक्त्वागतासावैकामिनीदिव्यदर्शना ॥ राजाचापिगृहंप्राप्तश्चिंतयं
स्तांस्त्रियंपुनः ॥ ५३ ॥ ततःकालेनकियताजातेपुत्रेवयस्विनि ॥ वनंजिगमिषूराजापुत्रंवृत्तांतमूचिवान् ॥ ५४ ॥ वृत्तांतंकथयित्वातुपुनरूचेनिजंसुत
म् ॥ यदिप्रयातिसाबालात्वांवनेचारुहासिनी॥ ५५ ॥ कामयानावरारोहातांभजेथामनोरमाम् ॥ नप्रष्टव्यात्वयाकाऽसिमन्नियोगान्नराधिप ॥ ५६ ॥
धर्मपत्नींचतांकृत्वाभवितात्वंसुखीकिल ॥ सूतउवाच ॥ एवंसंदिश्यतंपुत्रंभूपतिःप्रीतमानसः ॥ ५७ ॥ दत्वाराज्यश्रियंसर्वांवनंराजाविवेशह ॥ तत्रापि
चतपस्तप्त्वासमाराध्यपरांबिकाम् ॥ ५८ ॥ जगामस्वर्गंराजाऽसौदेहंत्यक्त्वास्वतेजसा ॥ राज्यंप्रापमहातेजाःशंतनुः सार्वभौमिकम् ॥ ५९ ॥ प्रजांवैपाल
यामासधर्मदंडोमहीपतिः ॥ ६० ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ प्रतीपेऽथदिवंयातेशंतनुःस
त्यविक्रमः ॥ बभूवमृगयाशीलोनिघ्नन्व्याघ्रान्मृगान्नृपः ॥ १ ॥ सकदाचिद्वनेघोरेगंगातीरेचरन्नृपः ॥ ददर्शमृगशावाक्षींसुंदरींचारुभूषणाम् ॥ २ ॥

तीमयाप्रोक्तामममभविष्यतःसुतस्यपत्नीभवेतिसातदुपश्रुत्यगतेति॥५५॥भजेथाइति॥ममसत्यवाक्यपालनार्थमित्यर्थः॥५६॥५७॥परांबिकांसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीम् ॥५८॥
॥ ५९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ एकोनसप्ततिश्लोकैर्गंगयासहशंतनोः॥विवाहःकथ्यतेतत्रवसूनांजन्मचोच्यते ॥ १ ॥ प्रतीपस्यभगवतीप्र
सादादुत्तमपद्मप्राप्त्युत्तरंजातंवृत्तांतमाह । प्रतीपेऽथेति॥१॥ २ ॥
॥ ॥

मग्नोमंग्नचित्तइत्यर्थः॥३॥व्याप्तचित्तस्तस्यांमग्नचित्तइत्यर्थः॥४॥महाभिषमिति॥तस्यादेवतात्वाद्दिव्यज्ञानेनायंब्रह्मसभायांदृष्टोमहाभिषराजाभवतीतिमत्वेत्यर्थः॥५॥६॥ अप्सरापीतिटावंतत्वंछांदसम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ राजातांनाभिजानातीति ॥ दिव्यज्ञानाभावादितिभावः ॥ ९ ॥ १० ॥ भावित्वादिति ॥ स्त्रीजातेरवश्यंपातिरपेक्षितएवेतिहेतोर्योवाकोवाऽपिपातिरपेक्षितएवतत्रापिसदृशोमनोनुरूपोयादिलब्धस्तार्हितंकानवांछतिसर्वाऽपिवांछत्येवेत्यर्थः ॥ ११ ॥ वाग्बंधनपणेन ॥ समयंपणम् ॥ १२ ॥ तथाप्रियम्॥अप्रियमितिच्छेदः ॥ १३ ॥ तदेति ॥

दृष्ट्वातांनृपतिर्मग्नः पित्रोक्तेयंवरानना ॥ रूपयौवनसंपन्नासाक्षाल्लक्ष्मीरिवापरा ॥ ३ ॥ पिबन्मुखांबुजंतस्यानतृप्तिमगमन्नृपः ॥ हृष्टरोमाभवत्तत्रव्याप्तचित्तइवानघ ॥ ४ ॥ महाभिषंसाऽपिमत्वाप्रेमयुक्ताबभूवह ॥ किंचिन्मंदस्मितंकृत्वातस्थावग्रेनृपस्यच ॥५॥ वीक्ष्यतामासितापांगींराजाप्रीतमनाभृशम् ॥ उवाचमधुरंवाक्यंसांत्वयञ्श्लक्ष्णयागिरा ॥ ६ ॥ देवीवात्वंचवामोरुमानुषीवावरानने ॥ गंधर्वीवाथयक्षीवानागकन्याऽप्सराऽपिवा ॥ ७ ॥ यासिकाऽसिवरारोहेभार्यामेभवसुंदरि ॥ प्रेमयुक्तस्मितैवत्वंधर्मपत्नीभवाद्यमे ॥ ८ ॥ सूतउवाच ॥ राजातांनाभिजानातिगंगेयमितिनिश्चितम् ॥ महाभिषंसमुत्पन्नंनृपंजानातिजाह्नवी ॥ ९ ॥ पूर्वप्रेमसमायोगाच्छ्रुत्वावाचंनृपस्यताम् ॥ उवाचनारीराजानंस्मितपूर्वमिदंवचः ॥ १० ॥ स्त्र्युवाच ॥ जानामित्वांनृपश्रेष्ठप्रतीपतनयंशुभम् ॥ कानवांछतिचार्वंगीभावित्वात्सदृशंपतिम् ॥ ११ ॥ वाग्बंधेननृपश्रेष्ठचरिष्यामिपतिंकिल ॥ शृणुमेसमयंराजन्वृणोमित्वांनृपोत्तम ॥ १२ ॥ यच्चकुर्यामहंकार्यंशुभंवायदिवाशुभम् ॥ ननिषेध्यात्वयाराजन्नवक्तव्यंतथाऽप्रियम् ॥ १३ ॥ यदाचत्वंनृपश्रेष्ठनकरिष्यसिमेवचः ॥ तदामुक्त्वागमिष्यामियथेष्टंदेशमारिष ॥ १४ ॥ स्मृत्वाजन्मवसूनांसाप्रार्थनापूर्वकंहृदि ॥ महाभिषस्यप्रेमाथविचिंत्यैवचजाह्नवी ॥१५॥ तथेत्युक्ताऽथसादेवीचकारनृपतिंपतिम् ॥ एवंवृतानृपेणाथगंगामानुषरूपिणी ॥ १६ ॥ नृपस्यमंदिरंप्राप्तासुभगावरवर्णिनी ॥ नृपतिस्तांसमासाद्यचिक्रीडोपवनेशुभे ॥ १७ ॥ साऽपितंरमयामासभावज्ञावैवरांगना ॥ नबुबोधनृपःक्रीडन्गतान्वर्षगणानथ ॥ १८ ॥ सतयामृगशावाक्ष्याशच्याशतक्रतुर्यथा ॥ सासर्वगुणसंपन्नासोऽपिकामविचक्षणः ॥ १९ ॥ रेमातेमंदिरेदिव्येरमानारायणाविव ॥ एवंगच्छतिकालेसादधारनृपतेस्तदा ॥ २० ॥ गर्भंगंगावसुंपुत्रंसुषुवेचारुलोचना ॥ जातमात्रंसुतंवारिचिक्षेपैवंद्वितीयके ॥ २१ ॥ तृतीयेथचतुर्थेऽथपंचमेषष्ठएवच ॥ सप्तमेवाहतेपुत्रेराजाचिंतापरोऽभवत् ॥२२॥ किंकरोम्यद्यवंशोमेकथंस्यात्सुस्थिरोभुवि ॥ सप्तपुत्राहतानूनमनयापापरूपया ॥ २३ ॥

तदात्वांमुक्त्वात्यक्त्वायथेष्टंदेशंगमिष्यामीत्यर्थः॥यथेष्टंदेशमारिषेत्यत्रदेशपदोत्तरविभक्तिलोपश्छांदसः॥१४॥स्मृत्वेति॥इत्थंकार्यद्वयहेतोर्जाह्नवीशंतनोःपत्नीजातेतिशेषः॥१५॥यद्वा पणंश्रुत्वाराज्ञातथास्त्वित्यंगीकृतपणाजाह्नवीकार्यद्वयहेतोर्नृपतिंपतिंचकारेत्यन्वयः ॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ तंदृष्ट्वेति ॥ तंद्यौनामानमित्यर्थः ॥ पतन्पदेनमस्कुर्वन्नित्यर्थः ॥ २८ ॥ पुषामिपोषयामीत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥पापकराणां पापिनामित्यर्थः ॥३४॥३५॥३६॥ पुत्रकामोती॥हेराजन्पुत्रकामाऽहंपुत्रंगृहीत्वागमिष्यामिवनेचैनंपुत्रंपालयामिपालयिष्यामि ॥ इहैवकुतोनपाल्यतेइतिचेद्यतःसमयोयोमयापणःकृतःसनष्ट

निवारयामियदिमांत्यक्त्वायास्यतिसर्वथा ॥ अष्टमोऽयंसुसंप्राप्तोगर्भोमेमनसीप्सितः ॥ २४ ॥ नवारयामिचेदद्यसर्वथेयंजलेक्षिपेत् ॥ भवितावानवाचाग्रेसंशयोयंममाद्भुतः ॥ २५ ॥ संभवेऽपिचदुष्टेयंरक्षयेद्वानरक्षयेत् ॥ एवंसंशयितेकार्येकिंकर्तव्यंमयाऽधुना ॥ २६ ॥ वंशस्यरक्षणार्थंहियत्नःकार्यःपरोमया ॥ ततःकालेयदाजातःपुत्रोऽयमष्टमोवसुः ॥ २७ ॥ मुनेर्येनहृताधेनुर्नंदिनीस्त्रीजितेनहि ॥ तंदृष्ट्वानृपतिःपुत्रंतामुवाचपतन्पदे ॥ २८ ॥ दासोऽस्मितवतन्वंगिप्रार्थयामिशुचिस्मिते ॥ पुत्रमेकंपुषाम्यद्यदेहिजीवंतमद्यमे ॥ २९ ॥ हिंसिताःसप्तपुत्रामेकरभोरुत्वयाशुभाः ॥ अष्टमंरक्षसुश्रोणिपतामितवपादयोः ॥ ३० ॥ अन्यद्वैप्रार्थितंतेऽद्यददाम्यथचदुर्लभम् ॥ वंशोमेरक्षणीयोऽद्यत्वयापरमशोभने ॥ ३१ ॥ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गेवेदविदोविदुः ॥ तस्माद्द्यवरारोहेप्रार्थयाम्यष्टमंसुतम् ॥ ३२ ॥ इत्युक्तापिगृहीत्वातंयदागंतुंसमुत्सुका ॥ तदाऽपिकुपितोराजातामुवाचातिदुःखितः ॥ ३३ ॥ पापिष्ठेकिंकरोम्यद्यनिरयान्नबिभेषिकिम् ॥ काऽसिपापकराणांत्वंपुत्रीपापरतासदा ॥ ३४ ॥ यथेच्छंगच्छवातिष्ठपुत्रोमेस्थीयतामिह ॥ किंकरोमित्वयापापेवंशांतकरयाऽनया ॥ ३५ ॥ एवंवदतिभूपालेसागृहीत्वासुतंशिशुम् ॥ गच्छंतीवचनंकोपसंयुतातमुवाचह ॥ ३६ ॥ पुत्रकामासुतंत्वेनंपालयामिवनेगतः ॥ समयोमेगमिष्यामिवचनंह्यन्यथाकृतम् ॥ ३७ ॥ गंगांमांवैविजानीहिदेवकार्यार्थमागताम् ॥ वसवस्तुपुराशप्तावसिष्ठेनमहात्मना ॥ ॥ ३८ ॥ व्रजंतुमानुषींयोनिंस्थितांचिंतातुरास्तुमाम् ॥ दृष्ट्वेदंप्रार्थयामासुर्जननीनोभवानघे ॥ ३९ ॥ तेभ्योदत्त्वावरंजातापत्नीतेनृपसत्तम ॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंजानीहिसंभवोमम ॥ ४० ॥ सप्ततेवसवःपुत्रामुक्ताःशापाद्दृषेस्तुते ॥ कियंतंकालमेकोऽयंतवपुत्रोभविष्यति ॥ ४१ ॥ गंगादत्तमिमंपुत्रंगृहाणशंतनोस्वयम् ॥ वसुंदेवंविदित्वैनंसुखंभुंक्ष्वसुतोद्भवम् ॥ ४२ ॥ गांगेयोऽयंमहाभागभविष्यतिबलाधिकः ॥ अद्यतत्रनयाम्येनंयत्रत्वंवैमयावृतः ॥ ४३ ॥ दास्यामियौवनप्राप्तंपालयित्वामहीपते ॥ नमातृरहितःपुत्रोजीवेन्नचसुखीभवेत् ॥ ४४ ॥ इत्युक्त्वांतर्दधेगंगातंगृहीत्वाचबालकम् ॥ राजाचातीवदुःखार्तःसंस्थितोनिजमंदिरे ॥ ४५ ॥ भार्याविरहजंदुःखंतथापुत्रस्यचाद्भुतम् ॥ सर्वदाचिंतयन्नास्तेराज्यंकुर्वन्महीपतिः ॥ ४६ ॥

इतिहेतोःकुतोनष्टइतिचेन्ममवचनंपूर्वोक्तंत्वयाअन्यथाकृतमितिहेतोः॥३७॥तत्रपुत्रंपालयिष्यसीत्यत्रकिंप्रमाणमितिचेदहंगंगाऽस्मिततोमद्वचनंसत्यंजानीहीत्याभिप्रायेणाऽऽह गंगामिति ॥ तर्हित्वंममपत्नीकुतोजातातथापुत्राश्चत्वयाकथंहिंसिताइतिचेत्तत्राऽऽह ॥ वसवस्त्विति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥ ॥

॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥कोऽयमिति ॥ अयंबालोममसुतोऽन्योवाकश्चनास्तीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३॥

एवंगच्छतिकालेऽथनृपतिर्मृगयांगतः ॥ निघ्नन्मृगगणान्बाणैर्महिषान्सूकरानपि ॥ ४७ ॥ गंगातीरमनुप्राप्तःसराजाशंतनुस्तदा ॥ नदींस्तोकजलांदृष्ट्वा विस्मितःसमहीपतिः ॥ ४८ ॥ तत्रापश्यत्कुमारंतंमुंचंतंविशिखान्बहून् ॥ आकृष्यचमहाचापंक्रीडंतंसरितस्तटे ॥ ४९ ॥ तंवीक्ष्यविस्मितोराजानस्म जानातिकिंचन ॥ नोपलेभेस्मृतिंभूपःपुत्रोऽयंममवानवा ॥ ५९ ॥ दृष्ट्वाप्यमानुषंकर्मबाणेषुलघुहस्तताम् ॥ विद्यांवाऽप्रतिमांरूपंतस्यवैस्मरसन्निभ म् ॥ ५१ ॥ पप्रच्छविस्मितोराजाकस्यपुत्रोऽसिचानघ ॥ नोवाचकिंचिद्वीरोऽसौमुंचञ्छिलीमुखानथ ॥ ५२ ॥ अंतर्धानगतःसोऽथराजाचिंतातुरोऽ भवत् ॥ कोऽयंममसुतोबालःकिंकरोमिव्रजामिकम् ॥ ५३ ॥ गंगांतुष्टावभूपालःस्थितस्तत्रसमाहितः ॥ दर्शनंसाददौचाथचारुरूपायथापुरा ॥ ५४ ॥ दृष्ट्वातांचारुसर्वांगींबभाषेनृपतिःस्वयम् ॥ कोऽयंगंगेगतोबालोममत्वंदर्शयाधुना ॥ ५५ ॥ ॥ गंगोवाच ॥ ॥ पुत्रोऽयंतवराजेंद्ररक्षितश्चाष्टमोवसुः ॥ ददामितवहस्तेतुगांगेयोऽयंमहातपाः ॥ ५६ ॥ कीर्तिकर्ताकुलस्यास्यभवितातवसुव्रतः ॥ पाठितस्त्वखिलान्वेदान्धनुर्वेदंचशाश्वतम् ॥ ५७ ॥ वसिष्ठस्याऽऽश्रमेदिव्येसंस्थितोऽयंसुतस्तव ॥ सर्वविद्याविधानज्ञःसर्वार्थकुशलःशुचिः ॥ ५८ ॥ यद्वेदजामदग्न्योऽसौतद्वेदायं सुतस्तव ॥ गृहाणगच्छरा जेंद्रसुखीभवनराधिप ॥ ५९ ॥ इत्युक्त्वांऽतर्दधेगंगादत्त्वापुत्रंनृपायवै ॥ नृपतिस्तुमुदायुक्तोबभूवातिसुखान्वितः ॥ ६० ॥ समालिंग्यसुतंराजास माघ्रायचमस्तकम् ॥ समारोप्यरथेपुत्रंस्वपुरंसप्रचक्रमे ॥ ६१ ॥ गत्वागजाह्वयंराजाचकारोत्सवमुत्तमम् ॥ दैवज्ञंचसमाहूयपप्रच्छचशुभंदिनम् ॥ ६२॥ समाहृत्यप्रजाःसर्वाःसचिवान्सर्वशःशुभान् ॥ यौवराज्येऽथगांगेयंस्थापयामासपार्थिवः ॥ ६३ ॥ कृत्वातंयुवराजानंपुत्रंसर्वगुणान्वितम् ॥ सुखमा ससधर्मात्मानसस्मारचजाह्नवीम् ॥ ६४ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ एतद्वःकथितंसर्वंकारणंवसुशापजम् ॥ गांगेयस्यतथोत्पत्तिंजाह्नव्याःसंभवंतथा ॥ ६५ ॥ गंगावतरणंपुण्यंवसूनांसंभवंतथा ॥ यःशृणोतिनरःपापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ६६ ॥ पुण्यंपवित्रमाख्यानंकथितंमुनिसत्तमाः ॥ यथाम याश्रुतंव्यासात्पुराणंवेदसंमितम् ॥ ६७ ॥ श्रीमद्भागवतंपुण्यंनानाख्यानकथान्वितम् ॥ द्वैपायनमुखोद्भूतंपंचलक्षणसंयुतम् ॥ ६८ ॥ शृण्वतांस र्वपापघ्नंशुभदंसुखदंतथा ॥ इतिहासमिमंपुण्यंकीर्तितंमुनिसत्तमाः ॥ ६९ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ इतिश्रीदेवीभागवतातिलकेद्वितीयस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥

नसस्मारेति ॥ पुत्रसुखेनजाह्नवीविरहजदुःखस्यनाशात्तांनसस्मारेत्यर्थः ॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥

एकोनषष्टिश्लोकैस्तुसत्यवत्यतिसुंदरी ॥ वृताशंतनुनाराज्ञाकथेयंसम्यगीर्यते ॥ १ ॥ गंगयासहशंतनोर्विवाहादिकंश्रुत्वासत्यवतीविवाहकथांपृच्छंति।वसूनामिति ॥१॥२॥३॥४॥ पुत्रेण सहभीष्मेणसह ॥ कुमारेणस्कंदेन॥५॥सकदाचिदिति ॥ प्रथमंवनंप्राप्तःपश्चाद्वनमध्यस्थांसरिद्वारांकालिंदींयमुनांप्राप्तइत्यर्थः ॥६॥ अनिर्देश्यंनिर्णेतुमशक्यंतस्यगंधस्यप्रभवमुत्पत्तिस्थानम्

॥ ऋषयऊचुः ॥ वसूनांसंभवःसूतकथितःशापकारणात् ॥ गांगेयस्यतथोत्पत्तिःकथितालौमहर्षणे ॥ १ ॥ माताव्यासस्यधर्मज्ञनाम्नासत्यवतीसती ॥ कथंशंतनुनाप्राप्ताभार्यागंधवतीशुभा ॥ २ ॥ तन्ममाचक्ष्वविस्तारंदाशपुत्रीकथंवृता ॥ राज्ञाधर्मवरिष्ठेनसंशयंछिंधिसुव्रत ॥ ३ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ शंतनुर्नामराजर्षिर्मृगयानिरतःसदा ॥ वनंजगामनिघ्नन्वैमृगांश्चमहिषान्रुरून् ॥ ४ ॥ चत्वार्येवतुवर्षाणिपुत्रेणसहभूपतिः ॥ रममाणःसुखंप्रापकुमारेणयथाहरः ॥ ५ ॥ एकदाविक्षिपन्बाणान्विनिघ्नन्खड्गसूकरान् ॥ सकदाचिद्वनंप्राप्तःकालिंदींसरितांवराम् ॥६॥ महीपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रद्गंधमुत्तमम् ॥ तस्यप्रभवमन्विच्छन्संचचारवनंतदा ॥ ७ ॥ नमंदारस्यगंधोऽयंमृगनाभिमदस्यन ॥ चंपकस्यनमालत्यानकेतक्यामनोहरः ॥ ८ ॥ नचानुभूतपूर्वोऽयंवातिगंधवहःशुभः ॥ कुतोऽयमेतिवायुर्वैममघ्राणविमोहनः ॥ ९ ॥ इतिसंचिंत्यमानोऽसौबभ्रामवनमंडलम् ॥ मोहितोगंधलोभेनशंतनुःपवनानुगः ॥ १० ॥ सददर्शनदीतीरेसंस्थितांचारुदर्शनाम् ॥ शृंगाररसहितांकांतांसुस्थितांमलिनांबराम् ॥ ११ ॥ दृष्ट्वैतामसितापांगींविस्मितःसमहीपतिः ॥ अस्यादेहस्यगंधोऽयमितिसंजातनिश्चयः ॥ १२ ॥ तदद्भुतंरूपमतीवसुंदरंतथैवगंधोऽखिललोकसंमतः ॥ वयश्चतादृङ्नवयौवनंशुभंदृष्ट्वैवराजाकिलविस्मितोऽभवत् ॥ १३ ॥ केयंकुतोवासमुपागताऽधुनादेवांगनावाकिमुमानुषीवा ॥ गंधर्वपुत्रीकिलनागकन्याजानेकथंगंधवतींनुकामिनीम् ॥ १४ ॥ संचिंत्यचैवंमनसानृपोऽसौननिश्चयंप्रापयदाततःस्वयम् ॥ गंगांस्मरन्कामवशंगतोऽथपप्रच्छकांतांतटसंस्थितांच ॥ १५ ॥ काऽसिप्रियेकस्यसुताऽसिकस्मादिहस्थितात्वंविजनेवरोरु ॥ एकाकिनीकिंवदचारुनेत्रेविवाहितावानविवाहिताऽसि ॥ १६ ॥ संजातकामोऽहमरालनेत्रेत्वांवीक्ष्यकांतांचमनोरमांच ॥ ब्रूहिप्रियेयाऽसिचिकीर्षसित्वंकिंचेतिसर्वंममविस्तरेण ॥ १७ ॥ इत्येवमुक्तासुदतीनृपेणप्रोवाचतंसास्मितमंबुजेक्षणा ॥ दाशस्यपुत्रींत्वमवेहिराजन्कन्यांपितुःशासनसंस्थितांच ॥ १८ ॥ तरीमिमांधर्मनिमित्तमेवसंवाहयामीहजलेनृपेंद्र ॥ पिताग़ृहेमेऽद्यगतोऽस्तिकामंसत्यंब्रवीम्यर्थपतेतवाग्रे ॥ १९ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ गंधवहोवायुः ॥ ९ ॥ पवनानुगःपवनमनुलक्षीकृत्यगंता ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ गंगांस्मरन् कामवशंगतःकामेनरूढचित्तःसन्ययागंगयाऽहंत्यक्तःसैव गंगाकिंनस्यादितितांगंगांस्मरन्पप्रच्छेत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ अरालनेत्रेकुटिलनेत्रे ॥ १७ ॥ १८ ॥ धर्मनिमित्तमेवेति ॥ अस्माकंदाशानामयंधर्मोऽस्तीतितन्निमित्तमित्यर्थः ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ विवशंकामाधीनमितियावत्॥२२॥आतिधैर्यमिति ॥ अनेनसाऽपिकामातुराजातेतिबोधितम् ॥२३॥ यदात्थराजन्निति ॥ हेराजन्यत्तवाभिलषितंतदेतन्ममाप्यभिलषित
मित्यर्थः ॥ २४ ॥ नस्वैरिणीनकुलटाऽहमस्मिअपितुकुलीनस्यदाशस्यपुत्री ॥ २५ ॥ननुत्वतिपताप्रष्टव्यइत्यवकाशःकामांधस्यममनैवास्तीतिचेत्तत्राऽह। मनोभवइति।।यथामांपुनर्नवयौव
नांमनोभवोदुनोतिक्लेशयतितथानृपत्वांकिंदुनोति नैवदुनोति ॥ पुरुषापेक्षयाअष्टगुणितकामस्यस्त्रीषुसत्त्वात् ॥ तथाप्यहंयथाधैर्येणनविव्हलाऽस्मि ॥ एवंत्वयातत्रापिकामोद्भवेऽपिधृतिःकु

इत्येवमुक्त्वाविररामबालाकामातुरस्तांनृपतिर्बभाषे ॥ कुरुप्रवीरंकुरुमांपतिंत्वंवृथानगच्छेन्ननुयौवनंते ॥ २० ॥ नचास्तिपत्नीममवैद्वितीयात्वंधर्मपत्नी भवमेमृगाक्षि ॥ दासोऽस्मितेऽहंवशगःसदैवमनोभवस्तापयतिप्रियेमाम् ॥ २१ ॥ गताप्रियामांपरिहृत्यकांतानान्यावृताऽहंविधुरोऽस्मिकांते ॥ त्वां वीक्ष्यसर्वावयवातिरम्यांमनोहिजातंविवशंमदीयम् ॥ २२ ॥ श्रुत्वामृतास्वादरसंनृपस्यवचोऽतिरम्यंखलुदाशकन्या ॥ उवाचतंसात्त्विकभावयुक्ताकृत्वाऽतिधैर्यंनृपतिंसुगंधा ॥ २३ ॥ यदात्थराजन्मयितत्तथैवमन्येऽहमेतत्तुयथावचस्ते ॥ नास्मिस्वतंत्रात्वमवेहिकामंदातापितामेऽर्थयतंत्वमाशु ॥ ॥ २४ ॥ नस्वैरिणीहास्म्यपिदाशपुत्रीपितुर्वशेऽहंसततंचरामि ॥ सचेद्ददातिप्रथितःपितामेगृहाणपाणिंवशगाऽस्मितेऽहम् ॥ २५ ॥ मनोभवस्त्वां नृपकिंदुनोतियथापुनर्मांनवयौवनांच ॥ दुनोतितत्रापिहिरक्षणीयाधृतिःकुलाचारपरंपरासु ॥ २६ ॥ सूतउवाच ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यानृपतिःकाममोहितः ॥ गतोदाशपतेर्गेहंतस्यायाचनहेतवे ॥ २७ ॥ दृष्ट्वानृपतिमायांतंदाशोऽतिविस्मयंगतः ॥ प्रणामंनृपतेःकृत्वाकृतांजलिरभाषत ॥ २८ ॥ दाशउवाच ॥ दासोऽस्मितवभूपालकृतार्थोऽहंतवाऽऽगमे ॥ आज्ञांदेहिमहाराजयदर्थमिहचागमः ॥ २९ ॥ राजोवाच ॥ धर्मपत्नींकरिष्यामिसुतामेतांतवानघ ॥ त्वयाचेद्दीयतेमह्यंसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ३० ॥ दाशउवाच ॥ कन्यारत्नंमदीयंचेद्यत्त्वंप्रार्थयसेनृप ॥ दातव्यंतुप्रदास्यामिनत्वदेयंकदाचन ॥ ३१ ॥ तस्याःपुत्रोमहाराजत्वदंतेपृथिवीपतिः ॥ सर्वथाचाभिषेक्तव्योनान्यःपुत्रस्तवेतिवै ॥ ३२ ॥ सूतउवाच ॥ श्रुत्वावाक्यंतुदाशस्यराजाचिंतातुरोऽभवत् ॥ गांगेयंमनसाकृत्वानोवाचनृपतिस्तदा ॥ ३३ ॥ कामातुरोगृहंप्राप्तश्चिंताविष्टोमहीपतिः ॥ नसस्नौबुभुजेनाथनसुष्वापगृहंगतः ॥ ३४ ॥ चिंतातुरंतुतंदृष्ट्वापुत्रोदेवव्रतस्तदा ॥ गत्वाऽपृच्छन्महीपालंतदसंतोषकारणम् ॥ ३५ ॥

लाचारपरंपरासुयोग्यारक्षणीयेत्यर्थः ॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥ प्रार्थयसेचेदित्यन्वयः॥दातव्यंत्ववश्यंदातव्यमेवास्ति तद्वस्तुनगृहेस्थाप्नीयं त्वादृशोयदिप्रार्थयतेतदाऽवश्यंदास्यामि ॥३१॥पुत्रस्तवेतिवैइति॥इतियादितवेष्टंतदादास्यामीत्यर्थः ॥३२॥ गांगेयंमनसाराज्याधिपंकृत्वाप्रत्युत्तरंनोवाच ॥ गांगेयसदृशेपुत्रेसतिकथमेतस्याःपुत्रायराज्यंदेयमितिभावः ॥ ३३ ॥ तस्याःपुत्रायराज्यदानेऽनिष्टेऽपिसात्विष्टैवेत्याह । कामातुरइति ॥ ३४ ॥ देवव्रतोभीष्मः ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ दुःखंपितुरितिशेषः॥योदुःखंपितुर्ननाशयतिसपुत्रऋणंप्राग्जन्मनिगृहीतंपित्रातद्ग्रहीतुमागतोऽस्तीति धिक्तादृशंपुत्रमित्यर्थः ॥३७॥ ३८ ॥ सुतोहरिश्चंद्रेति ॥ दासार्पितोलक्षण यादासत्वेनार्पितइत्यर्थः॥इयंकथासप्तमस्कंधेवक्ष्यमाणा॥ ३९ ॥तथाऽजीगर्तस्येति॥इयमपिकथासप्तमस्कंधेवक्ष्यमाणा॥गाधिसुतेनविश्वामित्रेण ॥४०॥ पित्राज्ञयेति॥गुरोरनुज्ञागुरोःपितुर्ज

दुर्जयःकोऽस्तिशत्रुस्तेकरोमिवशगंतव ॥ कांचिंतानृपशार्दूलसत्यंवदनृपोत्तम ॥ ३६ ॥ किंतेनजातेनसुतेनराजन्दुःखंनजानातिननाशयेद्यः ॥ ऋणं गृहीतुंसमुपागतोऽसौप्राग्जन्मजंनात्रविचारणाऽस्ति ॥ ३७ ॥ विमुच्यराज्यंरघुनन्दनोऽपितातात्ताज्ञयादाशरथिस्तुरामः ॥ वनंगतौलक्ष्मणजानकीभ्यां सहैवशैलंकिलचित्रकूटम् ॥ ३८ ॥ सुतोहरिश्चंद्रनृपस्यराजन्योरोहितश्चेतिप्रसिद्धनामा ॥ क्रीतोऽथपित्राविपणोद्यतश्चदासार्पितोविप्रगृहेतुनूनम् ॥३९॥ तथाऽजिगर्तस्यसुतोवरिष्ठोनाम्नाशुनःशेपइतिप्रसिद्धः ॥ क्रीतस्तुपित्राप्यथयूपबद्धःसंमोचितोगाधिसुतेनपश्चात् ॥ ४० ॥ पित्राज्ञयाजामदग्न्येनपूर्वैछिन्नंशिरोमातुरितिप्रसिद्धम् ॥ अकार्यमप्याचरितंचतेनगुरोरनुज्ञाचगरीयसीकृता ॥४१॥ इदंशरीरंतवभूपतेनक्षमोऽस्मिनूनंवदकिंकरोम्यहम् ॥ नशोचनीयंमयिवर्तमानेप्यसाध्यमर्थंप्रतिपादयाम्यदः ॥४२॥ प्रब्रूहिराजंस्तवकाऽस्तिचिंतानिवारयाम्यद्यधनुर्गृहीत्वा ॥ देहेनमेचेच्चरितार्थतावाभवत्वमोघा भवताश्चिकीर्षा ॥ ४३ ॥ धिक्तंसुतंयःपितुरीप्सितार्थंक्षमोऽपिसन्नप्रतिपादयेद्यः ॥ जातेनकिंतेनसुतेनकामंपितुर्नचिंतांहिसमुद्धरेद्यः ॥ ४४ ॥ सूतउवाच ॥ निशम्येतिवचस्तस्यपुत्रस्यशंतनुर्नृपः ॥ लज्जमानस्तुमनसातमाहत्वरितंसुतम् ॥ ४५ ॥ राजोवाच ॥ चिंतामेमहतीपुत्रयस्त्वमेकोऽसिमेसुतः ॥ शूरोऽतिबलवान्मानीसंग्रामेष्वपराङ्मुखः ॥ ४६ ॥ एकापत्यस्यमेतातवृथेदंजीवितंकिल ॥ मृतेत्वयिमृधेक्वापिकिंकरोमिनिराश्रयः॥४७॥एषामेमहती चिंतातेनाद्यदुःखितोस्म्यहम् ॥ नान्याचिंताऽस्तिमेपुत्रयांतवाग्रेवदाम्यहम् ॥ ४८ ॥ सूतउवाच ॥ तदाऽऽकर्ण्याथगांगेयोमंत्रिवृद्धानपृच्छत ॥ नमांवदतिभूपालोलज्जयाऽद्यपरिप्लुतः ॥ ४९ ॥ वित्तवार्तांनृपस्याद्यपृष्ट्वायूयंविनिश्चयात् ॥ सत्यंब्रुवंतुमांसर्वंतत्करोमिनिराकुलः ॥ ५० ॥ तच्छ्रुत्वातेनृपंगत्वासंविज्ञायचकारणम् ॥ शशंसुर्विदितार्थस्तुगांगेयस्तदचिंतयत् ॥ ५१ ॥ सहितस्तैर्जगामाऽऽशुदाशस्यसदनंतदा ॥ प्रेमपूर्वमुवाचेदंविनम्रो जाह्नवीसुतः ॥ ५२ ॥ गांगेयउवाच ॥ पित्रेदेहिसुतांतेऽद्यप्रार्थयामिसुमध्यमाम् ॥ मातामेऽस्तुसुतेयंतेदासोऽस्म्यस्याःपरंतप ॥ ५३ ॥

मदग्नेरित्यर्थः ॥ ४१ ॥ नक्षमोऽस्मिनूनमिति ॥ यद्यपिकिमपिभवत्प्रियंकर्तुंनक्षमःसमर्थोऽस्मितथाप्यहंकिंकरोमीतिवद मयाकिंकर्तव्यमितिवदेत्यर्थः ॥ अदःइदमित्यर्थः ॥४२॥देहेनेति ॥ यदिकार्यंकरणे ममदेहःपततितदादेहेनचरितार्थताममजाता ममदेहःसार्थकोजातः॥अथवाकार्यंजातंतदाभवताश्चिकीर्षाअमोघासफलाजाता उभयतोऽपिफलमेवाऽस्तीत्यर्थः ॥४३॥ समुद्धरेन्नाशयेत ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ मृधेयुद्धेऽकस्मात् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ वित्तेति॥यूयंपृष्ट्वानृपस्यवार्तांवित्तजानीत ॥ ५० ॥ विदितार्थोज्ञातार्थः॥५१॥५२॥५३॥ ॥ ॥

॥५४॥५५॥सत्यंवाक्यमिति ॥ त्वंयद्यपिसत्यवाक्यतयाराज्यंनकरिष्यसि तथापित्वत्सुतस्तुबलाद्राज्यंगृह्णीयान्ममदौहित्रस्येत्यर्थः॥५६॥मयाविवाहेकृतेसत्येतद्भयम् ॥ ततोविवाहमेवा हंनकरिष्यामीतिभीष्मंभयंकरंव्रतंमयाकृतमितिजानीहि ॥ ५७ ॥ झषजीवकोमत्स्यजीवनोदाशराजः ॥ ५८ ॥ ननुव्यासमाताअन्यस्त्रीकथंतेनविवाहितेतिचेत्तत्राऽऽह नजानातीति ॥ तदु दरेव्यासस्यजन्मराजानजानाति॥कन्यैवेयमितिनिश्चितमतिरित्यर्थः॥एतेनधर्मज्ञेनराज्ञाकथंदाशकन्याऽन्यस्त्रीविवाहितेतिदूषणंनिरस्तम्॥कामातुरत्वाच्चाऽश्लाघ्यमप्याचरितमहोभगवत्याअं तर्यामिरूपिण्याअयंमहिमा यदकार्यमपिमहद्भिःकारयति कारयित्वाचस्वोपासनाबलेनसर्वान्महीकरोतीति॥अतएववक्ष्यतिसप्तमस्कंधे ॥सोमसूर्योद्भवाराजानःसर्वेशक्त्युपासनयामहत्त्वंप्राप्ता इति॥५९॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेपंचमोऽध्यायः॥५॥ ॥ ॥ ॥ एकसप्ततिपद्यैस्तुव्यासात्पुत्रत्रयोद्भवः॥पांडवानांतथोत्पत्तिःसंक्षेपादिहकथ्यते॥१॥तृतीयाऽध्यायेये

दाशउवाच ॥ त्वंगृहाणमहाभागपत्नींकुरुनृपात्मज ॥ पुत्रोऽस्यानभवेद्राजावर्तमानेत्वयीतिवै ॥ ५४ ॥ गांगेयउवाच ॥ मातेयंममदाशेयीराज्यंनै वकरोम्यहम् ॥ पुत्रोऽस्याःसर्वथाराज्यंकरिष्यतिनसंशयः ॥ ५५ ॥ दाशउवाच ॥ सत्यंवाक्यंमयाज्ञातंपुत्रस्तेबलवान्भवेत् ॥ सोऽपिराज्यंबला न्नूनंगृह्णीयादितिनिश्चयः ॥ ५६ ॥ गांगेयउवाच ॥ नदारसंग्रहंनूनंकरिष्यामिहिसर्वथा ॥ सत्यमेवचनंतातमयाभीष्मंव्रतंकृतम् ॥ ५७ ॥ सूतउ वाच ॥ एवंकृतांप्रतिज्ञांतुनिशम्यझषजीवकः॥ददौसत्यवतींतस्मैराज्ञेसर्वांगशोभनाम् ॥ ५८ ॥ अनेनविधिनातेनवृतासत्यवतीप्रिया ॥ नजानाति परंजन्मव्यासस्यनृपसत्तमः ॥ ५९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ एवंसत्यवतीतेन वृताशंतनुनाकिल ॥ द्वौपुत्रौचतथाजातौमृतौकालवशादपि ॥ १ ॥ व्यासवीर्यात्तुसंजातोधृतराष्ट्रोऽधएवच ॥ मुनिंदृष्ट्वाऽथकामिन्यानेत्रसंमीलनेकृ ते ॥ २ ॥ श्वेतरूपायतोजाताहृष्ट्वाव्यासंनृपात्मजा ॥ व्यासकोपात्समुत्पन्नःपांडुस्तेननसंशयः ॥ ३ ॥ संतोषितस्तयाव्यासोदास्याकामकलाविदा ॥ विदुरस्तुसमुत्पन्नोधर्मांशःसत्यवाक्छुचिः ॥ ४ ॥

प्रश्नाःकृतास्तेषांसर्वेषामुत्तरमेतत्पर्यंतंदत्तम्॥कथंगोलकावुत्पादिताविति शंकांकेवलमवशिष्टांतदर्थमाहएवंसत्यवतीति।द्वौपुत्रौचित्रांगदविचित्रवीर्यौ। वंशाभावेगोलकावप्युत्पादनीयाविति वे दाज्ञयागोलकौवंशसंरक्षणार्थमुत्पादिताविल्याह।कालवशादपीति॥इदमुत्तरान्वय्यपि॥यतोवंशोच्छेदकालःसमागतस्तद्वशादेवेत्यर्थः॥एतेनधार्मिकेणव्यासेनकथंभ्रातृभार्यागमनंकृतमितिशं कानिरस्ता॥वंशोच्छेदप्राप्तावेतादृशकर्मकरणेवेदाज्ञायाःसत्त्वादिति॥इदंकलियुगातिरिक्तपरम्॥१॥अंधत्वेनिमित्तमाह। मुनिंदृष्ट्वेति॥जटिलंव्यासंदृष्ट्वातत्रानुरागाभावेनस्त्रियानेत्रनिमीलनेकृते सतितन्निमित्तवशादंधोजातइत्यर्थः॥२॥श्वेतरूपेति॥मुनिंदृष्ट्वातत्रानुरागाभावान्निर्लाभाश्वेताजातेतिहेतोःस्वस्मिन्ननुरागाभावाद्व्यासस्यकोपउत्पन्नस्तस्माद्धेतोःपुत्रःपांडुःश्वेतउत्पन्नः ॥३॥ यदापुनर्वर्षांतेविचित्रवीर्यपत्नीप्रेषितासानगतातयास्वकीयादासीप्रेषिताशृंगारादिरसैःकामकलाविदाकामशास्त्राभिज्ञयादास्याव्यासःसंतोषितस्तत्संतोषवशात्सम्यक्पुत्रोविदुरउत्पन्नः॥४॥

लौ

प्रथमाऽध्यायमारभ्यैतावत्पर्यंतमृषिभिर्येयेप्रश्नाःकृतास्तेषामुत्तरमेतत्पर्यंतंसूतेनक्रमेणदत्तमितःपरमपृष्टमप्यृषिभिःपांडवाख्यानंजनमेजयपर्यंतंसूतेनकथ्यते ॥ तत्प्रयोजनंत्वग्रेजनमेजयायस्व पूर्वजदुर्गतिगतपांडवोद्धारार्थंव्यासोदेवीभागवतंकथयामासेतिवक्तव्यमस्ति ॥ तत्रकेपांडवाःकिंचतैर्दुरितमाचरितंकोजनमेजयइत्याकांक्षास्यात्तन्निवृत्त्यर्थंप्रकृतमपृष्टमप्याख्यानंपांडवानां वक्तुमारभते।राज्येसंस्थापितइति।ननु शुकायभागवतोपदेशसमयेजनमेजयोत्पत्त्यभावेनजनमेजयायोपदिष्टंभागवतमितिकथाशुकोपादिष्टभागवतेऽसंगतेतिचेन्न॥व्यासस्यसर्वज्ञत्वेनजनमेजयं

राज्येसंस्थापितःपांडुःकनीयानपिमंत्रिभिः ॥ अंधत्वाद्धृतराष्ट्रोऽसौनाधिकारेनियोजितः ॥ ५ ॥ भीष्मस्यानुमतेराज्यंप्राप्तःपांडुर्महाबलः ॥ विदुरो प्यथमेधावीमंत्रकार्येनियोजितः ॥ ६ ॥ धृतराष्ट्रस्यद्वेभार्येगांधारीसौबलीस्मृता ॥ द्वितीयाचतथावैश्यागार्हस्थ्येषुप्रतिष्ठिता ॥ ७ ॥ पांडोरपितथा पत्न्यौद्वेप्रोक्तेवेदवादिभिः ॥ शौरसेनीतथाकुंतीमाद्रीचमद्रदेशजा ॥ ८ ॥ गांधारीसुषुवेपुत्रशतंपरमशोभनम् ॥ वैश्याप्येकंसुतंकांतंयुयुत्सुंसुषुवेप्रि यम् ॥ ९ ॥ कुंतीतुप्रथमंकन्यासूर्यात्कर्णमनोहरम् ॥ सुषुवेपितृगेहस्थापश्चात्पांडुपरिग्रहः ॥ १० ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ किमेतत्सूतचित्रंत्वं भाषसेमुनिसत्तम ॥ जनितश्चसुतःपूर्वंपांडुनासाविवाहिता ॥ ११ ॥ सूर्यात्कर्णःकथंजातःकन्यायांवदविस्तरात् ॥ कन्याकथंपुनर्जातापांडुनासाविवा हिता ॥ १२ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ शूरसेनसुताकुंतीबालभावेयदाद्विजाः ॥ कुंतिभोजेनराज्ञातुप्रार्थिताकन्यकाशुभा ॥ १३ ॥ कुंतिभोजेनसाबाला पुत्रीतुपरिकल्पिता ॥ सेवनार्थंतुदीप्तस्यविहिताचारुहासिनी ॥ १४ ॥ दुर्वासास्तुमुनिःप्राप्तश्चातुर्मास्येस्थितौद्विजः परिचर्याकृताकुंत्यामुनिस्तोषं जगामह ॥ १५ ॥ ददौमंत्रंशुभंतस्यैयेनाहूतःसुरःस्वयम् ॥ समायातितथाकामंपूरयिष्यतिवांछितम् ॥ १६ ॥ गतेमुनौततःकुंतीनिश्चयार्थंगृहेस्थिता ॥ चिंतयामासमनसाकंसुरंसमाचिंतये ॥ १७ ॥ उदितश्चतदाभानुस्तयादृष्टोदिवाकरः ॥ मंत्रोच्चारंतथाकृत्वाचाहूतस्तिग्मगुस्तदा ॥ १८ ॥ मंडला न्मानुषंरूपंकृत्वासर्वातिपेशलम् ॥ अवातरत्तदाकाशात्समीपेतत्रमंदिरे ॥ १९ ॥

प्रत्येवंवक्तास्मीत्यभिप्रायेणपूर्वमेवग्रंथंभविष्याख्यानघटितंकृत्वाशुकायोपदिदेशेतिकल्पनात् ॥ ५ ॥ ६ ॥ सौबलीसुबलस्यापत्यंकन्या ॥ ७ ॥ शूरसेनस्यापत्यंकन्याशौरसेनी ॥ मद्रदे शजामद्रदेशराजजेत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ जनितउत्पादितः ॥ विवाहितायाःपुनर्विवाहोऽसंगतइत्यर्थः ॥ ११ ॥ पित्रायदिसानविवाहितातर्हिसूर्यात्कर्णःकथमुत्पन्नःकन्यावस्था यांव्यभिचारेणोत्पत्तौतुपुनःकन्याकथंजाता कन्यात्वाभावेपांडुनाकथंसाविवाहितेत्याह।सूर्यात्कर्णइति ॥ १२ ॥ यदेति ॥ बाल्यभावेयदास्थिताकुंतीतदाकुंतिभोजेनराज्ञाममकन्याना स्तिभवत्कन्याममास्त्वितिप्रार्थितःशूरसेनस्तस्मैकन्यांदत्तवानित्यर्थः॥१३॥दीप्तस्याग्निहोत्रस्थितस्याग्नेः॥१४॥१५॥ येनमंत्रेणसुरोवायोवाकोवासमायातिसमायास्यति ॥१६॥१७॥१८॥ पेशलंसुंदरम् ॥ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रजोदोषंप्राप्तारजस्वलाजातेत्यर्थः॥२०॥सुप्रीताऽस्मि त्वंगच्छ॥ममत्वद्दर्शनातिरिक्तंप्रयोजनांतरंनास्तीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ नदुर्वाच्यादुर्वाक्याविषयानास्मियतोऽहंकुलकन्याऽस्मि
॥ २४ ॥ वाच्यतांनिंद्यताम्॥२५॥२६॥२७॥२८॥एकाधात्रीवेदनान्योजनः॥२९॥३०॥३१॥ कांचितामिति ॥ अहंत्वदाज्ञाधारिकास्थिताऽस्मियद्यत्त्वयाज्ञाप्यतेतत्सर्वंक्रियतेततःकांचि

दृष्ट्वादेवंसमायांतंकुंतीभानुंसुविस्मिता ॥ वेपमानारजोदोषंप्राप्तासद्यस्तुभामिनी ॥ २० ॥ कृतांजलिःस्थितासूर्यंबभाषेचारुलोचना ॥ सुप्रीतादर्शनेना
द्यगच्छत्वंनिजमंडलम् ॥ २१ ॥ ॥ सूर्यउवाच ॥ ॥ आहूतोऽस्मिकथंकुंतित्वयामंत्रबलेनवै ॥ नमांभजसिकस्मात्त्वंसमाहूयपुरोगतम् ॥ २२ ॥
कामार्तोऽस्म्यसितापांगिभजमांभावसंयुतम् ॥ मंत्रेणाधीनतांप्राप्तंक्रीडितुंनयमामिति ॥ २३ ॥ ॥ कुंत्युवाच ॥ ॥ कन्याऽस्म्यहंतुधर्मज्ञसर्वसा
क्षिन्नमाम्यहम् ॥ तवाप्यहंनदुर्वाच्याकुलकन्याऽस्मिसुव्रत ॥ २४ ॥ ॥ सूर्यउवाच ॥ ॥ लज्जामेमहतीचाद्ययदिगच्छाम्यहंवृथा ॥ वाच्यतांसर्व
देवानांयास्याम्यत्रनसंशयः ॥ २५ ॥ शप्स्यामितंद्विजंचाऽद्ययेनमंत्रःसमर्पितः ॥ त्वांचापिसुभृशंकुंतिनोचेन्मांत्वंभजिष्यसि ॥ २६ ॥ कन्याधर्मः
स्थिरस्तेस्यात्रज्ञास्यंतिजनाः किल ॥ मत्समस्तुतथापुत्रोभवितातेवरानने ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वातरणिःकुंतींतन्मनस्कांसुलज्जिताम् ॥ भुक्त्वाजगामदेवेशो
वरंदत्त्वाऽतिवांछितम् ॥ २८ ॥ गर्भंदधारसुश्रोणीसुगुप्तेमंदिरेस्थिता ॥ धात्रीवेदप्रियाचैकानमातानजनस्तथा ॥ २९ ॥ गुप्तःसद्मनिपुत्रस्तुजातश्चा
तिमनोहरः ॥ कवचेनातिरम्येणकुंडलाभ्यांसमन्वितः ॥ ३० ॥ द्वितीयइवसूर्यस्तुकुमारइवचापरः ॥ करेकृत्वाऽथधात्रेयीतामुवाचसुलज्जिताम् ॥
॥ ३१ ॥ कांचितांकरभोरुत्वमाधत्सेऽद्यस्थिताऽस्म्यहम् ॥ मंजूषायांसुतंकुंतीमुंचंतीवाक्यमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ किंकरोमिसुतार्ताऽहंत्यजेत्वांप्राणवल्ल
भम् ॥ मंदभाग्यात्यजामित्वांसर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ३३ ॥ पातुत्वांसगुणागुणाभगवतीसर्वेश्वरीचांबिकास्तन्यंसैवददातुविश्वजननीकात्यायनीकामदा
॥ द्रक्ष्येऽहंमुखपंकजंसुललितंप्राणप्रियाहंकदात्यक्त्वात्वांविजनेवनेरविसुतंदुष्टायथास्वैरिणी ॥ ३४ ॥ पूर्वस्मिन्नपिजन्मनित्रिजगतांमातानचाराधिता
नध्यातंपदपंकजंसुखकरंदेव्याःशिवायाश्चिरम्॥तेनाहंसुतदुर्भगाऽस्मिसततंत्यक्त्वापुनस्त्वांवनेतप्स्यामिप्रियपातकंस्मृतवतीबुद्ध्याकृतंयत्स्वयम् ३५॥
सूतउवाच ॥ इत्युक्त्वातंसुतंकुंतीमंजूषायांधृतंकिल ॥ धात्रीहस्तेददौभीताजनदर्शनतस्तथा॥३६॥स्नात्वात्रस्तातदाकुंतीपितृवेश्मन्युवाससा ॥ मंजूषाव
हमानाचप्राप्ताह्यधिरथेनवै ॥ ३७ ॥ राधासूतस्यभार्यावैतयाऽसौप्रार्थितःसुतः ॥ कर्णोऽभूद्बलवान्वीरः पालितःसूतसद्मनि ॥ ३८ ॥

तामाधत्सेधारयसिनैतादृशीचिंताऽस्तीत्यर्थः॥ततोमंजूषायांस्थापितंपुत्रंनद्यांत्यक्तुमिच्छंतीकुंतीप्राहेत्यर्थः॥३२॥३३॥सर्वेश्वरींभगवतींस्मृत्वाऽऽशिषोददाति पातुत्वामिति॥ अधुनात्वांत्य
क्त्वातवमुखपंकजंकदाद्रक्ष्येइत्यन्वयः॥३४॥सुतप्रियेतिसंबोधनद्वयम् ॥ ३५ ॥ धात्रीहस्तेइति॥गंगायांत्यक्तुंददौ ॥३६॥३७॥ अधिरथस्यसूतस्यभार्याराधातयासुतःप्रार्थितःपुत्रत्वेनस्वी
कृतइत्यर्थः ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ अंशजः स्ववीर्यजः ॥ पुत्रिकापुत्रः कन्यापुत्रः अस्यांजायमानः पुत्रोममेतिसंकेतितः ॥ क्षेत्रजः, यस्तल्पजः प्रमीतस्य क्लीवस्यव्याधितस्यवा ॥ स्वधर्मेणनियुक्तायांसपुत्रः क्षेत्रजः स्मृतइतिमनुः ॥ गोलकइत्येकः ॥ स्वक्षेत्रेस्वस्त्रियांमृतेभर्तरिजायमानोगोलकः ॥ अमृतेजारजः कुंडः ॥ सहोढजस्तुगर्भेस्थितोगर्भिण्यां

कुंतीविवाहिताकन्यापांडुनासास्वयंवरे ॥ माद्रीचैवापराभार्यामद्रराजसुताशुभा ॥ ३९ ॥ मृगयारममाणस्तुवनेपांडुर्महाबलः ॥ जघानमृगबुद्ध्यातु रममाणंमुनिंवने ॥ ४० ॥ शप्तस्तेनतदापांडुर्मुनिनाकुपितेनच ॥ स्त्रीसंगंयदिकर्तासितदातेमरणंध्रुवम् ॥ ४१ ॥ इतिशप्तस्तुमुनिनापांडुः शोकसमन्वितः ॥ त्यक्त्वाराज्यंवनेवासंचकारभृशदुःखितः ॥ ४२ ॥ कुंतीमाद्रीचभार्येद्वेजग्मतुःसहसंगते ॥ सेवनार्थंसतीधर्मसंश्रितेमुनिसत्तमाः ॥ ४३ ॥ गंगातीरेस्थितः पांडुर्मुनीनामाश्रमेषुच ॥ शृण्वानोधर्मशास्त्राणिचकारदुश्चरंतपः ॥ ४४ ॥ कथायांवर्तमानायांकदाचिद्धर्मसंश्रितम् ॥ अशृणोद्वचनंराजासुपृष्टंमुनिभाषितम् ॥ ४५ ॥ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गोनैवचनैवच ॥ येनकेनाप्युपायेनपुत्रस्यजननंचरेत् ॥ ४६ ॥ अंशजः पुत्रिकापुत्रः क्षेत्रजोगोलकस्तथा ॥ कुंडः सहोढः कानीनः क्रीतः प्राप्तस्तथावने ॥ ४७ ॥ ॥ दत्तः केनापिचाशक्तौधनग्राहिसुताः स्मृताः ॥ उत्तरोत्तरतः पुत्रानिकृष्टाइतिनिश्चयः ॥ ४८ ॥ इत्याकर्ण्यतदाप्राहकुंतींकमललोचनाम् ॥ सुतमुत्पादयाशुत्वंमुनिंगत्वातपोन्वितम् ॥ ४९ ॥ ममाऽऽज्ञयानदोषस्तेपुराराज्ञामहात्मना ॥ वसिष्ठाज्जनितः पुत्रः सौदासेनेतिमेश्रुतम् ॥ ५० ॥ तंकुंतीवचनंप्राहममंत्रोऽस्तिकामदः ॥ दत्तोदुर्वाससापूर्वंसिद्धिदः सर्वथाप्रभो ॥ ५१ ॥ निमंत्रयेऽहंयंदेवंमंत्रेणानेनपार्थिव ॥ आगच्छेत्सर्वथासोवैममपार्श्वेनियंत्रितः ॥ ५२ ॥ भर्तुर्वाक्येनसातत्रस्मृत्वाधर्मंसुरोत्तमम् ॥ संगम्यसुषुवेपुत्रंप्रथमंचयुधिष्ठिरम् ॥ ५३ ॥ वायोर्वृकोदरंपुत्रंजिष्णुंचैवशतक्रतोः ॥ वर्षेवर्षेत्रयः पुत्राः कुंत्याजातामहाबलाः ॥ ५४ ॥ माद्रीप्राहपतिंपांडुंपुत्रंमेकुरुसत्तम ॥ किंकरोमिमहाराजदुःखंनाशयमेप्रभो ॥ ५५ ॥ प्रार्थितापतिनाकुंतीददौमंत्रंदयान्विता ॥ एकपुत्रप्रबंधेनमाद्रीपतिमतेस्थिता ॥ ५६ ॥ स्मृत्वातदाश्विनौदेवौमद्रराजसुतासुतौ ॥ नकुलः सहदेवश्चसुषुवेवरवर्णिनी ॥ ५७ ॥ एवंतेपांडवाः पंचक्षेत्रोत्पन्नाः सुरात्मजाः ॥ वर्षेवर्षांतरेजातावनेतस्मिन्द्विजोत्तमाः ॥ ५८ ॥ एकस्मिन्समयेपांडुर्माद्रींदृष्ट्वाऽथनिर्जने ॥ आश्रमेचातिकामार्तोजग्राहाऽऽगतवैशसः ॥ ५९ ॥ मामामामेतिबहुधानिषिद्धोऽपितयाभृशं ॥ आलिलिंगप्रियांदैवात्पपातधरणीतले ॥ ६० ॥

परिणीतायांयः परिणीतः सवोढुः पुत्रः ॥ कानीनः पितृवेश्मनिकन्यातुयंपुत्रंजनयेद्रहः ॥ तंकानीनंवदेन्नाम्नेति ॥ क्रीतोमौल्येनगृहीतः ॥ वनेप्राप्तश्च ॥ ४७ ॥ अशक्तौपुत्रपालनासामर्थ्येकेनापिदत्तः ॥ एतेधनग्राहिसुताभवंति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ सोवैइत्यत्रसंधिरार्षः ॥ ५२ ॥ संगम्यामिथुनीभूय ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ पुत्रंमेइति ॥ देहीतिशेषः ॥ कुरुसत्तमेतिसंबोधनम् ॥ यद्वापुत्रंमेकुरु हेसत्तमेतिसंबोधनम् ॥ ५५ ॥ एकपुत्रप्रबंधेनएकपुत्रोद्देशेन ॥ ५६ ॥ तदनंतरंमाद्रीअश्विनकुमारौस्मृत्वामद्रराजसुतासानकुलः सहदेवश्चेत्येतौसुतौसुषुवेइतिसंबंधः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ आगतवैशसः प्राप्तमरणः ॥ ५९ ॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥६६॥पांडोःशापंसमाज्ञायकस्येमेपुत्राइतिसर्वेपप्रच्छुः॥६७॥६८॥तैःसुरैर्नोऽस्माकंदेवानांसुताइतिकथितम् ॥६९॥वधूंकुंतींच ॥ अर्थतोयथायोग्यं धनादिभिः॥७०॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेषष्ठोध्यायः॥६॥ध॥अष्टषष्टिश्लोकवर्यैःपांडवानांकथानकम्॥मृतानांदर्शनंदेवीप्रसादादिहकथ्यते ॥१॥पंचानामिति॥१॥जिष्णुनार्जु

यथावृक्षगतावल्लीछिन्नेपततिवैद्रुमे ॥ तथासापतितावालाकुर्वतीरोदनंवहु ॥ ६१ ॥ प्रत्यागतातदाकुंतीरुदतीवालकास्तथा ॥ मुनयश्चमहाभागाःश्रुत्वाकोलाहलंतदा ॥ ६२ ॥ मृतःपांडुस्तदासर्वेमुनयः संशितव्रताः ॥ सहाग्निभिर्विधिंकृत्वागंगातीरेतदादहन् ॥ ६३ ॥ चक्रेसहैवगमनंमाद्रीदत्त्वासुतौशिशू ॥ कुंत्यैधर्मंपुरस्कृत्यसतीनांसत्यकामतः ॥ ६४ ॥ जलदानादिकंकृत्वामुनयस्तत्रवासिनः ॥ पंचपुत्रयुतांकुंतीमनयन्हस्तिनापुरम् ॥ ६५ ॥ तांप्राप्तांचसमाज्ञायगांगेयोविदुरस्तथा ॥ नागराधृतराष्ट्रस्यसर्वेतत्रसमाययुः ॥ ६६ ॥ पप्रच्छुश्चजनाःसर्वेकस्यपुत्रावरानने ॥ पांडोःशापंसमाज्ञायकुंतीदुःखान्वितातदा ॥ ६७ ॥ तानुवाचसुराणांवैपुत्राःकुरुकुलोद्भवाः॥विश्वासार्थंसमाहूताःकुंत्यासर्वेसुरास्तदा ॥ ६८ ॥ आगत्यखेतदातैस्तुकथितंनःसुताःकिल ॥ भीष्मेणसत्कृतंवाक्यंदेवानांसत्कृताःसुताः ॥ ६९ ॥ गतानागपुरंसर्वेतानादायसुतान्वधूम् ॥ भीष्मादयःप्रीतचित्ताःपालयामासुरर्थतः ॥ ७० ॥ एवंपार्थाःसमुत्पन्नागांगेयेनाथपालिताः ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ॥ पंचानांद्रौपदीभार्यासामान्यासापतिव्रता ॥ पंचपुत्रास्तुतस्याःस्युर्भर्तृभ्योऽतीवसुंदराः ॥ १ ॥ अर्जुनस्यतथाभार्याकृष्णस्यभगिनीशुभा ॥ सुभद्रायाहृतापूर्वंजिष्णुनाहरिसंमते ॥ २ ॥ तस्यांजातोमहावीरोनिहतोऽसौरणाजिरे ॥ अभिमन्युर्हतास्तत्रद्रौपद्याश्चसुताः किल ॥ ३ ॥ अभिमन्योर्वराभार्यावैराटीचातिसुंदरा ॥ कुलांतेसुषुवेपुत्रंमृतोवाणाग्निनाशिशुः ॥ ४ ॥ जीवितःसतुकृष्णेनभागिनेयसुतःस्वयम् ॥ द्रौणिवाणाग्निनिर्दग्धःप्रतापेनाद्भुतेनच ॥ ५ ॥ परिक्षीणेषुवंशेषुजातोयस्माद्वरःसुतः ॥ तस्मात्परिक्षितोनामविख्यातःपृथिवीतले ॥ ६ ॥ निहतेषुचपुत्रेषुधृतराष्ट्रोऽतिदुःखितः ॥ तस्थौपांडवराज्येचभीमवाग्वाणपीडितः ॥ ७ ॥ गांधारीचतथाऽतिष्ठत्पुत्रशोकातुराभृशम् ॥ सेवांतयोर्दिवारात्रंचकारार्तोयुधिष्ठिरः ॥ ८ ॥ विदुरोऽप्यतिधर्मात्माप्रज्ञानेत्रमवोधयत् ॥ युधिष्ठिरस्यानुमतेभ्रातृपार्श्वेव्यतिष्ठत ॥ ९ ॥ धर्मपुत्रोऽपिधर्मात्माचकारसेवनंपितुः ॥ पुत्रशोकोद्भवंदुःखंतस्याविस्मारयन्निव ॥ १० ॥ यथाश्रृणोतिवृद्धोऽसौतथाभीमोऽतिरोषितः ॥ वाग्वाणेनाहनत्तंतुश्रावयन्संस्थिताञ्जनान् ॥ ११ ॥

नेनहरिसंमतेसति॥कृष्णानुमतेनेत्यर्थः॥२॥३॥वैराटीविराटकन्याउत्तराकुलांतेकुलक्षयेसति॥सपुत्रोगर्भएवाश्वत्थामवाणाग्निनामृतः ॥४॥पुनर्द्रौणिरश्वत्थामातस्यवाणाग्निनिर्दग्धोभागिनेयोभागिन्याअपत्यंभागिनेयोऽभिमन्युस्तस्य सुतोऽद्भुतप्रतापेनकृष्णेनजीवितइत्यन्वयः॥५॥तस्यपुत्रस्यजीवितस्यपरिक्षितनामाकिंन्निमित्तंतत्राह परिक्षीणेष्विति॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ धर्मात्माधर्मराजः ॥ १४ ॥ धर्मजंयमधर्माज्जातंयुधिष्ठिरम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ निर्वापकामिनेपुत्रपिंडप्रदानकामवते ॥ २० ॥ मारुतिर्भीमसेनः ॥ २१ ॥ अंधोऽप्येतादृशदुष्टोधृतराष्ट्रोऽपीत्यर्थः ॥ २२ ॥ दुरात्मनादुःशासनेन ॥ सभायामितिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ मागधंजरासंधंहत्वालब्धयशाअहंविराटस्यसूपकारोऽभूवमेतादृशःक्षयःकथंस्यात्त्वंज्येष्ठोदेविताद्यूतव्यसनीनचेदित्यर्थः ॥ २५ ॥ वासवात्मजोदेवेंद्रजः ॥ २६ ॥ २७ ॥ दृष्ट्वेति ॥ अर्जुनस्यमूर्ध्निकृतांवेणींलोचनेकज्जलंचदृष्ट्वादुःखितस्यममतदासुखं

मयापुत्राहताःसर्वेदुष्टस्यांधस्यतेरणे ॥ दुःशासनस्यरुधिरंपीतंहृद्यंतथाभृशम् ॥ १२ ॥ भुनक्तिपिंडमंधोऽयंमयादत्तंगतत्रपः ॥ ध्वांक्षवद्वाश्ववच्चापिवृथाजीवत्यसौजनः ॥ १३ ॥ एवंविधानिरूक्षाणिश्रावयत्यनुवासरम्॥आश्वासयतिधर्मात्मामूर्खोऽयमितिचब्रुवन् ॥ १४ ॥ अष्टादशैववर्षाणिस्थित्वातत्रैवदुःखितः ॥ धृतराष्ट्रोवनेयानंप्रार्थयामासधर्मजम् ॥ १५ ॥ अयाचतधर्मपुत्रंधृतराष्ट्रोमहीपतिः ॥ पुत्रेभ्योऽहंददाम्यद्यनिर्वापंविधिपूर्वकम् ॥ १६ ॥ वृकोदरेणसर्वेषांकृतमत्रौर्ध्वदेहिकं ॥ नकृतंममपुत्राणांपूर्ववैरमनुस्मरन् ॥ १७ ॥ ददासिचेद्धनंमह्यंकृत्वाचैवौर्ध्वदेहिकम् ॥ गमिष्येऽहंवनंतप्तुंतपःस्वर्गफलप्रदम् ॥ १८ ॥ एकांतेविदुरेणोक्तोराजाधर्मसुतःशुचिः ॥ धनंदातुंमनश्चक्रेधृतराष्ट्रायचार्थिने ॥ १९ ॥ समाहूयनिजान्सर्वानुवाचपृथिवीपतिः ॥ धनंदास्येमहाभागाःपित्रेनिर्वापकामिने ॥ २० ॥ तच्छ्रुत्वावचनंभ्रातुर्ज्येष्ठस्यामिततेजसः ॥ संग्रहेऽस्यमहाबाहुर्मारुतिःकुपितोऽब्रवीत् ॥ २१ ॥ धनंदेयंमहाभागदुर्योधनहितायकिम् ॥ अंधोऽपिसुखमाप्नोतिमूर्खत्वंकिमतःपरम् ॥ २२ ॥ तवदुर्मंत्रितेनाथदुःखंप्राप्तावनेवयम् ॥ द्रौपदीचमहाभागासमानीतादुरात्मना ॥ २३ ॥ विराटभवनेवासःप्रसादात्तवसुव्रत ॥ दासत्वंचकृतंसर्वैर्मत्स्यस्यामितविक्रमैः ॥ २४ ॥ देवितात्वंनचेज्ज्येष्ठःप्रभवेत्संक्षयःकथम् ॥ सूपकारोविराटस्यहत्वाऽभूवंतुमागधम् ॥ २५ ॥ बृहन्नलाकथंजिष्णुर्भवेद्बालस्यनर्तकः ॥ कृत्वावेषंमहाबाहुर्योषायावासवात्मजः ॥ २६ ॥ गांडीवशोभितौहस्तौकृतौकंकणशोभितौ ॥ मानुषंचवपुःप्राप्यकिंदुःखंस्यादतःपरम् ॥ २७ ॥ दृष्ट्वावेणींकृतांमूर्ध्निकज्जलंलोचनेतथा ॥ असिंगृहीत्वातरसाच्छेद्म्यहंनान्यथासुखम् ॥२८॥ अपृष्ट्वाचमहीपालंनिक्षिप्तोऽग्निर्मयागृहे ॥ दग्धुकामश्चपापात्मानिर्दग्धोसौपुरोजनः ॥ २९ ॥ कीचकानिहताःसर्वेत्वामपृष्ट्वाजनाधिप॥नतथानिहताःसर्वेसभायांधृतराष्ट्रजाः ॥ ३० ॥मूर्खत्वंतवराजेंद्रगंधर्वेभ्यश्चमोचिताः॥ दुर्योधनादयःकामंशत्रवोनिगडीकृताः ॥३१॥

स्याद्यद्यहंधृतराष्ट्रमसिंगृहीत्वातरसावेगेनमस्तकेछेद्मिछेत्स्यामिनान्यथेत्यर्थः ॥ २८ ॥ अपृष्ट्वाभीष्मादिभिरविचार्येत्यर्थः ॥ येनदुष्टेनमयागृहेमयासुरविद्यानिर्मितेलाक्षागृहेऽग्निर्निक्षिप्तः निर्दग्धोसौदुष्टात्माऽस्मद्दैवेनैवकेवलंनत्वस्माकंरक्षकःकश्चिदासीदेतादृशंमहद्दुःखमस्माभिस्त्वत्प्रसादादेवलब्धामितिभावः ॥ २९ ॥ नतथेति ॥ अयंमनसिखेदोऽद्यापिवर्ततइत्यर्थः ॥३०॥ गंधर्वेणनिगडीकृताबद्धादुर्योधनादयःशत्रवस्त्वयामोचिताइदंतवमूर्खत्वमेव ॥ एतादृशेषुदयानैवाविधेयेत्यर्थः ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ त्रिभिरर्जुननकुलसहदेवैः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ शूरसेनसुताकुंती ॥ ३६ ॥ ययुरिति ॥ तान्वनंप्रेषयित्वा ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ यदायाताहितापसाधृतराष्ट्रादियस्तदातेभ्य

दुर्योधनहितायाऽद्यधनंदातुंत्वमिच्छसि ॥ नाहंददेमहीपालसर्वथाप्रेरितस्त्वया ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वानिर्गतेभीमेत्रिभिःपरिवृतोनृपः ॥ ददौवित्तंसुबहुलं
धृतराष्ट्रायधर्मजः ॥ ३३ ॥ कारयामासविधिवत्पुत्राणांचौर्ध्वदेहिकम् ॥ ददौदानानिविप्रेभ्योधृतराष्ट्रोंऽबिकासुतः ॥३४॥ कृत्वौर्ध्वदेहिकंसर्वगांधारी
सहितोनृपः ॥ प्रविवेशवनंतूर्णंकुंत्याचविदुरेणच ॥ ३५ ॥ संजयेनपरिज्ञातोनिर्गतोऽसौमहामतिः ॥ पुत्रैर्निवार्यमाणाऽपिशूरसेनसुतागता ॥ ३६ ॥
विलपन्भीमसेनोऽपितथाऽन्येचापिकौरवाः ॥ गंगातीरात्परावृत्त्यययुःसर्वेगजाह्वयम् ॥ ३७ ॥ तेगत्वाजाह्नवीतीरेशतयूपाश्रमंशुभम् ॥ कृत्वा
तृणैःकुटींतत्रतपस्तेपुःसमाहिताः ॥ ३८ ॥ गतान्यब्दानिषट्तेषांयदायाताहितापसाः ॥ युधिष्ठिरस्तुविरहादनुजानिदमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ स्वप्नेदृ
ष्टामयाकुंतीदुर्बलावनसंस्थिता ॥ मनोमेजायतेद्रष्टुंमातरंपितरौतथा ॥ ४० ॥ विदुरंचमहात्मानंसंजयंचमहामतिम् ॥ रोचतेयदिवःसर्वान्व्रजामइति
मेमतिः ॥ ४१ ॥ ततस्तेभ्रातरःसर्वेसुभद्राद्रौपदीतथा ॥ वैराटीचमहाभागातथानागरिकोजनः ॥ ४२ ॥ प्राप्ताःसर्वजनैःसार्धंपांडवादर्शनोत्सुकाः ॥
शतयूपाश्रमंप्राप्यददृशुःसर्वएवते ॥ ४३ ॥ विदुरोनयदादृष्टोधर्मस्तंपृष्टवांस्तदा ॥ क्वास्तेसविदुरोधीमांस्तमुवाचांबिकासुतः ॥ ४४ ॥ विरक्तश्चरतेक्ष
त्तानिरीहोनिष्परिग्रहः ॥ कुत्राप्येकांतसंवासीध्यायतेंऽतःसनातनम् ॥ ४५ ॥ गंगांगच्छन्द्वितीयेह्निवनेराजायुधिष्ठिरः ॥ ददर्शविदुरंक्षामंतपसासंशित
व्रतम् ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वोवाचमहीपालोवंदेऽहंत्वांयुधिष्ठिरः ॥ तस्थौश्रुत्वाचविदुरःस्थाणुभूतइवानघः ॥ ४७ ॥ क्षणेनविदुरस्यास्यान्निःसृतंतेजअद्भुतम् ॥
लीनंयुधिष्ठिरस्यास्येधर्मांशत्वात्परस्परम् ॥ ४८ ॥ क्षत्ताजहौतदाप्राणाञ्छुशोचाऽतियुधिष्ठिरः॥दाहार्थंतस्यदेहस्यकृतवानुद्यमंनृपः ॥ ४९ ॥ शृण्व
तस्तुतदाराज्ञोवागुवाचाशरीरिणी ॥ विरक्तोऽयंनदाहार्होयथेष्टंगच्छभूपते ॥ ५० ॥ श्रुत्वातेभ्रातरःसर्वेसस्नुर्गंगाजलेऽमले ॥ गत्वानिवेदयामासुर्धृतराष्ट्रा
यविस्तरात् ॥५१॥ स्थितास्तत्राऽऽश्रमेसर्वेपांडवानागरैःसह ॥ तत्रसत्यवतीसूनुर्नारदश्चसमागतः ॥५२॥ मुनयोऽन्येमहात्मानश्चाऽऽगताधर्मनंदनम् ॥
कुंतीप्राहतदाव्यासंसंस्थितंशुभदर्शनम् ॥ ५३ ॥ कृष्णकर्णस्तुपुत्रोमेजातमात्रस्तुवीक्षितः ॥ मनोमेतप्यतेसर्वंदर्शयस्वतपोधन ॥ ५४ ॥ समर्थो
ऽसिमहाभागकुरुमेवांछितंप्रभो ॥ गांधार्युवाच ॥दुर्योधनरणेगच्छद्वीक्षितोनमयामुने ॥ ५५ ॥

इत्यर्थः ॥३९ ॥ मातरंकुंतीम् ॥ पितरौधृतराष्ट्रगांधार्याविति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अंबिकासुतोधृतराष्ट्रः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ तेजअद्भुतमित्यार्षम् ॥ धर्मां
शत्वादुभयोर्यमधर्मजन्यत्वात् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ विरक्तोज्ञानीत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ हेकृष्ण कृष्णद्वैपायनेत्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

॥५६॥५७॥सनातनींनित्यांदेवींसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणींभुवनेश्वरीमित्यर्थः ॥५८॥५९॥ पुरुषारामांपुरुषाश्रयांचैतन्याऽभिन्नामित्यर्थः ॥६०॥६१॥६२॥ साम्यावस्थांवर्णयति। इममिति॥इमंजीवलोकंजीवसमुदायंचित्तेहिरण्यगर्भात्मकेसमष्टौसमाधायसंस्थाप्यतदेकतांनीत्वेत्यर्थः ॥ तंलिंगकोशंचसमष्टिंलिंगशरीरात्मकंहिरण्यगर्भंचेत्यर्थः ॥ तंहिरण्यगर्भंगुणैः पृथग्भिन्नैःसत्वादिभिश्चसहितंसमाधौसाम्यावस्थात्मकेसुषुप्तिद्वारानीत्वास्थितातावंकल्पकालंयावत्कल्पस्यपरिमाणंतावंतंकालंस्वतंत्रासतीनयसितस्मिन्समयेविवेकंगतोज्ञानवान्वेत्तातवको

तंदर्शयमुनिश्रेष्ठपुत्रंमेत्वंसहानुजम् ॥ सुभद्रोवाच ॥ अभिमन्युंमहावीरंप्राणादप्यधिकंप्रियम् ॥ ५६ ॥ द्रष्टुकामाऽस्मिसर्वज्ञदर्शयाद्यतपोधन ॥ सूत उवाच ॥ एवंविधानिवाक्यानिश्रुत्वासत्यवतीसुतः ॥ ५७ ॥ प्राणायामंततःकृत्वादध्यौदेवींसनातनीम् ॥ संध्याकालेऽथसंप्राप्तेगंगायांमुनिसत्तमः ॥ ॥ ५८ ॥ सर्वांस्तांश्चसमाहूययुधिष्ठिरपुरोगमान् ॥ तुष्टावविश्वजननींस्नात्वापुण्यसरिज्जले ॥ ५९ ॥ प्रकृतिंपुरुषारामांसगुणांनिर्गुणांतथा ॥ देवदेवींब्रह्मरूपांमणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ ६० ॥ यदानवेधानचविष्णुरीश्वरोनवासवोनैवजलाधिपस्तथा ॥ नवित्तपोनैवयमश्चपावकस्तदाऽसिदेवित्वमहंनमामिताम् ॥ ६१ ॥ जलंनवायुर्नधरानचांबरंगुणानतेषांचनचेंद्रियाण्यहम् ॥ मनोनबुद्धिर्नचतिग्मगुःशशीतदाऽसिदेवित्वमहंनमामिताम् ॥ ६२ ॥ इमंजीवलोकंसमाधायचित्तेगुणैर्लिंगकोशंचनीत्वासमाधौ ॥ स्थिताकल्पकालंनयस्याऽऽत्मतंत्रानकोप्यस्तिवेत्ताविवेकंगतोऽपि ॥ ६३ ॥ प्रार्थयत्येषमांलोकोमृतानांदर्शनंपुनः॥नाहंक्षमोऽस्मिमातस्त्वंदर्शयाऽऽशुजनान्मृतान् ॥ ६४ ॥ सूतउवाच ॥ एवंस्तुतातदादेवीमायाश्रीभुवनेश्वरी ॥ स्वर्गादाहूयसर्वान्वैदर्शयामासपार्थिवान् ॥ ६५ ॥ दृष्ट्वाकुंतीचगांधारीसुभद्राचविराटजा ॥ पांडवामुमुदुःसर्वेवीक्ष्यप्रत्यागतान्स्वकान् ॥ ६६ ॥ पुनर्विसर्जितास्तेनव्यासेनामिततेजसा ॥ स्मृत्वादेवींमहामायामिंद्रजालमिवोद्यतम् ॥ ६७ ॥ तदापृष्ट्वाययुःसर्वेपांडवामुनयस्तथा ॥ राजानागपुरंप्राप्तःकुर्वन्व्यासकथांपथि ॥ ६८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ ततोदिनेतृतीयेचधृतराष्ट्रःसभूपतिः ॥ दावाग्निनावनेदग्धःसभार्यःकुंतिसंयुतः ॥ १ ॥ संजयस्तीर्थयात्रायांगतस्त्यक्त्वामहीपतिम् ॥ श्रुत्वायुधिष्ठिरोराजानारदाद्दुःखमाप्तवान् ॥ २ ॥

ऽपिनास्त्येतादृशीत्वंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीसर्वोत्तरेत्यर्थः॥यावान्प्रपँचस्यकालस्तावानेवप्रलयस्यापीतितुपुराणेप्रसिद्धम्॥६३॥६४॥६५ ॥६६ ॥६७॥ इंद्रजालमित्यनेनजगतोमिथ्यात्वप्रतिपादनान्मिथ्याभूतसंसारादेतादृशानामीश्वरानुगृहीतानामपीदृशीदशाजायतइतिविरक्तोभूत्वाभगवतीस्वरूपंमोक्षार्थंविचिंतयेदित्यवांतरतात्पर्यम् ॥ व्यासकथांव्यासेश्रीभुवनेश्वर्यनुग्रहकथाम्॥६८॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेसप्तमोऽध्यायः॥७॥पंचाशत्पद्यकैरेकेनोनैर्नष्टंहरेःकुलम् ॥ कीर्तयित्वोत्तरासूनोर्वृत्तंचपरिगीयते ॥ १ ॥ ततइति ॥ पांडवानांहस्तिनापुरागमनोत्तरम्॥१॥नारदाच्छ्रुत्वेत्यन्वयः॥२॥

षट्त्रिंशेथेति॥कौरवाणांक्षयादनंतरंषट्त्रिंशेवर्षेगतेसत्यथप्रभासेयादवाइत्यन्वयः॥ ३॥पश्यतोरामकृष्णयोरित्यनेनेश्वरयोरपिभावित्वस्यापरिहरकत्वमुक्तंभवति ॥४॥ एवंरामकृष्णयोरपिदु
र्दशांदशयति देहंतत्याजेति॥५॥श्रीभुवनेश्वरींचित्तेकृत्वेत्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ निष्क्रामयज्जनमिति ॥ वासुदेवेनस्वशक्त्यातत्पुरंसमुद्रमध्येनिर्मितंतस्मिन्नीश्वरेगतेसतीश्वरेणस्वश

षट्त्रिंशेऽथगतेवर्षेकौरवाणांक्षयात्पुनः ॥ प्रभासेयादवाः सर्वेविप्रशापात्क्षयंगताः ॥ ३ ॥ तेपीत्वामदिरांमत्ताःकृत्वायुद्धंपरस्परम् ॥ क्षयंप्रातामहात्मा
नःपश्यतोरामकृष्णयोः ॥ ४ ॥ देहंतत्याजरामस्तुकृष्णःकमललोचनः ॥ व्याधवाणहतःशापंपालयन्भगवान्हरिः ॥ ५ ॥ वसुदेवस्तुतच्छ्रुत्वादेह
त्यागंहरेरथ ॥ जहौप्राणाञ्छुचीन्कृत्वाचित्तेश्रीभुवनेश्वरीम् ॥ ६ ॥ अर्जुनस्तुततोगत्वाप्रभासेचातिदुःखितः ॥ संस्कारंतत्रसर्वेषांयथायोग्यंचकारह
॥ ७ ॥ समीक्ष्याथहरेर्देहंकृत्वाकाष्ठस्यसंचयम् ॥ अष्टाभिःसहपत्नीभिर्दाहयामासपार्थिवः ॥ ८ ॥ देहंरामस्यरेवत्यासहदग्ध्वाविभावसौ ॥ अर्जुनोद्वार
कामेत्यपुरान्निष्क्रामयज्जनम् ॥९॥ पुरीसावासुदेवस्यप्लावितोदधिनाततः ॥ अर्जुनःसर्वलोकान्वैगृहीत्वानिर्गतस्तदा ॥ १० ॥ कृष्णपत्न्यस्तदामार्गे
चौराभीरैश्चलुंठिताः ॥ धनंसर्वंगृहीतंचनिस्तेजाश्चार्जुनोऽभवत् ॥ ११ ॥ इंद्रप्रस्थेसमागम्यवज्रोराजाकृतस्तदा ॥ अनिरुद्धसुतोनाम्नापार्थेनामिततेज
सा ॥ १२ ॥ व्यासायकथितंदुःखंतेनोक्तोऽसौमहारथः ॥ पुनर्यदाहरिस्त्वंचभविताऽसिमहामते ॥ १३ ॥ तदातेजस्तवात्युग्रंभविष्यतिपुनर्युगे ॥ त
च्छ्रुत्वावचनंपार्थोगत्वानागपुरेऽर्जुनः ॥ १४ ॥ दुःखितोधर्मराजानंवृत्तांतंसर्वमब्रवीत् ॥ देहत्यागंहरेःश्रुत्वायादवानांक्षयंतथा ॥ १५ ॥ गमनायम
तिंचक्रेराजाहैमाचलंप्रति ॥ षट्त्रिंशद्वार्षिकंराज्येस्थापयित्वोत्तरासुतम् ॥ १६ ॥ निर्जगामवनंराजाद्रौपद्याभ्रातृभिःसह ॥ षट्त्रिंशच्चैववर्षाणिकृत्वा
राज्यंगजाह्वये ॥ १७ ॥ गत्वाहिमाचलेपट्तेजहुःप्राणान्पृथासुताः ॥ परीक्षिदपिराजर्षिःप्रजाःसर्वाःसुधार्मिकः ॥ १८ ॥ अपालयच्चराजेंद्रःषष्टिव
र्षाण्यतंद्रितः ॥ वभूवमृगयाशीलोजगामचवनंमहत् ॥१९॥ विद्धंमृगंविचिन्वानोमध्याह्नेभूपतिः स्वयम् ॥ तृषितश्चपरिश्रांतःक्षुधितश्चोत्तरासुतः॥२०॥
राजाघर्मेणसंततोददर्शमुनिमंतिके ॥ ध्यानेस्थितंमुनिंराजाजलंपप्रच्छचाऽऽतुरः ॥२१॥ नोवाचकिंचिन्मौनस्थश्चुकोपनृपतिस्तदा ॥ मृतंसर्पंतदाऽऽ
दायधनुष्कोट्यातृषातुरः ॥ २२ ॥ कलिनाऽऽविष्टचित्तस्तुकंठेतस्यन्यवेशयत् ॥ आरोपितेतथासर्पेनोवाचमुनिसत्तमः ॥ २३ ॥

त्यपकर्षान्निश्चयेनसमुद्रोनगरींप्लावयिष्यतीतिभयेननिष्क्रामयान्निष्कासितवानित्यर्थः॥९॥१०॥११॥इंद्रप्रस्थेइति॥अनिरुद्धसुतोवज्रनामायादवानांराजाकृतः ॥ १२ ॥ कथितं दुःखमि
ति॥ममहतीशक्तिःक्वगतेतिदुःखंकथितमित्यन्वयः ॥ १३ ॥ पुनर्युगेइति ॥ अधुनाशक्तिर्हरिणाऽपहृतासापुनर्हरेरवतारेजातेतवापिचावतारेजातेआयास्यतिनमध्ये ॥ १४ ॥ १५ ॥
उत्तरासुतंपरीक्षितम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ घर्मेणोष्णजन्यजलेन ॥ २१ ॥ तृषातुरस्तृषापीडितः ॥ २२ ॥ आरोपितेऽपीत्यर्थः ॥ २३ ॥

गविजातस्तन्नामकइत्यर्थः॥२४॥महाशाक्तइति॥पराशक्तेरुपासकइत्यर्थः॥तत्पुत्रंयस्यकंठेसर्पआरोपितस्तस्यपुत्रमित्यर्थः॥२५॥लंभितःस्थापितः ॥२६॥२७।२८॥२९॥ममद्वेषान्ममापराधादित्यर्थः॥३०॥३१॥३२॥विज्ञोपायेनाभिज्ञकृतोपायेनदुर्लभाअप्यर्थाःसिध्यंतीत्यर्थः॥दुर्विदोऽचिंत्याइत्यर्थः ॥३३॥३४॥ भवितव्येनविश्वासःकार्योभवितव्यमाश्रित्यैवानिरुद्योगेनस्थातव्यमितिन॥किंतूद्योगोऽपिकर्तव्यइत्यर्थः॥३५॥अयंसर्पदष्टोऽनेनप्रत्यक्षंजीवितइतिप्रत्यक्षंदृष्टांतंप्रथमंपश्यंतुमयोच्यमानमालोचयंतु ॥ तंतथाविधंनिश्चित्यदिविपृथिव्यांवायःकोऽपिपुरुषो

नचचालसमाधिस्थोराजाऽपिस्वगृहंगतः ॥ तस्यपुत्रोऽतितेजस्वीगविजातोमहातपाः ॥ २४ ॥ महाशाक्तोऽथशुश्रावक्रीडमानोवनांतिके ॥ मित्राण्याहुश्चतत्पुत्रंपितुःकंठेतवाधुना ॥ २५ ॥ लंभितोऽस्तिमृतःसर्पःकेनापीतिमुनीश्वर ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वाचुकोपातिशयंतदा ॥ २६ ॥ शशापनृपतिंक्रुद्धोगृहीत्वाऽऽशुकरेजलम् ॥ पितुःकंठेऽद्यमेयेनविनिक्षिप्तोमृतोरगः ॥ २७ ॥ तक्षकःसप्तरात्रेणतंदशेत्पापपूरुषम् ॥ मुनेःशिष्योऽथराजानंसमुपेत्यगृहेस्थितम् ॥ २८ ॥ शापंनिवेदयामाससमुनिपुत्रेणचार्पितम् ॥ अभिमन्युसुतःश्रुत्वाशापंदत्तंद्विजेनवै ॥ २९ ॥ अनिवार्यंचविज्ञायमंत्रिवृद्धानुवाचह ॥ शप्तोऽहंद्विजरूपेणममद्वेषादसंशयम् ॥ ३० ॥ किंविधेयंमयामात्याउपायाश्चिंत्यतामिह ॥ मृत्युःकिलानिवार्योसौवदंतिवेदवादिनः ॥ ३१ ॥ यत्नस्तथाऽपिशास्त्रोक्तःकर्तव्यःसर्वथाबुधैः ॥ उपायवादिनःकेचित्प्रवदंतिमनीषिणः ॥ ३२ ॥ विज्ञोपायेनसिध्यंतिकार्याणिनेतरस्यच ॥ मणिमंत्रौषधीनांवैप्रभावाःखलुदुर्विदः ॥ ३३ ॥ नभवेदितिकिंतैस्तुमणिमद्भिःसुसाधितैः ॥ सर्पदष्टापुराभार्यामुनेःसंजीवितामृता ॥ ३४ ॥ दत्त्वाऽर्धमायुषस्तेनमुनिनासावराप्सरा ॥ भवितव्येनविश्वासःकर्तव्यःसर्वथाबुधैः ॥ ३५ ॥ प्रत्यक्षंतत्रदृष्टांतंपश्यंतुसचिवाःकिल ॥ दिविकोऽपिपृथिव्यांवादृश्यतेपुरुषःक्वचित् ॥ ॥ ३६ ॥ दैवेमतिंसमाधाययस्तिष्ठेत्तुनिरुद्यमः ॥ विरक्तस्तुयतिर्भूत्वाभिक्षार्थंयातिसर्वथा ॥ ३७ ॥ गृहस्थानांगृहेकाममाहूतोवाऽथवाऽन्यथा ॥ यदृच्छयोपपन्नंचक्षिप्तंकेनापिवासुखे ॥ ३८ ॥ उद्यमेनविनाचास्यादुदरेसंविशेत्कथम् ॥ प्रयत्नश्चोद्यमेकार्योयदासिद्धिंनयातिचेत् ॥ ३९ ॥ तदादैवंस्थितंचेतिचित्तमालंबयेद्बुधः ॥ मंत्रिणऊचुः ॥ कोमुनिर्येनदत्त्वाऽर्धमायुषोजीवितापिया ॥ ४० ॥

विद्यतेक्वचित्सआनेयइतिशेषः॥३६॥ननुदैवंप्रारब्धमेवमुख्यमितिकेचिद्वदंतितत्राह।दैवेमतिमिति ॥ एतादृशोनिरुद्यमस्तुपुरुषोविरक्तोदैवेप्रारब्धेनिश्चयात्मिकांमतिंकृत्वायस्तिष्ठतिसयतिर्भूत्वाभिक्षार्थंगृहस्थानांगृहंयाति ॥ नतुगृहस्थाश्रमेतिष्ठति अतोममगृहस्थाश्रमिणोनतन्मतंयुक्तमितिभावः ॥३७॥ उद्योगस्तुतदाश्रमेप्यपेक्षितोऽन्यथाऽनिर्वाहादितितन्मतेऽपिदूषणमस्त्येवेत्याह।गृहस्थानामिति । आहूतोऽथवानाहूतोवायदृच्छतिगृहस्थानांगृहंप्रतियातिःसउद्योगेनैवगच्छतिनतुकेवलदैवेनतथायदृच्छयोपात्तंकेनापिमुखेनिक्षिप्तमन्नमुद्योगेनविनायत्नंविनाकथमुदरेसंविशेत्नकथमपीत्यर्थः ॥ तस्माद्विरक्तोप्युद्योगप्रधानएवेतिभावः ॥ ३८ ॥ तदेवाऽऽह।उद्यमेनेति ॥३९ ॥ यदोद्यमेकृतेऽपिकार्यंनसिध्यतितदादैवंप्रबलमितिनिश्चयःकर्तव्योनतुततःपूर्वमित्याह । तदादैवंस्थितंचेति ॥ ४० ॥

॥४१॥सुंदरीति॥शर्यातेः सुकन्याशोभनाकन्याच्यवनस्यसुंदरीपत्नीआसीदित्यर्थः ॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥ प्रमद्वरामिति॥ तदर्थस्तुमहाभारते प्रमदाभ्योवरासातुसत्त्वरूपागुणा
न्विता॥ततःप्रमद्वरेत्यस्यानामचक्रेमहानृषिरिति॥४८॥४९॥इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥ ॥ अर्धाधिकैकपंचाशत्पद्यैर्वृत्तंरुरोःपुरः॥कीर्तयित्वागुप्तगेहेराज्ञो

कथंमृतामहाराजतन्नोब्रूहिसविस्तरम् ॥ राजोवाच ॥ भृगोर्भार्यावरारोहापुलोमानामसुंदरी ॥ ४१ ॥ तस्यांतुच्यवनोनाममुनिर्जातोऽतिविश्रुतः ॥ च्यवनस्यचशर्यातेःसुकन्यानामसुंदरी ॥ ४२ ॥ तस्यांजज्ञेसुतःश्रीमान्प्रमतिर्नामविश्रुतः ॥ प्रमतेस्तुप्रियाभार्याप्रतापीनामविश्रुता ॥ ४३ ॥ रुरुर्नामसुतोजातस्तथापरमतापसः ॥ तस्मिंश्चसमयेकश्चित्स्थूलकेशश्चविश्रुतः ॥ ४४ ॥ बभूवतपसायुक्तोधर्मात्मासत्यसंमतः ॥ एतस्मिन्नंतरेमान्यामेनकाचवराप्सराः ॥ ४५ ॥ क्रीडांचक्रेनदीतीरेसर्वलोकातिसुंदरी ॥ गर्भंविश्वावसोःप्राप्यनिर्गतावरवर्णिनी ॥ ४६ ॥ स्थूलकेशाश्रमेगत्वाविससर्जवराप्सराः ॥ कन्यकांचनदीतीरेत्रिषुलोकेषुसुंदरीम् ॥ ४७ ॥ दृष्ट्वाऽनाथांतदाकन्यांजग्राहमुनिसत्तमः ॥ पुपोषस्थूलकेशस्तुनाम्नाचक्रेप्रमद्वराम् ॥ ४८ ॥ साकालेयौवनंप्राप्तासर्वलक्षणसंयुता ॥ रुरुर्दृष्ट्वाऽथतांबालांकामबाणार्दितोह्यभूत् ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥ परीक्षिदुवाच ॥ कामार्तःसमुनिर्गत्वारुरुःस्सुप्तोनिजाश्रमे ॥ पितापप्रच्छदीनंतंकिंरुरोविमनाअसि ॥ १ ॥ सतमाहातिकामार्तःस्थूलकेशस्यचाऽऽश्रमे ॥ कन्याप्रमद्वरानामसामेभार्याभवेदिति ॥ २ ॥ सगत्वाप्रमतिस्तूर्णंस्थूलकेशं महामुनिम् ॥ प्रमुह्यसुमुखंकृत्वाययाचेतांवराननाम् ॥ ३ ॥ ददौवाचंस्थूलकेशःप्रदास्यामिशुभेऽहनि ॥ विवाहार्थंचसंभारंरचयामासतुर्वने ॥ ४ ॥ प्रमतिःस्थूलकेशश्चविवाहार्थंसमुद्यतौ ॥ बभूवतुर्महात्मानौसमीपस्थौतपोवने ॥ ५ ॥ तस्मिन्नवसरेकन्यारममाणागृहांगणे ॥ प्रसुप्तंपन्नगंपादेनास्पृशच्चारुलोचना ॥ ६ ॥ दष्टातुपन्नगेनाथसामारवरांगना ॥ कोलाहलस्तदाजातोमृतांदृष्ट्वाप्रमद्वराम् ॥ ७ ॥ मिलितामुनयःसर्वेचुक्रुशुःशोकसंयुताः ॥ भूमौतांपतितांदृष्ट्वापितातस्याऽतिदुःखितः ॥ ८ ॥ रुरोदविगतप्राणांदीप्यमानांसुतेजसा ॥ रुरुःश्रुत्वातदाक्रंदन्दर्शनार्थंसमागतः ॥ ९ ॥ ददर्शपतितांतत्रसजीवामिवकामिनीम् ॥ रुदंतंस्थूलकेशंचदृष्ट्वाऽन्यानृषिसत्तमान् ॥ १० ॥ रुरुःस्थानाद्बहिर्गत्वारुरोदविरहाकुलः ॥ अहोदैवेनसर्पोऽयंप्रेषितःपरमाद्भुतः ॥ ११ ॥ ममशर्मविघातायदुःखहेतुरयंकिल ॥ किंकरोमिक्वगच्छामिमृतामेप्राणवल्लभा ॥ १२ ॥

वासस्तथोच्यते॥१॥कामार्तःकामपीडितःसन्॥विमनाःखिन्नः॥१॥२॥प्रमतिःपिता प्रमुह्यस्वभाषणेनमोहयित्वाऽतिसंकटेनसुमुखंप्रसन्नम् ॥३॥ शुभेऽहनिप्रदास्यामीतिवाचमित्यर्थः ॥ततो वाक्यनिश्चयो त्तरंसंभारंसामग्रीसुभावपिसंबंधिनौरचयामासतुः॥४॥समीपस्थौदूरदेशादागत्यसमीपदेशस्थौ॥५॥६॥७॥८॥९॥सजीवामिवेति॥मृताऽपितेजस्विनीत्यर्थः ॥१०॥११॥१२॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ सुखंतर्हीति ॥ अनयाविनेतिशेषः ॥ अतःप्रपतामीत्यर्थः ॥ वर्तमानसामीप्येलट् ॥ पतिष्यामीतितुफलितम् ॥ १६ ॥ इत्थंप्रथमतोमरणनिश्चयंकृत्वापुनर्मनसाविचा र्योपायंचिंतयामासेतिवक्ष्यमाणेनान्वयः ॥ १७ ॥ १८ ॥ दैवोविधिः॥ पुंलिंगमार्षम् ॥ १९ ॥ सर्वोलोकःशत्रुलोकः यदर्थप्राणोदेयस्तस्याःस्त्रियाः परलोकेकउपकारःस्यादित्याह।उपकारइति

नवैजीवितुमिच्छामिवियुक्तःप्रिययाऽनया ॥ नालिंगितावरारोहानमयाचुंबितामुखे ॥ १३ ॥ नपाणिग्रहणंप्राप्तंमंदभाग्येनसर्वथा ॥ लाजाहोमस्तथा चाग्नौनकृतस्त्वनयासह ॥ १४ ॥ मानुष्यंधिगिदंकामंगच्छंत्वद्यममासवः ॥ दुःखितस्यनवामृत्युर्वांछितःसमुपैतिहि ॥ १५ ॥ सुखंतर्हिकथंदिव्यमा प्यतेभुविवांछितम् ॥ प्रपतामिह्रदेघोरेपावकेप्रपताम्यहम् ॥ १६ ॥ विषमद्मिगलेपाशंकृत्वाप्राणांस्त्यजाम्यहम् ॥ विलप्यैवंरुरुस्तत्रविचार्यमनसा पुनः ॥ १७ ॥ उपायंचिंतयामासस्थितस्तस्मिन्नदीतटे ॥ मरणात्किंफलंमेस्यादात्महत्यादुरत्यया ॥ १८ ॥ दुःखितश्चपितामेस्याज्जननीचातिदुःखि ता ॥ दैवस्तुष्टोभवेत्कामंदृष्ट्वामांत्यक्तजीवितम् ॥ १९ ॥ सर्वःप्रमुदितश्चस्यान्मत्क्षयेनात्रसंशयः ॥ उपकारःप्रियायाःकःपरलोकेभवेदपि ॥ २० ॥ मृ तेमय्यात्मघातेनविरहात्पीडितेऽपिच ॥ परलोकेप्रियासाऽपिनमेस्यादात्मघातिनः ॥ २१ ॥ एतदर्थंमृतेदोषामयिनैवाऽमृतेपुनः ॥ विमृश्यैवंरुरुस्तत्र स्नात्वाऽचम्यशुचिःस्थितः ॥ २२ ॥ अब्रवीद्वचनंकृत्वाजलंपाणावसौमुनिः ॥ यन्मयासुकृतंकिंचित्कृतंदेवाऽर्चनादिकम् ॥ २३ ॥ गुरवःपूजिताभ क्त्याहुतंजप्तंतपःकृतम् ॥ अधीतास्त्वखिलावेदागायत्रीसंस्मृतायदि ॥ २४ ॥ रविराराधितस्तेनसंजीवतुममप्रिया ॥ यदिजीवेन्नमेकांतात्यजेप्राणानहं ततः ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वातज्जलंभूमौचिक्षेपाऽऽराध्यदेवताः ॥ राजोवाच ॥ एवंविलपतस्तस्यभार्ययादुःखितस्यच ॥ २६ ॥ देवदूतस्तदाऽभ्येत्यवा क्यमाहरुरुंततः ॥ देवदूतउवाच ॥ माकार्षीःसाहसंब्रह्मन्कथंजीवेन्मृताप्रिया ॥ २७ ॥ गतायुरेषासुश्रोणीगंधर्वाप्सरसोःसुता ॥ अन्यांकामयचार्वंगीं मृतेयंचाविवाहिता ॥ २८ ॥ किंरोदिषिसुदुर्बुद्धेकाप्रीतिस्तेऽनयासह ॥ रुरुरुवाच ॥ देवदूतनचान्यांवैवरिष्याम्यहमंगनाम् ॥ २९ ॥ यदिजीवेन्नजीवे द्वामर्तव्यंचाऽधुनामया ॥ राजोवाच ॥ विदित्वेतिहठंतस्यदेवदूतोमुदान्वितः ॥ ३० ॥ उवाचवचनंतथ्यंसत्यंचाऽतिमनोहरम् ॥ उपायंशृणुविप्रेंद्रविहि तंयत्सुरैःपुरा ॥ ३१ ॥ आयुषोऽर्धप्रदानेनजीवयाशुप्रमद्वराम् ॥ रुरुरुवाच ॥ आयुषोऽर्धंप्रयच्छामिकन्यायैनाऽत्रसंशयः ॥ ३२ ॥

॥ २० ॥ ननुतद्वासनयामरणेपरलोकेसाप्राप्स्यतितत्राह। मृतेमय्याऽऽत्मेति ॥ आत्मघातव्यातिरिक्तस्यतदर्थंकर्माचरितवतस्तद्वासनयातत्फलंभवति नात्मघातिनस्तस्यत्वेतदर्थमेतन्मृताप्रि याप्रयोजनायाऽधोगतेरेवश्रवणादित्यर्थः ॥ २१ ॥ तस्मान्मयिमृतेदोषाएवभवेयुर्नाऽमृते ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ देवदूतइति ॥ सर्वपुण्यकर्मणःशपथेकृतेसतिदेवेनेश्वरेणबोधना र्थंप्रेषितोदूतोऽयंदेवदूतइतिबोध्यम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

स्वर्गलोकात्समागतइत्यन्वयः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रेषयामासेति ॥ येनमुनिनाशापोदत्तस्तंमुनिंप्रतिसेवकस्यममप्रसादार्थंपुनःपुनः क्षमस्वेतिप्रार्थयितुंगौरमुखंमुनिंप्रेषयामासेत्यन्वयः ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणानिति ॥ इतस्ततोयत्रकुत्रचिद्विद्यमानान्सिद्धमंत्रज्ञान् रक्षणार्थमानिनायेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ वातोऽपीति ॥ विनिवा

अद्यप्रत्यावृतप्राणाप्रोत्तिष्ठतुममप्रिया ॥ विश्वावसुस्तदातत्रविमानेनसमागतः ॥ ३३ ॥ ज्ञात्वापुत्रींमृतांचाशुस्वर्गलोकात्प्रमद्वराम् ॥ ततोगंधर्वराजश्चदेवदूतश्चसत्तमः ॥ ३४ ॥ धर्मराजमुपेत्यैदंवचनंप्रत्यभाषताम् ॥ धर्मराजरुरोःपत्नीसुताविश्वावसोस्तथा ॥ ३५ ॥ मृताप्रमद्वराकन्यादष्टासर्पेणचाऽधुना ॥ सारुरोरायुषोऽर्धेनमर्तुकामस्यसूर्यज ॥ ३६ ॥ समुत्तिष्ठतुतन्वंगीव्रतचर्याप्रभावतः ॥ धर्मउवाच ॥ विश्वावसुसुतांकन्यांदेवदूतयदीच्छसि ॥ ॥ ३७ ॥ उत्तिष्ठत्वायुषोऽर्धेनरुरुंगत्वात्वमर्पय ॥ राजोवाच ॥ एवमुक्तस्ततोगत्वाजीवयित्वाप्रमद्वराम् ॥ ३८ ॥ रुरोःसमर्पयामासदेवदूतस्त्वरान्वितः ॥ ततःशुभेऽह्निविधिनारुरुणाऽपिविवाहिता ॥ ३९ ॥ इत्थंचोपाययोगेनमृताप्युज्जीवितातदा ॥ उपायस्तुप्रकर्तव्यःसर्वथाशास्त्रसंमतः ॥ ४० ॥ मणिमंत्रौषधीभिश्चविधिवत्प्राणरक्षणे ॥ इत्युक्तासचिवान्राजाकल्पयित्वासुरक्षकान् ॥ ४१ ॥ कारयित्वाऽथप्रासादंसप्तभूमिकमुत्तमम् ॥ आरुरोहोत्तरासूनुःसचिवैःसहतत्क्षणम् ॥ ४२ ॥ मणिमंत्रधराःशूराःस्थापितास्तत्ररक्षणे ॥ प्रेषयामासभूपालोमुनिंगौरमुखंततः ॥ ४३ ॥ प्रसादार्थंसेवकस्यक्षमस्वेतिपुनःपुनः ॥ ब्राह्मणान्सिद्धमंत्रज्ञान्रक्षणार्थमितस्ततः ॥ ४४ ॥ मंत्रिपुत्रःस्थितस्तत्रस्थापयामासदंतिनः ॥ नकश्चिदारुहेत्तत्रप्रासादेचाऽतिरक्षिते ॥ ४५ ॥ वातोऽपिनचरेत्तत्रप्रवेशेविनिवार्यते ॥ भक्ष्यभोज्यादिकंराजातत्रस्थश्चचकारसः ॥ ४६ ॥ स्नानसंध्यादिकंकर्मतत्रैवविनिवर्त्यच ॥ राजाकार्याणिसर्वाणितत्रस्थश्चाऽकरोन्नृपः ॥ ४७ ॥ मंत्रिभिःसहसंमंत्र्यगणयन्दिवसानपि ॥ कश्चिच्चकश्यपोनामब्राह्मणोमंत्रिसत्तमः ॥ ४८ ॥ शुश्रावचतथाशापंप्राप्तंराज्ञामहात्मना ॥ सधनार्थीद्विजश्रेष्ठःकश्यपःसमचिंतयत् ॥ ४९ ॥ व्रजामितत्रयत्राऽऽस्तेशप्तोराजाद्विजेनह ॥ इतिकृत्वामतिंविप्रःस्वगृहान्निःसृतःपथि ॥ ५० ॥ कश्यपोमंत्रविद्विद्वान्धनार्थीमुनिसत्तमः ॥ ५१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
॥ सूतउवाच ॥ तस्मिन्नेवदिनेनाम्नातक्षकस्तंनृपोत्तमम् ॥ शप्तंज्ञात्वागृहात्तूर्णंनिःसृतःपुरुषोत्तमः ॥ १ ॥ वृद्धब्राह्मणवेषेणतक्षकःपथिनिर्गतः ॥ अपश्यत्कश्यपंमार्गेव्रजंतंनृपतिंप्रति ॥ २ ॥ तमपृच्छत्पन्नगोऽसौब्राह्मणंमंत्रवादिनम् ॥ क्वभवांस्त्वरितोयातिकिंचकार्यंचिकीर्षति ॥ ३ ॥ ॥ ॥

र्यंतेसेवकैरन्यस्यप्रवेशेतत्रकावार्तेतिभावः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिदेवीभागवततिलके द्वितीयस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ छ ॥ ॥ अष्टाधिकैःषष्टिपद्यैस्तक्षकद्विजयोःकथाम् ॥ समाप्यतक्षकेणाथोराजामृतइतीर्यते ॥ १ ॥ तस्मिन्नेवदिनेइति ॥ यस्मिन्दिनेकश्यपोगृहान्निर्गतस्तस्मिन्नेवेत्यर्थः ॥ पुरुषोत्तमःपुरुषाकृतिः सन् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

अपज्वरंशांतम् ॥४॥ जीवितव्येआयुष्येसति ॥ तदभावेब्रह्मणाऽपिजीवयितुमशक्यत्वादिति॥५॥अहंसइति ॥ यस्यविषंनाशयितुमिच्छसिसोऽहंतक्षकोऽस्मिराजानमधुनैवधक्ष्यामिभस्म सात्करिष्यामि ॥६॥ असंदेहंमृतशरीरम् ॥७॥८॥न्यग्रोधंवटम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ नगंवृक्षम् ॥१४॥ किमर्थमिति ॥ किंधनलोभार्थमित्थंप्रयासंकरोषि अथवा प्रति

कश्यपउवाच ॥ परिक्षितंनृपश्रेष्ठंतक्षकश्चप्रधक्ष्यति ॥ तत्राऽहंत्वरितोयामिनृपंकर्तुमपज्वरम् ॥ ४ ॥ मंत्रोऽस्तिममविप्रेंद्रविषनाशकरः किल ॥ जीवयिष्याम्यहंतंवैजीवितव्येऽधुनाकिल ॥ ५ ॥ तक्षकउवाच ॥ अहंसपन्नगोब्रह्मंस्तंधक्ष्यामिमहीपतिम् ॥ निवर्तस्वनशक्तस्त्वंमयादष्टंचिकित्सितुम् ॥ ६ ॥ कश्यपउवाच ॥ अहंदष्टंत्वयासर्पनृपंशतंद्विजेनवै ॥ जीवयिष्याम्यसंदेहंकाममंत्रबलेनवै ॥ ७ ॥ तक्षकउवाच ॥ यदित्वंजीवितुंयासिमयादष्टंनृपोत्तमम् ॥ मंत्रशक्तिबलंविप्रदर्शयत्वंममाऽनघ ॥ ८ ॥ धक्ष्याम्येनंचन्यग्रोधंविषदंष्ट्राभिरद्यवै ॥ कश्यपउवाच ॥ जीवयिष्येत्वयादष्टंदग्धंवापन्नगोत्तम ॥ ९ ॥ सूतउवाच ॥ अदशत्पन्नगोवृक्षंभस्मसाच्चचकारतम् ॥ उवाचकश्यपंभूयोजीवयैनंद्विजोत्तम ॥ १० ॥ दृष्ट्वाभस्मीकृतंवृक्षंपन्नगेनविषाऽग्निना ॥ सर्वंभस्मसमाहृत्यकश्यपोवाक्यमब्रवीत् ॥ ११ ॥ पश्यमंत्रबलंमेऽद्यन्यग्रोधंपन्नगोत्तम ॥ जीवयाम्यद्यवृक्षंवैपश्यतस्तेमहाविष ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वाजलमादायकश्यपोमंत्रवित्तमः ॥ सिषेचभस्मराशिंतंमंत्रितेनैववारिणा ॥ १३ ॥ तद्वारिसेचनाज्जातोन्यग्रोधःपूर्ववच्छुभः ॥ विस्मयंतक्षकःप्राप्तोदृष्ट्वातंजीवितंनगम् ॥ १४ ॥ तमाहकश्यपंनागःकिमर्थंतेपरिश्रमः ॥ संपादयामितंकामंब्रूहिवाडववांछितम् ॥ १५ ॥ कश्यपउवाच ॥ वित्तार्थीनृपतिंमत्वाशप्तंपन्नगनिःसृतः ॥ गृहादहंचोपकर्तुंविद्ययानृपसत्तमम् ॥ १६ ॥ तक्षकउवाच ॥ वित्तंगृहाणविप्रेंद्रयावदिच्छसिपार्थिवात् ॥ ददामिस्वगृहंयाहिसकामोहंभवाम्यतः ॥ १७ ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यकश्यपःपरमार्थवित् ॥ चिंतयामासमनसाकिंकरोमिपुनःपुनः ॥ १८ ॥ धनंगृहीत्वास्वगृहंप्रयामियद्यहंपुनः ॥ भविष्यतिनमेकीर्तिर्लोकेलोभसमाश्रयात् ॥ १९ ॥ जीवितेऽथनृपश्रेष्ठेकीर्तिःस्यादचलामम ॥ धनप्राप्तिश्चबहुधाभवेत्पुण्यंचजीवनात् ॥ २० ॥ रक्षणीयंयशःकामंधिग्धनंयशसाविना ॥ सर्वस्वंरघुणापूर्वंदत्तंविप्रायकीर्तये ॥ २१ ॥ हरिश्चंद्रेणकर्णेनकीर्त्यर्थंबहुविस्तरम् ॥ उपेक्षेयंकथंभूपंदह्यमानंविषाऽग्निना ॥ २२ ॥ जीवितेऽद्यमयाराज्ञिसुखंसर्वजनस्यच ॥ अराजकेप्रजानाशोभवितानाऽत्रसंशयः ॥ २३ ॥

ष्ठार्थमित्यर्थः ॥ १५ ॥ हेपन्नगनृपतिंशप्तंमत्वाविद्ययासंजीविन्यानृपसत्तममुपकर्तुंवित्तार्थंचगृहादहंनिःसृतइत्यन्वयः॥ १६ ॥ सकामोऽहमिति ॥ अतस्तवगमनादहंसकामः पूर्णकामोभवामिभविष्यामीत्यर्थः ॥१७॥१८॥ राजानंनगत्वातक्षकान्मध्येएवधनग्रहणेधनंतुलब्धंपरंतुराजसंजीवनजन्यामहतीकीर्तिर्नस्यात् ॥१९॥ गमनेतुफलत्रयंभाविष्यतीत्याह। जीवितेऽथेति॥२०॥ ॥ २१ ॥ उपेक्षेयंकथमुपेक्षांकुर्यामहम् ॥ २२ ॥ मयाधार्मिकेराज्ञिजीवितेसर्वजनसुखंस्यादित्यपिमहाफलम् ॥ अजीवितेतुदोषप्राप्तिश्चफलम् ॥ २३ ॥

अहोधनलेभिनदुष्टेनाऽनेनधार्मिकोराजानरक्षितःप्रजाश्चनाशिताइत्यपकीर्तिःस्यादित्यर्थः ॥ २४॥ इतिविचार्याऽधुनामयाकिंकर्तव्यमितिनिश्चेतुंयोगजज्ञानेनध्यानंकृतवांस्तस्मिंश्चध्यानेगता
युषंनृपतिंज्ञातवान्॥२५॥२६॥२७॥२८॥ विप्रशापभयाकुलइति ॥ यदिराजामयानदश्यतेतदाराजशापदाताब्राह्मणोमांशपेदितिभयाकुलइत्यर्थः॥योगेनकेनोपायेनेत्यर्थः ॥ २९॥३०॥
॥ ३१ ॥३२॥३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ मृत्युंगतंनष्टमितिजानन् ॥ जीवनेमतिंबुद्धिमास्थायेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ भवेदिति इतिहितोरित्यर्थः ॥ ३७ ॥ इतियद्येतस्यमनसिनोचेत्तर्हिमृत्युविधिमा

प्रजानाशस्यपापंमेभविष्यतिमृतेनृपे ॥ अपकीर्तिश्चलोकेषुधनलोभाद्भविष्यति ॥ २४ ॥ इतिसंचिंत्यमनसाध्यानंकृत्वासकश्यपः ॥ गतायुषंचनृप
तिंज्ञातवान्बुद्धिमत्तरः ॥ २५ ॥ आपन्नमृत्युंराजानंज्ञात्वाध्यानेनकश्यपः ॥ गृहंययौसधर्मात्माधनमादायतक्षकात् ॥ २६ ॥ निवर्त्यकश्यपंसर्पःसप्त
मेदिवसेनृपम् ॥ हंतुकामोजगामाऽऽशुनगरंनागसाह्वयम् ॥ २७॥ शुश्रावनगरस्यांतेप्रासादस्थंपरिक्षितम् ॥ मणिमंत्रौषधैःकामंरक्ष्यमाणमतंद्रितम् ॥
॥ २८ ॥ चिंताविष्टस्तदानागोविप्रशापभयाकुलः ॥ चिंतयामासयोगेनप्रविशेयंगृहंकथम् ॥ २९ ॥ वंचयामिकथंचैनंराजानंपापकारिणम् ॥ विप्रशा
पाद्धतंमूढंविप्रपीडाकरंशठम् ॥ ३० ॥ पांडवानांकुलेजातःकोऽपिनैतादृशोभवेत् ॥ तापसस्यगलेयेनमृतःसर्पोनिवेशितः ॥ ३१ ॥ कृत्वाविगर्हितंकर्म
जानन्कालगतिंनृपः ॥ रक्षकान्भवनेकृत्वाप्रासादमभिगम्यच ॥ ३२ ॥ मृत्युंवंचयतेराजावर्ततेऽद्यनिराकुलः ॥ तंकथंधक्षयिष्यामिविप्रवाक्येनचोदि
तः ॥ ३३ ॥ नजानातिचमंदात्मामरणेह्यनिवर्तनम् ॥ तेनासौरक्षकान्स्थाप्यसौधारूढोऽद्यमोदते ॥ ३४ ॥ यदिदैवविहितोमृत्युर्दैवेनामिततेजसा ॥ सकथंप
रिवर्तेतकृतैर्यत्नैस्तुकोटिभिः ॥३५॥ पांडवस्यचदायादोजानन्मृत्युंगतंनृपः ॥ जीवनेमतिमास्थायास्थितःस्थानेनिराकुलः ॥३६॥दानपुण्यादिकंराजाक
र्तुमर्हतिसर्वथा ॥ धर्मेणहन्यतेव्याधिर्येनाऽऽयुःशाश्वतंभवेत् ॥ ३७ ॥ नोचेन्मृत्युविधिंकृत्वास्नानदानादिकाःक्रियाः ॥ मरणंस्वर्गलोकायनरकायाऽन्यथा
भवेत्॥३८॥द्विजपीडाकृतंपापंपृथग्वाऽस्यचभूपतेः॥ विप्रशापस्तथाघोरआसन्नेमरणेकिल॥ ३९ ॥ नकोऽपिब्राह्मणःपार्श्वेयएवंप्रतिबोधयेत्॥विधसाविहि
तोमृत्युरनिवार्यस्तुसर्वथा॥४०॥इतिसंचिंत्यसर्पोऽसौस्वान्नागान्निकटेस्थितान् ॥ कृत्वातापसवेषांस्तान्प्राहिणोत्सुभुजंगमान्॥४१॥ फलमूलादिकंगृह्यरा
ज्ञेनागोऽथतक्षकः॥स्वयंचकीटरूपेणफलमध्येससारह॥४२॥निर्गतास्तेतदानागाःफलान्यादायसत्वराः ॥ तेराजभवनंप्राप्यस्थिताःप्रासादसन्निधौ॥४३॥

सन्नमृत्योर्योविधिस्तंकृत्वास्नानदानादिक्रियाःकृत्वास्वर्गलोकायस्वर्गलोकंगंतुंमरणंप्रतीक्षते॥अन्यथास्नानादिक्रियाऽभावेमरणंनरकायभवेदितिभयान्नचतथायंकरोतितस्मान्मृत्युंजितवानह
मितिजानातीत्यर्थः॥३८॥द्विजपीडाकृतंपापमस्यजातंतथाविप्रशापोऽपिजातस्तावुभावप्यासन्नमरणेएवभवतोनान्यथातस्मादयमासन्नमरणइत्यर्थः ॥इदंस्वयंनजानात्येतादृशोमूढोऽयमिति
भावः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ गृह्येतिल्यबंतमार्षंसंगृह्येत्यर्थः ॥ ससारगतवान् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ राज्ञः असंदर्शनमितिच्छेदः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ किंकार्यमितिपृच्छध्वं प्रातरागमनंयुष्माकंभवत्वितिशेषः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥
॥५६॥५७॥५८॥ ५९ ॥ नमेभयमिति ॥ सप्तमदिवसस्याऽस्तंगतेस वितरितक्षकस्याभावेनतक्षकाविषजन्यमरणभयस्यगतत्वादितिभावः ॥६०॥अथब्राह्मणशापसार्थक्यायग्रीवायामेनंकीटं

रक्षकास्तापसान्दृष्ट्वापप्रच्छुस्तच्चिकीर्षितम् ॥ ऊचुस्तेभूपतिंद्रष्टुंप्राप्ताःस्मोऽद्यतपोवनात् ॥ ४४ ॥ अभिमन्युसुतंवीरंकुलार्कंचारुदर्शनम् ॥ परिवर्धयितुंप्राप्तामंत्रैराथर्वणैस्तथा ॥ ४५ ॥ निवेदयध्वंराजानंदर्शनार्थागतान्मुनीन् ॥ कृत्वाऽभिषेकान्यास्यामोदत्त्वाभिष्टफलानिच ॥ ४६ ॥ भारतानांकुलेकाऽपिनदृष्टाद्वाररक्षकाः ॥ नश्रुतंतापसानांतुराज्ञोऽसंदर्शनंकिल ॥ ४७ ॥ आरोहामोवयंतत्रयत्रराजापरिक्षितः ॥ आशीर्भिर्वर्धयित्वैनंदत्ताज्ञाःप्रव्रजामहे ॥ ४८ ॥ सूतउवाच ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तेषांतापसानांतुरक्षकाः ॥ प्रत्यूचुस्तान्द्विजान्मत्वानिदेशंभूपतेर्यथा ॥ ४९ ॥ नाद्यवोदर्शनंविप्राराज्ञःस्यादितिनोमतिः ॥ श्वःसर्वतापसैरत्रत्वागंतव्यंनृपालये ॥ ५० ॥ अनारोहस्तुप्रासादोविप्राणांमुनिसत्तमाः ॥ विप्रशापभयाद्राज्ञाविहितोऽस्तिनसंशयः ॥ ५१ ॥ तदोचुस्तानथोविप्राःफलमूलजलानिच ॥ विप्राशिषश्वराज्ञेऽथग्राहयंतुसुरक्षकाः ॥ ५२ ॥ तेगत्वानृपतिंप्रोचुस्तापसानागताञ्जनाः ॥ राजोवाचाऽऽनयध्वंवैफलमूलादिकंचयत् ॥ ५३ ॥ पृच्छध्वंतापसान्कार्यंप्रातरागमनंपुनः ॥ प्रणामंकथयध्वंमेनाद्यसंदर्शनंमम ॥ ५४ ॥ तेगत्वाऽथसमादायफलमूलादिकंचयत् ॥ राज्ञेसमर्पयामासुर्बहुमानपुरःसरम् ॥ ५५ ॥ गतेपुतेपुनागेषुविप्रवेषाऽऽवृतेपुच ॥ फलान्यादायराजाऽसौसचिवानिदमब्रवीत् ॥ ५६ ॥ सुहृदोभक्षयंत्वद्यफलान्येतानिसर्वशः ॥ अद्म्यहंचैकमेतद्वैफलंविप्रार्पितंमहत् ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वातत्फलंदत्वासुहृद्भ्यश्चोत्तरासुतः॥करेकृत्वाफलंपक्वंददारनृपतिःस्वयम् ॥ ५८ ॥ विदारितंफलंराज्ञातत्रकृमिरभूदणुः ॥ सकृष्णनयनस्ताम्रोदृष्टोभूपतिनास्वयम् ॥ ५९ ॥ तंदृष्ट्वानृपतिःप्राहसचिवान्विस्मितानथ ॥ अस्तमभ्येतिसविताविषादद्यनमेभयम् ॥ ६० ॥ अंगीकरोमितंशापंकृमिकोमांदशत्वयम् ॥ एवमुक्त्वासराजेंद्रोग्रीवायांसंन्यवेशयत् ॥ ६१ ॥ अस्तंयातेदिवानाथेधृतःकंठेऽथकीटकः ॥ तक्षकस्तुतदाजातःकालरूपोभयानकः ॥६२॥ राजासंवेष्टितस्तेनदष्टश्चापिमहीपतिः ॥ मंत्रिणोविस्मयंप्राप्तारुरुदुर्भृशदुःखिताः ॥६३॥ घोररूपमहिंवीक्ष्यदुद्रुवुस्तेभयार्दिताः ॥ चुकुशूरक्षकाःसर्वेहाहाकारोमहानभूत् ॥ ६४ ॥ वेष्टितोभोगिभोगेनविनष्टबहुपौरुषः ॥ नोवाचनृपतिःकिंचिन्नचचालोत्तरासुतः ॥ ६५ ॥

स्थापयामिसचमांदशतुतेनदष्टेसतितक्षकसदृशकीटदंशनेनापियथाकथंचिद्ब्राह्मणवाक्यसार्थक्यंभविष्यतीत्यभिप्रायेणाह अंगीकरोमीति॥ब्राह्मणवाक्यनैरर्थक्याऽभावायेत्यर्थः॥६१॥ अस्तंयातेइति॥अस्तगमनसमयेएवेतिभावः॥तथाचदिवैवमरणेनब्राह्मणशापोयथार्थोजातइतिबोध्यम्॥अंगीकरोमीत्यनेनराज्ञउन्मादश्वध्वनितः ॥६२॥६३॥६४॥नचचालधैर्यादितिशेषः॥६५॥

॥६६॥६७॥६८॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेदशमोऽध्यायः ॥१०॥ सार्धपंचाधिकैःषष्टिपद्यैश्चजनमेजयः ॥ सर्पसत्रेकृतोद्योगआस्तीकेनानिवारितः ॥१॥ गतप्राणमिति॥१॥ प्रथमंदुर्मरणेनमृतस्यामंत्रकंदाहमाह गंगातीरेइति॥ पश्चात्पालाशविधिनाअगुरुचंदनकाष्ठयुक्तायांचितायामध्यरोपयन्स्थापितवंतइत्यर्थः॥२॥तत्रपालाशविधौहेतुमाह दुर्मरणेति॥मरणंम रोदुर्मरोदुर्मृतिस्तेनमृतस्यौर्ध्वदेहिकाःक्रियाःसमंत्रकाश्चक्रुरित्यर्थः ॥ ३॥४॥५॥६॥ ७ ॥ ददौविद्यांगायत्रींक्षत्रियजातेस्तस्मिन्कालेव्रतबंधस्यसत्त्वात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ तथावेदंस्वशाखायाम्॥

उत्थिताऽग्निशिखाघोराविषजातक्षकाननात् ॥ प्रजज्वालनृपंत्वाऽऽशुगतप्राणंचकारह ॥ ६६॥ हत्वाऽऽशुजीवितंराज्ञस्तक्षकोगगनेगतः ॥ जगद्दग्धंतु कुर्वाणंददृशुस्तंजनाइह ॥ ६७॥ सपपातगतप्राणोराजादग्धइवद्रुमः ॥ चुक्रुशुश्चजनाःसर्वेमृतंदृष्ट्वानराधिपम् ॥ ६८॥ इति श्रीदेवीभागवतेमहापु राणेद्वितीयस्कंधेपरिक्षिन्मरणंनामदशमोऽध्यायः ॥ १०॥ ॥छ॥ ॥ सूतउवाच ॥ गतप्राणंतुराजानंबालंपुत्रंसमीक्ष्यच ॥ चक्रुश्चमंत्रिणःसर्वे परलोकस्यसत्क्रियाः ॥ १ ॥ गंगातीरेदग्धदेहंभस्मप्रायंमहीपतिम् ॥ अगुरुभिश्चाभियुक्तायांचितायामध्यरोपयन् ॥ २॥ दुर्मरेणमृतस्यास्यचक्रुश्चै वौर्ध्वदेहिकीम् ॥ क्रियांपुरोहितास्तस्यवेदमंत्रैर्विधानतः ॥ ३॥ ददुर्दानानिविप्रेभ्योगाःसुवर्णंयथोचितम् ॥ अन्नंवहुविधंतत्रवस्त्राणिविविधानिच ॥ ॥ ४ ॥ सुमुहूर्तेसुतंबालंप्रजानांप्रीतिवर्धनम् ॥ सिंहासनेशुभेतत्रमंत्रिणःसंन्यवेशयन् ॥ ५॥ पौरजानपदालोकाश्चक्रुस्तंनृपतिंशिशुम् ॥ जनमेजय नामानंराजलक्षणसंयुतम् ॥ ६ ॥ धात्रेयीशिक्षयामासराजचिह्नानिसर्वशः ॥ दिनेदिनेवर्धमानःसबभूवमहामतिः ॥ ७ ॥ प्राप्तेचैकादशेवर्षेतस्मैकुल पुरोहितः ॥ यथोचितांददौविद्यांजग्राहसयथोचिताम् ॥ ८॥ धनुर्वेदंकृपःपूर्णंददावस्मैसुसंस्कृतम् ॥ अर्जुनाययथाद्रोणःकर्णायभार्गवोयथा ॥ ९ ॥ संप्राप्तविद्योबलवान्बभूवदुरतिक्रमः ॥ धनुर्वेदेतथावेदेपारगःपरमार्थवित् ॥ १०॥ धर्मशास्त्रार्थकुशलःसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ चकारराज्यंधर्मात्मा पुराधर्मसुतोयथा ॥ ११ ॥ ततःसुवर्णवर्माक्षोराजाकाशिपतिःकिल ॥ वपुष्टमांशुभांकन्यांददौपारिक्षितायच ॥ १२॥ सतांप्राप्याऽसितापांगींमुमुदे जनमेजयः ॥ काशिराजसुतांकांतांप्राप्यराजायथापुरा ॥ १३॥ विचित्रवीर्योमुमुदेसुभद्रांचयथाऽर्जुनः ॥ विजहारमहीपालोवनेषूपवनेषुच ॥ १४॥ तयाकमलपत्राक्ष्याशच्याशतक्रतुर्यथा ॥ प्रजास्तस्यसुसंतुष्टावभूवुःसुखलालिताः ॥ १५॥ मंत्रिणःकर्मकुशलाश्चक्रुःकार्याणिसर्वशः ॥ एतस्मिन्नेव कालेतुमुनिरुत्तंकनामकः ॥ १६ ॥ तक्षकेणपरिक्लिष्टोहस्तिनापुरमभ्यगात् ॥ वैरस्याऽपचितिंकोऽस्यप्रकुर्यादितिचिंतयन् ॥ १७॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ तक्षकेणपरिक्लिष्टइति ॥ वैरस्यतक्षकेणकृतस्याऽपचितिंप्रतिक्रियामुत्तंकस्यगुरोःपत्न्याराजपत्नीकुंडलाऽऽनयनार्थमुत्तंकेप्रेषितेसचो त्तंकोराजपत्नींप्रार्थयित्वातयादत्तेकुंडलेसंगृह्यमार्गमध्येक्वचित्सरसिकुंडलेतीरेस्थापयित्वास्नानार्थमुत्ततार तस्मिन्नेवसमयेतक्षकोप्यागत्यकुंडलेऽपहृतवाननंतरंमहतायासेनतेकुंडलेउत्तंकेन लब्धेतद्दिनात्तक्षकेणसहोत्तंकस्यवैरमासीदितिकथामहाभारतेप्रसिद्धा ॥ १७॥

परिक्षितसुतो जनमेजयः कुर्यादितिमत्वातंनृपंसमुपागतः सन्बभाषेइतिशेषः ॥१८॥१९॥ अतंत्रज्ञमशास्त्रज्ञंनहिशास्त्रज्ञः सन्पितृशत्रोःक्षयंनकुर्यादित्यर्थः॥किंवैरमिति ॥ यद्भवतावैरमुच्यते तत्किमितिवद नतन्मयाज्ञातमस्तीत्यर्थः॥नकिंप्रतिकृतमिति॥वैरंज्ञात्वामयानतत्प्रतिकृतमितिनैवास्तीत्यर्थः।तथास्तिचेत्तदपिवदेत्यर्थः ॥२०॥करोमिकरिष्यामि॥वर्तमानसामीप्येलट्॥२१॥॥२२॥२३॥ शापेनमृतस्यदोषस्तक्षकेणैवसंभवतीत्यर्थः॥२४॥ब्राह्मणशापात्तक्षकेणदंशःकर्तव्यः॥संजीवयिताकश्यपोब्राह्मणोधनंदत्त्वाकिमितिनिवारितः॥नचतदभावेतस्यकाचित्क्षतिर

परिक्षितसुतंमत्वातंनृपंसमुपागतः ॥ कार्याऽकार्यनजानासिसमयेनृपसत्तम ॥ १८ ॥ अकर्तव्यंकरोष्यद्यकर्तव्यंनकरोषिवै ॥ किंत्वांसंप्रार्थयाम्यद्यगतामर्षनिरुद्यमम् ॥ १९ ॥ अवैरज्ञमतंत्रज्ञंबालचेष्टासमान्वितम् ॥ जनमेजयउवाच ॥ किंवैरंनमयाज्ञातंनकिंप्रतिकृतंमया ॥ २० ॥ तद्वदत्वंमहाभागकरोमियदनंतरम् ॥ उत्तंकउवाच ॥ पितातेनिहतोभूपतक्षकेणदुरात्मना ॥ २१ ॥ मंत्रिणस्त्वंसमाहूयपृच्छस्वपितृनाशनम् ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंराजापप्रच्छमंत्रिसत्तमान् ॥ २२॥ ऊचुस्तेद्विजशापेनदष्टःसर्पेणवैमृतः ॥ जनमेजयउवाच ॥ शापोऽत्रकारणंराज्ञःशतस्यमुनिनाकिल ॥२३॥ तक्षकस्यतुकोदोषोब्रूहिमेमुनिसत्तम ॥ उत्तंकउवाच ॥ तक्षकेणधनंदत्त्वाकश्यपःसन्निवारितः ॥ २४ ॥ नसकिंतक्षकोवैरीपितृहातवभूपते ॥ भार्यारुरोःपुराभूपदष्टासर्पेणसामृता ॥ २५ ॥ अविवाहितातुमुनिनाजीविताचपुनःप्रिया ॥ रुरुणाऽपिकृतातत्रप्रतिज्ञाचातिदारुणा ॥ २६ ॥ यंयंसर्पंप्रपश्यामितंतंहन्म्यायुधेनवै ॥ एवंकृत्वाप्रतिज्ञांसशस्त्रपाणिरुरुस्तदा ॥ २७॥ व्यचरत्पृथिवींराजन्निघ्नन्सर्पान्यतस्ततः ॥ एकदासवनेघोरंडुंडुभंजरसान्वितम्॥ ॥ २८ ॥ अपश्यद्दंडमुद्यम्यहंतुंतंसमुपाययौ ॥ अभ्यहन्रुषितोविप्रस्तमुवाचाथडुंडुभः ॥२९॥ नाऽपराध्नोमितेविप्रकस्मान्मामभिहंसिवै ॥ रुरुरुवाच ॥ प्राणप्रियामेदयितादष्टासर्पेणसामृता ॥ ३० ॥ प्रतिज्ञेयंतदासर्पदुःखितेनमयाकृता ॥ डुंडुभउवाच ॥ नाहंदशामितेऽन्येवैयेदशंतिभुजंगमाः ॥३१॥ शरीरसमयोगेननमांहिंसितुमर्हसि॥उत्तंकउवाच॥श्रुत्वातांमानुषींवाणींसर्पेणोक्तांमनोहराम् ॥३२॥ रुरुःपप्रच्छकोऽसित्वंकस्माड्डुंडुभतांगतः॥सर्पउवाच ॥ ब्राह्मणोऽहंपुराविप्रसखामेखगमाऽभिधः॥३३॥विप्रोधर्मभृतांश्रेष्ठःसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ समयावंचितोमौर्ख्यात्सर्पंकृत्वाचतार्णकम् ॥३४॥ भयंचप्रापितोऽत्यर्थमाग्निहोत्रगृहेस्थितः॥तेनभीतेनशप्तोऽहंविह्वलेनाऽतिवेपिना॥३५॥भवसर्पोमंदबुद्धेयेनाहंधर्षितस्त्वया॥मयाप्रसादितोऽत्यर्थंसर्पेणाऽसौद्विजोत्तमः॥३६

भूत्तस्मात्सएवतस्यापराधइत्यर्थः ॥ इत्थमपराधेसतक्षकोवैरीतवपितृहानाकिमितिवदेत्याह नसकिमिति ॥ नन्वेतादृशापराधिनःशिक्षाकेनकृतेतिचेत्तत्राऽऽह भार्येति ॥ २५ ॥ २६ ॥ हन्मिहानिष्यामीत्यर्थः ॥ २७॥ डुंडुभमजगरम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ तेतुभ्यंनापराध्नोमिद्रोहंकरोमि ॥ ३० ॥ इयमिति ॥ सर्पजातिर्हंतव्येत्येवंरूपेत्यर्थः ॥ दंशकसर्पविषयेसाप्रतिज्ञातवास्तिनाहंदंशकइत्याह नाहमिति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ खगमःखेचरइत्यन्वर्थनामा ॥ ३३ ॥ तार्णकंतृणनिर्मितंसर्पंकृत्वावंचितः ॥ ३४ ॥ मयाभयंप्रापितइतितात्पर्यम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ यज्ञादन्यत्रदयाकर्तव्या ॥यज्ञेतुहिंसैवकर्तव्या ॥ नसायाज्ञिकीहिंसाहिंसाभवति अहिंसन्सर्वभूतान्यन्यत्रतीर्थेभ्यइतिश्रुतेरित्याह ॥ यज्ञादन्यत्रेति ॥४०॥ एवंप्रकारेण रुरुणाबालास्त्रीमृतासंजीविताऽऽयुषोऽर्धदानेनततोविवाहिताच ॥ पुनरनंतरंपूर्ववैरमनुस्मरन्सर्पाणांतेनकदनंनाशनंकृतम् ॥ ततः शापांतंकृत्वाहिंसनंपरित्यक्तमित्यन्वयः ॥ ४१ ॥ त्वंतुवैर

मामुवाचाथतत्क्रोधात्किंचिच्छांतिमवाप्यच ॥ रुरुस्तेमोचिताशापस्यास्यसर्पभविष्यति ॥ ३७ ॥ प्रमतेस्तुसुतोनूनमितिमांसोऽब्रवीद्वचः ॥ सोऽहं सर्पोरुरुस्त्वंचशृणुमेपरमंवचः ॥ ३८ ॥ अहिंसापरमोधर्मोविप्राणांनात्रसंशयः ॥ दयासर्वत्रकर्तव्याब्राह्मणेनविजानता ॥ ३९ ॥ यज्ञादन्यत्रविप्रेंद्र नहिंसायाज्ञिकीमता ॥ उत्तंकउवाच ॥ सर्पयोनेर्विनिर्मुक्तोब्राह्मणोऽसौरुरुस्ततः ॥ ४० ॥ कृत्वातस्यचशापांतंपरित्यक्तंचहिंसनम् ॥ विवाहितातेन बालामृतासंजीवितापुनः ॥ ४१ ॥ कदनंसर्वसर्पाणांकृतंवैरमनुस्मरन् ॥ त्वंतुवैरंसमुत्सृज्यवर्तसेपन्नगेष्वथ ॥ ४२ ॥ विमन्युर्भरतश्रेष्ठपितृघातकरेषु वै ॥ अंतरिक्षेमृतस्तातःस्नानदानविवर्जितः ॥ ४३ ॥ तस्योद्धारंचराजेंद्रकुरुहत्वाऽथपन्नगान् ॥ पितुर्वैरंनजानातिजीवन्नेवमृतोहिसः ॥ ४४ ॥ दुर्गतिस्तेपितुस्तावद्यावत्तान्नहनिष्यसि ॥ अंबामखमिषंकृत्वाकुरुयज्ञंनृपोत्तम ॥ ४५ ॥ सर्पसत्रंमहाराजपितुर्वैरमनुस्मरन् ॥ सूतउवाच ॥ इतितस्य वचःश्रुत्वाराजाजन्मेजयस्तदा ॥ ४६ ॥ नेत्राभ्यामश्रुपातंचचकारातीवदुःखितः ॥ धिङ्मामस्तुसुदुर्बुद्धेर्वृथामानकरस्यवै ॥ ४७ ॥ पितायस्यगतिंघोरांप्राप्तःपन्नगपीडितः ॥ अद्याहंमखमारभ्यकरोम्यपचितिंपितुः ॥ ४८ ॥ हत्वासर्पानसंदिग्धोदीप्यमानेविभावसौ ॥ आहूयमंत्रिणःसर्वान्राजा वचनमब्रवीत् ॥ ४९ ॥ कुर्वंतुयज्ञसंभारंयथाऽहंमंत्रिसत्तमाः ॥ गंगातीरेशुभांभूमिंमापयित्वाद्विजोत्तमैः ॥ ५० ॥ कुर्वंतुमंडपंस्वस्थाःशतस्तंभंमनोहरम् ॥ वेदीयज्ञस्यकर्तव्याममाद्यसचिवाःखलु ॥ ५१ ॥ तदंगत्वेविधेयोवैसर्पसत्रःसुविस्तरः ॥ तक्षकस्तुपशुस्तत्रहोतोत्तंकोमहामुनिः ॥ ५२ ॥ शीघ्रमाहूयतांविप्राःसर्वज्ञावेदपारगाः ॥ सूतउवाच ॥ मंत्रिणस्तुतदाचक्रुर्भूपवाक्यैर्विचक्षणाः ॥ ५३ ॥ यज्ञस्यसर्वसंभारंवेदिंयज्ञस्यविस्तृताम् ॥ हवनेवर्तमानेतुसर्पाणांतक्षकोगतः ॥ ५४ ॥ इंद्रंप्रतिभयार्तोऽहंत्राहिमामितिचाब्रवीत् ॥ भयभीतंसमाश्वास्यस्वासनेसंनिवेश्यच ॥ ५५ ॥ ददावभयमत्यर्थं निर्भयोभवपन्नग ॥ तमिंद्रशरणंज्ञात्वामुनिर्दत्ताभयंतथा ॥ ५६ ॥

मिति ॥ इदमाश्चर्यममभातीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ यावत्तान्नहनिष्यसीतिस्वशत्रुनाशनेतस्यवासनायाअवशिष्टत्वात्तयावासनयादुर्गतिर्युक्तैव ॥ अंबामखोवक्ष्यमाणोनवरात्रोत्सवः ॥ ४५ ॥ जन्मेजयइति ॥ जन्मनैवातिशुद्धेनशत्रूनेजितवान्यतः ॥ एजृकंपनेधातोर्हिजन्मेजयइतिश्रुतः इतिवचनात् ॥ शकंध्वादित्वात्पररूपेजन्मेजयइत्यपिसाधु ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ मापयित्वेति परिच्छिद्येत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ तदंगत्वेसतितादृशवेद्याद्यंगत्वेसतिसर्पसत्रोविधेयोनाऽन्यथेत्यर्थः ॥ पुंस्त्वमार्षम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

उत्तंकोह्वयत् आहूतवान्सेंद्रंतक्षकंप्रथमतःपुरोनुवाक्यादिभिर्निमंत्रणंकृत्वेत्यर्थः ॥ ५७ ॥५८॥ वांछितैरिति॥वांछितंवृणिवत्युक्तवानित्यर्थः ॥ ५९ ॥६०॥ वैशंपायनइति प्रथमांतंछांदसत्वाल्लु
प्तविभक्त्यंतम् ॥ ६१ ॥ भारतश्रवणेनापिशांतिर्नजातेतिव्यासंपप्रच्छेत्याह।व्यासमिति ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ संग्रामेमहतिरणे॥रणेसामान्ये ॥६४॥ मरणंमेपितुर्नाऽभूदितिगृहेवाविधिपूर्वकामि
त्यनेनान्वेति ॥ ६५ ॥ दुर्गातिंगतइति ॥ परिक्षितोदुर्गतिश्चमहाभारतेप्युक्ता ॥ अपृच्छत्सतदाराजामंत्रिणस्तान्सुदुःखितः ॥ उत्तंकस्यैवसान्निध्येपितुःस्वर्गगतिंप्रतीति ॥

उत्तंकोह्वयदुद्विग्नःसेंद्रंकृत्वानिमंत्रणम् ॥ स्मृतस्तदातक्षकेणयायावरकुलोद्भवः ॥ ५७ ॥ आस्तीकोनामधर्मात्माजरत्कारुसुतोमुनिः ॥ तत्रागत्यमुने
र्बालस्तुष्टावजनमेजयम् ॥ ५८ ॥ राजातमर्चयामासदृष्ट्वाबालंसुपंडितम् ॥ अर्चयित्वानृपस्तंतुछंदयामासवांछितैः ॥ ५९ ॥ सतुवव्रेमहाभागयज्ञो
ऽयंविरमत्विति ॥ सत्यवद्धोनृपस्तेनप्रार्थितश्चपुनस्तथा ॥ ६० ॥ होमंनिवर्तयामाससर्पाणांमुनिवाक्यतः ॥ भारतंश्रावयामासवैशंपायनविस्तरात् ॥
॥ ६१ ॥ श्रुत्वाऽपिनृपतिःकामंनशांतिमभिजग्मिवान् ॥ व्यासंपप्रच्छभूपालोममशांतिःकथंभवेत् ॥ ६२ ॥ मनोऽतिदह्यतेकामंकिंकरोमिवदस्वमे ॥
पितामेदुर्भगस्यैवंमृतःपार्थसुतात्मजः ॥ ६३ ॥ क्षत्रियाणांमहाभागसंग्राममेमरणंवरम् ॥ रणेवामरणंव्यासगृहेवाविधिपूर्वकम् ॥ ६४ ॥ मरणंनपि
तुर्मेऽभूदंतरिक्षेमृतोऽवशः ॥ शांत्युपायंवदस्वात्रत्वंचसत्यवतीसुत ॥ ६५ ॥ यथास्वर्गंव्रजेदाशुपितामेदुर्गतिंगतः ॥ इतिश्रीदेवीभागवते
महापुराणेद्वितीयस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ सूतउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ उवाचवचनंतत्रस
भायांनृपतिंचतम् ॥ १ ॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिपुराणंगुह्यमद्भुतम् ॥ पुण्यंभागवतंनामनानाख्यानयुतंशिवम् ॥ २ ॥ अध्यापितंम
यापूर्वंशुकायात्मसुतायवै ॥ श्रावयामिनृपत्वांहिरहस्यंपरमंमम ॥ ३ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांकारणंश्रवणात्किल ॥ शुभदंसुखदंनित्यंसर्वागमसमु
द्धृतम् ॥ ४ ॥ जनमेजयउवाच ॥ आस्तीकोऽयंसुतःकस्यविप्रार्थंकथमागतः ॥ प्रयोजनंकिमत्रास्यसर्पाणांरक्षणेप्रभो ॥ ५ ॥ कथयैतन्महाभागवि
स्तरेणकथानकम् ॥ पुराणंचतथासर्वंविस्तराद्वदसुव्रत ॥ ६ ॥ व्यासउवाच ॥ जरत्कारुर्मुनिःशांतोनचकारगृहाश्रमम् ॥ तेनदृष्टावनेगर्तेलंबमानाः
स्वपूर्वजाः ॥ ७ ॥ ततस्तमाहुःकुरुपुत्रदारान्यथाचनःस्यात्परमाहितृप्तिः ॥ स्वर्गंव्रजामःखलुदुःखमुक्तावयंसदाचारयुतेसुतेवै ॥ ८ ॥

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ चतुःषष्टिश्लोकवर्यैरास्तीकस्यसमुद्भवः ॥ श्रीमद्भागवतस्यापिमाहात्म्यमतिकथ्यते ॥ १ ॥ तच्छ्रुत्वेति ॥ भारता
दिश्रवणेनममाचित्तशांतिर्नजातेतिममपितादुर्गतिंगतइतिचजन्मेजयवाक्यंश्रुत्वेत्यर्थः ॥१॥२॥३॥ श्रवणात्कारणमित्यन्वयः ॥ सर्वागमसमुद्धृतं सर्ववेदेभ्यःसारंगृहीत्वाकृतमित्यर्थः ॥४॥
विप्रार्थंसर्पसत्रविघ्नार्थम् ॥ ५ ॥ इदंप्रथमतउक्त्वाऽनंतरंसर्वं पुराणंवदेत्यर्थः ॥ ६॥ स्वपूर्वजाःस्ववंशजाः ॥७॥ ततस्तमाहुरिति ॥ तंजरत्कारुंतत्पितरआहुःयेनदारकरणेननोऽस्माकंतृप्तिः
स्यात्तथाकुर्वित्यर्थः । तथाचत्वयिसुतेसतिवयंस्वर्गंव्रजामस्तथाकुर्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

इत्थंपूर्वजवाक्यंश्रुत्वाजरत्कारुस्तानाह । सतानिति॥ समानांनाम्नासमानांयस्याःकन्यायानाममममनामचसमानमेकमस्तिपुनरयाचितांमयाप्रार्थितांपुनरतिवशानुगामातिवश्यामेताद्दशींकंन्यां यद्यहंलभेप्राप्नुयांतर्हिगृहारंभंविवाहंकरोमिकरिष्यामीत्यर्थः॥९॥अग्नौपतंत्विवितिमात्राशप्ताइत्यर्थः॥१०॥तत्रकामाताकथंवाशप्ताइतिसर्ववृत्तांतमाह।कश्यपस्येति ॥ऊचतुर्वक्ष्यमाणम् ॥११॥ किंतत्तदाह । तंदृष्ट्वेति ॥१२॥ १३ ॥ दासीभावायेति । यस्याःपराभवःसातस्यादासीतिदासीभवनायदिव्यंपणंकुर्वित्यर्थः ॥ १४ ॥ वालानश्वस्यकेशान् ॥ श्यामान्स्वकृष्णशरीरवेष्टनेन

सतानुवाचाथलभेसमानामयाचितांचातिवशानुगांच ॥ तदागृहारंभमहंकरोमिब्रवीमितथ्यंममपूर्वजावै ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वाताञ्जरत्कारुर्गतस्तीर्थान्प्रतिद्विजः ॥ तदैवपन्नगाःशप्तामात्राऽग्नौनिपतंत्विति ॥ १० ॥ कश्यपस्यमुनेःपत्न्यौकद्रूश्चविनतातथा ॥ दृष्ट्वाऽऽदित्यरथेचाश्वमूचतुश्चपरस्परम् ॥ ११ ॥ तंदृष्ट्वाचतदाकद्रूर्विनतामिदमब्रवीत् ॥ किंवर्णोऽयंहयोभद्रेसत्यंप्रब्रूहिमाचिरम् ॥ १२ ॥ विनतोवाच ॥ श्वेतएवाश्वराजोऽयंकिंवात्वंमन्यसेशुभे ॥ ब्रूहिवर्णंत्वमप्यस्यततस्तुविपणावहे ॥ १३ ॥ कद्रूरुवाच ॥ कृष्णवर्णमहंमन्येहयमेनंशुचिस्मिते ॥ एहिसार्धंमयादिव्यंदासीभावायभामिनि ॥ १४ ॥ सूतउवाच ॥ कद्रूश्चस्वसुतानाहसर्वान्सर्पान्वशेस्थितान् ॥ वालाश्छयामान्प्रकुर्वंतुयावंतोऽश्वशरीरके॥१५॥नेतिकेचनतत्राहुस्तानथाऽसौशशापह॥जनमेजयस्ययज्ञेवैगमिष्यथहुताशनम् ॥ १६ ॥ अन्येचक्रुर्हयं सर्पाःकर्बुरंवर्णभोगकैः ॥ वेष्टयित्वाऽस्यपुच्छंतुमातुःप्रियचिकीर्षया॥ १७॥भगिन्यौचसुसंयुक्तेगत्वाददृशतुर्हयम् ॥ कर्बुरंतंहयंदृष्ट्वाविनताचातिदुःखिता ॥ १८ ॥ तदाऽऽजगामगरुडःसुतस्तस्यामहाबलः ॥ सदृष्ट्वामातरंदीनामपृच्छत्पन्नगाशनः ॥ १९ ॥ मातःकथंसुदीनाऽसिरुदितेवविभासिमे ॥ जीवमानेमयिसुतेतथाऽन्येरविसारथौ ॥ २० ॥ दुःखिताऽसिततोवांधिग्जीवितंचारुलोचने ॥ किंजातेनसुतेनाथयदिमातासुदुःखिता ॥ २१ ॥ शंसमेकारणंमातःकरोमिविगतज्वराम् ॥ विनतोवाच ॥ सपत्न्यादास्यहंपुत्रकिंब्रवीमिवृथाक्षता॥२२॥ वहमांसाब्रवीत्युद्यतेनाऽस्मिदुःखितासुत ॥ गरुडउवाच ॥ वहिष्येऽहंतत्रकिलयत्रसागंतुमुत्सुका ॥ २३ ॥ माशोकंकुरुकल्याणिनिश्चिंतां त्वांकरोम्यहम् ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वासागतापार्श्वंकद्र्वाश्चविनतातदा ॥ २४ ॥ दासीभावमपाकर्तुंगरुडोऽपिमहाबलः ॥ उवाहतांसपुत्रांवैसिंधोःपारंजगामह ॥ २५ ॥ गत्वातांगरुडःप्राहब्रूहिमातर्नमोस्तुते ॥ कथंमुच्येतमेमातादासीभावादसंशयम् ॥ २६ ॥

॥ १५ ॥ गमिष्यथपतथेत्यर्थः ॥ १६ ॥ कर्बुरंबहुलकृष्णवर्णकम् ॥ वर्णभोगकैर्नानावर्णविशिष्टस्वशरीरैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ रविसारथिररुणः ॥ २० ॥ वांगरुडाऽरुणयोः ॥ २१ ॥ वृथाक्षताव्यर्थखंडिताऽहंसपत्न्यादासीजातातततो दासीभावादधिकंदुःखंकिंब्रवीमि ॥ वृथाकृतेत्यपिपाठः ॥ २२ ॥ वहमामिति ॥ स्वस्कंधेमांस्थापयित्वायत्रदेशेगंतुमिच्छामितंदेशंमांवहप्रापयेत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ कथंमुच्येततद्वदेत्यर्थः ॥ २६ ॥

॥२७॥२८॥२९॥ संजहाराऽपहृतवानित्यर्थः॥यदासर्पाःस्नातुंस्नानंकर्तुंगतास्तदेत्यर्थः॥विपतेःपक्षिराजस्य ॥३०॥लीढाअमृतकुंभस्थानस्थितानांकुशानाममृतद्रवयुक्तत्वबुद्ध्याआस्वादिता जिह्वया ततःकुशानांतीक्ष्णाग्रत्वान्मध्येजिह्वाःस्फालिताः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ महामुनिरस्तीतिशेषः ॥ सनामिकांसमाननामिकांजरत्कारुनामिकामित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

कद्रूरुवाच ॥ अमृतंदेवलोकात्त्वंबलादानीयमेसुतान् ॥ समर्पयसुताऽद्याऽऽशुमातरंमोचयाऽबलाम् ॥ २७ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तःप्रययौशीघ्रमिंद्रलोकंमहाबलः ॥ कृत्वायुद्धंजहाराऽऽशुसुधाकुंभंखगोत्तमः ॥ २८ ॥ समानीयाऽमृतंमात्रेवैनतेयःसमर्पयत् ॥ मोचिताविनतातेनदासीभावादसंशयम् ॥ ॥ २९ ॥ अमृतंसंजहारेंद्रःस्नातुंसर्पायदागताः ॥ दासीभावाद्विनिर्मुक्ताविनताविपतेर्बलात् ॥ ३० ॥ तत्राऽऽस्तीर्णाःकुशास्तैस्तुलीढाःपन्नगनायकैः ॥ द्विजिह्वास्तेसुसंपन्नाःकुशाग्रस्पर्शमात्रतः ॥ ३१ ॥ मात्राशप्ताश्चयेनागावासुकिप्रमुखाःशुचा ॥ ब्रह्माणंशरणंगत्वातेहोचुः शापजंभयम् ॥ ३२ ॥ तानाहभगवान्ब्रह्माजरत्कारुर्महामुनिः ॥ वासुकेर्भगिनींतस्मैअर्पयध्वंसनामिकाम् ॥ ३३ ॥ तस्यांयोजायतेपुत्रःसवस्त्राताभविष्यति ॥ आस्तीकइतिनामाऽसौभविताना़ऽत्रसंशयः ॥ ३४ ॥ वासुकिस्तुतदाकर्ण्यवचनंब्रह्मणःशिवम् ॥ वनंगत्वासुतांतस्मैददौविनयपूर्वकम् ॥ ३५ ॥ सनामांतांमुनिर्ज्ञात्वाजरत्कारुरुवाचतम् ॥ अप्रियंमेयदाकुर्यात्तदातांसंत्यजाम्यहम् ॥ ३६ ॥ वाग्बंधंतादृशंकृत्वामुनिर्जग्राहतांस्वयम् ॥ दत्त्वाचवासुकिः कामंभवनंस्वंजगामह ॥ ॥ ३७ ॥ कृत्वापर्णकुटींशुभ्रांजरत्कारुर्महावने ॥ तयासहसुखंप्रापरममाणःपरंतप ॥ ३८ ॥ एकदाभोजनंकृत्वासुप्तोऽसौमुनिसत्तमः ॥ भगिनीवासुकेस्तत्रसंस्थितावरवर्णिनी ॥ ३९ ॥ नसंबोधयितव्योऽहंत्वयाकांतेकथंचन ॥ इत्युक्त्वातुगतोनिद्रांमुनिस्तांसुदतींतदा ॥४०॥ रविरस्तगिरिंप्राप्तःसंध्याकालउपस्थिते ॥ किंकरोमिनमेशांतिस्त्यजेन्मांबोधितःपुनः ॥ ४१ ॥ धर्मलोपभयाद्भीताजरत्कारुरचिंतयत् ॥ नोचेत्प्रबोधयाम्येनंसंध्याकालोवृथाव्रजेत् ॥ ४२ ॥ धर्मनाशाद्वरंत्यागस्तथाऽपिमरणंध्रुवम् ॥ धर्महानिर्नराणांहिनरकायभवेत्पुनः ॥ ४३ ॥ इतिसंचिंत्यसाबालातंमुनिंप्रत्यबोधयत् ॥ संध्याकालोऽपिसंजातउत्तिष्ठोत्तिष्ठसुव्रत ॥ ४४ ॥ उत्थितोऽसौमुनिःकोपात्तामुवाचव्रजाम्यहम् ॥ त्वंतुभ्रातृगृहंयाहिनिद्राविच्छेदकारिणि ॥ ४५ ॥ वेपमानाऽब्रवीद्वाक्यमित्युक्तामुनिनातदा ॥ भ्रात्रादत्तायदर्थंतत्कथंस्यादमितप्रभ ॥४६॥ मुनिःप्राहजरत्कारुंतदस्तीतिनिराकुलः ॥ गतासामुनिनात्यक्तावासुकेःसदनंतदा ॥ ४७ ॥ पृष्टाभ्रात्राऽब्रवीद्वाक्यंयथोक्तंपतिनातदा ॥ अस्तीत्युक्त्वाचहित्वामांगतोऽसौमुनिसत्तमः ॥ ४८ ॥

तंवासुकिम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ जरत्कारुर्जरत्कारुमुनेःपत्नी ॥ ४२ ॥ धर्मनाशापेक्षयाममत्यागंकरिष्याति अथवाममरणंस्यादिदंवरंनतुधर्मनाशइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ तदस्तीतितवभ्रातुर्यइष्टःपुत्रःसतवगर्भेऽस्तीत्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ भव्यंकृतंसम्यक्कृतमित्यर्थः ॥५२॥ यत्त्वयोक्तंभारतंसकलंश्रुतंदानानिनानाविधानिदत्तानितथाऽपिमेचित्तशांतिर्नजाता नवापितुःस्वर्गोऽभूदिति तत्तथैवाऽस्तीत्याह । भारतंसकलमिति ॥ ५३ ॥ अद्याऽप्येभिःकर्मभिरपित्वयानकुलंपावितम् ॥ अतोमयायदुच्यतेत्वत्कल्याणार्थंतच्छृणिवत्यभिप्रायः ॥५४॥ तत्किंतदाह । देव्याश्चाऽऽयतनमिति ॥ तदुक्तंशिवपुराणे योदेवींस्थापयेत्स्कंदप्रासादेभक्तिभावतः ॥ त्रैलोक्यंस्थापितंतेनयतःसर्वमयीशिवा ॥ नानेनसदृशोधर्मोदेवीस्थापनकर्मणा ॥ तुष्टायांखलुतस्यांतुसंतुष्टंभुवनत्रयम् ॥ यःकरोतिनरोभक्त्यादेवीप्रासादमद्भुतम् ॥ सकोटिकुलमुद्धृत्यमणिद्वीपेविराजते ॥ कुलकोटिसमायुक्तोदेवीलोकेवसेन्नरः ॥ ज्ञानंदिव्यंपरंप्राप्यकैवल्यंमोक्षमाप्नुयात् ॥ इत्यादिवचनानिपुराणांतरेष्वपिद्रष्टव्यानि ॥५५॥

वासुकिस्तुतदाकर्ण्यसत्यवाग्मुनिरित्युत ॥ विश्वासंचपरंकृत्वाभगिनींतांसमाश्रयत् ॥ ४९ ॥ ततःकालेनकियताजातोऽसौमुनिबालकः ॥ आस्तीकइतिनामाऽसौविख्यातःकुरुसत्तम ॥ ५० ॥ तेनाऽयंरक्षितोयज्ञस्तवपार्थिवसत्तम ॥ मातृपक्षस्यरक्षार्थंमुनिनाभावितात्मना ॥ ५१ ॥ भव्यंकृतंमहाराजमानितोऽयंत्वयामुनिः ॥ यायावरकुलोत्पन्नोवासुकेर्भगिनीसुतः ॥ ५२ ॥ स्वस्तितेऽस्तुमहाबाहोभारतंसकलंश्रुतम् ॥ दानानिबहुदत्तानिपूजितामुनयस्तथा ॥ ५३ ॥ कृतेनसुकृतेनापिनापितास्वर्गतिंगतः ॥ पावितंनकुलंकृत्स्नंत्वयाभूपतिसत्तम ॥ ५४ ॥ देव्याश्चाऽऽयतनंभूपविस्तीर्णंकुरुभक्तितः ॥ येनवैसकलासिद्धिस्तवस्याज्जनमेजय ॥ ५५ ॥ पूजितापरयाभक्त्याशिवासकलदासदा ॥ कुलवृद्धिंकरोत्येवराज्यंचसुस्थिरंसदा ॥ ५६ ॥ देवीमखंविधानेनकृत्वापार्थिवसत्तम ॥ श्रीमद्भागवतंनामपुराणंपरमंशृणु ॥ ५७ ॥ त्वामहंश्रावयिष्यामिकथांपरमपावनीम् ॥ संसारतारिणींदिव्यां नानारससमाहृताम् ॥ ५८ ॥ नश्रोतव्यंपरंचास्मात्पुराणाद्विद्यतेभुवि ॥ नाराध्यंविद्यतेराजन्देवीपादांबुजादृते ॥ ५९ ॥ तेसभाग्याःकृतप्रज्ञाधन्यास्तेनृपसत्तम ॥ येषांचित्तेसदादेवीवसतिप्रेमसंकुले ॥ ६० ॥ सुदुःखितास्तेदृश्यंतेभुविभारतभारते ॥ नाराधितामहामायायैर्जनैश्चसदांऽबिका ॥ ६१ ॥ ब्रह्मादयःसुराः सर्वेयदाराधनतत्पराः ॥ वर्ततेसर्वदाराजंस्तांनसेवेतकोजनः ॥ ६२ ॥

राज्यंचकारान्मोक्षंच ॥ ५६ ॥ देवीमखंनवरात्रोत्सवादिकंज्योतिष्टोमादिकंकोटिहोमादिकंचदेवीप्रीत्यर्थंकृतंदेवीमखशब्देनोच्यते ॥ तंदेवीमखंकृत्वाश्रीदेवीभागवतंशृणु ॥ अनेनवचनेननवरात्रोत्सवेदेवीभागवतपारायणविधिःप्रदर्शितः ॥ अतोऽवश्यंनवरात्रचतुष्टयेदेवीभागवतपारायणंकर्तव्यंश्रोतव्यंच ॥ ५७ ॥ किंफलंतच्छ्रवणेनेतिचेत्संसारतारिणीमिति ॥ केवलंदेवीभागवतश्रवणेनैवदेवीप्रसादेजातेसंसारान्मुक्तोभवतीतिमहाफलंश्रवणेनेतिभावः ॥ ५८ ॥ अस्मात्पुराणादधिकंसमंवाऽन्यत्पुराणंश्रोतव्यंनैवभुविविद्यते ॥ अस्यपुराणस्यसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मप्रतिपादकत्वादन्येषांचपुराणानामेकैकसत्त्वादिगुणोपाधिहरिहरब्रह्मादिप्रतिपादकत्वात् ॥ अतएवसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याभगवत्याएकैकसत्त्वादिगुणोपाधिहरिहराद्यपेक्षयासर्वोत्कृष्टत्वादेवदेवीपादांबुजादृतेआराध्यंनैवास्ति तदेवसर्वैराराध्यमितिभावः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ मनुष्यैर्भगवतीसर्वदाऽऽराध्येत्यत्रकिंवक्तव्यमितिकैमुतिकन्यायेनाऽऽह । ब्रह्मादयइति ॥ ६२ ॥

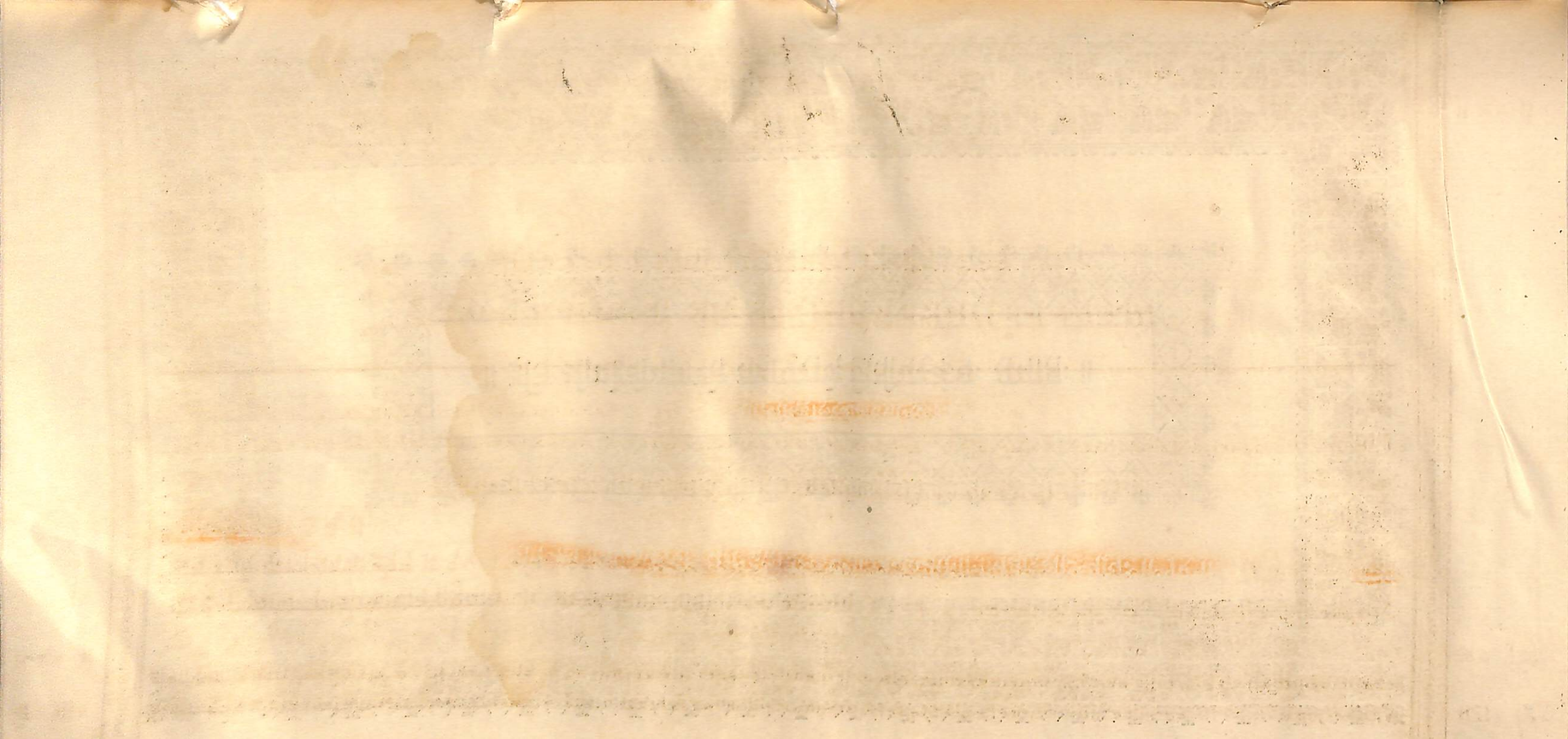
विष्णवेयदनुत्तममिति ॥ पूर्वोक्तार्थश्लोकात्मकंयद्भागवतंसाक्षाद्भगवत्यास्वमुखेनैवविष्णवेउपदिष्टंयस्मात्तस्मादनेनसदृशंमहाफलंकिमन्यत्स्यान्नकिमपीतिभावः ॥ ६३ ॥ यदुक्तंममचित्तशांतिर्न जातापितॄणामुद्धारोऽपिनजातइति तत्राऽऽह।तेनश्रुतेनेति ॥ ६४ ॥ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजःसुधीः ॥ श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः ॥ १ ॥ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यान

यइदंशृणुयान्नित्यंसर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ भगवत्यासमाख्यातंविष्णवेयदनुत्तमम् ॥ ६३ ॥ तेनश्रुतेनतेराजंश्चित्तशांतिर्भविष्यति ॥ पितॄणांचाऽक्षयःस्वर्गःपुराणश्रवणाद्भवेत् ॥ ६४ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेश्रोतृप्रवक्तृप्रसंगोनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ स्कंधश्चायंसमाप्तः ॥ २ ॥

द्वाविंशत्यधिकसंख्यैःपद्यैःसप्तशतैःशुभैः ॥ श्रीमद्व्यासमुखोद्गीतैर्द्वितीयस्कंधईरितः ॥ १ ॥

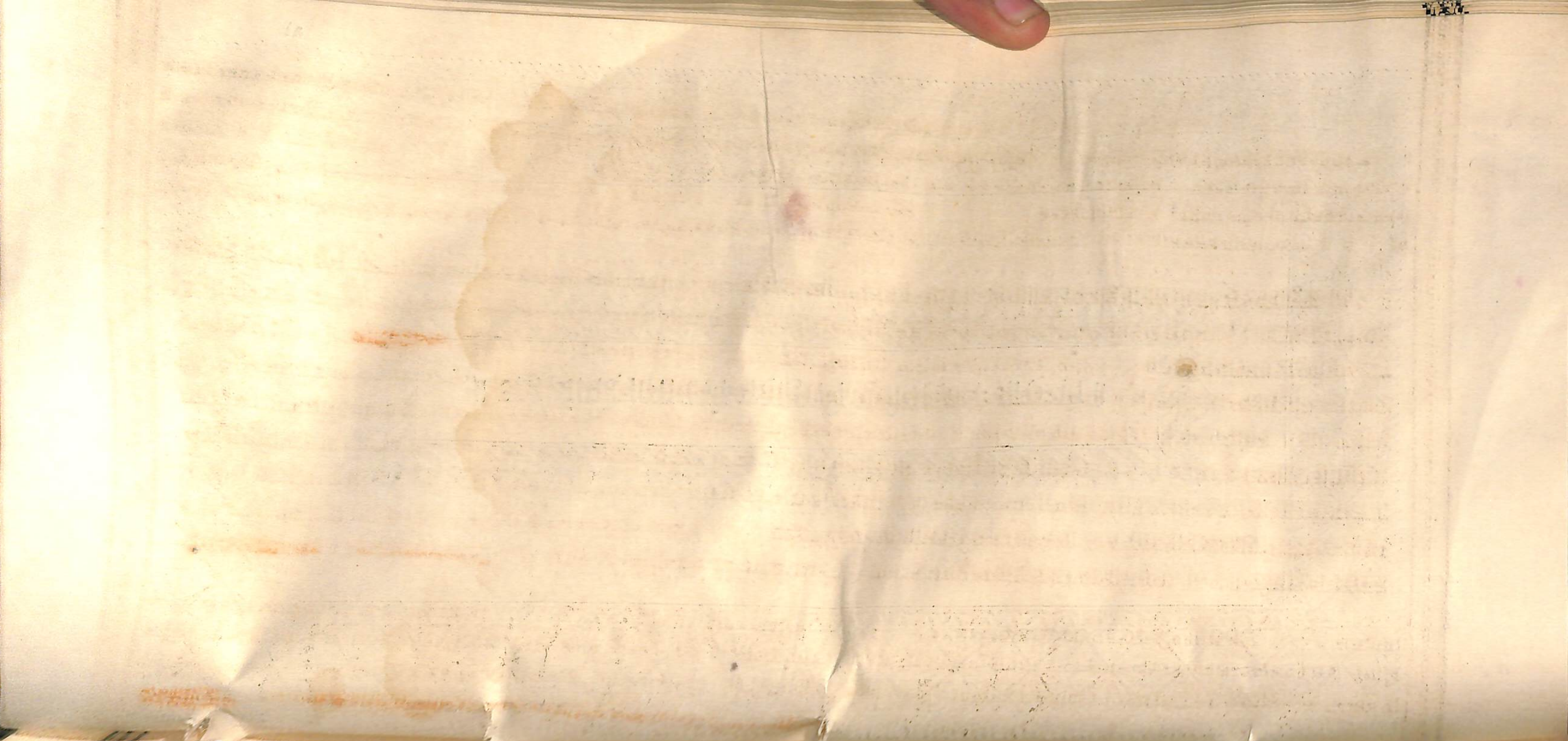
रहितस्यच ॥ तिलकाख्यांमहाव्याख्यांसम्यग्यःकृतवाञ्छुभाम् ॥ २ ॥ स्कंधोद्वितीयस्तस्यास्तुसमासोऽभूच्छुभार्थदः ॥ इति श्रीशैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजश्रीलक्ष्मीगर्भसंभवनीलकंठकृते देवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधेद्वितीयस्कंधेद्वादशोऽध्यायःसमाप्तः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीमहालक्ष्मीःप्रसन्नाऽस्तु ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजक्षेमराजेन स्वकीये
"श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम्। संवत् १९५८.

॥ इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधः समाप्तः ॥

॥ अथ श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ पाशांकुशवराभीतिधरांदेवींचिदात्मिकाम् ॥ वंदेसमंदहसितांमणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ १ ॥ पंचाशत्पद्यकैरर्धश्लोकोनैर्भुवनेश्वरीम् ॥ सम्यक्पृष्टवतेराज्ञे निर्णयःसम्यगुच्यते
॥ २ ॥ सर्वैर्भगवत्येवाराध्यापूज्याचेतिव्यासवाक्यंश्रुत्वा जनमेजयःपृच्छति ।भगवन्निति ॥ यज्ञंयजनीयंपूज्यमित्यर्थः ।अंबाभिधमंबासंज्ञकंतत्त्वमित्यर्थः ॥ यत्त्वयाप्रोक्तं तत्रकासाअंबा किंस्वरूपा
कथंकेनप्रकारेणोत्पन्ना कुत्रकस्मिन्देशेकालेवाउत्पन्ना कस्मात्कारणादुत्पन्ना किंगुणा ।किंगुणवतीसाच ॥ १ ॥ तस्यादेव्यामखोयज्ञोयस्त्वयाप्रोक्तःसकीदृशस्तस्यमखस्यस्वरूपंकीदृशं तथावि
धानंचकीदृशं तत्सर्वंविधिवद्ब्रूहि यतस्त्वंसर्वज्ञोसि ॥ २ ॥ यथोक्तं यादृशंपृष्टंमयातत्सर्वं त्वंवेत्सि ॥ ३ ॥ ४ ॥ ते किंस्वतंत्राआहोस्वित्परतंत्राइत्यपिपाराशर्यवद ॥ ५ ॥ मृत्युधर्मा

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ भगवन्भवताप्रोक्तंयज्ञमंबाभिधंमहत् ॥ साकाकथंसमुत्पन्नाकुत्रकस्माच्चकिंगुणा ॥ १ ॥ कीदृशश्चमखस्त
स्याःस्वरूपंकीदृशंतथा ॥ विधानंविधिवद्ब्रूहिसर्वज्ञोसिदयानिधे ॥ २ ॥ ब्रह्माण्डस्यतथोत्पत्तिंवदविस्तरतस्तथा ॥ यथोक्तंयादृशंब्रह्मन्नखिलंवेत्सिभूसुर
॥ ३ ॥ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चत्रयोदेवामयाश्रुताः ॥ सृष्टिपालनसंहारकारकाःसगुणास्त्वमी ॥ ४ ॥ स्वतंत्रास्तेमहात्मानःपाराशर्यवदस्वमे ॥ आहोस्वित्परतंत्रा
स्तेश्रोतुमिच्छामिसांप्रतम् ॥ ५ ॥ मृत्युधर्माश्चतेनोवासच्चिदानंदरूपिणः ॥ अधिभूतादिभिर्युक्तानवादुःखैस्त्रिधात्मकैः ॥ ६ ॥ कालस्यवशगानोवातेसुरेंद्रा
स्तेश्रोतुमिच्छामिसांप्रतम् ॥ ५ ॥ मृत्युधर्माश्चतेनोवासच्चिदानंदरूपिणः ॥ अधिभूतादिभिर्युक्तानवादुःखैस्त्रिधात्मकैः ॥ ६ ॥ कालस्यवशगानोवातेसुरेंद्रा
महाबलाः ॥ कथंतेवैसमुत्पन्नाःकस्मादितिचसंशयः ॥ ७ ॥ हर्षशोकयुतास्तेवैनिद्रालस्यसमन्विताः ॥ सप्तधातुमयास्तेषांदेहाःकिंवान्यथामुने ॥ ८ ॥ कैर्द्रव्यै
र्निर्मितास्तेवैकैर्गुणैरिंद्रियैस्तथा ॥ भोगश्चकीदृशस्तेषांप्रमाणमायुषस्तथा ॥ ९ ॥ निवासस्थानमप्येषांविभूतिंचवदस्वमे ॥ श्रोतुमिच्छाम्यहंब्रह्मन्विस्तरेणक
थामिमाम् ॥ १० ॥ व्यासउवाच ॥ दुर्गमःप्रश्नभारोयंकृतोराजंस्त्वयाऽधुना ॥ ब्रह्मादीनांसमुत्पत्तिःकस्मादितिमहामते ॥ ११ ॥ एतदेवमयापूर्वंपृष्टोऽसौनारदोमु
निः ॥ विस्मितःप्रत्युवाचेदमुत्थितःशृणुभूपते ॥ १२ ॥ कस्मिंश्चसमयेचाहंगंगातीरेस्थितंमुनिम् ॥ अपश्यंनारदंशांतंसर्वज्ञंवेदवित्तमम् ॥ १३ ॥ दृष्ट्वाऽहंमुदितोग
त्वापादयोरपतंमुनेः ॥ तेनाज्ञप्तःसमीपेऽस्यसंविष्टश्चवरासने ॥ १४ ॥ श्रुत्वाकुशलवार्तांवैतमपृच्छंविधेःसुतम् ॥ निविष्टंजाह्नवीतीरेनिर्जनेसूक्ष्मवालुके ॥ १५ ॥

जीवावा आहोस्वित्सच्चिदानंदरूपिणस्ते ब्रह्मादयः ॥ तथाधिभौतिकाधिदैविकाध्यात्मिकैस्त्रिधात्मकैस्त्रिविधैर्दुःखैस्तेयुक्ताअथवानयुक्ताः ॥ ६ ॥ इतिचसंशयोस्तीतिशेषः ॥ ७ ॥ हर्ष
शोकयुतास्तेसंति ॥ किमन्यथावेतिपादत्रयेणसंबध्यते ॥ ८ ॥ कैर्द्रव्यैरिति ॥ तेषांदेहाःपांचभौतिकाउतन ॥ ९ ॥ १० ॥ ब्रह्मादीनामिति ॥ इदमुपलक्षणंजनमेजयेनकृतानांसर्वेषां
प्रश्नानाम् ॥ ११ ॥ एतदेवेति ॥ ननुजनमेजयेनप्रश्नाअन्यविधाःकृताः व्यासस्यनारदंप्रतिप्रश्नास्त्वन्यविधाः संति तत्कथमुच्यते एतदेवमयेतिचेन्न ॥ एतदेवेत्यस्यैतत्सदृशमित्यर्थात् ॥
येत्वयाप्रश्नाःकृतास्तत्सदृशाएवप्रश्नामयानारदंप्रतिकृतास्तेषांप्रश्नानांप्रत्युत्तरंनारदोदत्तवांस्तेनैवत्वत्प्रश्नानांसमाधानंभविष्यति ॥ नत्वत्प्रश्नानांपृथक्प्रतिवचनंदेयंभवतीतिभावः ॥
अतएवजनमेजयेनकृतप्रश्नानांप्रत्येकंप्रतिवचनंव्यासोनदत्तवानितिबोध्यम् ॥ उत्थितआविर्भूतोमदग्रेप्रकटीभूतः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ विरोधोयमिति ॥ कृतिजन्यत्वाभावेकार्यत्वमेवनस्यादितिविरोधः ॥ १८ ॥ १९ ॥ याविकल्पकोटिस्ताअहमुक्तवानित्याह ॥ ब्रुवंतिशंकरमिति॥२०॥२१॥२२॥२३॥

मुनेऽतिविततस्यास्यब्रह्मांडस्यमहामते ॥ कःकर्तापरमःप्रोक्तस्तन्मेब्रूहिविधानतः॥१६॥कस्मादेतत्समुत्पन्नंब्रह्मांडंमुनिसत्तम ॥ अनित्यंवातथानित्यं तदाचक्ष्वद्विजोत्तम ॥१७॥एककर्तृकमेतद्वावहुकर्तृकमन्यथा ॥ अकर्तृकंनकार्यंस्याद्विरोधोऽयंविभातिमे ॥ १८ ॥ इतिसंदेहसंदोहेमग्नंमांतारयाधुना ॥ विकल्पकोटीःकुर्वाणंसंसारेस्मिन्प्रविस्तरे ॥१९॥ ब्रुवंतिशंकरंकेचिन्मत्वाकारणकारणम् ॥ सदाशिवंमहादेवंप्रलयोत्पत्तिवर्जितम् ॥२०॥आत्मारामंसुरेशंचत्रिगुणंनिर्मलंहरम् ॥ संसारतारकंनित्यंसृष्टिस्थित्यंतकारणम् ॥ २१ ॥ अन्येविष्णुंस्तुवंत्येनंसर्वेषांप्रभुमीश्वरम् ॥ परमात्मानमव्यक्तंसर्वशक्तिसमन्वितम् ॥ २२ ॥ भुक्तिदंमुक्तिदंशांतंसर्वादिंसर्वतोमुखम्॥व्यापकंविश्वशरणमनादिनिधनंहरिम् ॥ २३ ॥ धातारंचतथाचान्येब्रुवंतिसृष्टिकारणम्॥तमेव सर्ववेत्तारंसर्वभूतप्रवर्तकम् ॥२४॥ चतुर्मुखंसुरेशानंनाभिपद्मभवंविभुम् ॥ स्रष्टारंसर्वलोकानांसत्यलोकनिवासिनम् ॥ २५ ॥ दिनेशंप्रवदंत्यन्येसर्वेशंवेदवादिनः ॥ स्तुवंतिचैवगायंतिसायंप्रातरतंद्रिताः ॥ २६ ॥ यजंतिचतथायज्ञेवासवंचशतक्रतुम् ॥ सहस्राक्षंदेवदेवंसर्वेषांप्रभुमुल्वणम् ॥ २७ ॥ यज्ञाधीशंसुराधीशंत्रिलोकेशंशचीपतिम् ॥ यज्ञानांचैवभोक्तारंसोमपंसोमपप्रियम् ॥ २८ ॥ वरुणंचतथासोमंपावकंपवनं तथा॥यमंकुवेरंधनदंगणाधीशंतथापरे ॥ २९ ॥ हेरंवंगजवक्त्रंचसर्वकार्यप्रसाधकम् ॥ स्मरणात्सिद्धिदंकार्यकामदंकामगंपरम् ॥३०॥भवानींकेचनाचार्याःप्रवदंत्यखिलार्थदाम् ॥ आदिमायांमहाशक्तिंप्रकृतिंपुरुषानुगाम् ॥३१॥ब्रह्मैकतासमापन्नांसृष्टिस्थित्यंतकारिणीम् ॥ मातरंसर्वभूतानांदेवतानांतथैवच ॥ ३२ ॥ अनादिनिधनांपूर्णांव्यापिकांसर्वजंतुषु ॥ ईश्वरींसर्वलोकानांनिर्गुणांसगुणांशिवाम् ॥ ३३ ॥ वैष्णवींशांकरींब्राह्मींवासवींवारुणींतथा ॥ वाराहींनारसिंहींचमहालक्ष्मींतथाऽद्भुताम् ॥ ३४ ॥ वेदमातरमेकांचविद्यांभवतरोःस्थिराम् ॥ सर्वदुःखनिहंत्रींचस्मरणात्सर्वकामदाम् ॥३५॥ मोक्षदांचमुमुक्षूणांकामदांचफलार्थिनाम् ॥ त्रिगुणातीतरूपांचगुणविस्तारकारकाम् ॥ ३६ ॥ निर्गुणंसगुणंतस्मात्तांध्यायंतिफलार्थिनः ॥ निरंजनंनिराकारंनिर्लेपंनिर्गुणंकिल ॥ ३७ ॥ अरूपंव्यापकंब्रह्मप्रवदंतिमुनीश्वराः ॥ वेदोपनिषदिप्रोक्तस्तेजोमयइतिक्वचित् ॥ ३८ ॥ सहस्रशीर्षापुरुषःसहस्रनयनस्तथा ॥ सहस्रकरकर्णश्चसहस्रास्यः सहस्रपात् ॥ ३९ ॥ विष्णोःपादमथाकाशंपरमंसमुदाहृतम् ॥ विराजंविरजंशांतंप्रवदंतिमनीषिणः ॥ ४० ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ वेदांतिमतमाह । निरंजनमिति॥३७॥ ३८ ॥ विराट्स्वरूपवादिमतमाह॥सहस्रशीर्षेति ॥ ३९ ॥ ४० ॥

अनेकेश्वरवादिमतमाह । नैकोपीति॥ गृहप्रासादादिविचित्रंकार्यमनेककर्तृकंदृष्टंतथेदंजगत्कार्यमप्यनेककर्तृकमेवेतिभावः॥ ४१ ॥अनीश्वरंस्वभावादेवेदंजगदभूदितिकेषांचिन्मतमाह॥अनीश्वर
मिति॥तन्मतसाधकमाह ॥नकदापीशजन्यमिति ॥ यदीदंजगदीशजन्यंस्यात्तदाऽचिंतितमनिर्वचनीयंकिमितिस्यान्नहिकुलालकर्तृकोघटोऽनिर्वचनीयोस्ति तस्मादचिंतितत्वादनिर्वचनीय
त्वात्स्वभावादेवजन्यंनत्वीशजन्यमित्यर्थः ॥ ४२ ॥ सांख्यमतंप्राह ॥ अकर्तेति ॥ तथाचसेति कर्त्रीत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ यत्रकल्याणंतिष्ठतितत्रधर्मोऽपितिष्ठतिधर्मस्यक
ल्याणंचिह्नंज्ञेयमितिचेत्तत्राह । देवाःसत्त्वगुणोत्पन्नाइति ॥४६॥ धार्मिष्ठानांदेवानांममवंशजानांपांडवानांचधर्मिष्ठत्वेऽप्यकल्याणोपहतत्वाद्यत्रकल्याणंतत्रधर्मस्तिष्ठतीत्यत्रव्याप्त्यभावान्नधर्म

पुरुषोत्तमंतथाचान्येप्रवदंतिपुराविदः ॥ नैकोपीतिवदंत्यन्येप्रभुरीशःकदाचन ॥ ४१ ॥ अनीश्वरमिदंसर्वंब्रह्मांडमितिकेचन ॥ नकदापीशजन्यंयज्ज
गदेतदचिंतितम् ॥ ४२ ॥ सदैवेदमनीशंचस्वभावोत्थंसदेदृशम् ॥ अकर्तासौपुमान्प्रोक्तःप्रकृतिस्तुतथाचसा ॥४३॥ एवंवदंतिसांख्याश्चमुनयःकपिला
द्यः ॥ एतेसंदेहसंदोहाःप्रभवंतितथाऽपरे ॥ ४४ ॥ विकल्पोपहतंचेतःकिंकरोमिमुनीश्वर ॥ धर्माधर्मविवक्षायांनमनोमेस्थिरंभवेत् ॥ ४५ ॥ कोधर्मः
कीदृशोऽधर्मश्चिह्नंनैवोपलभ्यते ॥ देवाःसत्त्वगुणोत्पन्नाःसत्यधर्मव्यवस्थिताः ॥४६॥ पीड्यंतेदानवैःपापैःकुत्रधर्मव्यवस्थितिः ॥ धर्मस्थिताःसदाचाराः
पांडवाममवंशजाः ॥ ४७ ॥ दुःखंबहुविधंप्राप्तास्तत्रधर्मस्यकास्थितिः ॥ अतोमेहृदयंतातवेपतेऽतीवसंशये ॥ ४८ ॥ कुरुमेऽसंशयंचेतःसमर्थोऽसिमहा
मुने ॥ त्राहिसंसारवार्धेस्त्वंज्ञानपोतेनमांमुने ॥ ४९ ॥ मज्जंतंचोत्पतंतंचमग्नंमोहजलाविले ॥ ५० ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां
संहितायांतृतीयस्कंधेजनमेजयप्रश्नेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ यत्त्वयाचमहाबाहोपृष्टोऽहंकुरुसत्तम ॥ तान्प्रश्नान्नारदःप्राहमयापृष्टोमुनी
श्वरः ॥ १ ॥ नारदउवाच ॥ व्यासकिंतेब्रवीम्यद्यपुराऽयंसंशयोमम ॥ उत्पन्नोहृदयेऽत्यर्थंसंदेहासारपीडितः ॥ २ ॥ गत्वाऽहंपितरंस्थानेब्रह्माणममितौ
जसम् ॥ अपृच्छंयत्त्वयापृष्टंव्यासाद्यप्रश्नमुत्तमम् ॥ ३ ॥ पितःकुतःसमुत्पन्नंब्रह्मांडमखिलंविभो ॥ भवत्कृतेनवासम्यक्किंवाविष्णुकृतंत्विदम् ॥ ४ ॥

चिह्नंज्ञातुंशक्यतइतिभावः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥५०॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ चत्वारिंशच्छ्लोकवर्यैरर्धश्लोकाधिकैरथ॥विमानेनगतिर्ब्रह्मादीनामि
हतुकथ्यते ॥ १ ॥ यत्त्वयेति ॥ हेमहाबाहोयत्त्वयाऽहंपृष्टोयान्यान्प्रश्नांस्त्वंमांप्रत्यकार्षीस्तान्सर्वान्प्रश्नान्मुनीश्वरोनारदोमयापृष्टोनारदंप्रतितान्सर्वान्प्रश्नानन्यांश्चप्रश्नान्कृतवानित्य
र्थः ॥ अत्रव्यासउवाचेत्यतउत्तरंयत्त्वयाचेत्यतःपूर्वमेकादशश्लोकादाक्षिणात्यपाठेसंतिपरंतुसोऽपपाठः ॥ संगत्यग्रहात्पुनरुक्तिदोषाच्चगौडपाठेप्राचीनपुस्तकेषुचतेषामनुपलंभाच्च ॥ १ ॥
ततस्तदुत्तरंनारदःकिमुवाचतदाह ॥ व्यासकिंतेइति ॥ संदेहासारेणसंदेहधारासंपातेन ॥ २ ॥ अद्ययत्त्वयापृष्टंतंप्रश्नमपृच्छमित्यन्वयः ॥ अद्ययस्त्वयापृष्टःप्रश्नस्तथाविधमन्यंप्रश्नं
ब्रह्माणंप्रत्यहंकृतवांस्तत्प्रत्युत्तरंयदेवब्रह्माप्राहतदेवत्वत्प्रश्नानांप्रतिवचनंभविष्यतीतिभावः ॥ ३ ॥ भवत्कृतेनभवद्व्यापारेणेत्यर्थः ॥ अस्योत्पन्नमितिशेषः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

आराधनीयः पूज्यः सर्वदेवेषूत्कृष्टः सर्वोत्कृष्टश्चकः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥९॥ १० ॥ हेसूत त्वयाकृतंदुर्बोधंप्रश्नंकिंब्रवीमियदिविष्णोरपिनिश्चयाद्वक्तुमशक्यंभवतीत्यन्वयः ॥ ११ ॥ एतस्यज्ञातारा गीबहिर्मुखः कोपिनास्तिकिंतुयोंतर्मुखोज्ञानीसएवजानाति ॥ तथाचश्रुतिः तेध्यानयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति ॥ १२ ॥ तत्रविष्ण्वादिभिरप्यज्ञेयत्वेपूर्वकथामाह ॥ एकार्णवेइति ॥ नष्टेस्थावरजंगमेसतिप्रलयकालेऽनंतरमात्मनआकाशःसंभूतइत्येवंरीत्याभूतमात्रेपंचमहाभूतमात्रेऽन्यपदार्थरहितेउत्पन्नेसति तदानीमहंकमलाज्जज्ञेउत्पन्नः ॥ १३ ॥ १४ ॥

रुद्रकृतंवाविश्वात्मन्ब्रूहिसत्यंजगत्पते ॥ आराधनीयः कः कामंसर्वोत्कृष्टश्चकः प्रभुः ॥ ५ ॥ तत्सर्ववदमेब्रह्मन्संदेहांश्छिधिचानघ ॥ निमग्नोह्यस्मिसंसारे दुःखरूपेऽनृतोपमे ॥ ६ ॥ संदेहांदोलितंचेतोनप्रशाम्यतिकुत्रचित् ॥ नतीर्थेषुनदेवेषुसाधनेष्वितरेषुच ॥ ७ ॥ अविज्ञायपरंतत्त्वंकुतःशांतिःपरंतप ॥ विकीर्णंबहुधाचित्तंनैकत्रस्थिरतांव्रजेत् ॥ ८ ॥ कंस्मरामियजेकंवाकंव्रजाम्यर्चयामिकम् ॥ स्तौमिकंनाभिजानामिदेवंसर्वेश्वरेश्वरम् ॥ ९ ॥ ततोमांप्रत्युवाचेदंब्रह्मालोकपितामहः ॥ मयासत्यवतीसूनोकृतेप्रश्नेसुदुस्तरे ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ किंब्रवीमिसुताद्याहंदुर्बोधंप्रश्नमुत्तमम् ॥ त्वयाशक्यंमहाभागविष्णोरपिसुनिश्चयात् ॥ ११ ॥ रागीकोऽपिनजानातिसंसारेऽस्मिन्महामते ॥ विरक्तश्चविजानातिनिरीहोयोविमत्सरः ॥ १२ ॥ एकार्णवेपुराजातेनष्टेस्थावरजंगमे ॥ भूतमात्रेसमुत्पन्नेसंजज्ञेकमलादहम् ॥ १३ ॥ नापश्यंतरणिंसोमंनवृक्षान्नचपर्वतान् ॥ कर्णिकायांसमाविष्टश्चिंतामकरवंतदा ॥ १४ ॥ कस्मादहंसमुद्भूतः सलिलेऽस्मिन्महार्णवे ॥ कोमेत्राताप्रभुःकर्तासंहर्तावायुगात्यये ॥ १५ ॥ नचभूर्विद्यतेस्पष्टायदाधारंजलंत्विदम् ॥ पंकजंकथमुत्पन्नंप्रसिद्धंरूढियोगयोः ॥ १६ ॥ पश्याम्यद्यास्यपंकंतंमूलंवैपंकजस्यच ॥ भविष्यतिधरातत्रमूलंनास्त्यत्रसंशयः ॥ १७ ॥ उत्तरन्सलिलेतत्रयावद्वर्षसहस्रकम् ॥ अन्वेषमाणोधरणींनावापंतांयदातदा ॥ १८ ॥ तपस्तपेतिचाकाशेवागभूदशरीरिणी ॥ ततोमयातपस्तप्तंपद्मेवर्षसहस्रकम् ॥ १९ ॥ सृजेतिपुनरुद्भूतावाणीतत्रश्रुतामया ॥ विमूढोहंतदाकर्ण्यकंसृजामिकरोमिकिम् ॥ २० ॥ तदादैत्यावतिप्रातौदारुणौमधुकैटभौ ॥ ताभ्यांविभीषितश्चाहंयुद्धायमकरालये ॥ २१ ॥ ततोऽहंनालमालंब्यवारिमध्यमवातरम् ॥ तदातत्रमयादृष्टः पुरुषः परमाद्भुतः ॥ २२ ॥ मेघश्यामशरीरस्तुपीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ शेषशायीजगन्नाथोवनमालाविभूषितः ॥ २३ ॥ शंखचक्रगदापद्माद्यायुधैः सुविराजितः ॥ तमद्राक्षंमहाविष्णुंशेषपर्यंकशायिनम् ॥ २४ ॥ योगनिद्रासमाक्रांतमविस्पंदिनमच्युतम् ॥ शयानंतंसमालोक्यभोगिभोगोपरिस्थितम् ॥ २५ ॥

॥ १५ ॥ पंकजंहिपंकाज्जातम् ॥ पंकस्त्वत्रनास्तितत:पंकजंकथमुत्पन्नम् ॥ १६ ॥ मादृश्यतामत्रपंकस्तथापिकार्येणपंकजेनकारणस्यपंकस्यानुमानादस्त्येव ॥ सकुत्रचिदितिनिश्चित्यतंपंकंपश्यामीतिनिश्चयंकृतवानित्याह । पश्यामीति ॥ पंकस्यापिधरामूलंसापितत्रस्यादितिपंकान्वेषणेनधराऽपिप्राप्ताभवेदितिभावः ॥ १७ ॥ नावापं तांधरणींतंपंकंचनावापंनप्राप्तवानहम् ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ युद्धाययुद्धंकर्तुम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥२६॥२७॥२८॥ तदाविलोकितौदेव्याकटाक्षेणप्रथमंविलोकितौततोविमोहितौततोहरिणानिपातितावितिपूर्ववृत्तांतःस्मारितः॥२९॥रुद्रस्तत्रैवसंप्राप्तइतिवचनेनायंरुद्रोब्रह्मललाटादुत्पन्ना
द्वक्ष्यमाणाद्रुद्रादन्यएवेतिनिःसंशयमेवबोध्यते ॥ अतएवकूर्मपुराणादिपुराणेषुब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकत्रिमूर्तिरहितस्तुरीयोरुद्रोस्तीत्युक्तम् ॥ एतावांस्तुविशेषः ॥ क्वचित्पुराणेषुब्रह्मललाटोद्भ

चिंताममाद्भुताजाताकिंकरोमीतिनारद ॥ मयास्मृतातदादेवीस्तुतानिद्रास्वरूपिणी ॥ २६ ॥ देहान्निर्गत्यसादेवीगगनेसंस्थिताशिवा ॥ अवितर्क्यशरी
रासादिव्याभरणमंडिता ॥ २७ ॥ विष्णोर्देहंविहायाशुविरराजनभःस्थिता ॥ उदतिष्ठदमेयात्मातयामुक्तोजनार्दनः ॥ २८ ॥ पंचवर्षसहस्राणिकृतवा
न्युद्धमुत्तमम् ॥ तदाविलोकितौदैत्यौहरिणाविनिपातितौ ॥ २९ ॥ उत्संगंविमलंकृत्वातत्रैवनिहतौचतौ ॥ रुद्रस्तत्रैवसंप्राप्तोयत्राऽऽवांसंस्थितावुभौ ॥
॥ ३० ॥ त्रिभिःसंवीक्षितास्माभिःस्वस्थादेवीमनोहरा ॥ संस्तुतापरमाशक्तिरुवाचास्मानवस्थितान् ॥ ३१ ॥ कृपावलोकनैःकृत्वापावनैर्मुदितानथ
॥ देव्युवाच ॥ काजेशाःस्वानिकार्याणिकुरुध्वंसमतंद्रिताः ॥ ३२ ॥ सृष्टिस्थितिविशिष्टानिहताववेतौमहासुरौ ॥ कृत्वास्वानिनिकेतानिवसध्वंविगतज्वराः
॥ ३३ ॥ प्रजाश्चतुर्विधाःसर्वाःसृजध्वंस्वविभूतिभिः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्याःपेशलंसुखदंमृदु ॥३४॥ अब्रूमतामशक्ताःस्मकथंकुर्मस्त्विमाः
प्रजाः ॥ नमहीविततामातःसर्वत्रविततंजलम् ॥ ३५ ॥ नभूतानिगुणाश्चापितन्मात्राणींद्रियाणिच ॥ तदाकर्ण्यवचोस्माकंशिवाजातास्मितानना ॥
॥ ३६ ॥ झटित्येवागतंतत्रविमानंगगनाच्छुभम् ॥ सेवाचास्मिन्सुराःकामंविशध्वंगतसाध्वसाः ॥ ३७ ॥ विमानेब्रह्मविष्ण्वीशादर्शयाम्यद्यचाद्भुतम् ॥
तन्निशम्यवचस्तस्याओमित्युक्त्वापुनर्वयम् ॥ ३८ ॥ समारुह्योपविष्टाःस्मोविमानेरत्नमंडिते ॥ मुक्तादामसुसंवीतेकिंकिणीजालशब्दिते ॥ ३९ ॥ सुर
सद्मनिभेरम्येत्रयस्तत्राविशंकिताः ॥ सोपविष्टांस्ततोदृष्ट्वादेव्यस्मान्विजितेंद्रियान् ॥ ४० ॥ स्वशक्त्यातद्विमानंवैनोदयामासचांबरे ॥ ४१ ॥ इति
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विमानंतन्मनोवेगंयत्रस्थानां
तरंगतम् ॥ नजलंतत्रपश्यामोविस्मिताःस्मोवयंतदा ॥ १ ॥ वृक्षाःसर्वफलारम्याःकोकिलारावमंडिताः ॥ महीमहीधराःकामंवनान्युपवनानिच ॥ २ ॥
नार्यश्चपुरुषाश्चैवपशवश्चसरिद्वराः ॥ वाप्यःकूपास्तडागाश्चपल्वलानिचनिर्झराः ॥ ३ ॥

वस्यमूर्तित्रयांतर्गतत्वमस्यतुरीयत्वंक्वचित्त्वस्यैवमूर्तित्रयांतर्गतस्यब्रह्मललाटोद्भवस्यतुनतुरीयत्वंनापितृतीयत्वमिति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ विशिष्टानि सृष्टिस्थितिसंहाररूपाणीत्यर्थः ॥
॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ गतसाध्वसागतभयाः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१॥ इति श्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ सप्तषष्टिश्लोकवर्यैर्विमा
नस्थाहरादयः ॥ ददृशुस्तेंदेवदेवीमितिसम्यगिहोच्यते ॥ १ ॥ विमानस्यांबरगमनानंतरंजातंवृत्तमाह । विमानंतन्मनोवेगमिति ॥ १ ॥ २ ॥ निर्झरागिरिप्रस्रवणानि ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ स्वर्गोयमित्यस्माकंप्रत्याभिज्ञाजाता परंतुसस्वर्गोयमस्मत्सृष्टिस्थस्वर्गापेक्षयाऽन्यःकेननिर्मितइत्यद्भुतमाश्चर्यंतदाजातम् ॥ ५ ॥ तत्रयदाविमानमागतंतस्मिन्समयेतत्स्वर्गस्थोदे
वराजोमृगयांकर्तुंबहिर्निर्गतःसोस्माभिर्दृष्टः ॥ तस्मिन्नेवस्थलेस्थितैरस्माभिःपूर्वंदृष्टायांऽविकासाऽपिविमानोपरिस्थितादृष्टा ॥ ६ ॥ मृगयांकर्तुंगतमित्यनेनस्वर्गाद्बहुदूरंयदाविमानंस्थितंतत्का
लिकोवृत्तांतएतत्पर्यंतमुपपादितोऽथयदामुहूर्तांतरेणविमानंस्वर्गनिकटेगतंतत्कालिकंवृत्तांतमाह ।क्षणाच्चचालेति ॥ देशेचान्यइति ॥ स्वर्गनिकटेदेशइत्यर्थः ॥ ७॥ सुरभिः स्थितादृष्टेत्यर्थः ॥

पुरतोनगरंरम्यंदिव्यप्राकारमंडितम् ॥ यज्ञशालासमायुक्तंनानाहर्म्यविराजितम् ॥ ४ ॥ प्रत्यभिज्ञातदाजाताप्यस्माकंप्रेक्ष्यतत्पुरम् ॥ स्वर्गोयमितिके
नासौनिर्मितोस्तितदाद्भुतम् ॥ ५ ॥ राजानंदेवसंकाशंव्रजंतंमृगयांवने ॥ अस्माभिःसंस्थिताद्दृष्टाविमानोपरिचांबिका ॥ ६ ॥ क्षणाच्चचालगगनेविमा
नंपवनेरितम् ॥ मुहूर्ताद्गाततःप्राप्तंदेशेचान्येमनोहरे ॥ ७ ॥ नंदनंचवनंतत्रदृष्टमस्माभिरुत्तमम् ॥ पारिजाततरुच्छायासंश्रितासुरभिःस्थिता ॥ ८ ॥
चतुर्दंतोगजस्तस्याःसमीपेसमवस्थितः ॥ अप्सरसांतत्रवृंदानिमेनकाप्रभृतीनिच ॥ ९ ॥ क्रीडंतिविविधैर्भावैर्गाननृत्यसमन्वितैः ॥ गंधर्वाःशतशस्तत्र
यक्षाविद्याधरास्तथा ॥ १० ॥ मंदारवाटिकामध्येगायंतिचरमंतिच ॥ दृष्टःशतक्रतुस्तत्रपौलोम्यासहितःप्रभुः ॥११॥ वयंतुविस्मिताश्चास्मदृष्ट्वात्रैविष्टपं
तदा ॥ यादःपतिंकुबेरंचयमंसूर्यंविभावसुम् ॥ १२ ॥ विलोक्यविस्मिताश्चास्मवयंतत्रसुरान्स्थितान् ॥ तदाविनिर्गतोराजापुरात्तस्मात्सुमंडि
तात् ॥ १३ ॥ देवराजइवाक्षोभ्योनरवाह्यावनौस्थितः ॥ विमानस्थावयंतच्चचालतरसागतम् ॥१४॥ ब्रह्मलोकंतदादिव्यंसर्वदेवनमस्कृतम् ॥ तत्रब्रह्मा
णमालोक्यविस्मितौहरकेशवौ ॥ १५ ॥ सभायांतत्रवेदाश्चसर्वेसांगाःस्वरूपिणः ॥ सागराःसरितश्चैवपर्वताःपन्नगोरगाः ॥ १६ ॥ मामूचतुश्चतुर्वक्त्र
कोऽयंब्रह्मासनातनः ॥ तावूचमहंनैवजानेसृष्टिपतिंपतिम् ॥ १७ ॥ कोऽहंकोऽयंकिमर्थंवाभ्रमोऽयंममचेश्वरौ ॥ क्षणादथविमानंतच्चचालाशुमनोजव
म् ॥ १८ ॥ कैलासशिखरेप्राप्तंरम्येयक्षगणान्विते ॥ मंदारवाटिकारम्येकीरकोकिलकूजिते ॥ १९ ॥ वीणामुरजवाद्यैश्चनादितेसुखदेशिवे ॥ यदाप्राप्तं
विमानंतत्तदैवसदनाच्छुभात् ॥ २० ॥ निर्गतोभगवाञ्छंभुर्वृषारूढस्त्रिलोचनः ॥ पंचाननोदशभुजःकृतसोमार्धशेखरः ॥ २१ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानो
गजचर्मोत्तरीयकः ॥ पार्ष्णिरक्षौमहावीरौगजाननषडाननौ ॥ २२ ॥ शिवेनसहपुत्रौद्वौव्रजमानौविरेजतुः ॥ नंदिप्रभृतयःसर्वेगणपाश्चवराश्चते ॥ २३ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ रमंतिचेति ॥ तेचदृष्टाइत्यर्थः ॥ इंद्रासनेइंद्रोऽपिदृष्टइत्याह ।शतक्रतुरिति ॥ मृगयांकृत्वागतः स्वासनेस्थितोदृष्टइत्यर्थः ॥ ११॥ यादःपतिंवरुणम् ॥१२॥ विस्मिता
इति । अस्मत्सृष्टिस्थदेवतापेक्षयाऽन्यएतेकस्मादागताइतिविस्मिताइत्यर्थः॥तस्मिन्नेवसमयेयःसिंहासनेस्थितइंद्रोदृष्टःसतस्मात्पुरान्निर्गतोदेवराजः॥इवशब्दोनिश्चयार्थकःदेवराजएवनरवाह्यौ
यावनिःशिबिकारूपातस्यांस्थितोदृष्टः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

शंकरमिति ॥ एतच्छंकराद्विमानस्थाच्छंकरादन्यमित्यर्थः ॥ २४ ॥ मातृभिः सहितंशंकरमित्यन्वयः ॥ २५ ॥ २६ ॥ सदनाग्रेइति ॥ यद्वैकुंठस्थितोविष्णुस्तद्वैकुंठसदनाग्रेइत्यर्थः ॥ ययौ
प्राप्तवान् ॥ इमेब्रह्मादयोऽन्यब्रह्मांडस्थाएतैर्दृष्टाइतिबोध्यम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ मंदारपारिजातेति ॥ अतिशोभितोमणिद्वीपदेशइतिशेषः ॥ अतएवाग्रेतस्मिन्द्वीपइत्युक्तंसंग
च्छते ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ शिवाकारःपर्यंकः ब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वराःपर्यंकखुराः सदाशिवस्तु फलकस्थानीयः ततःशिवाकारोजातः ॥ इदंसप्तमस्कंधेस्पष्टम् ॥ अत्रमणिद्वीपस्थानंब्रह्मांडाद्बहि
रस्तीतिद्वादशस्कंधेवक्ष्यते ॥ सुमेरुमध्यशृंगेभवतीतितुब्रह्मांडपुराणेललितोपाख्यानेस्पष्टम् ॥ तत्परिमाणंतद्वर्णनंचतत्रैवस्पष्टम् ॥ दुर्वासःकृतेस्तवरत्नेशिवरहस्येद्वितीयांशेच ॥ ३५ ॥ रत्नाऽल

जयशब्दंप्रयुंजानाव्रजंतिशिवपृष्ठगाः ॥ तंवीक्ष्यशंकरंचान्यंविस्मितास्तत्रनारद ॥ २४ ॥ मातृभिःसंशयाविष्टस्तत्राहंन्यवसंमुने ॥ क्षणात्तस्माद्गिरेःशृंगा
द्विमानंवातरंहसा ॥ २५ ॥ वैकुंठसदनंप्राप्तंरमारमणमंदिरम् ॥ असंभाव्याविभूतिश्चतत्रदृष्टामयासुत ॥ २६ ॥ विसिष्मियेतदाविष्णुर्दृष्ट्वातत्पुरमुत्तम
म् ॥ सदनाग्रेययौतावद्धरिःकमललोचनः ॥ २७ ॥ अतसीकुसुमाभासःपीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ द्विजराजाधिरूढश्चदिव्याभरणभूषितः ॥ २८ ॥ वीज्यमान
स्तदालक्ष्म्याकामिन्याचामरैःशुभैः ॥ तंवीक्ष्यविस्मिताःसर्वेवयंविष्णुंसनातनम् ॥ २९ ॥ परस्परंनिरीक्षंतःस्थितास्तस्मिन्वरासने ॥ ततश्चालतर
सात्विमानंवातरंहसा ॥ ३० ॥ सुधासमुद्रःसंप्राप्तोमिष्टवारिमहोर्मिमान् ॥ यादोगणसमाकीर्णश्चलद्वीचिविराजितः ॥ ३१ ॥ मंदारपारिजाताद्यैःपादपैर
तिशोभितः ॥ नानास्तरणसंयुक्तोनानाचित्रविचित्रितः ॥ ३२ ॥ मुक्तादामपरिक्लिष्टोनानादामविराजितः ॥ अशोकबकुलाख्यैश्चवृक्षैःकुरुबकादिभिः ॥ ३३ ॥
संवृतःसर्वतःसौम्यैःकेतकीचंपकैर्वृतः ॥ कोकिलारावसंघुष्टोदिव्यगंधसमन्वितः ॥ ३४ ॥ द्विरेफातिरणत्कारैरंजितःपरमाद्भुतः ॥ तस्मिन्द्वीपेशिवाकारः
पर्यंकःसुमनोहरः ॥ ३५ ॥ रत्नालिखचितोऽत्यर्थंनानारत्नविराजितः ॥ दृष्टोऽस्माभिर्विमानस्थैर्दूरतःपरिमंडितः ॥ ३६ ॥ नानास्तरणसंछन्नइंद्रचापसम
न्वितः ॥ पर्यंकप्रवरेतस्मिन्नुपविष्टावरांगना ॥ ३७ ॥ रक्तमाल्यांबरधरारक्तगंधानुलेपना ॥ सुरक्तनयनाकांताविद्युत्कोटिसमप्रभा ॥ ३८ ॥ सुचारुवदनारक्त
दंतच्छदविराजिता ॥ रमाकोट्यधिकाकांत्यासूर्यबिंबनिभाखिला ॥ ३९ ॥ वरपाशांकुशाभीष्टधराश्रीभुवनेश्वरी ॥ अदृष्टपूर्वादृष्टासासुंदरीस्मितभूषणा ॥ ४० ॥

योरत्नभ्रमराः ॥ ३६ ॥ इंद्रचापसमन्वितःइंद्रचापवदनेकवर्णविशिष्टमणिसमन्वितइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ वरपाशांकुशेति ॥ आयुधस्थानानिवामाधःकरमारभ्यदक्षिणाधःकर
पर्यंतम् ॥ तदुक्तंमहासंमोहनेतंत्रे ॥ दक्षिणेचांकुशंदद्याद्वामेपाशंप्रदापयेत् ॥ अभयंदक्षिणेदद्याद्वरंवामेप्रदापयेदिति ॥ दशपटल्यामपिभुवनेशीध्याने दक्षेंऽकुशाभयेप्रोक्तेवामेपाशमथेष्टदमिति ॥
इष्टदंवरम् ॥ आयुधार्थस्तुप्रपंचसारेभुवनेश्वरीपटलेश्रीमच्छंकरभगवत्पादैर्विस्तरेणोपपादितइतिततएवावधार्यः ॥ भुवनेश्वरीसर्वभुवनेश्वरीत्यर्थः ॥ भुवनेश्वरीपदनिरुक्तिस्तुभुवनेश्वरीपारि
जातेभुवनेश्वरीहृदयेदक्षिणामूर्तिसंहितायांच ॥ इदंचध्यानंदेव्यथर्वशिरसि हृत्पुंडरीकमध्यस्थांप्रातःसूर्यसमप्रभाम् ॥ पाशांकुशधरांसौम्यांवरदाभयहस्तकाम् ॥ त्रिनेत्रांरक्तवसनांभक्तकाम
दुघांभजेइत्युक्तम् ॥ ४० ॥

ऱ्हींकारजपनिष्ठैस्त्विति ॥ यदापक्षिगणोपि ऱ्हींकारंजपतितदाऽन्येजपंतिऱ्हींकारबीजमित्यत्रकिंवक्तव्यम् ॥ ४१ ॥ उद्यत्पीनेति ॥ स्तनद्वयेनकमलकुड्मलेजितेइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ कनच्छ्रीचक्रताटंकेति ॥ कनतीदीप्यमानेयेश्री चक्राकारेत्रिपुरसुंदरीचक्राकारेताटंकेरत्नकुंडलेताभ्यांविटंकंसुंदरंवदनारविंदंयस्याःसा ॥ हृल्लेखाभुवनेशीति ॥ हृल्लेखापदव्युत्पत्तिस्तुभुवनेश्वरीरहस्येउक्ता ॥ हृदिलेखेवजागर्तिप्राणशक्तिरियंपरा ॥ हृल्लेखाकथ्यतेतस्मादिति ॥ त्रिपुरतापनीयश्रुतिरपि ॥ हृदयागारवासिनीहृल्लेखेति ॥ भुवनेशीपदव्युत्पत्तिस्तुभुवनेशीपारिजातेभुवनेशीहृदयेदक्षिणामूर्तिसंहितायांच ॥ व्योमबीजेमहेशानिकैलासादिप्रतिष्ठितम् ॥ वह्निबीजात्सुवर्णादिनिष्पन्नंबहुधाप्रिये ॥ तेनायंवर्ततेलोकोभूमंडलसमास्थितः । तुर्यस्वरेणपातालेशेषरूपेणधार्यते ॥ महाभूमंडलंतस्मात्पातालस्याऽपिनायिका ॥ अतएवमहेशानिभुवनेशीतिकथ्यते ॥ बिंदुचंद्रामृतंदेविप्लावयंतीजगत्रयम् ॥ द्रवरूपाभवेत्तस्मात्सृजंतीचार्धमात्रया ॥ अतएवमहेशानीभुवनेशीतिकथ्यतइति ॥ भुवनेश्वर्युपनिषदिभुवनाधीश्वरीतुर्यातीताविश्वविमोहिनीति ॥ मंत्रार्थस्तुहालास्यमाहात्म्येउक्तः ॥ सचोपोद्घातेएवदर्शितः ॥ ४४ ॥ हृल्लेखाद्याअमरकन्याः ॥ ४५ ॥ अनंगकुसुमाद्याश्चयंत्रावरणदेवताः ॥ इदमुपलक्षणंसेवार्थमागतानामन्यदेवतानामपि ॥ तदुक्तंब्रह्मांडपुराणे ॥ सेवार्थमागतास्तत्रब्रह्माणीब्रह्मकोटयः ॥ लक्ष्मीनारायणानांचकोटयः समुपागताः ॥ गौरीकोटिसहस्राणांरुद्राणामपिकोटयइति ॥ यंत्रमाह ॥ देवीषट्कोणेति ॥ षड्गुणितयंत्रमध्यस्थेत्यर्थः ॥ तच्चयंत्रप्रपंचसारेस्पष्टम् ॥ यद्वा पद्ममष्टदलंबाह्येवृत्तंषोडशभिर्दलैः ॥ विलिखेत्कर्णिकामध्येषट्कोणमतिसुंदरमितिशारदोक्तंग्राह्यम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ इतियावच्चतुर्भुजांपश्यंतितावदेवसैवमूर्तिर्विराड्रूपेणदृश्यमानाऽभवदित्याह ॥ सहस्रनयनारामेति ॥ विराट्स्वरूपंदेव्यास्तुसप्तमस्कंधेस्पष्टम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ स्वविज्ञानात्स्वकार्यस्मरणात् ॥ ५० ॥ एषेति ॥ यन्नोऽस्माकंकारणंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपंतादिदंतर्ह्यव्याकृतमासीत्तन्नामरूपाभ्यांव्याक्रियतइत्यादिश्रुतिप्रतिपाद्यंमायावाएषानारसिंहीसर्वमिदंसृजातिसर्वमिदंरक्षतिसर्वमिदंसंहरतितस्मान्मायामेतांशक्तिंविद्यादिति ॥ अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णां नतस्यकार्यंकरणंचेत्यादिश्रुतिप्रतिपाद्यंच ॥ तदेषाभगवतीतस्यैवमुख्यामूर्तिरियमितिभावः ॥ परंब्रह्मैवसर्वकारणमायाशबलितंभक्तानुग्रहार्थमिदंरूपंदधारेत्यर्थः ॥ ५१ ॥

ह्रींकारजपनिष्ठैस्तुपक्षिवृंदैर्निषेविता ॥ अरुणाकरुणामूर्तिःकुमारीनवयौवना ॥ ४१ ॥ सर्वशृंगारवेषाढ्यामंदस्मितमुखांबुजा ॥ उद्यत्पीनकुचद्वंद्वनिर्जितांभोजकुड्मला ॥ ४२ ॥ नानामणिगणाकीर्णभूषणैरुपशोभिता ॥ कनकांगदकेयूरकिरीटपरिशोभिता ॥ ४३ ॥ कनच्छ्रीचक्रताटंकविटंकवदनांबुजा ॥ हृल्लेखाभुवनेशीतिनामजापपरायणैः ॥ ४४ ॥ सखीवृंदैःस्तुतानित्यंभुवनेशीमहेश्वरी ॥ हृल्लेखाद्याभिरमरकन्याभिःपरिवेष्टिता ॥ ४५ ॥ अनंगकुसुमाद्याभिर्देवीभिः परिवेष्टिता ॥ देवीषट्कोणमध्यस्थायंत्रराजोपरिस्थिता ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वातांविस्मिताःसर्वेवयंतत्रस्थिताभवन् ॥ केयंकांताचकिंनामनजानीमोऽत्रसंस्थिता ॥ ४७ ॥ सहस्रनयनारामासहस्रकरसंयुता ॥ सहस्रवदनारम्याभातिदूरादसंशयम् ॥ ४८ ॥ नाप्सरानापिगंधर्वीनेयंदेवांगनाकिल ॥ इतिसंशयमापन्नास्तत्रनारदसंस्थिताः ॥ ४९ ॥ तदाऽसौभगवान्विष्णुर्दृष्ट्वातांचारुहासिनीम् ॥ उवाचांवांस्वविज्ञानात्कृत्वामनसिनिश्चयम् ॥ ५० ॥ एषाभगवतीदेवीसर्वेषांकारणंहिनः ॥ महाविद्यामहामायापूर्णाप्रकृतिरव्यया ॥ ५१ ॥

इच्छेति ॥ इच्छाशक्तिरुमाकुमारीतिशिवसूत्रप्रतिपाद्या ॥ तत्किंजडा नेत्याह। नित्यानित्यस्वरूपिणीति ॥ नित्यंब्रह्मानित्यंमायातदुभयरूपिणी॥मायाशबलब्रह्मरूपिणीत्यर्थः॥तथाच
भगवत्याउभयात्मकत्वात्कदाचिद्ब्रह्मरूपेणैववर्णनंकदाचिऽत्तच्छाक्तिरूपेणैववर्णनंमितीच्छाशक्तिरूपत्वेनवर्णनेनवर्णनेपिदोषाभावः ॥ तथाचस्मृतिः ॥ ह्रींकारउभयात्मकइति ॥ शिव
शक्त्यात्मकइत्यर्थः । ऱ्हींब्रह्मेतिश्रुतेश्च ॥ ५२ ॥ वेदगर्भावेदजनयित्री ॥ अस्यमहतोभूतस्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइत्यादिश्रुतेः ॥ ममैवाज्ञापराशक्तिर्वेदसंज्ञापुरातनी॥ऋग्यजुःसामरूपेण
सर्गादौसंप्रवर्ततेइतिकूर्मपुराणेद्वादशाध्यायेश्रीभगवत्युक्तेश्च ॥ ५३ ॥ कारणस्वरूपंभगवत्याविशदयति ॥एषासंहृत्येति ॥ सर्वजीवानामिति ॥ व्यष्टिलिंगशरीराणितद्वासनाश्चसमष्टौ

दुर्ज्ञेयाऽल्पधियांदेवीयोगगम्यादुराशया ॥ इच्छापरात्मनःकामंनित्यानित्यस्वरूपिणी ॥५२॥ दुराराध्याऽल्पभाग्यैश्चदेवीविश्वेश्वरीशिवा ॥ वेदगर्भाविशालाक्षीसर्वेषामादिरीश्वरी ॥ ५३ ॥ एषासंहृत्यसकलंविश्वंक्रीडतिसंक्षये ॥ लिंगानिसर्वजीवानांस्वशरीरेनिवेश्यच ॥ ५४ ॥ सर्वबीजमयीह्येषाराजतेसांप्रतंसुरौ ॥ विभूतयःस्थिताःपार्श्वेपश्यतांकोटिशःक्रमात् ॥ ५५ ॥ दिव्याभरणभूषाढ्यादिव्यगंधानुलेपनाः॥परिचर्यापराःसर्वाःपश्यतांब्रह्मशंकरौ ॥ ५६ ॥ धन्यावयंमहाभागाःकृत्यकृत्याःस्मसांप्रतम् ॥ यदत्रदर्शनंप्राप्ताभगवत्याःस्वयंत्विदम् ॥ ५७ ॥ तपस्तप्तंपुरायत्नात्तस्येदंफलमुत्तमम्॥अन्यथादर्शनंकुत्रभवेदस्माकमादरात् ॥५८॥ पश्यंतिपुण्यपुंजायेयेवदान्यास्तपस्विनः ॥ रागिणोनैवपश्यंतिदेवींभगवतींशिवाम् ॥ ५९ ॥ मूलप्रकृतिरेवैषासदापुरुषसंगता ॥ ब्रह्मांडंदर्शयत्येषाकृत्वावैपरमात्मने ॥ ६० ॥ द्रष्टाऽसौदृश्यमखिलंब्रह्मांडंदेवतास्सुरौ ॥ तस्यैषाकारणंसर्वामायासर्वेश्वरीशिवा ॥ ६१ ॥ क्काहंवाक्कसुराःसर्वेरमाद्याःसुरयोषितः ॥ लक्षांशेनतुलामस्यानभवामःकथंचन ॥ ६२ ॥ सैषावरांगनानाम्नाद्दृष्टावैमहार्णवे ॥ बालभावेमहादेवीदोलयंतीवसांमुदा ॥ ६३ ॥ शयानंवटपत्रेचपर्यंकेसुस्थिरेदृढे ॥ पादांगुष्ठंकरेकृत्वानिवेश्यमुखपंकजे ॥ ६४ ॥ लेलिहंतंचक्रीडंतमनेकैर्बालचेष्टितैः ॥ रममाणंकोमलांगंवटपुत्रपुटेस्थितम् ॥६५॥ गायंतीदोलयंतीचबालभावान्मयिस्थिते ॥ सेयंसुनिश्चितंज्ञानंजातंमेदर्शनादिव ॥६६॥ कामंनोजननीसैषाशृणुतंप्रवदाम्यहम् ॥ अनुभूतंमयापूर्वंप्रत्यभिज्ञासमुत्थिता ॥६७ ॥ इतिश्रीदेवीभा० म० अष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

लीनानिदिव्याःक्रीडाति ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ मूलप्रकृतिरेवैषेति ॥ एवं
सूत्रात्मनिस्थापयित्वातत्समष्टिलिंगशरीरंसवासनंस्वशरीरेप्रलयकालेसंनिवेश्यस्थापयित्वाएकाकिनीक्रीडाति ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ मूलप्रकृतिरेवैषेति ॥ एवं
वर्णनंजडशक्तिरूपत्वेनक्रियते ॥ भुवनेश्वर्याजडाजडरूपत्वेनविद्यमानत्वात् ॥ ६० ॥ द्रष्टाऽसौजीवोदृश्यमिदंसर्वंविश्वंतस्योभयविधस्याप्येषैवकारणम् ॥ यथासुदीप्तात्पावकाद्विस्फुलिं
गाइतिश्रुतेर्जीवविश्वविभागस्यकारणब्रह्माधीनत्वात् ॥ ६१ ॥६२॥ सैषेति ॥ अनयैवममार्धश्लोकात्मकभागवतस्यरहस्यभूतस्योपदेशः कृतइत्यस्यामूर्तिदर्शनेनममप्रत्यभिज्ञासमुत्थिता ॥
तस्यश्लोकार्धस्यार्थस्तु ॥ सर्वंखल्विदंब्रह्माहमेवेति ॥ तस्माद्यामयादृष्टासैवेयंसाचसर्वकारणत्वंस्वस्याह ॥ तस्मादियंसर्वकारणमेवेतिभावः ॥ ननुकस्यामवस्थायामियंत्वयादृष्टातत्राह ॥
बालभावेइति ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृ० स्कं० तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

एकोनपंचाशत्पद्यैःस्त्रीभावगमनोत्तरम् ॥ विष्णुनाऽथकृतंस्तोत्रंश्रीदेव्याइतिकथ्यते ॥ १ ॥ श्रीदेवीदर्शनोत्तरंब्रह्मादीनांवृत्तमाह । इत्युक्त्वेति ॥ इतिपूर्वोक्तांबालावस्थाकथांब्रह्मणेविष्णुरुक्त्वापुनर्ब्रह्माणंविष्णुराह ॥ १ ॥ २ ॥ तत्रस्थायदेशेवारयिष्यंतितस्मिन्नेवदेशेस्थिताःस्तुतिंकरिष्यामस्तावतादयार्द्रासर्वज्ञादेवीज्ञास्यत्यस्माकंस्तुतिंकृपांचकरिष्यतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ नारदंप्रतिब्रह्माऽऽह ॥ इत्युक्तेइति ॥ हरिवाक्यंश्रुत्वाअहंहरश्चोभौप्रमुदितौजातौनिकटेश्रीदेवीसमीपेगमनायतदाहरिंप्रत्योमित्यंगीकारवाक्यमुक्त्वास्थितौ ॥ ४ ॥ ततःसर्वेवयंविमाना

ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुःपुनराहजनार्दनः ॥ वयंगच्छेमपार्श्वेऽस्याःप्रणमंतःपुनःपुनः ॥ १ ॥ सेयंवरमहामायादास्यत्येषवरान्हिनः ॥ स्तुवामःसंनिधिंप्राप्यनिर्भयाश्चरणांतिके ॥ २ ॥ यदिनोवारयिष्यंतिद्वारस्थाःपरिचारकाः ॥ पठिष्यामश्चतत्रस्थाःस्तुतिंदेव्याःसमाहिताः ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तेहरिणावाक्येसुप्रहृष्टौसुसंस्थितौ ॥ जातौप्रमुदितौकामंनिकटेगमनायच ॥ ४ ॥ ओमित्युक्त्वाहरिंसर्वेविमानात्त्वरितास्त्रयः ॥ उत्तीर्यनिर्गताद्वारिशंकमानामनस्यलम् ॥ ५ ॥ द्वारस्थान्वीक्ष्यतान्सर्वान्देवीभगवतीतदा ॥ स्मितंकृत्वाचकाराशुतांस्त्रीन्स्त्रीरूपधारिणः ॥ ६ ॥ वयंयुवतयोजाताःसुरूपाश्चारुभूषणाः ॥ विस्मयंपरमंप्राप्तागतास्तत्संनिधिंपुनः ॥७॥ सादृष्ट्वानःस्थितांस्तत्रस्त्रीरूपांश्चरणांतिके ॥ व्यलोकयतचार्वंगीप्रेमसंपूर्णयादृशा ॥ ८ ॥ प्रणम्यतांमहादेवींपुरतःसंस्थितावयम् ॥ परस्परंलोकयंतःस्त्रीरूपाश्चारुभूषणाः ॥ ९ ॥ पादपीठंप्रेक्षमाणानानामणिविभूषितम् ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशंस्थितास्तत्रवयंत्रयः ॥ १० ॥ काश्चिद्रक्तांबरास्तत्रसहचर्यःसहस्रशः ॥ काश्चिन्नीलांबरानार्यस्तथापीतांबराःशुभाः ॥ ११ ॥ देव्यःसर्वाःशुभाकाराविचित्रांबरभूषणाः ॥ विरेजुःपार्श्वतस्तस्याः परिचर्यापराःकिल ॥ १२ ॥ जगुश्चननृतुश्चान्याःपर्युपासंततास्त्रियः ॥ वीणामारुतवाद्यानिवादयंत्योमुदान्विताः ॥ १३ ॥ शृणुनारदवक्ष्यामियद्दृष्टंतत्रचाद्भुतम् ॥ नखदर्पणमध्येवैदेव्याश्चरणपंकजे ॥ १४ ॥ ब्रह्मांडमखिलंसर्वंतत्रस्थावरजंगमम् ॥ अहंविष्णुश्चरुद्रश्चवायुरग्निर्यमोरविः ॥ १५ ॥ वरुणःशीतगुस्त्वष्टाकुबेरःपाकशासनः ॥ पर्वताःसागरानद्योगंधर्वाप्सरसस्तथा ॥ १६ ॥ विश्वावसुश्चित्रकेतुःश्वेतश्चित्रांगदस्तथा ॥ नारदस्तुंबरुश्चैवहाहाहूहूस्तथैवच ॥१७॥ अश्विनौवसवःसाध्याःसिद्धाश्चपितरस्तथा ॥ नागाःशेषादयःसर्वेकिन्नरोरगराक्षसाः ॥ १८ ॥ वैकुंठोब्रह्मलोकश्चकैलासःपर्वतोत्तमः ॥ सर्वंतदखिलंदृष्टंनखमध्यस्थितंचन ॥ १९ ॥

दुत्तीर्यंतत्रगताइत्याह ॥ ओमित्युक्त्वेति ॥ ५ ॥ स्त्रीरूपधारिणइति ॥ तेवयंत्रयःस्त्रीरूपाजाताइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ पादपीठंसिंहासनम् ॥ अनेनदासमर्यादाबोधिता ॥ यद्दासेनस्वामिमुखनिरीक्षणंनविधेयंकिंतुपादयोरेवदृष्टिःस्थापनीयेति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ मारुतवाद्यंवेण्वादिकम् ॥ १३ ॥ तदुत्तरंश्रीभुवनेश्वर्याःस्वपादनखमध्येएवानेककोटिब्रह्मांडानिदर्शितानीत्याह ॥ शृणुनारदेति ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ चनेत्यव्ययमप्यर्थकं नखमध्यस्थितमपीत्यर्थः ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ इतिदर्शनेनेयमेवसर्वकारणमित्यस्माकंनिश्चयोजातइत्याह ॥ विश्वस्यमातरामिति ॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥ संसारारणयेसंसारयोनये ॥ पंचकृत्यविधात्र्यै ॥
पंचविधंतत्कृत्यंसृष्टिस्थितिसंहृतितिरोभावाः॥तद्वदनुग्रहकरणंप्रोक्तंसततोदितस्यास्येतिवचनोक्तानिपंचकृत्यानितेषांविधात्रीकर्त्री ॥२८॥ सर्वाधिष्ठानरूपायैसर्वंविवर्तरूपंमिथ्याजगत्तदधि
ष्ठानाविकृतब्रह्मरूपायैइत्यर्थः॥तथाचब्रह्मांडपुराणेमिथ्याजगदधिष्ठानेति॥कूटस्थायैदेहद्वयाधिष्ठानंकूटवन्निर्विकारंचैतन्यंकूटस्थंतद्रूपायै॥ अर्धमात्रार्थःपरंब्रह्म॥अर्धमात्रात्मिकादेवीब्रह्मानं
देकविग्रहा ॥ भुवनाधीश्वरीतुर्यातीताविश्वविमोहिनीतिश्रुतेः॥अकारोभगवान्ब्रह्माउकारोविष्णुरुच्यते ॥ मकारोभगवान्रुद्रअर्धमात्रापरंपदम्॥अर्धमात्रास्थितानित्येतिस्मृतेश्च ॥ तद्रूपिण्यै॥
हृल्लेखायैप्रत्यगात्मभूतायै ॥२९॥ इत्थंनिर्गुणब्रह्मरूपत्वेनवर्णयित्वाकारणब्रह्मत्वेनस्तौति॥ज्ञातमिति ॥ त्वयिसन्निविष्टंस्थितमित्यर्थः ॥ तेब्रह्मरूपिण्याअस्यजगतःकरणेयाशक्तिर्मायाख्या

मज्जन्मपंकजंतत्रास्थितोऽहंचतुराननः ॥ शेषशायीजगन्नाथस्तथाचमधुकैटभौ ॥ २० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एवंदृष्टंमयातत्रपादपद्मनखेस्थितम् ॥ वि
स्मितोऽहंततोवीक्ष्यकिमेतदितिशंकितः ॥ २१ ॥ विष्णुश्चविस्मयाविष्टःशंकरश्चतथास्थितः॥तांतदामेनिरेदेवींवयंविश्वस्यमातरम् ॥२२॥ ततोवर्षशतं
पूर्णंव्यतिक्रांतंप्रपश्यतः ॥ सुधामयेशिवेद्वीपेविहारंविविधंतदा॥२३॥सख्यइवतदातत्रमेनिरेऽस्मानवस्थितान् ॥ देव्यःप्रमुदिताकारानानाभरणमंडिताः
॥ २४ ॥ वयमप्युतिरम्यत्वाद्वभूविमविमोहिताः ॥ प्रहृष्टमनसःसर्वेपश्यन्भावान्मनोरमान् ॥ २५ ॥ एकदातांमहादेवींदेवींश्रीभुवनेश्वरीम् ॥ तुष्टावभग
वान्विष्णुर्युवतीभावसंस्थितः॥२६॥श्रीभगवानुवाच ॥ नमोदेव्यैप्रकृत्यैचविधात्र्यैसततंनमः ॥ कल्याण्यैकामदायैचवृद्ध्यैसिद्ध्यैनमोनमः॥२७॥सच्चि
दानंदरूपिण्यैसंसारारणयेनमः ॥ पंचकृत्यविधात्र्यैतेभुवनेश्यैनमोनमः ॥२८॥ सर्वाधिष्ठानरूपायैकूटस्थायैनमोनमः॥अर्धमात्रार्थभूतायैहृल्लेखायैनमो
नमः ॥ २९ ॥ ज्ञातंमयाऽखिलमिदंत्वयिसन्निविष्टंत्वत्तोऽस्यसंभवलयावपिमातरद्य॥शक्तिश्चतेऽस्यकरणेविततप्रभावाज्ञाताऽधुनासकललोकमयीतिनून
म् ॥ ३० ॥ विस्तार्यसर्वमखिलंसदसद्विकारंसंदर्शयस्यविकलंपुरुषायकाले ॥ तत्त्वैश्चषोडशभिरेवचसप्तभिश्चभासींद्रजालमिवनःकिलरंजनाय ॥ ३१॥
नत्वामृतेकिमपिवस्तुगतंविभातिव्याप्यैवसर्वमखिलंत्वमवस्थिताऽसि ॥ शक्तिंविनाव्यवहृतौपुरुषोप्यशक्तोवंभण्यतेजननिबुद्धिमताजनेन ॥ ३२ ॥

सकललोकमयीतिप्रसिद्धाऽस्तिसाज्ञातामया॥नखदर्पणमध्येऽनेकब्रह्मांडदर्शनात्॥सर्वंखल्विदमेवाहंनान्यदस्तिसनातनमितिभगवत्युक्तेश्च॥तस्मात्सर्वकारणभूतात्वमेवासीतिभावः ॥ ३०॥
इत्थंकारणब्रह्मरूपिणींवर्णयित्वामायाशक्तिमात्रांवर्णयति॥विस्तार्येति॥सत्आकाशवायुरूपममूर्तंभूतद्वयम् ॥ असत्तेजोजलभूमिरूपंमूर्तंभूतत्रयम् ॥तयोर्विकारंतत्परिणामरूपंसर्वंजगत्वि
स्तार्यपुरुषायचेतनायभोक्त्रेदर्शयासि॥किमर्थंरंजनायतस्यनानाप्रकारैर्भोगंकर्तुमित्यर्थः ॥ एतादृशी षोडशभिस्तत्वैःसांख्योक्तैस्तद्रूपैःपरिणता तथासप्तभिश्चमहदाद्यैस्तत्त्वैस्तद्रूपैःपरिणतात्वं
नोऽस्माकमिंद्रजालमिवविलक्षणाभासि॥अनिर्वचनीयेत्यर्थः॥यदाहुःसांख्याः॥मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याःप्रकृतिविकृतयःसप्त॥षोडशकस्तुविकारइति ॥३१॥ त्वामृतेकिमपिवस्तुनैवास्ती
तिव्याप्तिमाह ॥ नत्वामिति ॥ यद्वस्तुभासतेतन्नामरूपविशिष्टमेवभासते तच्चनामरूपंत्वद्रूपमेवततस्तवव्याप्तिरव्याहतेतिभावः ॥ ३२ ॥

प्रीणासीति ॥ इदंविश्वंप्रकटीकरोष्युत्पादयासितथाप्रीणासिअंतर्भावितण्यर्थात्तोषयसितेनत्वंकरुणावत्यसीतिभाति ॥ प्रलयकालेसर्वमत्सिभक्षयसितेनचक्रूरेतिभासीतितेवैभवस्यैश्वर्यस्यच रितंकोवेदनकोपीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ अस्त्वन्यत्रकथंचिदस्मासुतु त्वंमतिकरुणावत्यसीतिनिदर्शनमाह ॥ त्रातावयामिति॥रक्षिता मधुकैटभाभ्यांसकाशात् ॥ सुखस्यभवनेमणिद्वीपेनीताआनीताः परमांचकोटिंनीताःप्रापिताः ॥ यद्यस्मात्तवमहाप्रभावंदर्शनंजातंतस्मादित्यर्थः॥नह्येतत्करुणामंतरासंभवतितस्मादस्मासुकरुणावत्येवेतिभावः॥३४॥नाहंभवइति॥यानीहनखदर्पणेदृष्टानिभुव नानिताहशान्यन्यानिकानिकतिसंख्यानितवास्मिन्प्रभावेचारितेरचनाकलापरूपेसंतितानिकोवेद नकोपीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अस्माभिरिति ॥ यथास्मिन्भुवनेअस्माभिर्ब्रह्मादयोदृष्टाःसंतित

प्रीणासिविश्वमखिलंसततंप्रभावैःस्वैस्तेजसाचसकलंप्रकटीकरोषि ॥ अत्स्येवदेवितरसाकिलकल्पकालेकोवेददेविचरितंतववैभवस्य ॥ ३३ ॥ त्रातावयं जननितेमधुकैटभाभ्यांलोकाश्चतेसुवितताःखलुदर्शितावै ॥ नीताःसुखस्यभवनेपरमांचकोटिंयद्दर्शनंतवभवानिमहाप्रभावम् ॥ ३४ ॥ नाहंभवोनच विरिंचिविवेदमातःकोऽन्योहिवेत्तिचरितंतवदुर्विभाव्यम् ॥ कानीहसंतिभुवनानिमहाप्रभावेह्यस्मिन्भवानिचरितेरचनाकलापे ॥ ३५ ॥ अस्माभिरत्र भुवनेहरिरन्यएवदृष्टःशिवःकमलजःप्रथितप्रभावः ॥ अन्येषुदेविभुवनेषुनसंतिकिंतेकिंविद्मदेविविततंतवसुप्रभावम् ॥ ३६ ॥ याचेऽम्बतेऽङ्घ्रिकमलंप्रणि पत्यकामंचित्तेसदावसतुरूपमिदंतवैतत् ॥ नामापिवक्त्रकुहरेसततंतवैवसंदर्शनंतवपदांबुजयोःसदैव ॥ ३७ ॥ भृत्योऽयमस्तिसततंमयिभावनीयंत्वांस्वा मिनीतिमनसाननुचिंतयामि ॥ एषावयोरविरताकिलदेविभूयाद्व्याप्तिःसदैवजननीसुतयोरिवार्ये ॥ ३८ ॥ त्वंवेत्सिसर्वमखिलंभुवनप्रपंचंसर्वज्ञतापरिस माप्तिनितांतभूमिः ॥ किंपामरेणजगदंबनिवेदनीयंयद्युक्तमाचरभवानितवेंगितंस्यात् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मासृजत्यवतिविष्णुरुमापतिश्चसंहारकारकइयंतुजने प्रसिद्धिः ॥ किंसत्यमेतदपिदेवितवेच्छयावैकर्तुंक्षमावयमजेतवशक्तियुक्ताः ॥ ४० ॥ धात्रीधराधरसुतेनजगद्बिभर्तिआधारशक्तिरखिलंतववैबिभर्ति ॥ सूर्योऽपिभातिवरदेप्रभयायुतस्तेत्वंसर्वमेतदखिलंविरजाविभासि ॥ ४१ ॥ ब्रह्माहमीश्वरवरःकिलतेप्रभावात्सर्वेवयंजनियुतानयदातुनित्याः ॥ केऽन्ये सुराःशतमखप्रमुखाश्चनित्यानित्यात्वमेवजननीप्रकृतिःपुराणा ॥ ४२ ॥

थाऽन्येषुभुवनेषुकिंनसंतिसंत्येव ॥ कथमिदंभविष्यतीतिचेत्तववैभवस्यचरितंकोवेदनकोऽपीत्यर्थः ॥ तववैभवेनसंभविष्यतीतिभावः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ जननीसुतयोर्मातापुत्रयोरिवव्याप्तिःसंबंधः स्वस्वामिभावःसदैवभूयात् ॥ ३८ ॥ यतः सर्वज्ञतायाःपरिसमाप्तेर्नितांतभूमिश्चरमभूमिस्त्वमासि ॥ इंगितमभिप्रेतम् ॥ ३९ ॥ किंसत्यमेतन्नसत्यमित्यर्थः ॥ यतस्तवेच्छयातवशक्तियुक्तावयंकर्तुं क्षमानान्यथातस्मादित्यर्थः ॥ ४० ॥ त्वंप्रथमतोविरजानिर्गुणात्मरूपिणीविभासिपश्चात्तेप्रभयायुतःसूर्योविभाति ॥ तथाचश्रुतिः तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीति ॥ ४१ ॥ तेप्रभावात्तवशक्तेर्वयंसर्वेंजनिमंतोजन्मवन्तोननित्यास्ततोऽन्योस्मदपेक्षयाजन्मवान्कोनित्यःस्यात्नकोऽपीत्यर्थः ॥ किंतुत्वमेवनित्येत्यर्थः ॥ ४२ ॥

त्वंचोदिति ॥ यदिपुरुषंपुराणंत्वंदयसेदयांकरोषिब्रह्माकारमनोवृत्तिरूपब्रह्मविद्याप्रदानेनतदासस्वरूपंजानीयादितिशेषः ॥ इदंतवसन्निधिगोऽहंजानेनिश्चिनोमि॥अन्यथाविद्यावत्त्वेनानेकाहं
कारादिधर्मवांस्तमःप्रकृतिर्मूढप्रकृतिरेवस्यात् विभुरहमनादिरहमनीहोऽहमीशोऽहमित्यादयोऽहंकारधर्मास्तद्वान्स्यात्सपुरुषस्तथानंक्ष्यत्येवेतिभावः ॥ ४३॥४४॥ सुरपूर्वजानांदेवादिजीवा
नामपिसंजीवनायरक्षणायमोक्षायचाम्नायरूपःशास्त्ररूपोऽन्नसत्रस्थानीयोनिगमएवविहितोभवत्यैतादृशीत्वंदयावत्यसीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ मोक्षार्थमेवेति ॥ समुद्रतरंगवदनादिनिधनस्यब्रह्मणो
येंऽशाजीवभावंगतास्तेषांमोक्षप्राप्त्यर्थमेवस्वप्रयोजनाभावेऽपिप्रपंचंकष्टेनरचयस्येतादृश्यतिदयावत्यसीतिभावः ॥४६॥ जीवोयदेति ॥ यदाजीवः ॥ कृत्यंकर्तृत्वादिकंतवैवत्वत्कर्तृकमेवपारि
वेत्तिजानातिनस्वकर्तृकम्॥स्वयंत्वसंगोदासीनएवाहमितिविवेकतोजानाति॥तथाअखिलमतत्त्वमेवसंहरसीत्यपिप्रसिद्धंजानाति ॥तदात्वंजीवस्यासंगत्वादिज्ञानस्यसत्त्वाद्विरमसेउपशमंप्राप्नो

त्वंचेद्भवानिदयसेपुरुषंपुराणंजानेऽहमद्यतवसंनिधिगःसदैव ॥ नोचेदहंविभुरनादिरनीहईशोविश्वात्मधीरितितमःप्रकृतिः सदैव ॥ ४३ ॥ विद्यात्वमेवन
नुबुद्धिमतांनराणांशक्तिस्त्वमेवकिलशक्तिमतांसदैव ॥ त्वंकीर्तिकांतिकमलामलतुष्टिरूपामुक्तिप्रदाविरतिरेवमनुष्यलोके ॥ ४४ ॥गायत्र्यसिप्रथमवेदक
लात्वमेवस्वाहास्वधाभगवतीसगुणार्धमात्रा ॥ आम्नायएवविहितोनिगमोभवत्यासंजीवनायसततंसुरपूर्वजानाम् ॥ ४५ ॥ मोक्षार्थमेवरचयस्यखिलंप्र
पंचंतेषांगताःखलुयतोननुजीवभावम् ॥ अंशाअनादिनिधनस्यकिलानघस्यपूर्णार्णवस्यविततादियथातरंगाः ॥ ४६ ॥ जीवोयदातुपरिवेत्तितवैवकृत्यं
त्वंसंहरस्यखिलमेतदितिप्रसिद्धम् ॥ नाट्यंनटेनरचितंवितथेंऽतरंगेकार्येकृतेविरमसेप्रथितप्रभावा ॥ ४७ ॥ त्रातात्वमेवममोहमयाद्भवाब्धेस्त्वामंबिके
सततमेमिमहार्तिदेच ॥ रागादिभिर्विरचितेवितथेकिलांतेमामेवपाहिबहुदुःखकरेचकाले ॥ ४८ ॥ नमोदेविमहाविद्येनमामिचरणौतव ॥ सदाज्ञानप्रका
शंमेदेहिसर्वार्थदेशिवे ॥ ४९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्यु
क्ताविरतेविष्णौदेवदेवेजनार्दने ॥ उवाचशंकरःशर्वःप्रणतःपुरतःस्थितः ॥ १ ॥ शिवउवाच ॥ यदिहरिस्तवदेविविभावजस्तदनुपद्मजएवतवोद्भवः ॥
किमहमत्रतवापिनसद्गुणः सकललोकविधौचतुराशिवे ॥ २ ॥

षिस्वकृत्यात्॥तत्रदृष्टांतोयथावितथेमिथ्यारूपेंऽतरंगेऽतिरहस्येचमत्काररूपेकार्येकृतेनटेनरचितंनाट्यंयथाविरमतितथेत्यर्थः॥४७॥त्रातात्वमेवेति॥ मोहमयाद्भवाब्धेःसकाशान्ममत्रातात्वमे
वनाऽन्यः॥एमिअस्यशरणमितिशेषः॥महार्तिदेचेत्युत्तरेणकालेइत्यनेनान्वेति ॥ अंतकालेनाशकालेइत्यर्थः॥४८॥४९॥इतिश्रीदेवीभागवतातिलकेतृतीयस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः॥४॥चत्वारिंश
त्पद्यकैस्तुषट्पद्यैराधिकैरथ ॥ हरस्तुत्युत्तरंब्रह्मस्तुतिरत्रापिवर्ण्यते ॥ १ ॥ ब्रह्मानारदंप्रत्याह ॥ इत्युक्तेति ॥ १ ॥ यदीति ॥ हेदेवियादिहरिस्तवविभावजःपराक्रमाज्जातस्तर्हितदनुतस्य
विष्णोरनुपश्चाज्जायमानःपद्मजोब्रह्मापितवोद्भवस्त्वज्जन्यएव ॥ यदैवमस्तितत्राहंसद्गुणस्तमोगुणवान्तवत्वज्जन्योनकिमपितुत्वज्जन्यएव ॥ गुणत्रयस्यत्वत्संबंधित्वादस्माकंचतदात्म
कत्वात् ॥ यतस्त्वंसकललोकविधानेचतुरासि ततोऽस्माकंजननंत्वयाकथंकृतमित्यत्राकिमाश्चर्यम् ॥ २ ॥

त्वमसीति॥वह्निगुणस्वरूपताप्रतिपादनंवन्हिस्वरूपताप्रतिपादनस्याप्युपलक्षणम्॥करणानिज्ञानेंद्रियकर्मेंद्रियाणि॥अथअहंकृतिरहंकारः॥शकंध्वादित्वात्पररूपम् ॥३॥ नचविदंतीति॥येनि
खिलंजगद्विष्णुरुद्रब्रह्मकृतमित्यन्यथावदंतितेनशास्त्रसिद्धांतंविदंतिजानंति॥यतस्तेत्रयस्तवकृतास्त्वयाकृताएवजगद्विरचयंति॥तस्मात्त्वमेवसकलजगत्कर्त्रीतिसिद्धांतइत्यर्थः॥४॥ननुपंचमहा
भूतैरेवजगदुत्पद्यतांनेश्वरस्योपयोगइतिचेत्तत्राह अवनीति॥ यदिपंचभूतैर्विषयसहितैःगुणसहितैःशब्दस्पर्शादिसहितैश्चजगद्भवेदितिमतंतदातद्भूतपंचकंतवकलांचिदंशरूपाम्ऋतेकथंस्फुटंभवेत्
तस्यभूतपंचकस्यदृश्यत्वेनकार्यत्वात्कार्यस्यकर्त्रपेक्षत्वात्काश्चिच्चेतनःकर्ताऽपेक्षितएवेतित्वमेवजगत्कर्त्रीतिभावः॥५॥ एकोहंबहुस्यांप्रजायेय इंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतइतिश्रुतिरेकैवत्वमनेक
रूपाभवसीत्याह॥भवसीति॥विविधवेषैर्येविलासाःक्रीडास्तासुकुतूहलैराश्चर्यैरमसेक्रीडसेविरमसेक्रीडानंतरंप्रलयकालेविरामंचप्राप्नोषि॥तथाचव्याससूत्रम्॥लोकवत्तुलीलाकैवल्यमिति ६॥

त्वमसिभूःसलिलंपवनस्तथाखमपिवह्निगुणश्चतथापुनः॥ जननितानिपुनःकरणानिचत्वमसिबुद्धिमनोप्यथहंकृतिः॥ ३ ॥ नचविदंतिवदंतिचयेऽन्यथा
हरिहराजकृतंनिखिलंजगत्॥ तवकृतास्त्रयएवसदैवतेविरचयंतिजगत्सचराचरम् ॥ ४ ॥ अवनिवायुखवह्निजलादिभिःसविषयैःसगुणैश्चजगद्भवेत् ॥
यदितदाकथमद्यचतत्स्फुटंप्रभवतीतितवांबकलामृते ॥ ५ ॥ भवसिसर्वमिदंसचराचरंत्वमजविष्णुशिवाकृतिकल्पितम् ॥ विविधवेषविलासकुतू
हलैर्विरमसेरमसेऽबयथारुचि ॥ ६ ॥ सकललोकसिसृक्षुरहंहरिःकमलभूश्चभवामयदांऽबिके ॥ तवपदांबुजपांसुपरिग्रहंसमधिगम्यतदाननच
क्रिम ॥ ७ ॥ यदिदयार्द्रमनानसदांबिकेकथमहंविहितश्चतमोगुणः ॥ कमलजश्चरजोगुणसंभवःसुविहितःकिमुसत्त्वगुणोहरिः ॥ ८ ॥ यदिनतेविष
मामतिरंबिकेकथमिदंबहुधाविहितंजगत्॥ सचिवभूपतिभृत्यजनावृतंबहुधनैरधनैश्चसमाकुलम् ॥९॥ तवगुणास्त्रयएवसदाक्षमाःप्रकटनावनसंहरणेषुवै॥
हरिहरद्रुहिणाश्चक्रमात्त्वयाविरचितास्त्रिजगतांकिलकारणम् ॥ १० ॥

अस्मासुयत्कर्तृत्वंतत्तुत्वत्सृष्टपदार्थेष्वेवाकारांतरोत्पादकत्वंघटंप्रतिकुलालस्येवेत्याह॥सकललोकेति॥एतेवयंभवामजगत्कर्तारोभवाम ॥ कदा॥यदात्वत्पदरजोभूजलादिकंसमधिगम्यप्राप्य
तस्याकारविशेषंचाक्रिमकृतवंतस्तदेत्यर्थः॥इतिपूर्वकल्पीयकथास्मारिता॥७॥यदिदयार्द्रेति॥यदिदेवित्वंदयावतीनासि ॥ तदाप्रलयकालेसुषुप्तिमूर्च्छांगतेभ्योऽस्मभ्यंतत्तद्गुणोपाधिकंज्ञानयो
ग्यंदेहंकोदद्याद्यतोदेहोदत्तस्तस्माद्दयावतीत्वात्तवमय्यपिदयांकुर्विंतिभावः॥८॥ननुममसर्वेप्राणिनःसमाएवेतिकथंतान्विहायत्वदुपर्येवदयाकर्तव्येतिचेत्तत्राह॥यदिनतेइति ॥ यदितवविषमा
मतिर्नास्तिकिंतुसमैवतर्हिसर्वेप्राणिनःसमदुःखसुखाः किमितिनकृताविषमाश्चकृतास्तत्तत्प्राणिकृतकर्मवशात्तस्मात्तवापिजगत्कर्मवशाद्विषमामातिरस्त्येवेतिमय्यपिभक्तिप्रेमयुक्तेदयांकुर्विंति
भावः॥९॥ननुयुष्मत्पूर्वंजगन्मयाकेनसाधनेननिर्मितंतत्राह॥तवगुणाइति॥तवगुणत्रयमेवजगत्कर्तुंसमर्थमित्यर्थः॥तर्हिभवंतःकथंजगतांकारणमितिचेत्तत्राह॥ हरिहरेति॥ त्वत्सृष्टपदार्थानां
पंचमहाभूतानामाकारविशेषरूपाणांत्रिजगतांकारणंवयंत्वयारचिताः ॥ त्वत्सृष्टपदार्थेष्वहंकारादिषुजगदाकारविशेषोत्पादकत्वमेवास्माकंकारणत्वंनततोऽतिरिक्तमित्यर्थः ॥ १० ॥

यदित्वद्गुणानांकर्तृत्वंनस्यात्तदाह ॥ परिचितानीति ॥मयाहरिणाचविमानगतेनकमलजेनचएतैरस्माभिःपथिगतानिनवानिभुवनानिदृष्टानितानिकेनकृतानीतिकथय ॥नह्यस्माकंतत्कर्तृत्वंकिंतु त्वद्गुणानामेवेतिभावः ॥ ११ ॥ तस्मात्त्वमेवजगत्स्रष्ट्रीत्याह ॥ सृजसीति ॥ कथंजगदेकाकिनी सृजसीतितवलीलांनविद्मइतिभावः ॥ १२॥ भगवतीसान्निध्यंप्रार्थयते ॥जननीति ॥१३॥ ॥ १४ ॥ १५॥ परिचितंसेवितम् ॥१६ ॥ १७॥ एतादृशंत्वत्पदांबुजंयेनभजंतितेहतभाग्याइत्याह ॥तपसीति॥ विभवेऐश्वर्येतपोरूपेसत्यपिपराभवोमोक्षात्सकाशात्परिकल्पितोजातस्तेषा

परिचितानिमयाहरिणातथाकमलजेनविमानगतेनवै ॥ पथिगतैर्भुवनानिकृतानिवाकथयकेनभवानिनवानिच ॥ ११ ॥ सृजसिपासिजगज्जगदंबिकेस्व कलयाकियदिच्छसिनाशितुम् ॥ रमयसेस्वपतिंपुरुषंसदातवगतिंनहिविद्मवयंशिवे ॥ १२ ॥ जननिदेहिपदांबुजसेवनंयुवतिभावगतानपिनःसदा ॥ पुरुषतामधिगम्यपदांबुजाद्विरहिताःक्वलभेमसुखंस्फुटम् ॥ १३ ॥ नरुचिरस्तिममांबपदांबुजंतवविहायशिवेभुवनेष्वलम् ॥ निवसितुंनरदेहमवाप्यच त्रिभुवनस्यपतित्वमवाप्यवै ॥ १४ ॥ सुदतिनास्तिमनागपिमेरतिर्युवतिभावमवाप्यतवांतिके ॥ पुरुषताक्वसुखायभवत्यलंतवपदंनयदीक्षणगोचरः ॥ ॥ १५ ॥ त्रिभुवनेषुभवत्वियमंबिकेममसदैवहिकीर्तिरनाविला ॥ युवतिभावमवाप्यपदांबुजंपरिचितंतवसंसृतिनाशनम् ॥ १६ ॥ भुविविहायतवांतिकसेवनंकइहवांछतिराज्यमकंटकम् ॥ त्रुटिरसौकिलयातियुगात्मतांननिकटंयदितेंऽघ्रिसरोरुहम् ॥ १७ ॥ तपसियेनिरतामुनयोऽमलास्तवविहाय पदांबुजपूजनम् ॥ जननितेविधिनाकिलवंचिताःपरिभवोविभवेपरिकल्पितः ॥ १८ ॥ नतपसानदमेनसमाधिनानचतथाविहितैःक्रतुभिर्यथा ॥ तव पदाब्जपरागनिषेवणाद्भवतिमुक्तिरजेभवसागरात् ॥ १९ ॥ कुरुदयांदयसेयदिदेविमांकथयमंत्रमनाविलमद्भुतम् ॥ समभवंप्रजपन्सुखितोह्यहंसुविशदंच नवार्णमनुत्तमम् ॥ २० ॥ प्रथमजन्मनिचाधिगतोमयातदधुनानविभातिनवाक्षरः ॥ कथयमांमनुमद्यभवार्णवाज्जननितारयतारयतारके ॥२१॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तासातदादेवीशिवेनाद्भुततेजसा ॥ उच्चचारांबिकामंत्रंप्रस्फुटंचनवाक्षरम् ॥२२॥ तंगृहीत्वामहादेवःपरांमुदमवापह ॥ प्रणम्यचरणौदेव्यास्तत्रैवावस्थितःशिवः ॥ २३ ॥ जपन्नवाक्षरंमंत्रंकामदंमोक्षदंतथा ॥ बीजयुक्तंशुभोच्चारंशंकरस्तास्थिवांस्तदा ॥ २४ ॥

मित्यर्थः ॥ १८ ॥ तस्मान्नतपसेति ॥नकर्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेअमृतत्वमानशुरित्यादिश्रुतेः ॥ अहमेवस्वयमिदंवदामिजुष्टंदेवेभिरुतमानुषेभिः ॥यंकामयेतंतमुग्रंकृणोमितंब्रह्माणंतमृषिं तंसुमेधामितिश्रुतेश्च ॥ तवपदाब्जनिषेवणाद्यथामुक्तिःसाचझटितिभवतितथानकुत्रापीतिभावः ॥१९ ॥प्रजपन्सुखितःसमभवमित्यन्वयः ॥२०॥ननुनवार्णमंत्रोस्तीत्येवप्रथमतस्त्वयाकथंज्ञात मितिचेत्तत्राह ॥ प्रथमजन्मनीति ॥ पूर्वजन्मनिमयागुरोःसकाशादधिगतःप्राप्तःस्थितः ॥ सइहजन्मन्यधुनानविभातिविस्मृतत्वात्तथापिसंस्कारस्तुतिष्ठतितस्मात्स्मरणंजातमितिभावः ॥ नवाक्षरइति ॥ नवार्णश्चंडिकामंत्रइत्यर्थः ॥ तद्विधानंचनवमस्कंधांतिमाध्यायेवक्ष्यति ॥ अनेनचब्रह्मादीनांजीवत्वंस्पष्टमेवोक्तम् ॥२१॥२२॥२३॥ बीजयुक्तंवाक्कामममायायुक्तम् ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ नवेदाइति ॥ वेदास्त्वामेवंसर्वज्ञत्वादिविशिष्टांकलयितुंज्ञातुंपटवोनासन्इतिन किंतर्हिंपटवएव ॥ यतस्त्वांसकलजनधात्रीमविकलांक्षुद्रकर्मणियज्ञादिषुनोचुस्तदेतत्त्वन्महिमज्ञाना भावेसंभवतिकिं नैवसंभवाति तस्माज्जानतएवते ॥ ननुतर्हिंसर्वथानजानंतिमामतोनोचुरित्येवकिंनस्यात्तत्राह ॥ स्वाहाभूतेति ॥ यदित्वांसर्वथानजानंतितर्हित्वदेकदेशभूतशक्तिःस्वाहाभूता कथं सकलमखहोमेषुविहितातैस्तस्माज्जानतएवते ॥ अतएवतववेदैकवेद्यत्वमस्त्येव ॥ यतस्त्वंक्षुद्रकर्मणिनविहिताततएवत्वंसर्वज्ञासर्वोत्तराजाता नत्विंद्रादिक्षुद्रदेवगणपंक्तिस्थाजातेतिभावः ॥ २६ ॥ भक्त्यभिनिवेशात्स्वधन्यतांवर्णयति कर्ताहमितिश्लोकद्वयेन ॥ कर्ताहंधन्योस्मीत्याद्येताद्दशाभिमानेनकेवलगर्वाभिनिवेशान्मोहसागरेमग्नःस्थितः विलक्षणगुणाभावेऽभिमानस्य मूर्खधर्मत्वात् ॥२७॥यद्यप्येतावत्कालपर्यंतमेताद्दशःस्थितस्तथाप्यद्याहंधन्योऽस्मीतिवक्ता॥यथार्थवादनिपुणोयथार्थवक्ताजातोस्मिमहागुणलाभात्॥कोसौमहागुणस्तत्राह ॥तवपादपंकज

तंतथाऽवस्थितंदृष्ट्वाशंकरंलोकशंकरम् ॥ अवोचंतांमहामायांसंस्थितोऽहंपदांतिके ॥ २५ ॥ नवेदास्त्वामेवंकलयितुमिहासन्नपटवोयतस्तेनोचुस्त्वांस कलजनधात्रीमविकलाम् ॥ स्वाहाभूतादेवीसकलमखहोमेषुविहितातदात्वंसर्वज्ञाजननिखलुजातात्रिभुवने ॥ २६ ॥ कर्ताऽहंप्रकरोमिसर्वमखिलंब्रह्मांड मत्यद्भुतंकोऽन्योस्तीहचराचरेत्रिभुवनेमत्तःसमर्थःपुमान् ॥ धन्योस्म्यत्रनसंशयःकिलयदाब्रह्मास्मिलोकातिगोमग्नोऽहंभवसागरेप्रविततेगर्वाभिवेशादिति ॥ २७॥ अद्याहंतवपादपंकजपरागादानगर्वेणवैधन्योऽस्मीतियथार्थवादनिपुणोजातःप्रसादाच्चते॥ याचेत्वांभवभीतिनाशचतुरांमुक्तिप्रदांचेश्वरींहित्वामो हकृतंमहार्तिनिगडंत्वद्भक्तियुक्तंकुरु ॥२८॥ अतोऽहंचजातोविमुक्तःकथंस्यांसरोजादमेयात्त्वदाविष्कृताद्वै॥तवाज्ञाकरःकिंकरोऽस्मीतिनूनंशिवेपाहिमांमो हमग्नंभवाब्धौ ॥ २९ ॥ नजानंतियेमानवास्तेवदंतिप्रभुंमांतवाद्यंचरित्रंपवित्रम्॥यजंतीहयेयाजकाःस्वर्गकामानतेतेप्रभावंविदंत्येवकामम् ॥ ३० ॥ त्व यानिर्मितोऽहंविधित्वेविहारंविकर्तुंचतुर्धाविधायादिसर्गम् ॥ अहंवेद्मिकोऽन्योविवेदादिमायेक्षमस्वापराधंत्वहंकारजंमे ॥ ३१ ॥

परागस्यादानंग्रहणंतस्ययोगर्वःसएवमहान्गुणस्तेन॥अनेनचभक्तिनिर्भरोदर्शितः ॥यतएताद्दशीभक्तिर्निर्गुणस्यापिदुराचारवतोमहत्त्वप्रदा तस्मान्महार्तिनिगडंहित्वात्वद्भक्तियुक्तंकुरुइत्येव प्रार्थनाममेतिभावः ॥ २८॥ अतइति॥हेशिवेत्वदाविष्कृतात्सरोजादहंजातःकथंमुक्तःस्यामितिचिंतयायुक्तस्तवाज्ञाकरःकिंकरोस्मीतिनूनंमांनिश्चित्यभवाब्धौमोहेनाविवेकेनमग्नंमामतोभक्ति प्रदानेनपाहिरक्षय ॥ २९ ॥ येतवाद्यंपवित्रंचरित्रंजगत्सर्जनादिरूपंनजानंतितेमांप्रभुंवदंति ॥ तथायेयाजकाःस्वर्गकामास्तेपितेप्रभावंनजानंति॥यतोमोक्षार्थंत्वामनाराध्यस्वर्गार्थमिंद्रादिदे वानेवयथेष्टंयजंतिमोहिताएवतवमाययैतेइतिभावः ॥ तदुक्तंब्रह्मांडपुराणे॥अश्रुतासःश्रुतासश्चयज्वानोयेप्ययज्वनः॥स्वर्यंतोनाप्यपेक्षंतेइंद्रमाग्निंचयेविदुः ॥ सिकताइवसंयंतिरश्मिभिःसमुदी रिताः॥अस्माल्लोकादमुष्माच्चेत्याहचारण्यकश्रुतिरिति ॥ ३० ॥ त्वयेति ॥ विहारंसंसारसर्जनादिरूपंविशेषेणकर्तुमहंविधित्वेविधित्वपदव्यांत्वयानिर्मितउत्पादितःसन्नप्यादिसर्गंचतुर्धाऽ डजस्वेदजजरायुजोद्भिज्जादिरूपेणाविधायाहंकारादहमेववेद्मिसर्वं मत्तःकोन्योविवेदेतिवृत्तिमान्जातस्तदहंकारजमपराधंक्षमस्व॥नहित्वयानिर्मितस्यैवमपराधोयुक्तइतिभावः ॥ ३१ ॥

श्रमामिति॥मिषेणापिव्याजेनापियन्नामश्रीदेव्याःसमुच्चारितंजातुकदाचिदपिननिरंतरंतथापितन्नामोच्चारितंमोक्षप्रदंभवति ॥ इत्थंसतिमोक्षार्थंयेऽष्टांगयोगादिसाधनश्रमंकुर्वंतितेमूढाएव ॥
तदुक्तंमहाकालसंहितायाम् ॥ सहेलंवासलीलंवायस्याःस्मरणमात्रतः॥करामलकवन्मुक्तिस्तांनसेवेतकोजनइति॥३२॥विचारेपरेइति।यथायोगिनोमूढाएवंसांख्याअपिमूढाएवेत्याह ॥विचारे
इति ॥ तत्त्वसंख्याविधानेतत्त्वसंख्याविधानवतिविचारेपदेस्थानेमोहिताएतेभवाब्धौकिंनमूढाअपितुमूढाएव॥यतःसंसारमुक्तिप्रदात्वमेवासि ततस्त्वन्नामाविहायतस्मिन्पदेमोहितामूढाः कथं
नस्युरित्यर्थः॥३३॥अस्तुमूढानामियंवार्तापूर्णज्ञानिनस्तुत्वयिप्रेम्णोऽतिशयात्त्वन्नामकदापिनत्यजंतीत्याह॥परंतत्त्वेति ॥आद्यैर्हरिहरादिभिर्जनैर्यैःपरंतत्त्वज्ञानमनुभूतंतेऽपिकिंनिमेषार्धमपि

श्रमंयेऽष्टधायोगमार्गेप्रवृत्ताःप्रकुर्वंतिमूढाःसमाधौस्थितवै ॥ नजानंतितेनाममोक्षप्रदंवासमुच्चारितंजातुमातर्मिषेण ॥ ३२ ॥ विचारेपरेतत्त्वसंख्यावि
धानेपदेमोहितानामतेसंविहाय ॥ नकिंतेविमूढाभवाब्धौभवानित्वमेवासिसंसारमुक्तिप्रदावै ॥ ३३ ॥ परंतत्त्वविज्ञानमाद्यैर्जनैर्यैरजेचानुभूतंत्यजंत्येव
तेकिम् ॥ निमेषार्धमात्रंपवित्रंचरित्रंशिवाचांबिकाशक्तिरीशेतिनाम ॥ ३४ ॥ नकिंत्वंसमर्थाऽसिविश्वंविधातुंदृशैवाशुसर्वंचतुर्धाविभक्तम् ॥ विनोदार्थमेवं
विधिंमांविधायादिसर्गेकिलेदंकरोषीतिकामम् ॥ ३५ ॥ हरिःपालकःकिंत्वयाऽसौमधोर्वातथाकैटभाद्रक्षितःसिंधुमध्ये ॥ हरःसंहृतःकिंत्वयासौनकाले
कथंमेभ्रुवोर्मध्यदेशात्सजातः ॥ ३६ ॥ नतेजन्मकुत्रापिदृष्टंश्रुतंवाकुतःसंभवस्तेनकोपीहवेद ॥ किलाद्यासिशक्तिस्त्वमेकाभवानिस्वतंत्रैःसमस्तैरतोबो
धिताऽसि ॥ ३७ ॥ त्वयासंयुतोऽहंविकर्तुंसमर्थोहरिस्त्रातुमंबत्वयासंयुतश्च ॥ हरःसंप्रहर्तुंत्वयैवेहयुक्तःक्षमानाद्यसर्वेत्वयाविप्रयुक्ताः ॥ ३८ ॥ यथा
ऽहंहरिःशंकरःकिंतथाऽन्येनजातानसंतीहनोवाभविष्यन् ॥ नमुह्यंतिकेऽस्मिंस्तवात्यंतचित्रेविनोदेविवादास्पदेऽल्पाशयानाम् ॥ ३९ ॥ अकर्तागुणस्प
ष्टएवाद्यदेवोनिरीहोनुपाधिःसदेवाकलश्च ॥ तथापीश्वरस्तेवितीर्णंविनोदंसुसंपश्यतीत्याहुरेवंविधिज्ञाः ॥ ४० ॥

शिवाचांबिकाशक्तिरीशेतिनामत्यजंतिनैवत्यजंतीत्यर्थः॥तदुक्तंभुवनेशीसंहितायाम्॥आत्मानुभूतिनिष्णाताद्वैतभावविवर्जिताः॥तेऽपिप्रेम्णाभजंत्येनामित्थंसर्वोत्तमाशिवेति ॥ ३४ ॥ ३५॥
हरिःपालकइति॥यःसिंधुमध्येत्वयामधोर्वाकैटभाद्वारक्षितोहरिरसौजगतःपालकःकिंभवति नैवभवतीत्यर्थः॥यःस्वरक्षणेसमर्थोनसकथमन्यपालनेसमर्थःस्यादितिभावः ॥तथासर्वसंहारकोयदि
हरस्तर्हित्वयासौकिंकालेप्रलयकालेसंहृतोनाशितः यदिननाशितस्तर्हिकथंमेभ्रुवोर्मध्यदेशात्सजातस्तस्मात्सोऽपिसर्वसंहारकोन ॥ नहिसर्वसंहारकमन्यःसंहरेत्तस्मान्मुख्यासृष्टिस्थितिसंहार
कर्त्रीत्वमेवासीतिभावः॥३६॥स्वतंत्रैर्वेदैरित्यर्थः॥३७॥त्वयाविप्रयुक्तावियुक्ताःक्षमानेत्यन्वयः॥३८॥अल्पाशयानामल्पबुद्धीनांविवादास्पदेसद्वाऽसद्वेत्यादिविकल्पास्पदे ॥ ३९ ॥ निर्गुणोऽ
पीश्वरस्तवविनोदंसंपश्यतीतिविधिज्ञाःशास्त्रज्ञावदंतीत्यन्वयः॥एतादृशीत्वंमहाचमत्कारकर्त्री॥यस्याश्चमत्कृतिंनिरीहोऽपीश्वरोवेदितुमिच्छतीति ॥ ४० ॥

इत्थंदेवींस्तुत्वास्वमनासिस्थितांशंकांदूरीकर्तुंपृच्छति ॥ दृष्टादृष्टविभेदेऽस्मिन्निति ॥ दृष्टादृष्टयोर्मूर्तामूर्तयोर्विभेदोयस्मिन्संसारेदृश्यादृश्यराशिद्वयात्मकेइत्यर्थः ॥ तस्मिन्संसारेत्वत्तःप्रागाधारभूतस्तवपरःपुमान्भवति ॥ आधाराधेययोःपूर्वापरीभावस्यलोकदृष्टत्वोक्तत्वात् ॥ नतुवास्तविकःपूर्वापरीभावः उभयोरप्यनादित्वस्यवेदसिद्धत्वात् ॥ तथाचैकात्वंसचैकइतितत्त्वद्वयंसिद्धम् ॥ अनेनतत्त्वद्वयेनैवसर्वप्रपंचनिर्वाहेतृतीयस्योपयोगाभावान्नान्यःकोपितृतीयोस्ति ॥ इत्थंप्रमेयेपदार्थेश्रुत्यायुक्त्यालाघवेनचविचारितेपदार्थद्वयमेवसिध्यति ॥ अविचारितेतुमतांतरेऽनेकानितत्त्वानिजातान्येवेतितदुपयोगाभावः ॥ ४१ ॥ तत्रैकमेवाद्वितीयंब्रह्म नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतिवाक्यंकदापिमिथ्यानैवकल्पनीयम् ॥ सर्वप्रमाणमूर्धन्यत्वात् ॥ तत्रैवंसतिपदा

दृष्टादृष्टविभेदेऽस्मिन्प्राक्त्वत्तोवैपुमान्परः ॥ नान्यःकोऽपितृतीयोऽस्तिप्रमेयेसुविचारिते ॥ ४१ ॥ नमिथ्यावेदवाक्यंवैकल्पनीयंकदाचन ॥ विरोधोऽयंमयाऽत्यंतंहृदयेतुविशंकितः ॥ ४२ ॥ एकमेवाद्वितीयंयद्ब्रह्मवेदावदंतिवै ॥ साकिंत्वंवाप्यसौवाकिंसंदेहंविनिवर्तय ॥ ४३ ॥ निःसंशयंनमेचेतःप्रभवत्यविशंकितम् ॥ द्वित्वैकत्वविचारेऽस्मिन्निमग्नंक्षुल्लकंमनः ॥ ४४ ॥ स्वमुखेनापिसंदेहंछेत्तुमर्हसिमामकम् ॥ पुण्ययोगाच्चमेप्राप्तासंगतिस्तवपादयोः ॥ ४५ ॥ पुमान्नुसित्वंस्त्रीवाऽसिविदावस्तरतोमम ॥ ज्ञात्वाऽहंपरमांशक्तिंमुक्तःस्यांभवसागरात् ॥ ४६ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायां तृतीयस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥५॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इतिपृष्टामयादेवीविनयावनतेनच ॥ उवाचवचनंश्लक्ष्णमाद्याभगवतीहिसा ॥१॥

र्थद्वयमनुभवेनभासतेश्रुतिस्त्वद्वैतंवक्ति ॥ तस्माच्छ्रुत्यनुभवयोर्महान्विरोधोमयाहृदयेविशंकितस्तर्कितइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ तत्रश्रुतिप्रामाण्यादात्मव्यतिरिक्तस्यमिथ्यात्वंवक्तव्यंतदाकिंत्वमात्मरूपास्युतासौपुरुषइतिसंदेहंविनिवर्तय ॥ मिथ्यापदार्थभजनेश्रद्धायाअजायमानत्वादितिनिर्णयआवश्यकइतिभावः ॥ ४३ ॥ द्वित्वैकत्वेति ॥ द्वैतंसत्यंवाऽद्वैतंसत्यंवेतिविचारेइत्यर्थः ॥ ४४ ॥ स्वमुखेनापिस्वमुखेनैवेत्यर्थः ॥ बहुपुण्ययोगेनतवपादयोःसंगतिर्लब्धाऽस्तिततएतादृशंरहस्यमेवप्रष्टव्यमितिभावः ॥ ४५ ॥ येनज्ञानेनत्वांपरमांशक्तिंज्ञात्वाभवसागरान्मुक्तःस्यामित्यर्थः ॥ ॥ ४६ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ पंचाशीतिमहापद्यैरर्धश्लोकाधिकैरथ ॥ श्रीदेव्याउपदेशश्चब्रह्मणेकृतईर्यते ॥ १ ॥ ब्रह्मप्रश्नोत्तरंश्रीदेवीनिजरूपोपदेशंचकारेत्याह ॥ इतिपृष्टेति ॥ १ ॥

सदैकत्वमिति ॥ यत्त्वयोक्तमद्वैतंसत्यंचेद्द्वैतस्यमिथ्यात्वाद्द्वैतांतर्गतएवमायादिपदार्थःसंभवतीतिमिथ्यापदार्थभजनेश्रद्धानजायतइतित्वंब्रह्मरूपिण्यसिवाततोभिन्नाऽसिचेति तत्रैतदुच्यते ॥ स
त्यमद्वैतमेवतथाप्यद्वैतरूपाद्ब्रह्मणोनाहंभिन्नाऽस्मिशक्तेश्चशक्ताव्यतिरेकात्॥अग्न्यादिशक्तीनामग्न्यव्यतिरेकेणादर्शनात्॥द्विविधंहिशक्तिरूपंकार्यंकारणंच ॥तत्रकार्यरूपमावरणविक्षेपादिरूपं
तत्तुशक्तिमद्रूपात्पृथगेवभासते॥अहमज्ञोहंसुखीदुःखीचेत्याद्यनुभवात् ॥ अग्निरूपाद्भिन्नत्वेनभासमानदाहस्फोटादिशक्तिकार्यवत् ॥ यच्चकारणभूतंमहामायारूपंनतच्छक्तिमतोब्रह्मणःपृथगव
भासतेअग्नेर्दाहादिकार्यभिन्नदाहादिकार्यजनकशक्तेर्भेदेनादर्शनात्स्वात्मन्यावरणविक्षेपभिन्नावरणविक्षेपजनकमहामायाशक्तेरनुभवाच्च ॥तस्याःसद्भावेतर्हिकिंप्रमाणमितिचेत्तदावरणविक्षेपरू
पकार्यान्यथानुपपत्तिःश्रुत्यादिकंचेतिब्रूमः॥तत्रैवंसति यथाग्नौहोमेग्निशक्तयांहोमोऽर्थसिद्धोयथावाऽग्निशक्तौहोमेऽग्नौहोमोऽर्थसिद्धएवंब्रह्मोपासनायामपिममोपासनार्थादेवसिद्धाममोपासनाया
मपिब्रह्मोपासनार्थादेवसिद्धा॥तथाचोभयत्रमायोपासनायांब्रह्मोपासनायांचमायाविशिष्टब्रह्मरूपमेवोपास्यंभवति॥तथाचममोभयात्मकत्वादेकस्यभागस्यमायारूपस्यममिथ्यात्वेऽपिद्विती
यभागस्यब्रह्मरूपस्यममसत्यत्वान्नाद्वैतश्रुतिविरोधोनवोपासनायामश्रद्धास्यात्॥अयंतुभ्रमःसर्वेषाम् ॥ मायोपासनामायायाएवब्रह्मोपासनाब्रह्मणएवेति॥तस्मात्केवलमायायाःकारणभूताया

देव्युवाच ॥ सदैकत्वंनभेदोऽस्तिसर्वदैवममास्यच ॥ योऽसौसाहमहंयोऽसौभेदोऽस्तिमतिविभ्रमात् ॥ २ ॥ आवयोरंतरंसूक्ष्मंयोवेदमतिमान्हिसः ॥ वि
मुक्तःसतुसंसारान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ३ ॥ एकमेवाद्वितीयंवैब्रह्मनित्यंसनातनम् ॥ द्वैतभावंपुनर्यातिकालउत्पित्सुसंज्ञके ॥ ४ ॥ यथादीपस्तथोपा
धियोगात्संजायतेद्विधा ॥ छायेवादर्शमध्येवाप्रतिबिंबंतथाऽऽवयोः ॥ ५ ॥

ब्रह्मानधिष्ठितायाउपास्यत्वासंभवेनमायाविशिष्टंब्रह्मैवसर्वेषामुपास्यमिति ॥ तदेवचममुख्यंस्वरूपमितिनकश्चिद्दोषलेशइति ॥ इदंसर्वमुपोद्घातेएवस्पष्टीकृतंतदेतत्सर्वंमनसिनिधायश्रीदे
व्युवाच ॥ सदैकत्वमिति॥ तदुक्तं पावकस्योष्णतेवेयमुष्णांशोरिवदीधितिः ॥ चंद्रस्यचांद्रिकेवेयंशिवस्यसहजाध्रुवेति ॥ योऽसौपरमात्मासएवाहमस्मि अहंयास्मिसएवयोऽसौपरमात्मासोऽ
स्ति ॥ शक्तिशक्तिमतोरभेदात्॥मतिविभ्रमादिति ॥ शक्तिःशक्तिमतोभिन्नेतिभेदोभ्रममूलकएवेत्यर्थः ॥२॥ आवयोःशक्तिशक्तिमतोरंतरंभेदः ॥ कार्यरूपेणशक्तिःशक्ताद्भिन्नेतिरूपस्तंयो
वेदअर्थात्कारणशक्तिरूपस्यब्रह्मणासहाऽभेदंयोवेद सपुरुषोमायाशक्तिज्ञानसमयेएवतदाभिन्नब्रह्मज्ञानवान्सन्ज्ञानसमयेएवविमुक्तःसन्नपिदेहांतेसंसारान्मुच्यते॥विदेहकैवल्यंप्राप्नोतीत्यर्थः॥
यद्वाऽऽवयोरंतरंनास्त्येवभेदोनस्वरूपतोभेदस्तंयोवेदेतिसमानार्थम् ॥३॥ यद्येकमेवब्रह्मतर्हीदंद्वैतंकस्मादागतमितिचेत्तत्राह ॥ एकमेवेति ॥कालेउत्पित्सुसंज्ञकेउत्पादनेच्छावतिकालेसृष्टिकालेइ
त्यर्थः ॥ ४ ॥ यथादीपइति॥यथादीपएकःसन्नप्युपाधियोगादनेकधाभवति ॥ तथामायातत्कार्योपाधिभेदादात्मैकोऽपिद्विधाऽनेकदृश्यादृश्यकोटिभेदेनद्विधाभवति॥ यथामुखमेकमप्युपा
धिदर्पणभेदात्प्रतिबिंबरूपेणबहुधाभवतियथावापुरुषस्यछायोपाधिभेदादनेकधाभवति तथैवावयोःप्रतिबिंबंमायाकार्यांतःकरणरूपोपाधिष्वनेकधाभवति ॥ ५ ॥

किमर्थमयंभेदोभवतितत्राह ॥ सर्गार्थमिति ॥ अयंभावः ॥ नियतकालपरिपाकानांकर्मणांमध्येपरिपक्वानामुपभोगेनक्षयादितरेषांचापरिपक्वानांभोगासंभवेनतदर्थायाःसृष्टेरनुपयोगात्प्रा
कृतः प्रलयो भवति तस्मिन्प्रलयेसर्वंजगद्बीजरूपेणमायायांलीनंभवति मायाचग्रस्तसमस्तप्रपंचाब्रह्माभेदेनतिष्ठति ॥ तदानिस्तरंगसमुद्रकल्पंब्रह्मनिरीहंतथैवतिष्ठति यदधिकृत्योच्यते॥
नासदासीन्नोसदासीत्तदानींनासीद्रजोनोव्योमापरोयदित्यादि तुच्छयेनाभ्वपिहितामित्यंतम् ॥ परिपक्वेषुतुकर्मसुतत्तत्कालकर्मवशात्क्षेत्रस्थंबीजंयथोच्छूनंभवति तथैवाद्वैतंनिरीहंब्रह्मापि
कालकर्मवशादुच्छूनंभवति ॥ पश्चादंकुरस्ततःशाखास्ताभ्यःपत्राणि ततःपुष्पं ततःफलमेवमेवक्षेत्रबीजवदत्रापिमायाबीजादंकुरादिकंजायते ॥ सचोच्छूनतादिपरिणामोमायायाएवन
ब्रह्मणस्तस्यनिरवयवत्वान्मायायाश्चसावयवत्वात्परिणामेसावयववस्तुनएवापेक्षणात् ॥ ब्रह्मतुविवर्तोपादानं तद्भिनामायायाःसत्तास्फूर्त्योरभावेनपरिणामायोगात् ॥ तथाचमायायांतत्का

भेदउत्पत्तिकालेवैसर्गार्थंप्रभवत्यज ॥ दृश्यादृश्यविभेदोऽयंद्वैविध्येसतिसर्वथा ॥ ६ ॥ नाहंस्त्रीनपुमांश्चाहंनक्लीबंसर्गसंक्षये॥सर्गेसतिविभेदःस्यात्कल्पितो
ऽयंधियापुनः ॥ ७ ॥ अहंबुद्धिरहंश्रीश्चधृतिःकीर्त्तिः स्मृतिस्तथा ॥ श्रद्धामेधादयालज्जाक्षुधातृष्णातथाक्षमा॥८॥ कांतिःशांतिःपिपासाचनिद्रातंद्राजरा
ऽजरा ॥ विद्याविद्यास्पृहावांछाशक्तिश्चाशक्तिरेवच ॥ ९ ॥ वसामज्जाचत्वक्चाहंदृष्टिर्वागनृतानृता ॥ परामध्याचपश्यंतीनाड्योऽहंविविधाश्चयाः ॥
॥ १० ॥ किंनाहंपश्यसंसारेमद्वियुक्तंकिमस्तिहि ॥ सर्वमेवाहमित्येवंनिश्चयंविद्धिपद्मज ॥ ११ ॥ एतैर्मेनिश्चितैरूपैर्विहीनंकिंवदस्वमे ॥ तस्मादहंवि
धेचास्मिन्सर्गेवैविततोऽभवम् ॥ १२ ॥ नूनंसर्वेषुदेवेषुनानानामधराह्यहम् ॥ भवामिशक्तिरूपेणकरोमिचपराक्रमम् ॥ १३ ॥ गौरीब्राह्मीतथारौद्रीवा
राहीवैष्णवीशिवा ॥ वारुणीचाथकौबेरीनारसिंहीचवासवी ॥ १४ ॥ उत्पन्नेषुसमस्तेषुकार्येषुप्रविशामितान् ॥ करोमिसर्वकार्याणिनिमित्तंतंविधायवै
॥ १५ ॥ जलेशीतंतथावह्नावौष्ण्यंज्योतिर्दिवाकरे ॥ निशानाथेहिमाकामंप्रभवामियथातथा ॥ १६ ॥ मयात्यक्तंविधेनूनंस्पंदितंनक्षमंभवेत्॥जीवजा
तंचसंसारेनिश्चयोऽयंब्रुवेत्वयि ॥ १७ ॥ अशक्तःशंकरोहंतुंदैत्यान्किलमयोज्झितः ॥ शक्तिहीनंनरंब्रूतेलोकश्चैवातिदुर्बलम् ॥ १८ ॥

येचब्रह्मणोनुस्यूतत्वाद्यावंतोमायाभेदास्तावंतएवब्रह्मणोभेदाःसर्गार्थंजाताइति॥यदैवंजातंतदाद्वैविध्येसतिदृश्यादृश्यभेदोऽपिसर्वथाजातः।६।तथाचाहंमायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्येवनपुरुषरूपा
क्लीबरूपावानवास्त्रीरूपेत्याह॥नाहंस्त्रीति॥सर्वसंक्षयेप्रलयेइदंकिमपिनास्तिअहंपुरुषोवास्त्रीवेति पुनःसर्गेसतिजीवानुग्रहार्थमयंभेदोमयाधियास्ववृत्त्यात्मिकयाकल्पितः ॥ ७॥ भेदानामानंत्ये
प्युदाहरणार्थंकांश्चिद्भेदानाह ॥ अहंबुद्धिरिति॥८॥९॥१०॥सर्वमेवाहमिति एकोहंबहुस्यांप्रजायेय इंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतइतिश्रुतेर्मायाविशिष्टंब्रह्मैवसर्वाकारेणभासतइतिमद्वियुक्तंवस्तु
किमस्ति नैवास्तीत्यर्थः ॥ यदिस्यात र्हितद्वंध्यापुत्रोपममसदेवस्यादिति ॥ ११ ॥ विततान्व्यापिका ॥१२॥१३॥ १४ ॥ प्रविशामितानिति ॥ तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिश्रुतेः ॥ तान्
पदार्थानित्यर्थः॥अनेनचांतर्यामित्वंभगवत्यास्वस्योक्तम्॥निमित्तंतमिति॥सकरोतीतितंपुरुषंनिमित्तमात्रंविधायाहमेवसर्वंकरोमीत्यर्थः॥१५॥ हिमाशीतलाचंद्रिकेत्यर्थः ॥१६॥१७॥१८॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ यदिच्छामीति ॥ यद्यदिच्छामि तत्तत्सर्वं स्वातंत्र्येण करोमि न मत्तोन्यः कोप्यस्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥ ननु यदि त्वमेव सर्वस्वरूपा तर्हि तवाने रंतरं विद्यमानत्वात्सर्वप्रपंचस्यापि विद्यमानताऽस्त्येवेति जगन्मयोत्पाद्यते इति तव वचनं न संगच्छेत ॥ अथ च यदि त्वत्सकाशात्त्वत्तोऽतिरिक्तमेव जगदपूर्वं उत्पद्यत इति मतम् तदा त्वं सर्वरूपा सीति वचनं न संगच्छेतेति शंकां निराकर्तुमाह ॥ तत्त्वानां चैवेति ॥ हे ब्रह्मन् सर्वेषां तत्त्वानामसतां भाव संदेह उत्पत्ति संदेहः कदापि नैव कर्तव्यः ॥ असत उत्पत्त्याद्याश्रयत्वायोगात् ॥ नह्यस न्वंध्यापुत्र उत्पत्त्याद्याश्रयो भवति ॥ किंतु सद्रूपेण सतां विद्यमानानामेव तत्त्वानामुत्पत्तिरिति जानीहि ॥ २६ ॥ ननु तर्हि सतां विद्यमानानां तत्त्वानामुत्पत्त्याद्याश्रयत्वमपि न संभवतीति चेदावि र्भावतिरोभावावेव सत्कार्यवादे उत्पत्तिप्रलयौ नान्याविति आह ॥ कदाचिदिति ॥ यथा विद्यमानस्यैव घटस्य मृत्पिंडेष्वभावः प्रागभाव आविर्भावजनकः ॥ यथा वा कपालेषु घटादेर्विद्यमानस्यैवा

रुद्रहीनं विष्णुहीनं न वदंति जनाः किल ॥ शक्तिहीनं यथा सर्वे प्रवदंति नराधमम् ॥ १९ ॥ पतितः स्खलितो भीतः शांतः शत्रुवशंगतः ॥ अशक्तः प्रोच्यते लोके ना रुद्रः कोपि कथ्यते ॥ २० ॥ तद्विद्धि कारणं शक्तिर्यया त्वं च सिसृक्षसि ॥ भविता च यदा युक्तः शक्त्या कर्तासि तदाऽखिलम् ॥ २१ ॥ तथा हरिस्तथा शंभुस्तथेंद्रोऽथ विभावसुः ॥ शशी सूर्यो यमस्त्वष्टा वरुणः पवनस्तथा ॥ २२ ॥ धरा स्थिरा तदा धर्तुं शक्तियुक्ता यदा भवेत् ॥ अन्यथा चेदशक्ता स्यात्परमाणोश्च धारणे ॥ २३ ॥ तथा शेषस्तथा कूर्मो येऽन्ये सर्वे च दिग्गजाः ॥ मद्युक्ता वै समर्थाश्च स्वानि कार्याणि साधितुम् ॥ २४ ॥ जलं पिबामि सकलं संहरामि विभावसुम् ॥ पवनं स्तंभयाम्यद्य यदिच्छामि तथाचरम् ॥ २५ ॥ तत्त्वानां चैव सर्वेषां कदापि कमलोद्भव ॥ असतां भावसंदेहः कर्तव्यो न कदाचन ॥ २६ ॥ कदाचित्प्रागभावः स्यात्प्रध्वंसाभाव एव वा ॥ मृत्पिंडेषु कपालेषु घटाभावो यथा तथा ॥ २७ ॥ अद्यात्र पृथिवी नास्ति क्व गतेति विचारणे ॥ संजाता इति विज्ञेया अस्यास्तु परमाणवः ॥ २८ ॥ शाश्वतं क्षणिकं शून्यं नित्यानित्यं सकर्तृकम् ॥ अहंकाराग्रिमं चैव सप्तभेदैर्विवक्षितम् ॥ २९ ॥ गृहाणाज महत्तत्त्वमहंकारस्तदुद्भवः ॥ ततः सर्वाणि भूतानि रचयस्व यथा पुरा ॥ ३० ॥ व्रजंतु स्वानि धिष्ण्यानि विरच्य निवसंतु वः ॥ स्वानि स्वानि च कार्याणि कुर्वंतु दैवभाविताः ॥ ३१ ॥

भावः प्रध्वंसाभावस्तिरोभावजनकः ॥ तथैव कारणात्मना विद्यमानानां तत्त्वानामाविर्भावतिरोभावावेवोत्पत्तिप्रलयौ नान्याविति नसत्कारणवादे सर्वात्मत्वमव्याहतमिति भावः ॥ २७ ॥ अत्र सत्कार्यवादेऽनुभवमाह ॥ अद्यात्रेति ॥ अद्यात्र पृथिवी घटरूपा नास्ति ध्वंसे सति सा क्व गतेति विचारणे सति लोका अस्या घटरूपायाः पृथिव्याः परमाणवो जाता इति वदंति ॥ तथा च परमाणुरूपेण घटस्य विद्यमानताऽस्त्येवेति लोकसिद्ध एव सत्कार्यवाद इति ॥ २८ ॥ इत्थं भगवत्युपदिश्याज्ञापयति ॥ शाश्वतामिति ॥ शाश्वतमित्यादिपरस्परविरुद्धविशेषणैर्महत्तत्त्वस्यापि मायाजन्यत्वादनिर्वचनीयत्वं सूचितम् ॥ अहंकारस्याग्रे प्रथमतो भवं सप्तभेदैर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्तेत्येवंरूपैर्भेदैर्विवक्षितम् ॥ महत्तत्त्वादेरन्येषां तत्वानां सत्त्वात्स्वस्यापि स्वांतर्भावविवक्षया सप्ततोक्तिः ॥ २९ ॥ ३० ॥ इतः परमस्मात्स्थानाद्भवंतो व्रजंतु निर्गत्य चेदं कुर्वंत्वित्याह ॥ व्रजंत्विति ॥ दैवभाविताः प्रारब्धेनोत्पादिताः ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ वीजान्महत्तत्त्वात् ॥३५॥ तस्मिन्वीजेकिंकिमस्तितत्राह॥लिंगेति॥लिंगशरीराणिकर्मजीवसहितानिसंतितानियथापुरापूर्ववत्पृथक्कुरु॥३६॥सामग्र्यंतरमाह ॥ कालकर्मस्वभावाख्यैःकारणैरिति ॥ एभिःकारणैःस्वभावभूताःस्वगुणाःसत्वादयःशब्दादयश्चतैश्चयुक्तंपूर्ववत्कुर्वित्यर्थः ॥ योयस्यगुणोयद्यस्यप्रारब्धंयोयस्यफलभोगस्यकालोयोयस्यस्व

गृहाणेमांविधेशक्तिंसुरूपांचारुहासिनीम् ॥ महासरस्वतींनाम्नारजोगुणयुतांवराम् ॥ ३२ ॥ श्वेतांवरधरांदिव्यांदिव्यभूषणभूषिताम् ॥ वरासनसमारूढांक्रीडार्थंसहचारिणीम् ॥ ३३ ॥ एषासहचरीनित्यंभविष्यतिवरांगना ॥ माऽवमंस्थाविभूतिंमेमत्वापूज्यतमांप्रियाम् ॥ ३४ ॥ गच्छत्वमनयासार्धंसत्यलोकंवताशुवै ॥ वीजाच्चतुर्विधंसर्वंसमुत्पादयसांप्रतम् ॥ ३५ ॥ लिंगकोशाश्चजीवैस्तैःसहिताःकर्मभिस्तथा ॥ वर्ततेसंस्थिताःकालेतान्कुरुत्वंयथापुरा ॥ ३६ ॥ कालकर्मस्वभावाख्यैःकारणैःसकलंजगत् ॥ स्वभावस्वगुणैर्युक्तंपूर्ववत्सचराचरम् ॥ ३७ ॥ माननीयस्त्वयाविष्णुःपूजनीयश्चसर्वदा ॥ सत्त्वगुणप्रधानत्वादधिकःसर्वतःसदा ॥ ३८ ॥ यदायदाहिकार्यंवैभविष्यतिदुरत्ययम् ॥ करिष्यतिपृथिव्यांवैअवतारंतदाहरिः ॥ ३९ ॥ तिर्यग्योनावथान्यत्रमानुषींतनुमाश्रितः ॥ दानवानांविनाशंवैकरिष्यतिजनार्दनः ॥ ४० ॥ भवोऽयंतेसहायश्चभविष्यतिमहाबलः ॥ समुत्पाद्यसुरान्सर्वान्विहरस्वयथासुखम् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यानानायज्ञैःसदक्षिणैः ॥ यजिष्यंतिविधानेनसर्वान्वःसुसमाहिताः ॥ ४२ ॥ मन्नामोच्चारणात्सर्वेमखेषुसकलेषुच ॥ सदातृप्ताश्चसंतुष्टाभविष्यध्वंसुराःकिल ॥ ४३ ॥ शिवश्चमाननीयोवैसर्वथायत्तमोगुणः ॥ यज्ञकार्येषुसर्वेषुपूजनीयःप्रयत्नतः ॥ ४४ ॥ यदापुनःसुराणांवैभयंदैत्याद्भविष्यति ॥ शक्तयोमेतदोत्पन्नाहरिष्यंतिसुविग्रहाः ॥ ४५ ॥ वाराहीवैष्णवीगौरीनारसिंहीसदाशिवा ॥ एताश्चान्याश्चकार्याणिकुरुत्वंकमलोद्भव ॥ ४६ ॥ नवाक्षरमिमंमंत्रंवीजध्यानयुतंसदा ॥ जपन्सर्वाणिकार्याणिकुरुत्वंकमलोद्भव ॥ ४७ ॥ मंत्राणामुत्तमोऽयंवैत्वंजानीहिमहामते ॥ हृदयेतेसदाधार्यःसर्वकामार्थसिद्धये ॥ ४८ ॥ इत्युक्त्वामांजगन्माताहरिंप्राहशुचिस्मिता ॥ विष्णोत्वजगृहाणेमांमहालक्ष्मींमनोहराम्॥४९॥सदावक्षःस्थलेस्थानेभवितानात्रसंशयः ॥ क्रीडार्थंतेमयादत्ताशक्तिःसर्वार्थदाशिवा॥५०॥त्वयेयंनावमंतव्यामाननीयाचसर्वदा ॥ लक्ष्मीनारायणाख्योऽयंयोगोवैविहितोमया ॥ ५१ ॥ जीवनार्थंकृतायज्ञादेवानांसर्वथामया ॥ अविरोधेनसंगेनवर्तितव्यंत्रिभिःसदा ॥ ५२ ॥ त्वंचवेधाःशिवस्त्वेतेदेवामद्गुणसंभवाः॥मान्याःपूज्याश्चसर्वेषांभविष्यंतिनसंशयः॥५३॥येविभेदंकरिष्यंतिमानवामूढचेतसः॥निरयंतेगमिष्यंतिविभेदान्नात्रसंशयः ॥ ५४ ॥

भावभूतोगुणस्तस्मिन्कालेतादृशकर्मगुणानुरोधेनतादृशंफलंदेयमित्यर्थः॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥मन्नामस्वाहेति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ एताश्चान्याश्चेत्यस्यहरिष्यंतीतिपूर्वेणान्वयः ॥४६॥ नवाक्षरमिमंमंत्रमिति॥सचदुर्गायानवार्णःप्रसिद्धः॥एतद्विधानंनवमस्कंधांतिमाध्यायेवक्ष्यति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥ अपरोगुणभेदोऽस्तीति ॥ यूयंतत्तत्कार्येषुतत्तल्लक्षणयुक्ताभवितारः ॥ अन्यकार्येषुत्वन्यगुणयुक्ताइतिगुणत्रयात्मकत्वमेवसर्वेषामितिभावः ॥ ५६ ॥ यदायोगुणोमुख्यस्तदाऽन्यौ गुणौगौणत्वेएवास्थितौस्याताम् ॥५७॥५८॥ वाग्बीजंकामराजंचेति॥अयंचत्र्यक्षरोभुवनेशीमन्त्रोभुवनेशीसंहितायांप्रसिद्धः ॥ ध्यानपूजादियंत्रादिकंचतत्रैवस्पष्टम् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ विहारः क्रीडाजगत्सर्जनादिरूपा ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ उद्गीथेनेति ॥ प्रणवेनसंयुक्तोऽयंमंत्रोजप्यइत्यर्थः ॥ तथाच प्रणवादिचतुरक्षरोमंत्रःसंपन्नः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

योहरिःसशिवःसाक्षाद्यःशिवःसस्वयंहरिः ॥ एतयोर्भेदमातिष्ठन्नरकायभवेन्नरः ॥ ५५ ॥ तथैवद्रुहिणोज्ञेयोनात्रकार्याविचारणा॥अपरोगुणभेदोऽस्तिशृणु विष्णोब्रवीमिते ॥ ५६ ॥ मुख्यःसत्त्वगुणस्तेऽस्तुपरमात्मविचिंतने ॥ गौणत्वेऽपिपरौख्यातौरजोगुणतमोगुणौ ॥५७॥ लक्ष्म्यासहविकारेषुनानाभेदेषुस वेदा ॥ रजोगुणयुतोभूत्वाविहरस्वानयासह ॥ ५८ ॥ वाग्बीजंकामराजंचमायाबीजंतृतीयकम् ॥ मंत्रोऽयंत्वंरमाकांतमद्दत्तःपरमार्थदः ॥ ५९ ॥ गृहीत्वा जपतंनित्यंविहरस्वयथासुखम् ॥ नतेमृत्युभयंविष्णोनकालप्रभवंभयम् ॥६०॥ यावदेषविहारोमेभविष्यतिसुनिश्चयः ॥ संहरिष्याम्यहंसर्वंयदाविश्वंच राचरम् ॥ ६१ ॥ भवंतोऽपितदानूनंमयिलीनाभविष्यथ ॥ स्मर्तव्योऽयंसदामंत्रःकामदोमोक्षदस्तथा ॥ ६२ ॥ उद्गीथेनचसंयुक्तःकर्तव्यःशुभमिच्छता ॥ कारयित्वाथवैकुंठंवस्तव्यंपुरुषोत्तम ॥ ६३ ॥ विहरस्वयथाकामंचिंतयन्मांसनातनीम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वावासुदेवंसात्रिगुणाप्रकृतिःपरा ॥ ६४ ॥ निर्गुणाशंकरंदेवमवोचदमृतंवचः ॥ देव्युवाच ॥ गृहाणहरगौरींत्वंमहाकालींमनोहराम् ॥ ६५ ॥ कैलासंकारयित्वाचविहरस्वयथासुखम् ॥ मुख्यस्त मोगुणस्तेऽस्तुगौणौसत्त्वरजोगुणौ ॥ ६६॥ विहरासुरनाशार्थंरजोगुणतमोगुणौ ॥ तपस्तत्तंतथाकर्तुंस्मरणंपरमात्मनः ॥ ६७ ॥ शर्वसत्त्वगुणःशतो गृहीतव्यःसदाऽनघ ॥ सर्वथात्रिगुणायूयंसृष्टिस्थित्यंतकारकाः ॥ ६८ ॥ एभिर्विहीनंसंसारेवस्तुनैवात्रकुत्रचित् ॥ वस्तुमात्रंतुयद्दृश्यंसंसारेत्रिगुणंहित त् ॥ ६९ ॥ दृश्यंचनिर्गुणंलोकेनभूतंनोभविष्यति ॥ निर्गुणःपरमात्माऽसौनतुदृश्यःकदाचन ॥ ७० ॥ सगुणानिर्गुणाचाहंसमयेशंकरोत्तमा ॥ सदाऽहं कारणंशंभोनचकार्यंकदाचन ॥ ७१ ॥ सगुणाकारणत्वाद्वैनिर्गुणापुरुषांतिके ॥ महत्तत्त्वमहंकारोगुणाःशब्दादयस्तथा ॥ ७२ ॥

॥ ६९ ॥ ७० ॥ समयइति ॥ सृष्ट्यादिसमयेसगुणासमाधिसमयेनिर्गुणा ॥ सदाऽहमिति ॥ अहंहेशंभोकार्यंकदापिनास्मिममानादिसिद्धत्वेनोत्पत्त्यभावात्किंतुसर्वकारणरूपैवास्मीत्यर्थः ॥ ननुनिर्गुणायास्तवकारणत्वमपिकथमितिचेत्तत्राह ॥ सगुणेति ॥ नममसदानिर्गुणत्वं किंतुपरमात्माभिन्नांतर्हितगुणत्रयसाम्यावस्थायामुद्भूतगुणाभावेननिर्गुणाऽहम् ॥ सृष्ट्यादिदशायांतु सगुणैवास्मि ॥ ततश्चकारणत्वंनविरुध्यतइतिभावः ॥ ७१ ॥ कारणत्वंविशदयति । महत्तत्त्वमिति ॥ शब्दादयःशब्दस्पर्शादयोगुणाइत्यर्थः ॥ ७२ ॥

कार्यकारणरूपेणेति ॥ पूर्वपूर्वस्यकारणत्वमुत्तरोत्तरस्यकार्यत्वंतद्रूपेणसंसरंतेपरिणमंत्यहर्निशंनकदाचिद्विरामोस्ति ॥ तत्रमहत्तत्वमव्यक्तात्केनक्रमेणोत्पद्यतेतत्राह ॥ सदुद्भूतस्त्वहंकार इति ॥ अहंकारोद्विविधः ॥ एकःपराहंतारूपोद्वितीयोमहत्तत्त्वादुत्पन्नः ॥ पराहंतारूपश्चबृहदारण्यकेसोवेदहंब्रह्मास्मीतिवृत्तिरूपउक्तः ॥ तथाचसृष्टिसमयेयःप्रथमोभावोव्यक्तस्यपरावाणीरूपोयमहमस्मीत्युत्पन्नःपराहंतारूपःसोहंकारःसदुद्भूतः ॥ सदेवसोम्येदमग्रआसीदित्यत्रोक्तात्सतउत्पन्नइत्यर्थः ॥ तेनहेतुनाऽहमव्यक्तरूपाकारणंपराहंतारूपाहंकारस्येत्यर्थः ॥ ७३ ॥ सचपराहंतारूपोऽहंकारोऽपिमत्कार्यभूतोगुणत्रयात्मकःप्रतिष्ठितोऽस्ति ॥ सर्वस्यैवपदार्थजातस्यगुणत्रयात्मकत्वात् ॥ तथाचाव्यक्तात्प्रथमंपराहंतारूपोऽहंकारउत्पन्नस्ततोहंकारान्महत्तत्वमुत्पन्नमित्याह ॥ अहंकारान्महत्तत्त्वमिति ॥ बुद्धिःसमष्टिबुद्धिरित्यर्थः ॥ एतेनसांख्योक्तंमहत्तत्वमनाश्रितंभवति ॥ ७४ ॥ तन्महत्तत्वंहिकार्यम् अहंकारोहिपराहंतारूपस्तस्यमहत्तत्वस्यकारणमित्यर्थः ॥ तस्मादहंकारोद्वितीयउत्पन्नस्तस्मादहंकारात्तन्मात्रापरपर्यायाणिसूक्ष्मभूतान्युत्पन्नानि ॥ द्वितीयाहंकारस्योत्पत्तिरनेनवाक्येनार्थाद्बोधिता ॥ ७५ ॥ कारणंपंचभूतानांतानीति ॥ तानिसूक्ष्मभूतानिपंचीकृतानांपंचभूतानांकारणंभवंति॥अपंचीकृतभूतेभ्यःपंचीकृतपंचमहाभूतोत्पत्तिर्भवतीत्यर्थः ॥ सर्वप्रपंचस्यसमुद्भवेउत्पत्तिसमये॥तत्रपंचभूतानां

कार्यकारणरूपेणसंसरंतेत्वहर्निशम् ॥ सदुद्भूतस्त्वहंकारस्तेनाहंकारणंशिवा ॥ ७३ ॥ अहंकारश्चमेकार्यंत्रिगुणोऽसौप्रतिष्ठितः ॥ अहंकारान्महत्तत्त्वंबुद्धिःसापरिकीर्तिता ॥ ७४ ॥ महत्तत्त्वंहिकार्यंस्यादहंकारोहिकारणम् ॥ तन्मात्राणित्वहंकारादुत्पद्यंतेसदैवहि ॥ ७५ ॥ कारणंपंचभूतानांतानिसर्वसमुद्भवे ॥ कर्मेंद्रियाणिपंचैवपंचज्ञानेंद्रियाणिच ॥ ७६ ॥ महाभूतानिपंचैवमनःषोडशमेवच ॥ कार्यंचकारणंचैवगणोऽयंषोडशात्मकः ॥ ७७ ॥ परमात्मापुमानाद्योनकार्यंनचकारणम् ॥ एवंसमुद्भवःशंभोसर्वेषामादिसंभवे ॥ ७८ ॥ संक्षेपेणमयाप्रोक्तस्तवतत्रसमुद्भवः ॥ व्रजंत्वद्यविमानेनकार्यार्थंममसत्तमाः ॥ ७९ ॥ स्मरणाद्दर्शनंतुभ्यंदास्येऽहंविषमेस्थिते ॥ स्मर्तव्याऽहंसदादेवाःपरमात्मासनातनः ॥ ८० ॥

सात्त्विकांशेभ्यःपंचज्ञानेंद्रियाणिभवंति॥पंचभूतानांराजसांशेभ्यःकर्मेंद्रियाणिभवंति॥मनस्तुपंचभूतानांमिलितसात्त्विकांशेभ्योभवति तथाप्राणोऽपिपंचभूतानांमिलितराजसांशेभ्योभवाति७६ तत्रकर्मेंद्रियाणिपंचपंचज्ञानेंद्रियाणिपंचभूतानिमनश्चषोडशमित्येवंकार्यमिंद्रियरूपंकारणंमहाभूतरूपंमिलित्वाऽयंगुणसमुदायःषोडशात्मकोभवाति॥यदधिकृत्योच्यतेषोडशकस्तुविकारइति ॥ ७७ ॥ एवमष्टौप्रकृतयःषोडशविकाराश्चोक्ताः॥सोऽयंसर्वोऽपिपरिणामोमायाया एवनपरमात्मनइत्याह॥परमात्मेति ॥ परमात्मानकस्यचित्कार्यम् ॥ नकस्यापिकारणमुपादानंभवति ॥ किंतुविवर्तकारणमेवभवतीत्यर्थः ॥ एवंसमुद्भवइति ॥ आदिसंभवेआदिसर्गेईश्वरकृतसृष्टौसर्वेषामुद्भवोमत्तःसकाशादेवंभवतीतिसंक्षेपेणात्रोक्तमित्यर्थः ॥ ७८ ॥ पूर्वोक्तं श्रीदेव्यादत्तंमहत्तत्वं गृहीत्वाचतुर्मुखादिभिःक्रियमाणाव्यष्टिदेहादिसृष्टिर्जीवसृष्टिः॥इत्थंमहासृष्टिंव्यष्टिसृष्टिंचोक्त्वाऽनंतरमाह ॥ व्रजंत्विति ॥ ७९ ॥ विषमेसंकटे ॥ इदानीमुपासनास्वरूपमाह॥स्मर्तव्याऽहमिति॥परमात्मोपासनायामपिनकेवलंपरमात्मास्मर्तव्योमायायास्तदभिन्नायान्नहिशक्तिवत्त्यक्तुमशक्यत्वात्तथाशक्त्युपासनायामपिनकेवलाशक्तिःस्मर्तव्या परमात्मनस्तदभिन्नस्यवह्निवत्त्यक्तुमशक्यत्वात्तस्मान्मायाविशिष्टंब्रह्मैवोभयत्रदेवतेतिब्रह्मोपासकैः शक्त्युपासकैश्चतदेवोपास्यंध्येयंज्ञेयंचेति ॥ ८० ॥

तदभिप्रायेणाह ॥ उभयोरिति ॥ सर्वंचेदमुपोद्घातेस्पष्टम् ॥ ८१ ॥ महांदत्वेतिशेषः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेषष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥द्विपं चाशत्पद्यकैस्तुप्रोक्तंतत्वस्वरूपकम् ॥ गुणानांभेदसंस्थानैःसाधिदैवमथोच्यते ॥ १ ॥ तास्तादेव्यआवरणदेवताः ॥ १ ॥ २ ॥ अच्युतिर्नाशरहितः ॥ दृष्टश्चैवेति ॥ स्वनेत्रेणदृष्टोऽनुभू तश्चस्यात्तंयथादृष्टंयथानुभूतंचवद ॥ ३ ॥ यथात्रिगुणास्थलरूपाशक्तिर्मणिद्वीपेकरचरणादिविशिष्टादृष्टा तथानिर्गुणाऽपिदृष्टास्यात्तथाचसानिर्गुणाकीदृशीतितस्याअपिस्वरूपंब्रूहि ॥

उभयोःस्मरणादेवकार्यसिद्धिरसंशयम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वाविससर्जास्मान्दत्त्वाशक्तीःसुसंस्कृतान् ॥ ८१ ॥ विष्णवेऽथमहालक्ष्मींमहाकालींशि वायच ॥ महासरस्वतींमह्यंस्थानात्तस्माद्विसर्जिताः ॥ ८२ ॥ स्थलांतरंसमासाद्यतेजाताःपुरुषावयम् ॥ चिंतयंतःस्वरूपंतत्प्रभावंपरमाद्भुतम् ॥ ॥ ८३ ॥ विमानंतत्समासाद्यसंरूढास्तत्रवैत्रयः ॥ नद्वीपोऽसौनसादेवीसुधासिंधुस्तथैवच ॥ पुनर्दृष्टंविमानंवैतत्रास्माभिर्नचान्यथा ॥ ८४ ॥ आसाद्यत स्मिन्विततेविमानेप्राप्तावयंपंकजसन्निधौच ॥ महार्णवेयत्रहतौदुरत्ययौमुरारिणातौमधुकैटभाख्यौ ॥ ८५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवंप्रभावासादेवीमयादृष्टाऽथविष्णुना ॥ शिवेनापिमहाभागतास्तादेव्यःपृथक्पृथक् ॥ १ ॥ व्यासउवाच ॥ इ त्याकर्ण्यपितुर्वाक्यंनारदोमुनिसत्तमः ॥ पप्रच्छपरमप्रीतःप्रजापतिमिदंवचः ॥ २ ॥ नारदउवाच ॥ पुमानाद्योविनाशीयोनिर्गुणोऽच्युतिरव्ययः ॥ दृ ष्टश्चैवानुभूतश्चतद्वदस्वापितामह ॥ ३ ॥ त्रिगुणावीक्षिताशक्तिर्निर्गुणाकीदृशीपितः ॥ तस्याःस्वरूपंमेब्रूहिपुरुषस्यचपद्मज ॥ ४ ॥ यदर्थंचमयातप्तंश्वेत द्वीपेमहातपः ॥ दृष्टाःसिद्धामहात्मानस्तापसागतमन्यवः ॥ ५ ॥ परमात्मानसंप्राप्तोमयाऽसौदृष्टिगोचरः ॥ पुनःपुनस्तपस्तीव्रंकृतंतत्रप्रजापते ॥ ६ ॥ भवतासगुणाशक्तिर्दृष्टातातमनोरमा ॥ निर्गुणानिर्गुणश्चैवकीदृशौतौवदस्वमे ॥ ७ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिपृष्टःपितातेननारदेनप्रजापतिः ॥ उवाचवचनं तथ्यंस्मितपूर्वंपितामहः ॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ निर्गुणस्यमुनेरूपंनभवेद्दृष्टिगोचरम् ॥ दृश्यंचनश्वरंयस्मादरूपंदृश्यतेकथम् ॥ ९ ॥ निर्गुणादुर्गमाशक्ति र्निर्गुणश्चतथापुमान् ॥ ज्ञानगम्यौमुनीनांतुभावनीयौतथापुनः ॥ १० ॥ अनादिनिधनौविद्धिसदाप्रकृतिपूरुषौ ॥ विश्वासेनाभिगम्यौतौनाविश्वासे नर्कार्हिचित् ॥ ११ ॥ चैतन्यंसर्वभूतेषुयत्तद्विद्धिपरात्मकम् ॥ तेजःसर्वत्रगंनित्यंनानाभावेषुनारद ॥ १२ ॥

॥ ४ ॥ एततपरमात्मदेव्यादर्शनार्थंबहुतपस्तप्तंतथापितौनलब्धावित्याह ॥ यदर्थमिति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ दृश्यंचनश्वरमिति ॥ यस्माद्धेतोर्यद्यदृश्यंतत्तन्नश्वरमितिव्याप्तिस्तस्मा त्परमात्मनोनश्वरत्वाभावान्नदृश्यत्वंदृश्यत्वेनश्वरत्वंस्यादेवेत्यर्थः ॥ एतेनप्रथमाध्यायोक्तस्यसाकाकथमुत्पन्नेतिजनमेजयप्रश्नस्योत्तरंव्यासेननारदब्रह्मसंवादमुखेनोक्तमितिबोध्यम् ॥ ९ ॥ ॥१०॥ विश्वासेनेति ॥ अस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेनचोभयोरितिश्रुत्यनुभवविश्वासेनैवज्ञेयावित्यर्थः॥११॥तत्रतयोर्व्यापकत्वमाह ॥ चैतन्यमिति ॥ नानाभावेषु नानाजीवेषु॥१२॥

यथाचैतन्यंव्यापकंतथातांतदभिन्नांशक्तिमपिव्यापिकांविद्धितस्मादुभावपिव्यापकौ ॥ ताभ्यांविहीनमिति ॥ तथाचश्रुतिः मायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरम् ॥ तयोर्विभूतिलेशोवैज
गदेतच्चराचरमिति ॥ १३ ॥ ताविति ॥ तौचपृथङ्नोपास्यौकिंतुमिश्रीभूतावेवोपास्यौ ॥ तयोर्निरंतरंमिश्रीभूतयोरेवसत्त्वात्पृथक्त्वेनैकस्याप्यवस्थानाभावादितिभावः ॥ अतएवशास्त्रेदे
व्याउपासनायोक्तासाजडायामिथ्याभूतायाउक्तेतिनभ्रमितव्यम् ॥ तथाचमायाविशिष्टंब्रह्मैवदेवीपदवाच्यंमायापदशक्त्यादिपदवाच्यमितिसिद्धांतः ॥ स्पष्टंचेदमुपोद्घाते ॥ १४ ॥ तदेव
स्पष्टयति।याशक्तिरिति ॥ अंतरंभेदः ॥ सूक्ष्ममपिनवेद ॥१५॥ यावत्पर्यंतंसत्वादिशुद्ध्यावैराग्यंनास्तितावत्पर्यंतंसर्वशास्त्राण्यप्यधीत्यतयोःपरमात्मदेव्योर्नाममात्रकृतंसूक्ष्ममंतरंभेदंनजा
नाति किंतुस्वरूपतएवमूढोभेदंजानाति ॥ विरक्तःसत्वशुद्धस्तु तयोःस्वरूपतोभेदंनैवजानातीतिभावः ॥ १६ ॥ ननुतद्वैराग्यंकुतोदुर्लभमितिचेत्तत्राऽऽह । अहंकारेति ॥ सर्वविश्वंदेहादिष्व

तंचतांचमहाभागव्यापकौविद्धिसर्वगौ ॥ ताभ्यांविहीनंसंसारेनकिंचिद्वस्तुविद्यते ॥१३॥ तौविचिंत्यौसदादेहेमिश्रीभूतौसदाऽव्ययौ ॥ एकरूपौचिदात्मा
नौनिर्गुणौनिर्मलावुभौ ॥ १४ ॥ याशक्तिःपरमात्माऽसौयोऽसौसापरमामता ॥ अंतरंनैतयोःकोऽपिसूक्ष्मंवेदचनारद ॥ १५ ॥ अधीत्यसर्वशास्त्राणिवे
दान्सांगांश्चनारद ॥ नजानातितयोःसूक्ष्ममंतरंविरतिंविना ॥१६॥ अहंकारकृतंसर्वंविश्वंस्थावरजंगमम् ॥ कथंतद्रहितंपुत्रभवेत्कल्पशतैरपि ॥ १७ ॥
निर्गुणंसगुणःपुत्रकथंपश्यतिचक्षुषा ॥ सगुणंचमहाबुद्धेचेतसासंविचारय ॥ १८ ॥ पित्तेनाच्छादिताजिह्वाचक्षुश्चमुनिसत्तम ॥ कटुपित्तंविजानातिरसंरू
पंनतत्तथा ॥ १९ ॥ गुणैःसमावृतंचेतःकथंजानातिनिर्गुणम् ॥ अहंकारोद्भवंतच्चतद्विहीनंकथंभवेत् ॥ २० ॥ यावन्नगुणविच्छेदस्तावत्तद्दर्शनंकुतः॥तंप
श्यतितदाचित्तेयदाऽहंकारवर्जितः ॥२१॥ नारदउवाच ॥ स्वरूपंदेवदेवेशत्रयाणामेवविस्तरात् ॥ गुणानांयत्स्वरूपोऽस्तिह्यहंकारस्त्रिरूपकः॥२२॥ सा
त्त्विकोराजसश्चैवतामसश्चतथापरः॥विभेदेनस्वरूपाणिवदस्वपुरुषोत्तम ॥ २३ ॥ यज्ज्ञात्वाविप्रमुच्येऽहंज्ञानंतद्वदमेप्रभो॥गुणानांलक्षणान्येवविततानि
विभागशः॥२४॥ब्रह्मोवाच॥त्रयाणांशक्तयस्तिस्रस्तद्ब्रवीमितवानघ॥ज्ञानशक्तिःक्रियाशक्तिरर्थशक्तिस्तथापरा ॥२५॥ सात्त्विकस्यज्ञानशक्तीराजसस्य
क्रियात्मिका॥द्रव्यशक्तिस्तामसस्यतिस्रश्चकथितास्तव॥२६॥तेषांकार्याणिवक्ष्यामिशृणुनारदतत्त्वतः॥तामस्याद्द्रव्यशक्तेश्चशब्दस्पर्शसमुद्भवः॥२७॥

हंकारेणव्याप्तंतद्विश्वंकल्पशतैरपिकथंतद्रहितंस्यान्नचतत्सत्त्वेवैराग्यंभवति ततोवैराग्यंदुर्लभमिति ॥ १७ ॥ तस्मान्निर्गुणंपरमात्मानंस्वयंसगुणोऽहंकारादिविशिष्टःपुरुषःकथंचक्षुषापश्यति
नकथमपीत्यर्थः ॥ तस्माद्योग्यताभावात्सगुणमेवाधिकारप्राप्तिपर्यंतंचेतसासंविचार्योपास्व ॥१८॥ दृष्टांतमाह ॥ पित्तेनेति ॥ रसंरूपंनेति ॥ यथार्थरसंयथार्थरूपंनजानातीत्यर्थः ॥ १९ ॥
दार्ष्टांतिकमाह।गुणैरिति ॥ तद्विहीनंगुणविहीनम् ॥ अहंकारस्यगुणत्रयात्मकत्वेनतदुद्भूतस्यचेतसस्तन्मयत्वेनकथंतस्यचेतसोगुणराहित्यंस्यादित्यर्थः ॥ २० ॥ नयावद्गुणविच्छेदस्ताव
त्तयोःपरमात्मदेव्योर्दर्शनाशाऽपिनास्तीत्याह।यावन्नेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ त्रयाणामहंकाराणाम् ॥ तिस्रःशक्तयः॥ज्ञानजनिकाशक्तिःसात्विकस्य क्रियाजनिकाशक्तीराज
सस्य पृथिव्याद्यर्थरूपकार्यजनिकाशक्तिस्तामसस्येत्याह ॥ त्रयाणामिति ॥ २५ ॥ २६ ॥ तामस्याइतितामसाहंकारसंबंधिद्रव्यजनकशक्तेःसकाशाच्छब्दादिगुणानामुत्पत्तिः ॥ २७ ॥

एतेभ्योगुणेभ्यःशब्दैकगुणमाकाशमित्यादिक्रमेणसूक्ष्माणितन्मात्रापरपर्यायाणिपंचभूतान्युत्पद्यंतइत्याह ॥ शब्दैकगुणमिति ॥ २८ ॥ २९ ॥ पुनर्वक्ष्यमाणरीत्यापंचीकरणेकृतेसति द्रव्यशक्तियुततामसाहंकारानुवृत्तियुक्तोब्रह्मांडसर्गोजायतइत्याह॥दशैतानीति ॥ ३० ॥ राजसाहंकारसंबंधिक्रियाजनकशक्तेःकार्याण्याह॥राजस्याइति ॥ पंचज्ञानेंद्रियाणिपंचकर्मेन्द्रियाणिपंचप्राणाश्चोत्पद्यंतइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ साधनानिकिलेति ॥साधनानिकरणसंज्ञकानींद्रियाण्येतानीत्यर्थः ॥ किंचक्रियाशक्तियुक्तत्वात्क्रियाशक्तिमयानि॥एतेषांसर्वेषामुपादानंविवर्तोपादानंतुचिदनुवृत्तिश्चिदेववर्ततइत्यर्थः ॥ यद्वाउपादानंसमवायिकारणंतुचिदनुवृत्तिश्चितोनुवृत्तिरनुस्यूतता यस्यांमायायांसामायोच्यतइत्यर्थः ॥ मायैवसर्वेषांपरिणामोपादानमित्यर्थः॥३४॥समुद्भवाअर्शआद्यजंतम्॥सात्विकादहंकारादधिष्ठातृदेवतादिशोवायुश्चेतिवक्ष्यमाणाउत्पन्नाइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अत्रज्ञानेन्द्रियाधिष्ठातृदेवताकथनंकर्मेन्द्रियाधिष्ठातृदेवतानामुपलक्षणम् ॥ वैकारिकादहंकाराद्द्वयोरप्युत्पन्नत्वात् ॥ चंद्रोब्रह्मेतिचतुष्टयंतुवृत्तिभेदेनचतुर्धाभिन्नस्यांतःकरणस्याधिष्ठात्रितिबोध्यम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ वृत्तिभेदेनैवमनसश्चतुष्ट्यात्मकत्वंनस्वरूपतः ॥ स्वरूपतस्त्वेकत्वमेवेति ॥ पंचज्ञानेंद्रियाणिपंचकर्मेंद्रियाणिपंचइतिपंचदशवस्तूनिएकेनमनसायुक्तानिषोडशविकारगणितानिषोडशैवभवंति नत्वधिकानीतिप्राणः ॥

रूपंरसश्चगंधश्चतन्मात्राणिप्रचक्षते ॥ शब्दैकगुणमाकाशंवायुःस्पर्शगुणस्तथा ॥ २८ ॥ सुरूपैकगुणोऽग्निश्चजलंरसगुणात्मकम् ॥ पृथ्वीगंधगुणाज्ञेया सूक्ष्माण्येतानिनारद ॥ २९ ॥ दशैतानिमिलित्वातुद्रव्यशक्तियुतानिवै ॥ तामसाहंकारजःस्यात्सर्गस्तदनुवृत्तिकः ॥ ३० ॥ राजस्याश्चक्रियाशक्तेरुत्पन्नानिशृणुष्वमे ॥ श्रोत्रंत्वग्रसनाचक्षुर्घ्राणंचैवचपंचमम् ॥ ३१ ॥ ज्ञानेंद्रियाणिचैतानितथाकर्मेंद्रियाणिच ॥ वाक्पाणिपादपायुश्चगुह्यांतानिचपंचवै ॥ ३२ ॥ प्राणोऽपानश्चव्यानश्चसमानोदानवायवः ॥ पंचदशमिलित्वैवराजसःसर्गउच्यते ॥ ३३ ॥ साधनानिकिलैतानिक्रियाशक्तिमयानिच ॥ उपादानंकिलैतेषांचिदनुवृत्तिरुच्यते ॥ ३४ ॥ ज्ञानशक्तिसमायुक्ताःसात्विकाद्यसमुद्भवाः ॥ दिशोवायुश्चसूर्यश्चवरुणश्चाश्विनावपि ॥ ३५ ॥ ज्ञानेंद्रियाणांपंचानांपंचाधिष्ठातृदेवताः ॥ चंद्रोब्रह्मातथारुद्रःक्षेत्रज्ञश्चचतुर्थकः ॥ ३६ ॥ इत्यंतःकरणाख्यस्यबुद्ध्यादेश्चाधिदैवतम् ॥ चत्वार्येवतथाप्रोक्ताःकिलाधिष्ठातृदेवताः ॥ ३७ ॥ मनसासहचैतानिनूनंपंचदशैवतु ॥ सात्विकस्यतुसर्गोऽयंसात्विकाख्यःप्रकीर्तितः ॥ ३८ ॥ स्थूलसूक्ष्मादिभेदेनद्वेरूपेपरमात्मनः ॥ ज्ञानरूपंनिराकारंनिदानंतत्प्रचक्षते ॥ ३९ ॥

तदुक्तं मूलभूतात्ततोव्यक्ताद्विकृतात्परवस्तुनः ॥ आसीत्किलमहत्तत्त्वंगुणांतःकरणात्मकम्॥अभूत्तस्मादहंकारस्त्रिविधःसृष्टिभेदतः ॥ वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेत्यहंत्रिधा ॥ वैकारिकादहंकारादेवावैकारिकादश॥दिग्वातार्कप्रचेतोश्विवह्नींद्रोपेंद्रमित्रकाः ॥ तैजसादिंद्रियाण्यासंस्तन्मात्राक्रमयोगतः ॥ भूतादिकादहंकारात्पंचभूतानिजज्ञिरइतिशारदायाम् ॥ अत्रेंद्रियसृष्टिविषये पंचभूतसृष्टिविषयेचशैवसांख्यवेदांतिनांपरस्परंबहुविरोधोदृश्यतेतथापिसृष्टेर्मायिकत्वेनामिथ्यात्वात्तत्रादराभावेनयथाकथंचिदिंद्रजालवद्दृश्यमानस्यनिरुक्तिर्मूढजनबुद्धिशंकानिवारणार्थंकांचिदपिप्रक्रियामाश्रित्यकर्तव्येत्यभिप्रायेणग्रंथकृदुक्तासृष्टिर्मतांतरविरुद्धेतिनमंतव्यमिति ॥ ३८ ॥ इत्थंतत्त्वसृष्टिमुपपाद्योपासनार्थंमायाशक्तिविशिष्टब्रह्मणोभगवतीपदवाच्यस्यद्विविधंरूपमाह । स्थूलसूक्ष्मादिभेदेनेति ॥ निदानमिति ॥ ज्ञानरूपंसर्वाधिष्ठानंनिदानंविवर्तादिकारणमित्यर्थः ॥ ३९ ॥

तच्चूत्तमाधिकारिज्ञानगम्यमेवनतुमध्यमाधिकारिध्यानगम्यम् ॥ ततोमध्यमाधिकारिणउपासनार्थंद्वितीयंस्थूलरूपमस्तीत्याह।साधकस्येति ॥ सूक्ष्ममेवेति ॥ मायाशक्तेरूपद्वयमंतर्मुखब हिर्मुखरूपभेदेन ॥ तत्रांतर्मुखंरूपंतुपराहंतारूपमुत्तमाधिकारिज्ञानविषयोबहिर्मुखंरूपंतुतदपेक्षयास्थूलंभवति ततोबहिर्मुखमायाशक्त्याकाराविशिष्टंब्रह्मरूपंमध्यमाधिकारिभिरुपास्यमित्य र्थः ॥ अक्षरार्थस्तु पुरुषस्यपरमात्मनोलिंगदेहापेक्षयासूक्ष्ममेवेदंबहिर्मुखमायाकाररूपमंतर्मुखमायाकारापेक्षयातुस्थूलंशरीरंप्रकीर्तितंततस्तदुपास्यमित्यर्थः ॥ ४० ॥ ममचेति ॥ ममच यच्छरीरंसूत्रंसूत्रसंज्ञकंतदपिपरमात्मनः स्थूलंशरीरमित्यभिधीयते ॥ ततस्तद्विशिष्टःपरमात्माप्युपास्यइत्यर्थः ॥ अथस्थूलतमंविराट्शरीरमाह स्थूलंशरीरमिति ॥ ४१ ॥ प्रथमस्योत्प त्तिमाह । शृणिवति ॥ ४२ ॥ तान्येवेति ॥ तान्येवसूक्ष्मभूतानीश्वरेणपंचीकृत्यपंचभूतसमुद्भवःकृतइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ प्रथमंरसतन्मात्रामितिरसतन्मात्रांमनस्युपादायनिश्चित्यतद्द्वेधाकल्प येदितिशेषः ॥ अनंतरंयथातत्स्थूलमुदकंभवतितथाकल्पयेत् ॥ ४४ ॥ कयाकल्पनयातथाभवतितत्स्वयमेवाह।शिष्टानामिति ॥ यथारसतन्मात्राद्विधाकृतातथाऽवशिष्टाभूततन्मात्राअपि

साधकस्यतुध्यानार्थंस्थूलरूपंप्रचक्षते ॥ शरीरंसूक्ष्ममेवेदंपुरुषस्यप्रकीर्तितम् ॥ ४० ॥ ममचैवशरीरंवैसूत्रमित्यभिधीयते ॥ स्थूलंशरीरंवक्ष्यामिब्रह्म णःपरमात्मनः ॥ ४१ ॥ शृणुनारदयत्नेनयच्छ्रुत्वाविप्रमुच्यते ॥ तन्मात्राणिपुरोक्तानिभूतसूक्ष्माणियानिवै ॥ ४२ ॥ पंचीकृत्यतुतान्येवपंचभूतसमु द्भवः ॥ पंचीकरणभेदोऽयंशृणुसंवदतःकिल ॥ ४३ ॥ प्रथमंरसतन्मात्रामुपादायमनस्यपि ॥ कल्पयेच्चतथातद्वैयथाभवतिचोदकम् ॥ ४४ ॥ शिष्टा नांचैवभूतानामंशान्कृत्वापृथक्पृथक् ॥ उदकेमिश्रयेच्चांशान्कृतेरसमयेततः ॥ ४५ ॥ तदाभूतविभागेचचैतन्येचप्रवेशिते ॥ चैतन्यस्यप्रवेशात्तुतदा ऽहमितिसंशयः ॥ ४६ ॥ प्रतीयमानेतेनैवविशेषेणाभिमानतः ॥ आदिनारायणोदेवोभगवानितिचोच्यते ॥ ४७ ॥ घनीभूतेऽथभूतानांविभागेस्पष्टतां गते ॥ वृद्धिंप्राप्यगुणैश्चेत्थमेकैकगुणवृद्धितः ॥ ४८ ॥ आकाशस्यगुणश्चैकःशब्दएवनचापरः ॥ शब्दस्पर्शौचवायोश्चद्वौगुणौपरिकीर्तितौ ॥ ४९ ॥ अग्नेःशब्दश्चस्पर्शश्चरूपमेतेत्रयोगुणाः ॥ ॥ शब्दस्पर्शरूपरसाश्चत्वारोवैजलस्यच ॥ ५० ॥

द्विधाकर्तव्याः ॥ तत्रसर्वेष्वर्धभागस्तथैवस्थापनीयोऽवशिष्टार्धभागस्यांशान्पृथक्पृथक्चतुर्धाकृत्वास्वस्वार्धभागरहितेऽर्धभागेतानंशान्मेलयेत् ॥ तथाचरसतन्मात्रार्धभागेउदकेरसतन्मा त्रातिरिक्तभूततन्मात्रार्धभागचतुःखंडान्मिश्रयेन्मेलयेदेवंकृतेरसमयेस्थूलजलेजातइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ततोऽनंतरमेवमेवतदाभूतविभागेइतरेषांचतुर्णांभूतानांपंचीकरणेनविभागेजातेतस्मिन् पंचीकृतपंचभूतात्मकेऽधिष्ठानतयाचैतन्यस्यप्रवेशेजातेऽपिप्रातिबिंबतयाप्रवेशउच्यते चैतन्येचप्रवेशितइति ॥ तस्यप्रतिबिंबरूपचैतन्यस्यप्रवेशात्पंचभूतात्मकेदेहेअहमितिसंशयस्तादात्म्य रूपःसंशयोमनोवृत्तिरूपउत्पद्यते॥तस्यदेहेऽहमितितादात्म्यमुत्पद्यतइतिफलितम् ॥४६॥तत्स्थूलदेहाभिमानविशिष्टंचैतन्यंवैश्वानरइत्यादिनारायणइत्यादिसंज्ञाभिरुच्यते ॥४७॥ पंचीकृत पंचभूतानांगुणवृद्ध्यास्वरूपमाह।घनीभूतइति ॥ घनीभूतेपंचीकरणेनदृढीभूतेसति विभागेआकाशादिरूपेणविभागेस्पष्टतांगतेसति पूर्वोक्तरसतन्मात्रागुणैःकारणभूतैर्वृद्धिंप्राप्यकारणगुणाः कार्यगुणान्[illegible]तइतिन्यायाद्गुणवृद्धिंप्राप्यैकैकगुणवृद्धितोयुक्तान्येकैकभूतानिभवंतीत्यर्थः॥४८॥[illegible]कयागुणवृद्ध्याकिंकिंभूतंयुक्तमस्तितन्नाम्नानिर्दिशति। आकाशस्येति ॥४९॥५०॥

एवमिति। एवंपंचीकृतभूतात्मकमेवब्रह्मांडमुत्पद्यतइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ सर्वेजीवाइति ॥ एतेसर्वेजीवामिलित्वैवसर्वजीवाविद्याभिरेवब्रह्मांडस्योत्पत्तिरित्यर्थः ॥ जीवाविद्याभिरेवब्रह्मांडंकल्पित
स्वकर्मफलभोगार्थमितिभावः ॥ नत्वीश्वरस्यतत्कल्पनेकिंचित्फलमस्ति ॥ किंबहुनेश्वरोऽपिजीवाविद्याभिरेवकल्पितइतिरहस्यम् ॥ कतिजीवाःसंतितत्राह।चतुरशीतीति॥तदेतत्स्थूलतमंरू
पमप्युपास्यम् ॥ तथाचएतावतासर्वग्रंथेनसर्वामहासृष्टिरीश्वरकर्तृकाजविसृष्टिश्चोपपादिता तस्यांसृष्टौविद्यमानजीवानामुत्तमाधिकारिणांज्ञानघनंतुरीयंप्रणवमायाबीजवाच्यंब्रह्मज्ञेयमुक्तम्
॥ मध्यमाधिकारिणांतुस्थूलसूक्ष्मकारणदेहावच्छिन्नंब्रह्मवैश्वानरसूत्रहिरण्यगर्भाव्याकृतसंज्ञकंव्यष्टौविश्वतैजसप्राज्ञसंज्ञकंप्रणवमायाबीजावयववर्णत्रयवाच्यमुपास्यमुक्तंभवति ॥ चतुष्पादे
वचब्रह्ममांडूक्यादिषुप्रतिपादितंतद्वाचकावर्णाश्चप्रतिपादिताइतिबोध्यम् ॥ ५२ ॥ इतिश्रीदेवीभा० तृ० सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ एकाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथचतुर्मुखः ॥ गुणानां

स्पर्शशब्दरसारूपंगंधश्चपृथिवीगुणाः ॥ एवंमिलितयोगेश्चब्रह्मांडोत्पत्तिरुच्यते ॥ ५१ ॥ सर्वेजीवामिलित्वैवब्रह्मांडांशसमुद्भवाः ॥ चतुरशीतिलक्षाश्चप्रो
क्तावैजीवजातयः ॥ ५२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सर्गोऽयंकथितस्तातयत्पृष्टोऽहंत्वयाऽधुना ॥
गुणानांरूपसंस्थांवैशृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ १ ॥ सत्त्वंप्रीत्यात्मकंज्ञेयंसुखात्प्रीतिसमुद्भवः ॥ आर्जवंचतथासत्यंशौचंश्रद्धाक्षमाधृतिः ॥ २ ॥ अनुकंपात
थालज्जाशांतिःसंतोषएवच ॥ एतैःसत्त्वप्रतीतिश्चजायतेनिश्चलासदा ॥ ३ ॥ श्वेतवर्णंतथासत्त्वंधर्मेप्रीतिकरंसदा ॥ सच्छ्रद्धोत्पादकंनित्यमसच्छ्रद्धानिवा
रकम् ॥ ४ ॥ सात्त्विकीराजसीचैवतामसीचतथापरा ॥ श्रद्धातुत्रिविधाप्रोक्तामुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ ५ ॥ रक्तवर्णंरजःप्रोक्तमप्रीतिकरमद्भुतम् ॥ अप्रीतिर्दुःख
योगत्वाद्भवत्येवसुनिश्चिता ॥ ६ ॥ प्रद्वेषोऽथतथाद्रोहोमत्सरःस्तंभएवच ॥ उत्कंठाचतथानिद्राश्रद्धातत्रचराजसी ॥ ७ ॥ मानोदमस्तथागर्वोरजसाकिलजा
यते ॥ प्रत्येतव्यंरजस्त्वेतैर्लक्षणैश्चविचक्षणैः ॥ ८ ॥ कृष्णवर्णंतमःप्रोक्तंमोहनंचविषादकृत् ॥ आलस्यंचतथाज्ञानंनिद्रादैन्यंभयंतथा ॥ ९ ॥ विवादश्चैवकार्पण्यं
कौटिल्यंरोषएवच ॥ वैषम्यंवातिनास्तिक्यंपरदोषानुदर्शनम् ॥ १० ॥ प्रत्येतव्यंतमस्त्वेतैर्लक्षणैःसर्वथाबुधैः ॥ तामस्याश्रद्धयायुक्तंपरतापोपपादकम् ॥ ११ ॥

रूपसंस्थांवैकथयामासविस्तरात ॥ १ ॥ सर्गोयमिति ॥ दृश्यमात्रस्यसर्गइत्यर्थः ॥ १ ॥ गुणानांमुमुक्षुभिर्हेयोपादेयत्वज्ञानार्थंस्वरूपंकार्यंचाह। प्रीत्यात्मकमिति ॥ सत्त्वाद्धिसर्वत्रसुखं
भवति ॥ सुखेजातेसर्वपदार्थस्यसुखदत्वात्तत्रप्रीतिरुत्पद्यते ॥ तस्माद्धेतोःसत्त्वंप्रीत्यात्मकमित्यर्थः ॥ २ ॥ एतैर्लक्षणैःसत्त्वकार्यभूतैःकारणस्यसत्त्वस्यप्रतीतिर्निश्चयोजायतेमयिसत्त्वंनि
श्चलमुत्पन्नमिति ॥ ३ ॥ सत्त्वस्यकार्यांतराण्यप्याह।श्वेतवर्णमिति ॥ ४ ॥ ननुश्रद्धा।किमनेकविधाऽस्तियस्मादत्रोच्यतेऽसच्छ्रद्धानिवारकमितिचेदस्त्येवेत्याह।सात्त्विकीति ॥ सात्त्विक्य
तिरिक्तासतीश्रद्धेत्यर्थः ॥ ५ ॥ अप्रीतिकरमिति ॥ रजोहिदुःखप्रदंसर्वत्रदुःखेजातेसर्वपदार्थेष्वप्रीतिर्जायतइत्यप्रीतिकरमुच्यते ॥ तदेवाह। अप्रीतिरिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ रजसेति ॥ रजः
कार्याण्येतानीत्यर्थः ॥ प्रत्येतव्यमिति॥एतैर्लक्षणैरजःकार्यभूतैर्मयिकारणभूतोरजोगुणोऽस्तीतिज्ञेयमित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ परतापोपपादकमितिपूर्वान्वयितमोगुणलक्षणम् ॥ ११ ॥

किमर्थमेतानिलक्षणान्युक्तानितत्राह । सत्त्वंप्रकाशयितव्यमिति ॥ सत्त्ववृद्धिर्यथाभवतितथाकर्तव्यमित्यर्थः ॥ नहितत्सत्त्वलक्षणज्ञानमंतरासंभवाति ॥ हेयोपादेययोःस्वरूपज्ञानस्यापेक्षितत्वादितिभावः ॥ १२ ॥ अन्योन्येति ॥ एतेऽन्योन्याभिभवात्परस्पराभिभवात् विरुध्यंतीतिस्वभावएषाम् ॥ ततश्चसत्त्वस्थैर्येणेतरयोरभिभवःकर्तव्यइतिभावः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ यत्तुसंस्कारामयेत्युक्तंवचोज्ञात्वेत्यन्वयः ॥ ज्ञातंतदनुभूतमिति ॥ हेमहामतेश्रवणाद्दर्शनाच्चैवसपदितत्कालमेवफलेसातियत्परिज्ञातंफलजनकत्वेनपरिज्ञातंतदेवज्ञातंश्रुतमनुभूतंचभवाति ॥ यत्तुसंस्कारानुभवात्संस्कारजन्यस्मरणाज्ज्ञातंतत्रतत्कालेतत्पदार्थस्यानुभवाभावेफलस्याभावान्नतज्ज्ञानंजायते ॥ नहिगंगातीरेआम्राद्दष्टाइतिस्मरणेनकिंचित्फलमस्तितदुत्तरंतदनुभवस्यैवसफलत्वात्॥

सत्त्वंप्रकाशयितव्यंनियंतव्यंरजःसदा ॥संहर्तव्यंतमःकामंजनेनशुभमिच्छता ॥१२॥ अन्योन्याभिभवाच्चैतेविरुध्यंतिपरस्परम् ॥ तथाऽन्योन्याश्रयाःसर्वे नतिष्ठंतिनिराश्रयाः ॥ १३ ॥ सत्त्वंनकेवलंक्वापिनरजोनतमस्तथा ॥ मिलिताश्चसदासर्वेतेनान्योन्याश्रयाःस्मृताः ॥ १४ ॥ अन्योन्यमिथुनाश्चैवविस्तारं कथयाम्यहम् ॥ शृणुनारदयज्ज्ञात्वामुच्यतेभवबंधनात्॥ १५॥संदेहोऽत्रनकर्तव्योज्ञात्वेत्युक्तंमयावचः॥ज्ञातंतदनुभूतंयत्परिज्ञातंफलेसति ॥ १६ ॥ श्रवणाद्दर्शनाच्चैवसपद्येवमहामते ॥ संस्कारानुभवाच्चैवपरिज्ञातंनजायते ॥१७॥ श्रुतंतीर्थंपवित्रंचश्रद्धोत्पन्नाचराजसी ॥ निर्गतस्तत्रतीर्थेवैदृष्टंचैवयथाश्रुतम् ॥१८॥स्नातस्तत्रकृतंकृत्यंदत्तंदानंचराजसम्॥स्थितस्तत्रकियत्कालंरजोगुणसमावृतः॥१९॥रागद्वेषान्ननिर्मुक्तःकामक्रोधसमावृतः॥पुनरेवगृहंप्राप्तोयथा पूर्वंतथास्थितः ॥ २० ॥ श्रुतंचनानुभूतंवैतेनतीर्थंमुनीश्वर ॥ नप्राप्तंचफलंयस्मादश्रुतंविद्धिनारद ॥ २१ ॥ निष्पापत्वंफलंविद्धितीर्थस्यमुनिसत्तम ॥ कृषेःफलंयथालोकेनिष्पन्नान्नस्यभक्षणम् ॥ २२ ॥ पापदेहविकारायेकामक्रोधादयःपरे ॥ लोभोमोहस्तथातृष्णाद्वेषोरागस्तथामदः ॥ २३ ॥ असूयेर्ष्याक्षमाशांतिःपापान्येतानिनारद ॥ ननिर्गतानिदेहात्तुतावत्पापयुतोनरः ॥ २४ ॥ कृतेतीर्थेयदेतानिदेहान्ननिर्गतानिचेत् ॥ निष्फलःश्रमएवैकःकर्षकस्ययथातथा ॥ २५ ॥ श्रमेणापीडितंक्षेत्रंकृष्टाभूमिःसुदुर्घटा ॥ उप्तंबीजंमहार्घंचहितावृत्तिरुदाहृता ॥ २६ ॥ अहोरात्रंपरिक्लिष्टोरक्षणार्थंफलोत्सुकः ॥ कालेसुप्तस्तुहेमंतेवनेव्याघ्रादिभिर्भृशम् ॥ २७ ॥ भक्षितंशलभैःसर्वंनिराशश्चकृतःपुनः ॥ तद्वत्तीर्थश्रमःपुत्रकष्टदोनफलप्रदः ॥ २८ ॥

तथाचयत्रकर्मणिफलंनदृश्यतेतत्कृतमकृतमेव ॥ तादृशं च राजसंतामसंवाकर्मभवतीतिभावः ॥ १६ ॥ १७ ॥ तदेवाह श्रुतमिति ॥ राजसीति ॥ फलंभवतुवा मावा लोकागच्छंतिमयापिगंतव्यमित्येवंरूपेत्यर्थः ॥ राजसंफलंभवतुवामावेत्युक्तरूपम् ॥१८॥१९॥२०॥ तत्रफलाभावात्तत्तीर्थंतेननश्रुतंनाप्यनुभूतमित्यर्थः॥२१॥किंतत्रतीर्थस्यफलंतत्राह।निष्पापत्वमिति ॥२२॥ननुपापस्यामूर्तत्वात्पापंनगतमितिकथंज्ञायतइतिचेत्पापकार्याणांकामादीनांदृश्यमानत्वेतेनकार्येणकारणस्यपापस्यानुमानादित्याह। पापदेहविकाराइति॥२३॥२४॥२५॥आपीडितंआसमंताद्दृढम्॥महार्घममूल्यंबीजमित्यर्थः॥हितावृत्तिरियंवृत्तिर्हिताकल्याणकरीउदाहृतायद्यपितथापिफलाभावेनिराशःकृतइत्यर्थः ॥२६॥२७॥दार्ष्टांतिकेयोजयति। तद्वदिति ॥२८॥

एकैकस्यकारणवशादुत्कटत्वेजातेऽन्ययोरभिभवोभवतीत्याह। सत्त्वमिति ॥ शास्त्रंविवेकशास्त्रंवेदांतस्तद्दर्शनंसत्त्वोद्रेकेकारणमुक्तम् ॥ तेनदर्शनेनतामसार्थेषुराजसेषुचवैराग्यंफलम् ॥२९॥
तत्सत्त्वंप्रसह्यबलात्कारेण ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ विवृद्धसत्त्वस्यलक्षणमाह। यदासत्त्वमिति ॥ ३३ ॥ नचान्यथारजस्तमःसमुद्भूतंबाह्यार्थंनगृह्णातीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ मोक्षार्थीसन्राजसे

सत्त्वंसमुत्कटंजातंप्रवृद्धंशास्त्रदर्शनात् ॥ वैराग्यंतत्फलंजातंतामसार्थेषुनारद ॥ २९ ॥ प्रसह्याभिभवत्येवतद्रजस्तमसीउभे ॥ रजःसमुत्कटंजातंप्रवृत्तं
लोभयोगतः ॥ ३० ॥ तत्तथाभिभवत्येवतमःसत्त्वेतथाउभे ॥ तमस्तथोत्कटंभूत्वाप्रवृद्धंमोहयोगतः ॥ ३१ ॥ तत्सत्त्वरजसीचोभेसंगम्याभिभवत्यपि
॥ विस्तरंकथयाम्यद्ययथाभिभवतीतिवै ॥ ३२ ॥ यदासत्त्वंप्रवृद्धंवैमतिर्धर्मेस्थितातदा ॥ नचिंतयतिबाह्यार्थंरजस्तमःसमुद्भवम् ॥ ३३ ॥ अर्थंसत्त्वस
मुद्भूतंगृह्णातिचनचान्यथा ॥ अनायासकृतंचार्थंधर्मयज्ञंचवांछति ॥ ३४ ॥ सात्त्विकेष्वेवभोगेषुकामंवैकुरुतेतदा ॥ राजसेषुनमोक्षार्थीतामसेषुपुनःकु
तः ॥ ३५ ॥ एवंजित्वारजःपूर्वंततश्चतमसोजयः ॥ सत्त्वंचकेवलंपुत्रतदाभवतिनिर्मलम् ॥ ३६ ॥ यदारजःप्रवृद्धंवैत्यक्त्वाधर्मान्सनातनान् ॥ अन्य
थाकुरुतेधर्मांश्छ्रद्धांप्राप्यतुराजसीम् ॥ ३७ ॥ राजसादर्थसंवृद्धिस्तथाभोगस्तुराजसः ॥ सत्त्वंविनिर्गतंतेनतमसश्चापिनिग्रहः ॥ ३८ ॥ यदातमोवि
वृद्धंस्यादुत्कटंसंबभूवह ॥ तदावेदेनविश्वासोधर्मशास्त्रेतथैवच ॥ ३९ ॥ श्रद्धांचतामसींप्राप्यकरोतिचधनात्ययम् ॥ द्रोहंसर्वत्रकुरुतेनशांतिमधिगच्छ
ति ॥ ४० ॥ जित्वासत्त्वंरजश्चैवक्रोधनोदुर्मतिःशठः ॥ वर्ततेकामचारेणभावेषुविततेषुच ॥ ४१ ॥ एकंसत्त्वंनभवतिरजश्चैकंतमस्तथा ॥ सहैवाश्रित्य
वर्ततेगुणामिथुनधर्मिणः ॥ ४२ ॥ रजोविनानसत्त्वंस्याद्रजःसत्त्वंविनाक्वचित् ॥ तमोविनानचैवैतेवर्ततेपुरुषर्षभ ॥ ४३ ॥ तमस्ताभ्यांविहीनंतुकेव
लंनकदाचन ॥ सर्वेमिथुनधर्माणोगुणाःकार्यांतरेषुवै ॥ ४४ ॥ अन्योन्यसंश्रितास्सर्वेतिष्ठंतिनवियोजिताः ॥ अन्योन्यजनकाश्चैवयतःप्रसवधर्मिणः ॥
॥ ४५ ॥ सत्त्वंकदाचिच्चरजस्तमसीजनयत्युत ॥ कदाचित्तुरजःसत्त्वतमसीजनयत्यपि ॥ ४६ ॥ कदाचित्तुतमःसत्त्वरजसीजनयत्युभे ॥ जनयंत्येवम
न्योन्यंमृत्पिंडश्चघटंयथा ॥ ४७ ॥ बुद्धिस्थास्तेगुणाःकामान्बोधयंतिपरस्परम् ॥ देवदत्तविष्णुमित्रयज्ञदत्तादयोयथा ॥ ४८ ॥ यथास्त्रीपुरुषश्चैव
मिथुनौचपरस्परम् ॥ तथागुणाःसमायांतियुग्मभावंपरस्परम् ॥ ४९ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ परस्परजनकत्वमुपपादयतिसत्वंकदाचिच्चेति ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ कस्मिन्स्थलेस्थि
षुतामसेषुचकामंकुरुतइत्यर्थः ॥ बुद्धिस्थाइति ॥ यथाएकैकोत्कटत्वेप्येकैकंस्वकार्यंचोक्तंकुर्वंतितथामिथुनीभूयाप्युभयगुणकंकार्यमुत्पादयंतीतिदृष्टांतमुखेनाह। देवदत्तेति। यथादेवदत्तादय
ताग्गुणाइत्यंकार्यंकुर्वंतितत्राह। त्रयोमिलित्वाकार्यंकुर्वंतियथावास्त्रीपुरुषौमिथुनीभूयकार्यमुत्पादयतस्तथेत्यर्थः ॥ ४८ ॥ युग्मभावंमिथुनीभावंपरस्परंयांतीत्यर्थः ॥ ४९ ॥

तदेवदर्शयति।रजसोमिथुनेसत्त्वमिति ॥ रजःसत्त्वरूपमेकंमिथुनमित्यर्थः ॥ एवमन्यद्व्यूह्यम् ॥ यथारजसोमिथुनेसत्त्वंगौणंस्त्रीस्थानापन्नंयथावासत्वस्यमिथुनेरजोगौणंस्त्रीस्थानापन्नंतथैव सत्त्वतमोमिथुनंरजस्तमोमिथुनमित्याह।उभेतेसत्त्वरजसीइति ॥ सत्वस्यमिथुनेतमस्तमसोमिथुनेसत्त्वंतथारजसोमिथुनेतमस्तमसोमिथुनेरजइत्यर्थः ॥ एकंप्रधानंपुरुषभावापन्नमितरद्गौणंस्त्री भावापन्नमित्यर्थः ॥ एतेषांमिथुनानांबुद्धौवर्तमानतोत्पद्यमानाभियात्मककार्येणप्रत्येतव्या ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ अष्टाधिकैस्तुचत्वा रिंशत्पद्यैर्नारदेनच ॥ गुणानांलक्षणंपृष्टंपुनरेवोपवर्ण्यते ॥ १ ॥ मुमुक्षुभिर्गुणानांहेयोपादेयत्वज्ञानार्थंस्वरूपंकार्यंचपुनराह ॥ गुणानामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ सत्वंतुकेवलमिति ॥ एकैकगुणोऽन्यगुणासहायःकुत्रापिनतिष्ठति ॥ तेषांगुणानांपरस्परंमिश्रीभावात्तु।मिश्रत्वमेवसर्वदाऽस्ति ॥ ५ ॥ मिश्रीभावादेवगुणानांसुखदुःखमोहात्मकत्वंभवतिनान्यथेतिदृष्टांतमुखेनाह॥ यथाकाचिदिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ यथैकैवस्त्रीसुखदुःखमोहात्मिकाव्यक्तिभेदेनभिन्नंप्रतिकालभेदेनवाएकांव्यक्तिंप्रतिभवतितथैवसत्वंभवतीत्याह। एवंसत्वेनेति॥ स्त्रीत्वमापादितेनेतिस्त्रीस्थाना

रजसोमिथुनेसत्त्वंसत्त्वस्यमिथुनेरजः ॥ उभेतेसत्त्वरजसीतमसोमिथुनेविदुः ॥५०॥ नारदउवाच ॥ इत्येतत्कथितंपित्रागुणरूपमनुत्तमम् ॥ श्रुत्वाप्येत त्सएवाहंततोऽपृच्छंपितामहम् ॥५१॥इतिश्रीदेवीभा ० म ० तृ ० अष्टमोऽध्यायः ॥८॥ ॥नारदउवाच॥गुणानांलक्षणंतातभवताकथितंकिल ॥नतृप्तो ऽस्मिपिबन्मिष्टंत्वन्मुखात्प्रच्युतंरसम् ॥१॥ गुणानांतुपरिज्ञानंयथावदनुवर्णय ॥ येनाहंपरमांशांतिमधिगच्छामिचेतसि ॥२॥ व्यासउवाच ॥ इतिपृष्टस्तु पुत्रेणनारदेनमहात्मना॥उवाचचजगत्कर्तारजोगुणसमुद्भवः ॥३॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणुनारदवक्ष्यामिगुणानांपरिवर्णनम् ॥ सम्यग्ज्ञाहंविजानामियथामतिव दामिते॥४॥सत्त्वंतुकेवलंनैवकुत्रापिपरिलक्ष्यते॥ मिश्रीभावात्तुतेषांवैमिश्रत्वंप्रतिभातिवै ॥ ५ ॥ यथाकाचिद्वरानारीसर्वभूषणभूषिता ॥ हावभावयुता कामंभर्तृप्रीतिकरीभवेत् ॥ ६ ॥ मातापित्रोस्तथासैवबंधुवर्गस्यप्रीतिदा ॥ दुःखंमोहंसपत्नीषुजनयत्यपिसैवहि ॥७॥ एवंसत्त्वेनतेनैवस्त्रीत्वमापादितेनच ॥ रजसस्तमसश्चैवजनितावृत्तिरन्यथा॥८॥रजसास्त्रीकृतेनैवंतमसाचतथापुनः॥अन्योन्यस्यसमायोगादन्यथाप्रतिभातिवै ॥९॥ अवस्थानात्स्वभावेषुनवै जात्यंतराणिच ॥ लक्ष्यंतेविपरीतानियोगान्नारदकुत्रचित् ॥ १० ॥ यथारूपवतीनारीयौवनेनविभूषिता ॥ लज्जामाधुर्ययुक्ताचतथाविनयसंयुता ॥११॥

पन्नमित्यर्थः ॥ तेनसत्वेनकस्यचित्पुरुषस्यसुखजनिकावृत्तिर्जनिताभवति ॥ तस्यैवपुरुषस्यकालांतरेऽन्यथादुःखमोहात्मिकरजसःसंबंधिनीतमसोवासंबधिनीवृत्तिर्जनिताभवति ॥८॥ एवं रजोयदास्त्रीकृतंस्त्रीभावापन्नंतथातमोयदास्त्रीभावापन्नंस्त्रीस्थानत्वेनकल्पितंतदातेनरजसातमसावादुःखात्मिकामोहात्मिकावाकस्याचित्पुरुषस्यवृत्तिर्जनिताभवतितस्यैवपुरुषस्यकालांतरेसु खवृत्तिरुत्पाद्यते ॥ नचैतद्गुणानामन्यगुणसहायताभावेसंभवति तस्मान्मिश्रीभूताएवगुणाइतिज्ञेयामित्याह ॥ अन्योन्यस्येति ॥९॥ अवस्थानात्स्वभावेष्विति ॥ यदिगुणाएकैकाएवस्युर्न मिश्रीभूतास्तदातेषांस्वभावेष्ववस्थानादेकरूपैववृत्तिःस्यान्नजात्यंतराणिस्युः लक्ष्यंतेतुविपरीतानिजात्यंतराणि॥कदाचित्सुखात्मकंकदाचिद्दुःखात्मकंकदाचिन्मोहात्मकमिमितितस्मान्मिश्री भूताएवगुणाइतिभावः ॥१०॥ यथारूपवतीत्यारभ्यत्रौरैरुपद्रुतेतिपर्यंतंपाठःपुनरुक्तार्थकोऽपिदृष्टांतदार्ष्टांतिकयोरुपसंहारार्थमितिबोध्यम् ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ दृष्टांतांतरमाह । चौरैरिति ॥ सेनाराजसेना ॥ १४ ॥ जनयंतिएतेदृष्टांतार्थायथातथागुणाःविपरीतप्रतीतिंजनयंतीत्यर्थः ॥ यथेति ॥ दुर्दिनंमेघच्छन्नोदिवसः॥१५॥ तमोरूपंनिविडांधकारप्रायम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रोषितभर्तृकाणांविरहिणीनांकामिनीनाम् ॥ स्वभावस्थाइति ॥ एतेयथादृष्टांताएवमेतेगुणाःस्वभावस्थाअन्यगुणसाहाय्येनविपरीताभांतितस्मान्मिश्रीभूताएवेतिभावः ॥ १९ ॥ सत्त्वादिगुणोद्रेकेसतिजायमानानिलक्षणान्याह । लक्षणानीति ॥ २० ॥ लघुस्वरूपमाह । यदांऽगानीति ॥ लघून्येवनभारवंति ॥ तान्राजसांस्तामसान्वाविषयान्नगृह्णातीत्यर्थः ॥ २१ ॥ जृंभामिति ॥ जृंभांस्तंभंशरीरगुरुतांतंद्रांचयदापश्यतितदाचलंरजःसमुत्कटंजातमित्यन्वयः ॥२२॥ तमोलक्षणमाह।कलिमिति॥

कामशास्त्रविधिज्ञाचधर्मेशास्त्रेऽपिसंमता ॥ भर्तुःप्रीतिकरीभूत्वासपत्नीनांचदुःखदा ॥ १२ ॥ मोहदुःखस्वभावस्थासत्त्वस्थेत्युच्यतेजनैः ॥ तथासत्त्वंविकुर्वाणमन्यभावंविभातिवै ॥ १३ ॥ चौरैरुपद्रुतानांहिसाधूनांसुखदाभवेत् ॥ दुःखामूढाचदस्यूनांसैवसेनातथागुणा ॥ १४ ॥ विपरीतप्रतीतिंवैजनयंतिस्वभावतः ॥ यथाचदुर्दिनंजातंमहामेघघनावृतम् ॥ १५ ॥ विद्युत्स्तनितसंयुक्तंतिमिरेणावगुंठितम् ॥ सिंचद्भूमिंप्रवर्षद्वैतमोरूपमुदाहृतम्॥ १६॥ यदेतत्कर्षकाणांवैतदेवातीवदुर्दिनम् ॥ बीजोपस्करयुक्तानांसुखदंप्रभवत्युत ॥ १७ ॥ अप्रच्छन्नगृहाणांचदुर्भगानांविशेषतः ॥ तृणकाष्ठगृहीतानांदुःखदंगृहमेधिनाम् ॥ १८ ॥ प्रोषितभर्तृकाणांवैमोहदंप्रवदंत्यपि ॥ स्वभावस्थागुणाःसर्वेविपरीताविभांतिवै ॥ १९ ॥ लक्षणानिपुनस्तेषांशृणुपुत्रब्रवीम्यहम् ॥ लघुप्रकाशकंसत्त्वंनिर्मलंविशदंसदा ॥ २० ॥ यदांऽगानिलघून्येवनेत्रादीनींद्रियाणिच ॥ निर्मलंचतथाचेतोगृह्णातिविषयान्नतान् ॥ २१ ॥ तदासत्त्वंशरीरेवैमंतव्यंचसमुत्कटम् ॥ जृंभांस्तंभंचतंद्रांचचलंचैवरजःपुनः ॥ २२ ॥ यदातदुत्कटंजातंदेहेयस्यचकस्यचित् ॥ कलिंमृगयतेकर्तुंगंतुंग्रामांतरंतथा ॥ २३ ॥ चलचित्तश्चसोऽत्यर्थंविवादेचोद्यतस्तथा ॥ गुरुमावरणंकामंतमोभवतितद्यदा ॥ २४ ॥ तदांऽगानिगुरूण्याशुप्रभवंत्यावृतानिच॥ इंद्रियाणिमनःशून्यंनिद्रांनैवाभिवांछति ॥ २५ ॥ गुणानांलक्षणान्येवंविज्ञेयानीहनारद ॥ नारदउवाच ॥ विभिन्नलक्षणाःप्रोक्ताःपितामहगुणास्त्रयः ॥ २६ ॥ कथमेकत्रसंस्थानेकार्यंकुर्वंतिशाश्वतम् ॥ परस्परंमिलित्वाहिविभिन्नाःशत्रवःकिल ॥ २७ ॥ एकत्रस्थाःकथंकार्यंकुर्वंतीतिवदस्वमे ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिगुणास्तेदीपवृत्तयः ॥ २८ ॥ प्रदीपश्चयथाकार्यंप्रकरोत्यर्थदर्शनम् ॥ वर्तिस्तैलंयथार्चिश्चविरुद्धाश्चपरस्परम् ॥ २९ ॥

कलिःकलहः ॥ एतानिलक्षणानियदाभवंतितदातत्तमउत्कटंजातमितिज्ञेयमित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ गुरुमावरणमित्यस्यार्थमाह । तदांगानीति ॥ आवृतानितमसेत्यर्थः ॥ शून्यंज्ञानशून्यम् ॥२५॥ मिश्रीभूतागुणाःकार्यंकुर्वंतीतिश्रुत्वानारदःशंकते । विभिन्नेति ॥ यथाशत्रवोमिलिताःकार्यंनकुर्वंति तथागुणाःपरस्परंशत्रवःसंतःकथंमिलित्वाकार्यंकुर्वंतीत्यर्थः ॥२६॥ ॥ २७ ॥ दीपवृत्तयइति ॥ तथाचयथादीपवर्तिकातैलानिपरस्परविरुद्धान्यपिमिलित्वाघटार्थप्रकाशनमेकंकुर्वंतितद्वद्गुणाअपीतिभावः ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ इत्थमेतावत्पर्यंतंब्रह्मणानारदंप्रत्युक्तंनारदोव्यासंप्रत्युक्तवानित्याह।एवंप्रकृतिजाइति॥अत्रनारदउवाचेत्यनेनैवब्रह्मनारदसंवादसमाप्तेःसिद्धत्वात्सापुराणेनोक्तेतिबोध्यम् ॥ ३१ ॥
तेवैविश्वस्यकारणंतेवैप्रकृतिसंबंधिनोगुणाएवनान्ये।विश्वस्यकारणमित्यर्थः ॥ इत्युक्तमिति ॥ हेराजन्जनमेजय यत्त्वयापृष्टंतद्देवोद्दिश्यमयापृष्टोनारदोमांप्रत्येवमुक्तवानित्यर्थः ॥ ३२ ॥
इत्थंसंवादश्रवणेनजनमेजयस्यसर्वप्रश्नसमाधानेजातेऽपिसंवादनिर्गलितार्थनिगमनस्थानीयंव्यासआह आराध्येति ॥ हेराजन्यतोययादेव्यासर्वमिदंव्याप्तंयाचजगत्सृष्टिस्थितिक्षयातिरो
धानानुग्रहपंचकृत्यकर्त्री।उत्पत्तिस्थितिक्षयरहितागुणत्रयसमुद्भूतपंचभूतसमुद्भूतदेहवतामेकैकगुणाभिमानिब्रह्मादिजीवानां सृष्टिस्थितिक्षयकारिणीसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीश्री
देवीहेयगुणांस्तत्कार्याणिचज्ञात्वाकर्मोपासनादिभिर्वेदांतशास्त्रश्रवणादिभिश्चहेयगुणांस्तत्कार्याणिचनिरुध्यग्राह्यंसत्वगुणंतत्कार्याणिचज्ञात्वातंसंपाद्यसत्वगुणोद्रेकेणयुक्तेनपुरुषेणसैवसर्वो

विरुद्धंहितथातैलमग्निनासहसंगतम् ॥ तैलंवर्तिविरोध्येवपावकोऽपिपरस्परम् ॥ ३० ॥ एकत्रस्थाःपदार्थानांप्रकुर्वंतिप्रदर्शनम् ॥ नारदउवाच ॥ एवंप्र
कृतिजाःप्रोक्तागुणाःसत्यवतीसुत ॥ ३१ ॥ विश्वस्यकारणंतेवैमयापूर्वंयथाश्रुतम् ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तंनारदेनाथममसर्वंसविस्तरम् ॥ ३२ ॥ गुणा
नांलक्षणंसर्वंकार्यंचैवविभागशः ॥ आराध्यापरमाशक्तिर्यथासर्वमिदंततम् ॥ ३३ ॥ सगुणानिर्गुणाचैवकार्यभेदेसदैवहि ॥ अकर्तापुरुषःपूर्णोनिरीहःपरमो
ऽव्ययः ॥ ३४ ॥ करोत्येषामहामायाविश्वंसदसदात्मकम् ॥ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रःसूर्यश्चंद्रःशचीपतिः ॥ ३५ ॥ अश्विनौवसवस्त्वष्टाकुबेरोयादसांपतिः ॥
वह्निर्वायुस्तथापूषासेनानीश्चविनायकः ॥ ३६ ॥ सर्वेशक्तियुताःशक्ताःकर्तुंकार्याणिस्वानिच ॥ अन्यथातेप्यशक्तावैप्रस्पंदितुमनीश्वराः ॥ ३७ ॥ साचैवकार
णंराजञ्जगतःपरमेश्वरी ॥ समाराधयतांभूपकुरुयज्ञंजनाधिप ॥ ३८ ॥ पूजनंपरयाभक्त्यातस्याएवविधानतः ॥ महालक्ष्मीर्महाकालीतथामहासरस्वती
॥ ३९ ॥ ईश्वरीसर्वभूतानांसर्वकारणकारणम् ॥ सर्वकामार्थदाशांतासुखसेव्यादयान्विता ॥ ४० ॥ नामोच्चारणमात्रेणवांछितार्थफलप्रदा ॥ देवैराराधिता
पूर्वंब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥ ४१ ॥ मोक्षकामैश्चविविधैस्तापसैर्विजितात्मभिः ॥ अस्पष्टमपियन्नामप्रसंगेनापिभाषितम् ॥ ४२ ॥ ददातिवांछितानर्थान्दुर्ल
भानपिसर्वथा ॥ ऐऐइतिभयार्तेनदृष्ट्वाव्याघ्रादिकंवने ॥ ४३ ॥ विंदुहीनमपीत्युक्तंवांछितंप्रददातिवै ॥ तत्रसत्यव्रतस्यैवदृष्टांतोनृपसत्तम ॥ ४४ ॥

त्कृष्टादेवीसर्ववेदांततात्पर्यभूमिराराध्याज्ञेयाचमोक्षकामेनेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ कार्यभेदेमोक्षरूपेकार्येब्रह्माभिन्नानिर्गुणाआराध्यातदन्यकामेतुसगुणागुणविशिष्टेयमेवमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणी
श्रीदेवीजगत्कर्त्री नकेवलंब्रह्मनवाब्रह्मादयोदेवाइत्याह ॥ अकर्तेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ साचैवकारणमिति ॥ यानिमयानारदंप्रतिजगत्कारणानिशंकितानितानितानिसर्वा
णिनस्वस्वशक्तिंविहायजगत्कर्तुंसमर्थानितस्मात्साशक्तिरेवजगत्कारणंसैवसर्वोत्कृष्टाध्येयाज्ञेयाचेतिममनारदस्यसंवादेनारदस्यब्रह्मणश्चसंवादेनिर्णीतामित्यर्थः ॥ यज्ञमंबामखमित्यर्थः
॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अस्पष्टंयथावद्वर्णरहितमित्यर्थः ॥ प्रसंगेनापिदेवतानामबुद्धिरहितेनापिपुरुषेणान्यप्रसंगेनापीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ इतरदेवतास्त्वाराधनेनैवयत्किंचित्फलं
ददति ॥ इयंतुअशुद्धनामोच्चारणेप्रसंगेनापिकृतेपुरुषार्थचतुष्टयंददातीतिकथंनसर्वैःसेव्येतिभावः ॥ तदुदाहरणमाह ॥ ऐ ऐ इति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

प्रत्यक्षएवेति ॥ अस्माकंमुनीनांभगवतीनाममहिमस्वरूपंनानाप्रकारकजातसिद्धिभिर्वारंवारंप्रत्यक्षमेवास्ति नसंशयोस्माकंतत्रेतिभावः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ अक्षरमिति ॥ ऐकाराक्षरमित्यर्थः ॥ ४७ ॥ हेराजन्नेतादृशीदयार्द्राभगवतीसर्वोत्कृष्टाभक्तकामकल्पद्रुमाऽस्तीतिसैवाराध्येतिभावः ॥ ४८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥ पंचषष्टिश्लोकवर्यैर्वाग्बीजमहिमामहान् ॥ सत्यव्रतकथायोगात्प्रोच्यतेभक्तिकारकः ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायांतेप्रश्नबीजमुपलभ्य कोऽसौसत्यव्रतःकथंतेनप्रसंगेनास्पष्टनामोच्चारणंकृतंका चतेन सिद्धिर्जातेतिपरमभावुकोराजापृच्छति । कोसाविति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ आराधनीयतमःसर्वोत्कृष्टःपूज्यतमश्चेत्यर्थः ॥ ११॥१२ ॥ १३ ॥

प्रत्यक्षएवचास्माकंमुनीनांभावितात्मनाम् ॥ ब्राह्मणानांसमाजेषुतस्योदाहरणंबुधैः ॥४५॥ कथ्यमानंमयाराजञ्छ्रुतंसर्वंसविस्तरम् ॥ अनक्षरोमहामूर्खोनाम्नासत्यव्रतोद्विजः ॥ ४६ ॥ श्रुत्वाऽक्षरंकोलमुखात्समुच्चार्यस्वयंततः ॥ बिंदुहीनंप्रसंगेनजातोऽसौविबुधोत्तमः ॥ ४७ ॥ ऐकारोच्चारणाद्देवीतुष्टाभगवतीतदा ॥ चकारकविराजंतंदयार्द्रापरमेश्वरी ॥ ४८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ जनमेजयउवाच ॥ कोऽसौसत्यव्रतोनामब्राह्मणोद्विजसत्तमः ॥ कस्मिन्देशेसमुत्पन्नःकीदृशश्चवदस्वमे ॥ १ ॥ कथंतेनश्रुतःशब्दःकथमुच्चारितःपुनः ॥ सिद्धिश्चकीदृशीजातातस्यविप्रस्यतत्क्षणात् ॥ २ ॥ कथंतुष्टाभवानीसासर्वज्ञासर्वसंस्थिता ॥ विस्तरेणवदस्वाद्यकथामेतांमनोरमाम् ॥ ३ ॥ सूतउवाच ॥ इतिपृष्टस्तदाराज्ञाव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ उवाचपरमोदारंवचनंरसवच्छुचि ॥ ४ ॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिकथांपौराणिकींशुभाम् ॥ श्रुतामुनिसमाजेषुमयापूर्वंकुरूद्वह ॥ ५ ॥ एकदाऽहंकुरुश्रेष्ठकुर्वंस्तीर्थाटनंशुचि ॥ संप्राप्तोनैमिषारण्यंपावनंमुनिसेवितम् ॥ ६ ॥ प्रणम्याहंमुनीन्सर्वान्स्थितस्तत्रवराश्रमे ॥ विधिपुत्रास्तुयत्रासञ्जीवन्मुक्तामहाव्रताः ॥ ७ ॥ कथाप्रसंगएवासीत्तत्रविप्रसमागमे ॥ जमदग्निस्तुपप्रच्छमुनीन्वैसमास्थितः ॥ ८ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ संदेहोऽस्तिमहाभागाममचेतसितापसाः ॥ समाजेषुमुनीनांवैनिःसंदेहोभवाम्यहम् ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रोमघवावरुणोऽनलः ॥ कुबेरःपवनस्त्वष्टासेनानीश्चगणाधिपः ॥१०॥ सूर्योऽश्विनौभगःपूषानिशानाथोग्रहास्तथा ॥ आराधनीयतमःकोऽत्रवांछितार्थफलप्रदः ॥ ॥ ११ ॥ सुखसेव्यश्चसततंचाशुतोषश्चमानदाः ॥ ब्रुवंतुमुनयःशीघ्रंसर्वज्ञाःसंशितव्रताः ॥ १२ ॥ एवंप्रश्नेकृतेतत्रलोमशोवाक्यमब्रवीत् ॥ जमदग्नेशृणुष्वैतद्यत्पृष्टंवैत्वयाऽधुना ॥ १३ ॥ सेवनीयतमाशक्तिःसर्वेषांशुभमिच्छताम् ॥ पराप्रकृतिराद्याचसर्वगासर्वदाशिवा ॥ १४ ॥

पराप्रकृतिःसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणी ॥ तदुक्तंगीतासु ॥ भूमिरापोऽनलोवायुःखंमनोबुद्धिरेवच ॥ अहंकारइतीयंमेभिन्नाप्रकृतिरष्टधा ॥ अपरेयमितस्त्वन्यांविद्धिमेप्रकृतिंपराम् ॥ जीवरूपांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगदिति ॥ जीवरूपांचैतन्यरूपाम् ॥ तथासूतसंहितायां ॥ चिन्मात्राश्रयमायायाःशक्त्याकारेद्विजोत्तमाः ॥ अनुप्रविष्टायासंविन्निर्विकल्पास्वयंप्रभा ॥ सदाकारासदानंदासंसारोच्छेदकारिणी ॥ साशिवापरमादेवीशिवाभिन्नाशिवंकरीति ॥ शिवाभिन्नाब्रह्माभिन्नेत्यर्थः ॥ जगदंकुररूपिण्याशक्त्यायदवच्छिन्नंचैतन्यंसामूलप्रकृतिःपराशक्तिरितिचोच्यतेइतितट्टीकायांमाधवः ॥ १४ ॥

संसारवृक्षस्यमूलंमूलभूतेत्यर्थः ॥ सेवितासतीवरदानार्थंसदैवाऽऽर्द्रचित्तायाभवतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ यथाप्राप्तंफलमित्यर्थः ॥ १७ ॥ पुत्रायपुत्रार्थम् ॥ १८ ॥ तमसानाम्नीनदीतीरम् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ काम्यकर्मभ्रंशेकाम्यसिद्धिर्नस्यादितिभावः ॥ संजातेप्राप्ते ॥ २५ ॥ शब्दविवर्जितोमूकः ॥२६॥ सर्वप्राणिशरीरेश्वासोच्छ्वासः

देवानांजननीसैवब्रह्मादीनांमहात्मनाम् ॥ आदिप्रकृतिर्मूलंसासंसारपादपस्यवै ॥ १५ ॥ स्मृताचोच्चारितादेवीददातिकिलवांछितम् ॥ सर्वदैवाऽऽर्द्रचित्तासावरदानायसेविता ॥ १६ ॥ इतिहासंप्रवक्ष्यामिशृण्वंतुमुनयःशुभम् ॥ अक्षरोच्चारणादेवयथाप्राप्तंद्विजेनवै ॥ १७॥ कोसलेषुद्विजःकश्चिद्देवदत्तेतिविश्रुतः ॥ अनपत्यश्चकारेष्टिंपुत्रायविधिपूर्वकम् ॥ १८ ॥ तमसातीरमास्थायकृत्वामंडपमुत्तमम् ॥ द्विजानाहूयवेदज्ञान्सत्रकर्मविशारदान् ॥ १९ ॥ कृत्वावेदिंविधानेनस्थापयित्वाविभावसून् ॥ पुत्रेष्टिंविधिवत्तत्रचकाराद्विजसत्तमः ॥ २० ॥ ब्रह्माणंकल्पयामाससुहोत्रंमुनिसत्तमम् ॥ अध्वर्युंयाज्ञवल्क्यंचहोतारंचबृहस्पतिम् ॥ २१ ॥ प्रस्तोतारंतथापैलमुद्गातारंचगोभिलम्॥सभ्यानन्यान्मुनीन्कृत्वाविधिवत्प्रददौवसु ॥ २२ ॥ उद्गातासामगःश्रेष्ठःसप्तस्वरसमन्वितम् ॥ रथंतरमगायत्तुस्वरितेनसमन्वितम् ॥२३॥ तदाऽस्यस्वरभंगोऽभूत्कृतेश्वासेमुहुर्मुहुः ॥ देवदत्तश्चकोपाऽऽशुगोभिलंप्रत्युवाचह ॥२४॥ मूर्खोऽसिमुनिमुख्याद्यस्वरभंगस्त्वयाकृतः ॥ काम्यकर्मणिसंजातपुत्रार्थंयजतश्चमे ॥ २५ ॥ गोभिलस्तुतदोवाचदेवदत्तंसुकोपितः॥मूर्खस्तेभवितापुत्रःशठःशब्दविवर्जितः ॥ २६ ॥ सर्वप्राणिशरीरेतुश्वासोच्छ्वासःसुदुर्ग्रहः ॥ नमेऽत्रदूषणंकिंचित्स्वरभंगेमहामते ॥२७॥तच्छ्रुत्वावचनंतस्यगोभिलस्यमहात्मनः ॥ शापाद्भीतोदेवदत्तस्तमुवाचातिदुःखितः ॥ २८ ॥ कथंक्रुद्धोऽसिविप्रेंद्रवृथामयिनिरागसि ॥ अक्रोधनाहिमुनयोभवंतिसुखदाःसदा ॥२९॥ स्वल्पेऽपराधेविप्रेंद्रकथंशप्तस्त्वयाह्यहम् ॥ अपुत्रोहंसुततःप्राक्तापयुक्तःपुनःकृतः ॥ ३० ॥ मूर्खपुत्रादपुत्रत्वंवरंवेदविदोविदुः॥तथाऽपिब्राह्मणोमूर्खःसर्वेषांनिंद्यएवहि ॥३१॥ पशुवच्छूद्रवच्चैवनयोग्यःसर्वकर्मसु॥किंकरोमीहमूर्खेणपुत्रेणद्विजसत्तम ॥३२॥ यथाशूद्रस्तथामूर्खोब्राह्मणोनात्रसंशयः ॥ नपूजार्होनदानार्होनिंद्यश्चसर्वकर्मसु ॥ ३३ ॥ देशेवैवसमानश्चब्राह्मणोवेदवर्जितः ॥ करदःशूद्रवच्चैवमंतव्यःसचभूभुजा॥३४॥नासनेपितृकार्येषुदेवकार्येषुसद्विजः ॥ मूर्खःसमुपवेश्यश्चकार्यस्यफलमिच्छता ॥ ३५ ॥ राज्ञाशूद्रसमोज्ञेयोनयोज्यःसर्वकर्मसु ॥ कर्षकस्तुद्विजःकार्योब्राह्मणोवेदवर्जितः ॥३६॥ विनाविप्रेणकर्तव्यंश्राद्धंकुशचटेनवै॥नतुविप्रेणमूर्खेणश्राद्धंकार्यंकदाचन ॥ ३७ ॥ आहारादधिकंचान्नंनदातव्यमपंडिते ॥ दातानरकमाप्नोतिगृहीतातुविशेषतः ॥ ३८ ॥

सुदुर्ग्रहःस्वाधीनोनास्तितथाचमदपराधाभावेदुर्वाक्यंवदतस्तवपुत्रस्तथैवस्यादिति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ तदुक्तंवरंपुत्रादपुत्रत्वंमूर्खश्चेद्भवितासुतइति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ देशेवसमानोवासंकुर्वाणः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

देशेअवुधाइतिच्छेदः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ असतामिति ॥ यथापिचुमंदोनिंबःफलाढ्योपिकाकैरेवोपभुज्यतेसयथाऽसतांकाकानामुपकारायतथेत्यर्थः॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥क

धिग्राज्यंतस्यराज्ञोवैयस्यदेशेऽबुधाजनाः ॥ पूज्यंतेब्राह्मणामूर्खादानमानादिकैरपि ॥ ३९ ॥ आसनेपूजनेदानेयत्रभेदोनचाण्वपि ॥ मूर्खपंडितयोर्भेदो ज्ञातव्योविबुधेनवै ॥ ४० ॥ मूर्खायत्रसुगर्विष्ठादानमानपरिग्रहैः ॥ तस्मिन्देशेनवस्तव्यंपंडितेनकथंचन ॥ ४१ ॥ असतामुपकारायदुर्जनानांविभूत यः ॥ पिचुमंदःफलाढ्योऽपिकाकैरेवोपभुज्यते ॥ ४२ ॥ भुक्त्वान्नंवेदविद्विप्रोवेदाभ्यासंकरोतिवै ॥ क्रीडंतिपूर्वजास्तस्यस्वर्गेप्रमुदिताःकिल ॥ ४३ ॥ गोभिलातःकिमुक्तंवैत्वयावेदविदुत्तम ॥ संसारेमूर्खपुत्रत्वंमरणादतिगर्हितम् ॥ ४४ ॥ कृपांकुरुमहाभागशापस्यानुग्रहंप्रति ॥ दीनोद्धारणशक्तोऽसि पतामितवपादयोः ॥ ४५ ॥ लोमशउवाच ॥ इत्युक्त्वादेवदत्तस्तुपतितस्तस्यपादयोः ॥ स्तुवन्दीनहृदत्यर्थंकृपणःसाश्रुलोचनः ॥ ४६ ॥ गोभिल स्तुतदातत्रदृष्ट्वातंदीनचेतसम् ॥ क्षणकोपामहांतोवैपापिष्ठाःकल्पकोपनाः ॥ ४७ ॥ जलंस्वभावतःशीतंपावकातपयोगतः ॥ उष्णंभवतितच्छीघ्रंतद्वि नाशिशिरंभवेत् ॥ ४८ ॥ दयावान्गोभिलस्त्वाहदेवदत्तंसुदुःखितम् ॥ मूर्खोभूत्वासुतस्तेवैविद्वानपिभविष्यति ॥ ४९ ॥ इतिदत्तवरः सोऽथमुदितो भूद्द्विजर्षभः ॥ इष्टिंसमाप्यविप्रान्वैविससर्जयथाविधि ॥ ५० ॥ कालेनकियतातस्यभार्यारूपवतीसती ॥ गर्भंदधारकालेसारोहिणीरोहिणीसमा॥५१॥ गर्भाधानादिकंकर्मचकारविधिवद्द्विजः ॥ पुंसवनविधानंचशृंगारकरणंतथा॥५२॥सीमंतोन्नयनंचैवकृतंवेदविधानतः ॥ ददौदानानिमुदितोमत्वेष्टिंसफलां तथा ॥ ५३ ॥ शुभेह्निसुषुवेपुत्रंरोहिणीरोहिणीयुते ॥ दिनेलग्नेशुभेऽत्यर्थंजातकर्मचकारसः ॥ ५४ ॥ पुत्रदर्शनकंकृत्वानामकर्मचकारच ॥ उतथ्यइ तिपुत्रस्यकृतंनामपुराविदा ॥ ५५ ॥ सचाष्टमेतथावर्षेशुभेवैशुभवासरे ॥ तस्योपनयनंकर्मचकारविधिवत्पिता ॥ ५६ ॥ वेदमध्यापयामासगुरुस्तंवै व्रतेस्थितम् ॥ नोच्चचारतथोतथ्यःसंस्थितोमुग्धवत्तदा ॥ ५७ ॥ बहुधापाठितःपित्रानदधारमतिंशठः ॥ मूढवत्तिष्ठतेऽत्यर्थंतंशुशोचपितातदा ॥ ॥ ५८ ॥ एवंकुर्वन्सदाऽभ्यासंजातोद्वादशवार्षिकः ॥ नवेदविधिवत्कर्तुंसंध्यावंदनकंविधिम् ॥ ५९ ॥ मूर्खोऽभूदितिलोकेषुगतावार्ताऽतिविस्तरम् ॥ ब्राह्मणेषुचसर्वेषुतापसेष्वितरेषुच ॥ ६० ॥ जहासलोकस्तंविप्रंयत्रतत्रगतंवने ॥ पितामातानिनिंदाथमूर्खंतमतिभर्त्सयन् ॥ ६१ ॥ निंदितोऽथजनैः कामंपितृभ्यामथबांधवैः ॥ वैराग्यमगमद्विप्रोजगामवनमप्यसौ ॥ ६२ ॥ अंधोवरस्तथापंगुर्नमूर्खस्तुवरःसुतः ॥ इत्युक्तोऽसौपितृभ्यांवैविवेशकाननं प्रति ॥ ६३ ॥ गंगातीरेशुभेस्थानेकृत्वोटजमनुत्तमम् ॥ वन्यांवृत्तिंचसंकल्प्यास्थितस्तत्रसमाहितः ॥ ६४ ॥

ल्पकोपनाःबहुकालपर्यंतंकोपवंतः ॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥ उटजंकुटीम् ॥वन्यांवृत्तिंफलमूलाशनरूपाम् ॥ ६४ ॥

॥ ६९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ अष्टपंचाशद्भिरेवपद्यैःसत्यव्रतस्यह ॥ वाग्बीजोच्चारणात्सिद्धिर्जातेतिपरिगीयते ॥ १ ॥ वनंगतस्योतथ्यस्यवृत्तमाहलोमशः । नवेदेति ॥ १ ॥ कारणंसर्वैश्वर्यंचनवेद ॥ २ ॥ ३ ॥४॥ तर्हितत्रकिमकरोत्तत्राह । सोऽकरोदिति ॥५॥ ६ ॥ सत्यमेवतपोयस्यससत्यतपाअयंचऋषिः सत्यइति सत्यतपाराथीतरइतितैत्तिरीयश्रुतिप्रसिद्धः ॥ ७ ॥ नाहितंकस्यचित्कुर्यादिति ॥ जानातीतिशेषः ॥ चिंतयन्निनीतीति ॥ इतिवक्ष्यमाणप्रकारेण ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अदुग्धदोहेदोहने

नियमंचपरंकृत्वानासत्यंप्रब्रवीम्यहम् ॥ स्थितस्तत्राश्रमेरम्येब्रह्मचर्यव्रतोहिसः॥६९॥इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ लोमशउवाच ॥ नवेदाध्ययनंकिंचिज्जानातिनजपंतथा ॥ ध्यानंनदेवतानांचनचैवाराधनंतथा ॥ १ ॥ नासनंवेदविप्रोसौप्राणायामंतथापुनः ॥ प्रत्याहारंतुनोवेदभूतशुद्धिंचकारणम् ॥२॥ नमंत्रंकीलकंजाप्यंगायत्रींचनवेदसः ॥ शौचंस्नानविधिंचैवतथाऽऽचमनकंपुनः ॥ ३ ॥ प्राणाग्निहोत्रंनोवेदबलिदानंनचातिथिम् ॥ नसंध्यांसमिधोहोमंविवेदचतथामुनिः॥४॥सोऽकरोत्प्रातरुत्थाययत्किंचिद्दंतधावनम् ॥ स्नानंचशूद्रवत्तत्रगंगायांमंत्रवर्जितम् ॥५॥ फलान्यादायवन्यानिमध्याह्नेऽपियदृच्छया ॥भक्ष्याभक्ष्यपरिज्ञानंनजानातिशठस्तथा ॥ ६ ॥ सत्यंब्रूतेस्थितस्तत्रनानृतंवदतेपुनः॥जनैःसत्यतपानामकृतमस्यद्विजस्यवै॥७॥नाहितंकस्यचित्कुर्यान्नतथाऽविहितंक्वचित् ॥ सुखंस्वपितितत्रैवनिर्भयश्चिंतयन्निति ॥ ८ ॥ कदामेमरणंभाविदुःखंजीवामिकानने ॥ जीवितंधिक्चमूर्खस्यतरसामरणंध्रुवम्॥९॥दैवेनाहंकृतोमूर्खोनान्योऽत्रकारणंमम ॥ प्राप्यचैवोत्तमंजन्मवृथाजातंममाधुना ॥ १० ॥ यथावंध्यासुरूपाचयथावानिष्फलोद्रुमः ॥ अदुग्धदोहाधेनुश्चतथाऽहंनिष्फलःकृतः ॥ ११ ॥ किंनुनिंदाम्यहंदैवंनूनंकर्मममेदृशम् ॥ नदत्तंपुस्तकंकृत्वाब्राह्मणायमहात्मने ॥१२॥ नवैविद्यामयादत्तापूर्वजन्मनिनिर्मला ॥ तेनाहंकर्मयोगेनशठोऽस्मिचद्विजाधमः ॥ १३ ॥ नचतीर्थेतपस्तप्तंसेवितानचसाधवः ॥ नद्विजाःपूजिताद्रव्यैस्तेनजातोऽस्मिदुष्टधीः ॥ १४ ॥ वर्ततेमुनिपुत्राश्चवेदशास्त्रार्थपारगाः ॥ अहंसुमूढःसंजातोदैवयोगेनकेनचित् ॥ १५ ॥ नजानामितपस्तप्तुंकिंकरोमिसुसाधनम् ॥ मिथ्याऽयंमेऽत्रसंकल्पोनमेभाग्यंशुभंकिल ॥ १६ ॥ दैवमेवपरंमन्येधिक्पौरुषमनर्थकम् ॥ वृथाश्रमकृतंकार्यंदैवाद्भवतिसर्वथा ॥ १७ ॥ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चशक्राद्याःकिलदेवताः ॥ कालस्यवशगाःसर्वेकालोहिदुरतिक्रमः ॥ १८ ॥ एवंविधान्वितर्कांस्तुकुर्वाणोऽहर्निशंद्विजः ॥ स्थितस्तत्राश्रमेतीरेजाह्नव्याःपावनेस्थले ॥ १९ ॥ विरक्तःसतुसंजातःस्थितस्तत्राऽऽश्रमेद्विजः ॥ कालातिवाहनंशांतश्चकारविजनेवने ॥ २० ॥

यस्याःसा ॥ ११ ॥ किंन्विति ॥ दैवंविधिंकिंतुकिमर्थंनिंदामि यतोममकर्मैवेदृशंभवतिविधेःकर्मानुरूपमेवफलदातृत्वात् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ इदंनमयाकृतमितिसंकल्पःपश्चात्तापोऽपिमिथ्यैवयतोभाग्यंमेशुभंनास्ति ततःपश्चात्तापेऽपिनसत्कर्मभवितुमर्हतीति ॥ १६ ॥ वृथेति ॥ श्रमेणपौरुषेणकृतंकार्यंदैवात्सर्वथावृथाभवति ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २०॥

॥ २१ ॥ सत्यंवदतीतिव्रतमित्यन्वयः ॥ अतएवसत्यतपाइतिनामजातमित्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ कोलोवराहः ॥ २४ ॥ २५ ॥ सारस्वतंबीजमिति ॥ ऐऐइतिशब्दंचकारेत्यर्थः ॥ स्वभावएवायंमनुष्याणांदुःखातुरंदृष्ट्वाऐऐइतिशब्दउच्चारणीयइति ॥ २६ ॥ नज्ञातवानेति ॥ मयायदुच्चारितंतद्बीजमस्तीतिनज्ञातवान् ॥ अथचतंसूकरंदृष्ट्वाशोकेममज्जच ॥ २७ ॥ निकुंजेनिबिडवृक्षदेशेप्रविलीयाहृश्योभूत्वा ॥ २८ ॥ ततइति ॥ सूकरेआश्रमंप्रविश्यानंतरंनिबिडवनेगतेसतिततोऽनंतरमेवाकरणांतंकृष्टं करणंश्रोत्रेंद्रियंतत्पर्यंतकृष्टंचापंदधानइत्यर्थः ॥

एवंस्थितस्यतुवनेविमलोदकेवैवर्षाणितत्रनवपंचगतानिकामम् ॥ नाराधनंनचजपंनविवेदमंत्रंकालातिवाहनमसौकृतवान्वनेवै ॥ २१ ॥ जानातितस्यविततंव्रतमेवलोकःसत्यंवदत्यपिमुनिःकिलनामजातम् ॥ जातंयशश्चसकलेषुजनेषुकामंसत्यव्रतोऽयमनिशंनमृषाभिभाषी ॥ २२ ॥ तत्रैकदातुमृगयांरममाणएवप्राप्तोनिषादनिशठोधृतचापबाणः ॥ क्रीडन्वनेऽतिविपुलेयमतुल्यदेहःक्रूराकृतिर्हननकर्मणिचातिदक्षः ॥ २३ ॥ तेनातिकृष्टेनशरेणविद्धःकोलःकिरातेनधनुर्धरेण ॥ पलायमानोभयविह्वलश्चमुनेःसमीपंविद्रुतोजगाम ॥ २४ ॥ विकंपमानोरुधिरार्द्रदेहोयदाजगामाश्रममंडलंवै ॥ कोलस्तदातीवदयार्द्रभावंप्राप्तोमुनिस्तत्रसमीक्ष्यदीनम् ॥ २५ ॥ अग्रेव्रजंतंरुधिरार्द्रदेहंदृष्ट्वामुनिःसूकरमाशुविद्धम् ॥ दयाभिवेशादतिकंपमानःसारस्वतंबीजमथोच्चचार ॥ २६ ॥ अज्ञातपूर्वंचतथाश्रुतंचदैवान्मुखेवैसमुपागतंच ॥ नज्ञातवान्बीजमसौविमूढोममज्जशोकेसमुनिर्महात्मा ॥ २७ ॥ कोलःप्रविश्याऽऽश्रममंडलंतद्गतोनिकुंजेप्रविलीयगूढम् ॥ अप्राप्तमार्गोदृढनिर्विण्णचेताःप्रवेपमानःशरपीडितत्वात् ॥ २८ ॥ ततःक्षणादाकरणांतकृष्टंचापंदधानोऽतिकरालदेहः ॥ प्राप्तस्तदंतेसचमृग्यमाणोनिषादराजःकिलकालएव ॥ २९ ॥ दृष्ट्वामुनिंतत्रकुशासनेस्थितंनाम्नातुसत्यव्रतमद्वितीयम् ॥ व्याधःप्रणम्यप्रमुखेस्थितोऽसौपप्रच्छकोलःक्वगतोद्विजेश ॥ ३० ॥ जानामितेऽहंसुव्रतंप्रसिद्धंतेनाद्यपृच्छेममबाणविद्धः ॥ क्षुधार्दितंमेसकलंकुटुंबंबिभर्तुकामःकिलआगतोऽस्मि ॥ ३१ ॥ वृत्तिर्ममैषाविहिताविधात्रानान्याऽस्तिविप्रेंद्रऋतंब्रवीमि ॥ भर्तव्यमेवेहकुटुंबमंजसाकेनाप्युपायेनशुभाशुभेन ॥ ३२ ॥ सत्यंब्रवीत्वद्यसत्यव्रतोऽसिक्षुधातुरोवर्ततेपोष्यवर्गः ॥ क्वासौगतःसूकरोबाणविद्धःपृच्छाम्यहंवाडवब्रूहितूर्णम् ॥ ३३ ॥ तेनेतिपृष्टःसमुनिर्महात्मावितर्कमग्नःप्रबभूवकामम् ॥ सत्यव्रतंमेऽद्यभवेन्नभग्नंनदृष्टइत्युच्चरितेनकिंवै ॥ ३४ ॥ गतोऽत्रकोलःशरविद्धदेहःकथंब्रवीम्यद्यमृषाऽमृषावा ॥ क्षुधार्दितोऽयंपरिपृच्छतीवदृष्ट्वाहनिष्यत्यपिसूकरंवै ॥ ३५ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ किलआगतोऽस्मीत्यत्रसंध्यभावआर्षः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सत्यमिति ॥ भवान्सत्यंब्रवीतु ॥ ३३ ॥ वितर्कमग्नःसंदेहमग्नः ॥ संदेहमेवाऽऽह । सत्यमिति ॥ नदृष्टइत्युच्चरितेममसत्यव्रतंभग्नंनभवेत्किम् अपितुभवेदेव ॥ ३४ ॥ अतोगतःकोलःशरविद्धदेहइत्यमृषासत्यंवक्तव्यमितिचेत्तत्राऽऽह । कथंब्रवीमीति ॥ हिंसादोषभयादपिसत्यंकथंब्रवीमीति ॥ ततउभयतोदोषान्मृषावाऽमृषाकथंब्रवीमीति ॥ कथंब्रवीमीतिवाक्यस्य देहलीदीपकन्यायेनान्वयः ॥ सत्येउक्तेऽयंहनिष्यत्येवेत्याह ॥ क्षुधार्दितइति ॥ ३५ ॥

सत्यंनसत्यमिति ॥ येनसत्यभाषणेनहिंसाभवति तत्सत्यंसत्यंनभवति किंतुदयान्वितंदयया ऽन्यकल्याणार्थंप्रयुज्यमानमप्यनृतंसत्यमेवभवति ॥ ३६ ॥ यद्यप्यन्यकल्याणार्थमनृतमपि सत्यंतथाचममानृतकथनेऽत्रदोषोनास्तितथाप्युभयंसंरक्षितंस्याच्चेत्सर्वतोवरमितिमनसिविचारयन्नाह।हितंकथंस्यादिति ॥ उभयोर्विरुद्धयोःप्रसंगेममहितंकथंस्यात्तस्योत्तरंचमयाकिंवक्तव्यंयेनममवचोमृषानस्यादितिविचारयन्सन्हेवाडवहेजमदग्ने धर्मसंकटेयथोचितंवचनंवक्तुंनप्रापनसमर्थोबभूव ॥ ३७ ॥ बाणाहतमिति ॥ हेजमदग्ने अस्मिन्समयेनिजबीजतोनिजबीजवाग्भवबीजोच्चारतोदेवीप्रसन्नासतीविद्यांब्रह्मविद्यांदुरापांददौतस्मैसत्यव्रताय ॥ ययाविद्ययाबाणाहतंदयान्वितंकोलंवीक्ष्यतदंतेविचारांतेतेनसत्यव्रतेनवचःसमुदाहृतम्॥ यद्वायद्वचःऐंऐंइति समुदाहृतंतेनवचसेत्यन्वयः ॥ ३८ ॥ तदेवाऽऽह । बीजोच्चारणेति ॥३९॥ ४० ॥ यदुक्तंत्वयावराहःकेनमार्गेणगतइतितत्रदर्शनवदनयोरेककर्तृत्वेएवेदंसंभवति नचदर्शनवदनकर्तृत्वमेकस्यास्तिकिंतुभिन्नस्यैवेत्याह । यापश्यतीति ॥ याअनश्नन्नन्योअभिचाकशीतिश्रुतिप्रतिपाद्यासर्वसाक्षिणीसापश्यति ॥ तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीतिश्रुत्यासर्वप्रकाशकत्वस्यचितिशक्तेरेवप्रतिपादनात्॥तथाचसापश्यतिसायापश्यतिनसाब्रूते वदनकर्तृत्वंबुद्धेरेवनचितिशक्तेः॥याब्रूतेबुद्धिर्नसापश्यतिनविषयंप्रकाशयति॥तस्याःजडत्वात्॥ननुसत्यानृतेमि

सत्यंनसत्यंखलुयत्रहिंसादयान्वितंचानृतमेवसत्यम्॥हितंनराणांभवतीहयेनतदेवसत्यंनतथाऽन्यथैव ॥ ३६॥ हितंकथंस्यादुभयोर्विरुद्धयोस्तदुत्तरंकिंनयथामृषावचः ॥ विचारयन्वाडवधर्मसंकटेनप्रापवक्तुंवचनंयथोचितम् ॥ ३७ ॥ बाणाहतंवीक्ष्यदयान्वितंचकोलंतदंतेसमुदाहृतंवचः ॥ तेनप्रसन्नानिजबीजतःशिवाविद्यांदुरापांप्रददौचतस्मै ॥ ३८ ॥ बीजोच्चारणतोदेव्याविद्याप्रस्फुरिताऽखिला ॥ वाल्मीकेश्चयथापूर्वंतथासद्यभवत्कविः ॥ ३९॥ तमुवाचद्विजोव्याधंसंमुखस्थंधनुर्धरम् ॥ सत्यकामस्तुधर्मात्माश्लोकमेकंदयापरः ॥ ४० ॥ यापश्यतिनसाब्रूतेयाब्रूतेसानपश्यति॥अहोव्याधस्वकार्यार्थिन्किंपृच्छसिपुनःपुनः॥४१॥इत्युक्तस्तुतदातेनगतोऽसौपशुहापुनः ॥ निराशःसूकरेतस्मिन्परावृत्तोनिजालये॥४२॥ब्राह्मणस्तुकविर्जातःप्राचेतसइवापरः॥ प्रसिद्धःसर्वलोकेषुनाम्नासत्यव्रतोद्विजः॥४३॥सारस्वतंततोबीजंजजापविधिपूर्वकम्॥ पंडितश्चातिविख्यातोद्विजोऽसौधरणीतले॥४४॥ प्रतिपर्वसुगायंतिब्राह्मणायद्यशःसदा॥आख्यानंचातिविस्तीर्णंस्तुवंतिमुनयःकिल॥४५॥तच्छ्रुत्वासदनंतस्यसमागम्यतदाश्रमे॥येनत्यक्तःपुरातेनगृहंनीतोऽतिमानितः॥४६॥

थुनीकृत्ययथालोकेचितिशक्तिजडशक्त्योरेकत्वमाध्यासिकंस्वीकृत्ययएवपश्यतिसएवब्रूतेइतिव्यवहारोदृश्यतेतथाभवताव्यवहारःकुतोनक्रियतइतिचेदध्यासकारणस्याविद्यारूपस्यमय्यभावादित्यभिप्रायः ॥ इत्थंसत्यहोव्याधस्वकार्यार्थिन्मांप्रतिपुनःपुनःकिंपृच्छसिनैतत्प्रष्टुंयोग्यमित्यर्थः ॥ ४१ ॥ परावृत्तइति ॥ अयंज्ञानीवर्ततेपूज्योनातिशयप्रश्नार्होऽयमितिमत्वापरावृत्तइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ प्रचेतावरुणःसचश्रुतिसिद्धोज्ञानी ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अत्रत्यमेवसत्यव्रतमुनेराख्यानंलघुस्तवेश्रीमदाचार्यैरपिसंगृहीतम् ॥ दृष्ट्वासंभ्रमकारिवस्तुसहसाऐंऐंइति व्याहृतंयेनाकूतवशादपीहवरदेबिंदुंविनाप्यक्षरम् ॥ तस्यापिध्रुवमेवदेवितरसाजातेतवानुग्रहेवाचःसूक्तिसुधारसद्रवमुचोनिर्यंतिवक्त्रांबुजात् ॥ यन्नित्येतवकामराजमपरंमंत्राक्षरंनिष्कलंतत्सारस्वतमित्यवैतिविरलःकश्चिज्जनश्चेद्भुवि ॥ आख्यानंप्रतिपर्वसत्यतपसोयत्कीर्तयंतोद्विजाःप्रारंभेप्रणवास्पदप्रणयतांनीत्वोच्चरंतिस्फुटमिति ॥ तथापृथ्वीधराचार्यैरपि ऋक्सामयोर्यजुषिसंधिवशादुदीर्णंबीजंसरस्वतिसकृत्तववयेजपंति ॥ तेसत्यवाक्यमुनिवद्विदितत्रयीकाआथर्वणादिकमवाप्यसुखीभवंतीति ॥ येनत्यक्तस्तेनपित्रेत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ॥

एतादृशमहाफलदात्रीयत्किंचिन्मिषेणस्मृताभगवतीतस्मादन्यदेवतांविहायेयमेवाऽऽराध्येत्याह । तस्मादिति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ तेनकारणेनकामदेतिलोकेकीर्त्यते ॥ ४९ ॥ सुखिनोजना
न्दृष्ट्वैतैर्भगवत्याराधिताऽस्तीत्यनुमानंकर्त्तव्यम् ॥ दुःखिनोदृष्ट्वायतएतेदुःखिनस्तस्मादेतैर्भगवतीनाराधितेत्यनुमानंकर्तव्यमितिसमुदायार्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥
॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ इतिदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ॥ सप्ताशीतिमहापद्यैरंबायज्ञविधिर्महान् ॥ यथावत्प्रोच्यतेयेनमुक्तोभवतिमानवः ॥ १ ॥

तस्माद्राजन्सदासेव्यापूजनीयाचभक्तितः ॥ आदिशक्तिःपरादेवीजगतांकारणंहिसा ॥ ४७ ॥ तस्यायज्ञंमहाराजकुरुवेदविधानतः ॥ सर्वकामप्रदंनित्यं
निश्चयंकथितंपुरा ॥ ४८ ॥ स्मृतासंपूजिताभक्त्याध्याताचोच्चारितास्तुता ॥ ददातिवांछितानर्थान्कामदातेनकीर्त्यते ॥ ४९ ॥ अनुमानमिदंराजन्कर्त
व्यंसर्वथाबुधैः ॥ दृष्ट्वारोगयुतान्दीनान्क्षुधितान्निर्धनाञ्छठान् ॥ ५० ॥ जनानार्तांस्तथामूर्खान्पीडितान्वैरिभिःसदा ॥ दासानाज्ञाकरान्क्षुद्रान्विकला
न्विह्वलानथ ॥ ५१ ॥ अतृप्तान्भोजनेभोगेसदार्तानजितेंद्रियान् ॥ तृष्णाधिकानशक्तांश्चसदाधिपरिपीडितान् ॥ ५२ ॥ तथाविभवसंपन्नान्पुत्रपौत्रवि
वर्धनान् ॥ पुष्टदेहांश्चसंभोगैःसंयुतान्वेदवादिनः ॥ ५३ ॥ राजलक्ष्म्यायुताञ्छूरान्वशीकृतजनानथ ॥ स्वजनैरवियुक्तांश्चसर्वलक्षणलक्षितान् ॥ ५४ ॥
व्यतिरेकान्वयाभ्यांचविचेतव्यंविचक्षणैः ॥ एभिर्नपूजितादेवीसर्वार्थफलदाशिवा ॥ ५५ ॥ समाराधिताचतथानृभिरेभिःसदांऽबिका ॥ यतोऽमीसुखि
नःसर्वेसंसारेऽस्मिन्नसंशयः ॥ ५६ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिराजञ्छ्रुतंतत्रमयामुनिसमागमे ॥ लोमशस्यमुखात्कामंदेवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ५७ ॥ इ
तिसंचिंत्यराजेंद्रकर्तव्यंचसदाऽर्चनम् ॥ भक्त्यापरमयादेव्याःप्रीत्याचपुरुषर्षभ ॥५८॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेएकादशोध्यायः
॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ राजोवाच ॥ वदयज्ञविधिंसम्यग्देव्यास्तस्याःसमंततः ॥ श्रुत्वाकरोम्यहंस्वामिन्यथाशक्तिह्यतंद्रितः ॥ १ ॥ पूजाविधिंच
मंत्रांश्चहोमद्रव्यमसंशयम्॥ब्राह्मणाःकतिसंख्याश्चदक्षिणाश्चतथापुनः॥२॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिदेव्यायज्ञंविधानतः॥त्रिविधंतुसदाज्ञेयंवि
धिदृष्टेनकर्मणा ॥ ३ ॥ सात्त्विकंराजसंचैवतामसंचतथापरम् ॥ मुनीनांसात्विकंप्रोक्तंनृपाणांराजसंस्मृतम् ॥ ४ ॥ तामसंराक्षसानांवैज्ञानिनांतुगुणो
ज्झितम् ॥ विमुक्तानांज्ञानमयंविस्तरात्प्रब्रवीमिते ॥ ५ ॥ देशःकालस्तथाद्रव्यंमंत्राश्चब्राह्मणास्तथा ॥ श्रद्धाचसात्विकीयत्रतंयज्ञंसात्विकंविदुः ॥६॥

पूर्वाध्यायांतेअंबायज्ञस्यमहाफलत्वंश्रुत्वातद्यज्ञविधिंराजापृच्छति । वदयज्ञेति ॥ १ ॥ २ ॥ त्रिविधमिति ॥ सर्वंकर्मविधिदृष्टेनकर्मणाऽनुष्ठानेन त्रिविधंज्ञेयमित्यर्थः ॥ ३ ॥ त्रैविध्यमाह ।
सात्विकमिति ॥ ४ ॥ ज्ञानिनांविमुक्तानांगुणोज्झितंज्ञानमयमित्यर्थः ॥ ५ ॥ तत्रसात्विकस्वरूपमाह । देशइति ॥ सात्विकोदेशोवाराणस्यादिः कालउत्तरायणादिः ॥ द्रव्यंन्यायार्जि
तम् ॥ मंत्रावैदिकाः ॥ ब्राह्मणाःश्रोत्रियाः ॥ श्रद्धाऽऽस्तिक्यबुद्धिःसात्विकीविषयसौंदर्यजनितरागाद्यकलुषिता ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ यद्येतादृशीसामग्रीनास्तितर्हितत्रतत्कर्मणःफलंनैवभवति ॥ तत्रदृष्टांतमाह। प्रत्यक्षंतवेति ॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५ ॥ १६ ॥ किमत्रेति ॥ परमेश्वरेकेशवेसत्यपिधर्ममूर्त्तौयुधिष्ठिरेसत्यपितादृशयज्ञोत्तरमेतादृशोमहाननर्थोजातस्तस्मात्तत्रधर्मवैगुण्यंजातमितिकिमत्रचिंतनीयंविचारणीयम् ॥ जातमेवधर्मवैगुण्यमित्येवनिश्चेतव्यमित्यर्थः ॥ १७ ॥ ननुधर्मवैगुण्यंतत्रनजातंकिंतुतेषांपांडवानांभवितव्यंप्रारब्धंतथैवास्थितमतस्तथाफलंजातामितिचेत्तत्राऽऽह भवितव्यमितिप्रोक्तेइति ॥ यदिप्रारब्धमेवमुख्यंनपुरुषार्थइतिमतंस्वीक्रियतेतदाऽऽगमोनुष्ठानप्रतिपादकोव्यर्थएवस्यात् ॥ यथाप्रारब्धंस्यात्तथाभविष्यत्यागमस्तत्रकिंकरिष्यतीति ॥ १८ ॥ वचनेवेदवचनेफलप्रतिपादकेसत्यपितत्रविश्वासःकस्यापिनस्यात् ॥ यद्यस्माकं

द्रव्यशुद्धिःक्रियाशुद्धिर्मंत्रशुद्धिश्चभूमिप ॥ भवेद्यदितदापूर्णंफलंभवतिनान्यथा ॥७॥ अन्यायोपार्जितेनैवद्रव्येणसुकृतंकृतम् ॥ नकीर्तिरिहलोकेचपरलोकेनतत्फलम् ॥८॥ तस्मान्न्यायार्जितेनैवकर्तव्यंसुकृतंसदा ॥ यशसेपरलोकायभवत्येवसुखायच ॥९॥ प्रत्यक्षंतवराजेंद्रपांडवैस्तुमखःकृतः॥राजसूयःक्रतुवरःसमाप्तवरदक्षिणः ॥ १० ॥ यत्रसाक्षाद्धरिःकृष्णोयादवेंद्रोमहामनाः ॥ब्राह्मणाःपूर्णविद्याश्चभारद्वाजादयस्तथा ॥ ११ ॥ कृत्वायज्ञंसुसंपूर्णंमासमात्रेण पांडवैः॥प्राप्तंमहत्तरंकष्टंवनवासश्चदारुणः ॥ १२ ॥ पीडनंचैवपांचाल्यास्तथाद्यूतेपराजयः॥ वनवासोमहत्कष्टंक्वगतंमखजंफलम् ॥ १३ ॥ दासत्वंचविराटस्यकृतंसर्वैर्महात्मभिः ॥ कीचकेनपरिक्लिष्टाद्रौपदीचप्रमद्वरा ॥ १४ ॥ आशीर्वादाद्विजातीनांक्वगताःशुद्धचेतसाम्॥भक्तिर्वावासुदेवस्यक्वगतातत्रसंकटे ॥ १५ ॥ नरक्षितातदाबालाकेनापिद्रुपदात्मजा ॥ प्राप्तकेशग्रहाकालेसाध्वीचवरवर्णिनी ॥ १६ ॥ किमत्रचिंतनीयंवैधर्मवैगुण्यकारणम् ॥ केशवेसतिदेवेशेधर्मपुत्रेयुधिष्ठिरे ॥ १७ ॥ भवितव्यमितिप्रोक्तेनिष्फलःस्यात्तदागमः ॥ वेदमंत्रास्तथाऽन्येवैवितथाःस्युरसंशयम्॥ १८ ॥ साधनंनिष्फलंसर्वमुपायश्चनिरर्थकः ॥ भवितव्यंभवत्येववचनेप्रतिपादके ॥ १९ ॥ आगमोप्यर्थवादःस्यात्क्रियाःसर्वानिरर्थकाः ॥ स्वर्गार्थंचतपोव्यर्थंवर्णधर्मश्चवैतथा॥२०॥सर्वप्रमाणंव्यर्थंस्याद्भवितव्येकृतेहृदि ॥ उभयंचापिमंतव्यंदैवंचोपायएवच ॥२१॥ कृतेकर्मणिचेत्सिद्धिर्विपरीतायदाभवेत् ॥ वैगुण्यंकल्पनीयंस्यात्प्राज्ञैःपंडितमौलिभिः ॥ २२ ॥ तत्कर्मबहुधाप्रोक्तंविद्वद्भिःकर्मकारिभिः ॥ कर्तृभेदान्मंत्रभेदाद्द्रव्यभेदात्तथापुनः ॥ २३ ॥ यथामघवतापूर्वंविश्वरूपोवृतोगुरुः ॥ विपरीतंकृतंतेनकर्ममातृहितायवै ॥ २४ ॥ देवेभ्योदानवेभ्यस्तुस्वस्तीत्युक्त्वापुनः पुनः ॥ असुरामातृपक्षीयाःकृतंतेषांचरक्षणम् ॥ २५ ॥

प्रारब्धंस्यात्तदाऽनुष्ठानमंतराऽपितत्कार्यंभविष्यति नोचेदनुष्ठानेकृतेऽपिनभविष्यतीति ॥ भवितव्यंभवत्येववचनेप्रतिपादकेसत्यपिकिंफलमित्यक्षरार्थः ॥ १९ ॥ ननुतर्हिफलप्रतिपादकवेदःकिमर्थमितिचेत्सोऽपित्वन्मतेऽर्थवादःस्यादित्याह । आगमोऽपीति ॥ एतानिसर्वाणिदूषणानित्वन्मतेस्युरित्यर्थः ॥ भवितव्यमेवमुख्यमितिमतेहृदिकृतेसति ॥ २० ॥ उभयमिति ॥ तस्माद्दैवंपुरुषकारश्चेत्युभयंफलसिद्धिंप्रतिकारणमितिवक्तव्यम् ॥ ततश्चपुरुषव्यापारेव्यंगमेवफलंभवतीतिसिद्धम् ॥ २१ ॥ तदेवाऽऽह । कृतेकर्मणीति ॥ २२ ॥ २३ ॥ अत्रानेकोदाहरणान्याह । यथेति ॥ मातृहिताय मातृपक्षीयदैत्यहितायेत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥

तस्यविश्वरूपस्य ॥ २६ ॥ वैगुण्येसतिविपरीतंफलंभवतीत्युक्त्वानोचेद्वैगुण्यंतदाधिकंफलंभवतीत्याह। नोचेदिति ॥ कर्मवैगुण्यंनचेदित्यर्थः ॥ २७ ॥ भारद्वाजोद्रोणः ॥ पुत्रोऽपिलब्धा
द्रौपद्यप्यधिकालब्धा ॥ २८ ॥ पुरेति ॥ एकपुत्रार्थंकृतेयत्नेचत्वारःपुत्राउत्पन्नाइत्यर्थः ॥ २९ ॥ उपसंहरतिअतइति॥३०॥३१॥३२॥किंतत्रवैगुण्यंपांडवानांमखेजातमितिचेत्तत्राऽऽह।
कुद्रव्येति ॥ अनेकराजवधपूर्वकंसंपादितत्वात्कुद्रव्यत्वंधनस्येत्यर्थः ॥ ३३ ॥ तस्माद्दुर्लभःसात्त्विकोयज्ञोऽस्तिसचवैखानसादिसात्त्विकमुनीनामेवसंभवतिनान्यस्येत्याह ॥ सात्त्विक

दैत्यान्दृष्ट्वाऽतिसंपुष्टांश्चकोपमघवातदा ॥ शिरांसितस्यवज्रेणचिच्छेदतरसाहरिः ॥ २६ ॥ क्रियावैगुण्यमेवैवंकर्तृभेदादसंशयम् ॥ नोचेत्पंचालराजेन
रोषेणापिकृताक्रिया ॥२७॥ भारद्वाजविनाशायपुत्रस्योत्पादनायच ॥ धृष्टद्युम्नःसमुत्पन्नोवेदिमध्याच्चद्रौपदी ॥२८॥ पुरादशरथेनापिपुत्रेष्टिस्तुकृतायदा
॥ अपुत्रस्यसुतास्तस्यचत्वारःसंप्रजज्ञिरे ॥ २९ ॥ अतःक्रियाकृतायुक्त्यासिद्धिदासर्वथाभवेत् ॥ अयुक्त्याविपरीतास्यात्सर्वथानृपसत्तम ॥३०॥ पांडवा
नांयथायज्ञेकिंचिद्वैगुण्ययोगतः ॥ विपरीतंफलंप्राप्तंनिर्जितास्तेदुरोदरे ॥ ३१ ॥ सत्यवादीतथाराजन्धर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ द्रौपदीचतथासाध्वीतथाऽन्येप्य
नुजाःशुभाः ॥३२॥ कुद्रव्ययोगाद्वैगुण्यंसमुत्पन्नंमखेऽथवा ॥ साभिमानैःकृताद्वापिदूषणंसमुपस्थितम् ॥ ३३ ॥ सात्त्विकस्तुमहाराजदुर्लभोवैमखःस्मृतः
॥ वैखानसमुनीनांहिविहितोऽसौमहामखः ॥३४॥ सात्त्विकंभोजनंयैर्वैनित्यंकुर्वंतितापसाः ॥ न्यायार्जितंचवन्यंचतथाऋष्यंसुसंस्कृतम् ॥ ३५ ॥ पुरोडा
शपरानित्यंवियूपामंत्रपूर्वकाः ॥ श्रद्धाधिकामखाराजन्सात्त्विकाःपरमाःस्मृताः ॥ ३६ ॥ राजसाद्रव्यबहुलाःसयूपाश्चसुसंस्कृताः ॥ क्षत्रियाणांविशांचैव
साभिमानाश्चवैमखाः ॥ ३७ ॥ तामसादानवानांवैसक्रोधामदवर्धकाः ॥ सामर्षाःसंस्कृताःक्रूरामखाःप्रोक्तामहात्मभिः ॥ ३८॥ मुनीनांमोक्षकामानांविरक्ता
नांमहात्मनाम् ॥ मानसस्तुस्मृतोयागःसर्वसाधनसंयुतः ॥३९॥ अन्येषुसर्वयज्ञेषुकिंचिन्न्यूनंभवेदपि॥द्रव्येणश्रद्धयावाऽपिक्रियययाब्राह्मणैस्तथा॥४०॥दे
शकालपृथग्द्रव्यसाधनैःसकलैस्तथा ॥ नान्योभवतिपूर्णोवैयथाभवतिमानसः ॥४१॥ प्रथमंतुमनःशोध्यंकर्तव्यंगुणवर्जितम् ॥ शुद्धेमनसिदेहोवैशुद्धएव
नसंशयः ॥ ४२ ॥ इंद्रियार्थपरित्यक्तंयदाजातंमनःशुचि ॥ तदातस्यमखस्यासौप्रभवेदधिकारवान् ॥ ४३ ॥ तदाऽसौमंडपंकृत्वाबहुयोजनविस्तृतम् ॥
स्तंभैश्चविपुलैःश्लक्ष्णैर्यज्ञियद्रुमसंभवैः ॥ ४४ ॥ वेदिंचविशदांतत्रमनसापरिकल्पयेत् ॥ अग्नयोऽपितथास्थाप्याविधिवन्मनसाकिल ॥ ४५ ॥

स्त्विति ॥ ३४ ॥ ऋष्यमृषिभ्योहितम् ॥ ३५ ॥ वियूपाःपशुबंधनस्तंभरहिताइत्यर्थः ॥ अपशुकायज्ञाइतितात्पर्यम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ तत्रसात्त्विकदेवीमखोऽपिबाह्याभ्यंतर
भेदेनद्विविधः ॥ बाह्यस्तुवैदिकमंत्रादिपूर्वोक्तसात्त्विकसाधननिर्वृत्तोगृहस्थानांस्वकल्याणार्थिनामाभ्यंतरस्तुमोक्षकामानामित्याह। मुनीनामिति ॥ ३९ ॥ मानसमंबायज्ञंस्तौति। अन्ये
ष्विति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ मानसांबायज्ञस्याधिकारिणमाह । प्रथमंत्विति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ मंडपंमानसम् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

तथैवमानसमेव ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ वायुष्वेवाग्निभावनाकार्येत्याह । पावकाइति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ उदानःसभ्यः ॥ आषउकारलोपः ॥ निर्गुणंदोषरहितमित्यर्थः ॥ ५० ॥ मनएवेति॥
संकल्पविकल्पात्मकमित्यर्थः ॥ तथैवतदिति ॥ तदहंकारवृत्तिविशिष्टंमनएवयजमानइत्यर्थः ॥५१॥ निर्गुणाशक्तिरिति ॥ साम्यावस्थमायारूपिणीफलदात्रीयाशक्तिःसाचदेवतेत्यर्थः ॥
तथाच साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीभगवतीदेवतेतिफलितम् ॥ ५२ ॥ तदुद्देशेनमायाविशिष्टब्रह्मरूपभगवत्युद्देशेनद्रव्यंमनसाकल्पितंयत्स्यात्तदिदंद्रव्यमेतावदाहुतिकमेतैर्मंत्रैरेते
ष्वग्निषुमयाहूयतेइतिभावनामयएवहोमोभगवतीप्रीत्यर्थंकर्तव्यइतिमानसिकहोमोत्तरंपश्चान्निजंचित्तंनिरालंबंनिराश्रयंनिर्विषयंकृत्वाकुंडलीमुखमार्गेणसुषुम्नारंध्रेणतान्प्राणाग्नीन्ब्रह्मणिभगव
तीपदवाच्येहुनेद्विलापयेत् ॥ ५३ ॥ इत्थंप्राणलयेजातेसंकल्पविकल्पावपिमनसोऽनायासेनलीनौभवतएवप्राणमनसोर्दुग्धांबुवन्मिलितत्वात् ॥ तदुक्तम् ॥ दुग्धांबुवत्संमिलितावुभौतौतु

ब्राह्मणानांचवरणंतथैवप्रतिपाद्यच ॥ ब्रह्माऽध्वर्युस्तथाहोताप्रस्तोताविधिपूर्वकम् ॥ ४६ ॥ उद्गाताप्रतिहर्ताचसभ्याश्चान्येयथाविधि ॥ पूजनीयाःप्रय
तेनमनसैवाद्विजोत्तमाः ॥ ४७ ॥ प्राणोऽपानस्तथाव्यानःसमानोदानएवच॥पावकाःपंचएवैतेस्थाप्यावेद्यांविधानतः ॥ ४८ ॥ गार्हपत्यस्तदाप्राणोऽपान
श्चाहवनीयकः ॥ दक्षिणाग्निस्तथाव्यानःसमानश्चावसथ्यकः ॥४९॥ सभ्योदानःस्मृताह्येतेपावकाःपरमोत्कटाः॥द्रव्यंचमनसाभाव्यंनिर्गुणंपरमंशुचि ॥
॥ ५० ॥ मनएवतदाहोतायजमानस्तथैवतत् ॥ यज्ञाधिदेवताब्रह्मनिर्गुणंचसनातनम् ॥ ५१ ॥ फलदानिर्गुणाशक्तिःसदानिर्वेददाशिवा ॥ ब्रह्मविद्या
ऽखिलाधाराव्याप्यसर्वत्रसंस्थिता ॥ ५२ ॥ तदुद्देशेनतद्द्रव्यंहुनेत्प्राणाग्निषुद्विजः ॥ पश्चाच्चित्तंनिरालंबंकृत्वाप्राणानपिप्रभो ॥ ५३ ॥ कुंडलीमुखमार्गे
णहुनेद्ब्रह्मणिशाश्वते ॥ स्वानुभूत्यास्वयंसाक्षात्स्वात्मभूतांमहेश्वरीम् ॥५४॥ समाधिनैवयोगेनध्यायेच्चेतस्यनाकुलः ॥ सर्वभूतस्थमात्मानंसर्वभूतानिचा
त्मनि ॥ ५५ ॥ यदापश्यतिभूतात्मातदापश्यतितांशिवाम् ॥ दृष्ट्वातांब्रह्मविद्भूयात्सच्चिदानंदरूपिणीम् ॥५६॥ तदामायादिकंसर्वंदग्धंभवतिभूमिप ॥
प्रारब्धकर्ममात्रंतुयावद्देहंचतिष्ठति ॥ ५७ ॥ जीवन्मुक्तस्तदाजातोमृतोमोक्षमवाप्नुयात् ॥ कृतकृत्योभवेत्तातयोभजेज्जगदंबिकाम् ॥ ५८ ॥ तस्मात्सर्व
प्रयत्नेनध्येयाश्रीभुवनेश्वरी ॥ श्रोतव्याचैवमंतव्यागुरुवाक्यानुसारतः ॥ ५९ ॥

ल्यक्रियौमानससमारुतौतौ ॥ तत्रैकनाशादपरस्यनाशस्तत्रैकवृत्तेरपरप्रवृत्तिरिति ॥ इत्थंप्राणलयेसंकल्पविकल्पलयेचसमाधिर्भवति ॥ तस्मिन्समाधौस्वात्मभूतांमहेश्वरींस्वाभिन्नांभगवतीं
निर्विकल्पचेतसिध्यायेत् ॥ ५४ ॥ इत्थंध्यायतोयदैवंज्ञानंभवातितदाऽऽत्मस्वरूपभगवत्याःसाक्षात्कारोजातइतिज्ञेयमित्याह । सर्वभूतस्थमात्मानमिति॥ सर्वभूतेष्वधिष्ठानतयास्थितमात्मा
नंयदाऽनुभवतिसर्वभूतानिचरज्जुसर्पवन्मयिकल्पितानीतियदापश्याति तदाभगवतीसाक्षात्कारोजातइतिबोध्यमित्यर्थः ॥ ५५ ॥ इत्थमात्मरूपिण्याभगवत्याःसाक्षात्कारेजातेसनरोब्रह्म
विद्भूयात् ॥ आत्मनोब्रह्मणश्चैकत्वात् ॥ ५६ ॥ इत्थंयदाभगवत्याःसाक्षात्कारोभवतितदामायाविद्याद्यंधकाररूपसकलसंसारकारणंदग्धंभवतीत्याह । तदामायादिकमिति ॥ तर्हिदेहः
कथंतिष्ठतीतिचेत्प्रारब्धकर्मशेषादित्याह । प्रारब्धकर्ममात्रंत्विति ॥ तस्यमुक्तेषुवत्स्ववेगसमाप्तिंविनापतनाभावात् ॥ ५७ ॥ तावताज्ञानेनजीवन्मुक्तःसन्मृतोमोक्षमवाप्नुयात् तत्रनसंदेह
इत्याह । जीवन्मुक्तइति ॥ ५८ ॥ श्रोतव्याचसैवेत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ॥ छ ॥

॥६०॥क्षयोन्मुखत्वमेवाऽऽह। अग्निष्टोमेनेति ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥६४॥६५॥६६॥ देवीबीजंमायाबीजंतद्विधानज्ञाः॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ कपूणानिकुत्सितानि ॥

राजन्नेवंकृतोयज्ञोमोक्षदोनात्रसंशयः ॥ अन्येयज्ञाःसकामास्तुप्रभवंतिक्षयोन्मुखाः ॥ ६० ॥ अग्निष्टोमेनविधिवत्स्वर्गकामोयजेदिति ॥ वेदानुशासनंचै
तत्प्रवदंतिमनीषिणः ॥ ६१ ॥ क्षीणेपुण्येमृत्युलोकंविशंतिचयथामति ॥ तस्मात्तुमानसःश्रेष्ठोयज्ञोप्यक्षयएवसः ॥ ६२ ॥ नराज्ञासाधितुंयोग्योमखो
सौजयमिच्छता ॥ तामसस्तुकृतःपूर्वंसर्पयज्ञस्त्वयाऽधुना ॥ ६३ ॥ वैरंनिर्वाहितंराजंस्तक्षकस्यदुरात्मनः ॥ यत्कृतेनिहताःसर्पास्त्वयाऽग्नौकोटिशः
परे ॥ ६४ ॥ देवीयज्ञंकुरुष्वाद्यविततंविधिपूर्वकम् ॥ विष्णुनायःकृतःपूर्वंसृष्ट्याद्यौनृपसत्तम ॥ ६५ ॥ तथात्वंकुरुराजेंद्रविधिंतेप्रब्रवीम्यहम् ॥ ब्राह्म
णाःसंतिराजेंद्रविधिज्ञावेदवित्तमाः ॥ ६६ ॥ देवीबीजविधानज्ञामंत्रमार्गविचक्षणाः ॥ याजकास्तेभविष्यंतियजमानस्त्वमेवहि ॥ ६७ ॥ कृत्वायज्ञं
विधानेनदत्त्वापुण्यंमखार्जितम् ॥ समुद्धरमहाराजपितरंदुर्गतिंगतम् ॥ ६८ ॥ विप्रावमानजंशापंदुर्घटंनरकप्रदम् ॥ तथैवशापजोदोषःप्राप्तःपित्रातवा
ऽनघ ॥ ६९ ॥ तथादुर्मरणंप्राप्तंसर्पदंशेनभूभुजा ॥ अंतरालेतथामृत्युर्नभूमौकुशसंस्तरे ॥ ७० ॥ नसंग्रामेनगंगायांस्नानदानादिवर्जितम् ॥ मरणं
तेपितुस्तत्रसौधेजातंकुरूद्वह ॥ ७१ ॥ कपूणानिचसर्वाणिनरकस्यनृपोत्तम ॥ तत्रैकंकारणंतस्यनजातंचातिदुर्लभम् ॥ ७२ ॥ यत्रयत्रस्थितःप्राणीज्ञा
त्वाकालंसमागतम् ॥ साधनानामभावेऽपिह्यवशश्चातिसंकटे ॥ ७३ ॥ यदानिर्वेदमायातिमनसानिर्मलेनवै ॥ पंचभूतात्मकोदेहोममकिंचात्रदुःखद
म् ॥ ७४ ॥ पतत्वद्ययथाकाममुक्तोऽहंनिर्गुणोव्ययः ॥ नाशात्मकानितत्त्वानितत्रकापरिदेवना ॥ ७५ ॥ ब्रह्मैवाहंनसंसारीसदामुक्तःसनातनः ॥ दे
हेनममसंबंधःकर्मणाप्रतिपादितः ॥ ७६ ॥ तानिसर्वाणिभुक्तानिशुभानिचेतराणिच ॥ मनुष्यदेहयोगेनसुखदुःखानुसाधनात् ॥ ७७ ॥ विमुक्तोऽति
भयाद्घोरादस्मात्संसारसंकटात् ॥ इत्येवंचिंत्यमानस्तुस्नानदानविवर्जितः ॥ ७८ ॥ मरणंचेदवाप्नोतिसमुच्येजन्मदुःखतः ॥ एषाकाष्ठापराप्रोक्तायोगिना
मपिदुर्लभा ॥ ७९ ॥ पितातेनृपशार्दूलश्रुत्वाशापंद्विजोदितम् ॥ देहेममत्वंकृतवान्ननिर्वेदमवाप्तवान् ॥ ८० ॥ नीरोगोममदेहोऽयंराज्यंनिहतकंटकम् ॥
कथंजीवाम्यहंकाममंत्रज्ञानानुयंतुवै ॥ ८१ ॥ औषधंमणिमंत्रेचयंत्रंपरमकंतथा ॥ आरोहणंतथासौधेकृतवान्नृपतिस्तदा ॥ ८२ ॥

इमानिसर्वाणिदुष्टसाधनानिसंतिचेत्संतु यद्येकंसाधनंस्यात्तर्हिमनुष्योमुक्तएव तदपिसाधनंतस्यनजातमितिप्राह।तत्रैकंकारणमिति ॥७२॥ किंतन्मोक्षकारणंतदाह। यत्रयत्रस्थितइति ॥ यत्र
कुत्रापिस्थितइत्यर्थः॥७३॥ममकिंचात्रदुःखदमिति॥देहातिरिक्तोऽहमस्मि॥ममदुःखदंकिमत्रास्तिनकिमपीत्यर्थः॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥७९॥निर्वेदंवैराग्यम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

दैवंप्रारब्धंमुख्यंमत्वावैराग्यमास्थायनस्थितइत्यर्थः ॥८३॥ अहिनासर्पेणहतः ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥८७॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ अधी
धिकैरष्टपंचाशतपद्यैरंबिकामखः ॥ विष्णुनाचकृतःस्वार्थमितिसम्यगिहोच्यते ॥१॥ पूर्वाध्यायांतेविष्णुनादेवीमखःकृतइतिश्रुत्वापरमभावुकोजनमेजयःपृच्छति। हरिणात्विति ॥ पितामा

नस्नानंनकृतंदानंनदेव्याःस्मरणंकृतम् ॥ नभूमौशयनंचैवदैवंमत्वापरंतथा ॥ ८३ ॥ मग्नोमोहार्णवेघोरेमृतःसौधेऽहिनाहतः ॥ कृत्वापापंकलेर्योगात्तापस स्याद्यमानजम् ॥ ८४ ॥ अवश्यमेवनरकएतैराचरणैर्भवेत् ॥ तस्मात्त्वंपितरंपापात्समुद्धरनृपोत्तम ॥ ८५ ॥ सूतउवाच ॥ इतिश्रुत्वावचस्तस्यव्यास स्यामिततेजसः ॥ साश्रुकंठोऽतिदुःखार्तोबभूवजनमेजयः ॥ ८६ ॥ धिगिदंजीवितंमेऽद्यपितामेनरकेस्थितः ॥ तत्करोमियथैवाद्यस्वर्गयात्युत्तरासुतः ॥ ८७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ राजोवाच ॥ हरिणातुकथंयज्ञःकृतःपूर्वंपितामह ॥ जगत्का रणरूपेणविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ १ ॥ केसहायास्तुतत्राऽऽसन्ब्राह्मणाःकेमहामते ॥ ऋत्विजोवेदतत्त्वज्ञास्तन्मेब्रूहिपरंतप ॥ २ ॥ पश्चात्करोम्यहंयज्ञं विधिदृष्टेनकर्मणा ॥ श्रुत्वाविष्णुकृतंयागमंबिकायाःसमाहितः ॥ ३ ॥ व्यासउवाच ॥ राजञ्छृणुमहाभागविस्तरंपरमाद्भुतम् ॥ यथाभगवतायज्ञःकृ तश्चविधिपूर्वकः ॥ ४ ॥ विसर्जितायदादेव्यादत्त्वाशक्तीश्चतास्त्रयः ॥ काजेशाःपुरुषाजाताविमानवरमास्थिताः ॥ ५ ॥ प्राप्तामहार्णवंघोरंत्रयस्तेविबु धोत्तमाः ॥ चक्रुःस्थानानिवासार्थंसमुत्पाद्यधरांस्थिताः ॥ ६ ॥ आधारशक्तिरचलामुक्तादेव्यास्वयंततः ॥ तदाधारास्थिताजाताधरामेदःसमन्विता ॥ ॥ ७ ॥ मधुकैटभयोर्मेदःसंयोगान्मेदिनीस्मृता ॥ धारणाच्चधराप्रोक्तापृथ्वीविस्तारयोगतः ॥ ८ ॥ महीचापिमहीयस्त्वाद्धृतासाशेषमस्तके ॥ गिरय श्चकृताःसर्वेधारणार्थंप्रविस्तराः ॥ ९ ॥ लोहकीलंयथाकाष्ठेतथातेगिरयःकृताः ॥ महीधरामहाराजप्रोच्यंतेविबुधैर्जनैः ॥ १० ॥ जातरूपमयोमेरुर्बहु योजनविस्तरः ॥ कृतोमणिमयैःशृंगैःशोभितःपरमाद्भुतः॥११॥मरीचिर्नारदोऽत्रिश्चपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः ॥ दक्षोवसिष्ठइत्येतेब्रह्मणःप्रथिताःसुताः॥१२॥ मरीचेःकश्यपोजातोदक्षकन्यास्त्रयोदश ॥ताभ्योदेवाश्चदैत्याश्चसमुत्पन्नाह्यनेकशः॥१३॥ततस्तुकाश्यपीसृष्टिःप्रवृत्ताचातिविस्तरा ॥ मनुष्यपशुसर्पादि जातिभेदैरनेकधा ॥१४॥ ब्रह्मणश्चार्धदेहात्तुमनुःस्वायंभुवोऽभवत् ॥ शतरूपातथानारीसंजातावामभागतः॥१५॥प्रियव्रतोत्तानपादौसुतौतस्याबभूवतुः॥ तिस्रःकन्यावरारोहाह्यभवन्नतिसुंदराः ॥ १६ ॥ एवंसृष्टिंसमुत्पाद्यभगवान्कमलोद्भवः ॥ चकारब्रह्मलोकंचमेरुशृंगेमनोहरम् ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥

हहेपूर्वजव्यास ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ कदायज्ञःकृतइत्याशंकांनिवर्तयन्प्रथमंतत्समयमाह । विसर्जिताइति ॥ यदामणिद्वीपाधिवासिन्याभुवनेश्वर्याशक्तीर्दत्वातेत्रयोब्रह्मादयोविसर्जि तास्तदनंतरंतेत्रयोयुवतीभावंविहायपुरुषाजाताः ॥ तदनंतरमितिसर्वत्रयोज्यम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ दक्षकन्यास्त्रयोदशकश्यपस्यास्त्रियस्ताभ्योदेवादै त्याश्चोत्पन्नाः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अतिसुंदराःकन्याः ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रमारमणंरमाक्रीडास्थानंवैकुंठम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ इत्थमेतावत्पर्यंतंब्रह्मविष्णुरुद्रानस्वतंत्राःकिंतुपरशक्त्यधीनाःपराशक्ते
रुत्पन्नत्वान्मृत्युधर्माणस्तापत्रययुक्ताः पांचभौतिकदेहवंतोयावत्कल्पपर्यंतमायुष्यवंतोवैकुंठब्रह्मलोककैलासवासिनइतिप्रथमाध्यायोक्तप्रश्नस्योत्तरमुक्तंभवति ब्रह्मांडोत्पत्तिकथनेनचतत्प्र
श्नस्याप्युत्तरंनिरूपितम् अंबायज्ञविषयप्रश्नस्योत्तरंकिंचित्पूर्वंदत्तमग्रेचदास्यतीतिबोध्यम् ॥ एतावत्पर्यंतंपूर्वंजातेकथितेसत्यनंतरंजातंवृत्तमाह॥एकस्मिन्समयइति ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

वैकुंठंभगवान्विष्णूरमारमणमुत्तमम् ॥ क्रीडास्थानंसुरम्यंचसर्वलोकोपरिस्थितम् ॥१८॥ शिवोऽपिपरमंस्थानंकैलासाख्यंचकारह ॥ समासाद्यभूतगणं
विजहारयथारुचि ॥ १९ ॥ स्वर्गस्त्रिविष्टपोमेरुशिखरोपरिकल्पितः ॥ तच्चस्थानंसुरेंद्रस्यनानारत्नविराजितम् ॥२०॥ समुद्रमथनात्प्राप्तःपारिजातस्तरू
त्तमः ॥ चतुर्दंतस्तथानागःकामधेनुश्चकामदा ॥ २१ ॥ उच्चैःश्रवास्तथाऽश्वोवैरंभाद्यप्सरसस्तथा ॥ इंद्रेणोपात्तमखिलंजातंवैस्वर्गभूषणम् ॥२२॥ धन्वं
तरिश्चंद्रमाश्चसागराच्चसमुद्भवौ ॥ स्वर्गेस्थितौविराजेतेदेवौवहुगणैर्वृतौ॥२३॥एवंसृष्टिःसमुत्पन्नात्रिविधानृपसत्तम॥ देवतिर्यङ्मनुष्यादिभेदैर्विविधकल्पि
ता ॥ २४ ॥ अंडजाःस्वेदजाश्चैवचोद्भिज्जाश्चजरायुजाः ॥ चतुर्भेदैःसमुत्पन्नाजीवाःकर्मयुताःकिल ॥ २५ ॥ एवंसृष्टिंसमासाद्यब्रह्मविष्णुमहेश्वराः॥विहा
रंस्वेषुस्थानेषुचक्रुःसर्वेयथेप्सितम् ॥२६॥ एवंप्रवर्तितेसर्गेभगवान्प्रभुरच्युतः ॥ महालक्ष्म्यासमंतत्रचिक्रीडभुवनेस्वके॥२७॥ एकस्मिन्समयेविष्णुर्वैकुंठे
संस्थितःपुरा॥सुधासिंधुस्थितंद्वीपंसस्मारमणिमंडितम् ॥२८॥ यत्रदृष्टवान्महामायांमंत्रश्चासादितःशुभः॥स्मृत्वातांपरमांशक्तिंस्त्रीभावंगमितोयया ॥२९॥
यज्ञंकर्तुमनश्चक्रेअंबिकायारमापतिः ॥ उत्तीर्यभुवनात्तस्मात्समाहूयमहेश्वरम् ॥३०॥ ब्रह्माणंवरुणंशक्रंकुबेरंपावकंयमम् ॥ वसिष्ठंकश्यपंदक्षंवामदेवंबृ
हस्पतिम् ॥ ३१ ॥ संभारंकल्पयामासयज्ञार्थंचातिविस्तरम् ॥ महाविभवसंयुक्तंसात्विकंचमनोहरम् ॥ ३२ ॥ मंडपंविततंतत्रकारयामासशिल्पिभिः ॥
ऋत्विजोवरयामाससप्तविंशतिसुव्रतान् ॥ ३३ ॥ चितिंचकारयामासवेदीश्चैवसुविस्तराः ॥ प्रजेपुर्ब्राह्मणामंत्रान्देव्यावीजसमन्वितान् ॥ ३४ ॥ जुहुवु
स्तेहविःकामंविधिवत्परिकल्पिते ॥ कृतेतुविततेहोमेवागुवाचाशरीरिणी ॥ ३५ ॥ विष्णुंतदासमाभाष्यसुस्वरामधुराक्षरा ॥ विष्णोत्वंभवदेवानांहरेश्रे
ष्ठतमःसदा ॥ ३६ ॥ मान्यश्चपूजनीयश्चसमर्थश्चसुरेष्वपि ॥ सर्वेत्वामर्चयिष्यंतिब्रह्माद्याश्चसवासवाः ॥ ३७ ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ देव्यावीजंमायाबीजंहृल्लेखाशक्तिदेव्याख्याइतिमंत्रकोशात् ॥ मायाबीजस्यनामानिमालिनीशिववल्लरी ॥ वातावर्तिःकलावाणीवीजंशक्तिश्चकुंडलीतिमंत्रको
शाच्च तेनसमन्वितान् ॥ ३४ ॥ जुहुवुरिति ॥ तेब्राह्मणाविधिवत्परिकल्पितेवन्हौयथेष्टंहविरष्टद्रव्यरूपंजुहुवुःकोटिहोमादिकंचक्रुरित्यर्थः ॥ तदुक्तंभुवनेश्वरीसंहितायाम् ॥ अश्वत्थोदुंबर
प्लक्षन्यग्रोधसमिधस्तिलाः ॥ सिद्धार्थपायसाज्यानिद्रव्याण्यष्टौविदुर्बुधाः ॥ यथेष्टसंख्यापूर्तिरेकैकद्रव्येणयथाविभागंकृत्वाकर्तव्या द्रव्यन्यूनतायामंतिमद्रव्यावृत्तिराधिक्येऽतिमद्रव्याहुति
द्वयंत्रयंवाएकीकृत्यैकैकमंत्रेणहोमः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

प्रभविष्यंतीति ॥ त्वयीतिशेषः ॥ भक्त्यातत्सहितामानवाइत्यन्वयः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ अतएवदेवीप्रसादाद्विष्णोरधिकालोकेप्रसिद्धिः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

प्रभविष्यंतिभोभक्त्यामानवाभुविसर्वतः ॥ वरदस्त्वंचसर्वेषांभवितामानवेषुवै ॥ ३८ ॥ कामदःसर्वदेवानांपरमःपरमेश्वरः ॥ सर्वयज्ञेषुमुख्यस्त्वंपूज्यः
सर्वैश्वयाज्ञिकैः ॥ ३९ ॥ त्वांजनाःपूजयिष्यंतिवरदस्त्वंभविष्यसि ॥ श्रयिष्यंतिचदेवास्त्वांदानवैरतिपीडिताः ॥ ४० ॥ शरणस्त्वंचसर्वेषांभवितापुरुषो
त्तम ॥ पुराणेषुचसर्वेषुवेदेषुविततेषुच ॥ ४१ ॥ त्वंवैपूज्यतमःकामंकीर्तिस्तवभविष्यति ॥ यदायदाहिधर्मस्यग्लानिर्भवतिभूतले ॥४२॥ तदांऽशेनाव
तीर्याशुकर्तव्यंधर्मरक्षणम् ॥ अवताराःसुविख्याताःपृथिव्यांतवभागशः ॥ ४३ ॥ भविष्यंतिधरायांवैमाननीयामहात्मनाम् ॥ अवतारेषुसर्वेषुनानायो
निषुमाधव ॥ ४४ ॥ विख्यातःसर्वलोकेषुभवितामधुसूदन ॥ अवतारेषुसर्वेषुशक्तिस्तेसहचारिणी ॥ ४५ ॥ भविष्यतिममांशेनसर्वकार्यप्रसाधिनी ॥
वाराहीनारसिंहीचनानाभेदैरनेकधा ॥ ४६ ॥ नानायुधाःशुभाकाराःसर्वाभरणमंडिताः ॥ ताभिर्युक्तःसदाविष्णोसुरकार्याणिमाधव ॥ ४७ ॥ साध
यिष्यसितत्सर्वंमद्दत्तवरदानतः ॥ तास्त्वयानावमंतव्याःसर्वदागर्वलेशतः ॥ ४८ ॥ पूजनीयाःप्रयत्नेनमाननीयाश्चसर्वथा ॥ नूनंताभारतेखंडेशक्तयःसर्व
कामदाः ॥ ४९ ॥ भविष्यंतिमनुष्याणांपूजिताःप्रतिमासुच ॥ तासांतवचदेवेशकीर्तिःस्यादखिलेष्वपि ॥ ५० ॥ द्वीपेषुसप्तस्वपिचविख्याताभुविमंड
ले ॥ ताश्चत्वांवैमहाभागमानवाभुविमंडले ॥ ५१ ॥ अर्चयिष्यंतिवांछार्थसकामाःसततंहरे ॥ अर्चासुचोपहारैश्चनानाभावसमन्विताः ॥ ५२ ॥ पूजयि
ष्यंतिवेदोक्तैर्मंत्रैर्नामजपैस्तथा ॥ महिमातवभूर्लोकेस्वर्गेचमधुसूदन ॥५३॥ पूजनादेवदेवेशवृद्धिमेष्यतिमानवैः ॥ व्यासउवाच ॥ इतिदत्त्वावरान्वाणी
विरराम खसंभवा ॥ ५४ ॥ भगवानपिप्रीतात्माह्यभवच्छ्रवणादिव ॥ समाप्यविधिवद्यज्ञंभगवान्हरिरीश्वरः ॥५५॥ विसर्जयित्वातान्देवान्ब्रह्मपुत्रान्मुनीन
थ ॥ जगामानुचरैःसार्धंवैकुंठंगरुडध्वजः ॥ ५६ ॥ स्वानिस्वानिचधिष्ण्यानिपुनःसर्वेसुरास्ततः ॥ मुनयोविस्मितावार्ताकुर्वतस्तेपरस्परम् ॥५७॥ ययुःप्र
मुदिताःकामंस्वाश्रमान्पावनानथ ॥ ५८ ॥ श्रुत्वावाणींपरमविशदांव्योमजांश्रोत्ररम्यांसर्वेषांवैप्रकृतिविषयेभक्तिभावश्चजातः ॥ चक्रुःसर्वेद्विजमुनिग
णाःपूजनंभक्तियुक्तास्तस्याःकामंनिखिलफलदंचागमोक्तंमुनींद्राः ॥५९॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ महिमेति ॥ एवंतवमहिमाभविष्यतीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ खसंभवाआकाशजन्या ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ प्रकृ
तिविषयेमूलप्रकृतौ ॥ तस्याःप्रकृतेर्भुवनेश्वर्याः ॥ ५९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतटीकायांतृतीयस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

त्रिपंचाशत्पद्यकैस्तुराजप्रश्नोत्तरंततःविभवंप्रोच्यतेसम्यग्यथावद्भुवनेशितुः ॥ १ ॥ विष्णुकृतमंबायज्ञंश्रुत्वापुनर्भगवतीमहिम्नोबुभुत्सुर्जनमेजयःपृच्छति ॥ श्रुतइति॥१॥२॥३॥४॥५॥धर्म

जनमेजयउवाच ॥ श्रुतोवैहरिणाकृतोयज्ञोविस्तरतोद्विज ॥ महिमानंतथांऽबायावदविस्तरतोमम ॥ १ ॥ श्रुत्वादेव्याश्चरित्रंवैकुर्वेमखमनुत्तमम् ॥ प्रसादात्तवविप्रेंद्रभविष्यामिचपावनः॥२॥व्यासउवाच॥शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिदेव्याश्चरितमुत्तमम् ॥ इतिहासंपुराणंचकथयामिसुविस्तरम् ॥ ३ ॥ कोसलेषुनृपश्रेष्ठःसूर्यवंशसमुद्भवः ॥ पुष्पपुत्रोमहातेजाध्रुवसंधिरितिस्मृतः ॥ ४ ॥ धर्मात्मासत्यसंधश्चवर्णाश्रमहितेरतः ॥ अयोध्यायांसमृद्धायांराज्यंचक्रेशुचिव्रतः ॥५॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चान्येतथाद्विजाः ॥ स्वांस्वांवृत्तिंसमास्थायतद्राज्येधर्मतोऽभवन् ॥ ६॥ नचौराःपिशुनाधूर्तास्तस्यराज्येचकुत्रचित् ॥ दंभाःकृतघ्नामूर्खाश्चवसंतिकिलमानवाः ॥ ७ ॥ एवंवैवर्तमानस्यनृपस्यकुरुसत्तम ॥ द्वेपत्न्यौरूपसंपन्नेह्यास्तुःकामभोगदे ॥८॥ मनोरमाधर्मपत्नीसुरूपाऽतिविचक्षणा ॥ लीलावतीद्वितीयाचसाऽपिरूपगुणान्विता ॥ ९ ॥ विजहारसपत्नीभ्यांगृहेषूपवनेषुच ॥ क्रीडागिरौदीर्घिकासुसौधेषुविविधेषुच ॥ १० ॥ मनोरमाशुभेकालेसुषुवेपुत्रमुत्तमम् ॥ सुदर्शनाभिधंपुत्रंराजलक्षणसंयुतम् ॥ ११ ॥ लीलावत्यपितत्पत्नीमासेनैकेनभामिनी ॥ सुषुवेसुंदरंपुत्रंशुभेपक्षेदिनेतथा ॥ १२ ॥ चकारनृपतिस्तत्रजातकर्मादिकंद्वयोः ॥ ददौदानानिविप्रेभ्यःपुत्रजन्मप्रमोदितः ॥ १३ ॥ प्रीतिंतयोःसमांराजाचकारसुतयोर्नृप ॥ नृपश्चकारसौहार्देष्वंतरंनकदाचन ॥ १४ ॥ चूडाकर्मतयोश्चक्रेविधिनानृपसत्तमः ॥ यथाविभवमेवासौप्रीतियुक्तःपरंतपः ॥ १५ ॥ कृतचूडौसुतौकामंजह्रतुर्नृपतेर्मनः ॥ क्रीडमानावुभौकांतौलोकानामनुरंजकौ ॥ १६ ॥ तयोःसुदर्शनोज्येष्ठोलीलावत्याःसुतःशुभः ॥ शत्रुजित्संज्ञकःकामंचाटुवाक्योबभूवह ॥ १७ ॥ नृपतेःप्रीतिजनकोमंजुवाक्चारुदर्शनः ॥ प्रजानांवल्लभःसोऽभूत्तथामंत्रिजनस्यवै ॥ १८ ॥ यथातस्मिन्नृपःप्रीतिंचकारगुणयोगतः ॥ मंदभाग्यान्मंदभावोनतथावैसुदर्शने ॥ १९ ॥ एवंगच्छतिकालेतुध्रुवसंधिर्नृपोत्तमः ॥ जगामवनमध्येऽसौमृगयाभिरतःसदा ॥ २० ॥ निघ्नन्मृगान्रुरून्कंबून्सूकरान्गवयाञ्छशान् ॥ महिषाञ्छरभान्खड्गांश्चक्रीडन्नृपतिर्वने ॥ २१ ॥ क्रीडमानेनृपेतत्रवनेघोरेऽतिदारुणे ॥ उदतिष्ठन्निकुंजात्तुसिंहःपरमकोपनः ॥२२॥ राज्ञाशिलीमुखेनादौविद्धःक्रोधवशंगतः ॥ दृष्ट्वाऽग्रेनृपतिंसिंहोननादमेघनिःस्वनः ॥ २३ ॥ कृत्वाचोर्ध्वंसलांगूलंप्रसारितबृहत्सटः ॥ हंतुंनृपतिमाकाशादुत्पपातातिकोपनः ॥ २४ ॥ नृपतिस्तरसावीक्ष्यदधारासिंकरेतदा ॥ वामेचर्मसमादायस्थितःसिंहइवापरः ॥ २५ ॥

तोधर्मेणयुक्ताअभवन्नित्यर्थः ॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥ मंदभाग्यादिति ॥ सुदर्शनस्यमंदभाग्यात्तस्मिन्सुदर्शनेमंदभावोनृपतिर्यथाशत्रुजितिप्रीतिंचकारतथासुदर्शनेप्रीतिंनचकारेत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ कंबूनिति ॥ कंबूःशंखेस्त्रियांपुंसिशंबूकेवलयेगजइतिमेदिनीकोशाद्गजानित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ सोऽपिराजाऽपि ॥ तत्राऽऽगत्य सिंहेनेतिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ साध्वससंस्थितौ भयसंस्थि

सेवकास्तस्ययेसर्वेतेऽपिवाणान्पृथक्पृथक् ॥ अमुंचन्कुपिताःकामंसिंहोपरिरुषान्विताः ॥ २६ ॥ हाहाकारोमहानासीत्संप्रहारश्चदारुणः ॥ उत्पपात ततःसिंहोनृपस्योपरिदारुणः ॥ २७ ॥ तंपतंतंसमालोक्यखड्गेनाभ्यहनन्नृपः ॥ सोऽपिक्रूरैर्नखाग्रैश्चतत्राऽऽगत्यविदारितः ॥२८॥ सनखैराहतोराजापपा तचममारवै ॥ चुक्रुशुःसैनिकास्तेतुनिर्जघ्नुर्विशिखैस्तदा ॥ २९ ॥ मृतःसिंहोऽपितत्रैवभूपतिश्चतथामृतः ॥ सैनिकैर्मंत्रिमुख्याश्चतत्राऽऽगत्यनिवेदिताः ॥ ३० ॥ परलोकगतंभूपंश्रुत्वातेमंत्रिसत्तमाः ॥ संस्कारंकारयामासुर्गत्वातत्रवनांतिके ॥ ३१ ॥ परलोकक्रियांसर्वांवसिष्ठोविधिपूर्वकम् ॥ कारयामासत त्रैवंपरलोकसुखावहम् ॥ ३२ ॥ प्रजाःप्रकृतयश्चैववसिष्ठश्चमहामुनिः ॥ सुदर्शनंनृपंकर्तुंमंत्रंचक्रुःपरस्परम् ॥ ३३ ॥ धर्मपत्नीसुतःशांतःपुरुषश्चसुलक्ष णः ॥ अयंनृपासनार्हश्चह्यब्रुवन्मंत्रिसत्तमाः ॥ ३४ ॥ वसिष्ठोऽपितथैवाऽऽहयोग्योऽयंनृपतेःसुतः ॥ बालोऽपिधर्मवान्राजानृपासनमिहार्हति ॥ ३५ ॥ कृतेमंत्रेमंत्रिवृद्धैर्युधाजिन्नामपार्थिवः ॥ तत्राऽऽजगामतरसाश्रुत्वातूज्जयिनीपतिः ॥ ३६ ॥ मृतंजामातरंश्रुत्वालीलावत्याःपितातदा ॥ तत्राऽऽजगामत्व रितोदौहित्रप्रियकाम्यया ॥ ३७ ॥ वीरसेनस्तथाऽऽयातःसुदर्शनहितेच्छया ॥ कलिंगाधिपतिश्चैवमनोरमापितानृपः ॥३८॥ उभौतौसैन्यसंयुक्तौनृपौसा ध्वससंस्थितौ ॥ चक्रतुर्मंत्रिमुख्यैस्तैर्मंत्रंराज्यस्यकारणात् ॥ ३९ ॥ युधाजित्तुतदापृच्छज्ज्येष्ठःकःसुतयोर्द्वयोः ॥ राज्यंप्राप्नोतिज्येष्ठोवैनकनीयान्कदाच न ॥ ४० ॥ वीरसेनोऽपितत्राऽऽहधर्मपत्नीसुतःकिल ॥ राज्यार्हःसयथाराजञ्छास्त्रज्ञेभ्योमयाश्रुतम् ॥ ४१ ॥ युधाजित्पुनराहेदंज्येष्ठोऽयंचयथागुणैः ॥ रा जलक्षणसंयुक्तोनतथाऽयंसुदर्शनः ॥ ४२ ॥ विवादोऽत्रसुसंपन्नोनृपयोस्तत्रलुब्धयोः ॥ कःसंदेहमपाकर्तुंक्षमःस्याद्अतिसंकटे ॥ ४३ ॥ युधाजिन्मंत्रिणःप्राह यूयंस्वार्थपराःकिल ॥ सुदर्शनंनृपंकृत्वाधनंभोक्तुंकिलेच्छथ ॥ ४४ ॥ युष्माकंतुविचारोऽयंमयाज्ञातस्तथेंगितैः ॥ शत्रुजित्सबलस्तस्मात्संमतोवोनृपासने ॥४५॥ मयिजीवतिकःकुर्यात्कनीयांसंनृपंकिल ॥ त्यक्त्वाज्येष्ठंगुणार्हंचसेनयाचसमन्वितम् ॥४६॥ नूनंयुद्धंकरिष्यामितस्मिन्खड्गस्यमेदिनी ॥धारयाच द्विधाभूयाद्युष्माकंतत्रकाकथा ॥४७॥ वीरसेनस्तुतच्छ्रुत्वायुधाजितमभाषत ॥ बालौद्वौसदृशप्रज्ञौकोभेदोऽत्रविचक्षण ॥४८॥ एवंविवदमानौतौसंस्थितौ नृपतीसदा ॥ प्रजाश्चऋषयश्चैवबभूवुर्व्यग्रमानसाः ॥ ४९ ॥ समाजग्मुश्चसामंताःससैन्याःक्लेशतत्पराः ॥ विग्रहंचाभिकांक्षंतःपरस्परमतंद्रिताः ॥ ५० ॥

तौभयंकरावित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ज्येष्ठःकइति ॥ यद्यपिवयसाज्येष्ठःसुदर्शनस्तथाऽपिगुणेनज्येष्ठःशत्रुजिदेवभवतीतियुधाजितोऽभिप्रायः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तस्मा त्सुदर्शनात्सबलोधर्मपत्नीजन्यत्वाच्छत्रुजिदेवनृपासनेसंमतोनान्यइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥५३॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ ॥ एकषष्टिश्लोकवर्यैर्युधाजिद्वीरसेनयोः ॥ दौहित्रार्थंमहायुद्धमभूदितितुवर्ण्यते ॥१॥ तौयुधाजिद्वीरसेनौयुद्धकामौजातौतदुत्तरंसंग्रामःप्रवृत्तइत्याह।संयुगेचसतीति ॥ आहवाययुद्धार्थंसंगृहीतशस्त्रयोःसंग्रामेसतिविमर्दःसंघर्षोबभूव ॥ १ ॥ पृथुलबाहुःपुष्टबाहुश्चासौयुधाजिच्चेतिकर्मधारयः॥ ससमरेसंस्थितः ॥ २ ॥ ३ ॥४॥ तंयुधाजितंतेनैवयुधाजितैवअसौवीरसेनः ॥ ५ ॥ पिशितंमांसम् ॥ विहगवृंदैः पक्षिवृंदैः॥६॥ क्षतजंरक्तंतस्यसिंधुर्नदीउवाहनिर्गतागजवीरतुरंगमानांवृंदेभ्यःसमुदायेभ्यः ॥ कीदृशी॥रविजःसूर्यजोयमस्तस्यलोकस्यमार्गंभवायावैतरणीनदीसापापात्मनांपापिनांयथानयनमार्गगतात्रासावहातद्वदित्यर्थः॥७॥ कीर्णानीति ॥ भिन्नंनाशितंप्रवाह

निषादाह्वाययुस्तत्र शृंगवेरपुराश्रयाः ॥ राजद्रव्यमुपाहर्तुंमृतंश्रुत्वामहीपतिम् ॥ ५१ ॥ पुत्रौचबालकौश्रुत्वाविग्रहंचपरस्परम् ॥ चौरास्तत्रसमाजग्मुर्देशदेशांतरादपि ॥ ५२ ॥ संमर्दस्तत्रसंजातःकलहेसमुपस्थिते ॥ युधाजिद्वीरसेनश्चयुद्धकामौबभूवतुः ॥ ५३ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ व्यासउवाच ॥ संयुगेचसतितत्रभूपयोराहवायसमुपात्तशस्त्रयोः॥ क्रोधलोभवशयोःसमंततःसंबभूवतुमुलस्तुविमर्दः ॥ १ ॥ संस्थितःससमरेधृतचापःपार्थिवःपृथुलबाहुयुधाजित् ॥ संयुतःस्वबलवाहनादिकैराहवायकृतनिश्चयोनृपः ॥ २ ॥ वीरसेनइहसैन्यसंयुतःक्षात्रधर्ममनुसृत्यसंगरे ॥ पुत्रिकात्मजहितायपार्थिवःसंस्थितःसुरपतेःसमतेजाः ॥ ३ ॥ सबाणवृष्टिंविससर्जपार्थिवोयुधाजितंवीक्ष्यरणेस्थितंच ॥ गिरिंतडित्वानिवतोयवृष्टिभिःक्रोधान्वितःसत्यपराक्रमोऽसौ ॥ ४ ॥ तंवीरसेनोविशिखैःशिलाशितैःसमावृणोदाशुगमैरजिह्मगैः ॥ चिच्छेदबाणैश्चशिलीमुखान्सतैतेनैवमुक्तान्नतिवेगपातिनः ॥ ५ ॥ गजरथतुरगाणांसंबभूवातियुद्धंसुरनरमुनिसंघैर्वीक्षितंचातिघोरम् ॥ विततविहगवृंदैरावृतंव्योमसद्यःपिशितमशितुकामैःकाकगृध्रादिभिश्च ॥ ६ ॥ तत्राद्भुताक्षतजसिंधुरुवाहघोरावृंदेभ्यएवगजवीरतुरंगमानाम् ॥ त्रासावहानयनमार्गगतानराणांपापात्मनांरविजमार्गभवेवकामम् ॥ ७ ॥ कीर्णानिभिन्नपुलिनेनरमस्तकानिकेशावृतानिचविभांतियथैवसिंधौ ॥ तुंबीफलानिविहितानिविहर्तुकामैर्बालैर्यथारविसुताप्रभवैश्चनूनम् ॥ ८ ॥ वीरंमृतंभुविगतंपतितंरथाद्वैगृध्रःपलार्थमुपरिभ्रमतीतिमन्ये ॥ जीवोप्यसौनिजशरीरमवेक्ष्यकांतंकांक्षत्यहोऽतिविवशोऽपिपुनःप्रवेष्टुम्॥९॥आजौहतोऽपिनृवरःसुविमानरूढःस्वांकेस्थितांसुरवधूंप्रवदत्यभीष्टम्॥ पश्याधुनाममशरीरमिदंपृथिव्यांबाणहतंनिपतितंकरभोरुकांतम्॥१०॥

वेगेनपुलिनंतटंयेनतस्मिन्प्रवाहेरक्तमयेकेशावृतानिनरमस्तकानियोधमस्तकानिकीर्णानिविक्षिप्तानिकथंविभांति यथारविसुतायमुनातत्तीरप्रभवैर्विहर्तुकामैर्बालैस्तुंबीफलानिसिंधौयमुनायांविहितानिस्थापितानितथैवतद्वदित्यर्थः ॥ ८ ॥ वीरमिति। मृतंवीरंदृष्ट्वातस्योपरिगृध्रोभ्रमतियत्तदहमसौजीवोनिजशरीरंकांतंरणेपतितंपुनःप्रवेष्टुंकांक्षतीच्छतीतिमन्ये ॥ ९ ॥ तस्मिन्धारातीर्थेमृतानांवृत्तमाह । आजाविति ॥ आजौयुद्धे ॥ सुरवधूंस्ववेश्याम् ॥ १० ॥

तद्धदेवान्यस्यवृत्तमाह । एकोहतइति ॥ देवांगनांस्ववेंश्यांसमधिगम्यप्राप्यतयायुतोविमानेयावत्तिष्ठतितावदेवतस्यमृतदेहस्यप्रियास्त्रीहुतवहेऽग्नौसतीभूत्वादेहंसमर्प्यपत्यासहस्वदेहंदग्ध्वादिव्यदेहाभूत्वासबलास्वकीयातस्यैवस्त्रीकांतंस्वपतिंजग्राहेत्यर्थः ॥ ११ ॥ तस्मिन्युद्धेमृतानामन्यमपिचमत्कारमाह । युद्धेमृताविति ॥ अत्रयौभटौपरस्परंयुद्धंकृत्वादिवंगतौतौतत्राप्येकाप्सराःसमानपुण्यसाध्यातदर्थंतत्रापिकलहाकुलौभूत्वासंजघ्नतुरितिचमत्कारः ॥ १२ ॥ कश्चिदिति ॥ कश्चिद्युवायुद्धेमृतःसुरांगनांस्वापेक्षयाऽधिकगुणवतींप्राप्यसामयिगुणाभावाद्विरज्ये

एकोहतस्तुरिपुणैवगतोंऽतरिक्षंदेवांगनांसमधिगम्ययुतोविमाने ॥ तावत्प्रियाहुतवहेसुसमर्प्यदेहंजग्राहकांतमबलासबलास्वकीया ॥ ११ ॥ युद्धेमृतौचसुभटौदिविसंगतौतावन्योन्यशस्त्रनिहतौसहसंप्रयातौ ॥ तत्रैवजघ्नतुरलंपरमाहिताग्नावेकाप्सरोर्थविहतौकलहाकुलौच ॥ १२ ॥ कश्चिद्युवासमधिगम्यसुरांगनांवैरूपाधिकांगुणवतींकिलभक्तियुक्तः ॥ स्वीयान्गुणान्प्रविततान्प्रवदंस्तदाऽसौतांप्रेमदामनुचकारचयोगयुक्तः ॥ १३ ॥ भौमंरजोऽतिविततंदिविसंस्थितंचरात्रिंचकारतरणिंचसमावृणोद्यत् ॥ मग्नंतदेवरुधिरांबुनिधावकस्मात्प्रादुर्बभूवरविरप्यतिकांतियुक्तः ॥ १४ ॥ कश्चिद्गतस्तुगगनंकिलदेवकन्यांसंप्राप्यचारुवदनांकिलभक्तियुक्ताम् ॥ नांगीचकारचतुरोव्रतनाशभीतोयास्यत्ययंममवृथाह्यनुकूलशब्दः ॥ १५ ॥ संग्रामेसंवृतेतत्रयुधाजित्पृथिवीपतिः ॥ जघानवीरसेनंतंबाणैस्तीव्रैःसुदारुणैः ॥ १६ ॥ निहतःसपपातोर्व्यांछिन्नमूर्धामहीपतिः ॥ प्रभग्नंतद्बलंसर्वंनिर्गतंचचतुर्दिशम् ॥ १७ ॥ मनोरमाहतंश्रुत्वापितरंरणमूर्धनि ॥ भयत्रस्ताऽथसंजातापितुर्वैरमनुस्मरन् ॥ १८ ॥ हनिष्यतियुधाजिद्वैपुत्रंममदुराशयः ॥ राज्यलोभेनपापात्मासेतिचिंतापराऽभवत् ॥ १९ ॥ किंकरोमिक्कगच्छामिपितामेनिहतोरणे ॥ भर्ताचापिमृतोऽद्यैवपुत्रोऽयंममबालकः ॥ २० ॥ लोभोऽतीवचपापिष्ठस्तेनकोनवशीकृतः ॥ किंनकुर्यात्तदाविष्टःपापंपार्थिवसत्तमः ॥ २१ ॥ पितरंमातरंभ्रातॄन्गुरून्स्वजनबांधवान् ॥ हंतिलोभसमाविष्टोजनोनात्रविचारणा ॥ २२ ॥ अभक्ष्यभक्षणंलोभादगम्यागमनंतथा ॥ करोतिकिलतृष्णार्तोधर्मत्यागंतथापुनः ॥ २३ ॥ नसहायोऽस्तिमेकश्चिन्नगरेऽत्रमहाबलः ॥ यदाधोरस्थिताचाहंपालयामिसुतंशुभम् ॥ २४ ॥ हतेपुत्रेनृपेणाद्यकिंकरिष्याम्यहंपुनः ॥ नमेत्राताऽस्तिभुवनेयेनाहंसुस्थिताह्यहम् ॥ २५ ॥

तेतिभियायथासास्वास्मिन्प्रेमदाऽनुकूलगुणदर्शनेनभविष्यतितथास्वीयान्गुणान्प्रवदन्सन्तांप्रेमदामुद्दिश्यानुचकारतद्गुणानुरूपमेवानुकरणंकृतवानित्यर्थः ॥ योगयुक्तःप्रेमयुक्तः ॥ १३ ॥ भौमंरजइति ॥ यद्युद्धसमयेसेनयोःसंमर्दादुत्थितंभौमंरजोदिविगतंतरणिंसूर्यंसमावृणोद्यच्चादिवसेऽपिरात्रिंचकारतद्रजोयुद्धमध्येऽकस्मादनायासेनरुधिरांबुनिधौरक्तसमुद्रेमग्नंयदाभवत्तदाऽतिकांतियुक्तोरविरपिसहसाप्रादुर्बभूवेत्याश्चर्यमेवंमहाभयंकरंयुद्धमभूदितितात्पर्यम् ॥ १४ ॥ कश्चिदिति ॥ अनुकूलःशब्दःअयंब्रह्मचारीत्यनुकूलशब्दोयोग्यःशब्दोवृथास्यादितिभियेत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ पालयामिपालयिष्यामि ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ एवमनर्थाः पूर्वंबहवोजाताइत्याह ॥ श्रूयतेहीति ॥ २८ ॥ अल्पकमल्पं पविवज्रम् ॥ २९ ॥ कथांतरमाह । सपत्न्याइति ॥ गर्भनाशार्थं गर्भनाशरूपमर्थमुद्दिश्येत्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अवशाऽनस्वाधीनाः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ वाराणस्यावनेइत्यन्वयः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ नगरान्निर्गमनोपायमाह । युधाजिद्दर्शनोत्कं

सापिवैरयुताकामंसपत्नीसर्वदाभवेत् ॥ लीलावतीनमेपुत्रेभविष्यतिदयावती ॥ २६ ॥ युधाजितिसमायातेनमेनिःसरणंभवेत् ॥ ज्ञात्वाबालंसुतंसोऽद्य कारागारंनयिष्यति ॥ २७ ॥ श्रूयतेहिपुरेंद्रेणमातुर्गर्भगतःशिशुः ॥ कृंतितःसप्तधापश्चात्कृतास्तेसप्तसप्तधा ॥ २८ ॥ प्रविश्यचोदरंमातुःकरेकृत्वाऽल्प कंपविम् ॥ एकोनपंचाशदपितेर्भर्वन्मरुतोदिवि ॥ २९ ॥ सपत्न्यैगरलंदत्तंसपत्न्यानृपभार्यया ॥ गर्भनाशार्थमुद्दिश्यपुरैतद्भमयाश्रुतम् ॥ ३० ॥ जात स्तुबालकःपश्चाद्देहेविषयुतःकिल ॥ तेनासौसगरोनामविख्यातोभुविमंडले ॥ ३१ ॥ जीवमानोऽथभर्त्तावैकैकेय्यानृपभार्यया ॥ रामःप्रव्राजितोज्येष्ठो मृतोदशरथोनृपः ॥ ३२ ॥ मंत्रिणस्त्ववशाःकामंयेमेपुत्रंसुदर्शनम् ॥ राजानंकर्तुकामावैयुधाजिद्वशगाश्चते ॥ ३३ ॥ नमेभ्रातातथाशूरोयोमेबंधात्प्रमो चयेत् ॥ महत्कष्टंचसंप्राप्तंमयावैदैवयोगतः ॥ ३४ ॥ उद्यमःसर्वथाकार्यःसिद्धिर्दैवाद्विजायते ॥ उपायंपुत्ररक्षार्थंकरोम्यद्यत्वरान्विता ॥ ३५ ॥ इतिसं चिंत्यसाबालाविदल्लंचातिमानिनम् ॥ निपुणंसर्वकार्येषुचिंत्यंमंत्रिवरोत्तमम् ॥ ३६ ॥ समाहूयतमेकांतेप्रोवाचबहुदुःखिता ॥ गृहीत्वाबालकंहस्तेरुद तीदीनमानसा ॥ ३७ ॥ पितामेनिहतः संख्येपुत्रोऽयंबालकस्तथा ॥ युधाजिद्बलवान्राजाकिंविधेयंवदस्वमे ॥ ३८ ॥ तामुवाचविदल्लोऽसौनात्रस्थातव्य मेवच ॥ गमिष्यामोवनेकामंवाराणस्याःपुनःकिल ॥ ३९ ॥ तत्रमेमातुलःश्रीमान्वर्ततेबलवत्तरः ॥ सुबाहुरितिविख्यातोरक्षितासभविष्यति ॥ ४० ॥ युधाजिद्दर्शनोत्कंठमनसानगराद्बहिः ॥ निर्गत्यरथमारुह्यगंतव्यंनात्रसंशयः ॥ ४१ ॥ इत्युक्तातेनसाराज्ञीगत्वालीलावतींप्रति ॥ उवाचपितरंद्रष्टुंगच्छा म्यद्यसुलोचने ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वारथमारुह्यसैरंध्रीसंयुतातदा ॥ विदल्लेनचसंयुक्तानिःसृतानगराद्बहिः ॥ ४३ ॥ त्रस्ताह्यार्ताऽतिकृपणापितुःशोकस माकुला ॥ दृष्ट्वायुधाजितंभूपंपितरंगतजीवितम् ॥ ४४ ॥ संस्कार्यचत्वरायुक्तावेपमानाभयाकुला ॥ दिनद्वयेनसंप्राप्ताराज्ञीभागीरथीतटम् ॥ ४५ ॥ निषादैर्लुंठितातत्रगृहीतंसकलंवसु ॥ रथंचापिगृहीत्वातेनिर्गतादस्यवःशठाः ॥ ४६ ॥ रुदतीसुतमादायचारुवस्त्रामनोरमा ॥ निर्ययौजाह्नवीतीरेसैरं ध्रीकरलंबिता ॥ ४७ ॥ आरुह्यचभयाच्छीघ्रमुडुपंसाभयाकुला ॥ तीर्त्वाभागीरथींपुण्यांययौत्रिकूटपर्वतम् ॥ ४८ ॥

ठेति ॥ युधाजिद्राजस्यदर्शनोत्कंठचेतसामयादर्शनार्थंराज्ञोगम्यतइत्यभिप्रायंबहिर्दर्शयित्वेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ पितरंयुधाजितम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ पितरंगतजीवितमिति ॥ वीरसेनंचपितरं संस्कार्येत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ त्रिकूटपर्वतंचित्रकूटम् ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ कस्यपरिग्रहः कस्यस्त्रीत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ विदल्लंस्वमंत्रिणंवक्तुंसमादिशदाज्ञापितवती ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ सैरंध्री

भारद्वाजाश्रमंप्राप्तात्वरयाचभयाकुला ॥ संवीक्ष्यतापसांस्तत्रसंजातानिर्भयातदा ॥ ४९ ॥ मुनिनासाततःपृष्टाकाऽसिकस्यपरिग्रहः ॥ कष्टेनात्रकथंप्राप्तासत्यंब्रूहिशुचिस्मिते ॥ ५० ॥ देवीवामानुषीवाऽसिबालपुत्रावनेकथम् ॥ राज्यभ्रष्टेववामोरुभासित्वंकमलेक्षणे ॥ ५१ ॥ एवंसामुनिनापृष्टानोवाचवरवर्णिनी ॥ रुदतीदुःखसंतप्ताविदल्लंचसमादिशत् ॥ ५२ ॥ विदल्लस्तमुवाचेदंध्रुवसंधिर्नृपोत्तमः ॥ तस्यभार्याधर्मपत्नीनाम्नाचेयंमनोरमा ॥ ५३ ॥ सिंहेननिहतोराजासूर्यवंशीमहाबलः ॥ पुत्रोऽयंनृपतेस्तस्यनाम्नाचैवसुदर्शनः ॥ ५४ ॥ अस्याःपिताऽतिधर्मात्मादौहित्रार्थेमृतोरणे ॥ युधाजिद्भयसंत्रस्तासंप्राप्ताविजनेवने ॥ ५५ ॥ त्वामेवशरणंप्राप्ताबालपुत्रानृपात्मजा ॥ त्राताभवमहाभागत्वमस्यामुनिसत्तम ॥ ५६ ॥ आर्तस्यरक्षणेपुण्यंयज्ञाधिकमुदाहृतम् ॥ भयत्रस्तस्यदीनस्यविशेषफलदंस्मृतम् ॥ ५७ ॥ ऋषिरुवाच ॥ निर्भयावसकल्याणिपुत्रंपालयसुव्रते ॥ नतेभयंविशालाक्षिकर्तव्यंशत्रुसंभवम् ॥ ॥ ५८ ॥ पालयस्वसुतंकांतंराजातेऽयंभविष्यति ॥ नात्रदुःखंतथाशोकःकदाचित्संभविष्यति ॥ ५९ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तामुनिनाराज्ञीस्वस्थासासंबभूवह ॥ उटजेमुनिनादत्तेवीतशोकातदाऽवसत् ॥ ६० ॥ सैरंध्रीसहितातत्रविदल्लेनचसंयुता ॥ सुदर्शनंपालयानान्यवसत्सामनोरमा ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ युधाजित्त्वथसंग्रामादागत्वाऽयोध्यांमहाबलः ॥ मनोरमांचपप्रच्छसुदर्शनजिघांसया ॥ १ ॥ सेवकान्प्रेषयामासक्कगतेतिमुहुर्वदन् ॥ शुभेदिनेऽथदौहित्रंस्थापयामासचासने ॥ २ ॥ मंत्रिभिश्चवसिष्ठेनमंत्रैराथर्वणैःशुभैः ॥ अभिषिक्तश्चसंपूर्णैःकलशैर्जलपूरितैः ॥ ३ ॥ भेरीशंखनिनादैश्चतूर्याणांचाथनिःस्वनैः ॥ उत्सवस्तुनगर्यांवैसंबभूवकुरूद्वह ॥ ४ ॥ विप्राणांवेदपाठैश्चवंदिनांस्तुतिभिस्तथा ॥ अयोध्यामुदितेवासीज्जयशब्दैःसुमंगलैः ॥ ५ ॥ हृष्टपुष्टजनाकीर्णास्तुतिवादित्रनिःस्वना ॥ नवेतस्मिन्महीपालेपूर्वंभौनूतनेवसा ॥ ६ ॥ केचित्साधुजनायेवैचक्रुःशोकंगृहेस्थिताः ॥ सुदर्शनंविचिंत्याद्यक्कगतोऽसौनृपात्मजः ॥ ७ ॥ मनोरमाऽतिसाध्वीसाक्कगतासुतसंयुता ॥ पिताऽस्यानिहतःसंख्येराज्यलोभेनवैरिणा ॥ ८ ॥ इत्येवंचिंत्यमानास्तेसाधवःसमबुद्धयः ॥ अतिष्ठन्दुःखितास्तत्रशत्रुजिद्वशवर्तिनः ॥ ९ ॥ युधाजिदपिदौहित्रंस्थापयित्वाविधानतः ॥ राज्यंचमंत्रिसात्कृत्वाचालितःस्वांपुरींप्रति ॥ १० ॥

सहितातत्रविदल्लेनचसंयुता ॥ ६१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ षष्टिश्लोकैर्युधाजित्तुसुदर्शनजिघांसया ॥ भारद्वाजाश्रमंप्राप्तइतिसम्यगिहोच्यते ॥ ॥ १ ॥ भारद्वाजाश्रमेमनोरमायांगतायामनंतरंजातंवृत्तमाह । युधाजित्त्वथेति ॥ मनोरमांचक्कागतत्पुत्रंच ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ पूर्नगरीनूतनेवबभौ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ बलाभिधंनिषादाधिपतिंशृंगवेरपुराधिपंदुर्दर्शाख्यंपुरस्कृत्यराजाऽगादित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

श्रुत्वासुदर्शनंतत्रमुनीनामाश्रमेस्थितम् ॥ हंतुकामोजगामाऽऽशुचित्रकूटंसपर्वतम् ॥ ११ ॥ निषादाधिपतिंशूरंपुरस्कृत्यबलाभिधम् ॥ दुर्दर्शाख्यसगा दाशुशृंगवेरपुराधिपम् ॥ १२ ॥ श्रुत्वामनोरमातत्रबभूवातिसुदुःखिता ॥ आगच्छंतंबालपुत्राभयार्तासैन्यसंयुतम् ॥ १३ ॥ तमुवाचातिशोकार्तामुनिं साश्रुविलोचना ॥ किंकरोमिक्कगच्छामियुधाजित्समुपस्थितः ॥ १४ ॥ पितामेनिहतोऽनेनदौहित्रोभूपतिःकृतः ॥ सुतंमेहंतुकामोऽत्रसमायातिबलान्वि तः ॥ १५ ॥ पुराश्रुतंमयास्वामिन्पांडवावैवनेस्थिताः ॥ मुनीनामाश्रमेपुण्येपांचाल्यासहितास्तदा ॥ १६ ॥ गतास्तेमृगयांपार्थाभ्रातरःपंचएवते ॥ द्रौ पदीसंस्थितातत्रमुनीनामाश्रमेशुभे ॥ १७॥ धौम्योऽत्रिर्गालवःपैलोजाबालिर्गौतमोभृगुः ॥ च्यवनश्चात्रिगोत्रश्चकण्वश्चैवजतुःक्रतुः ॥ १८ ॥ वीतिहोत्रः सुमंतुश्चयज्ञदत्तोऽथवत्सलः ॥ राशासनःकहोडश्चयवक्रीर्यज्ञकृत्क्रतुः ॥१९॥ एतेचान्येचमुनयोभारद्वाजादयःशुभाः ॥ वेदपाठयुताःसर्वेसंस्थिताश्चाश्रमे स्थिताः ॥ २० ॥ दासीभिःसहितातत्रयाज्ञसेनीस्थितामुने ॥ आश्रमेचारुसर्वांगीनिर्भयामुनिसंवृते ॥ २१ ॥ पार्थामृगानुगास्तावत्प्रयाताश्चवनाद्वनम् ॥ धनुर्बाणधरावीराःपंचैवशत्रुतापनाः ॥२२॥ तावत्सिंधुपतिःश्रीमान्मार्गस्थोबलसंयुतः ॥ आगतश्चाश्रमाभ्याशेश्रुत्वातुनिगमध्वनिम् ॥ २३ ॥ श्रुत्वावे दध्वनिंराजामुनीनांभावितात्मनाम् ॥ उत्ततारस्थात्तूर्णंदर्शनाकांक्षयानृपः ॥ २४ ॥ यदानिरगमत्तत्रभृत्यद्वयसमन्वितः ॥ वेदपाठयुतान्वीक्ष्यमुनीनुद्य मसंस्थितः॥२५॥कृतांजलिपुटःस्वामिन्संस्थितोऽथजयद्रथः ॥ आश्रमेमुनिभिर्जुष्टेभूपतिःसंविवेशह ॥ २६ ॥ तत्रोपविष्टंराजानंद्रष्टुकामाःस्त्रियस्तदा ॥ आययुर्मुनिभार्याश्चकोऽयमित्यब्रुवन्नृपम् ॥२७॥ तासांमध्येवरारोहायाज्ञसेनीसमागता ॥ जयद्रथेनदृष्टासारूपेणश्रीरिवापरा ॥ २८ ॥ तांविलोक्यासि तापांगींदेवकन्यामिवापराम् ॥ पप्रच्छनृपतिर्धौम्यंकेयंश्यामावरानना ॥ २९ ॥ भार्याकस्यसुताकस्यनाम्नाकावरवर्णिनी ॥ रूपलावण्यसंयुक्ताशचीवव सुधांगता ॥ ३० ॥ बर्बूलवनमध्यस्थालवंगलतिकायथा ॥ राक्षसीवृंदगानूनंरंभेवाऽऽभातिभामिनी ॥ ३१ ॥ सत्यंवदमहाभागकस्येयंवल्लभाऽबला ॥ राजपत्नीवचाभातिनैषामुनिवधूर्द्विज ॥ ३२ ॥ धौम्यउवाच ॥ पांडवानांप्रियाभार्याद्रौपदीशुभलक्षणा ॥ पांचालीसिंधुराजेंद्रवसत्यत्रवराश्रमे ॥३३॥ जयद्रथउवाच ॥ क्कगताःपांडवाःपंचशूराःसंप्रतिविश्रुताः ॥ वसंत्यत्रवनेवीरावीतशोकामहाबलाः ॥ ३४ ॥ धौम्यउवाच ॥ मृगयार्थंगताःपंचपांडवारथ संस्थिताः ॥ आगमिष्यंतिमध्याह्नेमृगानादायपार्थिवाः ॥ ३५ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यउदतिष्ठदसौनृपः ॥ द्रौपदीसन्निधौगत्वाप्रणम्येदमुवाचह ॥ ३६ ॥

॥ २५ ॥ स्वामिन्हेभारद्वाज ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ बर्बूलाःकंटकवृक्षाः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ प्रपतंतिनरकेइतिशेषः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ सर्वोव्यवहारोलोभमूलकएवेतिदर्शयति । अन्य स्यानीयतेइति ॥ तेदेवा अन्यस्यपुरुषस्यवित्तमानीयतेभ्यःप्रयच्छंति मनीषितंधनंवाणिज्यादिव्यवहारेणवातस्माद्देवा अपिपरस्वादानतत्पराएवेत्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ग्रहणकालइति ॥

कुशलंतेवरारोहेक्कगताःपतयश्चते ॥ एकादशगतान्यद्यवर्षाणिचवनेकिल ॥ ३७ ॥ द्रौपदीतुतदोवाचस्वस्तितेऽस्तुनृपात्मज ॥ विश्रमस्वाश्रमाभ्याशे क्षणादायांतिपांडवाः ॥ ३८ ॥ एवंब्रुवंत्यांतस्यांतुलोभाविष्टःसभूपतिः ॥ जहारद्रौपदींवीरोऽनादृत्यमुनिसत्तमान् ॥ ३९ ॥ कस्यचिन्नैवविश्वासःकर्तव्यःसर्वथाबुधैः ॥ कुर्वन्दुःखमवाप्नोतिदृष्टांतस्त्वत्रवैबलिः ॥ ४० ॥ वैरोचनसुतःश्रीमान्धर्मिष्ठःसत्यसंगरः ॥ यज्ञकर्ताचदाताचशरण्यःसाधुसंमतः ॥ ॥ ४१ ॥ नाधर्मेनिरतःक्कापिप्रह्लादस्यचपौत्रकः ॥ एकोनशतयज्ञान्वैसचकारसदक्षिणान् ॥ ४२ ॥ सत्त्वमूर्तिःसदाविष्णुःसेव्यःसयोगिनामपि ॥ निर्विकारोऽपिभगवान्देवकार्यार्थसिद्धये ॥ ४३ ॥ कश्यपाच्चसमुद्भूतोविष्णुःकपटवामनः ॥ राज्यंछलेनहृतवान्महींचैवससागराम् ॥ ४४ ॥ सोऽभवत्सत्यवाग्राजाबलिर्वैरोचनिस्तदा ॥ कपटंकृतवान्विष्णुरिंद्रार्थेतुमयाश्रुतम् ॥ ४५ ॥ अन्यःकिंनकरोत्येवंकृतंवैसत्त्वमूर्तिना ॥ वामनंरूपमास्थाययज्ञपातंचिकीर्षता ॥ ४६ ॥ नचविश्वसितव्यंवैकदाचित्केनचित्तथा ॥ लोभश्चेतसिचेत्स्वामिन्कीदृक्पापकृतंभयम् ॥ ४७ ॥ लोभाहताःप्रकुर्वंतिपापानिप्राणिनःकिल ॥ परलोकाद्भयंनास्तिकस्यचित्कर्हिचिन्मुने ॥ ४८ ॥ मनसाकर्मणावाचापरस्वादानहेतुतः ॥ प्रपतंतिनराःसम्यग्लोभोपहतचेतसः ॥ ४९ ॥ देवानाराध्यसततंवांछंतिचधनंनराः ॥ नदेवास्तत्करेकृत्वासमर्थादातुमंजसा ॥ ५० ॥ अन्यस्यानीयतेवित्तंप्रयच्छंतिमनीषितम् ॥ वाणिज्येनाथदानेनचौर्येणापिबलेनवा ॥ ५१ ॥ विक्रयार्थंगृहीत्वाचधान्यवस्त्रादिकंबहु ॥ देवानर्चयतेवैश्योमहर्द्धिर्मेभवेदिति ॥ ५२ ॥ नात्रकिंपरवित्तेच्छावाणिज्येनपरंतप ॥ ग्रहणकालेतुसंप्राप्तेमहर्घंचापिकांक्षति ॥ ५३ ॥ एवंहिप्राणिनःसर्वेपरस्वादानतत्पराः ॥ वर्ततेसततंब्रह्मन्विश्वासःकीदृशःपुनः ॥ ५४ ॥ वृथातीर्थंवृथादानंवृथाऽध्ययनमेवच ॥ लोभमोहवृतानांवैकृतंतदकृतंभवेत् ॥ ५५ ॥ तस्मादेनंमहाभागविसर्जयगृहंप्रति ॥ सपुत्राऽहंवसिष्यामिजानकीवद्द्विजोत्तम ॥ ५६ ॥ इत्युक्तोऽसौमुनिस्तावद्धृत्वायुधाजितंनृपम् ॥ उवाचवचनंराज्ञेभारद्वाजःप्रतापवान् ॥ ५७ ॥ गच्छराजन्यथाकामंस्वपुरंनृपसत्तम ॥ नेयंमनोरमाऽभ्येतिबालपुत्रासुदुःखिता ॥ ५८ ॥ युधाजिदुवाच ॥ मुनेमुंचहठंसौम्यविसर्जयमनोरमाम् ॥ नचयास्याम्यहंमुक्त्वानेष्याम्यद्यबलात्पुनः ॥ ५९ ॥ ऋषिरुवाच ॥ नयस्वयदिशक्तिस्तेबलेनाद्यममाश्रमात् ॥ विश्वामित्रोयथाधेनुंवसिष्ठस्यमुनेःपुरा ॥ ६० ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

यस्माद्यावत्परिमितंवार्धुषिकंग्राह्यंतस्मात्तदपेक्षयाऽधिकंकांक्षति ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ विश्वामित्रइति ॥ सयथानीतवांस्तथात्वंनय ॥ तस्यगतिवत्तवापिगतिर्भविष्यतीतितात्पर्यम् ॥ ६० ॥ इतिश्रीदेवीभागवतटिलकेतृतीयस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुविश्वामित्रकथोत्तरम् ॥ कामबीजस्यसंप्राप्तीराजपुत्रस्यकथ्यते ॥ १ ॥ मुनिवाक्यश्रवणोत्तरंराजायत्कृतवांस्तदाह । इत्याकर्ण्येति ॥ अवनीपतिर्युधाजित् ॥ १ ॥ स्वमतमाह । नयामिनेष्यामि ॥२॥ ३ ॥ हन्मिहनिष्यामि ॥ ४ ॥ यतामियत्नंकरिष्यामि ॥ ५ ॥ राज्ञोमतस्यश्रवणानंतरंमंत्री मुनिनाविश्वामित्रस्यदृष्टांतउक्तस्तदभिप्रायमुपवर्ण्यराजानंसाहसान्निवारयतीत्याहसाह । सामिति ॥६॥ दृष्टांतमुपपादयन्दृष्टांतोक्तिरभिप्रायमाह । पुरेति ॥ गाधिराजस्यसुतः ॥७॥ मुनिनावसिष्ठेन ॥ ८ ॥ ९ ॥ नंदिन्यासादितंनंदिन्याकामधु

व्यासउवाच ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यमुनेस्तत्रावनीपतिः॥ मंत्रिवृद्धंसमाहूयपप्रच्छतमतंद्रितः ॥ १ ॥ किंकर्तव्यंसुबुद्धेऽत्रमयाऽद्यवदसुव्रत ॥ बलान्नयामितांकामंसपुत्रांचसुभाषिणीम् ॥ २ ॥ रिपुरल्पोपिनोपेक्ष्यःसर्वथाशुभमिच्छता ॥ राजयक्ष्मेवसंवृद्धोमृत्यवेपरिकल्पयेत् ॥ ३ ॥ नात्रसैन्यंनयोद्धाऽस्तियोमामत्रनिवारयेत् ॥ गृहीत्वाहन्मितंतत्रदौहित्रस्यरिपुंकिल ॥ ४ ॥ निष्कंटकंभवेद्राज्यंयताम्यत्रबलादहम् ॥ हतेसुदर्शनेनूनंनिर्भयोऽसौभवेदिति ॥५॥ प्रधानउवाच ॥ साहसंनहिकर्तव्यंश्रुतंराजन्मुनेर्वचः ॥ विश्वामित्रस्यदृष्टांतःकथितस्तेनमारिष ॥ ६ ॥ पुरागाधिसुतःश्रीमान्विश्वामित्रोऽतिविश्रुतः ॥ विचरन्सनृपश्रेष्ठोवसिष्ठाश्रममभ्ययगात् ॥ ७ ॥ नमस्कृत्यचतंराजाविश्वामित्रःप्रतापवान् ॥ उपविष्टोनृपश्रेष्ठोमुनिनादत्तविष्टरः ॥ ८ ॥ निमंत्रितोवसिष्ठेनभोजनायमहात्मना ॥ ससैन्यश्चस्थितोराजागाधिपुत्रोमहायशाः ॥ ९ ॥ नंदिन्याऽऽसादितंसर्वंभक्ष्यभोज्यादिकंचयत् ॥ भुक्त्वाराजाससैन्यश्चवांछितंतत्रभोजनम् ॥ १० ॥ प्रतापंतंचनंदिन्याःपरिज्ञायसपार्थिवः ॥ ययाचेनंदिनींराजावसिष्ठंमुनिसत्तमम् ॥ ११ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ मुनेधेनुसहस्रंतेघटोध्नीनांददाम्यहम् ॥ नंदिनींदेहिमेधेनुंप्रार्थयामिपरंतप ॥ १२ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ होमधेनुरियंराजन्नददामिकथंचन ॥ सहस्रंचापिधेनूनांतवेदंतवतिष्ठतु ॥ १३ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ अयुतंवाऽथलक्षंवाददामिमनसेप्सितम् ॥ देहिमेनंदिनींसाधोग्रहीष्यामिबलादथ ॥ १४ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ कामंगृहाणनृपतेबलादद्ययथारुचि ॥ नाहंददामितेराजन्स्वेच्छयानंदिनींगृहात् ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वानृपतिर्भृत्यानादिदेशमहाबलान् ॥ नयध्वंनंदिनींधेनुंबलदर्पसुसंस्थिताः ॥१६॥ तेभृत्याजगृहुर्धेनुंहठादाक्रम्ययंत्रिताम् ॥ वेपमानामुनिंप्राहसुरभिःसाश्रुलोचना ॥ १७ ॥ मुनेत्यजसिमांकस्मात्कर्षयंतिसुयंत्रिताम् ॥ मुनिस्तांप्रत्युवाचेदंत्यजेनाहंसुदुग्धदे ॥ १८ ॥ बलान्नयतिराजाऽसौपूजितोऽद्यमयाशुभे ॥ किंकरोमिनचेच्छामित्यक्तुंत्वांमनसाकिल ॥ १९ ॥ इत्युक्तामुनिनाधेनुःक्रोधयुक्ताबभूवह ॥ हंभारवंचकाराशुक्रूरशब्दंसुदारुणम् ॥ २० ॥ उद्भूतास्तत्रदेहात्तुदैत्याघोरतरास्तदा ॥ सायुधास्तिष्ठतिष्ठेतिब्रुवंतःकवचावृताः ॥ २१ ॥

क्न्ययास्वस्तनेभ्योनिष्कास्यदत्तंवांछितंयस्ययदपेक्षितंतत् ॥ १० ॥ ११ ॥ घटोध्नीनांघटवदूधोयासांगवांतासांबहुदुग्धवतीनामितितात्पर्यम् ॥ १२ ॥ नददामिनदास्यामि तवेदंतवैवतिष्ठतु ॥ १३ ॥ १४ ॥ गृहान्निष्कास्येत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ यंत्रितांहस्तपादादिषुबद्धाम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ हंभेतिगवांशब्दस्यानुकरणम् ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ तथाहेराजन्मुनिनादृष्टांतोदत्तोऽयंतस्येदंतात्पर्यं त्वयाऽपिसाहसंक्रियतेचेत्तवापितथैवावस्थाभविष्यतीति यस्मादेवंतस्मादित्याह । तस्मादिति ॥ २५ ॥ २६ ॥
॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उपचयंवृद्धिम् ॥ ३३ ॥ एकस्मिन्निति ॥ कस्मिंश्चित्समयेविदल्लंमंत्रिणंमुनिपुत्रोहास्यवशात्क्लीवेतिनाम्नाऽमंत्रयत् ॥ ३४ ॥ सुदर्शन

सैन्यंसर्वंहतंतैस्तुनंदिनीप्रतिमोचिता ॥ एकाकीनिर्गतोराजाविश्वामित्रोऽतिदुःखितः ॥ २२ ॥ हंतपापोऽतिदीनात्मानिंदन्क्षात्रबलंमहत् ॥ ब्राह्मंबलंदुरा
राध्यंमत्वातपसिसंस्थितः ॥ २३ ॥ तत्वाबहूनिवर्षाणितपोघोरंमहावने ॥ ऋषित्वंप्रापगाधेयस्त्यक्त्वाक्षात्रंविधिंपुनः ॥ २४ ॥ तस्मात्त्वमपिराजेंद्रमाकृ
थावैरमद्भुतम् ॥ कुलनाशकरंनूनंतापसैःसहसंयुगम् ॥ २५ ॥ मुनिवर्यव्रजाद्यत्वंसमाश्वास्यतपोनिधिम् ॥ सुदर्शनोऽपिराजेंद्रतिष्ठत्वत्रयथासुखम् ॥ २६ ॥
बालोऽयंनिर्धनःकिंतेकरिष्यतिनृपाहितम् ॥ वृथातेवैरभावोऽयमनाथेदुर्बलेशिशौ ॥ २७ ॥ दयासर्वत्रकर्तव्यादैवाधीनमिदंजगत् ॥ ईर्ष्ययाकिंनृपश्रेष्ठ
यद्भाव्यंतद्भविष्यति ॥ २८ ॥ वज्रंतृणायतेराजन्दैवयोगान्नसंशयः ॥ तृणंवज्रायतेक्वापिसमयेदैवयोगतः ॥ २९ ॥ शशकोहंतिशार्दूलंमशकोवैयथागजम् ॥
साहसंमुंचमेधाविन्कुरुमेवचनंहितम् ॥ ३० ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्ययुधाजिन्नृपसत्तमः ॥ प्रणम्यतंमुनिंमूर्ध्नाजगामस्वपुरंनृपः ॥ ३१ ॥
मनोरमाऽपिस्वस्थाभूदाश्रमेतत्रसंस्थिता ॥ पालयामासपुत्रंतंसुदर्शनमृतव्रतम् ॥ ३२ ॥ दिनेदिनेकुमारोऽसौजगामोपचयंततः ॥ मुनिबालगतःक्रीड
न्निर्भयःसर्वतःशुभः ॥ ३३ ॥ एकस्मिन्समयेतत्रविदल्लंसमुपागतम् ॥ क्लीबेतिमुनिपुत्रस्तमामंत्रयत्तदंतिके ॥ ३४ ॥ सुदर्शनस्तुतच्छ्रुत्वादधारैकाक्षरंस्फु
टम् ॥ अनुस्वारायुतंतच्चप्रोवाचातिपुनःपुनः ॥ ३५ ॥ बीजंवैकामराजाख्यंगृहीतंमनसातदा ॥ जजापबालकोऽत्यर्थंधृत्वाचेतसिसादरम् ॥ ३६ ॥ भा
वियोगान्महाराजकामराजाख्यमद्भुतम् ॥ स्वभावेनैवतेनेत्थंगृहीतंबालकेनवै ॥ ३७ ॥ तदाऽसौपंचमेवर्षेप्राप्यमंत्रमनुत्तमम् ॥ ऋषिच्छंदोविहीनंचध्या
नन्यासविवर्जितम् ॥ ३८ ॥ प्रजपन्मनसानित्यंक्रीडत्यपिस्वपित्यपि ॥ विसस्मारनतंमंत्रंज्ञात्वासारमितिस्वयम् ॥ ३९ ॥ वर्षेचैकादशेप्राप्तेकुमारोऽसौनृ
पात्मजः ॥ मुनिनाचोपनीतोऽथवेदमध्यापितस्तथा ॥ ४० ॥ धनुर्वेदंतथासांगंनीतिशास्त्रंविधानतः ॥ अभ्यस्ताःसकलविद्यास्तेनमंत्रबलादिव ॥ ४१ ॥
कदाचित्सोऽपिप्रत्यक्षंदेवीरूपंददर्शह ॥ रक्तांबरंरक्तवर्णंरक्तसर्वांगभूषणम् ॥ ४२ ॥ गरुडेवाहनेसंस्थांवैष्णवींशक्तिमद्भुताम् ॥ दृष्ट्वाप्रसन्नवदनःसबभूव
नृपात्मजः ॥ ४३ ॥ वनेतस्मिन्स्थितःसोऽथसर्वविद्यार्थतत्त्ववित् ॥ मातरंसेवमानस्तुविजहारनदीतटे ॥ ४४ ॥

स्त्विति ॥ तद्वाक्यंसुदर्शनःश्रुत्वातस्यनाम्नआद्यमेकाक्षरंप्रारब्धवशादनुस्वारायुतमनुस्वारेणाविहीनमपिचित्तेदधारस्थापयामास पुनःपुनःप्रोवाचजजापचेत्यर्थः ॥ तेनवकारेउक्तेप्युपांशू
चारणाद्ककारमश्रुत्वाक्लीत्येवनामचमत्कृतमस्तीत्यभिप्रायेणजजापेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ वरंवरययत्तवेष्टंतद्वरयप्रार्थय ॥ अथचममभक्तःसुदर्शनस्तवकामप्रदःपतिरस्तुमेवचनात् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४॥५५॥५६॥५७॥
॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ कौतुकात्सर्वगुणानामेकमाकरंद्रष्टुंतेनैवविधात्रैकस्मिन्सुदर्शनेसर्वेगुणानिहिताइत्यहंमन्ये ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ इतिश्रीभागवततिलकेतृ०सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ ॥

शरासनंचसंप्राप्तंविशिखाश्चशिलाशिताः ॥ तूणीरंकवचंतस्मैदत्तंचांबिकयावने ॥४५॥ एतस्मिन्समयेपुत्रीकाशीराजस्यसुप्रिया॥नाम्नाशशिकलादिव्या
सर्वलक्षणसंयुता ॥ ४६ ॥ शुश्रावनृपपुत्रंतंवनस्थंचसुदर्शनम् ॥ सर्वलक्षणसंपन्नंशूरंकाममिवापरम् ॥ ४७ ॥ बंदीजनमुखाच्छ्रुत्वाराजपुत्रंसुसंमतम् ॥
चकमेमनसातंवैवरंवरयितुंधिया॥४८॥स्वप्नेतस्याःसमागम्यजगदंबानिशांतरे ॥ उवाचवचनंचेदंसमाश्वास्यसुसंस्थिता॥४९॥वरंवरयसुश्रोणिममभक्तः
सुदर्शनः॥सर्वकामप्रदस्तेऽस्तुवचनान्ममभामिनि ॥५०॥ एवंशशिकलादृष्ट्वास्वप्नेरूपंमनोहरम्॥अंबायावचनंस्मृत्वाजहर्षभृशमानिनी॥५१॥उत्थितासा
मुदायुक्तापृष्टामात्रापुनःपुनः॥प्रमोदेकारणंबालानोवाचातित्रपान्विता ॥५२॥ जहाससुदमापन्नास्मृत्वास्वप्नंमुहुर्मुहुः ॥ सखींप्राहतदाऽन्यांवैस्वप्नवृत्तंसवि
स्तरम्॥५३॥कदाचित्साविहारार्थमवापोपवनंशुभम्॥सखीयुक्ताविशालाक्षीचंपकैरुपशोभितम् ॥ ५४ ॥ पुष्पाणिचिन्वतीबालाचंपकाधःस्थिताऽबला ॥
अपश्यद्ब्राह्मणंमार्गेआगच्छंतंत्वरान्वितम्॥५५॥तंप्रणम्यद्विजंश्यामाबभाषेमधुरंवचः॥कुतोदेशान्महाभागकृतमागमनंत्वया ॥५६॥ द्विजउवाच ॥ भार
द्वाजाश्रमाद्बालेनूनमागमनंमम ॥ जातंवैकार्ययोगेनकिंपृच्छसिवदस्वमे ॥५७॥ शशिकलोवाच ॥ तत्राश्रमेमहाभागवर्णनीयंकिमस्तिवै॥लोकातिगंविशे
षेणप्रेक्षणीयतमंकिल ॥ ५८ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ध्रुवसंधिसुतःश्रीमानास्तेसुदर्शनोनृपः ॥ यथार्थनामासुश्रोणिवर्ततेपुरुषोत्तमः ॥ ५९ ॥ तस्यलोचनम
त्यंतंनिष्फलंप्रतिभातिमे ॥ येनदृष्टोनवामोरुकुमारस्तुसुदर्शनः ॥६०॥ एकत्रनिहिताधात्रागुणाःसर्वेसिसृक्षुणा ॥ गुणानामाकरंद्रष्टुंमन्येतेनैवकौतुकात्
॥ ६१ ॥ तवयोग्यःकुमारोऽसौभर्ताभवितुमर्हति ॥ योगोऽयंविहितोप्यासीन्मणिकांचनयोरिव ॥ ६२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधे
सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ व्यासउवाच ॥ श्रुत्वातद्वचनंश्यामाप्रेमयुक्ताबभूवह ॥ प्रतस्थेब्राह्मणस्तस्मात्स्थानादुक्त्वासमाहितः ॥ १ ॥
सातुपूर्वानुरागाढ्यैमग्नाप्रेम्णाऽतिचंचला ॥ कामबाणहतेवासगतेतस्मिन्द्विजोत्तमे ॥ २ ॥ अथकामार्दिताप्राहसखींछंदोनुवर्तिनीम् ॥ विकारश्चसमुत्पन्नो
देहेयच्छ्रवणादनु ॥ ३ ॥ अज्ञातरसविज्ञानंकुमारंकुलसंभवम् ॥ दुनोतिमदनःपापःकिंकरोमिक्रयामिच ॥ ४ ॥

पंचाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथनिजांसुताम् ॥ विवाहयितुमुद्युक्तःकाशीराजइतीर्यते ॥ १ ॥ इत्थंशशिकलांसुदर्शनसमाचारंब्राह्मणउक्त्वागतवानित्याह। श्रुत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ यच्छ्रवणादनु
देहेविकारउत्पन्नइतिसखींप्राहेत्यन्वयः ॥ ३ ॥ अज्ञातंरसविज्ञानंयस्य ॥ एतस्यशृंगाररसविज्ञानंलोकैर्नज्ञातमित्यर्थः ॥ अधुनैवसंप्राप्तयौवनइत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ शंकल्याणंहर्म्येगृहेनवनेऽपिनदीर्धिकायांवाप्यामपिन ॥ ७ ॥ नप्रीणयंतिएतेउपचाराइत्यर्थः ॥ ८ ॥ शठइत्यनेनातिप्रेमविरहाकुलचित्तत्वंसूचितम् ॥ प्रयामियास्यामि परंतुकुलजायाः सकाशाद्भीतास्मि तथाऽपिपितुःपरतंत्राऽस्मिततोनमयागंतुंशक्यतइतिभावः ॥ ९ ॥ यद्यद्यमेसुदर्शनेनैवविवाहंकरिष्यतितर्हिसुदर्शनायराजपुत्रायकाममैथुनंदास्यामि ॥ १० ॥ संत्यन्यइति ॥ नमेतेमताइतिशेषः ॥ ११ ॥ १२ ॥ तस्याश्चित्तेसुसंस्थितइतिइयंयाचित्तस्यैवंस्थितिःसावाग्बीजस्यजपंकरोतियाशशिकलातज्जपाद्यासिद्धिस्तस्याःसकाशा

स्वप्नेषुवामयादृष्टःपंचबाणइवापरः ॥ तपतेमेमनोऽत्यर्थंविरहाकुलितंमृदु ॥ ५ ॥ चंदनंदेहलग्नंमेविषवद्भातिभामिनि ॥ स्रगियंसर्पवच्चैवचंद्रपादाश्चवह्निवत् ॥ ६ ॥ नचहर्म्येवनेशंमेदीर्धिकायांनपर्वते ॥ नदिवानानिशायांवानसुखंसुखसाधनैः ॥ ७ ॥ नशय्यानचतांबूलंनगीतंनचवादनम् ॥ प्रीणयंति मनोमेऽद्यनतृप्तेममलोचने॥८॥प्रयाम्यद्यवनेतत्रयत्रासौवर्ततेशठः ॥ भीतास्मिकुलजायाःपरतंत्रापितुस्तथा ॥ ९ ॥ स्वयंवरंपितामेऽद्यनकरोतिकरोमिकिम् ॥ दास्यामिराजपुत्रायकामंसुदर्शनायवै ॥ १० ॥ संत्यन्येपृथिवीपालाःशतशःसंभृतर्द्धयः ॥ रमणीयानमेतेऽद्यराज्यहीनोप्यसौमतः ॥ ११ ॥ व्यासउवाच ॥ एकाकीनिर्धनश्चैवबलहीनःसुदर्शनः॥वनवासीफलाहारस्तस्याश्चित्तेसुसंस्थितः॥१२॥वाग्बीजस्यजपात्सिद्धिस्तस्याएषाप्युपस्थिता ॥ सोऽपिध्यानपरोऽत्यंतंजजापमंत्रमुत्तमम् ॥ १३ ॥ स्वप्नेपश्यत्यसौदेवींविष्णुमायामखंडिताम् ॥ विश्वमातरमव्यक्तांसर्वसंपत्करांबिकाम् ॥ १४ ॥ शृंगवेरपुराध्यक्षोनिषादःसमुपेत्यतम् ॥ ददौरथवरंतस्मैसर्वोपस्करसंयुतम् ॥ १५ ॥ चतुर्भिस्तुरगैर्युक्तंपताकावरमंडितम् ॥ जैत्रंराजसुतंज्ञात्वाददौचोपायनंतदा ॥१६॥ सोऽपिजग्राहतंप्रीत्यामित्रत्वेनसुसंस्थितम् ॥ वन्यैर्मूलफलैःसम्यगर्चयामासशृंबरम् ॥ १७ ॥ कृतातिथ्येगतेतस्मिन्निषादाधिपतौतदा ॥ मुनयःप्रीतियुक्तास्तेतमूचुस्तापसामिथः॥१८॥राजपुत्रध्रुवंराज्यंप्राप्स्यसित्वंचसर्वथा॥स्वल्पैरहोभिरव्यग्रःप्रतापान्नात्रसंशयः॥१९॥प्रसन्नातेऽबिकादेवीवरदाविश्वमोहिनी ॥ सहायस्तुसुसंपन्नोनचिंतांकुरुसुव्रत ॥ २० ॥ मनोरमांतथोचुस्तेमुनयःसंशितव्रताः॥पुत्रस्तेऽद्यधराधीशोभविष्यतिशुचिस्मिते ॥२१॥सातानुवाचतन्वंगीवचनंवोऽस्तुसत्फलम्॥दासोऽयंभवतांविप्राःकिंचित्रंसदुपासनात् ॥२२॥ नसैन्यंसचिवाःकोशोनसहायश्चकश्चन॥केनयोगेनपुत्रोमेराज्यंप्राप्तुमिहार्हति॥२३॥आशीर्वादैश्चवोनूनंपुत्रोऽयंमेमहीपतिः॥भविष्यतिनसंदेहोभवंतोमंत्रवित्तमाः ॥ २४ ॥ व्यासउवाच॥रथारूढःसमेधावीयत्रयातिसुदर्शनः॥अक्षौहिणीसमावृतइवाऽऽभातिसतेजसा ॥ २५ ॥ प्रतापोमंत्रबीजस्यनान्यःकश्चनभूपते ॥ एवंवैजपतस्तस्यप्रीतियुक्तस्यसर्वथा ॥२६॥

देवोपस्थिता ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ जैत्रंजयकारिणम् ॥ १६ ॥ तंरथमुपायनभूतंजग्राहमित्रत्वेनस्थितंशंबरंनिषादमर्चयामास ॥ १७ ॥ तंराजपुत्रम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अन्यत्साधनंमत्पुत्रस्यराज्यप्राप्तौनदृश्यतेभवतामाशीर्वादैरेवकेवलंभवेत् ॥ २४ ॥ रथारूढइति ॥ एकएवसन्नक्षौहिणीसमावृतइवभाति ॥ २५ ॥ कुतएवमितिचेन्मंत्रमहिमाऽयमित्याह। प्रतापइति ॥ एवंवैएवंफलंजातमित्यर्थः ॥ २६ ॥

गुरोर्मंत्रमप्राप्यजपतएवंसिद्धिरनुभूतायस्तुसद्गुरोर्बीजंकामराजाख्यमद्भुतंसंप्राप्यजपेत्ससर्वान्कामानवाप्नुयादित्याह । संप्राप्येति ॥ २७ ॥ प्रसंगाज्जनमेजयायश्रीदेवीमहिमानमनुवदति
व्यासः। नतदस्तीति ॥ शिवायाःसकाशादित्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ बुद्धिःकीर्तिरिति॥इत्यादिरूपैःसर्वेषांकल्याणकर्त्रीप्रत्यक्षंस्पष्टमेवविभासते ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥
सुदर्शनेनेति ॥ तस्मात्तस्य कथमेवंफलंनस्यादित्यभिप्रायः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मेति ॥ ब्रह्मरूपिण्याःसंविदएवदेवीपदवाच्यत्वमितिभावः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ सर्वेवैदेवादेवीमुपतस्थुःकासित्वं

संप्राप्यसद्गुरोर्बीजंकामराजाख्यमद्भुतम् ॥ जपेद्यस्तुशुचिःशांतःसर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ २७॥ नतदस्तिपृथिव्यांवादिविवाऽपिसुदुर्लभम् ॥ प्रसन्नायाः
शिवायाश्चयदप्राप्यंनृपोत्तम ॥२८॥ तेमंदास्तेऽतिदुर्भाग्यारोगैस्तेसमभिद्रुताः ॥ येषांचित्तेनविश्वासोभवेदंबार्चनादिषु॥ २९॥ यामातासर्वदेवानांयु
गादौपरिकीर्तिता॥आदिमातेतिविख्यातानाम्नातेनकुरूद्वह ॥३०॥ बुद्धिःकीर्तिर्धृतिर्लक्ष्मीःशक्तिःश्रद्धामतिःस्मृतिः॥ सर्वेषांप्राणिनांसावैप्रत्यक्षंवैविभास
ते ॥ ३१ ॥ नजानंतिनरायेवैमोहितामाययाकिल ॥ नभजंतिकुतर्कज्ञादेवींविश्वेश्वरींशिवाम् ॥ ३२॥ ब्रह्माविष्णुस्तथाशंभुर्वासवोवरुणोयमः ॥ वायुर
ग्निःकुबेरश्चत्वष्टापूषाश्विनौभगः॥३३॥आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवामरुद्गणाः ॥ सर्वेध्यायंतितांदेवींसृष्टिस्थित्यंतकारिणीम् ॥३४॥ कोनसेवेतविद्वान्वै
तांशक्तिंपरमात्मिकाम् ॥ सुदर्शनेनसाज्ञातादेवीसर्वार्थदाशिवा ॥ ३५ ॥ ब्रह्मैवसाऽतिदुष्प्रापाविद्याऽविद्यास्वरूपिणी॥योगगम्यापराशक्तिर्मुमुक्षूणांचव
ल्लभा ॥ ३६ ॥ परमात्मस्वरूपंकोवेत्तुमर्हतितांविना ॥ यासृष्टिंत्रिविधांकृत्वादर्शयत्यखिलात्मने॥३७॥ सुदर्शनस्तुतांदेवींमनसापरिचिंतयन् ॥ राज्य
लाभात्परंप्राप्यसुखंवैकाननेस्थितः ॥३८॥ साऽपिचंद्रकलाऽत्यर्थंकामबाणप्रपीडिता ॥ नानोपचारैरनिशंदधारदुःखितंवपुः ॥ ३९ ॥ तावत्तस्याःपि
ताज्ञात्वाकन्यांपुत्रवरार्थिनीम् ॥ सुबाहुःकारयामासस्वयंवरमतंद्रितः ॥ ४० ॥ स्वयंवरस्तुत्रिविधोविद्वद्भिःपरिकीर्तितः ॥ राज्ञांविवाहयोग्योवैनान्येषां
कथितःकिल ॥४१॥ इच्छास्वयंवरश्चैकोद्वितीयश्चपणाभिधः ॥ यथारामेणभग्नंवैत्र्यंबकस्यशरासनम्॥४२॥तृतीयःशौर्यशुल्कश्चशूराणांपरिकीर्तितः॥
इच्छास्वयंवरंतत्रचकारनृपसत्तमः ॥ ४३ ॥ शिल्पिभिःकारितामंचाःशुभ्रास्तरणैर्युताः॥ ततश्चविविधाकाराःसुकृताःसभ्यमंडपाः ॥४४॥ एवंकृतेऽतिसं
भारेविवाहार्थंसुविस्तरे॥ सखींशशिकलांप्राहदुःखिताचारुलोचना॥४५॥इदंमेमातरंब्रूहित्वमेकांतेवचोमम॥ मयावृतःपतिश्चित्तेध्रुवसंधिसुतःशुभः॥४६॥

महादेवीसाब्रवीदहंब्रह्मरूपिणीमत्तःप्रकृतिपुरुषात्मकंजगदिति ॥ मुमुक्षूणांचवल्लभेति ॥ मुमुक्षवोहिसर्वंविहायमहाप्रेम्णास्वात्मरूपांसंविदमेवपरिशीलयंतितस्मात्तेषांप्रियेत्यर्थः ॥ ३६ ॥
मायाविशिष्टंब्रह्मैवदेवी तत्रब्रह्मभागरूपेणवर्णनंकृत्वामायाभागरूपेणापिवर्णयतिपरमात्मस्वरूपमिति ॥ सर्वपुराणतंत्रादिषुवेदेषुचेत्थमेवरीतिः ॥ देव्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपत्वात्काचिन्मा
योपसर्जनब्रह्मरूपत्वेनवर्णनंकचिद्ब्रह्मोपसर्जनमायारूपत्वेनवर्णनमितीदंचास्माभिरसकृदुक्तंनाविस्मर्तव्यम् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ शौर्यशुल्कश्चशौर्यंशुल्कंयस्मि
न्सइत्यर्थः ॥ यस्यशौर्यंवर्ततेतेनसर्वान्राज्ञोजित्वाकन्याहरणीयेति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ सूनृतमित्यपिपाठः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ब्रहीति ॥ अस्मिन्स्वयंवरेस्थितिमंतःप्रतिष्ठिताराजानआगमिष्यंतितस्मादेतादृशंसर्वेषांविप्रियंवाक्यंकदा पित्वयानवक्तव्यमितिशेषः। इतिपुत्रींब्रूहीति ॥५५॥ इतिश्रीदे० तृ० अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुसुदर्शनयुतानृपाः ॥ स्वयंवरेसमाजग्मुरितिसम्यक्कथोच्यते॥१॥

नान्यंवरंवरिष्यामितमृतेवैसुदर्शनम् ॥ समेभर्तानृपसुतोभगवत्याप्रतिष्ठितः ॥ ४७ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तासासखीगत्वामातरंप्राहसत्वरा ॥ वैदर्भी विजनेवाक्यंमधुरंमंजुभाषिणी ॥ ४८ ॥ पुत्रीतेदुःखिताप्राहसाध्वित्वांमन्मुखेनयत् ॥ शृणुत्वंकुरुकल्याणितद्धितंत्वरिताऽधुना ॥ ४९ ॥ भारद्वाजाश्रमेपुण्येध्रुवसंधिसुतोऽस्तियः ॥ समेभर्तावृतश्चित्तेनान्यंभूपंवृणोम्यहम् ॥ ५० ॥ व्यासउवाच ॥ राज्ञीतद्वचनंश्रुत्वास्वपतौगृहमागते ॥ निवेदयामासतदापुत्रीवाक्यंयथातथम् ॥ ५१ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंराजाविस्मितःप्रहसन्मुहुः ॥ भार्यामुवाचवैदर्भींसुबाहुस्तुऋतंवचः ॥ ५२ ॥ सुभ्रुजानासिबालोऽसौराज्यान्निष्कासितोवने ॥ एकाकीसहमात्रावैवसतेनिर्जनेवने ॥ ५३ ॥ तत्कृतेनिहतोराजावीरसेनोयुधाजिता ॥ सकथंनिर्धनोभर्तायोग्यःस्याच्चारुलोचने ॥ ५४ ॥ ब्रूहिपुत्रींततोवाक्यंकदाचिदपिविप्रियम् ॥ आगमिष्यंतिराजानःस्थितिमंतःस्वयंवरे ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ भर्त्रासाऽभिहिताबालांपुत्रींकृत्वांऽकसंस्थिताम् ॥ उवाचवचनंश्लक्ष्णंसमाश्वास्यशुचिस्मिताम् ॥ १ ॥ किंवृथासुदतित्वंहिविप्रियंममभाषसे ॥ पितातेदुःखमाप्नोतिवाक्येनानेनसुव्रते ॥ २ ॥ सुदर्शनोऽतिदुर्भाग्योराज्यभ्रष्टोनिराश्रयः ॥ बलकोशविहीनश्चपरित्यक्तस्तुबांधवैः ॥ ३ ॥ मात्रासहवनंप्राप्तःफलमूलाशनःकृशः ॥ नतेयोग्योवरोऽयंवैवनवासीचदुर्भगः ॥ ४ ॥ राजपुत्राःकृतप्रज्ञारूपवंतःसुसंमताः ॥ तवार्हाःपुत्रिसंत्यन्येराजचिह्नैरलंकृताः ॥ ५ ॥भ्राताऽस्यवर्ततेकांतःसराज्यंकोसलेपुवै ॥करोतिरूपसंपन्नःसर्वलक्षणसंयुतः ॥ ६ ॥ अन्यच्चकारणंसुभ्रुशृणुयच्चमयाश्रुतम् ॥ युधाजित्सततंतस्यवधकामोऽस्तिभूमिपः ॥ ७ ॥ दौहित्रःस्थापितस्तेनराज्येकृत्वाऽतिसंगरम् ॥ वीरसेनंनृपंहत्वासंमंत्र्यसचिवैःसह ॥ ८ ॥ भारद्वाजाश्रमंप्राप्तंहंतुकामःसुदर्शनम् ॥ मुनिनावारितःपश्चाज्जगामनिजमंदिरम् ॥ ९ ॥ शशिकलोवाच ॥ मातर्ममेप्सितःकामेवनस्थोऽपिनृपात्मजः ॥ शर्यातिवचनेनैवसुकन्याचपतिव्रता ॥ १० ॥ च्यवनंचयथाप्राप्यपतिशुश्रूषणेरता ॥ भर्तृशुश्रूषणंस्त्रीणांस्वर्गदंमोक्षदंतथा ॥ ११ ॥

भर्त्रासेति ॥ साराजपत्नीभर्त्राराज्ञेत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ राजचिह्नैश्छत्रचामरादिभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अतिसंगरमतिसंग्रामम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ एवंमातुर्वचनंवाक्यंसुदर्शनप्रत्याख्यानाभिप्रायकंश्रुत्वाशशिकलोवाच। मातर्ममेप्सितइति ॥ कामेमन्मनोरथविषये ॥ तत्रदृष्टांतमाह। शर्यातीति ॥ १० ॥ यथेति ॥ यथाशर्यातेराज्ञोवचनेनसुकन्यानाम्नीशर्यातिसुताच्यवनंवृद्धंपतिंप्राप्यपतिशुश्रूषणेरतातथैवममराज्यादिलोभोनास्तिकिंतुभर्तृशुश्रूषणमेवाभिलषितंतत्तुममसुदर्शनेप्राप्यवस्त्येवेतिभावः ॥ भर्तृशुश्रूषणमेवस्त्रीणांपरोधर्मइत्याह ॥ भर्त्रीति ॥ ११ ॥

किंचसुदर्शनविषयेममभगवत्याआज्ञाप्यस्तीत्याह ॥ भगवत्येति ॥ समादिष्टंतंसुदर्शनंवरंपतिमृतेइत्यन्वयः ॥१२॥ संश्रयामिसंश्रयिष्यामि ॥ १३ ॥ प्रत्यादिष्टाप्रत्याख्याता ॥ १४ ॥ अस्मिन्समयेशशिकलायत्कृतवतीतदाह ॥ विवाहस्येति॥१५॥१६॥मदर्थेनमत्प्रयोजनेनस्वयंवरःसंभृतःसंपादितः॥१७॥१८॥हेसुरोपमत्वंभगवत्यास्वप्नेसमादिष्टोदर्शितआज्ञप्तोमयाचित्तेवृतइत्यन्वयः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ वक्तव्योऽसाविति ॥ हेब्रह्मन्मद्वाक्यान्नृपात्मजःसुदर्शनस्त्वयैवंवक्तव्यः ॥ २३ ॥ २४ ॥ तत्रशशिकलायद्देशेतत्रप्रत्यागतः ॥ २५ ॥ मुनिना

अकैतवकृतंनूनंसुखदंभवतिस्त्रियाः ॥ भगवत्यासमादिष्टंस्वप्नेवरमनुत्तमम् ॥१२॥ तमृतेऽहंकथंचान्यंसंश्रयामिनृपात्मजम् ॥ मच्चित्तभित्तौलिखितोभगवत्यासुदर्शनः ॥ १३ ॥ तंविहायप्रियंकांतंकरिष्येऽहंनचापरम् ॥ व्यासउवाच ॥ प्रत्यादिष्टाऽथवैदर्भीतयाबहुनिदर्शनैः ॥ १४ ॥ भर्तारंसर्वमाचष्टपुत्र्योक्तंवचनंभृशम् ॥ विवाहस्यदिनादर्वागात्तंश्रुतसमन्वितम् ॥ १५ ॥ द्विजंशशिकलातत्रप्रेषयामाससत्वरम् ॥ यथानवेदमेतातस्तथागच्छसुदर्शनम् ॥ १६॥ भारद्वाजाश्रमेब्रूहिमद्वाक्यात्तरसाविभो ॥ पित्रामेसंभृतःकामंमदर्थेनस्वयंवरः ॥ १७ ॥ आगमिष्यंतिराजानोबलयुक्ताह्यनेकशः ॥ मयात्वंवैवृतश्चित्तेसर्वथाप्रीतिपूर्वकम् ॥ १८ ॥ भगवत्यासमादिष्टःस्वप्नेममसुरोपम ॥ विषमग्निंहुताशेवाप्रपतामिप्रदीपिते ॥१९॥ वरयेत्वहतेनान्यंपितृभ्यांप्रेरिताऽपिवा ॥ मनसाकर्मणावाचासंवृतस्त्वंमयावरः ॥ २० ॥ भगवत्याःप्रसादेनशर्मावाभ्यांभविष्यति ॥ आगंतव्यंत्वयाऽत्रैवदैवंकृत्वापरंबलम् ॥ २१ ॥ यदधीनंजगत्सर्वंवर्ततेसचराचरम् ॥ भगवत्यायदादिष्टंनतन्मिथ्याभविष्यति ॥ २२ ॥ यद्वशेदेवताःसर्वावर्त्ततेशंकरादयः ॥ वक्तव्योऽसौत्वयाब्रह्मन्नेकांतेवैनृपात्मजः ॥ २३ ॥ यथाभवतिमेकार्यंतत्कर्तव्यंत्वयाऽनघ ॥ इत्युक्तादक्षिणांदत्त्वामुनिर्व्यापारितस्तया ॥ २४ ॥ गत्वासर्वंनिवेद्याशुतत्रप्रत्यागतोद्विजः ॥ सुदर्शनस्तुतज्ज्ञात्वानिश्चयंगमनेतदा ॥ २५ ॥ चकारमुनिनातेनप्रेरितःपरमादरात् ॥ व्यासउवाच ॥ गमनायोद्यतंपुत्रंतमुवाचमनोरमा ॥ २६ ॥ वेपमानाऽतिदुःखार्ताजातत्रासाऽश्रुलोचना ॥ कुत्रगच्छसितत्राद्यसमाजेभूभृतांकिल ॥ २७ ॥ एकाकीकृतवैरश्चकिंविचिंत्यस्वयंवरे ॥ युधाजिद्धंतुकामस्त्वांसमेष्यतिमहीपतिः ॥ २८ ॥ नतेऽन्योऽस्तिसहायश्चतस्मान्माव्रजपुत्रक ॥ एकपुत्राऽतिदीनाऽस्मितवाऽऽधारानिराश्रया ॥२९॥ नार्हसित्वंमहाभागनिराशांकर्तुमद्यमाम् ॥ पितामेनिहतोयेनसोऽपितत्राऽऽगतोनृपः ॥ ३० ॥ एकाकिनंगतंतत्रयुधाजित्त्वांहनिष्यति ॥ सुदर्शनउवाच ॥ भवितव्यंभवत्येवनात्रकार्याविचारणा ॥ ३१ ॥ आदेशाच्चजगन्मातुर्गच्छाम्यद्यस्वयंवरे ॥ माशोकंकुरुकल्याणिक्षत्रियाऽसिवरानने ॥ ३२ ॥ नबिभेमिप्रसादेनभगवत्यानिरंतरम् ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वारथमारुह्यगंतुकामंसुदर्शनम् ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वामनोरमापुत्रमाशीर्भिश्चात्यमोदयत् ॥ अग्रतस्तेंऽबिकापातुपार्वतीपातुपृष्ठतः ॥ ३४ ॥

भारद्वाजेनप्रेरितोगमनेनिश्चयंचकार ॥ २६ ॥ २७ ॥ किंविचिंत्येति ॥ किमाश्रयंविचिंत्यस्वयंवरेगच्छसीत्यन्वयः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ आदेशादाज्ञया ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अग्रतोंऽबिकापातु ॥ तेतवाग्रतोऽग्रदेशेस्थितांऽबिकात्वांपात्वित्यर्थः ॥ उत्तरत्राप्येवमेवार्थः ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ गिरिसंबंधिनोयेदुर्गास्तेषु॥पूर्वोक्तादुर्गास्तुस्थलदुर्गाः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥४२॥ राघवःरघुकुलोत्पन्नःसुदर्शनः ॥४३॥४४॥ दौहित्रेणशत्रुजिता ॥
॥४५॥४६॥ कामरूंदेशंपातीतिकामरूपः॥४७॥४८॥४९॥५०॥ किंनुसांप्रतमिति॥युधाजित्प्रमुखास्त्रिषष्टचक्षौहिणीसहिताःप्राणहारकाःशत्रवःसर्वेसमागताः॥अस्मिन्समाजेएकाकिनआ

(पार्वतीपार्श्वयोःपातुशिवासर्वत्रसांप्रतम्)॥ वाराहीविषमेमार्गेदुर्गादुर्गेषुकर्हिचित् ॥ कालिकाकलहेघोरेपातुत्वांपरमेश्वरी ॥ ३५ ॥ मंडपेतत्रमातंगी तथासौम्यास्वयंवरे ॥ भवानीभूपमध्येतुपातुत्वांभवमोचनी ॥ ३६ ॥ गिरिजागिरिदुर्गेषुचामुंडाचत्वरेषुच ॥ कामगाकाननेष्वेवंरक्षतुत्वांसनातनी ॥३७॥ विवादेवैष्णवीशक्तिरवतात्त्वांरघूद्वह ॥ भैरवीचरणेसौम्यशत्रूणांवसमागमे ॥ ३८॥ सर्वदासर्वदेशेषुपातुत्वांभुवनेश्वरी ॥ महामायाजगद्धात्रीसच्चिदानं दरूपिणी ॥ ३९ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तातंतदामातावेपमानाभयाकुला ॥उवाचाहंत्वयासार्धमागमिष्यामिसर्वथा ॥ ४० ॥ निमिषार्धविनात्वांवैनाहं स्थातुमिहोत्सहे ॥ सहैवनयमांवत्सयत्रतेगमनेमतिः ॥४१॥ इत्युक्त्वानिःसृतामाताधात्रेयीसंयुतातदा ॥ विप्रैर्दत्ताशिषः सर्वेनिर्ययुर्हर्षसंयुताः ॥४२॥ वाराण स्यांततःप्राप्तोरथेनैकेनराघवः ॥ ज्ञातः सुबाहुनातत्रपूजितश्चार्हणादिभिः ॥४३॥ निवेशार्थंगृहंदत्तमन्नपानादिकंतथा । सेवकंसमनुज्ञाप्यपरिचर्यार्थमेवच ॥ ४४ ॥ मिलितास्त्वथराजानोनानादेशाधिपाःकिल॥युधाजिदपिसंप्राप्तोदौहित्रेणसमान्वितः ॥४५॥ करूषाधिपतिश्चैवतथामद्रेश्वरोनृपः॥सिंधुराजस्त थावीरोयोद्धामाहिष्मतीपतिः॥४६॥पांचालःपर्वतीयश्चकामरूपोऽतिवीर्यवान्॥ कार्णाटश्चोलदेशीयोवैदर्भश्चमहाबलः ॥ ४७ ॥ अक्षौहिणीत्रिषष्टिश्चमि लितासंख्ययातदा॥वेष्टितानगरीसातुसैन्यैःसर्वत्रसंस्थितैः॥४८॥एतेचान्येचबहवःस्वयंवरदिदृक्षया॥मिलितास्तत्रराजानोवरवारणसंयुताः ॥४९॥ अन्यो न्यंनृपपुत्रास्तइत्यूचुर्मिलितास्तदा ॥ सुदर्शनोनृपसुतोह्यागतोऽस्तिनिराकुलः ॥ ५० ॥ एकाकीरथमारुह्यमात्रासहमहामतिः ॥ विवाहार्थमिहाऽऽयातः काकुत्स्थःकिंनुसांप्रतम् ॥ ५१ ॥ एतान्राजसुतांस्त्यक्त्वाससैन्यान्सायुधानथ ॥ किमेनंराजपुत्रीसावरिष्यतिमहाभुजम् ॥ ५२ ॥ युधाजिदथराजे शस्तानुवाचमहीपतीन् ॥ अहमेनंहनिष्यामिकन्यार्थेनात्रसंशयः ॥ ५३ ॥ केरलाधिपतिःप्राहतंतदानीतिसत्तमः ॥ नात्रयुद्धंप्रकर्तव्यंराज न्निच्छास्वयंवरे ॥ ५४ ॥ बलेनहरणंनास्तिनात्रशुल्कस्वयंवरः ॥ कन्येच्छयाऽत्रवरणंविवादःकीदृशस्त्विह ॥ ५५ ॥ अन्यायेनत्वयापूर्वमसौ राज्यात्प्रवासितः ॥ दौहित्रायार्पितंराज्यंबलवन्नृपसत्तम ॥ ५६ ॥

गमनंकिंनुसांप्रतंयोग्यंनयोग्यमितितात्पर्यम्॥५१॥५२॥५३॥नीतिसत्तमोनीतिज्ञः॥इच्छास्वयंवरेकन्यायायस्मिन्निच्छाभवतिसतयावरणीयइतिमर्यादायाःसत्त्वान्नात्रयुद्धंकर्तव्यमित्यर्थः५४
बलेनेति॥अस्मिन्निच्छास्वयंवरेबलेनहरणंनास्तितत्तुशौर्यशुल्केएववर्ततेनात्रसशुल्कोस्तिकिंतर्हितत्राऽऽह॥कन्येच्छयेति५५किंचास्यापराधाभावेनकथमेनंहनिष्यसीत्याह॥अन्यायेनेति ५६

॥ ५७ ॥ जगत्पतिःपरमेश्वरोऽस्त्येवशास्ताकश्चिद्विलक्षणः॥५८॥५९॥कथंतंनवरिष्यतीति॥यदिकन्यायाइच्छाऽस्तितर्हितंकथंनवरिष्यति यदिनास्तितर्हितवविवादेना पिकिंफलम्॥कन्ये
च्छायाःस्वतंत्रत्वात् ॥ ६० ॥ कंवासांप्रतंस्वीकरिष्यतितंस्वीकरोतु ॥६१॥ ६२ ॥ इतिश्रीदेवीभा० तृतीयस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ एकसप्ततिपद्यैस्तुराज्ञां तत्रपरस्परम् ॥ सं
वादंतुविनिर्वर्त्यकन्याबोधउदीर्यते ॥ १ ॥ केरलाधिपतिवाक्यानंतरंयुधाजिद्वाक्यमाहेत्याह ॥ इतिवादिनीति ॥महाभागहेजनमेजय॥१॥नीतिरियमति॥इयंनीतिःकिमित्यर्थः॥२॥अयंन्या
यस्तवैवरोचते नान्यस्येत्याह ॥३॥ असांप्रतंतवमतमित्याह ।भागमिति ॥ सिंहस्यभागंगोमायुःशृगालःकथंभोक्तुमर्हतिनकथमपीत्यर्थः ॥४॥५॥ यदुक्तमिच्छास्वयंवरइतितत्राऽऽह॥बलं

काकुत्स्थोऽयंमहाभागकोसलाधिपतेःसुतः ॥ कथमेनंराजपुत्रंहनिष्यसिनिरागसम् ॥ ५७ ॥ लप्स्यसेतत्फलंनूनमनयस्यनृपोत्तम ॥ शास्ताऽस्तिक
श्चिदायुष्मञ्जगतोऽस्यजगत्पतिः ॥ ५८ ॥ धर्मोजयतिनाधर्मःसत्यंजयतिनानृतम् ॥ माऽनयंकुरुराजेंद्रत्यजपापमतिंकिल ॥ ५९ ॥ दौहित्रस्तव
संप्राप्तःसोऽपिरूपसमन्वितः ॥ राज्ययुक्तस्तथाश्रीमान्कथंतंनवरिष्यति ॥ ६० ॥ अन्येराजसुताःकामंवर्ततेबलवत्तराः ॥ कन्यास्वयंवरेकन्यास्वीकरि
ष्यतिसांप्रतम् ॥ ६१ ॥ वृतेतथाविवादःकःप्रवदंतुमहीभुजः ॥ परस्परंविरोधोऽत्रनकर्तव्योविजानता ॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्रीदे०भ०तृ०एकोनविंशोऽ
ध्यायः ॥ १९ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिवादिनिभूपालेकेरलाधिपतौतदा ॥ प्रत्युवाचमहाभागयुधाजिदपिपार्थिवः ॥ १ ॥ नीतिरियंमहीपालयद्ब्रवीति
भवानिह ॥ समाजेपार्थिवानांवैसत्यवाग्विजितेंद्रियः ॥ २ ॥ योग्येषुवर्तमानेषुकन्यारत्नंकुलोद्वह ॥ अयोग्योऽर्हतिभूपालन्यायोऽयंतवरोचते ॥ ३ ॥
भागंसिंहस्यगोमायुर्भोक्तुमर्हतिवाकथम् ॥ तथासुदर्शनोऽयंवैकन्यारत्नंकिमर्हति ॥ ४ ॥ बलंवेदोहिविप्राणांभूभुजांचापजंबलम् ॥ किमन्याय्यंम
हाराजब्रवीम्यहमिहाधुना ॥ ५ ॥ बलंशुल्कंयथाराज्ञांविवाहेपरिकीर्तितम् ॥ बलवानेवगृह्णातुनाबलस्तुकदाचन ॥ ६ ॥ तस्मात्कन्यांपणंकृत्वानी
तिरत्रविधीयताम् ॥ अन्यथाकलहःकामंभविष्यतिमहीभुजाम् ॥ ७ ॥ एवंविवादेसंवृत्तेराज्ञांतत्रपरस्परम् ॥ आहूतस्तुसभामध्येसुबाहुर्नृपसत्तमः ॥
॥ ८ ॥ समाहूयनृपाःसर्वेतमूचुस्तत्त्वदर्शिनः ॥ राजन्नीतिस्त्वयाकार्याविवाहेऽत्रसमाहिता ॥ ९ ॥ किंतेचिकीर्षितंराजंस्तद्वदस्वसमाहितः ॥ पुत्र्याः
प्रदानंकस्मैतेरोचतेनृपचेतसि ॥ १० ॥ सुबाहुरुवाच ॥ पुत्र्यामेमनसाकामंवृतःकिलसुदर्शनः ॥ मयानिवारिताऽत्यर्थंनसाप्रत्येतिमेवचः ॥ ११ ॥

शुल्कमिति॥निर्बलराजानांसस्वयंवरोवीर्यवतांराज्ञांतुबलमेवशुल्कंपरिकीर्तितम्॥शुल्कंवरादिदेयेस्याद्वरादर्थग्रहेस्त्रियामितिमेदिनीकोशाच्छुल्कंवरादर्थग्रहरूपंपरिकीर्तितंनान्यत्॥तस्यशुल्क
विवाहरूपस्यस्पष्टंरूपमाह । बलवानेवेति॥ यतोराज्ञांबलमेवशुल्कंतस्मात्कन्यांबलवानेवगृह्णात्वबलस्तुकदाचनकदापिनगृह्णात्वितिपणंकृत्वाऽत्रविवाहेनीतिर्ममाभिलषितोऽयंन्यायोविधीयतां
क्रियताम्॥अस्वीकारेदोषमाह ॥ अन्यथेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ राजन्निति ॥ पणरूपापूर्वोक्ताराजभिर्निश्चितानीतिर्न्यायस्त्वयाकार्याऽत्रस्वयंवरेत्यस्मदभिलषितमस्तीत्यर्थः ॥९॥ तवय
च्चिकीर्षितंतत्तुत्वमपिवदेत्याह ।किंतेइति॥त्वयापणस्तुनकृतोऽथविवाहार्थंप्रवृत्तोसि॥तस्मात्पुत्र्याःप्रदानंकस्मैतेरोचतेतद्वदेत्यर्थः॥१०॥कामंयथेष्टंसुदर्शनोवृतः॥प्रत्येतिस्वीकरोति ॥ ११ ॥

सुतायामनोमेवशेनास्तीत्यर्थः ॥ तथायथातस्याःकन्यायाअभिप्रायस्तथैवसुदर्शनोप्यनाहूतोमयाऽत्रप्राप्तः ॥ तेनजानामिनूनंकन्ययैवायमाहूतइति ॥१२॥ सुबाहुवचनंश्रुत्वाकेनाहूतस्त्वंकि
मर्थमत्रागतोऽसीत्यभिप्रायेणसुदर्शनंपप्रच्छुरित्याह । संपन्नभूभुजइति॥शिष्टाभूभुजइत्यर्थः॥ १३ ॥१४॥१५॥१६॥१७॥ त्वयिसैन्यविहीनेदृष्टेसत्यस्माभिर्दयावशाद्याथातथ्यम् । अर्शआ
द्यजंतम् ॥ याथातथ्यविशिष्टंवाक्यंसत्यंवाक्यमुदाहृतमुक्तंतदुत्तरंगच्छाथवातिष्ठयथेष्टंस्यात्तथाकुर्वित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ केनाहूतःकिमर्थमागतोसीत्यस्योत्तरमाह । अत्रेति ॥ नकेना

किंकरोमिसुतायामेनवशेवर्ततेमनः ॥ सुदर्शनस्तथैकाकीसंप्राप्तोऽस्तिनिराकुलः ॥१२॥ व्यासउवाच ॥ संपन्नभूभुजःसर्वेसमाहूयसुदर्शनम् ॥ ऊचुःस
मागतंशांतमेकाकिनमतंद्रिताः ॥ १३ ॥ राजपुत्रमहाभागकेनाहूतोऽसिसुव्रत ॥ एकाकीयःसमायातःसमाजेभूभृतामिह ॥ १४ ॥ नवैसैन्यंनसचिवान
कोशोनबृहद्बलम् ॥ किमर्थंचसमायातस्तत्त्वंब्रूहिमहामते ॥ १५ ॥ युद्धकामानृपतयोवर्ततेऽत्रसमागमे ॥ कन्यार्थेसैन्यसंपन्नाःकिंत्वंकर्तुमिहेच्छसि ॥
॥१६॥भ्रातातेसुबलःशूरःसंप्राप्तोऽस्तिजिघृक्षया ॥ युधाजिच्चमहाबाहुःसाहाय्यंकर्तुमागतः ॥ १७ ॥ गच्छवातिष्ठराजेंद्रयाथातथ्यमुदाहृतम् ॥ त्वयि
सैन्यविहीनेचयथेष्टंकुरुसुव्रत ॥ १८ ॥ सुदर्शनउवाच ॥ नबलंनसहायोमेनकोशोदुर्गसंश्रयः ॥ नमित्राणिनसौहार्दान्निनृपारक्षकामम ॥१९॥ अत्रस्वयं
वरंश्रुत्वाद्रष्टुकामइहागतः ॥ स्वप्नेदेव्याप्रेरितोऽस्मिभगवत्यानसंशयः ॥ २० ॥ नान्यच्चिकीर्षितंमेऽद्यमामाहजगदीश्वरी ॥ तयायद्विहितंतच्चभविताऽद्यन
संशयः ॥ २१ ॥ नशत्रुरस्तिसंसारेकोऽप्यत्रजगतीश्वराः ॥ सर्वत्रपश्यतोमेऽद्यभवानींजगदंबिकाम् ॥२२॥ यःकरिष्यतिशत्रुत्वंमयासहनृपात्मजाः ॥
शास्तातस्यमहाविद्यानाहंजानामिशत्रुताम् ॥ २३ ॥ यद्भावितद्भवितानान्यथानृपसत्तमाः ॥ काचिंताह्यत्रकर्तव्यादैवाधीनोऽस्मिसर्वदा ॥ २४ ॥ दे
वभूतमनुष्येषुसर्वभूतेषुसर्वदा ॥ सर्वेषांतत्कृताशक्तिर्नान्यथानृपसत्तमाः॥ २५ ॥ सायंचिकीर्षतेभूपंतंकरोतिनृपाधिपाः॥निर्धनंवानरंकामंकाचिंतावैतदा
मम ॥ २६ ॥ तामृतेपरमांशक्तिंब्रह्मविष्णुहरादयः ॥ नशक्ताःस्पंदितुंदेवाःकाचिंतामेतदानृपाः ॥ २७ ॥ अशक्तोवासशक्तोवायादृशस्तादृशस्त्वहम् ॥
तदाज्ञयानृपाऽद्यैवसंप्राप्तोऽस्मिस्वयंवरे ॥ २८ ॥ सायदिच्छतितत्कुर्यान्ममकिंचितनेनवै ॥ नात्रशंकाप्रकर्तव्यासत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥ २९ ॥

प्याहूतःकिंतुभगवतीप्रेरणयैवस्वयंवरंद्रष्टुमागतोऽस्मीतिभावः ॥२०॥ किंत्वंकर्तुमिहेच्छसीत्यस्योत्तरमाह। नान्यदिति ॥ मांजगदीश्वरीयदाह त्वयातत्रगंतव्यमितितस्मात्तद्वाक्यपरिपालना
दन्यन्ममचिकीर्षितंनास्त्येव ॥ युद्धंभविष्यतितदातवकाऽवस्थेतिचेत्तत्राऽह । तयेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ तामृतेइति ॥ तदुक्तंसूतसंहितायांयज्ञवैभवखंडेत्र
योदशाऽध्याये ॥ यस्तुब्रह्मत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः ॥ सातस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनोनिरर्थकः ॥ यस्तुविष्णुत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः ॥ सातस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनो
निरर्थकः ॥ यस्तुरुद्रत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः ॥ सातस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनोनिरर्थकइति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ त्वत्कृतेनत्वदाचरणेनदयादिष्टाप्रेरितातस्मात्त्वांवयंब्रवीमोब्रूमोनान्यथेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ नकेवलंकर्मवशगः किंतुकालकर्मस्वभाववशग

जयेपराजयेलज्जानमेऽत्राणवपिपार्थिवाः॥भगवत्यास्तुलज्जाऽस्तितदधीनोऽस्मिसर्वदा ॥ ३० ॥ व्यासउवाच ॥ इतितस्यतदाकर्ण्यवचनंराजसत्तमाः॥ ऊचुः परस्परंप्रेक्ष्यनिश्चयज्ञानराधिपाः ॥ ३१ ॥ सत्यमुक्तंत्वयासाधोनमिथ्याकर्हिचिद्भवेत् ॥ तथाप्युज्जयनीनाथस्त्वांहंतुंपरिकांक्षति ॥ ३२ ॥ त्वत्कृतेनदयादिष्टात्वांब्रवीमोमहामते ॥ यद्युक्तंतत्त्वयाकार्यंविचार्यमनसाऽनघ ॥ ३३ ॥ सुदर्शनउवाच ॥ सत्यमुक्तंभवद्भिश्चकृपावद्भिःसुहृज्जनैः ॥ किंब्रवीमिपुनर्वाक्यमुक्त्वानृपतिसत्तमाः ॥ ३४ ॥नमृत्युःकेनचिद्भाव्यःकस्यचिद्वाकदाचन ॥ दैवाधीनमिदंसर्वंजगत्स्थावरजंगमम् ॥ ३५ ॥ स्ववशोऽयंनजीवोऽस्तिस्वकर्मवशगःसदा ॥ तत्कर्मत्रिविधंप्रोक्तंविद्वद्भिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ ३६ ॥ संचितंवर्तमानंचप्रारब्धंचतृतीयकम् ॥ कालकर्मस्वभावैश्चततंसर्वमिदंजगत् ॥ ३७ ॥ नदेवोमानुषंहंतुंशक्तःकालागमंविना ॥ हंतानिमित्तमात्रेणहंतिकालःसनातनः ॥ ३८ ॥ यथापितामेनिहतःसिंहेनामित्रकर्षण ॥ तथामातामहोप्येवंयुद्धेयुधाजिताहतः ॥ ३९ ॥ यत्नकोटिंप्रकुर्वाणोहन्यतेदैवयोगतः ॥ जीवेद्वर्षसहस्राणिरक्षणेनविनानरः ॥ ४० ॥ नाहंबिभेमिधर्मिष्ठाःकदाचिच्चयुधाजितः ॥ दैवमेवपरंमत्वासुस्थितोऽस्मिसदानृपाः ॥ ४१ ॥ स्मरणंसततंनित्यंभगवत्याःकरोम्यहम् ॥ विश्वस्यजननीदेवीकल्याणंसाकरिष्यति ॥ ४२ ॥ पूर्वार्जितंहिभोक्तव्यंशुभंवाप्यशुभंतथा ॥ स्वकृतस्यचभोगेनकोहर्षःकोविजानताम् ॥ ४३ ॥ स्वकर्मफलयोगेनप्राप्यदुःखमचेतनः ॥ निमित्तकारणेवैरंकरोत्यल्पमतिःकिल ॥ ४४ ॥ नतथाऽहंविजानामिवैरंशोकंभयंतथा ॥ निःशंकमिहसंप्राप्तःसमाजेभूभृतामिह ॥ ४५ ॥ एकाकीद्रष्टुकामोऽहंस्वयंवरमनुत्तमम् ॥ भविष्यतिचयद्भाव्यंप्राप्तोऽस्मिचंडिकाऽऽज्ञया ॥४६॥ भगवत्याःप्रमाणंमेनान्यंजानामिसंयतः ॥ युधाजित्सुखमाप्नोतुनमेवैरंनृपोत्तमाः ॥ यःकरिष्यतिमेवैरंसप्राप्स्यतिफलंतथा ॥ ४८ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तास्तेतथातेनसंतुष्टाभूभुजःस्थिताः ॥ सोऽपिस्वमाश्रमंप्राप्यसुस्थितःसंबभूवह ॥ ४९ ॥ अपरेऽह्निशुभेकालेनृपाःसंमंत्रिताःकिल ॥ सुवाहुनानृपेणाथरुचिरेवैस्वमंडपे ॥ ५० ॥ दिव्यास्तरणयुक्तेषुमंचेषुरचितेषुच ॥ उपविष्टाश्चराजानःशुभालंकरणैर्युताः ॥ ५१ ॥ दिव्यवेषधराःकामंविमानेष्वमराइव ॥ दीप्यमानाःस्थितास्तत्रस्वयंवरदिदृक्षया॥५२॥इतिचिंतापराःसर्वेकदासाप्यागमिष्यति ॥ भाग्यवंतंनृपश्रेष्ठंश्रुतपुण्यंवरिष्यति॥५३॥

तत्कृतंचसुखंदुःखंभविष्यतिचनान्यथा ॥ ४७ ॥

॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥ अचेतनोबुद्धिरहितोमूढः॥निमित्तकारणेदुःखस्येत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ एकाकीत्यादिपूर्वान्वयि ॥ ४६ ॥ भगवत्यावाक्यमितिशेषः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ श्रुतपुण्यंकंवरिष्यतीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ श्चेत्याह । कालेति ॥ स्वभावोमूलभूताप्रकृतिः ॥ ततंव्याप्तंतद्वशगमित्यर्थः ॥३७ ॥ तदेवोपपादयति । नदेवइति

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ सिंधुसुतालक्ष्मीः ॥ चिंतापरांभगवतीध्यानपराम् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ अन्याव्यभिचारिण्यः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ संकल्पयंतीति ॥ मांदृष्ट्वैमेभवतादितितेसंकल्पयंति ॥ भवतादित्याशीर्लोटितातङ् ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ कुर्वेइति ॥ वारस्त्रियाकथंकृतंकुर्वेइत्यर्थः ॥ ६७ ॥ ननुवृद्धसंप्रदायएवमेवास्तिसचत्वयाप्याश्रयणीयइतिचेत्तत्राऽऽह । वृद्धैरिति ॥६८॥ तत्रदोषमाह । सामान्येति ॥ यथाकाचित्सामान्यास्त्रीप्रथमंसभायांगत्वामनसिबहुपुरुषसंघंसंकल्पितंकृत्वापश्चात्स्वभाग्येलिखितमेकमेववृणोति

यदासुदर्शनंदैवात्स्रजासंभूषयेदिह ॥ विवादोवैनृपाणांचभवितानात्रसंशयः ॥ ५४ ॥ इत्येवंचिंत्यमानास्तेभूपामंचेषुसंस्थिताः ॥ वादित्रघोषःसुमहानुत्थितोनृपमंडपे ॥ ५५ ॥ अथकाशीपतिःप्राहसुतांस्नातांस्वलंकृताम् ॥ मधूकमालासंयुक्तांक्षौमवासोविभूषिताम् ॥ ५६ ॥ विवाहोपस्करैर्युक्तांदिव्यांसिंधुसुतोपमाम् ॥ चिंतापरांसुवसनांस्मितपूर्वमिदंवचः ॥ ५७ ॥ उत्तिष्ठपुत्रिसुनसेकरेधृत्वाशुभांस्रजम् ॥ व्रजमंडपमध्येऽद्यसमाजंपश्यभूभुजाम् ॥ ५८ ॥ गुणवान्रूपसंपन्नःकुलीनश्चनृपोत्तमः ॥ तवचित्तेवसेद्यस्तुतंवृणुष्वसुमध्यमे ॥ ५९ ॥ देशदेशाधिपाःसर्वेमंचेषुरचितेषुच ॥ संविष्टाःपश्यतन्वंगिवरयस्वयथारुचि ॥ ६० ॥ व्यासउवाच ॥ तंतथाभाषमाणंवैपितरंमितभाषिणी ॥ उवाचवचनंबालाललितंधर्मसंयुतम् ॥ ६१ ॥ शशिकलोवाच ॥ नाहंदृष्टिपथेराज्ञांगमिष्यामिपितःकिल ॥ कामुकानांनरेशानांगच्छंत्यन्याश्चयोषितः ॥ ६२ ॥ धर्मशास्त्रेश्रुतंतातमयेदंवचनंकिल ॥ एकएववरोनार्यानिरीक्ष्यःस्यान्नचापरः ॥ ६३ ॥ सतीत्वंनिर्गतंतस्यायाप्रयातिबहूनथ ॥ संकल्पयंतितेसर्वेदृष्ट्वामेभवतात्त्विति ॥ ६४ ॥ स्वयंवरेस्रजंधृत्वायदागच्छतिमंडपे ॥ सामान्यासातदाजाताकुलटेवापरावधूः ॥ ६५ ॥ वारस्त्रीविपणेगत्वायथावीक्ष्यनरान्स्थितान् ॥ गुणागुणपरिज्ञानंकरोतिनिजमानसे ॥ ६६ ॥ नैकभावायथावेश्यावृथापश्यतिकामुकम् ॥ तथाऽहंमंडपेगत्वाकुर्वेवारस्त्रियाकृतम् ॥ ६७ ॥ वृद्धैरेतैःकृतंधर्मनकरिष्यामिसांप्रतम् ॥ पत्नीव्रतंतथाकामंचरिष्येऽहंधृतव्रता ॥ ६८ ॥ सामान्याप्रथमंगत्वाकृत्वासंकल्पितंबहु ॥ वृणोतिचैकंतद्वद्वैवृणोमिकथमद्यवै ॥ ६९ ॥ सुदर्शनोमयापूर्ववृतःसर्वात्मनापितः ॥ तस्मृतेनान्यथाकर्तुमिच्छामिनृपसत्तम ॥ ७० ॥ विवाहविधिनादेहिकन्यादानंशुभेदिने ॥ सुदर्शनायनृपतेयदीच्छसिशुभंमम ॥ ७१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेविंशोध्यायः ॥ २० ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ सुबाहुरपितच्छ्रुत्वायुक्तमुक्तंतयातदा ॥ चिंताविष्टोबभूवाशुकिंकर्तव्यमितःपरम् ॥ १ ॥ संगताःपृथिवीपालाःससैन्याःसपरिग्रहाः ॥ उपविष्टाश्चमंचेषुयोद्धुकामामहाबलाः ॥ २ ॥

तथासामान्यावत्कथमद्यपुरुषंवृणोम्यहंपातिव्रतासतीत्यर्थः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतटिलकेतृतीयस्कंधेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ अर्घाधिकैःषष्टिपद्यैराज्ञांकोलाहलेसति ॥ कन्यायाःसंमतौराजास्थितइत्येतदुच्यते ॥ १ ॥ कन्यावाक्योत्तरंचिंताग्रस्तोराजायच्चकारतदुच्यते । सुबाहुरपीति ॥ कन्ययातुसम्यगुक्तंपरंतुमयाकिंकर्तव्यमितिचिंताविष्टोबभूवेत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥

नायातीति ॥ इतीतिशेषः ॥ ३ ॥ प्रत्यादेष्टुंप्रत्याख्यातुम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ मात्राजनन्या ॥ ७ ॥ वःसदनानियूयंव्रजंत्वित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ खेदितताडितासतीयदिम्रियेतेत्य
र्थः ॥ १० ॥ किमेतयेति । एतयादुष्टयामंदभाग्ययाभवतांकिंफलंभविष्यतियदर्थमेतावानाग्रहोभवद्भिःक्रियते ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अवमान्येति ॥ पुत्रींदातुंकिमि

यदिब्रवीमितान्सर्वान्सुतानायातिसांप्रतम् ॥ तथाऽपिकोपसंयुक्ताहन्युर्मांदुष्टबुद्धयः ॥ ३ ॥ नमेसैन्यमलंताद्दङ्नदुर्गंबलमद्भुतम् ॥ येनाहंनृपतीन्सर्वा
न्प्रत्यादेष्टुमिहोत्सहे ॥ ४ ॥ सुदर्शनस्तथैकाकीह्यसहायोऽधनःशिशुः ॥ किंकर्तव्यंनिमग्नोऽहंसर्वथादुःखसागरे ॥ ५ ॥ इतिचिंतापरोराजाजगामनृप
सन्निधौ ॥ प्रणम्यतानुवाचाथप्रश्रयावनतोनृपः ॥ ६ ॥ किंकर्तव्यंनृपाःकामंनैतिमेमंडपेसुता ॥ बहुशःप्रेर्यमाणाऽपिसामात्राऽपिमयाऽपिच ॥ ७ ॥ मू
र्ध्नापतामिपादेषुराज्ञांदासोऽस्मिसांप्रतम् ॥ पूजादिकंगृहीत्वाऽद्यव्रजंतुसदनानिवः ॥ ८ ॥ ददामिबहुरत्नानिवस्त्राणिचगजान्रथान् ॥ गृहीत्वाऽद्यकृपां
कृत्वाव्रजंतुभवनान्युत ॥ ९ ॥ नवशेमेसुताबालायदिम्रियेतखेदिता ॥ तदामेस्यान्महद्दुःखंतेनचिंतातुरोऽस्म्यहम् ॥ १० ॥ भवंतःकरुणावंतोमहा
भाग्यामहौजसः ॥ किमेतयादुहित्रामेमंदयादुर्विनीतया ॥ ११ ॥ अनुग्राह्योऽस्मिवःकामंदासोऽहमितिसर्वथा ॥ सुतासुतेवमंतव्याभवद्भिःसर्वथामम
॥ १२ ॥ व्यासउवाच ॥ श्रुत्वासुबाहुवचनंनोचुःकेचनभूमिपाः ॥ युधाजित्क्रोधताम्राक्षस्तमुवाचरुषान्वितः ॥ १३ ॥ राजन्मूर्खोऽसिकिंब्रूषेकृत्वाकार्य
सुनिंदितम् ॥ स्वयंवरःकथंमोहाद्रचितःसंशयेसति ॥ १४ ॥ मिलिताभूभुजःसर्वेत्वयाऽऽहूताःस्वयंवरे ॥ कथमद्यनृपागंतुंयोग्यास्तेस्वगृहान्प्रति ॥ १५ ॥
अवमान्यनृपान्सर्वास्त्वंकिंसुदर्शनायवै ॥ दातुमिच्छसिपुत्रींचकिमनार्यमतःपरम् ॥ १६ ॥ विचार्यपुरुषेणादौकार्यवैशुभमिच्छता ॥ आरब्धव्यंत्वया
तत्तुकृतंराजन्नजानता ॥ १७ ॥ एतान्विहायनृपतीन्बलवाहनसंयुतान् ॥ वरंसुदर्शनंकर्तुंकथमिच्छसिसांप्रतम् ॥ १८ ॥ अहंत्वांहन्मिपापिष्ठंतथापश्चा
त्सुदर्शनम् ॥ दौहित्रायाद्यमेकन्यांदास्यामीतिविनिश्चयः ॥ १९ ॥ मयितिष्ठतिकोऽन्योऽस्तियःकन्यांहर्तुमिच्छति ॥ सुदर्शनःकियानद्यनिर्धनोनिर्ब
लःशिशुः ॥ २० ॥ भारद्वाजाश्रमेपूर्वंमुक्तोमुनिकृतेमया ॥ नाऽद्याहंमोचयिष्यामिसर्वथाजीवितंशिशोः ॥ २१ ॥ तस्माद्विचार्यसम्यक्त्वंपुत्र्याचभार्य
यासह ॥ दौहित्रायप्रियांकन्यांदेहिमेसुभ्रुवंकिल ॥ २२ ॥ संबंधीभवदत्त्वात्वंपुत्रीमेतांमनोरमाम् ॥ उच्चाश्रयःप्रकर्तव्यःसर्वदाशुभमिच्छता ॥ २३ ॥
सुदर्शनायदत्त्वात्वंपुत्रींप्राणप्रियांशुभाम् ॥ एकाकिनेऽप्यराज्यायकिंसुखंप्राप्तुमिच्छसि ॥ २४ ॥

मिच्छसि ॥ यदीच्छसितर्हितोऽस्मात्परमधिकमनार्यमश्लाघ्यंकिमस्ति ॥ महानपराधस्तववतदेत्यर्थः ॥ १६ ॥ विचार्येति ॥ शुभमिच्छतापुरुषेणाऽऽदौकार्यसाध्यमसाध्यंवेतिविचार्यपश्चादा
रब्धव्यम् ॥ त्वयातुराजन्नजानतातत्कार्यंकृतमतःफलंभविष्यतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ दौहित्रायैवेमांकन्यांदास्यामीतिमेविनिश्चयोऽस्ति ॥ १९ ॥ २० ॥ मुनिकृतेमुनिसंकोचार्थमू
॥ २१ ॥ २२ ॥ संबंधीभवेति ॥ ममेतिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥२५॥२६॥बहुयदित्वयाप्रार्थ्यतेतर्हीदंस्त्रींकरोमीत्याह। सुंदर्शनमृतइति ॥ सुदर्शनंविहाययंवाकंचनृपतिमियंकन्यावरिष्यतितदाऽसौविग्रहोनस्यात्तदातवेप्सितोविवाहोऽस्तुनोचेन्नेतिभावः ॥ २७ ॥ विरोधःकीदृशइति ॥ विरोधःकिंविषयइत्यर्थः ॥ स्वयमेववदतिएनंवृणोयदीति ॥ एनंसुदर्शनमियंकन्यायदिवृणोद्वृणुयात्तर्हितद्विषयेविरोधोनान्यराजविषयइत्यर्थः ॥ २८ ॥

"कुलंवित्तंबलंरूपंराज्यंदुर्गंसुहृज्जनम् ॥ दृष्ट्वाकन्याप्रदातव्यानान्यथासुखमृच्छति ॥ १ ॥" परिचिंतयधर्मंत्वंराज्यनीतिंचशाश्वतीम् ॥ कुरुकार्यंयथायोग्यंमाकृथामतिमन्यथा ॥ २५ ॥ सुहृदसिममात्यर्थंहितंतेप्रब्रवीम्यहम् ॥ समानयसुतांराजन्मंडपेतांसखीवृताम् ॥ २६ ॥ सुदर्शनमृतेचेयंवरिष्यतियदाप्यसौ ॥ विग्रहोभेतदानस्याद्विवाहोऽस्तुतवेप्सितः ॥ २७ ॥ अन्येनृपतयःसर्वेकुलीनाःसबलाःसमाः ॥ विरोधःकीदृशस्त्वेनंवृणोद्यदिनृपोत्तम ॥ २८ ॥ अन्यथाऽहंहरिष्येऽद्यबलात्कन्यामिमांशुभाम् ॥ माविरोधंसुदुःसाध्यंगच्छपार्थिवसत्तम ॥ २९ ॥ व्यासउवाच ॥ युधाजितासमादिष्टःसुबाहुःशोकसंयुतः ॥ निःश्वसन्भवनंगत्वाभार्यांप्राहशुचावृतः ॥ ३० ॥ पुत्रींब्रूहिसुधर्मज्ञेकलहेसमुपस्थिते ॥ किंकर्तव्यंमयाशक्यंत्वद्वशोऽस्मिसुलोचने ॥ ३१ ॥ व्यासउवाच ॥ साश्रुत्वापतिवाक्यंतुगत्वाप्राहसुतांतिकम् ॥ वत्सेराजातिदुःखार्तःपितातेऽद्यापिवर्तते ॥ ३२ ॥ त्वदर्थेविग्रहःकामंसमुत्पन्नोऽद्यभूभृताम् ॥ अन्यंवरयसुश्रोणिसुदर्शनमृतेनृपम् ॥ ३३ ॥ यदिसुदर्शनंवत्सेहठात्त्वंवैवरिष्यसि ॥ युधाजित्त्वांचमांचैवहनिष्यतिबलान्वितः ॥ ३४ ॥ सुदर्शनंचराजाऽसौबलमत्तःप्रतापवान् ॥ द्वितीयस्तेपतिःपश्चाद्भविताकलहेसति ॥ ३५ ॥ तस्मात्सुदर्शनंत्यक्त्वावरयान्यंनृपोत्तमम् ॥ सुखमिच्छसिचेन्मह्यंतुभ्यंवामृगलोचने ॥ इतिमात्राबोधितांतांपश्चाद्राजाप्यबोधयत् ॥ ३६ ॥ उभयोर्वचनंश्रुत्वानिर्भयोवाचकन्यका ॥ कन्योवाच ॥ सत्यमुक्तंनृपश्रेष्ठजानासिचव्रतंमम ॥ ३७ ॥ नान्यंवृणोमिभूपालंसुदर्शनमृतेक्वचित् ॥ बिभेषियदिराजेंद्रनृपेभ्यःकिलकातरः ॥ ३८ ॥ सुदर्शनायदत्त्वामांविसर्जयपुराद्बहिः ॥ समारथेसमारोप्यनिर्गमिष्यतितेपुरात् ॥ ३९ ॥ भवितव्यंतुपश्चाद्वैभविष्यतिनचान्यथा ॥ नात्रचिंतात्वयाकार्याभवितव्येनृपोत्तम ॥ ४० ॥ यद्भावितद्भवत्येवसर्वथात्रनसंशयः ॥ राजोवाच ॥ नपुत्रिसाहसंकार्यमतिमद्भिःकदाचन ॥ ४१ ॥ बहुभिर्नविरोद्धव्यमितिवेदविदोविदुः ॥ विसृक्ष्यामिकथंकन्यांदत्त्वाराजसुतायच ॥ ४२ ॥ राजानोवैरसंयुक्ताःकिंनकुर्युरसांप्रतम् ॥ यदितेरोचतेवत्सेपणंसंविदधाम्यहम् ॥ ४३ ॥ जनकेनयथापूर्वंकृतःसीतास्वयंवरे ॥ शैवंधनुर्यथातेनधृतंकृत्वापणंतथा ॥ ४४ ॥

अन्यथेति ॥ यदिसुदर्शनायदास्यसीत्यर्थः ॥ अतोनिरर्थकंमयासहविरोधंदुःसाध्यंमागच्छमाव्रजेत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ पुत्रींब्रूहीति ॥ एतादृशेकलहेजातेप्राप्तेमयाशक्यंयत्किंकर्तव्यंतस्मात्त्वद्वशोऽस्मितवयद्युक्तंभासतेतथाकुर्वितिपुत्रींब्रूहीत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ पणेकृतेकलहोनभविष्यतीत्याह। यदितइति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥ ४९ ॥ कामंपणम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सर्वेषामिति ॥ येयेपणंसाधयिष्यंतितेषांसर्वेषांवशगाभविष्यामीत्यर्थः ॥ नह्येकेनैवपणःसाधनीयइतिपणसमयेनियमःक्रियतेकिंतुसमुदायो देशेनेति ॥ ५० ॥ एतदेवाऽऽह ।एकःपालयितेति ॥ त्रिभिर्यदिवाद्वाभ्यांवापणःसाध्यतेतदैकाकन्याकस्यभविष्यतीतिविवादेसमुपस्थितेकिंकर्तव्यम् ॥ नकश्चिदत्रोपायोविद्यतेतस्माद्वाभ्यांत्रिभ्यो

तथाऽहमपितन्वंगिकरोम्यद्यदुरासदम् ॥ विवादोयेनराज्ञांवैकृतेसतिशमंव्रजेत् ॥ ४५ ॥ पालयिष्यतियःकामंसतेभर्ताभविष्यति ॥ सुदर्शनस्तथा न्योवायःकश्चिद्बलवत्तरः ॥ ४६ ॥ पालयित्वापणंत्वांवैवरयिष्यतिसर्वथा ॥ एवंकृतेनृपाणांतुविवादःशमितोभवेत् ॥ ४७ ॥ सुखेनाहंविवाहंतेकरि ष्यामिततःपरम् ॥ कन्योवाच ॥ संदेहेनैवमज्ञामिमूर्खकृत्यमिदंयतः ॥ ४८ ॥ मयासुदर्शनःपूर्वंधृतश्चेतसिनान्यथा ॥ कारणंपुण्यपापानांमनएवमही पते ॥ ४९ ॥ मनसाविधृतंत्यक्त्वाकथमन्यंवृणेपितः ॥ कृतेपणेमहाराजसर्वेषांवशगाह्यहम् ॥ ५० ॥ एकःपालयिताद्वौवाबहवोवाभवंतिचेत् ॥ किंकर्त व्यंतदाताततविवादेसमुपस्थिते ॥ ५१ ॥ संशयाधिष्ठितेकार्येमतिंनाहंकरोम्यतः ॥ माचिंतांकुरुराजेंद्रदेहिसुदर्शनायमाम् ॥ ५२ ॥ विवाहंविधिनाकृ त्वाशंविधास्यतिचंडिका ॥ यन्नामकीर्तनादेवदुःखौघोविलयंव्रजेत् ॥ ५३ ॥ तांस्मृत्वापरमांशक्तिंकुरुकार्यमतंद्रितः ॥ गत्वावदनृपेभ्यस्त्वंकृतांजलिपु टोऽद्यवै ॥ ५४ ॥ आगंतव्यंचश्वःसर्वैरिहभूपैःस्वयंवरे ॥ इत्युक्त्वातान्विसृज्याशुसर्वंनृपतिमंडलम् ॥ ५५ ॥ विवाहंकुरुरात्रौमेवेदोक्तविधिनानृप ॥ पारिबर्हंयथायोग्यंदत्वातस्मैविसर्जय ॥ ५६ ॥ गमिष्यतिगृहीत्वामांध्रुवसंधिसुतःकिल ॥ कदाचित्तेनृपाःक्रुद्धाःसंग्रामंकर्तुमुद्यताः ॥ ५७ ॥ भविष्यं तितदादेवीसाहाय्यंनःकरिष्यति ॥ सोऽपिराजसुतैस्तैस्तुसंग्रामंसंविधास्यति ॥ ५८ ॥ दैवान्मृधेमृतेतस्मिन्मरिष्याम्यहमप्युत ॥ स्वस्तितेस्तुगृहेति ष्ठदत्वामांसहसैन्यकः ॥ ५९ ॥ एकैवाहंगमिष्यामितेनसार्धंरिरंसया ॥ व्यासउवाच ॥ इतितस्यावचःश्रुत्वाराजाऽसौकृतनिश्चयः ॥ ६० ॥ मतिंच क्रेतथाकर्तुंविश्वासंप्रतिपद्यच ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ व्यासउवाच ॥ श्रुत्वासुतावाक्यमनिंदितात्मा नृपांश्चगत्वानृपतिर्जगाद ॥ व्रजंतुकामंशिबिराणिभूपाःश्वोवाविवाहंकिलसंविधास्ये ॥ १ ॥ भक्ष्याणिपेयानिमयाऽर्पितानिगृह्णंतुसर्वेमयिसुप्रसन्नाः ॥ श्वोभाविकार्यंकिलमंडपेऽत्रसमेत्यसर्वैरिहसंविधेयम् ॥ २ ॥

पणेकृतेसतिभविष्यतीत्यर्थः ॥ ५१ ॥ संशयाधिष्ठितेसंशयविषयइत्यर्थः। अयंवापतिरयंवापतिरितिपतिविषयेसंशयेकुलटावदहंगतिंनकरो वासाकन्यादेयेतिप्रसंगः स्यात्ततश्चमहाननर्थः ॥ ५२ ॥ विवाहंविधिनाकृत्वासुदर्शनायमांदेहीतिपूर्वेणान्वयः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृती मिपतिव्रता सतीतिभावः ॥ ५२ ॥ विवाहंविधिनाकृत्वासुदर्शनायमांदेहीतिपूर्वेणान्वयः ॥ १ ॥ कन्यावाक्यंश्रुत्वायच्चकारराजातदाह । श्रुत्वेति ॥ कामंयथेष्टम् ॥ यस्कंधेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ अष्टाधिकैश्चचत्वारिंशत्पद्यैरथवर्ण्यते ॥ सुदर्शनविवाहश्चसुबाहोश्चैवकन्यया ॥ १ ॥ श्वोवाश्व एव ॥ १ ॥ कार्यंविवाहरूपम् ॥ २ ॥

नयिष्येआनयिष्ये ॥३॥ नविग्रहइति ॥ विग्रहोनयुक्तइतिशेषः ॥ प्रातरिहसुतामानयिष्ये ॥ अधुनातांकृपांविधाययथेष्टंनृपागच्छंतु ॥४॥ कथंश्वोविवाहंकरिष्यसीतिचेत्तत्राऽऽह । इच्छा पणंवेति ॥ इच्छापणंवाशौर्यपणंवायथाभवतांमनीषितंवर्ततेतथाचित्तेपणंपरिचिंत्येत्यर्थः ॥ ५ ॥ अवितथंसत्यंनगरस्यपार्श्वेआसमंताद्रक्षांविधायकदाचिद्राजाछलंविधास्यतीतिशंकया

नायातिपुत्रीकिलमंडपेऽद्यकरोमिकिंभूपतयोऽत्रकामम् ॥ प्रातःसमाश्वास्यसुतांनयिष्येगच्छंतुतस्माच्छिविराणिभूपाः ॥ ३ ॥ नविग्रहोबुद्धिमतांनिजाश्रितेकृपाविधेयासततंह्युपत्ये ॥ विधायतांप्रातरिहानयिष्येसुतांतुगच्छंतुनृपायथेष्टम् ॥ ४ ॥ इच्छापणंवापरिचिंत्यचित्तेप्रातःकरिष्याम्यथसंविवाहम् ॥ सर्वैःसमेत्यात्रनृपैःसमेतैःस्वयंवरःसर्वमतेनकार्यः ॥ ५ ॥ श्रुत्वानृपास्तेऽवितथंविदित्वावचोययुःस्वानिनिकेतनानि ॥ विधायपार्श्वेनगरस्यरक्षांचक्रुःक्रियामध्यदिनोदिताश्च ॥ ६ ॥ सुबाहुरप्यार्यजनैःसमेतश्चकारकार्याणिविवाहकाले ॥ पुत्रींसमाहूयगृहेसुगुप्तेपुरोहितैर्वेदविदांवरिष्ठैः ॥ ७ ॥ स्नानादिकंकर्मवरस्यकृत्वाविवाहभूषाकरणंतथैव ॥ आनाय्यवेदीरचितेगृहेवैतस्यार्हणांभूमिपतिश्चकार ॥ ८ ॥ सविष्टरंचाचमनीयमर्घ्यंवस्त्रद्वयंगामथकुंडलेद्वे ॥ समर्प्यतस्मैविधिवन्नरेंद्रऐच्छत्सुतादानमहीनसत्त्वः ॥ ९ ॥ सोप्यग्रहीत्सर्वमदीनचेताःशशामचिंताऽथमनोरमायाः ॥ कन्यांसुकेशींनिधिकन्यकासमांमेनेतदाऽऽत्मानमनुत्तमांच ॥ १० ॥ सुपूजितंभूषणवस्त्रदानैर्वरोत्तमंतंसचिवास्तदानीम् ॥ निन्युश्चतेकौतुकमंडपांतंमुदान्वितावीतभयाश्चसर्वे ॥ ११ ॥ समाप्तभूषांविधिवद्विधिज्ञाःस्त्रियश्चतांराजसुतांसुयाने ॥ आरोप्यनिन्युर्वरसंनिधानंचतुष्कयुक्तेकिलमंडपेवै ॥ १२ ॥ अग्निंसमाधायपुरोहितःसहुत्वायथावच्चतदंतराले ॥ आह्वाययत्तौकृतकौतुकौतुवधूवरौप्रेमयुतौनिकामम् ॥ १३ ॥ लाजाविसर्गंविधिवद्विधायकृत्वाहुताशस्यप्रदक्षिणांच ॥ तौचक्रतुस्तत्रयथोचितंतत्सर्वंविधानंकुलगोत्रजातम् ॥ १४ ॥ शतद्वयंचाश्वयुजांरथानांसुभूषितंचापिशरौघसंयुतम् ॥ ददौनृपेंद्रस्तुसुदर्शनायसुपूजितंपारिबर्हंविवाहे ॥ १५ ॥ मदोत्कटान्हेमविभूषितांश्चगजान्गिरेःशृंगसमानदेहान् ॥ शतंसपादंनृपसूनवेसौददावथप्रेमयुतोनृपेंद्रः ॥ १६ ॥ दासीशतंकांचनभूषितंचकरेणुकानांचशतंसुचारु ॥ समर्पयामासवरायराजाविवाहकालेमुदितोऽनुवेलम् ॥ १७ ॥ अदात्पुनर्दाससहस्रमेकंसर्वायुधैःसंभृतभूषितंच ॥ रत्नानिवासांसियथोचितानिदिव्यानिचित्राणितथाऽऽविकानि ॥ १८ ॥ ददौपुनर्वासगृहाणितस्मैरम्याणिदीर्घाणिविचित्रितानि ॥ सिंधूद्भवानांतुरगोत्तमानामदात्सहस्रद्वितयंसुरम्यम् ॥ १९ ॥ क्रमेलकानांचशतत्रयंवैप्रत्यादिशद्भारभृतांसुचारु ॥ शतद्वयंवैशकटोत्तमानांतस्मैददौधान्यरसैःप्रपूरितम् ॥ २० ॥

॥ ६ ॥ आर्यजनैःपुरोहितादिभिः ॥ ७ ॥ तस्यजामातुः ॥ अर्हणांपूजाम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ मनोरमायाश्चिंतामममपुत्रायकन्यांदास्यतिवानदास्यतीतिसाशशाम ॥ निधिकन्यकासमांकुबेरकन्यकासमांमेने ॥ आत्मानंत्वनुत्तममल्पंकन्यापेक्षयामेने महतांविवाहेएषैवरीतिः ॥ १० ॥ ११ ॥ चतुष्कयुक्तेवेदीयुक्तेइत्यर्थः ॥ १२ ॥ आह्वाययत्पित्रादिनेत्यर्थः ॥ १३ ॥ लाजाविसर्गंलाजाहोमम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ सपादंपंचविंशत्यधिकंशतमित्यर्थः ॥ १६ ॥ करेणुकानांशतम् ॥ १७ ॥ संभृतभूषितमितिकर्मधारयः ॥ आविकानिऊर्णावस्त्राणि ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ क्रमेलकानामुष्ट्राणांच ॥ २० ॥

इत्यंपारिबर्हवरायदत्वावरमातरंतोषयति । मनोरमामिति ॥ २१ ॥ हेभूपतेकुलस्यवृद्धिरस्त्वित्यर्थः ॥ ममदुर्भगायाः सूनवेत्वयाकन्यादत्ताततस्तवकल्याणंभवत्वस्माच्चाधिकंनकिंचि
न्ममाभिलषणीयमस्ति ॥ २२ ॥ अथास्मिन्समयेतवमहत्तरास्तुतिःकर्तव्यापरंतुसास्तुतिःस्तुतिविषयस्यपरकीयत्वेस्तुतिंकर्तुंबंदिजनवत्कविताशक्तिमत्त्वेएवसंभवतिनचात्रैतदुभयमस्तित
वस्वजनत्वान्ममचकुलीनायावंदिजनत्वाभावादित्याह । नबंदिपुत्रीति ॥ २३ ॥ पूज्यस्यसुता ॥२४॥ कथंभूतायममसुतायतत्राऽऽह । वनाधिवासायेति ॥ २५ ॥ बलेबलवतीत्यर्थः ॥
हेभूपमेर्थहीनेसुतेनकोऽपिदद्यादित्यन्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ निशम्येति ॥ राज्यंत्वंगृहाणाहंतुतवसेनाधिपतिर्भवामिभविष्यामीत्यर्थः ॥ २८ ॥ वनेऽथवापुरेसवासोमेनमान्योऽस्ति ॥

मनोरमांराजसुतांप्रणम्यजगादवाक्यंविहितांजलिःपुरः ॥ दासोऽस्मितेराजसुतेवरिष्ठेतद्ब्रूहियत्स्यात्तुमनोगतंते ॥२१॥ तंचारुवाक्यंनिजगादसाऽपिस्व
स्त्यस्तुतेभूपकुलस्यवृद्धिः॥संमानिताऽहंममसूनवेत्वयादत्तायतोरत्नवरास्वकन्या ॥ २२ ॥ नबंदिपुत्रीनृपमागधीवास्तौमीहकिंत्वांस्वजनंमहत्तरम् ॥
सुमेरुतुल्यस्तुकृतःसुतोऽद्यमेसंबंधिनाभूपतिनोत्तमेन॥२३॥अहोऽतिचित्रंनृपतेश्चरित्रंपरंपवित्रंतवकिंवदामि ॥ यद्भ्रष्टराज्यायसुतायमेऽद्यदत्तात्वयापू
ज्यसुतावरिष्ठा ॥ २४ ॥ वनाधिवासायकिलाधनायपित्राविहीनायविसैन्यकाय ॥ सर्वान्निमान्भूमिपतीन्विहायफलाशनायार्थविवर्जिताय ॥ २५ ॥
समानवित्तेऽथकुलेबलेचददातिपुत्रींनृपतिश्चभूयः ॥ नकोऽपिमेभूपसुतेऽर्थहीनेगुणान्वितांरूपवतींचदद्यात्॥२६॥ वैरंतुसर्वैःसहसंविधायनृपैर्वरिष्ठैर्बलसंयु
तैश्च ॥ सुदर्शनायाथसुताऽर्पितामेकिंवर्णयेधैर्यमिदंत्वदीयम् ॥ २७ ॥ निशम्यवाक्यानिनृपःप्रहृष्टःकृतांजलिर्वाक्यमुवाचभूयः ॥ गृहाणराज्यंममसुप्र
सिद्धंभवामिसेनापतिरद्यचाहम् ॥ २८ ॥ नोचेत्तदर्धंप्रतिगृह्यचात्रसुतान्वितराज्यफलानिभुंक्ष्व ॥ विहायवाराणसिकानिवासंवनेपुरेवासमतोनमेऽस्ति
॥ २९ ॥ नृपास्तुसंत्येवरुषान्वितावैगत्वाकरिष्येप्रथमंतुसांत्वनम् ॥ ततःपरंद्वावपरावुपायौनोचेत्ततोयुद्धमहंकरिष्ये ॥३०॥ जयाजयौदैववशौतथाऽपि
धर्मेजयोनैवकृतेप्यधर्मे ॥ तेषांकिलाधर्मवतांनृपाणांकथंभविष्यत्यनुचिंतितंवै ॥ ३१ ॥ आकर्ण्यतद्भाषितमर्थवच्चजगादवाक्यंहितकारकंतम् ॥ मनोर
मामानमवाप्यतस्मात्सर्वात्मनामोदयुताप्रसन्ना ॥ ३२ ॥ राजञ्छिवंतेऽस्तुकुरुष्वराज्यंत्यक्त्वाभयंत्वंस्वसुतैःसमेतः ॥ सुतोऽपिमेनूनमवाप्यराज्यंसाके
तपुर्यांप्रचरिष्यतीह ॥ ३३ ॥ विसर्जयास्मान्निजसद्मगंतुंशिवंभवानीतवसंविधास्यति ॥ नकाऽपिचिंताममभूपवर्ततेसंचिंतयंत्याःपरमांबिकांवै ॥ ३४ ॥

एतादृशक्षेत्रवासंविहायनान्यत्रगंतव्यमित्यर्थः ॥ २९ ॥ कुपितनृपभयंत्वयानैवकर्तव्यमित्याह । नृपास्त्विति ॥ द्वावपरावुपायौदानभेदौतैस्त्रिभिस्तेषांसांत्वनंजातंचेद्वरम् ॥ नोचेद्युद्धमहं
करिष्येत्वयानभीतिःकर्त्तव्येत्यर्थः ॥ ३० ॥ ननुयुद्धेतवपराजयेममभयंतदवस्थमेवेतिचेत्तत्राऽऽह । जयाजयाविति ॥ यद्यपितौदैववशौतथाऽपियतोधर्मस्ततोजयइतिनियमाद्धर्मेमयैतादृशे
कृतेजयएवममभविष्यति ॥ अधर्मेपिअधर्मेतुकृतेनैवजयस्तस्मात्तेषामनुचिंतितमभिलषितंकथंभवेन्नकथमपीत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ राज्यमवाप्येति ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडनायिकाश्रीभु
वनेश्वरीभगवतीप्रसादादितिरहस्यम् । साकेतपुर्यामयोध्यायाम् ॥ ३३ ॥ तदेवाह । विसर्जयेति ॥ परमांबिकांसच्चिदानंदरूपिणीम् ॥ ३४ ॥

दोषागतेति ॥ एवंवदतोःसंबंधिनोर्भाषणैरेवदोषारात्रिर्गताऽनंतरंप्रातःकृतंविवाहंनृपाःसमाधिगम्यज्ञात्वानगरबाह्यगतास्तथावक्ष्यमाणप्रकारेणोचुः ॥ ३५ ॥ अद्यैवेति ॥ अस्मत्प्रतारणं
कर्तारंसुबाहुंतंबालंसुदर्शनंचहत्वातांकन्यांलक्ष्मींराज्ञोलक्ष्मींचगृह्णीमोयद्येतन्नक्रियतेतर्हिलज्जामवाप्यनिजगृहंकथंव्रजेम ॥ ३६ ॥ विवाहनिश्चयःकथंभवताज्ञातइतिचेत्तत्रोचुः ॥ शृण्वंतिव
ति ॥ मृदंगशब्दामधुराअपिनिजबाहुल्यात्क्रूराञ्छंखस्वनानभिभवंतिएतैर्लक्षणैर्विवाहःकृतइतिमन्यामहे ॥ ३७ ॥ करपीडनंकन्याकरग्रहणंचकारअंतर्भावितणिजर्थत्वात्कारयामासे
त्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ हेनृपतेस्वगृहंव्रजेत्येवास्माकंप्रार्थनाभवतोन्यत्सर्वमेवास्माभिर्लब्धंपूर्णकामावयंजाताइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ सुकृतंकृतंहेराजंस्त्वयासुकृतंपुण्यं

दोषागताविविधवाक्यपदैरसालैरन्योन्यभाषणपदैरमृतोपमैश्च ॥ प्रातर्नृपाःसमधिगम्यकृतंविवाहंरोषान्वितानगरबाह्यगतास्तथोचुः ॥ ३५ ॥ अद्यैवतं
नृपकलंकधरंचहत्वाबालंतथैवकिलतंनविवाहयोग्यम् ॥ गृह्णीमतांशशिकलांनृपतेश्चलक्ष्मींलज्जामवाप्यनिजसद्मकथंव्रजेम ॥ ३६ ॥ शृण्वंतुतूर्यनिन
दान्किलवाद्यमानाञ्छंखस्वनाननुभिभवंतिमृदंगशब्दाः ॥ गीतध्वनिंचविविधंनिगमस्वनंचमन्यामहेनृपतिनाऽत्रकृतोविवाहः ॥ ३७ ॥ अस्मान्प्रतार्य
वचनैर्विधिवच्चकारवैवाहिकेनविधिनाकरपीडनंवै ॥ कर्तव्यमद्यकिमहोप्रविचिंतयंतुभूपाःपरस्परमतिंचसमर्थयंतु ॥ ३८ ॥ एवंवदत्सुनृपतिष्वथकन्य
कायाःकृत्वाविवाहविधिमप्रतिमप्रभावः ॥ भूपान्निमंत्रयितुमाशुजगामराजाकाशीपतिःस्वसुहृदैःप्रथितप्रभावैः ॥ ३९ ॥ आगच्छंतंचतंदृष्ट्वानृपाःका
शीपतिंतदा ॥ नोचुःकिंचिदपिक्रोधान्मौनमाधायसंस्थिताः ॥ ४० ॥ सगत्वाप्रणिपत्याऽऽहकृतांजलिरभाषत ॥ आगंतव्यंनृपैःसर्वैर्भोजनार्थंगृहेमम ॥
॥ ४१ ॥ कन्ययाऽसौवृताभूपःकिंकरोमिहिताहितम् ॥ भवद्भिस्तुशमःकार्योमहांतोहिदयालवः ॥ ४२ ॥ तन्निशम्यवचस्तस्यनृपाःक्रोधपरिप्लुताः ॥
प्रत्यूचुर्भुक्तमस्माभिःस्वगृहंनृपतेव्रज ॥४३॥ कुरुकार्याण्यशेषाणियथेष्टंसुकृतंकृतम् ॥ नृपाःसर्वेप्रयांत्वद्यस्वानिस्वानिगृहाणिवै ॥४४॥ सुबाहुरपितच्छ्रु
त्वाजगामशंकितोगृहम् ॥ किंकरिष्यंतिसंविग्नाःक्रोधयुक्तानृपोत्तमाः ॥ ४५ ॥ गतेतस्मिन्महीपालाश्चक्रुश्चसमयंपुनः ॥ रुद्ध्वामार्गंग्रहीष्यामःकन्यांह
त्वासुदर्शनम् ॥ ४६ ॥ केचनोचुःकिमस्माकंहंततेननृपेणवै ॥ दृष्ट्वातुकौतुकंसर्वंगमिष्यामोयथागतम् ॥ ४७ ॥ इत्युक्तातेनृपाःसर्वेमार्गमाक्रम्यसंस्थि
ताः ॥ चकारोत्तरकार्याणिसुबाहुःस्वगृहंगतः ॥४८॥ इतिश्रीदेवीभागवतेम०तृ०द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥ ॥ व्यासउवाच ॥ तस्मैगौरवभोज्यानिवि
धायविधिवत्तदा ॥ वासराणिचषड्राजाभोजयामासभक्तितः ॥ १ ॥ एवंविवाहकार्याणिकृत्वासर्वाणिपार्थिवः ॥ पारिबर्हंप्रदत्त्वाऽथमंत्रयन्सचिवैःसह॥२॥

कृतंसम्यक्संपादितम् ॥ अस्मदवज्ञयेत्यर्थः ॥ इत्थंराजानमुक्त्वापरस्परंवदंतिनृपाइति ॥४४॥ तच्छ्रुत्वास्तुतिनिंदाफलकंवाक्यंश्रुत्वानेमेसांत्वनयोग्याइतिमत्वैतेसंविग्नादुःखेनक्रोधयुक्ताः
किंकरिष्यंतीतिनजानेइतिशंकितोगृहंजगाम ॥ ४५ ॥ समयंसंकेतम् ॥ ४६ ॥ केचनोचुरिति ॥ उदासीनाइत्यर्थः ॥ ४७ ॥ उत्तरकार्याणिवरवधूप्रस्थापनविषयाणि ॥ ४८ ॥
इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ पंचाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथमहारणे ॥ शत्रवोनिहतादेव्येत्येवमर्थोऽत्रवर्ण्यते ॥ १ ॥ तस्मैइति ॥ गौरवभोज्या
निगौरवेणमानेनभोज्यानिमानपुरःसरंभोज्यानीत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥

मार्गरोधनंकृतंराजभिरितिशेषः ॥ ३ ॥४॥ भारद्वाजाश्रममिति ॥ भारद्वाजमुनेराज्ञयाऽव्यमत्रागताः पुनस्तमृषिंद्रष्टुंभारद्वाजाश्रमंगत्वास्थास्यामःपश्चादस्माभिस्तास्मिन्नाश्रमेस्थेयमुतस्वगृहे स्थेयमितिविचारःकर्तव्योनमध्येइतिभावः ॥ ५ ॥ इदमुत्तरंपूर्वराज्ञामद्वेहस्थेयमित्युक्तंतस्येतिबोध्यम् ॥ ६ ॥सोऽपिसुदर्शनोऽपि ॥ ७ ॥ अनुपश्चान्नृपोत्तमः सुबाहुः ॥ वृतोविवाहितः॥

दूतैस्तुकथितंश्रुत्वामार्गसंरोधनंकृतम् ॥ बभूवविमनाराजासुबाहुरमितद्युतिः ॥ ३ ॥ सुदर्शनस्तदोवाचश्वशुरंसंशितव्रतः ॥ अस्मान्विसर्जयाशुत्वंगमिष्यामोह्यशंकिताः ॥ ४ ॥ भारद्वाजाश्रमंपुण्यंगत्वातत्रसमाहिताः ॥ निवासायविचारोवैकर्तव्यःसर्वथानृप ॥ ५ ॥ नृपेभ्यश्चनकर्तव्यंभयंकिंचित्त्वयाऽनघ ॥ जगन्माताभवानीमेसांहाय्यंवैकरिष्यति ॥ ६॥ व्यासउवाच ॥ तस्येतिमतमाज्ञायजामातुर्नृपसत्तमः ॥ विससर्जधनंदत्त्वाप्रतस्थेसोऽपिसत्वरः ॥ ॥ ७ ॥ बलेनमहताविष्टोययावनुनृपोत्तमः ॥ सुदर्शनोवृतस्तत्रचचालपथिनिर्भयः ॥ ८ ॥ रथैःपरिवृतःशूरःसदारोरथसंस्थितः ॥ गच्छन्ददर्शसैन्यानि नृपाणांरघुनंदनः ॥ ९ ॥ सुबाहुरपितान्वीक्ष्यचिंताविष्टोबभूवह ॥ विधिवत्सशिवांचित्तेजगामशरणंमुदा ॥ १० ॥ जजापैकाक्षरंमंत्रंकामराजमनुत्तमम्॥ निर्भयोवीतशोकश्चपत्न्यासहनवोढया ॥ ११ ॥ ततःसर्वेमहीपालाःकृत्वाकोलाहलंतदा ॥ उत्थिताःसैन्यसंयुक्ताहंतुकामास्तुकन्यकाम् ॥ १२ ॥ काशीराजस्तुतान्दृष्ट्वाहंतुकामोबभूवह॥निवारितस्तदाऽत्यर्थंराघवेणजिगीषता ॥ १३॥ तत्रापिनेदुःशंखाश्चभेर्यश्चानकदुंदुभिः ॥ सुबाहोश्चनृपाणांचपरस्परजिघांसताम् ॥ १४ ॥ शत्रुजित्तुसुसंवृत्तःस्थितस्तत्रजिघांसया ॥ युधाजित्तत्सहायार्थंसन्नद्धःप्रबभूवह ॥ १५ ॥ केचिच्चप्रेक्षकास्तस्यसहानीकैःस्थितास्तदा ॥ युधाजिदग्रतोगत्त्वासुदर्शनमुपस्थितः ॥१६॥ शत्रुजित्तेनसहितोहंतुंभ्रातरमानुजः ॥ परस्परंतेबाणौघैस्ततक्षुःक्रोधमूर्छिताः ॥ १७॥ संमर्दःसुमहांस्तत्रसंप्रवृत्तःसुमार्गणैः ॥ काशीपतिस्तदातूर्णंसैन्येनबहुनावृतः ॥ १८॥ साहाय्यार्थंजगामाशुजामातरमनिंदितम् ॥ एवंप्रवृत्तेसंग्रामेदारुणेलोमहर्षणे ॥ १९ ॥ प्रादुर्बभूवसहसादेवीसिंहोपरिस्थिता ॥ नानायुधधरारम्यावरभूषणभूषिता ॥ २० ॥ दिव्यांबरपरीधानामंदारस्रक्सुसंयुता ॥ तांदृष्ट्वातेऽथभूपालाविस्मयंपरमंगताः ॥ २१ ॥ केयंसिंहसमारूढाकुतोवातिसमुत्थिता ॥ सुदर्शनस्तुतांवीक्ष्यसुबाहुमितिचाब्रवीत् ॥ २२ ॥ पश्यराजन्महादेवीमागतांदिव्यदर्शनाम् ॥ अनुग्रहायमेनूनंप्रादुर्भूतादयान्विता ॥ २३ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ सुदर्शनःशिवांशरणंजगामपत्न्यासहनिर्भयोजातोमंत्रजपप्रभावादित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ राघवेणसुदर्शनेन ॥ १३ ॥ परस्परजिघांसतांराज्ञांशंखाभेर्यश्चनेदुरित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ अग्रतःसर्वसैन्यस्यतुसुदर्शनमुपस्थितः प्राप्तस्तेनयुधाजितासहितः शत्रुजिच्चोपस्थितइतिपूर्वेणान्वयः ॥ १६ ॥ किमर्थंभ्रातरंसुदर्शनंहंतुम् ॥ अनुजएवानुजः ॥ प्रज्ञादित्वादण् ॥ ततक्षुश्चिच्छिदुस्तेत्रयः ॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ विस्मयमेवाऽऽह । केयमिति ॥ २२॥२३ ॥

॥ २४ ॥ तस्यादर्शनेनमुदितावित्यन्वयः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ केसरिणाआदत्तांगृहीताम् ॥ आदत्तामितिच्छेदः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कर्मारेण लोहकारेणपरिमार्जितांस्तीक्ष्णीकृतान् ॥ ३५ ॥ सुदर्शनंहंतुकामःसुदर्शनस्यैवोपरीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तत्रसंप्राप्ताजगदंबिकातुमुलंयुद्धंचकारेत्यन्वयः ॥ यद्यपिपामरेषुमनुष्येषुभगवत्याः शस्त्रधारणमनुचितंतथापिभक्तवात्सल्यादनुचितमपिकर्मभगवतीकरोतीत्यनेनबोधितम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ मातुलस्यापीति ॥ मातुलभागिनेयौसुबाहोराज्ञः ॥ तौचयुधाजित्पक्षपातिनौ

निर्भयोऽहंमहाराजजातोस्मिनिर्भयादपि ॥ सुदर्शनःसुबाहुश्चतामालोक्यवराननाम् ॥ २४ ॥ प्रणामंचक्रतुस्तस्यामुदितौदर्शनेनच ॥ ननादचतथा सिंहोगजास्त्रस्ताश्चकंपिरे ॥ २५ ॥ ववुर्वातामहाघोरादिशश्चाऽऽसन्सुदारुणाः ॥ सुदर्शनस्तदाप्राहनिजंसेनापतिंप्रति ॥ २६ ॥ मार्गेव्रजत्वंतरसाभूपालायत्रसंस्थिताः ॥ किंकरिष्यंतिराजानःकुपितादुष्टचेतसः ॥ २७ ॥ शरणार्थंचसंप्राप्तादेवीभगवतीहिनः ॥ निरातंकैश्चगंतव्यंमार्गेऽस्मिन्भूपसंकुले ॥ २८ ॥ स्मृतामयामहादेवीरक्षणार्थमुपागता ॥ तच्छ्रुत्वावचनंसेनापतिस्तेनपथाऽव्रजत् ॥ २९ ॥ युधाजित्तुसुसंक्रुद्धस्तानुवाचमहीपतीन् ॥ किंस्थिताभयसंत्रस्तानिघ्नंतुकन्यकान्वितम् ॥ ३० ॥ अवमन्यचनःसर्वान्बलहीनोबलाधिकान् ॥ कन्यांगृहीत्वासंयातिनिर्भयस्तरसाशिशुः ॥ ३१ ॥ किंभीताःकामिनींवीक्ष्यसिंहोपरिसुसंस्थिताम् ॥ नोपेक्ष्योहिमहाभागाहंतव्योऽत्रसमाहितैः ॥ ३२ ॥ हत्वैनंसंग्रहीष्यामःकन्यांचारुविभूषणाम् ॥ नायंकेसरिणाऽऽदत्तांछेत्तुमर्हतिजंबुकः ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वासैन्यसंयुक्तःशत्रुजित्सहितस्तदा ॥ योद्धुकामःसुसंप्राप्तोयुधाजित्क्रोधसंवृतः ॥ ३४ ॥ मुमोचविशिखांस्तूर्णंसमपुंखाञ्छिलाशितान् ॥ धनुराकृष्यकर्णांतंकर्मारपरिमार्जितान् ॥ ३५ ॥ हंतुकामःसुदुर्मेधाःसुदर्शनमथोपरि ॥ सुदर्शनस्तुतान्बाणैश्चिच्छेदापततःक्षणात् ॥ ३६ ॥ एवंयुद्धेप्रवृत्तेथचुकोपचंडिकाभृशम् ॥ दुर्गादेवीमुमोचाथबाणान्युधाजितंप्रति ॥ ३७ ॥ नानारूपातदाजातानानाशस्त्रधराशिवा ॥ संप्राप्तातुमुलंतत्रचकारजगदंबिका ॥ ३८ ॥ शत्रुजिन्निहतस्तत्रयुधाजिदपिपार्थिवः ॥ पतितौतौरथाभ्यांतुजयशब्दस्तदाऽभवत् ॥ ३९ ॥ विस्मयंपरमंप्राप्ताभूपाःसर्वेविलोक्यतान् ॥ निधनंमातुलस्यापिभागिनेयस्यसंयुगे ॥ ४० ॥ सुबाहुरपितदृष्ट्वानिधनंसंयुगेतयोः ॥ तुष्टावपरमप्रीतोदुर्गांदुर्गतिनाशिनीम् ॥ ४१ ॥ सुबाहुरुवाच ॥ नमोदेव्यैजगद्धात्र्यैशिवायैसततंनमः ॥ दुर्गायैभगवत्यैतेकामदायैनमोनमः ॥ ४२ ॥ नमःशिवायैशांत्यैतेविद्यायैमोक्षदेनमः ॥ विश्वव्याप्त्यैजगन्मातर्जगद्धात्र्यैनमःशिवे ॥ ४३ ॥ नाहंगतिंतवधियापरिचिंतयन्वैजानामिदेविसगुणःकिलनिर्गुणायाः ॥ किंस्तौमिविश्वजननिप्रकटप्रभावांभक्तार्तिनाशनपरांपरमांचशक्तिम् ॥ ४४ ॥

स्थितौ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ नाहमिति ॥ अहंसगुणोगुणत्रयबद्धात्ममातिर्धियातवनिर्गुणायाःसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिण्यागतिंपराक्रमंव्याप्तिंवापरिचिंतयन्वाङ्मनसयोरविषयत्वान्नजानामि ॥ तदाकिंस्तौमि स्तुतिविषयस्यैवज्ञानाभावात् ॥ ४४ ॥ ॥

त्वांस्तौमीति ॥ यतस्त्वं सर्वमनोनियंत्रीततस्त्वांकिंस्तौमि मनसोविषयत्वाभावादितिभावः ॥ किंस्तूयतइति ॥ सर्वव्यापकमात्मरूपंकिंस्तूयतेनस्तुयते ॥ मनोविषयत्वाभावात् ॥ तथैवतदात्माभिन्न त्वांमनोविषयत्वाभावात्किंस्तौमिनकिमपीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ब्रह्माहरश्चेति ॥ एतादृशाब्रह्मादयोमहांतोऽनिशंस्तुवंतोऽपितवगुणानामंतंनगताः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ यस्याःस्वरूपंब्रह्माद योनविजानंतितस्मादुच्यतेऽज्ञेयायस्याअंतोनविद्यतेतस्मादुच्यतेऽनंतेति ॥ यदेत्थमस्तितदाहमप्रसिद्धोगुणैःसत्वादिभिर्बद्धोविभेदमतिर्जीवब्रह्मभेदमतिरज्ञस्तवचरित्रंवक्तुंककस्मिन्कालेक्षमो नकस्मिन्नपीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ममचित्तशुद्ध्यभावाद्यद्यपिभवत्यादर्शनयोग्यतानास्तितथाऽपिभवच्चरणकमलनिमग्नांतःकरणानांसतांसंगत्याकःकामोनसिध्येदपितुसिध्यत्येवेत्याह । सत्संग तिरिति ॥ सत्संगतिःकामंमनोरथंकथंनकरोतिसंपादयति अपितुकरोत्येव ॥ भगवत्याःस्वस्मिन्भक्तिंकुर्वाणापेक्षयास्वभक्तेभक्तिंकुर्वाणेऽधिकप्रेमयुक्तत्वात् ॥ तदुक्तंदेवीपुराणे ॥ मद्भक्तस्य

वाग्देवतात्वमसिसर्वगतैवबुद्धिर्विद्यामतिश्चगतिरप्यसिसर्वजंतोः ॥ त्वांस्तौमिकिंत्वमसिसर्वमनोनियंत्रीकिंस्तूयतेहिसततंखलुचात्मरूपम् ॥ ४५ ॥ ब्रह्मा हरश्चहरिरप्यनिशंस्तुवंतोनांतंगताःसुरवराःकिलतेगुणानाम् ॥ क्वाहंविभेदमतिरंबगुणैर्वृतोवैवक्तुंक्षमस्तवचरित्रमहोऽप्रसिद्धः ॥ ४६ ॥ सत्संगतिःकथमहो नकरोतिकामंप्रासंगिकापिविहिताखलुचित्तशुद्धिः ॥ जामातुरस्यविहितेनसमागमेनप्राप्तंमयाऽद्भुतमिदंतवदर्शनंवै ॥ ४७ ॥ ब्रह्माऽपिवांछतिसदैवहरो हरिश्चसेंद्राःसुराश्चमुनयोविदितार्थतत्त्वाः ॥ यद्दर्शनंजननितेऽद्यमयादुरापंप्राप्तंविनादमशमादिसमाधिभिश्च ॥ ४८ ॥ क्वाहंसुमंदमतिराशुतवावलोकंक्वे दंभवानिभवभेषजमद्वितीयम् ॥ ज्ञाताऽसिदेविसततंकिलभावयुक्ताभक्तानुकंपनपरामरवर्गपूज्या ॥ ४९ ॥ किंवर्णयामितवदेविचरित्रमेतद्यद्रक्षितोऽ स्तिविषमेऽत्रसुदर्शनोऽयम् ॥ शत्रूहतौसुबलिनौतरसात्वयायद्भक्तानुकंपिचरितंपरमंपवित्रम् ॥ ५० ॥ नाश्चर्यमेतदितिदेविविचारितेऽर्थेत्वंपासिसर्व मखिलंस्थिरजंगमंवै ॥ त्रातस्त्वयाचविनिहत्यरिपुंदयातःसंरक्षितोऽयमधुनाध्रुवसंधिसूनुः ॥ ५१ ॥ भक्तस्यसेवनपरस्ययशोऽतिदीप्तंकर्तुंभवानिरचितं चरितंत्वयैतत् ॥ नोचेत्कथंसुपरिगृह्यसुतांमदीयांयुद्धेभवेत्कुशलवाननवद्यशीलः ॥ ५२ ॥ शक्ताऽसिजन्ममरणादिभयान्विहंतुंकिंचित्रमत्रकिलभक्तजन स्यकामम् ॥ त्वंगीयसेजननिभक्तजनैरपारात्वंपापपुण्यरहितासगुणागुणाच ॥ ५३ ॥ त्वद्दर्शनादहमहोसुकृतीकृतार्थोजातोऽस्मिदेविभुवनेश्वरिधन्यज न्मा ॥ बीजंनतेनभजनंकिलवेद्मिमातर्ज्ञातस्तवाद्यमहिमाप्रकटप्रभावः ॥ ५४ ॥

पेक्षयाभक्तेममभक्तिस्तुसिद्धिदेति ॥ ननुचित्तशुद्धिंविनाकथंमद्दर्शनार्हतेतिचेत्साचित्तशुद्धिर्भवद्भक्तदर्शनप्रसंगेनानायासेनापिविहिताभवतिकृताभवति ॥ एतादृशोभवद्भक्तदर्शनमहिमेति भावः ॥ कोऽसौममभक्तस्तत्रैतादृशोमिलितइतिचेदस्यजामातुःसुदर्शनस्यतवभक्तस्ययद्दैवेनाविहितेनसमागमेनचप्राप्तंमयाऽद्भुतमिदंतवदर्शनंवै ॥ ४७ ॥ इदानींस्वस्यधन्यतांवर्णयति । ब्रह्मा ऽपीति ॥ शमदमादिसमाधिभिर्विनापि प्राप्तं ततोमत्समोन्यःकोवाधन्योऽस्तीतिभावः ॥ ४८ ॥ ज्ञाताऽसीति ॥ अथापिमयाज्ञाताऽसिदृष्टाऽसिततोमदन्यःकोस्तिधन्यः ॥ कथंभूतात्वं भा वयुक्तभक्तेष्वनुकंपनपरा ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ कामंमनोरथंकर्तुंशक्ताऽसीतिकिंचित्रमित्यन्वयः ॥ अतएवत्वंभक्तैर्गीयसे ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

॥ ९९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतातिलकेतृतीयस्कंधेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ पंचाशद्भिस्तथाश्लोकैःश्रीदेवीमहिमोच्यते ॥ दुर्गादेव्यानिवासश्चकाश्यांकृतइतीर्यते ॥ १ ॥ तस्याइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ त्वंपराशक्तिर्दुर्गादेवीतिनाम्नासंस्थिताभवेतिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अथोइत्योकारांतोनिपातः ॥ १२ ॥ भक्तानुकंपीति ॥

व्यासउवाच ॥ एवंस्तुतातदादेवीप्रसन्नवदनाशिवा ॥ उवाचतंनृपंदेवीवरंवरयसुव्रत ॥ ९९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाभवान्याःसनृपोत्तमः ॥ प्रोवाचवचनंतत्रसुबाहुर्भक्तिसंयुतः ॥ १ ॥ सुबाहुरुवाच ॥ एकतोदेवलोकस्यराज्यंभूमंडलस्यच ॥ एकतोदर्शनंतेवैनचतुल्यंकदाचन ॥ २ ॥ दर्शनात्सदृशंकिंचित्त्रिषुलोकेषुनास्तिमे ॥ कंवरंदेवियाचेऽहंकृतार्थोऽस्मिधरातले ॥ ३ ॥ एतदिच्छाम्यहंमातर्याचितुंवांछितंवरम् ॥ तवभक्तिःसदामेऽस्तुनिश्चलाह्यनपायिनी ॥ ४ ॥ नगरेऽत्रत्वयामातःस्थातव्यंममसर्वदा ॥ दुर्गादेवीतिनाम्नावैत्वंशक्तिरिहसंस्थिता ॥ ५ ॥ रक्षात्वयाचकर्तव्यासर्वदानगरस्यह ॥ यथासुदर्शनस्त्रातोरिपुसंघादनामयः ॥ ६ ॥ तथाऽत्ररक्षाकर्तव्यावाराणस्यास्त्वयांबिके ॥ यावत्पुरीभवेद्भूमौसुप्रतिष्ठासुसंस्थिता ॥ ७ ॥ तावत्त्वयाऽत्रस्थातव्यंदुर्गेदेविकृपानिधे ॥ वरोऽयंममतेदेयःकिमन्यत्प्रार्थयाम्यहम् ॥ ८ ॥ विविधान्सकलान्कामान्देहिमेविद्विषोजहि ॥ अभद्राणांविनाशंचकुरुलोकस्यसर्वदा ॥ ९ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिसंप्रार्थितादेवीदुर्गादुर्गार्तिनाशिनी ॥ तमुवाचनृपंतत्रस्तुत्वावैसंस्थितंपुरः ॥ १० ॥ दुर्गोवाच ॥ राजन्सदानिवासोमेमुक्तिपुर्यांभविष्यति ॥ रक्षार्थंसर्वलोकानांयावत्तिष्ठतिमेदिनी ॥ ११ ॥ अथोसुदर्शनस्तत्रसमागम्यमुदान्वितः ॥ प्रणम्यपरयाभक्त्यातुष्टावजगदंबिकाम् ॥ १२ ॥ अहोकृपातेकथयाम्यहंकिंत्रातस्त्वयायत्किलभक्तिहीनः ॥ भक्तानुकंपीसकलोजनोऽस्तिविमुक्तभक्तेरवनंव्रतंते ॥ १३ ॥ त्वंदेविसर्वंसृजसिप्रपंचंश्रुतंमयापालयसिस्वसृष्टम् ॥ त्वमत्सिसंहारपरेचकालेनतेऽत्रचित्रंममरक्षणंवै ॥ १४ ॥ करोमिकिंतेवददेविकार्यंक्ववाव्रजामीत्यनुमोदयाशु ॥ कार्येविमूढोस्मितवाऽऽज्ञयाहंगच्छामितिष्ठविहरामिमातः ॥ १५ ॥ व्यासउवाच ॥ तंतथाभाषमाणंतुदेवीप्राहदयान्विता ॥ गच्छायोध्यांमहाभागकुरुराज्यंकुलोचितम् ॥ १६ ॥ स्मरणीयासदाऽहंतेपूजनीयाप्रयत्नतः ॥ शंविधास्याम्यहंनित्यंराज्येतेनृपसत्तम ॥ १७ ॥ अष्टम्यांचचतुर्दश्यांनवम्यांचविशेषतः ॥ ममपूजाप्रकर्तव्याबलिदानविधानतः ॥ १८ ॥ अर्चामदीयानगरेस्थापनीयात्वयाऽनघ ॥ पूजनीयाप्रयत्नेनत्रिकालंभक्तिपूर्वकम् ॥ १९ ॥ शरत्कालेमहापूजाकर्तव्याममसर्वदा ॥ नवरात्रविधानेनभक्तिभावयुतेनच ॥ २० ॥ चैत्रेऽश्विनेतथाऽऽषाढेमाघेकार्योमहोत्सवः ॥ नवरात्रेमहाराजपूजाकार्याविशेषतः ॥ २१ ॥

सकलोऽपिजनोदेवादिलोकोभक्तानुकंप्यस्तिविमुक्तभक्तेर्भक्तिरहितस्यपुरुषस्यत्ववनंनकोपिकरोतितेतवव्रतंतुतादृशभक्तिरहितस्यपुरुषस्याप्यवनंकर्त्तव्यमिति॥ १३ ॥ १४ ॥करोमीति ॥ किंतेकार्यंमयाकर्तव्यमितिवदेत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अर्चाप्रतिमा ॥ १९ ॥ २० ॥ चैत्रेमाघेऽश्विने आषाढे नवरात्रेइत्यन्वयः ॥ इतिनवरात्रचतुष्टयेपीत्यर्थः ॥२१ ॥

बुधैर्महोत्सवपूजाकार्येत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ अयोध्याधिपतिंसुदर्शनम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ त्वत्कृतेत्वदर्थम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ भवत्वंनौश्चेति ॥ त्वंसंसारेसंसाररूपेसमुद्रेनौर्भवनौकाभवास्मांस्तारयितुम् ॥ यतःसाधवोऽतिदयापराभवंति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ चतुर्व्यूहात्मकंहिभगवत्याःस्वरूपंक्रमेणदर्शयति ॥ सर्वस्याऽद्येति ॥ एकापालयित्रीसात्त्विकीमहालक्ष्मीर्विष्णुशक्तिःसर्वप्रपंचस्याद्येयम् ॥ द्वितीयातुसृजतेयारजोरूपासत्त्वरूपाचपालनेइति पुनरुक्तिरनुवादरूपा ॥ संहारेतमोरूपायासेयंतृतीयाशक्तिः ॥ एतासांनामानिप्रथमस्कंधएवोक्तानि ॥ तस्यास्तुसात्त्विकीशक्तीराजसीतामसीतथा ॥ महालक्ष्मीःसरस्वतीमहाकालीतितास्त्रियइति ॥ ननुरहस्येतुसत्त्वाख्येनातिशुद्धेनगुणेनेंदुप्रभांदधावितिवचनेन

कृष्णपक्षेचतुर्दश्यांममभक्तिसमन्वितैः ॥ कर्तव्यानृपशार्दूलतथाऽष्टम्यांसदाबुधैः ॥ २२ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वांतर्हितादेवीदुर्गादुर्गार्तिनाशिनी ॥ नतासुदर्शनेनाथस्तुताचबहुविस्तरम् ॥ २३ ॥ अंतर्हितांतुतांदृष्ट्वाराजानःसर्वएवते ॥ प्रणेमुस्तंसमागम्ययथाशक्रंसुरास्तथा ॥ २४ ॥ सुबाहुरपितंनत्वास्थितस्त्वग्रेमुदान्वितः ॥ ऊचुःसर्वेमहीपालाअयोध्याधिपतिंतदा ॥ २५ ॥ त्वमस्माकंप्रभुःशास्तासेवकास्तेवयंसदा ॥ कुरुराज्यमयोध्यायांपालयास्मान्नृपोत्तम ॥ २६ ॥ त्वत्प्रसादान्महाराजदृष्टाविश्वेश्वरीशिवा ॥ आदिशक्तिर्भवानीसाचतुर्वर्गफलप्रदा ॥ २७ ॥ धन्यस्त्वंकृतकृत्योऽसिबहुपुण्योधरातले ॥ यस्माज्जत्वत्कृतेदेवीप्रादुर्भूतासनातनी ॥ २८ ॥ नजानीमोवयंसर्वेप्रभावंनृपसत्तम ॥ चंडिकायास्तमोयुक्तामाययामोहिताःसदा ॥ २९ ॥ धनदारसुतानांचचिंतनेऽभिरताःसदा ॥ मग्नामहार्णवेघोरेकामक्रोधझषाकुले ॥ ३० ॥ पृच्छामस्त्वांमहाभागसर्वज्ञोऽसिमहामते ॥ केयंशक्तिःकुतोजाताकिंप्रभावावदस्वतत् ॥ ३१ ॥ भवत्वंनौश्चसंसारेसाधवोऽतिदयापराः ॥ तस्मान्नोवदकाकुत्स्थदेवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ३२ ॥ यत्प्रभावाचसादेवीयत्स्वरूपायदुद्भवा ॥ तत्सर्वंश्रोतुमिच्छामस्त्वंब्रूहिनृवरोत्तम ॥ ३३ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिपृष्टस्तदातैस्तुध्रुवसंधिसुतोनृपः ॥ विचिंत्यमनसादेवींतानुवाचमुदान्वितः ॥ ३४ ॥ सुदर्शनउवाच ॥ किंब्रवीमिमहीपालास्तस्याश्चरितमुत्तमम् ॥ ब्रह्मादयोनजानंतिसेशाःसुरगणास्तथा ॥ ३५ ॥ सर्वस्याऽऽद्यामहालक्ष्मीर्वरेण्याशक्तिरुत्तमा ॥ सात्त्विकीयंमहीपालजगत्पालनतत्परा ॥ ३६ ॥ सृजतेयारजोरूपासत्त्वरूपाचपालने ॥ संहारेचतमोरूपात्रिगुणासासदामता ॥ ३७ ॥ निर्गुणापरमाशक्तिःसर्वकामफलप्रदा ॥ सर्वेषांकारणंसाहिब्रह्मादीनांनृपोत्तमाः ॥ ३८ ॥

महालक्ष्मीरजोगुणासरस्वतीसत्त्वगुणेतिलभ्यतइतिचेन्न ॥ कल्पभेदेनगुणभेदव्यवस्थायाःसुस्थत्वात् ॥ एतासांशक्तीनांशक्तस्वरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रयंविहायावस्थानासंभवेनतद्गुणविशिष्टंब्रह्मैवमहालक्ष्म्यादिनामकमितिबोध्यम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ निर्गुणेति ॥ अथयागुणत्रयकारणभूतासाम्यावस्थात्मिकासानिर्गुणा ॥ तस्याअपिपराशक्तित्वेनब्रह्माश्रयंविनावस्थानासंभवेनसाम्यावस्थमायोपाधिकंब्रह्मैवपराशक्तिर्मायाभुवनेश्वरीशब्दवाच्यंभवति ॥ सर्वंचेदमुपोद्घातेस्पष्टम् ॥ तत्रनिर्गुणासर्वेषांकारणमित्याह ॥ सर्वेषांकारणंसाहीति ॥ सर्वकारणस्यानवस्थाभियाकस्मादप्युत्पत्त्यभावेननित्यत्वमुक्तंतेनचकेयंशक्तिःकुतोजातेत्यस्योत्तरंदत्तंभवति ॥ ३८ ॥

रूपचतुष्टयमध्येप्याह । निर्गुणेति ॥ अयोगिभिरितिच्छेदः ॥ अयोगिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निर्गुणाज्ञातुमशक्यायोगिबुद्धिगम्यैवसेत्यर्थः ॥ तथाचश्वेताश्वतरेतेध्यानयोगानुगताअ
पश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति ॥ मध्यमाधिकारिणांयोगिनांतुसगुणामहालक्ष्म्यादिरूपाचिंतनीयेत्यर्थः ॥ तद्द्वारामूलप्रकृतेरेवसर्वत्रोपास्यत्वमितिरहस्यम् ॥ सर्वंचेदंमत्कृतशक्ति
तत्त्वविमर्शिन्यांस्पष्टम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ प्रकृतयोऽयोध्यावासिनोमहाजनाः ॥४८॥४९॥ सुमनसैःपुष्पैः ॥ ५० ॥ इतिश्रीदेवीभा

निर्गुणासर्वथाज्ञातुमशक्यायोगिभिर्नृपाः ॥ सगुणासुखसेव्यासाचिंतनीयासदाबुधैः ॥ ३९ ॥ राजानऊचुः ॥ बालएववनंप्राप्तस्त्वंतुनूनंभयातुरः ॥
कथंज्ञातात्वयादेवीपरमाशक्तिरुत्तमा ॥ ४० ॥ उपासिताकथंचैवपूजिताचकथंनृप ॥ याप्रसन्नातुसाहाय्यंचकारत्वरयान्विता ॥४१॥ सुदर्शनउवाच ॥
बालभावान्मयाप्राप्तंबीजंतस्याःसुसंमतम् ॥ स्मरामिप्रजपन्नित्यंकामबीजाभिधंनृपाः ॥ ४२ ॥ ऋषिभिःकथ्यमानासामयाज्ञाताऽम्बिकाशिवा ॥ स्मरा
मितांदिवारात्रंभक्त्यापरमयापराम् ॥ ४३ ॥ व्यासउवाच ॥ तन्निशम्यवचस्तस्यराजानोभक्तितत्पराः ॥ तांमत्वापरमांशक्तिंनिर्ययुःस्वगृहान्प्रति ॥
॥ ४४ ॥ सुबाहुरगमत्काश्यांतमापृच्छ्यसुदर्शनम् ॥ सुदर्शनोऽपिधर्मात्मानिर्जगामसुकोसलान् ॥ ४५ ॥ मंत्रिणस्तुनृपंश्रुत्वाहतंशत्रुजितंमृधे ॥ जितं
सुदर्शनंचैवबभूवुःप्रेमसंयुताः ॥ ४६ ॥ आगच्छंतंनृपंश्रुत्वातंसाकेतनिवासिनः ॥ उपायनान्युपादायप्रययुःसंमुखेजनाः ॥ ४७ ॥ तथाप्रकृतयःसर्वे
नानोपायनपाणयः ॥ ध्रुवसंधिसुतंमत्वामुदिताःप्रययुःप्रजाः ॥ ४८ ॥ स्त्रियोपसंयुतःसोऽथप्राप्यायोध्यांसुदर्शनः ॥ संमान्यसर्वलोकांश्चययौराजानिवे
शनम् ॥ ४९ ॥ बंदिभिःस्तूयमानस्तुवंद्यमानश्चमंत्रिभिः ॥ कन्याभिःकीर्यमाणश्चलाजैःसुमनसैस्तथा ॥५०॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कं
धेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ गत्वाऽयोध्यांनृपश्रेष्ठोगृहंराज्ञःसुहृद्वृतः ॥ शत्रुजिन्मातरंप्राहप्रणम्यशोकसंकुलाम् ॥ १ ॥
मातर्नतेमयापुत्रःसंग्रामेनिहतःकिल ॥ नपितातेयुधाजिच्चशपेतेचरणौतथा ॥ २ ॥ दुर्गयातौहतौसंख्येनापराधोऽस्तिमात्रवै ॥ अवश्यंभाविभावेषुप्रतीकारो
नविद्यते ॥ ३ ॥ नशोकोऽत्रत्वयाकार्योमृतपुत्रस्यमानिनि ॥ स्वकर्मवशगोजीवोभुंक्तेभोगान्सुखासुखान् ॥४॥ दासोऽस्मितवभोमातर्यथाममनोरमा ॥
तथात्वमपिधर्मज्ञेनभेदोऽस्तिमनागपि ॥ ५ ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभम् ॥ तस्मान्नशोचितव्यंतेसुखेदुःखेकदाचन ॥ ६ ॥ दुःखेदुःखाधि
कान्पश्येत्सुखेपश्येत्सुखाधिकम् ॥ आत्मानंशोकहर्षाभ्यांशत्रुभ्यामिवनार्पयेत् ॥ ७ ॥

गवततिलकेतृतीयस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ षट्श्लोकैरधिकैश्चत्वारिंशत्पद्यैर्निजांबिकाम् ॥ तोषयित्वापुरेदेवीस्थापितेत्युच्यतेपरा ॥ १ ॥ सुदर्शनस्यायोध्यागमनो
त्तरंकृत्यमाह । गत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ संख्येयुद्धे ॥ ३ ॥ सुखासुखानित्यर्शआद्यजंतम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

आत्माधीनमंतःकरणाधीनं न नात्मानंनांतःकरणंशोषयेत् ॥ ८ ॥ दारुमयीपुत्तली ॥ नटादीनामित्यस्यवशगेतिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तदाशी राजभोगाशी ॥ १६ ॥ यथाननरकंव्रजेत्तथाधर्माचरणंकर्तव्यमित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ लीलावतीतुतवनापराधःकिंतुममैवेत्याह । सापराधाऽस्मीति ॥ २१ ॥ नसुतंशत्रु

दैवाधीनमिदंसर्वंनात्माधीनंकदाचन ॥ नशोकेनतदाऽऽत्मानंशोषयेन्मतिमान्नरः ॥ ८ ॥ यथादारुमयीयोषानटादीनांप्रचेष्टते ॥ तथास्वकर्मवश गोदेहीसर्वत्रवर्तते ॥ ९ ॥ अहंवनगतोमातर्नाभवंदुःखमानसः ॥ चिंतयन्स्वकृतंकर्मभोक्तव्यमितिवेद्मिच ॥ १० ॥ मृतोमातामहोऽत्रैवविधुरा जननीमम ॥ भयातुरागृहीत्वामांनिर्ययौगहनंवनम् ॥ ११ ॥ लुंठितातस्करैर्मार्गेवस्त्रहीनातथाकृता ॥ पाथेयंचहृतंसर्वंबालपुत्रानिराश्रया ॥ १२ ॥ मातागृहीत्वामांप्राप्ताभारद्वाजाश्रमंप्रति ॥ विदल्लोऽयंसमायातस्तथाधात्रेयिकाऽबला ॥ १३ ॥ मुनिभिर्मुनिपत्नीभिर्दयायुक्तैःसमंततः ॥ पोषि ताःफलनीवारैर्वयंतत्रस्थितास्त्रयः ॥ १४ ॥ दुःखंनमेतदाह्यासीत्सुखंनाद्यधनागमे ॥ नवैरंनचमात्सर्यंममचित्तेतुकर्हिचित् ॥ १५ ॥ नीवारभक्ष णंश्रेष्ठंराजभोगात्परंतप ॥ तदाशीनरकंयातिननीवाराशनःक्वचित् ॥ १६ ॥ धर्मस्याचरणंकार्यंपुरुषेणविजानता ॥ संजित्येंद्रियवर्गंवैयथाननरकंव्रजेत् ॥ १७ ॥ मानुष्यंदुर्लभंमातःखंडेऽस्मिन्भारतेशुभे ॥ आहारादिसुखंनूनंभवेत्सर्वासुयोनिषु ॥ १८ ॥ प्राप्यतंमानुषंदेहंकर्तव्यंधर्मसाधनम् ॥ स्वर्ग मोक्षप्रदंनॄणांदुर्लभंचान्ययोनिषु ॥ १९ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तासातदातेनलीलावत्यतिलज्जिता ॥ पुत्रशोकंपरित्यज्यतमाहाश्रुविलोचना ॥ २० ॥ सापराधाऽस्मिपुत्राहंकृतापित्रायुधाजिता ॥ हत्वामातामहंतेऽत्रहृतंराज्यंतुयेनवै ॥ २१ ॥ नतंवारयितुंशक्तातदाऽहंनसुतंमम ॥ यत्कृतंकर्मतेनैवनाप राधोस्तिमेसुत ॥ २२ ॥ तौमृतौस्वकृतेनैवकारणंत्वंतयोर्नच ॥ नाहंशोचामितंपुत्रंसदाशोचामितत्कृतम् ॥ २३ ॥ पुत्रत्वमसिकल्याणभगिनीमेमनो रमा ॥ नक्रोधोनचशोकोमेत्वयिपुत्रमनागपि ॥ २४ ॥ कुरुराज्यंमहाभागप्रजाःपालयसुव्रत ॥ भगवत्याःप्रसादेनप्राप्तमेतदकंटकम् ॥ २५ ॥ तदाक र्ण्यवचोमातुर्नत्वातांनृपनंदनः ॥ जगामभुवनंरम्यंयत्रपूर्वंमनोरमा ॥ २६ ॥ न्यवसत्तत्रगत्वातुसर्वानाहूयमंत्रिणः ॥ दैवज्ञानथपप्रच्छमुहूर्तंदिवसंशु भम् ॥ २७ ॥ सिंहासनंतथाहैमंकारयित्वामनोहरम् ॥ सिंहासनेस्थितांदेवींपूजयिष्येसदाप्यहम् ॥ २८ ॥ स्थापयित्वाऽऽसनेदेवींधर्मार्थकाममोक्षदा म् ॥ राज्यंपश्चात्करिष्यामियथारामादिभिःकृतम् ॥ २९ ॥ पूजनीयासदादेवीसर्वैर्नागरिकैर्जनैः ॥ माननीयाशिवाशक्तिःसर्वकामार्थसिद्धिदा ॥ ३० ॥

जितंवारयितुंशक्ताऽहंतदातस्यमातिपत्रधीनत्वादितिभावः ॥ यत्कृतमिति ॥ यद्यदुष्टंकर्मकृतंतत्तत्सर्वंतेनैवयुधाजिताकृतम् ॥ २२ ॥ त्वंतयोर्मरणेकारणंनैवासि ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ कस्मैप्रयोजनायमुहूर्तप्रश्नइतिचेत्तत्राह ॥ सिंहासनंतथाहैममिति ॥ देवीस्थापनार्थमित्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ अथमंत्रिणआज्ञापयति ॥ पूजनीयेति ॥ ३० ॥

॥३१॥३२॥ प्रासादेमतिमान्देव्याइति ॥ मूर्तिमितिशेषः ॥ पूर्वंसामान्यतःस्थापनमुक्तमत्रतुक्रमेणेतिनपुनरुक्तिः ॥ ३३ ॥ ३४॥३५॥ कृत्वेति ॥ कृत्वाविख्यातोबभूवेत्यन्वयः ॥अंबिकाचदेवीविख्याताबभूवेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥

इत्युक्तामंत्रिणस्तेतुचक्रुर्वैराजशासनम् ॥ प्रासादंकारयामासुःशिल्पिभिःसुमनोरमम् ॥ ३१ ॥ प्रतिमांकारयित्वाऽथमुहूर्तेऽथशुभेदिने ॥ द्विजानाहूयवेदज्ञान्स्थापयामासभूपतिः ॥ ३२ ॥ हवनंविधिवत्कृत्वापूजयित्वाऽथदेवताम् ॥ प्रासादेमतिमान्देव्याःस्थापयामासभूमिपः ॥ ३३ ॥ उत्सवस्तत्रसंवृत्तोवादित्राणांचनिःस्वनैः ॥ ब्राह्मणानांवेदघोषैर्गानैस्तुविविधैर्नृप ॥ ३४ ॥ व्यासउवाच ॥ प्रतिष्ठाप्यशिवांदेवींविधिवद्वेदवादिभिः ॥ पूजांनानाविधांराजाचकारातिविधानतः ॥ ३५ ॥ कृत्वापूजाविधिंराजाराज्यंप्राप्यस्वपैतृकम् ॥ विख्यातश्चांबिकादेवीकोसलेषुबभूवह ॥ ३६ ॥ राज्यंप्राप्यनृपःसर्वसामंतकनृपानथ ॥ वशेचक्रेऽतिधर्मिष्ठान्सद्धर्मेविजयीनृपः ॥ ३७ ॥ यथारामःस्वराज्येऽभूद्दिलीपस्यरघुर्यथा ॥ प्रजानांवैसुखंतद्वन्मर्यादाऽपितथाऽभवत् ॥३८॥ धर्मोवर्णाश्रमाणांचचतुष्पाद्भवत्तथा ॥ नाधर्मेरमतेचित्तंकेषामापिमहीतले ॥ ३९ ॥ ग्रामेग्रामेचप्रासादांश्चक्रुःसर्वेजनाधिपाः ॥ देव्याःपूजातदाप्रीत्याकोसलेषुप्रवर्तिता ॥ ४० ॥ सुबाहुरपिकाश्यांतुदुर्गायाःप्रतिमांशुभाम् ॥ कारयित्वाचप्रसादंस्थापयामासभक्तितः ॥ ४१ ॥ तत्रतस्याजनाःसर्वेप्रेमभक्तिपरायणाः ॥ पूजांचक्रुर्विधानेनयथाविश्वेश्वरस्यह ॥ ४२ ॥ विख्यातासाबभूवाथदुर्गादेवीधरातले ॥ देशेदेशेमहाराजतस्याभक्तिर्व्यवर्धत ॥ ॥ ४३ ॥ सर्वत्रभारतेलोकेसर्ववर्णेषुसर्वथा ॥ भजनीयाभवानीतुसर्वेषामभवत्तदा ॥ ४४ ॥ शक्तिभक्तिरताःसर्वेमानिनश्चाभवन्नृप ॥ आगमोक्तैरथस्तोत्रैर्जपध्यानपरायणाः ॥ ४५ ॥ नवरात्रेषुसर्वेषुचक्रुःसर्वेविधानतः ॥ अर्चनंहवनंयागंदेव्याभक्तिपराजनाः ॥ ४६ ॥ इतिश्रीदे०महापुराणेतृतीयस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ नवरात्रेतुसंप्राप्तेकिंकर्तव्यंद्विजोत्तम ॥ विधानंविधिवद्ब्रूहिशरत्कालेविशेषतः ॥ १ ॥ किंफलंखलुकस्तत्रविधिःकार्योमहामते ॥ एतद्विस्तरतोब्रूहिकृपयाद्विजसत्तम ॥ २ ॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिनवरात्रव्रतंशुभम् ॥ शरत्कालेविशेषेणकर्तव्यंविधिपूर्वकम् ॥ ३ ॥ वसंतेचप्रकर्तव्यंतथैवप्रेमपूर्वकम् ॥ द्वावृतूयमदंष्ट्राख्यौनूनंसर्वजनेषुवै ॥ ४ ॥ शरद्वसंतनामानौदुर्गमौप्राणिनामिह ॥ तस्माद्यत्नादिदंकार्यंसर्वत्रशुभमिच्छता ॥ ५ ॥ द्वावेवसुमहाघोरावृतूरोगकरौनृणाम् ॥ वसंतशरदावेवजननाशकरावुभौ ॥ ६ ॥

द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुनवरात्रविधिंनृपः ॥ पप्रच्छतस्मैप्रोवाचव्यासइत्येतदुच्यते ॥ १ ॥ नवरात्रोत्सवःकर्तव्यइतिपूर्वाध्यायांतेउक्तंतस्यविधिंजनमेजयःपृच्छति ॥ नवरात्रेतुसंप्राप्तइति ॥१॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ ऋतुद्वयेकिमित्यवश्यंकर्तव्यंतत्राह । द्वावृतूइति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ अमावास्यांचेति ॥ पूर्वेद्युरमावास्यायांपूजासामग्रीसंपादनीयेत्यर्थः ॥ एकभुक्तंमिति ॥ अमावास्यामेकवारंभोजनंहविष्याशनरूपंकार्यम् ॥८॥ अमावास्यायामेवमंडपादिकंकाय
कर्तव्यमित्याह मंडपस्त्विति ॥ शुभेस्थलेइत्यनेनभूशोधनादिकमुक्तंभवति ॥ समेस्थलेनिम्नोन्नतरहितेप्राचीसाधनयुतेइत्यर्थः ॥ हस्तषोडशेति ॥ तदुक्तंशारदायाम् ॥ पंचभिःसप्तभिर्ह
स्तैर्नवभिर्वामितांतरम् ॥ षोडशस्तंभसंयुक्तंचत्वारस्तेषुमध्यगाइति ॥ तत्रसप्तभिर्नवभिर्हस्तैर्मिलित्वाषोडशहस्ताःसंपन्नाः ॥ इदंचोत्तममानम् ॥९॥ १० ॥ ११ ॥ अमावास्यायामेवरात्रा
वृत्विङ्निमंत्रणंकार्यमित्याह । रात्राविति ॥ १२ ॥ १३ ॥ मधुपूर्वकंमधुपर्कपूर्वकमित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ विप्रैःसंतोषितैःकार्यंनिजंसंपूर्णंभवेन्नान्यथातस्मात्तेषांसंतोषःकायइत्यर्थः ॥
देव्याःपाठेसप्तशत्याख्यस्तोत्रपाठेकर्तव्येदेवीभागवतपाठेकर्तव्येचेत्यर्थः ॥ तदुक्तंदुर्गातरंगिण्यांयामले ॥ नवरात्रेतुदेवेशिदौर्गंभागवतंपठेत् ॥ जपेत्सप्तशतींचंडींनियमेनसमाहितइति ॥

तस्मात्तत्रप्रकर्तव्यंचंडिकापूजनंबुधैः ॥ चैत्रेऽश्विनेशुभेमासेभक्तिपूर्वंनराधिप ॥ ७ ॥ अमावास्यांचसंप्राप्यसंभारंकल्पयेच्छुभम् ॥ हविष्यंचाशनंकार्यमेकभुक्तंतुतद्दिने ॥ ८ ॥ मंडपस्तुप्रकर्तव्यःसमेदेशेशुभेस्थले ॥ हस्तषोडशमानेनस्तंभध्वजसमन्वितः ॥ ९ ॥ गौरमृद्गोमयाभ्यांचलेपनंकारयेत्ततः ॥ तन्मध्येवेदिकाशुभ्राकर्तव्याचसमास्थिरा ॥ १० ॥ चतुर्हस्ताचहस्तोच्छ्रापीठार्थंस्थानमुत्तमम् ॥ तोरणानिविचित्राणिवितानंचप्रकल्पयेत् ॥ ११ ॥ रात्रौद्विजानथामंत्र्यदेवीतत्त्वविशारदान् ॥ आचारनिरतान्दांतान्वेदवेदांगपारगान् ॥ १२ ॥ प्रतिपद्दिवसेकार्यंप्रातःस्नानंविधानतः ॥ नद्यांनदेतडागेवावाप्यांकूपेगृहेऽथवा ॥ १३ ॥ प्रातर्नित्यंपुरःकृत्वाद्विजानांवरणंततः ॥ अर्घ्यपाद्यादिकंसर्वंकर्तव्यंमधुपूर्वकम् ॥ १४ ॥ वस्त्रालंकरणादीनिदेयानिचस्वशक्तितः ॥ वित्तशाठ्यंनकर्तव्यंविभवेसतिकर्हिचित् ॥ १५ ॥ विप्रैःसंतोषितैःकार्यंसंपूर्णंसर्वथाभवेत् ॥ नवपंचत्रयश्चैकोदेव्याःपाठेद्विजाःस्मृताः ॥ १६ ॥ वरयेद्ब्राह्मणंशांतंपारायणकृतेतदा ॥ स्वस्तिवाचनकंकार्यंवेदमंत्रविधानतः ॥ १७ ॥ वेद्यांसिंहासनंस्थाप्यक्षौमवस्त्रसमन्वितम् ॥ तत्रस्थाप्यांऽबिकादेवीचतुर्हस्तायुधान्विता ॥ १८ ॥ रत्नभूषणसंयुक्तामुक्ताहारविराजिता ॥ दिव्यांबरधरासौम्यासर्वलक्षणसंयुता ॥ १९ ॥ शंखचक्रगदापद्मधरासिंहेस्थिताशिवा ॥ अष्टादशभुजावाऽपिप्रतिष्ठाप्यासनातनी ॥ २० ॥ अर्चाभावेतथायंत्रंनवार्णमंत्रसंयुतम् ॥ स्थापयेत्पीठपूजार्थंकलशंतत्रपार्श्वतः ॥ २१ ॥

महेशठक्कुरकृतदुर्गाप्रदीपेदेवीयामलेच ॥ देवीभागवतंभक्त्यापठेन्नित्यमतंद्रितः ॥ नवरात्रेविशेषेणश्रीदेवीप्रीतयेमुदेति ॥ द्विजाःस्मृताःशक्त्यनुसारेणलघुगुर्वनुष्ठानानुसारेणच ॥१६॥ एकब्रा
ह्मणपक्षेआह । वरयेदिति ॥ तत्राऽऽदौस्वस्तिवाचनंकार्यमित्याह ॥१७॥ तदनंतरंदेवीस्थापनमाह । वेद्यामिति ॥१८॥ १९ ॥ अष्टादशभुजावाप्रतिमाकार्या ॥ तद्ध्यानंत्वक्षस्रक्परशूगदे
षुकुलिशमित्यादिकंप्राधानिकरहस्याज्ज्ञेयम् ॥२०॥ अर्चाभावेप्रतिमायाअप्यभावेतस्मिन्सिंहासनेनवार्णमंत्रसंयुतंमध्येलिखितंनवार्णमंत्रेणसंयुतंप्रत्यासत्त्यानवार्णमंत्रस्यैवयंत्रंस्थापयेदित्य
र्थः। तद्यंत्रंतदावरणदेवताश्चमंत्रमहोदध्यादिग्रंथेषुस्पष्टाः ॥ स्थापयेदिति ॥ तत्रवेद्यांपार्श्वतःसिंहासनस्यदक्षिणभागेकलशंकलशस्थापनविधानेनस्थापयेत् ॥ सचविधिर्ग्रंथांतरेस्पष्टएव ॥ क्वचि
त्सिंहासनस्याग्रेऽपिकलशस्थापनमुक्तम् ॥ ननुस्थानद्वयेदेवीस्थापनस्यकिंप्रयोजनमितिचेन्न ॥ सिंहासनेनित्यपूजामूर्तेः स्थापनस्यकलशेतुनैमित्तिकनवरात्रपूजार्थंदेव्याःस्थापनस्याभिहितत्वा
त्तथाचकलशेएवप्राणादिस्थापनंसिंहासनस्थमूर्तौतुपूर्वंजातमेवेतिनतत्रतद्विधेयम् ॥ तदुक्तंदेवीपुराणे ॥ नित्यपूजाकृतेरग्रेकलशंस्थापयेत्ततइतिनित्यपूजाकृतेर्नित्यपूजामूर्तेरित्यर्थः ॥२१॥

कलशस्थापनप्रकारमाह। पंचपल्लवेति ॥ २२ ॥ पार्श्वेस्वस्येतिशेषः ॥२३॥ नंदायांहस्तनक्षत्रयुतानंदाप्रतिपत्तिथिस्तस्यांपूजनंसर्वोत्तममित्यर्थः ॥२४॥ नियमंसंकल्पम् ॥ तत्स्वरूपमाह । उपवासेनेति ॥ २५ ॥ २६ ॥ उपवासाद्यशक्तावाह । यथाशक्तीति ॥ २७॥ करजंपुष्पजातिविशेषः ॥२८॥ ब्रह्मकापुष्पैर्ब्राह्मीपुष्पैरित्यर्थः ॥२९॥३०॥ पूर्णफलैः विल्वफलैः॥३१॥ मांसाशनंयेकुर्वंतीति॥यद्यपिमांसाशनंब्राह्मणैरपिक्रियतेतथाऽपिब्राह्मणस्यकालिकापुराणादिषुसाक्षाद्बलिदानस्यनिषेधकथनात्क्षत्रियविषयकएवायंविधिरितिबोध्यम्॥तथाचशारदायाम्। ब्राह्मणोनियतःशुद्धःसात्त्विकंबलिमाहरेदिति ॥ तथा हिंसायुक्तोबलिस्त्वाद्यवर्णंहित्वाप्रशस्यतेइति ॥ आद्यवर्णंब्राह्मणवर्णंहित्वात्यक्त्वेत्यर्थः ॥ तथाकालिकापुराणे ॥ सिंहव्याघ्रादिकंदत्वाचात्मवध्यामवाप्नुयात् ॥ मद्यंदत्वाब्राह्मणस्तुब्राह्मण्यादेवहीयते ॥ अवश्यंविहितोयत्रबलिस्तत्रद्विजःपुनः ॥ पिष्टेनाऽपिघृतेनापिनिर्मितंतुसमर्पयेदिति ॥ छांदोग्यश्रुतिरपि ॥

पंचपल्लवसंयुक्तंवेदमंत्रैःसुसंस्कृतम् ॥ सुतीर्थजलसंपूर्णंहेमरत्नैःसमन्वितम् ॥ २२ ॥ पार्श्वेपूजार्थसंभारान्परिकल्प्यसमंततः ॥ गीतवादित्रनिर्घोषान्कारयेन्मंगलायवै ॥ २३ ॥ तिथौहस्तान्वितायांचनंदायांपूजनंवरम् ॥ प्रथमेदिवसेराजन्विधिवत्कामदंनृणाम् ॥ २४ ॥ नियमंप्रथमंकृत्वापश्चात्पूजांसमाचरेत् ॥ उपवासेननक्तेनचैकभक्तेनवापुनः ॥ २५ ॥ करिष्यामिव्रतंमातर्नवरात्रमनुत्तमम् ॥ साहाय्यंकुरुमेदेविजगदंबममाखिलम् ॥ २६ ॥ यथाशक्तिप्रकर्तव्योनियमोव्रतहेतवे ॥ पश्चात्पूजाप्रकर्तव्याविधिवन्मंत्रपूर्वकम् ॥ २७ ॥ चंदनागुरुकर्पूरैःकुसुमैश्चसुगंधिभिः ॥ मंदारकरजाशोकचंपकैःकरवीरकैः ॥ २८ ॥ मालतीब्रह्मकापुष्पैस्तथाबिल्वदलैःशुभैः ॥ पूजयेज्जगतांधात्रींधूपैर्दीपैर्विधानतः ॥ २९ ॥ फलैर्नानाविधैरर्घ्यंप्रदातव्यंचतत्रवै ॥ नारिकेलैर्मातुलिंगैर्दाडिमीकदलीफलैः ॥ ३० ॥ नारंगैःपनसैश्चैवतथापूर्णफलैःशुभैः ॥ अन्नदानंप्रकर्तव्यंभक्तिपूर्वंनराधिप ॥ ३१ ॥ मांसाशनं,येकुर्वंतितैःकार्यंपशुहिंसनम् ॥ महिषाजवराहाणांबलिदानंविशिष्यते ॥ ३२ ॥ देव्यग्रेनिहतायांतिपशवःस्वर्गमव्ययम् ॥ नहिंसापशुजातत्रनिघ्नतां,तत्कृतेऽनघ ॥ ३३ ॥ अहिंसायाज्ञिकीप्रोक्तासर्वशास्त्रविनिर्णये ॥ देवतार्थेविसृष्टानांपशूनांस्वर्गतिर्ध्रुवा ॥ ३४ ॥ होमार्थंचैवकर्तव्यंकुंडंचैवत्रिकोणकम् ॥ स्थंडिलंवाप्रकर्तव्यंत्रिकोणंमानतःशुभम् ॥ ३५ ॥ त्रिकालंपूजनंनित्यंनानाद्रव्यैर्मनोहरैः ॥ गीतवादित्रनृत्यैश्चकर्तव्यश्चमहोत्सवः ॥ ३६ ॥ नित्यंभूमौचशयनंकुमारीणांचपूजनम् ॥ वस्त्रालंकरणैर्दिव्यैर्भोजनैश्चसुधामयैः ॥ ३७ ॥

अहिंसन्सर्वभूतान्यन्यत्रतीर्थेभ्यइति नहिंस्यात्सर्वभूतानीत्यपि ॥ ३२ ॥ ननुदेव्यतिरिक्तदेवतासुशास्त्रेबलिदानमनुक्त्वादेव्युपासनायामेवकिमितिबलिदानंशास्त्रेषूक्तमितिचेदत्रसमाहितं दुर्गाप्रदीपेयामले ॥ ब्रह्मविद्याजीवदशानिहंत्रीतिश्रुतौश्रुतंतत्तस्मात्कारणाद्देव्याबलिदानंप्रियंमतमिति ॥ यतःकारणाद्देवीब्रह्मविद्याधिष्ठात्रीभवतिब्रह्मविद्यायाश्चस्वभावोजीवदशानाशयितव्येतितस्माद्देव्याःप्रियोबलिर्भवतीतितदर्थः ॥ ३३ ॥ नहिंसापशुजातत्रेति ॥ अहिंसायाज्ञिकीप्रोक्तेतिचक्षत्रियोद्देशेनैवतस्यचित्तेजायमानहिंसाशंकानिवृत्त्यर्थंनब्राह्मणोद्देशेनेतिबोध्यम् ॥ ३४ ॥ मानतइति ॥ होमानुसारेणैकहस्तादिदशहस्तांतमानतइत्यर्थः ॥ तदुक्तंशारदायाम् ॥ दशहस्तांतमन्येषामिति ॥ मुष्टिमात्रमितंकुंडंशतार्धेसंप्रचक्षते ॥ शतहोमेऽरत्निमात्रमित्यादि ॥ अत्रहोमस्तुतत्तत्कल्पोक्तएवग्राह्योयोयत्रोक्तोनित्यनैमित्तिककाम्यभेदेन ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ सुधामयैरमृतमयैर्मिष्टैरित्यर्थः ॥ ३७ ॥

कुमारीपूजनपक्षानाह ॥ एकैकामिति ॥ प्रत्यहमेकैकामित्येकःपक्षः ॥ एकैकवृद्ध्येति द्वितीयः ॥ द्विगुणत्रिगुणवृद्ध्येतितुतृतीयचतुर्थपक्षौ॥प्रत्येकंप्रत्यहंनवकंचवानवनवकुमारीणांपूजन मित्युत्तमः पक्षः ॥ ३८ ॥ शक्तिमखेंऽबायज्ञे ॥ ३९ ॥ एकवर्षानकर्तव्येति ॥ तत्रहेतुर्यतःसागंधादिभोगानामज्ञाततः ॥४० ॥ द्विवर्षादिदशवर्षांतानांपूज्यानांकुमारीणांनामानितत्पूजा फलंतासांपूजामंत्राश्चोच्यंते ॥ कुमारिकातुसेति ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ नकर्तव्यापूजार्थंनकर्तव्येत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ श्रीमंत्रयुक्तै

एकैकांपूजयेन्नित्यमेकवृद्ध्यातथापुनः ॥ द्विगुणंत्रिगुणंवाऽपिप्रत्येकंनवकंचवा ॥ ३८॥ विभवस्यानुसारेणकर्तव्यंपूजनंकिल ॥ वित्तशाठ्यंनकर्तव्यंराज च्छक्तिमखेसदा ॥ ३९ ॥ एकवर्षानकर्तव्याकन्यापूजाविधौनृप ॥ परमज्ञातुभोगानांगंधादीनांचबालिका ॥ ४० ॥ कुमारिकातुसाप्रोक्ताद्विवर्षाया भवेदिह ॥ त्रिमूर्तिश्चत्रिवर्षाचकल्याणीचतुरब्दिका ॥ ४१ ॥ रोहिणीपंचवर्षाचषड्वर्षाकालिकास्मृता ॥ चंडिकासप्तवर्षास्यादष्टवर्षाचशांभवी ॥४२॥ नववर्षाभवेद्दुर्गासुभद्रादशवार्षिकी ॥ अतऊर्ध्वंनकर्तव्यासर्वकार्यविगर्हिता ॥ ४३ ॥ एभिश्चनामभिःपूजाकर्तव्याविधिसंयुता ॥ तासांफलानिवक्ष्यामिनवा नांपूजनेसदा ॥ ४४ ॥ कुमारीपूजिताकुर्याद्दुःखदारिद्र्यनाशनम् ॥ शत्रुक्षयंधनायुष्यंबलवृद्धिंकरोतिवै ॥४५॥ त्रिमूर्तिपूजनादायुस्त्रिवर्गस्यफलंभवेत् ॥ धनधान्यागमश्चैवपुत्रपौत्रादिवृद्धयः ॥ ४६ ॥ विद्यार्थीविजयार्थीचराज्यार्थीयश्चपार्थिवः ॥ सुखार्थीपूजयेन्नूनंकल्याणींसर्वकामदाम् ॥ ४७ ॥ कालि कांशत्रुनाशार्थंपूजयेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ ऐश्वर्यधनकामश्चचंडिकांपरिपूजयेत् ॥ ४८ ॥ पूजयेच्छांभवींनित्यंनृपसंमोहनायच ॥ दुःखदारिद्र्यनाशायसंग्रा मेविजयायच ॥४९॥ क्रूरशत्रुविनाशार्थंतथोग्रकर्मसाधने॥दुर्गांचपूजयेद्भक्त्यापरलोकसुखायच ॥५०॥ वांछितार्थस्यसिद्ध्यर्थंसुभद्रांपूजयेत्सदा॥ रो हिणींरोगनाशायपूजयेद्विधिवन्नरः ॥ ५१॥ श्रीरस्त्वितिचमंत्रेणपूजयेद्भक्तितत्परः ॥ श्रीयुक्तमंत्रैरथवाबीजमंत्रैरथापिवा॥५२॥कुमारस्यचतत्त्वानियासृ जत्यपिलीलया ॥ कादीनपिचदेवांस्तान्कुमारींपूजयाम्यहम् ॥५३॥ सत्त्वादिभिस्त्रिमूर्तिर्यातैर्हिनानास्वरूपिणी ॥ त्रिकालव्यापिनीशक्तिस्त्रिमूर्तिंपूजया म्यहम् ॥ ५४ ॥ कल्याणकारिणीनित्यंभक्तानांपूजिताऽनिशम् ॥ पूजयामिचतांभक्त्याकल्याणींसर्वकामदाम् ॥ ५५ ॥ रोहयंतीचबीजानिप्राग्जन्म संचितानिवै ॥ यादेवीसर्वभूतानांरोहिणींपूजयाम्यहम् ॥ ५६ ॥ कालीकालयतेसर्वंब्रह्मांडंसचराचरम् ॥ कल्पांतसमयेयातांकालिकांपूजयाम्यहम् ॥ ॥ ५७ ॥ चंडिकांचंडरूपांचचंडमुंडविनाशिनीम् ॥ तांचंडपापहरिणींचंडिकांपूजयाम्यहम् ॥ ५८ ॥

रन्यैर्मंत्रैर्वा॥५२॥तान्मंत्रानेवाऽऽह । कुमारस्यचेति॥कुमारस्यबालकस्यस्कंदस्यवातत्त्वानिरहस्यभूतानिवस्तूनियासृजतीत्यर्थः॥कादीन्ब्रह्मादीनपिदेवान् ॥५३॥ सत्त्वादिभिःसत्त्वादिगुणै स्त्रिमूर्तिर्महालक्ष्म्यादिरूपिणी॥तैःसत्वादिगुणैरेवनानारूपिणीप्रस्ताररीत्यात्रिकालव्यापिनीकालत्रयाबाध्याचिद्रूपिणी ॥५४॥५५॥रोहयंतीअंकुरीभूतानिकुर्वंती ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

अकारणादिति ॥ यस्याःसमुत्पत्तिर्यन्मयैर्यत्स्वरूपैर्वेदैरकारणादेवपरिकीर्तिता ॥ यस्याआविर्भावोऽकारणादेवभवति ॥ स्वस्मादेवस्वयमाविर्भवतिनान्यतइत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥
॥ ६१ ॥ नवरात्रपूजाक्रमस्त्वनुष्ठानग्रंथादवसेयः ॥ गौरवादत्रनलिख्यते ॥ ६२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ सप्ताधिकैस्तुपंचाशत्पद्यैरथ
कुमारिकाः ॥ कथयित्वावर्जनीयामाहात्म्यमपिचोच्यते ॥ १ ॥ वर्जनीयाःकुमारिकाआह । हीनांगीमिति ॥ न्यूनांगीमित्यर्थः ॥ गंधेनदुर्गंधेनस्फुरितंयुक्तमतएवहीनमंगंयस्यास्ताम् ॥
विशालं वेःशालच्छंकटचौ ॥ विशालकुलसंभवादुष्टकुलसंभवामित्यर्थः ॥ १ ॥ रक्तपुष्पादिनांऽकितांरक्तपुष्पंस्त्रीरजआदियौवनचिह्नंतेनान्विताम् ॥ २ ॥ क्षामांकृशाम् ॥ गर्भसमुद्भू

अकारणात्समुत्पत्तिर्यन्मयैःपरिकीर्तिता ॥ यस्यास्तांसुखदांदेवींशांभवींपूजयाम्यहम् ॥ ५९ ॥ दुर्गात्त्रायतिभक्तंयासदादुर्गार्तिनाशिनी ॥ दुर्ज्ञेयासर्वदेवानांतांदुर्गांपूजयाम्यहम् ॥ ६० ॥ सुभद्राणिचभक्तानांकुरुतेपूजितासदा ॥ अभद्रनाशिनींदेवींसुभद्रांपूजयाम्यहम् ॥ ६१ ॥ एभिर्मंत्रैःपूजनीयाःकन्यकाःसर्वदाबुधैः ॥ वस्त्रालंकरणैर्माल्यैर्गंधैरुच्चावचैरपि ॥ ६२ ॥ इतिश्रीदेवी०भ०तृतीयस्कंधेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ हीनांगींवर्जयेत्कन्यांकुष्ठयुक्तांव्रणांकिताम् ॥ गंधस्फुरितहीनांगींविशालकुलसंभवाम् ॥ १ ॥ जात्यंधांकेकरांकाणींकुरूपांबहुरोमशाम् ॥ संत्यजेद्रोगिणींकन्यांरक्तपुष्पादिनांऽकिताम् ॥ २ ॥ क्षामांगर्भसमुद्भूतांगोलकांकन्यकोद्भवाम् ॥ वर्जनीयाःसदाचैताःसर्वपूजादिकर्मसु ॥ ३ ॥ अरोगिणींसुरूपांगींसुंदरींव्रणवर्जिताम् ॥ एकवंशसमुद्भूतांकन्यांसम्यक्प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥ ब्राह्मणींसर्वकार्येषुजयार्थेनृपवंशजा ॥ लाभार्थेवैश्यवंशोत्थामताथवाशूद्रवंशजा ॥ ॥ ५ ॥ ब्राह्मणैर्ब्रह्मजाःपूज्याराजन्यैर्ब्रह्मवंशजाः ॥ वैश्यैस्त्रिवर्गजाःपूज्याश्चतस्रःपादसंभवैः ॥ ६ ॥ कारुभिश्चैववंशोत्थायथायोग्यंप्रपूजयेत् ॥ नवरात्रविधानेनभक्तिपूर्वंसदैवहि ॥ ७ ॥ अशक्तोनियतंपूजांकर्तुंचेन्नवरात्रके ॥ अष्टम्यांचविशेषेणकर्तव्यंपूजनंसदा ॥ ८ ॥ पुराऽष्टम्यांभद्रकालीदक्षयज्ञविनाशिनी ॥ प्रादुर्भूतामहाघोरायोगिनीकोटिभिःसह ॥ ९ ॥ अतोऽष्टम्यांविशेषेणकर्तव्यंपूजनंसदा ॥ नानाविधोपहारैश्चगंधमाल्यानुलेपनैः ॥ १० ॥ पायसैरामिषैर्होमैर्ब्राह्मणानांचभोजनैः ॥ फलपुष्पोपहारैश्चतोषयेज्जगदंबिकाम् ॥ ११ ॥ उपवासेह्यशक्तानांनवरात्रव्रतेपुनः ॥ उपोषणत्रयंप्रोक्तंयथोक्तफलदंनृप ॥ १२ ॥ सप्तम्यांचतथाऽष्टम्यांनवम्यांभक्तिभावतः ॥ त्रिरात्रकरणात्सर्वफलंभवतिपूजनात् ॥ १३ ॥

तामतिबालामेकदिनादिजाताम् ॥ गोलकांमृतभर्तृमातृजातांविधवाजन्यामित्यर्थः ॥ कन्यकोद्भवामविवाहितकन्याजन्याम् ॥ ३ ॥ एकवंशसमुद्भूतामजारजामित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥
पादसंभवैःशूद्रैश्चतस्रोवर्णचतुष्टयजन्याःकन्याःपूज्याइत्यर्थः ॥ ६ ॥ कारुभिरिति ॥ कारुर्विश्वकर्मणिनात्रिषुकारकशिल्पिनोरितिमेदिनीकोशात्कारुभिःशिल्पिभिःस्वस्ववंशोत्थाः पूज्याः
॥ शूद्रापेक्षयैतेष्वयंविशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अतइति ॥ तदुक्तमीशानसंहितायाम् ॥ एकादशीकोटिसहस्रतुल्याजन्माष्टमीपर्वतराजपुत्र्याः ॥ ततोऽपिशुक्लागणिताशतेनपराशराव्या
सवसिष्ठमुख्यैरिति ॥ १० ॥ आमिषैर्मांसैः ॥ इदंक्षत्रियादिपरम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

विप्राणांचैवभोजनैरेतैःसर्वैर्व्रतंसंपूर्णंभवतीत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ इयंविधवाव्रतंनकृतवतीत्यनुमाऽनुमितिःकर्तव्येत्यर्थः ॥ यतइयंविधवाजातातइतिभावः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ सर्वार्थानांसमाप्तिःसमवाप्तिःप्राप्तिस्तयानंदिताइत्यर्थः ॥ २४ ॥ स्वाहेति ॥ स्वाहास्वधानामरूपोयोमनुस्तत्प्रभावैर्मुदाहर्षेणहरंतिवदंति ॥ यन्नामयुग्मं स्वाहास्वधेत्येवंरूपंश्रुतिभिर्वेदमंत्रांतेइत्यर्थः ॥ यतस्तृप्यंतिततोयज्ञेषुश्राद्धेषुचवेदमंत्रांतेस्वाहास्वधेतिप्रयुंजतइत्यर्थः ॥ २५ ॥ व्यासोजनाञ्छोचति । यस्येच्छयेति ॥२६॥ नैकोऽस्तीति ॥

पूजाभिश्चैवहोमैश्चकुमारीपूजनैस्तथा ॥ संपूर्णंतद्व्रतंप्रोक्तंविप्राणांचैवभोजनैः ॥ १४ ॥ व्रतानियानिचान्यानिदानानिविविधानिच ॥ नवरात्रव्रतस्यास्य नैवतुल्यानिभूतले ॥ १५ ॥ धनधान्यप्रदंनित्यंसुखसंतानवृद्धिदम् ॥ आयुरारोग्यदंचैवस्वर्गदंमोक्षदंतथा ॥ १६ ॥ विद्यार्थीवाधनार्थीवापुत्रार्थीवाभवेन्नरः ॥ तेनेदंविधिवत्कार्यंव्रतंसौभाग्यदंशिवम् ॥ १७ ॥ विद्यार्थीसर्वविद्यांवैप्राप्नोतिव्रतसाधनात् ॥ राज्यभ्रष्टोनृपोराज्यंसमवाप्नोतिसर्वथा ॥ १८ ॥ पूर्वजन्मनियैर्नूनंनकृतंव्रतमुत्तमम् ॥ तेव्याधिनोदरिद्राश्चभवंतिपुत्रवर्जिताः ॥ १९ ॥ वंध्याचयाभवेन्नारीविधवाधनवर्जिता ॥ अनुमातत्रकर्तव्यानेयंकृतवतीव्रतम् ॥ २० ॥ नवरात्रव्रतंप्रोक्तंनकृतंयेनभूतले ॥ सकथंविभवंप्राप्यमोदतेचतथादिवि ॥ २१ ॥ रक्तचंदनसंमिश्रैःकोमलैर्बिल्वपत्रकैः ॥ भवानीपूजितायेनसभवेन्नृपतिःक्षितौ ॥ २२ ॥ नाराधितायेनशिवासनातनीदुःखार्तिहासिद्धिकरीजगद्धरा ॥ दुःखावृतःशत्रुयुतश्चभूतलेनूनंदरिद्रोभवतीहमानवः ॥ २३ ॥ यांविष्णुरिंद्रोहरपद्मजौतथावह्निःकुबेरोवरुणोदिवाकरः ॥ ध्यायंतिसर्वार्थसमाप्तिनंदितास्तांकिंमनुष्यानभजंतिचंडिकाम् ॥ २४ ॥ स्वाहास्वधानाममनुप्रभावैस्तृप्यंतिदेवाःपितरस्तथैव ॥ यज्ञेषुसर्वेषुमुदाहरंतियन्नामयुग्मंश्रुतिभिर्मुनींद्राः ॥ २५ ॥ यस्येच्छयासृजतिविश्वमिदंप्रजेशोनानावतारकलनंकुरुतेहरिश्च ॥ नूनंकरोतिजगतःकिलभस्मशंभुस्तांशर्मदांनभजतेनुकथंमनुष्यः ॥ २६ ॥ नैकोऽस्तिसर्वभवनेषुतयाविहीनोदेवोनरोऽथविहगःकिंलपन्नगोवा ॥ गंधर्वराक्षसपिशाचनगेषुनूनंयःस्पंदितुंभवतिशक्तियुतोयथेच्छम् ॥ २७ ॥ तांनसेवेतकश्चंडींसर्वकामार्थदांशिवाम् ॥ व्रतंतस्यानकःकुर्याद्वांछन्नर्थचतुष्टयम् ॥२८॥ महापातकसंयुक्तोनवरात्रव्रतंचरेत् ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्योनात्रकार्याविचारणा ॥२९॥ पुराकश्चिद्वणिक्क्षीणोधनहीनःसुदुःखितः ॥ कुटुंबीचाभवत्कश्चित्कोसलेनृपसत्तम ॥ ३० ॥ अपत्यानिबहून्यस्याभवन्क्षुत्पीडितानिच ॥ भक्ष्यंकिंचित्तुसायाह्नेप्रापुस्तस्यचबालकाः ॥३१॥

तयाशक्त्याविहीनःसन्यथेच्छंस्पंदितुंशक्तियुतःसामर्थ्ययुतोभवतिएतादृशोनैकोप्यस्तीत्यर्थः ॥ २७ ॥ अर्थचतुष्टयंधर्मार्थकाममोक्षरूपंवांछन्नित्यर्थः ॥ २८ ॥ मुच्यतइति ॥ तदुक्तमुमासंहितायाम् ॥ प्रायश्चित्तंनपापानांयेषांतेषांतुनाशने ॥ प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंजगदंबापदस्मृतिः ॥ स्मरणेनैवदुर्गायानिमिषार्धेनयत्फलम् ॥ नतद्दतुंसमर्थोऽस्तिशिवोवर्षशतैरपि ॥ विष्णुनामसहस्रेभ्यःशिवनामविशिष्यते ॥ शिवनामसहस्रेभ्योदेवीनामविशिष्यते ॥ ससाधकोमहाज्ञानीयश्चदुर्गापदानुगः ॥ नचभुक्तिर्नवामुक्तिर्नगतिर्नगनंदिनि ॥ विनादुर्गांजगद्धात्रींनिष्फलंजीवनंभवेदिति । चरमेजन्मनिपरंश्रीदेवीभक्तिमान्भवेदिति ॥ २९ ॥ क्षीणोदुःखी ॥ ३० ॥ सायाह्नेकिंचित्प्रापुर्नाऽपरिमितमित्यर्थः ॥ ३१ ॥

भुंक्तेस्मेति ॥ बुभुक्षितःपरस्यकार्यकर्ताऽसावपिसायाह्नेएवभुंक्तेस्मेत्यन्वयः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ मयाविसर्जितोयतोरुदन्बालोगेहाद्गतोऽतइत्यन्वयः

भुंक्तेस्मकार्यकर्ताऽसौपरस्याथबुभुक्षितः ॥ कुटुंबभरणंतत्रचकारातिनिराकुलः ॥ ३२ ॥ सदाधर्मरतःशांतःसदाचारश्चसत्यवाक् ॥ अक्रोधनश्चधृतिमान्निर्मदश्चानसूयकः ॥ ३३ ॥ संपूज्यदेवतानित्यंपितॄनप्यतिथींस्तथा ॥ भुंजानेपोष्यवर्गेऽथकृतवान्भोजनंवणिक् ॥ ३४ ॥ एवंगच्छतिकालेवैसुशीलोनामतोगुणैः ॥ दारिद्र्यार्तोद्विजंशांतंपप्रच्छातिबुभुक्षितः ॥ ३५ ॥ सुशीलउवाच ॥ भोभूदेवकृपांकृत्वावदस्वाद्यमहामते ॥ कथंदारिद्र्यनाशःस्यादितिमेनिश्चयेनवै ॥ ३६ ॥ धनेषणामेनैवास्तिधनीस्यामितिमानद ॥ कुटुंबभरणार्थंवैपृच्छामित्वांद्विजोत्तम ॥ ३७ ॥ पुत्रीसुतस्तुमेबालोभक्षार्थीरोदतेभृशम् ॥ तावन्मात्रंगृहेनान्नंमुष्टिमेकांददाम्यहम् ॥ ३८ ॥ विसर्जितोयतोगेहाद्गतोबालोरुदन्मया ॥ अतोमेदह्यतेऽत्यर्थंकिंकरोमिधनंविना ॥ ३९ ॥ विवाहोऽस्तिसुतायामेनास्तिवित्तंकरोमिकिम् ॥ दशवर्षाधिकायास्तुदानकालोऽपियात्यलम् ॥ ४० ॥ तेनशोचामिविप्रेंद्रसर्वज्ञोऽसिदयानिधे ॥ तपोदानंव्रतंकिंचिद्ब्रूहिमंत्रजपंतथा ॥ ४१ ॥ येनाहंपोष्यवर्गस्यकरोमिद्विजपोषणम् ॥ तावन्मेस्याद्धनप्राप्तिर्नाधिकंप्रार्थयेकिल ॥ ४२ ॥ त्वत्प्रसादात्कुटुंबंमेसुखितंप्रभवेदिह ॥ तत्कुरुष्वमहाभागज्ञानेनपरिचिंत्यच ॥ ४३ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिपृष्टस्तथातेनब्राह्मणःसंशितव्रतः ॥ उवाचपरमप्रीतस्तंवैश्यंनृपसत्तम ॥ ४४ ॥ वैश्यवर्यकुरुष्वाद्यनवरात्रव्रतंशुभम् ॥ पूजनंभगवत्याश्चहवनंभोजनंतथा ॥ ४५ ॥ वेदपारायणंशक्तिजपहोमादिकंतथा ॥ कुरुष्वाद्ययथाशक्तितवकार्यंभविष्यति ॥ ४६ ॥ एतस्मादपरंकिंचिद्व्रतंनास्तिधरातले ॥ नवरात्राभिधंवैश्यपावनंसुखदंतथा ॥ ४७ ॥ ज्ञानदंमोक्षदंचैवसुखसंतानवर्धनम् ॥ शत्रुनाशकरंकामंनवरात्रव्रतंसदा ॥ ४८ ॥ राज्यभ्रष्टेनरामेणसीताविरहितेनच ॥ किष्किंधायांव्रतंचैतत्कृतंदुःखातुरेणवै ॥ ४९ ॥ प्रतप्तेनापिरामेणसीताविरहवह्निना ॥ विधिवत्पूजितादेवीनवरात्रव्रतेनवै ॥ ५० ॥ तेनप्राप्ताऽथवैदेहीकृत्वासेतुंमहार्णवे ॥ हत्वामंदोदरीनाथंकुंभकर्णंमहाबलम् ॥ ५१ ॥ मेघनादंसुतंहत्वाकृत्वाभूपंविभीषणम् ॥ पश्चादयोध्यामागत्यप्राप्तंराज्यमकंटकम् ॥ ५२ ॥ नवरात्रव्रतस्यास्यप्रभावेनविशांवर ॥ सुखंभूमितलेप्राप्तंरामेणामिततेजसा ॥ ५३ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिविप्रवचःश्रुत्वासवैश्यस्तंद्विजंगुरुम् ॥ कृत्वाजग्राहसन्मंत्रंमायाबीजाभिधंनृप ॥ ५४ ॥ जजापपरयाभक्त्यानवरात्रमतंद्रितः ॥ नानाविधोपहारैश्चपूजयामाससादरम् ॥ ५५ ॥ नवसंवत्सरंचैवमायाबीजपरायणः ॥ नवमेवत्सरांतेतुमहाष्टम्यांमहेश्वरी ॥ ५६ ॥ अर्धरात्रेतुसंजातेप्रत्यक्षंदर्शनंददौ ॥ नानावरप्रदानैश्चकृतकृत्यंचकारतम् ॥ ५७ ॥ इतिश्रीदे० म० तृतीयस्कंधेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ मायाबीजाभिधंभुवनेश्वरीमंत्रमित्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

एकोनसप्ततिश्लोकैर्नवरात्रप्रसंगतः ॥ रामायणकथाराज्ञापृष्टाव्यासेनचोच्यते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायेराज्यभ्रष्टेनरामेणनवरात्रव्रतंकृतंतेनतत्कल्याणंजातमितिवर्णितंतत्प्रश्नबीजमुपलभ्य राजापृच्छतिकथंरामेणतच्चीर्णमिति ॥ १ ॥ सूर्यवंशेवरउत्कृष्टः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ कौशिकेनविश्वामित्रेण ॥ रघुनंदनोदशरथः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ मारीचसुबाहूदैत्यौ

जनमेजयउवाच ॥ कथंरामेणतच्चीर्णंव्रतंदेव्याःसुखप्रदम् ॥ राज्यभ्रष्टःकथंसोऽथकथंसीताहृतापुनः ॥ १ ॥ व्यासउवाच ॥ राजादशरथःश्रीमानयोध्याधिपतिःपुरा ॥ सूर्यवंशवरश्चासीद्देवब्राह्मणपूजकः ॥ २ ॥ चत्वारोजज्ञिरेतस्यपुत्रालोकेषुविश्रुताः ॥ रामलक्ष्मणशत्रुघ्नाभरतश्चेतिनामतः ॥ ३ ॥ राज्ञःप्रियकराःसर्वेसदृशागुणरूपतः ॥ कौसल्यायाःसुतोरामःकैकेय्याभरतःस्मृतः ॥ ४ ॥ सुमित्रातनयौजातौयमलौद्वौमनोहरौ ॥ तेजातावैकिशोराश्चधनुर्बाणधराःकिल ॥ ५ ॥ सूनवःकृतसंस्काराभूपतेःसुखवर्धकाः ॥ कौशिकेनतदाऽऽगत्यप्रार्थितोरघुनंदनः ॥ ६ ॥ राघवंमखरक्षार्थंसूनुंषोडशवार्षिकम् ॥ तस्मैसोऽयंददौरामंकौशिकायसलक्ष्मणम् ॥ ७ ॥ तौसमेत्यमुनिंमार्गेजग्मतुश्चारुदर्शनौ ॥ ताटकानिहतामार्गेराक्षसीघोरदर्शना ॥ ८ ॥ रामेणैकेनबाणेनमुनीनांदुःखदासदा ॥ यज्ञरक्षाकृतातत्रसुबाहुर्निहतःशठः ॥ ९ ॥ मारीचोऽथमृतप्रायोनिक्षिप्तोबाणवेगतः ॥ एवंकृत्वामहत्कर्मयज्ञस्यपरिरक्षणम् ॥ १० ॥ गतास्तेमिथिलांसर्वेरामलक्ष्मणकौशिकाः ॥ अहल्यामोचिताशापान्निष्पापासाकृताऽबला ॥ ११ ॥ विदेहनगरेतौतुजग्मतुर्मुनिनासह ॥ बभंजाशिवचापंचजनकेनपणीकृतम् ॥ १२ ॥ उपयेमेततःसीतांजानकींचरमांशजाम् ॥ लक्ष्मणायददौराजापुत्रीमेकांतथोर्मिलाम् ॥ १३ ॥ कुशध्वजसुतेकन्येप्रापतुर्भ्रातरावुभौ ॥ तथाभरतशत्रुघ्नौसुशीलौशुभलक्षणौ ॥ १४ ॥ एवंदारक्रियास्तेषांभ्रातॄणांचाभवन्नृप ॥ चतुर्णांमिथिलायांतुयथाविधिविधानतः ॥ १५ ॥ राज्ययोग्यंसुतंदृष्ट्वाराजादशरथस्तदा ॥ राघवायधुरंदातुंमनश्चक्रेनिजायवै ॥ १६ ॥ संभारंविहितंदृष्ट्वाकैकेयीपूर्वकल्पितौ ॥ वरौसंप्रार्थयामासभर्तारंवशवर्तिनम् ॥ १७ ॥ राज्यंसुतायचैकेनभरतायमहात्मने ॥ रामायवनवासंचचतुर्दशसमास्तथा ॥ १८ ॥ रामस्तुवचनात्तस्याःसीतालक्ष्मणसंयुतः ॥ जगामदंडकारण्यंराक्षसैरुपसेवितम् ॥ १९ ॥ राजादशरथःपुत्रविरहेणप्रपीडितः ॥ जहौप्राणानमेयात्मापूर्वशापमनुस्मरन् ॥ २० ॥ भरतःपितरंदृष्ट्वामृतंमातृकृतेनवै ॥ राज्यमृद्धंनजग्राहभ्रातुःप्रियचिकीर्षया ॥ २१ ॥ पंचवट्यांवसन्रामोरावणावरजांवने ॥ शूर्पणखांविरूपांवैचकारातिस्मरातुराम् ॥ २२ ॥ खरादयस्तुतांदृष्ट्वाछिन्ननासांनिशाचराः ॥ चक्रुःसंग्राममतुलंरामेणामिततेजसा ॥ २३ ॥ सजघानखरादींश्चदैत्यानतिबलान्वितान् ॥ मुनीनांहितमन्विच्छन्रामःसत्यपराक्रमः ॥ २४ ॥ गत्वाशूर्पणखालंकांखरदूषणघातनम् ॥ दूषिताकथयामासरावणायचराघवात् ॥ २५ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ उपयेमेविवाहंकृतवान्स्वीकृतवानितिवा ॥ १३ ॥ कुशध्वजोजनकबंधुः ॥ १४ ॥ १५ ॥ धुरंराज्यभारम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ एकेनवरेणभरतायराज्यंद्वितीयेनवरेणार्थाद्रामायवनवासंवव्रेइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ कृत्वेति ॥ सीताप्रलोभनप्रयोजनायतंहेममृगंकृत्वासीतांनेतुमित्यन्वयः ॥ रामंदूरदेशंनेतुमितिवा ॥ २७ ॥ २८ ॥२९॥ ३०॥ सारंगोमृगरूपःपशुः ॥३१॥३२ ॥ समारीचोमृगरूपस्तेनरामेणानिहतोऽतिबलाच्चुक्रोश॥३३॥३४ ॥ ३५ ॥ रामवधादपीति ॥ रामवधेजातेऽपित्वामसहायामाश्रमेमुक्त्वाऽहंनगच्छे ॥ आत्मनेपदमार्षम् ॥ किंपुनःरामेजीवतिसतीत्यर्थः

सोऽपिश्रुत्वाविनाशंतंजातःक्रोधवशःखलः ॥ जगामरथमारुह्यमारीचस्याऽऽश्रमंतदा ॥ २६ ॥ कृत्वाहेममृगंनेतुंप्रेषयामासरावणः ॥ सीताप्रलोभनार्थायमायाविनमसंभवम् ॥ २७ ॥ सोऽथहेममृगोभूत्वासीताहृष्टिपथंगतः ॥ मायावीचातिचित्रांगश्चरन्प्रबलमंतिके ॥ २८॥ तंदृष्ट्वाजानकीप्राह राघवंदैवनोदिता ॥ चर्मानयस्वकांतेतिस्वाधीनपतिकायथा ॥ ॥ २९ ॥ अविचार्याथरामोऽपितत्रसंस्थाप्यलक्ष्मणम् ॥ सशरंधनुरादाययय़ौमृगपदानुगः ॥ ३० ॥ सारंगोऽपिहरिंदृष्ट्वामायाकोटिविशारदः ॥ दृश्यादृश्योबभूवाथजगामचवनांतरम् ॥ ३१ ॥ मत्वाहस्तगतंरामःक्रोधाकृष्टधनुःपुनः ॥ जघानचातितीक्ष्णेनशरेणकृत्रिमंमृगम् ॥ ३२ ॥ सहतोऽतिबलात्तेनचुक्रोशभृशदुःखितः ॥ हालक्ष्मणहतोऽस्मीतिमायावीनश्वरःखलः ॥ ३३ ॥ सशब्दस्तुमुलस्तावज्जानक्यासंश्रुतस्तदा ॥ राघवस्येतिसामत्वादीनादेवरमब्रवीत् ॥ ३४ ॥ गच्छलक्ष्मणतूर्णत्वंहतोऽसौरघुनंदनः ॥ त्वामाह्वयतिसौमित्रेसाहाय्यंकुरुसत्वरम् ॥ ३५ ॥ तत्राऽऽहलक्ष्मणःसीतामंबरामवधादपि ॥ नाहंगच्छेऽद्यमुक्त्वात्वामसहायामिहाश्रमे ॥ ३६ ॥ आज्ञामेराघवस्यात्रतिष्ठेतिजनकात्मजे ॥ तदतिक्रमभीतोऽहंनत्यजामितवांतिकम् ॥ ३७ ॥ हृतंवैराघवंदृष्ट्वावनेमायाविनाकिल ॥ त्यक्त्वात्वांनाधिगच्छामिपदमेकंशुचिस्मिते ॥ ३८ ॥ कुरुधैर्यंनमन्येऽद्यरामंहंतुंक्षमंक्षितौ ॥ नाहंत्यक्त्वागमिष्यामिविलंघ्यरामभाषितम् ॥ ३९ ॥ व्यासउवाच ॥ रुदतीसुदतीप्राहतंतदाविधिनोदिता ॥ अक्रूरावचनंक्रूरंलक्ष्मणंशुभलक्षणम् ॥ ४० ॥ अहंजानामिसौमित्रेसानुरागंचमांप्रति ॥ प्रेरितंभरतेनैवमदर्थंसहसंगतम् ॥ ४१ ॥ नाहंतथाविधानारीस्वैरिणीकुहकाधम ॥ मृतेरामेपतिंत्वांनकर्तुमिच्छामिकामतः ॥ ४२ ॥ नागमिष्यतिचेद्रामोजीवितंसंत्यजाम्यहम् ॥ विनातेननजीवामिविधुराढुःखिताभृशम् ॥ ४३ ॥ गच्छवातिष्ठसौमित्रेनजानेऽहंतवेप्सितम् ॥ क्वगतंतेऽत्रसौहार्दंज्येष्ठेधर्मरतेकिल ॥ ४४ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यालक्ष्मणोदीनमानसः ॥ प्रोवाचरुद्धकंठस्तुतांतदाजनकात्मजाम् ॥ ४५ ॥ किमात्थक्षितिजेवाक्यंमयिक्रूरतरंकिल ॥ किंवदस्यत्यनिष्टंतेभाविजानेधियाह्यहम् ॥ ४६ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ हृतंवैइति ॥ यदावधेजातेऽपिनगमिष्यामितदाहृतमेवदूरदेशंप्रतिमायाविनेतिज्ञात्वाकथंगमिष्यामीतिभावः ॥ यद्वाराघवसदृशंपराक्रमिणंमायाविनाकेनचिद्दैत्येनदृष्टोपद्रवयुक्तेतादृशेदेशेत्वांत्यक्त्वापदमेकमपिनाधिगच्छामिनगमिष्यामीत्यर्थः ॥ ३८॥ रामंहंतुक्षितौक्षमःसमर्थस्तंनमन्येनैवतादृशोस्तीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ मदर्थंमत्प्राप्त्यर्थम् ॥ ४१ ॥ हेकुहककेहअधम ॥ स्वैरिणीकुलटा ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ किंवदसीति ॥ एतादृशवदनेनतेऽत्यनिष्टंभाविभवतीत्यहंधियाजानेजानामि ॥ ४६ ॥

अग्रजस्यरामस्यचिह्नांकितौपादौभूम्यांपश्यंस्तेनमार्गेणययावित्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ सौधार्हासौधयुक्तमहागृहेवस्तुमर्हा ॥ ५२ ॥ दिव्यंदिष्टयेति ॥ मंदोदर्याः

इत्युक्त्वानिर्ययौवीरस्तांत्यक्त्वाप्ररुदन्भृशम् ॥ अग्रजस्यययौपश्यञ्छोकार्तःपृथिवीपते ॥ ४७ ॥ गतेऽथलक्ष्मणेतत्ररावणःकपटाकृतिः ॥ भिक्षुवेषंततः कृत्वाप्रविवेशतदाश्रमे ॥ ४८ ॥ जानकीतंयतिंमत्वादत्वार्घ्वंवन्यमादरात् ॥ भैक्ष्यंसमर्पयामासरावणायदुरात्मने ॥ ४९ ॥ तांपप्रच्छसदुष्टात्मानम्रपूर्वंमृदुस्वरम् ॥ काऽसिपद्मपलाशाक्षिवनेचैकाकिनीप्रिये ॥ ५० ॥ पिताकस्तेऽथवामोरुभ्राताकःकःपतिस्तव ॥ मूढेवैकाकिनीचात्रस्थिताऽसिवरवर्णिनि ॥ ५१ ॥ निर्जनेविपिनेकिंत्वंसौधार्हात्वमसिप्रिये ॥ उटजेमुनिपत्नीवदेवकन्यासमप्रभा ॥ ५२ ॥ व्यासउवाच ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाप्रत्युवाचविदेहजा ॥ दिव्यंदिष्ट्यायतिंज्ञात्वामंदोदर्याःपतिंतदा ॥ ५३ ॥ राजादशरथःश्रीमांश्चत्वारस्तस्यवैसुताः ॥ तेषांज्येष्ठःपतिर्मेऽस्तिरामनामेतिविश्रुतः ॥ ५४ ॥ विवासितोऽथकैकेय्याकृतेभूपतिनावरे ॥ चतुर्दशसमारामोवसतेऽत्रसलक्ष्मणः ॥ ५५ ॥ जनकस्यसुताचाहंसीतानाम्नीतिविश्रुता ॥ भंक्त्वाशैवंधनुःकामंरामेणाहंविवाहिता ॥ ५६ ॥ रामबाहुबलेनात्रवसामोनिर्भयावने ॥ कांचनंमृगमालोक्यहंतुंमेनिर्गतःपतिः ॥ ५७ ॥ लक्ष्मणोऽपिपुनःश्रुत्वारवंभ्रातुर्गतोऽधुना ॥ तयोर्बाहुबलादत्रनिर्भयाऽहंवसामिवै ॥ ५८ ॥ मयेदंकथितंसर्ववृत्तांतंवनवासके ॥ तेऽत्रागत्यार्हणांतेवैकरिष्यंतियथाविधि ॥ ५९ ॥ यतिर्विष्णुस्वरूपोऽसितस्मात्त्वंपूजितोमया ॥ आश्रमोविपिनेघोरेकृतोऽस्तिरक्षसांकुले ॥ ६० ॥ तस्मात्त्वांपरिपृच्छामिसत्यंब्रूहिममाग्रतः ॥ कोऽसित्रिदंडिरूपेणविपिनेत्वंसमागतः ॥ ६१ ॥ रावणउवाच ॥ लंकेशोऽहंमरालाक्षिश्रीमान्मंदोदरीपतिः ॥ त्वत्कृतेतुकृतंरूपंमयेत्थंशोभनाकृते ॥ ६२ ॥ आगतोऽहंवरारोहेभगिन्याप्रेरितोऽत्रवै ॥ जनस्थानेहतौश्रुत्वाभ्रातरौखरदूषणौ ॥ ६३ ॥ अंगीकुरुनृपंमांत्वंत्यक्तातंमानुषंपतिम् ॥ हतराज्यंगतश्रीकंनिर्बलंवनवासिनम् ॥ ६४ ॥ पट्टराज्ञीभवत्वंमेमंदोदर्युपरिस्फुटम् ॥ दासोऽस्मितवतन्वंगिस्वामिनीभवभामिनि ॥ ६५ ॥ जेताऽहंलोकपालानांपतामितवपादयोः ॥ करंगृहाणमेऽद्यत्वंसनाथंकुरुजानकि ॥ ६६ ॥ पितातेयाचितःपूर्वंमयावैत्वत्कृतेऽबले ॥ जनकोमामुवाचेत्थंपणबंधोमयाकृतः ॥ ६७ ॥ रुद्रचापभयान्नाहंसंप्राप्तस्तुस्वयंवरे ॥ मनोमेसंस्थितंतावन्निमग्नंविरहातुरम् ॥ ६८ ॥ वनेऽत्रसंस्थितांश्रुत्वापूर्वानुरागमोहितः ॥ आगतोऽस्म्यसितापांगिसफलंकुरुमेश्रमम् ॥ ६९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

पतिंरावणंदिष्ट्याप्रारब्धवशेनयतिंदिव्यंज्ञात्वा ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ रुद्रचापभयादिति ॥ ममाऽऽराध्योयोरुद्रस्तस्यचापभंगेमयाकृतेतस्यावमानोभविष्यतीतिहेतोर्मयास्वयंवरेनागतंनपुनर्ममबलंनास्तीतिभावः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेऽष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥

पंचाधिकैश्चपंचाशतपद्यैः सीताहृतेःपरम् ॥ रामःशोकंचकारेतिभण्यतेविस्तरादिह ॥ १ ॥ रावणवाक्यश्रवणोत्तरंयज्जातंतदाह । तदाकर्ण्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ वह्निसन्निधावग्निहोत्रसंबंधिगार्हपत्यसंनिधौ ॥ लोकान्दुःखादिनारावयतिसलोकरावणः ॥ ४ ॥ निजंराक्षसरूपम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ तंजटायुषंहत्वातांजानकींचगृहीत्वागतइत्यन्वयः ॥ लंकायामित्यस्यो

॥ व्यासउवाच ॥ तदाकर्ण्यवचोदुष्टंजानकीभयविह्वला ॥ वेपमानास्थिरंकृत्वामनोवाचमुवाचह ॥ १ ॥ पौलस्त्यकिमसद्वाक्यंत्वमात्थस्मरमोहितः ॥ नाहंवैस्वैरिणीकिंतुजनकस्यकुलोद्भवा ॥ २ ॥ गच्छलंकांदशास्यत्वंरामस्त्वांवैहनिष्यति ॥ मत्कृतेमरणंतत्रभविष्यतिनसंशयः ॥३॥ इत्युक्त्वापर्णशालायांगतासावह्निसन्निधौ ॥ गच्छगच्छेतिवदतीरावणंलोकरावणम् ॥ ४ ॥ सोऽथकृत्वानिजंरूपंजगामोटजमंतिकम् ॥ बलाज्जग्राहतांबालांरुदतींभयविह्वलाम् ॥ ५ ॥ रामरामेतिक्रंदंतींलक्ष्मणेतिमुहुर्मुहुः ॥ गृहीत्वानिर्गतःपापोरथमारोप्यसत्वरः ॥ ६ ॥ गच्छन्नरुणपुत्रेणमार्गेरुद्धोजटायुषा ॥ संग्रामोऽभून्महारौद्रस्तयोस्तत्रवनांतरे ॥ ७ ॥ हत्वातंतांगृहीत्वाचगतोऽसौराक्षसाधिपः ॥ लंकायांक्रंदतीतातकुररीवदुरात्मना ॥ ८ ॥ अशोकवनिकायांसास्थापिताराक्षसीयुता ॥ स्ववृत्तान्नैवचलितासामदानादिभिःकिल ॥ ९ ॥ रामोऽपितंमृगंहत्वाजगामाऽऽदायनिर्वृतः ॥ आयांतंलक्ष्मणंवीक्ष्यकिंकृतंतेऽनुजासमम् ॥१०॥ एकाकिनींप्रियांहित्वाकिमर्थंत्वमिहागतः ॥ श्रुत्वास्वनंतुपापस्यराघवस्त्वब्रवीदिदम् ॥ ११ ॥ सौमित्रिस्त्वब्रवीद्वाक्यंसीतावाग्बाणताडितः ॥ प्रभोऽत्राहंसमायातःकालयोगान्नसंशयः ॥ १२ ॥ तदातौपर्णशालायांगत्वावीक्ष्यातिदुःखितौ ॥ जानक्यन्वेषणेयत्नमुभौकर्तुंसमुद्यतौ ॥ १३ ॥ मार्गमाणौतुसंप्राप्तौयत्रासौपतितःखगः ॥ जटायुःप्राणशेषस्तुपतितःपृथिवीतले ॥ १४ ॥ तेनोक्तंरावणेनाद्यहृताऽसौजनकात्मजा ॥ मयानिरुद्धःपापात्मापातितोऽहंमृधेपुनः ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वाऽसौगतप्राणःसंस्कृतोराघवेणवै ॥ कृत्वौर्ध्वदैहिकंरामलक्ष्मणौनिर्गतौततः ॥ १६ ॥ कबंधंघातयित्वासौशापाच्चामोचयत्प्रभुः ॥ वचनात्तस्यहरिणासख्यंचक्रेऽथराघवः ॥१७॥ हत्वाचवालिनंवीरंकिष्किंधाराज्यमुत्तमम् ॥ सुग्रीवायददौरामःकृतसंख्यायकार्यतः ॥१८॥ तत्रैववार्षिकान्मासांस्तस्थौलक्ष्मणसंयुतः ॥ चिंतयञ्जानकींचित्तेदशाननहृतांप्रियाम् ॥१९॥ लक्ष्मणंप्राहरामस्तुसीताविरहपीडितः ॥ सौमित्रेकैकयसुताजातापूर्णमनोरथा ॥२०॥ नप्राप्ताजानकीनूनंनाहंजीवामितांविना ॥ नागमिष्याम्ययोध्यायामृतेजनकनंदिनीम् ॥ २१ ॥ गतंराज्यंवनेवासोमृतस्तातोहृताप्रिया ॥ पीडयन्मांसदुष्टात्मादैवोग्रेकिंकरिष्यति ॥२२॥ दुर्ज्ञेयंभवितव्यंहिप्राणिनांभरतानुज ॥ आवयोःकागतिस्तातभविष्यतिसुदुःखदा ॥२३॥

त्तरेणान्वयः ॥ दुरात्मनालंकायामशोकवनिकायांकुररीवक्रंदतीस्थापितेत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ हेअनुजलक्ष्मणासमंविषमम् ॥ १० ॥ श्रुत्वेति ॥ पापस्यदुष्टस्यमारीचेःस्वनंश्रुत्वाप्रियामेकाकिनींहित्वाकिमर्थंत्वमिहागतइतीदंराघवोऽब्रवीत् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ पातितस्तेनेतिशेषः ॥ १५ ॥ १६ ॥ तस्यकबंधस्य ॥ हरिणावानरेणसुग्रीवेण ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ कथंदुःखंभविष्यतीत्यनुभविष्यतीत्यर्थः ॥ तन्नवेद्म्यहमितिशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ नियंतृत्वेरावणेननियंतृत्वेस्वीकृतेसतीत्यर्थः ॥ नियं

प्राप्यजन्ममनोर्वंशेराजपुत्रावुभौकिल ॥ वनेऽतिदुःखभोक्तारौजातौपूर्वकृतेनच ॥ २४ ॥ त्यक्त्वात्वमपिभोगांस्तुमयासहविनिर्गतः ॥ दैवयोगाच्चसौमित्रे,
भुंक्ष्वदुःखंदुरत्ययम् ॥ २५ ॥ नकोप्यस्मत्कुलेपूर्वंमत्समोदुःखभाङ्नरः ॥ अकिंचनोऽक्षमःक्लिष्टोनभूतोनभविष्यति ॥ २६ ॥ किंकरोम्यद्यसौमित्रेमग्नो
ऽस्मिदुःखसागरे ॥ नचास्तितरणोपायोह्यसहायस्यमेकिल ॥ २७ ॥ नवित्तंनबलंवीरत्वमेकःसहचारकः ॥ कोपंकस्मिन्करोम्यद्यभोगेऽस्मिन्स्वकृते,
नुज ॥ २८ ॥ गतंहस्तगतंराज्यंक्षणार्द्धिद्रसभोपमम् ॥ वनेवासस्तुसंप्राप्तःकोवेदविधिनिर्मितम् ॥ २९ ॥ बालभावाच्चवैदेहीचलिताचावयोःसह ॥ नीता,
दैवेनदुष्टेनश्यामादुःखतरांदशाम् ॥ ३० ॥ लंकेशस्यगृहेश्यामाकथंदुःखंभविष्यति ॥ पतिव्रतासुशीलाचमयिप्रीतियुताभृशम् ॥ ३१ ॥ नचलक्ष्मणवै,
देहीसातस्यवशगाभवेत् ॥ स्वैरिणीवरारोहाकथंस्याज्जनकात्मजा ॥ ३२ ॥ त्यजेत्प्राणान्नियंतृत्वेमैथिलीभरतानुज ॥ नरावणस्यवशगाभवेदितिसुनि
श्चितम् ॥ ३३ ॥ मृताचेज्जानकीवीरप्राणांस्त्यक्ष्याम्यसंशयम् ॥ मृताचेदसितापांगीकिंमेदेहेनलक्ष्मण ॥ ३४ ॥ एवंविलपमानंतंरामंकमललोचनम् ॥
लक्ष्मणःप्राहधर्मात्मासांत्वयन्नृतयागिरा ॥ ३५ ॥ धैर्यंकुरुमहाबाहोत्यक्त्वाकातरतामिह ॥ आनयिष्यामिवैदेहींहत्वातंराक्षसाधमम् ॥ ३६ ॥ आपदि,
संपदितुल्याधैर्याद्भवंतितेधीराः ॥ अल्पधियस्तुनिमग्नाःकष्टेभवंतिविभवेऽपि ॥ ३७ ॥ संयोगोविप्रयोगश्चदैवाधीनावुभावपि ॥ शोकस्तुकीदृशस्तत्रदेहे
नाऽऽत्मनिचक्वचित् ॥ ३८ ॥ राज्याद्यथावनेवासोवैदेह्याहरणंयथा ॥ तथाकालेसमीचीनेसंयोगोऽपिभविष्यति ॥ ३९ ॥ प्राप्तव्यंसुखदुःखानांभोगान्नि
वर्तनंक्वचित् ॥ नान्यथाजानकीजानेतस्माच्छोकंत्यजाधुना ॥ ४० ॥ वानराःसंतिभूयांसोगमिष्यंतिचतुर्दिशम् ॥ शुद्धिंजनकनंदिन्याआनयिष्यंतितेकिल,
॥ ४१ ॥ ज्ञात्वामार्गंस्थितिंतत्रगत्वाकृत्वापराक्रमम् ॥ हत्वातंपापकर्माणमानयिष्यामिमैथिलीम् ॥ ४२ ॥ ससैन्यंभरतंवाऽपिसमाहूयसहानुजम् ॥ हनि
ष्यामोवयंशत्रुंकिंशोचासिवृथाग्रज ॥ ४३ ॥ रघुणैकरथेनैवजिताःसर्वादिशःपुरा ॥ तद्वंशजःकथंशोकंकर्तुमर्हसिराघव ॥ ४४ ॥ एकोऽहंसकलाञ्जेतुंसमर्थोऽस्मि,
सुरासुरान् ॥ किंपुनःससहायोवैरावणंकुलपांसनम् ॥ ४५ ॥ जनकंवासमानीयसाहाय्येरघुनंदन ॥ हनिष्यामिदुराचारंरावणंसुरकंटकम् ॥ ४६ ॥ सुखस्याऽऽनंत
रंदुःखंदुःखस्याऽनंतरंसुखम् ॥ चक्रनेमिरिवैकंतन्नभवेद्रघुनंदन ॥ ४७ ॥ मनोऽतिक्रातरंयस्यसुखदुःखसमुद्भवे ॥ सशोकसागरेमग्नोनसुखीस्यात्कदाचन ॥ ४८ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ आपदिसंपदीति ॥ आपदिसत्यांसंपदिसत्यामित्यर्थः ॥ तुल्याःसमचित्ताइत्यर्थः ॥ निमग्नाःकष्टइति ॥
तृत्वंस्वीकृत्ययदिबलात्कारंकुर्यादितितात्पर्यम् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥
अल्पधियस्तुविभवेऽपिसतिकष्टेनिमग्नाभवंति

॥ ४९ ॥ अज्ञातवासंकृतवानितिशेषः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ अत्यर्थमतिशायितम् ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदे० तृतीयस्कंधएकोनात्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तुनारदोव्रतमाहहि ॥ रामश्चकारतच्चापिसम्यगेतदिहोच्यते ॥ १ ॥ लक्ष्मणभाषणानंतरंजायमानंकृत्यमाह ॥ एवंताविति ॥ संविदंविचारम् ॥ १ ॥ तंराममुपतस्थिवान् ॥ २ ॥ रामस्तंदृष्ट्वोत्थायवृषंश्रेष्ठमासनंददौ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कबरंकेशपाशम् ॥ १० ॥ संस्पर्शदूषितंपरस्पर्शदूषितंदेहंत्यक्तुमिच्छंतीत्यन्वयः ॥ ११ ॥

इंद्रेणव्यसनंप्राप्तंपुरावैरघुनंदन ॥ नहुषःस्थापितोदेवैःसर्वैर्मघवतःपदे ॥ ४९ ॥ स्थितःपंकजमध्येचबहुवर्षगणानपि ॥ अज्ञातवासंमघवाभीतस्त्यक्त्वानिजंपदम् ॥ ५० ॥ पुनःप्राप्तंनिजस्थानंकालेविपरिवर्तिते ॥ नहुषःपतितोभूमौशापादजगराकृतिः ॥ ५१ ॥ इंद्राणींकामयानस्तुब्राह्मणानवमन्यच ॥ अगस्तिकोपात्संजातःसर्पदेहोमहीपतिः ॥ ५२ ॥ तस्माच्छोकोनकर्तव्योव्यसनेसतिराघव ॥ उद्यमेचित्तमास्थायस्थातव्यंवैविपश्चिता ॥ ५३ ॥ सर्वज्ञोऽसिमहाभागसमर्थोऽसिजगत्पते ॥ किंप्राकृतइवात्यर्थंकुरुषेशोकमात्मनि ॥ ५४ ॥ व्यासउवाच ॥ इतिलक्ष्मणवाक्येनबोधितोरघुनंदनः ॥ त्यक्त्वाशोकंतथाऽत्यर्थंबभूवविगतज्वरः ॥ ५५ ॥ ॥ इतिश्रीदे० म० तृ० एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ एवंतौसंविदंकृत्वायावत्तूष्णींबभूवतुः ॥ आजगामतदाऽऽकाशान्नारदोभगवानृषिः ॥ १ ॥ रणयन्महतींवीणांस्वरग्रामविभूषिताम् ॥ गायन्बृहद्रथंसामतदातमुपतस्थिवान् ॥ २ ॥ दृष्ट्वातंरामउत्थायददावथवृषंशुभम् ॥ आसनंचार्घपाद्यंचकृतवानमितद्युतिः ॥ ३ ॥ पूजांपरमिकांकृत्वाकृतांजलिरुपस्थितः ॥ उपविष्टःसमीपेतुकृताज्ञोमुनिनाहरिः ॥ ४ ॥ उपविष्टंतदारामंसानुजंदुःखमानसम् ॥ पप्रच्छनारदःप्रीत्याकुशलंमुनिसत्तमः ॥ ५ ॥ कथंराघवशोकार्तोयथावैप्राकृतोनरः ॥ हृतांसीतांचजानामिरावणेनदुरात्मना ॥ ६ ॥ सुरसद्मगतश्चाहंश्रुतवाञ्जनकात्मजाम् ॥ पौलस्त्येनहृतांमोहान्मरणंस्वमजानता ॥ ७ ॥ तवजन्मचकाकुत्स्थपौलस्त्यनिधनायवै ॥ मैथिलीहरणंजातमेतदर्थंनराधिप ॥ ८ ॥ पूर्वजन्मनिवैदेहीमुनिपुत्रीतपस्विनी ॥ रावणेनवनेदृष्टातपस्यंतीशुचिस्मिता ॥ ९ ॥ प्रार्थितारावणेनासौभवभार्येतिराघव ॥ तिरस्कृतस्तयाऽसौवैजग्राहकबरंबलात् ॥ १० ॥ शशापतत्क्षणंरामरावणंतापसीभृशम् ॥ कुपितात्यक्तुमिच्छंतीदेहंसंस्पर्शदूषितम् ॥ ११ ॥ दुरात्मंस्तवनाशार्थंभविष्यामिधरातले ॥ अयोनिजावरानारीत्यक्त्वादेहंजहावपि ॥ १२ ॥ सेयंरमांशसंभूतागृहीतातेनरक्षसा ॥ विनाशार्थंकुलस्यैवव्यालीस्रगिवसंभ्रमात् ॥ १३ ॥ तवजन्मचकाकुत्स्थतस्यनाशायचामरैः ॥ प्रार्थितस्यहरेरंशादजवंशेप्यजन्मनः ॥ १४ ॥ कुरुधैर्यंमहाबाहोतत्रसावर्ततेवशा ॥ सतीधर्मरतासीतात्वांध्यायंतीदिवानिशम् ॥ १५ ॥

॥ १२ ॥ व्यालीस्रगिवेति ॥ संभ्रमाद्व्यालीस्रगिवस्रग्बुद्ध्यामालाबुद्ध्यागृहीताव्यालीवसर्पिणीवेत्यर्थः ॥ रमायाःशापेनपूर्वजन्मनिमुनिपुत्रीत्वंजातंतत्कथातुस्कांदेप्रसिद्धा सैवद्वितीयजन्मनिसीताऽभवत् ॥ १३ ॥ अजोनामरघुपुत्रस्तस्यवंशे ॥ १४ ॥ यतएतादृशःपरमेश्वरस्त्वंसीताचपरमैश्वर्यंशभूताततःकुरुधैर्यमित्याह । कुरुधैर्यमिति ॥ त्वांध्यायंतीत्यनेनपातिव्रत्यभंगोननातइतिबोधितम् ॥ १५ ॥

उदरक्षुधयापीडितासतीरावणस्यवश्याभविष्यतीतिचेत्तत्राऽऽह ॥ कामधेनुपयइति ॥ १६ ॥ १७ ॥ अस्त्वेतत्तस्याःपातिव्रत्यंयदिसाप्राप्स्यतितार्हितदुपयोगायनोचेन्ममाकिंफलंतस्योत
चेत्तत्राऽऽह । उपायमिति ॥१८॥ १९ ॥ विशंसितैःशस्तैः ॥ दशांशंहवनंजपदशांशमित्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ मधुनाशायेति ॥ यद्यपितस्मिन्समयेव्रतंक
र्तुमवकाशोनजातोनिद्रोत्तरमव्यवहितकालेएवयुद्धस्यजायमानत्वात् तथापिममजयोभवत्वहंव्रतंकरिष्यामीतितस्मिन्समयेसंकल्पानंतरंकृतमित्यत्रतात्पर्यात् ॥ २६ ॥ २७ ॥ प्रश्नचतु
ष्टयस्यक्रमेणोत्तरमाह।शृणुरामेति॥हेरामया नित्याकालत्रयाबाध्या आद्यासर्वादिकारणभूताब्रह्मरूपायाचसनातन्यनादिसिद्धाशक्तिर्जडरूपामायाख्यावह्नौवह्निशक्तिवद्ब्रह्मणिस्थिता॥एतदु
भयात्मकमायाविशिष्टंब्रह्मरूपंतत्त्वंसादेवीदेवीपदवाच्यंभवति ॥ यथागजशरीरेप्रविष्टंचैतन्यंगजनामकंभवति ॥ तथाजगत्कारणमायाशरीरेप्रविष्टंप्रथमतश्चैतन्यंमुख्यतयामायाशक्तिप्रकृति
संज्ञकंभवतिअतएवसर्वोत्कृष्टंप्रथमंदेवीतत्त्वंभवतितदनंतरंदेवीतत्त्वमेवतत्तद्गुणोपाधिषुप्रविष्टंब्रह्मविष्ण्वादिसंज्ञांभजतेतदेवपंचतन्मात्रासुप्रविष्टंतथामहाभूतेषुप्रविष्टंतत्तत्संज्ञांभजतेइतिदेवीरूप
मेवसर्वमितिसर्ववेदासिद्धांतोजागर्ति नपुनर्वैष्णवशैवमतापभ्रंशाः ॥ कीदृशीसा यापूजितासतीदुःखनाशिनीजननमरणादिसर्वसंसारदुःखनाशिनीसर्वकामप्रदाधर्मकामार्थमोक्षप्रदाभवति ॥

कामधेनुपयःपात्रेकृत्वामघवतास्वयम् ॥ पानार्थंप्रेषितंतस्याःपीतंचैवामृतंतथा ॥ १६ ॥ सुरभीदुग्धपानात्साक्षुत्तृड्दुःखविवर्जिता ॥ जाताकमलपत्रा
क्षीवर्ततेवीक्षितामया ॥ १७ ॥ उपायंकथयाम्यद्यतस्यनाशायराघव ॥ व्रतंकुरुष्वश्रद्धावानाश्विनेमासिसांप्रतम् ॥ १८ ॥ नवरात्रोपवासंचभगवत्याःप्र
पूजनम् ॥ सर्वसिद्धिकरंरामजपहोमविधानतः ॥ १९ ॥ मेध्यैश्चपशुभिर्देव्याबलिंदत्वाविशंसितैः ॥ दशांशंहवनंकृत्वासुशक्तस्त्वंभविष्यसि ॥ २० ॥ वि
ष्णुनाचरितंपूर्वंमहादेवेनब्रह्मणा ॥ तथामघवताचीर्णंस्वर्गमध्यस्थितेनवै ॥ २१ ॥ सुखिनारामकर्तव्यंनवरात्रव्रतंशुभम् ॥ विशेषेणचकर्तव्यंपुंसाकष्टग
तेनवै ॥ २२ ॥ विश्वामित्रेणकाकुत्स्थकृतमेतन्नसंशयः ॥ भृगुणाऽथवसिष्ठेनकश्यपेनतथैवच ॥ २३ ॥ गुरुणाहृतदारेणकृतमेतन्महाव्रतम् ॥ तस्मात्त्वं
कुरुराजेंद्ररावणस्यवधायच ॥ २४ ॥ इंद्रेणवृत्रनाशायकृतंव्रतमनुत्तमम् ॥ त्रिपुरस्यविनाशायशिवेनापिपुराकृतम् ॥ २५ ॥ हरिणामधुनाशायकृतंमेरौ
महामते ॥ विधिवत्कुरुकाकुत्स्थव्रतमेतदतंद्रितः ॥ २६ ॥ श्रीरामउवाच ॥ कादेवीकिंप्रभावासाकुतोजाताकिमाह्वया ॥ व्रतंकिंविधिवद्ब्रूहिसर्वज्ञोऽसिद
यानिधे ॥ २७ ॥ नारदउवाच ॥ शृणुरामसदानित्याशक्तिराद्यासनातनी ॥ सर्वकामप्रदादेवीपूजितादुःखनाशिनी ॥ २८ ॥

एतेनकादेवीतिरामप्रश्नस्योत्तरंदत्तंभवति ॥ इदंभगवत्याःस्वरूपंबृहदारण्यकेगार्गिब्राह्मणेस्पष्टम् ॥ तत्रहि पृथिव्यादिकंकस्मिन्नोतंप्रोतंचेतिगार्ग्याप्रथमेप्रश्नेकृतेयाज्ञवल्क्येनपराका
शशब्दितायांचिदंबरशक्तौमायायामोतंप्रोतंचेत्युत्तरितेपुनःसाचिदंबरशक्तिःपराकाशशब्दितामायाकस्मिन्नोताचप्रोताचेत्यभिप्रायेणसाहोवाच ॥ यदूर्ध्वंयाज्ञवल्क्यादिवोयदवाक्पृथि
व्यांयदंतरा द्यावापृथिवीइमेयद्भूतंचभवच्चभविष्यच्चेत्याचक्षतेकस्मिन्नेवतदोतंचप्रोतंचेतिगार्ग्याप्रश्नेकृतेब्रह्मण्येवसाशक्तिरोताचप्रोताचेत्यभिप्रायेणयाज्ञवल्क्यःसहोवाचयदूर्ध्वंगार्गिदिवोयद
वाक्पृथिवीइमेयद्भूतंचभवच्चेत्याचक्षते ॥ आकाशएवतदोतंचप्रोतंचेतिकस्मिन्वाऽऽकाशओतश्चप्रोतश्चेतिसहोवाचएतद्वैतदक्षरंगार्गिब्राह्मणाअभिवदंत्यस्थूलमनण्वह्रस्वमित्यादिनोत्तरंदत्त
वान् ॥ तेनचग्रंथेनेदमेवभगवतीस्वरूपंप्रतिपादितंभवतिस्पष्टीकृतंचैतदस्माभिर्बृहदारण्यकटीकायांनीलकंठ्यामितीहोपरम्यते ॥ अथकिंप्रभावासेतिपृष्टस्योत्तरमाह । कारणमिति ॥
सर्वजंतूनामितीदंसर्वजडाजडप्रपंचस्योपलक्षणम् ॥ तथाचसर्वकर्तृत्वमेवास्याःप्रभावइत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ तथाक्षरात्संभवतीहविश्वमिति ॥ मायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतुमहे
श्वरम् ॥ तयोर्विभूतिलेशोवैजगदेतच्चराचरमिति ॥ २८ ॥

अधुनाकुतोजातेतिपृष्टस्योत्तरमाह । तस्याः शक्तिंविनेति ॥ तस्याब्रह्मरूपिण्याभगवत्याःसंविदःशक्तिर्मायाख्यातांविनाकोऽपिप्राणीस्पंदितुंचलितुंक्षमःसमर्थोनैवभवेत् ॥ २९ ॥ किंच विष्णोरिति ॥ विष्णवादीनांशक्तित्रयमपिसैवेत्यर्थः ॥ कासातत्राऽऽह । अन्याशक्तिरिति ॥ पराशिवायात्वन्याशक्तिःपरब्रह्मशक्तिःसैवविष्णवादिशक्तित्रयरूपिणीत्यर्थः ॥ ३० ॥ किंबहुनायच्चकिंचिदिति ॥ यदैतादृशोयदीयायाःशक्तेर्महिमातदातादृशशक्तिमत्याब्रह्मरूपिण्याभगवत्याउत्पत्तिःकुतोभवेन्नकुतोऽपीत्यर्थः ॥ नहिसर्वकारणस्योत्पत्तिःकस्मादपिसंभवत्यनवस्थापातादितिभावः ॥ ३१ ॥ सर्वादित्वमेववर्णयन्नुत्पत्तिराहित्यंद्रढयाति । नब्रह्मेति ॥ ३२ ॥ यदासर्वाभावस्तदासाप्रकृतिःपूर्णापुरुषेणपरचिद्रूपेणसंयुतानिर्गुणासाम्यावस्थारूपायुगादौविहरति ॥ ३३ ॥ साभूत्वेति ॥ सैवपश्चात्सगुणागुणत्रयसंभिन्नाभूत्वातत्तद्गुणोपाधिभिःपूर्वब्रह्मादीन्संसृज्योत्पादयित्वातेभ्यःशक्तीश्चदत्त्वाभुवनत्रयंकरोति ॥ ३४ ॥ तांज्ञात्वेति ॥ तांब्रह्म

कारणंसर्वजंतूनांब्रह्मादीनांरघूद्वह ॥ तस्याःशक्तिंविनाकोऽपिस्पंदितुंनक्षमोभवेत् ॥ २९ ॥ विष्णोःपालनशक्तिःसाकर्तृशक्तिःपितुर्मम ॥ रुद्रस्यनाशशक्तिःसात्वन्यशक्तिःपराशिवा ॥ ३० ॥ यच्चकिंचित्क्वचिद्वस्तुसदसद्भुवनत्रये ॥ तस्यसर्वस्ययाशक्तिस्तदुत्पत्तिःकुतोभवेत् ॥ ३१ ॥ नब्रह्मानयदाविष्णुर्नरुद्रोनदिवाकरः ॥ नचेंद्राद्याःसुराःसर्वेनधरानधराधराः ॥ ३२ ॥ तदासाप्रकृतिःपूर्णापुरुषेणपरेणवै ॥ संयुताविहरत्येवयुगादौनिर्गुणाशिवा ॥ ३३ ॥ साभूत्वासगुणापश्चात्करोतिभुवनत्रयम् ॥ पूर्वंसंसृज्यब्रह्मादीन्दत्त्वाशक्तीश्चसर्वशः ॥ ३४ ॥ तांज्ञात्वामुच्यतेजंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ॥ साविद्यापरमाज्ञेयावेदाद्यावेदकारिणी ॥ ३५ ॥ असंख्यातानिनामानितस्याब्रह्मादिभिःकिल ॥ गुणकर्मविधानैस्तुकलिपतानिचकिंब्रुवे ॥ ३६ ॥ अकारादिक्षकारांतैःस्वरैर्वर्णैस्तुयोजितैः ॥ असंख्येयानिनामानिभवंतिरघुनंदन ॥ ३७ ॥ रामउवाच ॥ विधिंमेब्रूहिविप्रर्षेव्रतस्यास्यसमासतः ॥ करोम्यद्यैवश्रद्धावाञ्छ्रीदेव्याःपूजनंतथा ॥ ३८ ॥ नारदउवाच ॥ पीठंकृत्वासमेस्थानेसंस्थाप्यजगदंबिकाम् ॥ उपवासान्नवैवत्वंकुरुरामविधानतः ॥ ३९ ॥ आचार्योऽहंभविष्यामिकर्मण्यस्मिन्महीपते ॥ देवकार्यविधानार्थमुत्साहंप्रकरोम्यहम् ॥ ४० ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंसत्यंमत्वारामःप्रतापवान् ॥ कारयित्वाशुभंपीठंस्थापयित्वांऽबिकांशिवाम् ॥ ४१ ॥ विधिवत्पूजनंतस्याश्चकारव्रतवान्हरिः ॥ संप्राप्तेचाश्विनेमासितस्मिन्गिरिवरेतदा ॥ ४२ ॥

रूपिणींज्ञात्वानिर्विकल्पचेतसास्वाभेदेनसाक्षात्कृत्यजंतुर्जीवोजन्मादिरूपसंसाररूपबंधनान्मुच्यते ॥ तथाचश्रुतिः ब्रह्मवेदब्रह्मैवभवतीति ॥ साविद्येति ॥ परमायाविद्यानिर्विकल्पवृत्तिरूपासाभगवतीब्रह्मरूपिणीज्ञेया ॥ ब्रह्मणोविद्याशरीरत्वात् ॥ तदुक्तं शक्तिःशरीरमधिदैवतमंतरात्माज्ञानंक्रियाःकरणमासनजालमिच्छा ॥ ऐश्वर्यमायतनमावरणानिचत्वंकिंतन्नयद्भवसिदेविशशांकमौलेः ॥ एतादृश्याभगवत्याश्चिद्रूपिण्याउत्पत्तिर्मनसापिनसंभाव्येत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अथकिमाह्वयेतिपृष्टस्योत्तरमाह ॥ असंख्यातानीति ॥ हेरामश्रीभगवत्यानामैकमस्तीतिचेन्मयावक्तव्यंकिंतुयावंतःपदार्थास्तेसर्वेभगवतीरूपाः ॥ एकैवसर्वत्रवर्ततेतस्मादुच्यतेएकेतिश्रुतेः ॥ एकोहंबहुस्यांप्रजायेयेतिश्रुतेः ॥ तथाचयावंतःपदार्थास्तेषांगुणकर्मभेदेनविधानेनब्रह्मादिभिरसंख्येयानिनामानिकल्पितानियदेत्थंरामवर्ततेतदेदंनामभवतीदंनेतिकथंब्रुवेतस्मात्सर्वाणिनामान्यस्याएवभवंतीत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ तन्नामरूपाभ्यामेवव्याक्रियतइति ॥
॥ ३६ ॥ तदेवस्पष्टयति । अकारादिक्षकारांतैरिति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अकूपारःसमुद्रः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ द्विजेद्विजाधिकरणे ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ इत्युक्तेति ॥
इतिवरंदत्वेत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ नतुल्यानीति ॥ तानिपुराणान्यैकैकगुणोपाधिब्रह्मविष्णवादिप्रतिपादकानीदंतुदेवीभागवतंतद्गुणमूलभूतसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्म
रूपपराशक्तिप्रतिपादकमतोनैततुल्यानितानिपुराणानीतिभावः ॥ ६३ ॥ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजःसुधीः ॥ श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोऽभिधानतः ॥ १ ॥ देवीभागवतस्या

उपवासपरोरामःकृतवान्व्रतमुत्तमम् ॥ होमंचविधिवत्तत्रबलिदानंचपूजनम् ॥ ४३ ॥ भ्रातरौचक्रतुःप्रेम्णाव्रतंनारदसंमतम् ॥ अष्टम्यांमध्यरात्रेतुदेवीभ
गवतीहिसा ॥ ४४ ॥ सिंहारूढाददौतत्रदर्शनंप्रतिपूजिता ॥ गिरिशृंगेस्थितोवाचराघवंसानुजंगिरा ॥४५॥ मेघगंभीरयाचेदंभक्तिभावेनतोषिता ॥ देव्यु
वाच ॥ रामराममहाबाहोतुष्टास्म्यद्यव्रतेनते ॥ ४६ ॥ प्रार्थयस्ववरंकामंयत्तेमनसिवर्तते ॥ नारायणांशसंभूतस्त्वंवंशेमानवेऽनघे ॥४७॥ रावणस्यवधा
यैवप्रार्थितस्त्वमरैरसि ॥ पुरामत्स्यतनुंकृत्वाहत्वाघोरंचराक्षसम् ॥ ४८ ॥ त्वयावैरक्षितावेदाःसुराणांहितमिच्छता ॥ भूत्वाकच्छपरूपस्तुधृतवान्मंदर
गिरिम् ॥ ४९ ॥ अकूपारंप्रमंथानंकृत्वादेवानपोषयः ॥ कोलरूपंपुराकृत्वादशनाग्रेणमेदिनीम् ॥ ५० ॥ धृतवानसियद्रामहिरण्याक्षंजघानच ॥ नार
सिंहींतनुंकृत्वाहिरण्यकशिपुंपुरा ॥ ५१ ॥ प्रह्लादंरामरक्षित्वाहतवानसिराघव ॥ वामनंवपुरास्थायपुराछलितवान्बलिम् ॥ ५२ ॥ भूत्वेंद्रस्यानुजःका
मंदेवकार्यप्रसाधकः ॥ जमदग्निसुतस्त्वंमेविष्णोरंशेनसंगतः ॥ ५३ ॥ कृत्वांऽतंक्षत्रियाणांतुदानंभूमेरदाद्द्विजे ॥ तथेदानींतुकाकुत्स्थजातोदशरथात्मजः
॥ ५४ ॥ प्रार्थितस्तुसुरैःसर्वैरावणेनातिपीडितैः ॥ कपयस्तेसहायावैदेवांशाबलवत्तराः ॥५५॥ भविष्यंतिनरव्याघ्रमच्छक्तिसंयुताह्यमी ॥ शेषांशोप्य
नुजस्तेऽयंरावणात्मजनाशकः ॥ ५६ ॥ भविष्यतिनसंदेहःकर्तव्योऽत्रत्वयानघ ॥ वसंतेसेवनंकार्यंत्वयातत्रातिश्रद्धया ॥ ५७ ॥ हत्वाऽथरावणंपापंकुरुरा
ज्यंयथासुखम् ॥ एकादशसहस्राणिवर्षाणिपृथिवीतले ॥५८॥ कृत्वाराज्यंरघुश्रेष्ठगंतासित्रिदिवंपुनः ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वांऽतर्दधेदेवीरामस्तुप्रीतमा
नसः ॥ ५९ ॥ समाप्यतद्व्रतंचक्रेप्रयाणंदशमीदिने ॥ विजयापूजनंकृत्वादत्त्वादानान्यनेकशः ॥६०॥ कपिपतिबलयुक्तःसानुजःश्रीपतिश्चप्रकटपरमश
क्त्याप्रेरितःपूर्णकामः ॥ उदधितटगतोसौसेतुबंधंविधायात्यहनदमरशत्रुंरावणंगीतकीर्तिः ॥६१॥ यःशृणोतिनरोभक्त्यादेव्याश्चरितमुत्तमम् ॥ सभुक्त्वा
विपुलान्भोगान्प्राप्नोतिपरमंपदम् ॥ ६२ ॥ संत्यन्यानिपुराणानिविस्ताराणिबहूनिच ॥ श्रीमद्भागवतस्यास्यनतुल्यानीतिमेमतिः ॥ ६३ ॥ इतिश्री
देवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयस्कंधेत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ छ ॥

देव्याभागवतस्यास्यतृतीयस्कंधविस्तरम् ॥ सार्धैःषडब्धिशैलेंदु १७४६ ॥ पद्यैर्व्यासोव्यरीरचत् ॥

स्यव्याख्यानरहितस्यच ॥ तिलकाख्यांमहाव्याख्यांसम्यग्यःकृतवाञ्छुभाम् ॥ २ ॥ तृतीयस्कंधएतस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः ॥ तेनतुष्यतुसादेवीसच्चिदानंदरूपिणी ॥ ३ ॥ इतिश्रीश्री
शैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजश्रीलक्ष्मीगर्भजनीलकंठकृतेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधेतृतीयस्कंधेत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ श्रीजगदंबार्पणमस्तु ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धः संपूर्णः ॥

॥ अथ श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ यदुन्मेषनिमेषाभ्यांजगतःप्रलयोद्भवौ ॥ वंदेतांभुवनेशानींसच्चिदानंदरूपिणीम् ॥ १ ॥ अष्टाधिकैश्चचत्वारिंशद्भिःपद्यैरनंतरम् ॥ कृष्णाऽवतारसंप्रश्नोराज्ञाकृतउदी
र्यते ॥ १ ॥ पूर्वाऽध्यायांतेरामाऽवतारपर्यंतमवताराःश्रीभगवत्यधीनास्तयायथायथाप्रेर्यंते तथातथातेकुर्वंतीत्युक्तंनतुकृष्णाऽवतारस्तदधीनउक्तः ॥ तथाचतस्यैश्वरशक्तियुक्तत्वेनतस्य
दुर्दशातदाश्रितानांयादवानांपांडवानांदुर्दशाकिमितिजातेत्यभिप्रायेण ॥ किंचजगतःकारणंश्रीभुवनेश्वरीभगवतीमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीतिसर्ववेदसिद्धं तस्याश्चवैषम्यनैर्घृण्यराहित्येनो
च्चावचसृष्टिकल्पनंकिंनिमित्तमभवदितितन्निमित्तपरिचयार्थंचजनमेजयःपृच्छति । वासवेयमुनिश्रेष्ठेति ॥ वासव्याःसुगंधायाःअपत्यंवासवेयः ॥ स्त्रीभ्योढगितिढक् ॥ हेव्यास ॥ १ ॥
॥ २ ॥ ३ ॥ आगोऽपराधः ॥ येनापराधेनकारागारेबद्धस्तादृशमागःकिंकृतवानित्यर्थः ॥ ४ ॥ ययातेःकुलमुत्तममेवतदुद्भवेनाऽपिकंसेनकुलीनेनेत्यर्थः ॥ ५ ॥ गतोजन्मांतरमिति ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ वासवेयमुनिश्रेष्ठसर्वज्ञाननिधेऽनघ ॥ प्रष्टुमिच्छाम्यहंस्वामिन्नस्माकंकुलवर्धन ॥ १ ॥ शूरसेनसुतःश्रीमान्वसुदे
वःप्रतापवान् ॥ श्रुतंमयाहरिर्यस्यपुत्रभावमुपागतवान् ॥ २ ॥ देवानामपिपूज्योऽभून्नाम्नाचाऽऽनकदुंदुभिः ॥ कारागारेकथंबद्धःकंसस्यधर्मतत्परः ॥ ३ ॥
देवक्याभार्ययासार्धंकिमागःकृतवानसौ ॥ देवक्याबालषट्कस्यविनाशश्चकृतःपुनः ॥ ४ ॥ तेनकंसेनकस्माद्वैययातिकुलजेनच ॥ कारागारेकथंजन्म
वासुदेवस्यवैहरेः ॥ ५ ॥ गोकुलेचकथंनीतोभगवान्सात्वतांपतिः ॥ गतोजन्मांतरंकस्मात्पितरौनिगडेस्थितौ ॥ ६ ॥ देवकीवसुदेवौचकृष्णस्याऽमिततेजसः ॥
कथंनमोचितौवृद्धौपितरौहरिणाऽमुना ॥ ७ ॥ जगत्कर्तुंसमर्थेनस्थितेनजनकोदरे ॥ प्राक्तनंकिंतयोःकर्मदुर्विज्ञेयंमहात्मभिः ॥ ८ ॥ जन्मवैवासुदेवस्यय
त्राऽऽसीत्परमात्मनः ॥ केतेपुत्राश्चकाबालायाकंसेनविपोथिता ॥ ९ ॥ शिलायांनिर्गताव्योम्निजातात्वष्टभुजापुनः ॥ गार्हस्थ्यंचहरेर्ब्रूहिबहुभार्यस्यचा
नघ ॥ १० ॥ कार्याणितत्रतान्येवदेहत्यागंचतस्यवै ॥ किंवदंत्याश्रुतंयत्तन्मनोमोहयतीवमे ॥ ११ ॥ चरितंवासुदेवस्यत्वमाख्याहियथातथम् ॥ न
रनारायणौदेवौपुराणावृषिसत्तमौ ॥ १२ ॥ धर्मपुत्रौमहात्मानौतपश्चेरतुरुत्तमम् ॥ यौमुनीबहुवर्षाणिपुण्येबदरिकाश्रमे ॥ १३ ॥ निराहारौजिताऽऽ
त्मानौनिःस्पृहौजितषड्गुणौ ॥ विष्णोरंशौजगत्स्थेम्नेतपश्चेरतुरुत्तमम् ॥ १४ ॥ तयोरंशावतारौहिजिष्णुकृष्णौमहाबलौ ॥ प्रसिद्धौमुनिभिःप्रोक्तौसर्वज्ञै
र्नारदादिभिः ॥ १५ ॥ विद्यमानशरीरौतौकथंदेहांतरंगतौ ॥ नरनारायणौदेवौपुनःकृष्णार्जुनौकथम् ॥ १६ ॥

क्षत्रियवंशजःसन्गोपालवंशजत्वविशिष्टंलोकदृष्ट्याजन्मांतरंकस्माद्गतइत्यर्थः ॥ पितरावित्यस्योत्तरत्रान्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ननुप्राक्तनकर्मवशात्तौबद्धौतत्रहरिःकिंकरिष्यतीतिचेत्तत्राऽऽह ॥
प्राक्तनंकिमिति ॥ यत्रपरमात्मनोजन्माऽभवत्तत्रप्राक्तनंकिमवशिष्टम् ॥ यन्महात्मभिरपिदुर्ज्ञेयम् ॥ नहितास्मिन्सतिपरमेश्वरस्यजन्मस्यादितिभावः ॥ ८ ॥ किंचकेतेपुत्राइति ॥ शिला
यांयेविपोथिताइतिशेषः ॥ तेकेपूर्वजन्मनिस्थिताइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ किंवदंत्याजनश्रुत्यामनोमोहयतीवेति क्वचिदीश्वरवच्चरितेनक्वचिज्जीववच्चरितेनकिमयमीश्वरोवाजीवोवेतिमन
सोमोहोभवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ किंचनरनारायणाविति ॥ १२ ॥ १३ ॥ जितषड्गुणौजितकामक्रोधादिषट्कौजगत्स्थेम्नेजगत्कल्याणाय ॥ १४ ॥ १५ ॥ विद्यमानशरीरौताविति ॥ पूर्वदेहंपरि
त्यज्यैवदेहान्तरगमनंसंभवतिनचतादिहास्ति ॥ तथाचकथंतयोर्देहांतरगमनमित्यर्थः ॥ १६ ॥

किंच यौचक्रतुरिति ॥ मुक्त्यर्थंतपस्यतोर्देहांतरगमनफलंविरुद्धंकथमभूदितिप्रश्नार्थः ॥ १७ ॥ यद्यत्तपसायद्यत्फलंभवातितदाह।शूद्रइति ॥ १८ ॥ एवंनियमेसातिनरनारायणयोर्ब्राह्मणयोर्ज्ञानिनोर्विपरीतंक्षात्रियजन्मफलंकथमभूदित्याह । विपरीतमिति ॥१९॥ विपरीतफलकारणंतर्कयति।केनताविति ॥ २० ॥ किंचयादवानामिति ॥ सकथंजातइतिवदेतिशेषः॥२१॥ कृष्णस्यापीति ॥ गांधार्याःशापेनेश्वरस्यापिकृष्णस्यकुलक्षयःकथंजातइत्यपिवदेत्यर्थः ॥ २२ ॥ वासुदेवेवर्तमानेपुत्रस्यहरणंकथंकृतमित्यन्वयः ॥ २३ ॥ किंचतेनकृतंहरणंवासुदेवेन दिव्यचक्षुषाकथंनज्ञातम् । यदर्थंमहामोहेनिमग्नइत्याह । नज्ञातमिति ॥२४॥ किंचयत्पत्न्यइति ॥ २५ ॥ स्वर्गतेवैकुंठंगते ॥ २६ ॥ किंच विष्णोरिति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥३०॥

यौचक्रतुस्तपश्चोग्रंमुक्त्यर्थंमुनिसत्तमौ ॥ तौकथंप्रापतुर्देहौप्रातयोगौमहातपौ ॥ १७ ॥ शूद्रःस्वधर्मनिष्ठस्तुदेहांतेक्षत्रियस्तुसः ॥ शुभाऽऽचारोमृतोयो वैसशूद्रोब्राह्मणोभवेत् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणोनिःस्पृहःशांतोभवरोगाद्विमुच्यते ॥ विपरीतमिदंभातिनरनारायणौचतौ ॥ १९ ॥ तपसाशोषितात्मानौक्षत्रियौतौबभूवतुः ॥ केनतौकर्मणाशांतौजातौशापेनवापुनः ॥ २० ॥ ब्राह्मणौक्षत्रियौजातौकारणंतन्मुनेवद ॥ यादवानांविनाशश्चब्रह्मशापादितिश्रुतः ॥ ॥ २१ ॥ कृष्णस्याऽपिहिगांधार्याःशापेनैवकुलक्षयः ॥ प्रद्युम्नहरणंचैवशंबरेणकथंकृतम् ॥ २२ ॥ वर्तमानेवासुदेवेदेवदेवेजनार्दने ॥ पुत्रस्यसूतिकागेहाद्धरणंचाऽतिदुर्घटम् ॥ २३ ॥ द्वारकादुर्गमध्याद्वैहरिवेश्माद्दुरत्ययात् ॥ नज्ञातंवासुदेवेनतत्कथंदिव्यचक्षुषा ॥ २४ ॥ संदेहोऽयंमहान्ब्रह्मन्निःसंदेहंकुरु प्रभो ॥ यत्पत्न्योवासुदेवस्यदस्युभिर्लुंठिताहृताः ॥ २५ ॥ स्वर्गतेदेवदेवेतुतत्कथंमुनिसत्तम ॥ संशयोजायतेब्रह्मंश्चित्तांदोलनकारकः ॥ २६ ॥ विष्णोरंशःसमुद्भूतःशौरिर्भूभारहारकृत् ॥ सकथंमथुराराज्यंभयात्त्यक्त्वाजनार्दनः ॥ २७ ॥ द्वारवत्यांगतःसाधोससैन्यःससुहृद्गणः ॥ अवतारोहरेःप्रोक्तोभूभारहरणायवै ॥ २८ ॥ पापात्मनांविनाशायधर्मसंस्थापनायच ॥ तत्कथंवासुदेवेनचौरास्तेननिपातिताः ॥ २९ ॥ यैर्हृतावासुदेवस्यपत्न्यःसंलुंठिताश्चताः ॥ स्तेनास्तेकिंनविज्ञाताःसर्वज्ञेनसतापुनः ॥ ३० ॥ भीष्मद्रोणवधःकामंभूभारहरणेमतः ॥ अविताश्चमहात्मानःपांडवाधर्मतत्पराः ॥ ३१ ॥ कृष्णभक्ताःसदाचारायुधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ तेकृत्वाराजसूयंचयज्ञराजंविधानतः ॥ ३२ ॥ दक्षिणाविविधादत्त्वाब्राह्मणेभ्योऽतिभावतः ॥ पांडुपुत्रास्तुदेवांशावासुदेवाश्रितामुने ॥ ३३ ॥ घोरंदुःखंकथंप्राप्ताःक्वगतंसुकृतंचतत् ॥ किंतत्पापंमहारौद्रंयेनतेपीडिताःसदा ॥ ३४ ॥

भीष्मद्रोणादयोधर्मात्मानोऽपिभूभारकारकाइतिज्ञात्वातेषांवधस्तस्यमतइष्टोजातस्तथासतितेषांस्तेनानांकथंतेनवधोनकृतइतिवदेत्यभिप्रायः ॥ ३१ ॥ किंचकृष्णभक्ताइति ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ क्वगतंसुकृतंचतदिति ॥ ननुपूर्वमेवोक्तंराजसूयःसांगोयज्ञोनजातइतितत्कथमत्रशंक्यते क्वगतंसुकृतंचतादितिचेन्न ॥ एतादृशवासुदेवादिसर्वज्ञपुरुषसान्निध्येकथंसांगोयज्ञोनजात इत्यत्रैवप्रश्नतात्पर्यात् ॥ तदेवाह । किंतत्पापमिति ॥ येनपापेनसांगोयज्ञोनजातइतिकृत्वादुःखेनपीडितास्ततपापंकिमित्यर्थः ॥ ३४ ॥

किंचद्रौपदीति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ किंचराजसूयमिति ॥ ४० ॥ ममपूर्वजाःपूर्वजन्मकृतपापेनदुःखंप्राप्ताइतिवक्तव्यं तदपिनसंभवति ॥ देवांशानांतेषांपूर्वजन्माभावाद्देवानांचपरमेश्वराधिकारिपुरुषत्वात्पापसंभावनाऽभावस्तथाचेदेवांशानांतेषांकथंदुःखसंभवइत्ययंसंशयोमेवर्ततइत्यर्थः ॥ ४१ ॥ किंचसदाचारैरस्त्विति ॥ नश्वरंमिथ्याजगज्जानानैर्ज्ञानवद्भिःसदाचारैःकथंहताइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ किंचप्रेरिताइति ॥ वासुदेवेनेश्वरेणकथंपापेप्रेरिताइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ लोभेनयोधान्नहत्वानविनाश्यभिक्षाटनादिनाजविनंवरम् ॥ नतुलोभेनयोधान्हत्वाराज्यभोगोवरइत्यर्थः ॥ ४४ ॥ किंचविच्छिन्नस्त्विति ॥ ४५ ॥ त्वादृशमहानुभावादुत्पन्नेवंशेजायमानःसविराटतनयाउत्तरातस्याःसुतःपरिक्षित्तापसस्यगलेसर्पंकथंन्यस्त

द्रौपदीचमहाभागावेदीमध्यात्समुत्थिता ॥ रमांशजाचसाध्वीचकृष्णभक्तियुतातथा ॥ ३५ ॥ साकथंदुःखमतुलंप्रापघोरंपुनःपुनः ॥ दुःशासनेनसाकेशेगृहीतापीडिताभृशम् ॥ ३६ ॥ रजस्वलासभायांतुनीताभीतैकवाससा ॥ विराटनगरेदासीजातामत्स्यस्यसापुनः ॥ ३७ ॥ धर्षिताकीचकेनाथरुदतीकुररीयथा ॥ हृताजयद्रथेनाऽथक्रंदमानाऽतिदुःखिता ॥ ३८ ॥ मोचितापांडवैःपश्चाद्बलवद्भिर्महात्मभिः ॥ पूर्वजन्मकृतंपापंकिंतयेनचपीडिताः ॥ ३९ ॥ दुःखान्यनेकान्याप्तास्तेकथयाऽद्यमहामते ॥ राजसूयंक्रतुवरंकृत्वातेममपूर्वजाः ॥४०॥ दुःखंमहत्तरंप्राप्ताःपूर्वजन्मकृतेनवै ॥ देवांशानांकथंतेषांसंशयोऽयंमहान्हिमे ॥ ४१ ॥ सदाचारैस्तुकौंतेयैर्भीष्मद्रोणादयोहताः ॥ छलेनधनलोभार्थंजानानैर्नश्वरंजगत् ॥ ४२ ॥ प्रेरितावासुदेवेनपापेघोरेमहात्मना ॥ कुलंक्षयितवंतस्तेहरिणापरमात्मना ॥ ४३ ॥ वरंभिक्षाटनंसाधोर्नीवारैर्जीवनंवरम् ॥ योधान्नहत्वालोभेनशिल्पेनजीवनंवरम् ॥ ४४ ॥ विच्छिन्नस्तुत्वयावंशोरक्षितोमुनिसत्तम ॥ समुत्पाद्यसुतानाऽऽशुगोलकाञ्छत्रुनाशनान् ॥ ४५ ॥ सोऽल्पेनैवतुकालेनविराटतनयासुतः ॥ तापसस्यगलेसर्पंन्यस्तवान्कथमुद्धतम् ॥ ४६ ॥ नकोऽपिब्राह्मणंद्वेष्टिक्षत्रियस्यकुलोद्भवः ॥ तापसंमौनसंयुक्तंपित्राकिंतत्कृतंमुने ॥ ४७ ॥ एतैरन्यैश्चसंदेहैर्विकलंमेमनोऽधुना ॥ स्थिरंकुरुपितःसाधोसर्वज्ञोऽसिदयानिधे ॥ ४८ ॥ इतिश्रीदे० चतुर्थस्कंधेजनमेजयप्रश्नोनामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ सूतउवाच ॥ एवंपृष्टःपुराणज्ञोव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ परिक्षितसुतंशांतंततोवैजनमेजयम् ॥ १ ॥ उवाचसंशयच्छेत्तृवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ व्यासउवाच ॥ राजन्किमेतद्वक्तव्यंकर्मणांगहनागतिः ॥ २ ॥ दुर्ज्ञेयाकिलदेवानांमानवानांचकाकथा ॥ यदासमुत्थितंचैतद्ब्रह्मांडंत्रिगुणात्मकम् ॥ ३ ॥

वानित्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ इतिश्रीदे०चतुर्थस्कंधेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ षष्टिश्लोकैर्विचित्रस्यप्रपंचस्यचकारणम् ॥ देवादीनांचसर्वेषांकर्मैवेत्येतदुच्यते ॥ १ ॥ इत्थंजनमेजयेनानेकविधान्कृतान्प्रश्नान् श्रुत्वा तेषांसर्वेषांप्रश्नानांसमाधानंप्रपंचस्यदेवादीनांचकर्माधीनत्वमिति व्यासउवाचेतिशौनकादीन्प्रतिसूतआह । एवंपृष्टःपुराणज्ञइति ॥ १ ॥ किमुवाचतदाह । राजन्किमिति ॥ एतत्त्वयापृष्टंकिंवक्तव्यंयतोदेवानामपिकर्मणांगहनाकष्टागतिर्दुर्ज्ञेयाभवति ॥ यदादेवादीनामपिकर्मणैवंगतिस्तदामानवानांकाकथा ॥ तस्मात्किंवक्तव्यमित्यर्थः ॥ २ ॥ कर्माधीनत्वमेवसर्वेषामाह यदेति अत्रतदेतिशेषः ॥ ३ ॥

कर्मवीजसमुद्भवाःकर्मरूपकारणजन्याः ॥ ४ ॥ देहसंयोगोऽयंत्रिविधकर्मरहितःकदापिनतिष्ठति ॥ ५ ॥ तत्रकर्माणित्रिविधानिसंतीत्याह । शुभाशुभैरिति ॥ शुभानिसात्त्विकानि ॥ अशुभानितामसानि ॥ मिश्राणिराजसानि तेषांस्वरूपंचतृतीयस्कंधेसत्त्वादिगुणनिरूपणप्रकरणेस्पष्टीकृतम् ॥ ६ ॥ तानिचप्रत्येकंत्रिविधानीत्याह । संचितानीति ॥ एवं कर्मणांत्रैविध्यंभवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ यद्यपिब्रह्मादयईश्वराःसंतितथाऽपितेकर्मणैवेश्वराजाताइतिकर्मवश्यत्वंतेषामस्त्येवेत्याह । ब्रह्मादीनामिति ॥ पूर्वजन्मनिकश्चिद्विद्यमानोजीवःकर्मोपासनाऽतिशयेनाहिरण्यगर्भोभवति ॥ सोबिभेत्सनैवरेमेइतिबृहदारण्यकश्रुतेः ॥ कर्मभिर्बद्धएवसपूर्वजन्मकृतश्रवणादिसाधनसंस्कारवशादेवाहिरण्यगर्भजन्मनिज्ञानवांश्चभवतीत्येतदपिबृहदारण्यकएवोक्तम् ॥ कर्माधीनस्यतस्यहिरण्यगर्भस्यैवावताराएतेब्रह्मविष्णुहरादयइतिहिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रेइत्यादिश्रुत्योक्तम् ॥ तथाच कर्माधीनहिरण्यगर्भांशत्वाद्ब्रह्मादीनामपिकर्माधीनत्वंभवत्येवेतिभावः ॥ ८ ॥ कर्माधीनत्वंनिदैवाधीनाःकर्माधीनाइत्यर्थः ॥ ९ ॥ देवानांमानवानांचतिरश्चांसर्वेषामपिकर्माधीनत्वस्यतुल्यत्वादित्याह देवानामिति ॥ १० ॥ पूर्ववैरानुयोगेनेत्यर्धंपूर्वान्वयि ॥ ११ ॥ कर्माधीनत्वंनि

कर्मणैवसमुत्पत्तिःसर्वेषांनात्रसंशयः ॥ अनादिनिधनाजीवाःकर्मबीजसमुद्भवाः ॥ ४ ॥ नानायोनिषुजायंतेम्रियंतेचपुनःपुनः ॥ कर्मणारहितोदेहसंयोगोनकदाचन ॥ ५ ॥ शुभाशुभैस्तथामिश्रैःकर्मभिर्वेष्टितंत्विदम् ॥ त्रिविधानिहितान्याहुर्बुधास्तत्त्वविदश्चये ॥ ६ ॥ संचितानिभविष्याणिप्रारब्धानितथापुनः ॥ वर्तमानानिदेहेऽस्मिंस्त्रैविध्यंकर्मणांकिल ॥ ७ ॥ ब्रह्मादीनांचसर्वेषांतद्वशत्वंनराधिप ॥ सुखदुःखजरामृत्युहर्षशोकादयस्तथा ॥ ८ ॥ कामक्रोधौचलोभश्चसर्वेदेहगतागुणाः ॥ दैवाधीनाश्चसर्वेषांप्रभवंतिनराधिप ॥ ९ ॥ रागद्वेषादयोभावाःस्वर्गेपिप्रभवंतिहि ॥ देवानांमानवानांचतिरश्चांचतथापुनः ॥ १० ॥ विकाराःसर्वएवैतेदेहेनसहसंगताः ॥ पूर्ववैरानुयोगेनस्नेहयोगेनवैपुनः ॥ ११ ॥ उत्पत्तिःसर्वजंतूनांविनाकर्मनविद्यते ॥ कर्मणाभ्रमतेसूर्यःशशांकःक्षयरोगवान् ॥ १२ ॥ कपालीचतथारुद्रःकर्मणैवनसंशयः ॥ अनादिनिधनंचैतत्कारणंकर्मसंभवे ॥ १३ ॥ तेनेदंशाश्वतंसर्वंजगत्स्थावरजंगमम् ॥ नित्यानित्यविचारेऽत्रनिमग्नामुनयःसदा ॥ १४ ॥ नजानंतिकिमेतद्वैनित्यंवाऽनित्यमेवच ॥ मायायांविद्यमानायांजगन्नित्यंप्रतीयते ॥ १५ ॥ कार्याभावःकथंवाच्यःकारणेसतिसर्वथा ॥ मायानित्याकारणंचसर्वेषांसर्वदाकिल ॥ १६ ॥

गमयति । उत्पत्तिरिति ॥ १२ ॥ ननुकस्मादेतादृशंदुर्घटंकर्मोत्पन्नमितिचेत्तत्राह । अनादीति ॥ बीजांकुरवदेतस्याऽनादित्वादनादित्वम् ॥ अनिधनत्वंतुमोक्षपर्यंतावस्थानात् ॥ तदेतादृशकर्मसंभवेसर्वस्योत्पत्तौकारणंभवतीत्यर्थः ॥ तेनकारणेनसर्वंजगच्छाश्वतंप्रवाहरूपेणनित्यंभवतीत्यर्थः ॥ तथाचकैवल्यश्रुतिः पुनश्चजन्मांतरकर्मयोगात्सएवजीवःस्वपितिप्रबुद्धइति कर्मणएवकारणत्वंदर्शयति ॥ तथाचनैतादृशंकर्मकस्मादप्युत्पन्नंभवितुमर्हतीत्यर्थः ॥ अतएवाहुः । जीवईशोविशुद्धाचित्तथाजीवेशयोर्भिदा । अविद्यातच्चितोर्भेदः षडस्माकमनादयइति ॥ १३ ॥ इत्थंकर्मसद्भावेआगमंप्रदर्श्याऽर्थापत्तिमप्याह । नित्यानित्येति ॥ इदंजगन्नित्यं प्रलयरहितमाहोस्विदनित्यंप्रलयसहितंभवतिइतिविचारेसदामुनयोनिमग्नाः ॥ १४ ॥ कुतोनिमग्नास्तत्राऽऽह । नजानंतीति ॥ यतोनित्यंवाऽनित्यंवेतिनजानंतिततोनिमग्नाइत्यर्थः ॥ ननुजगन्नश्वरंभाति ततोनित्यकोटिःकथमुत्थितेतिचेदनुमित्येत्याह । मायायामिति ॥ करणस्यनित्यत्वेकार्यमपिसदैवस्यादित्यर्थः ॥ १५ ॥ तदेवाह । कार्याभावइति ॥ अतोहेतोर्नित्यत्वकोटिःसमुत्थितेत्यर्थः ॥ ननुमायैवाऽनित्यास्यादितिचेन्नेत्याह । मायानित्येति ॥ मोक्षपर्यंतंनित्येत्यर्थः ॥ १६ ॥

तर्हिप्रत्यक्षोपलभ्यमानस्यजगतोनश्वरत्वस्यकागतिरितिचेत्तदन्यथाऽनुपपत्त्याकर्मरूपबीजस्यसहकारिकारणस्याऽनित्यत्वंकल्पनीयमित्याह । कर्मबीजंततोऽनित्यमिति ॥ अनित्यंकर्मबीजे सहकारिकारणंबुद्ध्यांचिंतनीयमित्यर्थः ॥ तस्माज्जगतउत्पत्तिप्रलयान्यथाऽनुपपत्त्यापिकर्मसद्भावःसिद्धइतिभावः ॥ तस्मिंश्चानित्येकर्मणिस्वीकृतेयदाप्रारब्धंकर्मोत्तिष्ठतितदामाया विसृजति यदाप्रारब्धंसर्वप्राणिनांनश्यति तदाकारणभूतायामायायानित्यत्वेऽपिसहकारिकारणस्यकर्मणोऽभावाज्जगतःप्रलयोभवतीतिसर्वंसमंजसम् ॥ १७ ॥ यदिकर्मनियंत्रितं

कर्मबीजंततोनित्यंचिंतनीयंसदाबुधैः ॥ भ्रमत्येवजगत्सर्वंराजन्कर्मनियंत्रितम् ॥ १७ ॥ नानायोनिषुराजेंद्रनानाधर्ममयेषुच ॥ इच्छयाचभवेज्जन्मवि ष्णोरमिततेजसः ॥१८॥ युगेयुगेष्वनेकासुनीचयोनिषुतत्कथम् ॥ त्यक्त्वावैकुंठसंवासंसुखभोगाननेकशः ॥१९॥ विण्मूत्रमंदिरेवासंसंत्रस्तःकोऽभिवांछ ति ॥ पुष्पावचयलीलाचजलकेलिःसुखासनम् ॥२०॥ त्यक्त्वागर्भगृहेवासंकोऽभिवांछतिबुद्धिमान् ॥ तूलिकांमृदुसंयुक्तांदिव्यांशय्यांविनिर्मिताम् ॥२१॥ त्यक्त्वाऽधोमुखवासंचकोऽभिवांछतिपंडितः ॥ गीतंनृत्यंचवाद्यंचनानाभावसमन्वितम् ॥ २२ ॥ मुक्त्वाकोनरकेवासंमनसाऽपिविचिंतयेत् ॥ सिंधुजाद्भु तभावानांरसंत्यक्त्वासुदुस्त्यजम् ॥२३॥ विण्मूत्ररसपानंचकइच्छेन्मतिमान्नरः ॥ गर्भवासात्परोनास्तिनरकोभुवनत्रये ॥२४॥ तद्भीताश्चप्रकुर्वंतिमुनयो दुस्तरंतपः ॥ हित्वाभोगंचराज्यंचवनेयांतिमनस्विनः ॥ २५ ॥ यद्भीतास्तुविमूढात्माकस्तंसेवितुमिच्छति ॥ गर्भेतुदंतिकृमयोजठराग्निस्तपत्यधः ॥२६॥ वपासंवेष्टनंक्रूरंकिंसुखंतत्रभूपते ॥ वरंकारागृहेवासोबंधनंनिर्गडैर्वरम् ॥ २७ ॥ अल्पमात्रंक्षणंनैवगर्भवासःक्वचिच्छुभः ॥ गर्भवासेमहद्दुःखंदशमा सनिवासनम् ॥ २८ ॥ तथानिःसरणेदुःखंयोनियंत्रेऽतिदारुणे ॥ बालभावेतथादुःखंमूकाज्ञभावसंयुतम् ॥२९॥ क्षुत्तृडावेदनाशक्तःपरतंत्रोऽतिकातरः ॥ क्षुधितेरुदितेबालेमाताचिंतातुरातदा ॥ ३० ॥ भेषजंपातुमिच्छंतीज्ञात्वाव्याधिव्यथांदृढाम् ॥ नानाविधानिदुःखानिबालभावेभवंतिवै ॥ ३१ ॥ किं सुखंविबुधाद्दृष्ट्वाजन्मवांछंतिचेच्छया ॥ संग्राममसुरैःसार्धंसुखंत्यक्त्वानिरंतरम् ॥३२॥ कर्तुमिच्छेच्चकोमूढःश्रमदंसुखनाशनम् ॥ सर्वथैवनृपश्रेष्ठसर्वेब्र ह्मादयःसुराः ॥ ३३ ॥ कृतकर्मविपाकेनप्राप्नुवंतिसुखाऽसुखे ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाऽशुभम् ॥ देहवद्भिर्नृभिर्देवैस्तिर्यग्भिश्चनृपोत्तम ॥ ॥ ३४ ॥ तपसादानयज्ञैश्चमानवश्चेंद्रतांव्रजेत् ॥ क्षीणेपुण्येऽथशक्रोऽपिपतत्येवनसंशयः ॥ ३५ ॥

जगन्नस्यात्तदेश्वराणांकथमेतादृशीगतिर्भवेदित्याह ॥ नानायोनिष्विति ॥ इच्छयायदिनानायोनिषुअधर्ममयेषुदेशेषुजन्मनस्यात्तदादेवादीनांकर्मनियंत्रितत्वंनस्यान्नचेच्छयाकश्चनदुःखेषुपतति तस्माद्देवादीनामपिकर्मनियंत्रितत्वमेवेतिभावः ॥ १८ ॥ इच्छयादेवादीनांनानाजन्मभोक्तृत्वमितिवक्तारमुपहसति ॥ युगेयुगेष्विति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अधोमुखवासंबाल्यावस्था यांगर्भंवा ॥२२॥२३॥२४॥२५॥ यद्भीतास्त्विवतिपूर्वेणान्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ रथचक्रवत्परिवर्तनमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥४०॥ इत्थंसर्वप्रपंचस्यसामान्यतःकर्मजन्यत्वमुपपादितम् ॥ अयंभावः । सच्चिदानंदरूपिण्याभगवत्यानित्यतृप्तायाजग त्कल्पनेनकिंचित्फलमास्ति किंतुनानाकर्मभिर्बद्धाःप्राणिनोजगत्सर्जनाऽभावेविषयाभावाद्भोगासंभवेनतथैवबद्धाःस्युरितितेषांभोगेनकर्मक्षयार्थंस्वप्रयोजनाभावेऽपिकेवलंप्राणिदयामवलंब्यै वभगवत्याजगत्सर्जनेप्रवृत्तिः ॥ तत्रयथायथायस्यकर्मवर्ततेतथातथातस्यफलंदेयमिति नभगवत्यावैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिः ॥ नचप्रपंचेसतिकर्मोद्भवस्तस्मिन्सतितन्निमित्तःप्रपंचइत्य न्योन्याश्रयोवैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिश्चतदवस्थैवेतिचेन्न ॥ बीजांकुरवत्कर्मणांप्रपंचस्यचानादित्वात् ॥ यदाहुःजीवईशोविशुद्धाचित्तथाजीवेशयोर्भिदा । अविद्यातच्चितोर्भेदःषडस्माकम नादयइति ॥ अतएवबृहदारण्यके पूर्वजन्मनिकृतकर्मोपासनस्ययजमानस्यहिरण्यगर्भपदप्राप्तौसत्यांकर्मबद्धत्वाद्देवेश्वरस्याऽपिहिरण्यगर्भस्यभयारत्यादिकंसोबिभेत्सनैवरेमेइत्यादिनोक्तम् ॥

रामावतारयोगेनदेवावानरतांगताः ॥ तथाकृष्णसहायार्थंदेवायादवतांगताः ॥ ३६ ॥ एवंयुगेयुगेविष्णुरवताराननेकशः ॥ करोतिधर्मरक्षार्थंब्रह्मणाप्रेरि तोभृशम् ॥ ३७ ॥ पुनःपुनर्हरेरेवंनानायोनिषुपार्थिव ॥ अवताराभवंत्यन्येरथचक्रवदद्भुताः ॥ ३८ ॥ दैत्यानांहननंकर्मकर्तव्यंहरिणास्वयम् ॥ अंशांशे नपृथिव्यांवैकृत्वाजन्ममहात्मना ॥ ३९ ॥ तदहंसंप्रवक्ष्यामिकृष्णजन्मकथांशुभाम् ॥ सएवभगवान्विष्णुरवतीर्णोयदोःकुले ॥ ४० ॥ कश्यपस्यमुनेरं शोवसुदेवःप्रतापवान् ॥ गोवृत्तिरभवद्राजन्पूर्वशापानुभावतः ॥ ४१ ॥ कश्यपस्यचद्वेपत्न्यौशापादत्रमहीतले ॥ अदितिःसुरसाचैवमासतुःपृथिवीपते ॥ ॥ ४२ ॥ देवकीरोहिणीचोभेभगिन्यौभरतर्षभ ॥ वरुणेनमहाञ्छापोदत्तःकोपादितिश्रुतम् ॥ ४३ ॥ राजोवाच ॥ किंकृतंकश्यपेनाऽऽगोयेनशप्तोमहानृ षिः ॥ सभार्यःसकथंजातस्तद्वदस्वमहामते ॥ ४४ ॥ कथंचभगवान्विष्णुस्तत्रजातोऽस्तिगोकुले ॥ वासीवैकुंठनिलयेरमापतिरखंडितः ॥ ४५ ॥ निदे शात्कस्यभगवान्वर्ततेप्रभुरव्ययः ॥ नारायणःसुरश्रेष्ठोयुगादिःसर्वधारकः ॥ ४६ ॥ सकथंसदनंत्यक्त्वाकर्मवानिवमानुषे ॥ करोतिजननंकस्मादत्रमेसंश योमहान् ॥ ४७ ॥ प्राप्यमानुषदेहंतुकरोतिचविडंबनम् ॥ भावान्नानाविधांस्तत्रमानुषेदुष्टजन्मनि ॥ ४८ ॥ कामःक्रोधोऽमर्षशोकौवैरंप्रीतिश्चकर्हिचि त् ॥ सुखंदुःखंभयंनॄणांदैन्यमार्जवमेवच ॥ ४९ ॥ दुष्कृतंसुकृतंचैववचनंहननंतथा ॥ पोषणंचलनंतापोविमर्शश्चविकत्थनम् ॥ ५० ॥ लोभोदंभस्त थामोहःकपटंशोचनंतथा ॥ एतेचान्येतथाभावामानुष्येसंभवंतिहि ॥ ५१ ॥

अनंतरंचसोवेदाहंब्रह्मास्मि इत्यनेनतत्त्वज्ञानमप्युक्तम् ॥ यदाहिरण्यगर्भस्यापिकर्मबद्धत्वंतदातदवतारेषुहरिब्रह्मादिषुतदवतारावतारेषुरामकृष्णादिषुकर्मबद्धत्वेकाकथेति ॥ अधुनाशापा दिविशेषकर्मबद्धत्वंचवदन्पूर्वप्रश्नानामुत्तरमप्याह । कश्यपस्यमुनेरंशइति ॥ गोवृत्तिःपशुपालवृत्तिः ॥ ४१ ॥ कश्यपस्यऋषेःपत्न्यावदितिःसुरसाचेत्येवंनाम्नावभूवतुस्तेवरुणशापाद्देवकी रोहिण्यौजातेइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ येनशप्तइति ॥ येनागसाऽपराधेनसभार्यःसऋषिःकथंशप्तोजातइत्यन्वयः ॥ ४४ ॥ गोकुलेवैकुंठापेक्षयाऽतिनिकृष्टे ॥ ४५ ॥ कस्यनिदे शादाज्ञयेत्यर्थःचोवर्ततेभवतीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ दुष्टत्वमेवोपपादयति कामःक्रोधइति ॥ ४९ ॥ वचनंविश्वासभाषणम् ॥ विमर्शोविचारः ॥ विकत्थनंवल्गनम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ एवमिदंसर्वमनुभूतमित्यर्थः ॥ ५७ ॥ रक्षागृहेकारागृहे ॥ ५८ ॥ ५९॥ नह्येतत्स्वेच्छयाकश्चित्करोतिकिंत्वन्याऽधीनतयैवेत्याह । स्वेच्छयेति
॥ ६० ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ सार्धपंचाऽधिकैःपंचाशद्भिःपद्यैरनंतरम् ॥ अदितेःशापकथनंविस्तरादिहवर्ण्यते ॥ १ ॥ देवकीकिंनशापेनजाते
तिराज्ञापृष्टेव्यासउवाच । कारणानीति ॥ मुख्यंकारणंतुकर्मेत्युक्तमवांतरकारणानितुबहूनिसंतीत्यर्थः ॥ नहरेर्देवक्याएवकिंतुसर्वेषांदेवानामवतारेष्वित्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ धेनुमितिजात्ये

सकथंभगवान्विष्णुस्त्यक्त्वासुखमनश्वरम् ॥ करोतिमानुषंजन्मभावैरेतैरभिद्रुतम् ॥ ५२ ॥ किंसुखंमानुषंप्राप्यभुविजन्ममुनीश्वर ॥ किंनिमित्तंहरिः
साक्षाद्गर्भवासंकरोतिवै ॥ ५३ ॥ गर्भेदुःखंजन्मदुःखंबालभावेतथापुनः ॥ यौवनेकामजंदुःखंगार्हस्थ्येऽतिमहत्तरम् ॥ ५४ ॥ दुःखान्येतान्यवाप्नोतिमा
नुषेद्विजसत्तम ॥ कथंसभगवान्विष्णुरवतारान्पुनःपुनः ॥ ५५ ॥ प्राप्यरामाऽवतारेहिहरिणाब्रह्मयोनिना ॥ दुःखंमहत्तरंप्राप्तंवनवासेऽतिदारुणे ॥ ५६ ॥
सीताविरहजंदुःखंसंग्रामश्चपुनःपुनः ॥ कांतात्यागोऽप्यनेनैवमनुभूतोमहात्मना ॥ ५७ ॥ तथाकृष्णाऽवतारेऽपिजन्मरक्षागृहेपुनः ॥ गोकुलेगमनंचैव
गवांचारणमित्युत ॥ ५८ ॥ कंसस्यहननंकष्टाद्द्वारकागमनंपुनः ॥ नानासंसारदुःखानिभुक्तवान्भगवान्कथम् ॥ ५९ ॥ स्वेच्छयाकःप्रतीक्षेतमुक्तोदुःखा
निज्ञानवान् ॥ संशयंछिंधिसर्वज्ञममचित्तप्रशांतये ॥ ६० ॥ इतिश्रीदे॰महापुराणेचतुर्थस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ छ ॥ व्यासउवाच ॥ कारणा
निबहून्यत्राप्यवतारेहरेःकिल ॥ सर्वेषांचैवदेवानामंशाऽवतरणेष्वपि ॥ १ ॥ वसुदेवावतारस्यकारणंशृणुतत्त्वतः ॥ देवक्याश्चैवरोहिण्याअवतारस्य
कारणम् ॥ २ ॥ एकदाकश्यपःश्रीमान्यज्ञार्थंधेनुमाहरत ॥ याचितोऽयंबहुविधंनददौधेनुमुत्तमाम् ॥ ३ ॥ वरुणस्तुततोगत्वाब्रह्माणंजगतःप्रभुम् ॥
प्रणम्योवाचदीनात्मास्वदुःखंविनयान्वितः ॥ ४ ॥ किंकरोमिमहाभागमत्तोऽसौनददातिगाम् ॥ शापोमयाविसृष्टोऽस्मैगोपालोभवमानुषे ॥ ५ ॥ भा
र्येद्वेअपितत्रैवभवेतांचातिदुःखिते ॥ यतोवत्सारुदंत्यत्रमातृहीनाःसुदुःखिताः ॥ ६ ॥ मृतवत्सादितिस्तस्माद्भविष्यतिधरातले ॥ कारागारनिवासाचतेना
पिबहुदुःखिता ॥ ७ ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्ययादोनाथस्यपद्मभूः ॥ समाहूयमुनिंतत्रतमुवाचप्रजापतिः ॥ ८ ॥ कस्मात्त्वयामहाभागलो
कपालस्यधेनवः ॥ हृताःपुनर्नदत्ताश्चकिमन्यायंकरोषिवै ॥ ९ ॥ जानन्न्यायंमहाभागपरवित्तापहरणम् ॥ कृतवान्कथमन्यायंसर्वज्ञोऽसिमहामते ॥
॥ १० ॥ अहोलोभस्यमहिमामहतोऽपिनमुंचति ॥ लोभंनरकदंनूनंपापाकरमसंमतम् ॥ ११ ॥

कवचनम् उत्तरत्रधेनवइतिवचनात् ॥ वरुणस्यसंबंधिनीमाहरदाहृतवान् ॥ वरुणेनस्वधेन्वर्थेयाचमानोऽपिकश्यपोनददावित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ मत्तउन्मत्तःअतोमयाशापोविसृष्टः ॥ ५ ॥
तत्रैवमानुषेएव ॥ वत्सारुदंतित्वयाऽऽदत्तानांगवामित्यर्थः ॥ ६ ॥ तस्मात् तेनकारणेनेत्यर्थः ॥ तेनापितेनैवकारणेनइतिशापेदत्तेऽपिनददातीत्याश्चर्यंब्रह्माणंप्रत्युक्तवानितिभावः ॥ ७ ॥
॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अहोलोभस्येति ॥ योलोभोमहतोऽपीतिद्वितीयाबहुवचनम् ॥ तानपिनमुंचतीत्यर्थः ॥ लोभंनरकदमित्यस्योत्तरत्रतमित्यनेनाऽन्वयः ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ अमेध्यवरइतिच्छेदः। यतोदुरात्मनाकृतस्नेहस्ततोदुराचारइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥१७॥ अदितेःशापांतरमप्याह। तथेति ॥१८॥ शोकस्त्विवति ॥अस्मिन्विषयेमम

कश्यपोऽपिनतंत्यक्तुंसमर्थःकिंकरोम्यहम् ॥ सर्वदेवाधिकस्तस्माल्लोभोवैकलितोमया ॥ १२ ॥ धन्यास्तेमुनयःशांताजितोयैर्लोभएवच ॥ वैखानसैःशम
परैःप्रतिग्रहपराङ्मुखैः ॥ १३ ॥ संसारेबलवाञ्छत्रुर्लोभोऽमेध्यवरःसदा ॥ कश्यपोऽपिदुराचारःकृतस्नेहोदुरात्मना ॥ १४ ॥ ब्रह्मापितंशशापाऽथक
श्यपंमुनिसत्तमम् ॥ मर्यादारक्षणार्थंहिपौत्रंपरमवल्लभम् ॥ १५ ॥ अंशेनत्वंपृथिव्यांवैप्राप्यजन्मयदोःकुले ॥ भार्याभ्यांसंयुतस्तत्रगोपालत्वंकरिष्यसि
॥ १६ ॥ व्यासउवाच ॥ एवंशप्तःकश्यपोऽसौवरुणेनचब्रह्मणा ॥ अंशावतरणार्थायभूभारहरणायच ॥ १७॥ तथादित्याऽदितिःशप्ताशोकसंततयाभृश
म् ॥ जाताजाताविनश्येरंस्तवपुत्रास्तुसप्तवै ॥१८॥ जनमेजयउवाच ॥ कस्मादित्याचभगिनीशप्तेंद्रजननीमुने ॥ कारणंवदशापेचशोकस्तुमुनिसत्तम॥
॥ १९ ॥ सूतउवाच ॥ पारिक्षितेनपृष्टस्तुव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ राजानंप्रत्युवाचेदंकारणंसुसमाहितः ॥ २० ॥ व्यासउवाच ॥ राजन्दक्षसुतेद्वेतुदिति
श्चाऽदितिरुत्तमे ॥ कश्यपस्यप्रियेभार्येबभूवतुरुरुक्रमे ॥ २१ ॥ अदित्यामघवापुत्रोयथाऽभूदतिवीर्यवान् ॥ तदावुताहशंपुत्रंचकमेदितिरोजसा ॥२२॥
पतिमाहाऽसितापांगीपुत्रंमेदेहिमानद ॥ इंद्रतुल्यबलंवीरंधर्मिष्ठंवीर्यवत्तमम् ॥ २३ ॥ तामुवाचमुनिःकांतेस्वस्थाभवमयोदिते ॥ व्रतांतेभवितातुभ्यंश
तक्रतुसमःसुतः ॥ २४ ॥ सातथेतिप्रतिश्रुत्यचकारव्रतमुत्तमम् ॥ निषिक्तंमुनिनागर्भंबिभ्राणासुमनोहरम् ॥ २५ ॥ भूमौचकारशयनंपयोव्रतपरायणा॥
पवित्राधारणायुक्ताबभूववरवर्णिनी ॥ २६ ॥ एवंजातःसुसंपूर्णोयदागर्भोऽतिवीर्यवान् ॥ शुभ्रांशुमतिदीप्तांगींदितिंदृष्ट्वातुदुःखिता ॥ २७ ॥ मघवत्सदृशः
पुत्रोभविष्यतिमहाबलः ॥ दित्यास्तदाममसुतस्तेजोहीनोभवेत्किल ॥ २८ ॥ इतिचिंतापरापुत्रमिंद्रंचोवाचमानिनी ॥ शत्रुस्तेऽद्यसमुत्पन्नोदितिगर्भे
ऽतिवीर्यवान् ॥ २९ ॥ उपायंकुरुनाशायशत्रोरद्यविचिंत्यच ॥ उत्पत्तिरेवहंतव्यादित्यागर्भस्यशोभन ॥३०॥ वीक्ष्यतामसितापांगींसपत्नीभावमास्थिता
म् ॥ दुनोतिहृदयेचिंतासुखमर्मविनाशिनी ॥ ३१ ॥ राजयक्ष्मेवसंवृद्धोनष्टोनैवभवेद्रिपुः ॥ तस्मादंकुरितंहन्याद्बुद्धिमानहितंकिल ॥ ३२ ॥ लोहशंकु
रिवाक्षिप्तोगर्भोवैहृदयेमम ॥ येनकेनाऽप्युपायेनपातयाद्यशतक्रतो ॥ ३३ ॥ सामदामबलेनापिहिंसनीयस्त्वयासुतः ॥ दित्यागर्भोमहाभागममचेदिच्छ
सिप्रियम् ॥ ३४ ॥ व्यासउवाच ॥ श्रुत्वामातृवचःशक्रोविचिंत्यमनसाततः ॥ जगामापरमातुःससमीपममराधिपः ॥ ३५ ॥

शोकोभवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ मयोदितंयद्व्रतंतस्यांतेइत्यर्थः ॥ तस्याःकिंचित्पुत्रजनकंव्रतमुक्तमितितात्पर्यम् ॥२४॥२५॥२६॥ शुभ्रांशुंश्वेतवर्णां गर्भिणी
स्वभावत्वाच्छुक्लवर्णस्य ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अहितंशत्रुम् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७॥ ३८॥ अदित्याममममात्रासहतवभेदः किमपिंमनास्तीत्यर्थः॥ ३९॥ ४० ॥४१॥ पविनायकःपविधारकः॥४२॥ मघवानमुमिति ॥ मघवाबहुलमितिसिद्धम् ॥ अमुंबालम्
॥ ४३ ॥ सप्तधेति ॥ सप्तशकलेषुमध्येएकैकंशकलंसप्तधासप्तधाकृत्वेत्यर्थः ॥४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ मरीचिनंदनःकश्यपः॥ ५० ॥ ५१ ॥ मघवत्सखाः ॥ राजाहःसखि

ववंदेविनयात्पादौदित्याःपापमतिर्नृप ॥ प्रोवाचविनयेनाऽसौमधुरंविषगर्भितम् ॥ ३६ ॥ इंद्रउवाच ॥ मातस्त्वंव्रतयुक्ताऽसिक्षीणदेहाऽतिदुर्बला ॥ सेवा
र्थमिहसंप्राप्तःकिंकर्तव्यंवदस्वमे ॥३७॥ पादसंवाहनंतेऽहंकरिष्यामिपतिव्रते ॥ गुरुशुश्रूषणात्पुण्यंलभतेगतिमक्षयाम् ॥३८ ॥ नमेकिमपिभेदोऽस्तित
थादित्याशपेकिल ॥ इत्युक्त्वाचरणौस्पृष्ट्वासंवाहनपरोऽभवत् ॥३९॥ संवाहनसुखंप्राप्यनिद्रामापसुलोचना॥श्रांताव्रतकृशासुप्ताविश्वस्तापरमासती ॥
॥ ४० ॥ तांनिद्रावशमापन्नांविलोक्यप्राविशत्तनुम् ॥ रूपंकृत्वाऽतिसूक्ष्मंचशस्त्रपाणिःसमाहितः॥४१॥उदरंप्रविवेशाऽऽशुतस्यायोगबलेनवै ॥ गर्भंच
कर्तवज्रेणसप्तधापविनायकः ॥ ४२ ॥ रुरोदचतदाबालोवज्रेणाभिहतस्तथा ॥ मारुदेतिशनैर्वाक्यमुवाचमघवानमुम् ॥४३॥ शकलानिपुनःसप्तसप्तधाकृ
र्तितानिच ॥ तदाचैकोनपंचाशन्मरुतश्चाभवन्नृप ॥४४॥ तदाप्रबुद्धासुदतीज्ञात्वागर्भंतथाकृतम् ॥ इंद्रेणच्छलरूपेणचुकोपभृशदुःखिता ॥ ४५ ॥ भ
गिनीकृतंतुसाबुद्ध्वाशशापकुपितातदा ॥ अदितिंमघवंतंचसत्यव्रतपरायणा॥४६॥यथामेकर्तितोगर्भस्तवपुत्रेणछद्मना ॥ तथातन्नाशमायातुराज्यंत्रिभु
वनस्यतु ॥ ४७ ॥ यथागुप्तेनपापेनममगर्भोनिपातितः ॥ अदित्यापापचारिण्यायथामेघातितःसुतः॥४८॥तस्याःपुत्रास्तुनश्यंतुजाताजाताःपुनःपुनः ॥
कारागारेवसत्वेषापुत्रशोकातुराभृशम् ॥ ४९ ॥ अन्यजन्मनिचाऽप्येवंमृतापत्याभविष्यति ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युत्सृष्टंतदाश्रुत्वाशापंमरीचिनंदनः ॥
॥ ५० ॥ उवाचप्रणयोपेतोवचनंशमयन्निव ॥ माकोपंकुरुकल्याणिपुत्रास्तेबलवत्तराः ॥ ५१ ॥ भविष्यंतिसुराःसर्वेमरुतोमघवत्सखाः ॥ शापोऽयंतव
वामोरुत्वष्टाविंशेऽथद्वापरे ॥ ५२ ॥ अंशेनमानुषंजन्मप्राप्यभोक्ष्यतिभामिनी ॥ वरुणेनाऽपिदत्तोऽस्तिशापःसंतापितेनच ॥५३ ॥ उभयोःशापयोगेन
मानुषीयंभविष्यति ॥ व्यासउवाच ॥ पतिनाऽऽश्वासितादेवीसंतुष्टासाऽभवत्तदा ॥ ५४ ॥ नोवाचविप्रियंकिंचित्ततःसावरवर्णिनी ॥ इतितेकथितंराज
न्पूर्वशापस्यकारणम् ॥ ५५ ॥ अदितिर्देवकीजातास्वांशेननृपसत्तम ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ छ ॥
राजोवाच ॥ विस्मितोऽस्मिमहाभागश्रुत्वाऽऽख्यानंमहामते ॥ संसारोऽयंपापरूपःकथंमुच्येतबंधनात् ॥ १ ॥

भ्यष्टजितिटच्समासांतः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ इयमदितिः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ अर्धाधिकैर्द्विपंचाशत्पद्यैरथनिरंतरम् ॥ अधर्मे
चस्थितंसर्वंजगदित्येतदीर्यते ॥१॥ पूर्वाध्यायेइंद्रादीनामपिमहतांगर्भहननाद्यधर्माचरणंदृष्ट्वाविस्मितोराजापृच्छति। विस्मितोस्मीति ॥ अयंपापरूपःसंसारः॥अस्माद्बंधनात्संसाररूपान्मनु
ष्यःकथंमुच्येत ॥ नास्मान्मोचनाशाभवतीत्यर्थः ॥ १ ॥

कुतइतिचेत्तत्राऽऽह । कश्यपस्यापीति ॥ दायादः पुत्रः उत्तमकुलोत्पन्नोऽपीत्यर्थः ॥ त्रैलोक्याधिपत्येऽपिजुगुप्सितंकर्मकृतवांस्तदाऽन्यःकोनकुर्याज्जुगुप्सितंनिंद्यंकर्म॥ सर्वोऽपिकुर्यादेव॥
ततश्चसंसारान्मोक्षोदुर्लभइतिभावः ॥ २ ॥ किंतज्जुगुप्सितंकर्मकृतवांस्तत्राऽऽह । गर्भेप्रविश्येति ॥ शपथंकृत्वाहननंकृतवानित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ नकेवलंसएवकृतवान्किंत्वन्येऽपिधर्मा
त्मानोमत्पितामहादयोऽपिदुष्टंकर्मगुरुज्येष्ठवधादिकंकृतवंतस्तदेतदाश्चर्यमित्याह । पितामहामइति ॥ ५ ॥ तथान्येऽपीत्याह । भीष्मोद्रोणइति ॥ वासुदेवेनविरुद्धधर्मेणगुरुज्येष्ठवधादिरूपे
णनोदिताःप्रेरिताः ॥ नहीश्वरस्याधर्मेप्रेरकत्वंयुक्तम् ॥ ६ ॥ तदेवाऽऽह । असारतामिति ॥ नहिसंसारेऽसारतांजानतांतदाग्रहेणाऽधर्माचरणंसांप्रतम् ॥ ७ ॥ एतादृशानांयदेत्थमाचरणं
तदाधर्मस्याऽवस्थानेकाआस्थाकाश्रद्धानकाऽपीत्यर्थः ॥ किंचप्रमाणभूतंवस्तुकिमस्तिाविनिश्चितम् ॥ नकिमपीत्यर्थः ॥ धर्मस्याचरणेएतेधर्मात्मानःप्रमाणमितिस्थितम् ॥ यदात्वेतएवाऽ
धर्माचरणवंतस्तदाप्रमाणंकिमवशिष्टंनकिमपीत्यर्थः ॥ धर्मस्याऽऽचरणेएतादृशंकथानकंश्रुत्वाचलचित्तोऽस्मीत्याह । चलचित्तोऽस्मीति ॥८॥ किंचाऽऽगमोप्युच्छिन्नः ॥ एतादृशाचरण

कश्यपस्याऽपिदायादस्त्रिलोकीविभवेसति ॥ कृतवानीदृशंकर्मकोनकुर्याज्जुगुप्सितम् ॥ २ ॥ गर्भेप्रविश्यबालस्यहननंदारुणंकिल ॥ सेवामिषेणमातुश्च
कृत्वाशपथमद्भुतम् ॥ ३ ॥ शास्ताधर्मस्यगोप्ताचत्रिलोक्याःपतिरप्युत ॥ कृतवानीदृशंकर्मकोनकुर्यादसांप्रतम् ॥ ४ ॥ पितामहामेसंग्रामेकुरुक्षेत्रेऽति
दारुणम् ॥ कृतवंतस्तथाऽऽश्चर्यंदुष्टंकर्मजगद्गुरो ॥ ५ ॥ भीष्मोद्रोणःकृपःकर्णोधर्मांशोऽपियुधिष्ठिरः ॥ सर्वेविरुद्धधर्मेणवासुदेवेननोदिताः ॥ ६ ॥ असा
रतांविजानंतःसंसारस्यसुमेधसः ॥ देवांशाश्चकथंचक्रुर्निंदितंधर्मतत्पराः ॥७॥ काऽऽस्थाधर्मस्यविप्रेंद्रप्रमाणंकिंविनिश्चितम् ॥ चलचित्तोऽस्मिसंजातः
श्रुत्वाचैतत्कथानकम् ॥ ८ ॥ आप्तवाक्यंप्रमाणंचेदाप्तःकःपरदेहवान् ॥ पुरुषोविषयासक्तोरागीभवतिसर्वथा ॥९॥ रागोद्वेषोभवेन्नूनमर्थनाशादसंशयम्॥
द्वेषादसत्यवचनंवक्तव्यंस्वार्थसिद्धये ॥ १० ॥ जरासंधविघातार्थंहरिणासत्त्वमूर्तिना ॥ छलेनरचितंरूपंब्राह्मणस्यविजानता ॥ ११ ॥ तदाप्तःकःप्रमाणं
किंसत्त्वमूर्तिरपीदृशः ॥ अर्जुनोऽपितथैवाऽत्रकार्येयज्ञविनिर्मिते ॥ १२ ॥ कीदृशोऽयंकृतोयज्ञःकिमर्थंशमवर्जितः ॥ परलोकपदार्थंवायशसेवाऽन्यथा
किल ॥ १३ ॥ धर्मस्यप्रथमःपादःसत्यमेतच्छ्रुतेर्वचः ॥ द्वितीयस्तुतथाशौचंदयापादस्तृतीयकः ॥ १४ ॥

वतामाप्तत्वाभावादाप्तवाक्यमागमइत्यस्यविषयाभावादित्याह । आप्तवाक्यमिति ॥ आप्तःकःनकोप्यस्तीत्यर्थः ॥ योयोहिपरदेहवानुत्कृष्टदेहवान् देहतादात्म्यवानित्यर्थः ॥ ससर्वोऽपिपुरु
षोविषयासक्तोरागीसर्वथाभवति ॥ ततोनाप्तोऽस्तीत्यर्थः ॥ ९॥ तदेवाऽऽह । रागोद्वेषइति ॥ यतःसर्वस्यपुरुषस्याऽर्थनाशाद्वेषोभवेदेवासंशयम् ॥ द्वेषाच्चस्वार्थसिद्धयेअसत्यवचनंवक्तव्य
मेवेतिनियमस्ततोनाप्तोऽस्तीत्यर्थः ॥ आप्तोहिहितकारीयथार्थवक्ता ॥ यदातुसर्वेस्वहितकारिणःस्वहितार्थमनर्थमप्याचरंतितदाऽऽप्तःक्वतिष्ठतीत्यर्थः ॥ १० ॥ आप्ताऽसंभवमेवाऽऽह । जरा
संधेति ॥ ११ ॥ अत्यंतसात्त्विकविष्णोरपिस्वहितार्थंच्छलकर्तृत्वादाप्तत्वाभावोयथातथाअर्जुनोऽपियज्ञरूपेविनिर्मितेउत्पादितेकार्येछलकारीभवतितस्मादाप्तोनास्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥
कथमर्जुनस्यछलकारित्वंतदाह । कीदृशोऽयमिति ॥ यत्रशिशुपालवधादिरूपोऽनर्थोजातःसयज्ञःकीदृशः॥ सात्त्विकोवाराजसोवाकृतः ॥ सचशमवर्जितःकिमर्थंकृतःनहि किमत्रच्छलंनास्ती
तिसचपरलोकार्थेवायशसेवाऽन्यथाऽन्यफलार्थंवाकृतःस्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ तदपिफलंनसंभवतीत्याह । धर्मस्यप्रथमःपादइति ॥ १४ ॥

तैःपादैः ॥ १५ ॥ धर्महीनमिति ॥ तथाच पांडवैःसत्यदयादिविवर्जितैःकृतंयज्ञरूपंकर्मकथंतत्फलदंभवेन्नकथमपीत्यर्थः ॥ तस्मात्सोऽपिदांभिकोयज्ञस्ततस्तत्कर्तारःकथमाप्ताभवेयुरि
त्यर्थः ॥ १६ ॥ किंचछलार्थंचेति ॥ यदाविष्णुरपिछलार्थंवामनोऽभूत्तदाऽन्यःकोऽवशिष्टइतिभावः ॥ किंवामनेनकृतमितिचेत्तत्राऽऽह । येनेति ॥ १७ ॥ १८ ॥ संत्वेतेछलिनस्तत्रमम
जातामाशंकांप्रथमंवदपश्चान्मयापृष्टस्यार्थस्योत्तरंवदेत्यभिप्रायेणाऽऽह । जितंकेनेति ॥ हेकृष्णव्यास॥तयोर्मध्येबलिनावाजितंवामनेनवाजितंचानयोर्मध्येकउत्कृष्टइत्यर्थः॥१९ ॥ २० ॥
बलिरेवस्वसत्यान्नचलितइतिसएवविष्णोरधिकइतिप्रतिभाति ॥ तथाचेश्वरस्याऽऽप्तत्वभंगइच्छलकर्तृत्वान्नेतिगूढोऽभिसंधिर्नृपस्येतिराजवाक्यंश्रुत्वाराजाऽभिप्रेतमेवव्यासआह। जितंवैबालि
नेति ॥ भूमिंदास्यामीतिप्रतिज्ञातस्यसत्यस्यपरिपालनात् ॥ तदेवाऽऽह।दत्तेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ सत्यंस्तौति ॥ सत्यादन्यतरादिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ तस्मादिति ॥ तयामाययाच्छल

दानंपादश्चतुर्थश्चपुराणज्ञावदंतिवै ॥ तैर्विहीनःकथंधर्मस्तिष्ठेदिहसुसंमतः ॥१५॥ धर्महीनंकृतंकर्मकथंतत्फलदंभवेत् ॥ धर्मेस्थिरामतिः क्वापिनकस्या
पिप्रतीयते ॥ १६ ॥ छलार्थंचयदाविष्णुर्वामनोऽभूज्जगत्प्रभुः ॥ येनवामनरूपेणवंचितोऽसौबलिर्नृपः ॥ १७॥ विहताशतयज्ञस्यवेदाऽज्ञापरिपालकः ॥
धर्मिष्ठोदानशीलश्चसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ १८ ॥ स्थानात्प्रभ्रंशितोऽकस्माद्विष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ जितंकेनतयोःकृष्णबलिनावामनेनवा ॥ १९ ॥
छलकर्मविदाचाऽयंसंदेहोऽत्रमहान्मम ॥ वंचयित्वावंचितेनसत्यंवदद्विजोत्तम ॥ २० ॥ पुराणकर्तात्वमसिधर्मज्ञश्चमहामतिः ॥ व्यासउवाच ॥ जितंवै
बलिनाराजन्दत्तायेनचमेदिनी ॥ २१ ॥ त्रिविक्रमोऽपिनाम्नायःप्रथितोवामनोऽभवत् ॥ छलनार्थमिदंराजन्वामनत्वंनराधिप ॥ २२ ॥ संप्राप्तंहरिणाभू
योद्वारपालत्वमेवच ॥ सत्यादन्यतरन्नास्तिमूलंधर्मस्यपार्थिव ॥ २३ ॥ दुःसाध्यंदेहिनाराजन्सत्यंसर्वात्मनाकिल ॥ मायाबलवतीभूपत्रिगुणाबहुरूपिणी
॥ २४ ॥ ययेदंनिर्मितंविश्वंगुणैःशबलितंत्रिभिः ॥ तस्माच्छलवतासत्यंकुतोऽविद्धंभवेन्नृप ॥ २५ ॥ मिश्रेणजनितश्चैवस्थितिरेषासनातनी ॥ वैखानसाश्च
मुनयोनिःसंगानिष्प्रतिग्रहाः ॥ २६ ॥ सत्ययुक्ताभवंत्यत्रवीतरागागततृपः ॥ दृष्टांतदर्शनार्थायनिर्मितास्तेचतादृशाः ॥ २७ ॥ अन्यत्सर्वंशबलितंगुणैरेभि
स्त्रिभिर्नृप ॥ नैकंवाक्यंपुराणेषुवेदेषुनृपसत्तम ॥ २८ ॥

वतापुरुषेणसत्यंकुतोऽविद्धमनाश्रितंभवेन्नकुतोऽपीत्यर्थः ॥ अविद्धमितिच्छेदः ॥ २५ ॥ मिश्रेणेति ॥ प्रायोऽयंजनोमिश्रेणरजोगुणेनजनितोनिर्मितः ॥ तथाचैतादृशस्यरजोगुणयुक्तस्य
सत्यंदुर्लभमेवभवति ॥ यद्यपिराजन्माययाकलुषितःसर्वजनोभवति तथापितयैवमाययाच्छलरहिताअपिप्राणिनःसत्यपरिपालकावैखानसाद्यामुनयोदृष्टांतप्रदर्शनायकल्पितास्तथाचतादृश
मायाविशिष्टपरमेश्वरस्यभगवतीपदवाच्यस्याऽऽप्तत्वंभविष्यतितस्यावाचोवेदरूपायाआप्तवाक्यत्वंतस्यप्रामाण्यंचभविष्यतीतिनकाऽपिचिंताऽस्तीतितात्पर्येणाऽऽह । वैखानसाश्चमुनयइति
॥ २६ ॥ २७ ॥ अन्यदिति ॥ तादृशऋषिभ्योऽन्यज्जीवजातमित्यर्थः ॥ नैकंवाक्यमिति ॥ यतःसर्वस्यजीवजातस्यगुणमिश्रितत्वम् ॥ ततएवतेषांमतेनाऽर्थस्यभिन्नत्वात्तदनुभवानुवा
दिनांपुराणानांस्मृतीनांवेदेष्वपितदनुभवानुवादस्यार्थवादभागेसत्त्वाद्वेदवाक्यानांचनैकंवाक्यंकिंतुभिन्नंभिन्नमेवप्रतिभातीत्यर्थः ॥ २८ ॥

तदेवाऽह । सगुणइति ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सानुक्रीडतीति ॥ समायातैःसहानुक्रीडतीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ कार्यकारणभावमाह । असत्यइति ॥ कार्यवान्कार्येच्छावान्पुरुषःप्रथ
ममसत्योभवत्यसत्येनापिकार्यंसंपादयिष्यामीत्यसत्याभिसंधिमान्भवतीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ विभवेसतीति ॥एतादृशाऽसत्यादिस्वीकारेणाऽपिकार्यसिद्धौसत्यामहंकारोभवतिततोमोहो
मोहान्मरणंनाशोभवतीत्यर्थः ॥ अन्यान्यपिमोहकार्याण्याह संकल्पाइति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ येऽपियज्ञादिकर्तारस्तेऽपिमायाजन्याहंकारेणयुक्ताःकुर्वंतीतितेमायावशगाएवेत्याह।

धर्मशास्त्रेषुचांगेषुसगुणैराचितेष्विह ॥ सगुणःसगुणंकुर्यान्निर्गुणोनकरोतिवै ॥ २९ ॥ गुणास्तेमिश्रिताःसर्वेनपृथग्भावसंगताः ॥ निर्व्यलीकेस्थिरेधर्मेम
तिःकस्यापिनस्थिरा ॥ ३० ॥ भवोद्भवेमहाराजमाययामोहितस्यवै ॥ इंद्रियाणिप्रमाथीनितदासक्तंमनस्तथा ॥ ३१ ॥ करोतिविविधान्भावान्गुणैस्तैः
प्रेरितोभृशम् ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंताःप्राणिनः स्थिरजंगमाः ॥ ३२ ॥ सर्वेमायावशाराजन्साऽनुक्रीडतितैरिह ॥ सर्वान्वैमोहयत्येषाविकुर्वत्यनिशंजगत्
॥ ३३ ॥ असत्योजायतेराजन्कार्यवान्प्रथमंनरः ॥ इंद्रियार्थांश्चितयानोनप्राप्नोतियदानरः ॥ ३४ ॥ तदर्थंछलमादत्तेछलात्पापेप्रवर्तते ॥ कामःक्रोधश्चलो
भश्चवैरिणोबलवत्तराः ॥ ३५ ॥ कृताकृतंनजानंतिप्राणिनस्तद्वशंगताः ॥ विभवेसत्यहंकारःप्रबलःप्रभवत्यपि ॥ ३६ ॥ अहंकाराद्भवेन्मोहोमोहान्मरण
मेवच ॥ संकल्पाबहवस्तत्रविकल्पाःप्रभवंतिच ॥ ३७ ॥ ईर्ष्यासूयातथाद्वेषःप्रादुर्भवतिचेतसि ॥ आशातृष्णातथादैन्यंदंभोऽधर्ममतिस्तथा ॥ ३८ ॥
प्राणिनांप्रभवंत्येतेभावामोहसमुद्भवाः ॥ यज्ञदानानितीर्थानिव्रतानिनियमास्तथा ॥ ३९ ॥ अहंकाराभिभूतस्तुकरोतिपुरुषोऽन्वहम् ॥ अहंभावकृतंसर्वं
प्रभवेद्वैनशौचवत् ॥ ४० ॥ रागलोभात्कृतंकर्मसर्वांगंशुद्धिवर्जितम् ॥ प्रथमंद्रव्यशुद्धिश्चद्रष्टव्याविबुधैःकिल ॥ ४१ ॥ अद्रोहेणार्जितंद्रव्यंप्रशस्तंधर्मक
र्मणि ॥ द्रोहार्जितेनद्रव्येणयत्करोतिशुभंनरः ॥ ४२ ॥ विपरीतंभवेत्तत्तुफलकालेनृपोत्तम ॥ मनोऽतिनिर्मलंह्यस्यससम्यक्फलभाग्भवेत् ॥ ४३ ॥ त
स्मिन्विकारयुक्तेतुनयथार्थफलंलभेत् ॥ कर्तारःकर्मणांसर्वेआचार्यऋत्विजादयः ॥ ४४ ॥ स्युस्तेविशुद्धमनसस्तदापूर्णंभवेत्फलम् ॥ देशकालक्रियाद्र
व्यकर्तृणांशुद्धतायदि ॥ ४५ ॥ मंत्राणांचतदापूर्णंकर्मणांफलमश्नुते ॥ शत्रूणांनाशमुद्दिश्यस्ववृद्धिंपरमांतथा ॥ ४६ ॥ करोतिसुकृतंतद्वद्विपरीतंभवेत्कि
ल ॥ स्वार्थसक्तःपुमान्नित्यंनजानातिशुभाऽशुभम् ॥ ४७ ॥ दैवाऽधीनःसदाकुर्य्यात्पापमेवनसत्कृतम् ॥ प्राजापत्याःसुराःसर्वेह्यसुराश्चतदुद्भवाः ॥ ४८ ॥

यज्ञदानानीति ॥ ३९ ॥ सचाहंकारोमहादुष्टइतिवैराग्यार्थमाह । अहंभावकृतमिति ॥ शौचवच्छुद्धिमन्नेत्यर्थः ॥ ४० ॥ रागलोभादिति ॥ सर्वांगमपिकर्मरागलोभात्कृतंशुद्धिवर्जितंभवति॥
ततोऽहंकारवद्रागलोभावपित्याज्याविवितिभावः ॥ अतोऽहंकारंरागलोभौविहायप्रथमंद्रव्यशुद्धिर्द्रष्टव्येत्याह । प्रथममिति॥ ४१ ॥ ४२ ॥मनःशुद्धिफलमाह । मनोऽतिनिर्मलमिति॥ ४३ ॥कर्मशुद्धि
माह । कर्तारइति॥ ४४ ॥ ४५ ॥तच्चकर्मपरनाशायनकर्तव्यमित्याह । शत्रूणामिति॥ ४६ ॥स्वार्थमपिनकर्मकुर्यात्किंत्वीश्वराराधनबुद्ध्यैवेत्याह । स्वार्थसक्तइति ॥स्वार्थकरणेदोषमुद्भावयति
नजानातीति ॥ ४७ ॥ दैवाधीनःप्रारब्धाधीनःसत्कृतंपुण्यम् ॥ ४८ ॥

परस्परेति ॥ यतःस्वार्थपरास्ततइत्यर्थः ॥ मानुषारजोद्भवाइत्यन्वयः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तस्माद्देवादिभिर्ममपूर्वजादिभिश्चकथंपापंकृतमितिशंकावसरएवनास्ति ॥ मायां
तःपातित्वात्सर्वस्यजीवजातस्यमायाप्रेरणयैवाऽऽचरणादतःसंसारनाशायमायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्येवभगवत्याराध्येतिभावः॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥छ॥
एकाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैश्चनिखिलंजगत् ॥ माययाऽऽवृतमित्युक्त्वानारायणकथोच्यते ॥ १ ॥ पूर्वाऽध्यायांतेरागद्वेषविहीनस्तुसकथंजायतेनृपेत्युक्तंतदेवविशदयति । अथकिमिति ॥
कश्चिदिति।शुद्धसत्त्वइत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ देवाःसेर्ष्याइत्युक्तंतत्रोदाहरणमाह। द्रोहपरेजनेद्रोहपरोभवेदितिसमानतासाम्यतासर्वत्रवर्तते॥अद्रौहिणिशांतेतुविद्वेषोयःसाखलतादुष्टता
साक्काचिदेवास्तिनसर्वत्रेत्यर्थः ॥ ४ ॥ इंद्रोदेवराजोऽपिसंस्तांखलतांस्वीकृतवांस्ततःपरंकिमवशिष्टमित्याह । यःकश्चिदिति ॥ तापसोद्रोहाभाववांस्तस्मिञ्जपविघ्नकर्तृताखलतेंद्रस्य ॥ ५ ॥
नन्वेवंचेत्कथंधर्मस्थितिःस्यादितिचेत्तत्राऽऽह । सतामिति ॥ सर्वयुगेषुत्रिविधानराःसंतिसाधवोऽसाधवोमध्यमाश्च ॥ तत्रसतांसर्वयुगंसत्ययुगमेव ॥ असतांसर्वयुगंकलिरेव ॥ यस्मि

सर्वेतेस्वार्थनिरताःपरस्परविरोधिनः ॥ सत्त्वोद्भवाःसुराःसर्वेप्युक्तावेदेषुमानुषाः ॥ ४९ ॥ रजोद्भवास्तामसास्तुतिर्यंचःपरिकीर्तिताः ॥ सत्त्वोद्भवानांतै
र्वैरंपरस्परमनारतम् ॥५०॥ तिरश्चामत्रकिंचित्रंजातिवैरसमुद्भवे ॥ सदाद्रोहपरादेवास्तपोविघ्नकरास्तथा ॥५१॥ असंतुष्टाद्वेषपराःपरस्परविरोधिनः ॥
अहंकारसमुद्भूतःसंसारोऽयंयतोनृप ॥ ५२ ॥ रागद्वेषविहीनस्तुसकथंजायतेनृप ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
॥ व्यासउवाच ॥ अथकिंबहुनोक्तेनसंसारेऽस्मिन्नृपोत्तम ॥ धर्मात्माद्रोहबुद्धिस्तुकश्चिद्भवतिकर्हिचित् ॥ १ ॥ रागद्वेषावृतंविश्वंसर्वंस्थावरजंगमम् ॥
आद्येयुगेऽपिराजेंद्रकिमद्यकलिदूषिते ॥ २ ॥ देवाःसेर्ष्याश्चसद्रोहाश्छलकर्मरताःसदा ॥ मानुषाणांतिरश्चांचकावार्तानृपगण्यते ॥ ३ ॥ द्रोहपरेद्रोहप
रोभवेदितिसमानता ॥ अद्रोहिणितथाशांतेविद्वेषःखलतास्मृता ॥ ४ ॥ यःकश्चित्तापसःशांतोजपध्यानपरायणः ॥ भवेत्तस्यजपेविघ्नकर्तावैमघवापरम्
॥५॥ सतांसत्ययुगंसाक्षात्सर्वदैवाऽसतांकलिः ॥ मध्यमोमध्यमानांतुक्रियायोगौयुगेस्मृतौ ॥६॥ कश्चित्कदाचिद्भवतिसत्यधर्मानुवर्तकः ॥ अन्यथाऽन्य
युगानांवैसर्वेधर्मपरायणाः ॥ ७ ॥ वासनाकारणंराजन्सर्वत्रधर्मसंस्थितौ ॥ तस्यांवैमलिनायांतुधर्मोऽपिमलिनोभवेत् ॥ ८ ॥ मलिनावासनासत्यंवि
नाशायेतिसर्वथा ॥ ब्रह्मणोहृदयाज्जातःपुत्रोधर्मइतिस्मृतः ॥ ९ ॥

न्युगेक्रियायोगौव्यवस्थितौसमध्यमःकालोद्वापरत्रेतात्मकोमध्यमानांभवति ॥ तथाच येसाधवोमध्यमाश्चतदाश्रयेणधर्मःस्थास्यतीतिभावः ॥ ६ ॥ ननुतर्हिसाधवोनैवसंतीतिकथंपूर्वमुक्त
मितिचेद्बहवोनसंतीत्यभिप्रायेणेत्याह । कश्चित्कदाचिदिति ॥ अन्यथाबहवस्त्वन्ययुगानांयेधर्मास्तत्परायणाःसर्वेभवंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ननुकिमितिबहवस्तथाभवंतिसर्वेऽपिसत्य
भाजःसाधवःकुतोनभवंतीतिचेत्तत्राह । वासनेति ॥ शुद्धवासनानांपुण्यसाध्यत्वादल्पत्वम् ॥ मलिनवासनानांस्वभावत्वाद्बहुत्वम् ॥ तथाचवासनाबहुत्वात्तादृशानामपिबहुत्वमि
त्यर्थः ॥ ८ ॥ यद्यपिबहुत्वंतेषांतथाऽपिमलिनावासनाविनाशायैवभवंतीतिनिश्चित्यतासामाचरणंकदापिनकुर्यादितिभावः ॥ इत्थमेतत्पर्यंतंकिमर्थंशापोजातो देवकीवसुदेवयोः
कथंकृष्णेंद्रप्रभृतयोदेवाश्छलेनाऽधर्माचरणवंतः पांडवादयश्चकथमधर्मशीलाइत्यस्योत्तरंदत्तमधुनानरनारायणयोर्मुक्त्यर्थंतपःकुर्वतोः कथंदेहांतरप्राप्तिर्मनुष्यदेहेनेतिप्रश्नस्योत्तरमाह । ब्रह्म
णोहृदयादिति ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ प्रालेयाद्रिंहिमालयम् ॥ १३ ॥ तत्परंब्रह्मगायत्रीसंज्ञकमित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कुतश्चिंताकिंचकल्पितवांस्तदुभयमप्याह। किंकर्तव्यमिति ॥१७॥ आसनंममेतिशेषः ॥ विघ्नइति ॥ कामंक्रोधंवोत्पाद्ययेनविघ्नेनतपोनभवेत्सतादृशोविघ्नःकथंकर्तव्यइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ दातुंयातोस्म्यहंऋषी ॥ हेऋषी

ब्राह्मणःसत्यसंपन्नोवेदधर्मरतःसदा॥दक्षस्यदुहितारोहिवृताद्दशमहात्मना॥१०॥विवाहविधिनासम्यङ्मुनिनागृहधर्मिणा॥तास्वजीजनयत्पुत्रान्धर्मःसत्यव्रतांवरः ॥ ११ ॥ हरिंकृष्णंनरंचैवतथानारायणंनृप ॥ योगाभ्यासरतोनित्यंहरिःकृष्णोबभूवह ॥ १२ ॥ नरनारायणौचैवचेरतुस्तपउत्तमम् ॥ प्रालेयाद्रिंसमागत्यतीर्थेबदरिकाश्रमे ॥ १३ ॥ तपस्विषुधुरीणौतौपुराणौमुनिसत्तमौ ॥ गृणंतौतत्परंब्रह्मगंगायाविपुलेतटे ॥ १४ ॥ हरेरंशौस्थितौतत्रनरनारायणावृषी ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंतुचक्रातेतपउत्तमम् ॥ १५ ॥ तापितंचजगत्सर्वंतपसासचराचरम् ॥ नरनारायणाभ्यांचशक्रःक्षोभंतदाययौ ॥ १६ ॥ चिंताविष्टःसहस्राक्षोमनसासमकल्पयत् ॥ किंकर्तव्यंधर्मपुत्रौतापसौध्यानसंयुतौ ॥ १७ ॥ सिद्धार्थौसुभृशंश्रेष्ठमासनंनग्रहीष्यतः ॥ विघ्नःकथंप्रकर्तव्यस्तपोयेनभवेन्नहि ॥ १८ ॥ उत्पाद्यकामंक्रोधंचलोभंवाऽप्यतिदारुणम् ॥ इत्युद्दिश्यसहस्राक्षःसमारुह्यगजोत्तमम् ॥ १९ ॥ विघ्नकामस्तुतरसाजगामगंधमादनम् ॥ गत्वातत्राऽश्रमेपुण्येतावपश्यच्छतक्रतुः ॥ २० ॥ तपसादीप्तदेहौतुभास्कराविवचोदितौ ॥ ब्रह्मविष्णूकिमेतौवैप्रकटौवाविभावसू ॥ २१ ॥ धर्मपुत्रावृषीएतौतपसाकिंकरिष्यतः ॥ इतिसंचिंत्यतौदृष्ट्वातदोवाचशचीपतिः ॥ २२ ॥ किंवांकार्यंमहाभागौब्रूतंधर्मसुतौकिल ॥ ददामिवांवरंश्रेष्ठंदातुंयातोऽस्म्यहंऋषी ॥ २३ ॥ अदेयमपिदास्यामितुष्टोऽस्मितपसाकिल ॥ व्यासउवाच ॥ एवंपुनःपुनःशक्रस्तावुवाचपुरःस्थितः ॥ २४ ॥ नोचतुस्तावृषीध्यानसंस्थितौदृढचेतसौ ॥ ततोवैमोहिनींमायांचकारभयदांवृषः ॥ २५ ॥ वृकान्सिंहांश्चव्याघ्रांश्चसमुत्पाद्याऽबिभीषयत् ॥ वर्षंवातंतथावह्निंसमुत्पाद्यपुनःपुनः ॥ २६ ॥ भीषयामासतौशक्रोमायांकृत्वाविमोहिनीम् ॥ भयतोऽपिवशंनीतौनतौधर्मसुतौमुनी ॥ २७ ॥ नरनारायणौदृष्ट्वाशक्रःस्वभवनंगतः ॥ वरदानेप्रलुब्धौनानभीतौवह्निवायुतः ॥ २८ ॥ व्याघ्रसिंहादिभिःक्रांतौचलितौनाश्रमात्स्वकात् ॥ नतयोर्ध्यानभंगंवैकर्तुंकोऽपिक्षमोऽभवत् ॥ २९ ॥ इंद्रोऽपिसदनंगत्वाचिंतयामासदुःखितः ॥ चलितौभयलोभाभ्यांनेमौमुनिवरोत्तमौ ॥ ३० ॥ चिंतयंतौमहाविद्यामादिशक्तिंसनातनीम् ॥ ईश्वरींसर्वलोकानांपरांप्रकृतिमद्भुताम् ॥ ३१ ॥ ध्यायतांकःक्षमोलोकेबहुमायाविदप्युत ॥ यन्मूलाःसकलामायादेवासुरकृताःकिल ॥ ३२ ॥

तंवरंदातुंयातःप्राप्तोऽस्मीत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ वृषइंद्रः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ नाश्रमात्स्वकादाश्रमनिमित्ततपसोनचलितावित्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ कुतोनचलितौतत्रनिमित्तमाह । चिंतयंताविति ॥ महाविद्यांश्रीभुवनेश्वरींपरांप्रकृतिंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीम्॥ *विद्धिमेप्रकृतिंपराम्*॥जीवभूतांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगदितिगीतोक्ताम्॥३१॥ बहुमायावित्सोपीत्यर्थः ॥ ध्यायतांमनोवशयितुमितिशेषः ॥ यन्मूलाइति ॥ यत्पराशक्तिमूलाःसकलादेवासुरकृतमायाभवंतीतितांपरांशक्तिमितिपूर्वेणान्वयः ॥ ३२ ॥

तेकथंबाधितुमिति ॥ अन्येनबाधितुमित्यर्थः ॥ येगतकल्मषाध्यायंतितेइत्यन्वयः ॥ तृतीयस्कंधोक्तंभुवनेश्वरीमंत्रमाह। वाग्बीजमिति ॥ ३३ ॥ बाधितुंकोऽपिनक्षमइति ॥ तदुक्तंमुंड
मालायाम् ॥ पार्वतीचरणद्वंद्वभजनात्किंकरोभवेत् ॥ स्वर्गभोगश्चमोक्षश्चशाक्तानांनभवेत्किमु ॥ शाक्तानांचैवनिंदांयेकुर्वंतिहिनराऽधमाः ॥ तेषांलोहितपानंवैकुर्वंतिभैरवीगणाः ॥ भैर
वाश्चैवभैरव्यःसदाहिंसंतिपामरान् ॥ शाक्तान्हिंसंतिनिंदंतिगर्जंतिबहुजल्पकाः ॥ छिनत्तितेषांदेवेशीशिरांसिहरवल्लभेति ॥ प्रतिक्रियांपरिहारम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ हेमन्मथ

तेकथंबाधितुंशक्ताध्यायंतिगतकल्मषाः ॥ वाग्बीजंकामबीजंचमायाबीजंतथैवच ॥ ३३ ॥ चित्तेयस्यभवेत्तंतुबाधितुंकोऽपिनक्षमः ॥ माययामोहितः शक्रोभूयस्तस्यप्रतिक्रियाम् ॥ ३४ ॥ कर्तुंकामवसंतौतुसमाहूयाऽब्रवीद्वचः ॥ मनोभववसंतेनरत्यायुक्तोत्रजाधुना ॥३५॥ अप्सरोभिःसमायुक्तस्तरसागंधमादनम् ॥ नरनारायणौतत्रपुराणावृषिसत्तमौ ॥ ३६ ॥ कुरुतस्तपएकांतेस्थितौबदरिकाऽऽश्रमे ॥ गत्वातत्रसमीपेतुतयोर्मन्मथमार्गणैः ॥ ३७॥ चित्तंकामातुरंकार्यंकुरुकार्यंममाऽधुना ॥ मोहयित्वोच्चाटयित्वाविशिखैस्ताडयाऽऽशुच ॥ ३८॥ वशीकुरुमहाभागमुनीधर्मसुतावपि ॥ कोह्यस्मिन्सर्वसंसारेदेवोदैत्योऽथमानवः ॥ ३९ ॥ यस्तेबाणवशंप्राप्तोनयातिभृशताडितः ॥ ब्रह्माऽहंगिरिजानाथश्चंद्रोवह्निर्विमोहितः ॥ ४० ॥ गणनाकाऽनयोःकाम, त्वद्बाणानांपराक्रमे ॥ वारांगनागणोऽयंतेसहायार्थंमयेरितः ॥ ४१ ॥ आगमिष्यतितत्रैवरंभादीनांमनोरमः ॥ एकातिलोत्तमारंभाकार्यंसाधयितुंक्षमा, ॥ ४२ ॥ त्वमेवैकःक्षमःकामंमिलितैःकस्तुसंशयः ॥ कुरुकार्यंमहाभागददामितववांछितम् ॥ ४३ ॥ प्रलोभितौमयाऽत्यर्थंवरदानैस्तपस्विनौ ॥ स्थानात्रचलितौशांतौवृथाऽयंमेगतःश्रमः ॥ ४४ ॥ तथावैमाययाकृत्वाभीषितौतापसौभृशम् ॥ तथाऽपिनोत्थितौस्थानाद्देहरक्षापरौनतौ ॥ ४५ ॥ व्यास उवाच ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाशक्रंप्राहमनोभवः ॥ वासवाऽद्यकरिष्यामिकार्यंतेमनसेप्सितम् ॥ ४६ ॥ यदिविष्णुंमहेशंवाब्रह्माणंवादिवाकरम् ॥ ध्यायंतौतौतदाऽस्माकंभवितारौवशौमुनी ॥ ४७ ॥ देवीभक्तंवशीकर्तुंनाऽहंशक्तःकथंचन ॥ कामराजंमहाबीजंचिंतयंतंमनस्यलम् ॥ ४८ ॥ तांदेवींचेन्महाशक्तिंसंश्रितौभक्तिभावतः ॥ नतदाममबाणानांगोचरौतापसौकिल ॥ ४९ ॥ इंद्रउवाच ॥ गच्छत्वंचमहाभागसर्वैस्तत्रसमुद्यतैः ॥ कार्यंममाऽतिदुःसाध्यंकर्ताहितमनुत्तमम् ॥ ५० ॥ व्यासउवाच ॥ इतितेनसमादिष्टाययुःसर्वेसमुद्यताः ॥ यत्रतौधर्मपुत्रौद्वौतेपातेदुष्करंतपः ॥ ५१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

मार्गणैः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नयातीति ॥ मोहमितिशेषः ॥ ४० ॥ वारांगनेतिपृथक् ॥ वारांगनानामित्यर्थः ॥ छांदसःपूर्वसवर्णः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तववांछितंतुभ्यंददामीत्यर्थः
॥ ४३ ॥ तौनसामान्यावित्याह । प्रलोभिताविति ॥ ४४ ॥ माययाकृत्वाभयमितिशेषः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ गच्छत्वंचेति ॥ तौपराशक्तिदेवीभक्तौवर्तेतेतत्रसंदे
होनास्तितथाऽपित्वयत्नंतुकुरु यदग्रेभविष्यतितद्भवत्वित्यर्थः ॥ सर्वैःसमुद्यतैःसहेत्यर्थः ॥ ५० ॥५१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अर्धाधिकैरष्टपंचाशद्भिःपद्यैर्नराग्रजः ॥ उर्वशींससृजेचेतिकथयंसमुदीर्यते ॥१॥ पूर्वाध्यायांतेवसंतागमनमुपवर्णितम्॥ तदनंतरंजातंवृत्तमाह । प्रथमंतत्रेति ॥ तेनवसंतागमनेनपुष्पिताः पादपावृक्षाःबभुःशोभिताइत्यर्थः ॥ द्विरेफालिविराजिताःभ्रमरपंक्तिविराजिताः ॥ १ ॥ २ ॥ नगोत्तमान्बृहद्वृक्षान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रमाथीनिबलवंति अस्वाधीनानीत्यर्थः ॥ ५ ॥ पूरयन्पंचमार्गणान्पंचबाणान्पूर्णान्कुर्वन्स्थापकान्कुर्वन्नित्यर्थः ॥ पंचबाणैःसर्वास्ताडयन्निति भावः ॥ ६ ॥ ७ ॥ भ्रमराऽऽलिर्भ्रमरपंक्तिः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ इतिमनसिऋतुकालविपर्यासंचिंतयित्वानारायणउवाचयत्तदाह।पश्येति ॥१२॥भीममातंगंशीतभयप्रदानेनभीमंभयंकरंमातंगंगजंशिशिरऋतुरूपंपलाशकुसुमात्मकैःस्वस्यखरैःकठिनैर्नखैर्दारयन्प्राप्तोवसंतकेसरी

व्यासउवाच॥प्रथमंतत्रसंप्राप्तोवसंतःपर्वतोत्तमे ॥ पुष्पिताःपादपाःसर्वेद्विरेफालिविराजिताः ॥ १ ॥ आम्राश्चबकुलारम्यास्तिलकाःकिंशुकाःशुभाः ॥ सालास्तालास्तमालाश्चमधूकाःपुष्पिताबभुः ॥ २ ॥ बभूवुःकोकिलाऽऽलापावृक्षाग्रेषुमनोहराः ॥ वल्ल्योऽपिपुष्पिताःसर्वाआलिलिंगुर्नगोत्तमान् ॥ ३ ॥ प्राणिनःस्वासुभार्यासुप्रेमयुक्ताःस्मराऽऽतुराः ॥ बभूवुश्चातिमत्ताश्चक्रीडासक्ताःपरस्परम् ॥ ४ ॥ ववुर्मंदाःसुगंधाश्चसुस्पर्शादक्षिणाऽनिलाः ॥ इंद्रियाणिप्रमाथीनिमुनीनामपिचाऽभवन् ॥ ५ ॥ रतियुक्तस्ततःकामःपूरयन्पंचमार्गणान् ॥ चकारत्वरितस्तत्रवासंबदरिकाऽऽश्रमे ॥ ६ ॥ रंभातिलोत्तमाद्याश्चगत्वातत्रवराऽश्रमे ॥ गानंचक्रुःसुगीतज्ञाःस्वरतानसमन्वितम् ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वामधुरोद्गीतंकोकिलानांचकूजितम् ॥ भ्रमरालिविरावंचप्रबुद्धौतौमुनीश्वरौ ॥ ८ ॥ ऋतुराजमकालेतुदृष्ट्वातौपुष्पितंवनम् ॥ जातौचिंतापरौतत्रनरनारायणावृषी ॥ ९ ॥ किमद्यशिशिरापायःसंवृतःसमयंविना ॥ प्राणिनोविह्वलाःसर्वेलक्ष्यंतेऽतिस्मराऽऽतुराः ॥१०॥ कालधर्मविपर्यासःकथमद्यदुरासदः ॥ नरंनारायणःप्राहविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ ११ ॥ नारायणउवाच ॥ पश्यभ्रातरिमेवृक्षाःपुष्पिताःप्रतिभांतिवै ॥ कोकिलाऽऽलापसंघुष्टाभ्रमरालिविराजिताः ॥ १२ ॥ शिशिरंभीममातंगंदारयन्स्वखरैर्नखैः ॥ वसंतकेसरीप्राप्तःपलाशकुसुमैर्मुने ॥ १३ ॥ रक्ताऽशोककरातन्वीदेवर्षेकिंशुकांघ्रिका ॥ नीलाऽशोककचाश्यामाविकासिकमलाऽऽनना ॥ १४ ॥ नीलेंदीवरनेत्रासाबिल्ववृक्षफलस्तनी ॥ प्रोत्फुल्लकुंदरदनामंजरीकर्णशोभिता ॥ १५ ॥ बंधुजीवाऽधराशुभ्रासिंधुवारनखाद्भुता॥ पुंस्कोकिलस्वरापुण्याकदंबवसनाशुभा ॥ १६ ॥ बर्हिवृंदकलापाचसारसस्वननूपुरा ॥ वासंतीबद्धरशनामत्तहंसगतिस्तथा ॥ १७ ॥

वसंतरूपःसिंहोवर्ततइत्यर्थः ॥१३॥ नकेवलंस्वयमेवप्राप्तःकिंतुलक्ष्मीनृसिंहवत्तस्ययाशक्तिर्वसंतलक्ष्मीःसाऽपिप्राप्तेतिवदन्वसंतलक्ष्मींवर्णयति।रक्ताशोकेति ॥ रक्तोनवीनपल्लवयोगाद्योऽशोकवृक्षःसएवकरौयस्याःसा ॥ किंशुकःपुष्पितपलाशवृक्षःसएवांघ्रीचरणौयस्याः ॥ नीलोयोऽशोकोहरितपल्लवयोगात्सएवकचाःकेशायस्याः ॥१४॥ बिल्ववृक्षफलान्येवस्तनौयस्याःमंजर्यवकर्णौयस्याः ॥१५॥ सिंधुवारमेवनखानियस्याः ॥ १६ ॥ बर्हिवृंदोमयूरवृंदःसएवकलापोभूषणंयस्याः ॥ सारसः पुष्कराह्वस्तुसारसइतिकोशः तस्यस्वनएवनूपुरेयस्याः ॥ वासंतीमाधवीलता तद्रूपाबद्धारशनाकटिसूत्रंययासा ॥ चलंतोयेमत्ताहंसास्तएवगतिर्यस्याः ॥ १७ ॥

कदंबवृक्षाधोयेपुत्रजीवावृक्षास्तएवकदंबवृक्षरूपंयत्पूर्वोक्तमंशुकंवस्त्रंतस्मिन्न्यस्ताक्षिप्ताआच्छादितायारोमराजीरोमपंक्तिस्तयाविराजिता ॥ कदंबवृक्षाणांवस्त्रत्वकल्पनात्तदधःस्थितपुत्रजीवानांरोमराजिकल्पनेतिबोध्यम् ॥१८॥१९॥ तपिभंगायतपिस्तपिक्रिया तपश्चर्येत्यर्थः। तस्याभंगाय ॥२०॥ ऋतुराडिति ॥ अन्यथामदुक्तार्थाऽभावेऽकालेसमयाभावेऽपिऋतुराड्वसंतः कथंप्रीतिंजनयेन्नकथमपीत्यर्थः ॥ असुरशत्रुणेंद्रेण ॥२१॥२२॥ विप्राग्र्येद्विजश्रेष्ठे ॥२३॥२४॥२५॥२६॥ विद्युन्मालाचसाचांबुजाक्षीचेति ॥ क्वचित्तुविद्युन्मालांबुजाक्ष्यौचेतिपाठस्तदा

पुत्रजीवांशुकन्यस्तरोमराजिविराजिता॥वसंतलक्ष्मीःसंप्राप्ताब्रह्मन्बदरिकाश्रमे॥१८॥अकालेकिमियंप्राप्ताविस्मयोऽयंममाऽधुना ॥तपोविघ्नकरानूनंदेवर्षेपरिचिंतय ॥ १९ ॥ श्रूयतेसुरनारीणांगानंध्यानविनाशनम् ॥ आवयोस्तपिभंगायकृतंमघवताकिल ॥ २०॥ ऋतुराडन्यथाकालेप्रीतिंसंजनयेत्कथम् ॥ विघ्नोऽयंविहितोभातिभीतेनाऽसुरशत्रुणा ॥ २१ ॥ वाताःसुगंधाःशीताश्चसमायांतिमनोहराः ॥ नान्यत्कारणमस्तीहशतक्रतुकृतिंविना ॥ २२ ॥ इतिब्रुवतिविप्राऽग्र्येदेवेनारायणेविभौ ॥ सर्वेदृष्टिपथंप्राप्तामन्मथप्रमुखास्तदा ॥ २३ ॥ ददर्शभगवान्सर्वान्नरोनारायणस्तथा ॥ विस्मयाऽऽविष्टमनसौबभूवतुरुभावपि ॥ २४ ॥ मन्मथंमेनकांचैवरंभांचैवतिलोत्तमाम् ॥ पुष्पगंधांसुकेशींचमहाश्वेतांमनोरमाम् ॥ २५ ॥ प्रमद्वरांघृताचींचगीतज्ञांचारुहासिनीम् ॥ चंद्रप्रभांचसोमांचकोकिलाऽऽलापमंडिताम् ॥ २६ ॥ विद्युन्मालांबुजाक्षींचतथाकांचनमालिनीम् ॥ एताश्चान्यावरारोहाहृष्टास्ताभ्यांतदांऽतिके॥२७॥ तासांद्व्यष्टसहस्राणिपंचाशदधिकानिच ॥ वीक्ष्यतौविस्मितौजातौकामसैन्यंसुविस्तरम् ॥ २८ ॥ प्रणम्याऽग्रेस्थिताःसर्वादेववारांगनास्तदा ॥ दिव्याऽऽभरणभूषाढ्यादिव्यमाल्योपशोभिताः ॥ २९ ॥ जगुश्छलेनताःसर्वाःपृथिव्यामतिदुर्लभम् ॥ तत्तथाऽवस्थितंदिव्यंमन्मथादिविवर्धनम् ॥ ३० ॥शुश्राव भगवान्विष्णुर्नरोनारायणस्तदा ॥ श्रुत्वाप्रोवाचतास्तत्रप्रीत्यानारायणोमुनिः ॥ ३१ ॥ आस्यतांसुखमत्रैवकरोम्यातिथ्यमद्भुतम् ॥ भवंत्योऽतिथिधर्मेणप्राप्ताःस्वर्गात्सुमध्यमाः ॥ ३२ ॥ व्यासउवाच ॥ साभिमानस्तुसंजातस्तदानारायणोमुनिः ॥ इंद्रेणप्रेषितानूनंतथाविघ्नचिकीर्षया ॥ ३३ ॥ वराक्यःकाइमाःसर्वाःसृजाम्यद्यनवाःकिल ॥ एताभ्योदिव्यरूपाश्चदर्शयामितपोबलम् ॥ ३४ ॥ इतिसंचिंत्यमनसाकरेणोरुंप्रताड्यवै ॥ तरसोत्पादयामासनारींसर्वांगसुंदरीम् ॥ ३५ ॥ नारायणोरुसंभूताह्युर्वशीतिततःशुभा ॥ ददृशुस्ताःस्थितास्तत्रविस्मयंपरमंययुः ॥ ३६ ॥ तासांचपरिचर्यार्थंतावतीश्चातिसुंदरीः ॥ प्रादुश्चकारतरसातदामुनिरसंभ्रमः ॥ ३७ ॥

स्त्रीद्वयम् ॥२७॥२८॥ देववारांगनाअप्सरसः॥२९॥ यथाशास्त्रेणोक्तंतथाऽवस्थितमित्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३॥ अभिमानस्वरूपमाह। वराक्यइति ॥ ३४ ॥ इतिसंचिंत्येति। तरसावेगेनोरुंकरेणप्रताड्यसर्वांगसुंदरींनारीमुत्पादयामास ॥ ३५॥ नारायणेति ॥ हियतोनारायणोरुसंभूताततस्तस्माद्धेतोरुर्वशीतिनाम्नाऽभवदित्यर्थः॥ ऊरुमश्नात्याश्रयत्युत्पत्तिस्थानत्वेनेत्युर्वशीतिव्युत्पत्तेः ॥ पृषोदरादित्वाद्ध्रस्वत्वम् ॥ ददृशुरिति ॥ ताइंद्रेणप्रेषितास्तामुर्वशींददृशुःदृष्ट्वापरमंविस्मयंययुःप्र।पुः ॥३६ ॥ तासांचेतिइंद्रप्रेषितानांस्त्रीणांपरिचर्यार्थंतावतीःपंचाशदधिकषोडशसहस्रसंख्याकाअतिसुंदरीस्ताभ्योऽप्यतिसुंदरीः ॥ ३७ ॥

प्रणेमुरिति ॥ तानारायणोत्पन्नाःस्त्रियोंऽजलिंकृत्वापुरःस्थितास्तौमुनीनरनारायणौप्रणेमुरित्यर्थः ॥ ३८ ॥ तदनंतरमिंद्रप्रेषिताःस्तुतिंचक्रुरित्याह । तांवीक्ष्येति ॥ अन्यान्प्रविमोहयं त्योऽपिदेवानांविभ्रमकरींस्वस्यापिमोहकरींतपसोविभूतिंदृष्ट्वातौनरनारायणौप्रत्यूचुः ॥ कथंभूतारोमोद्गमेनरोमांचोद्गमेनचार्व्यःसुंदरानिजांगवल्ल्योनिजांगलतायासांताः ॥ ३९ ॥ कुर्युः कथमिति ॥ हेदेवौवयंबालामूढाभवतांतपसोमहत्त्वंतथैवधैर्यमनसोप्यविषयमभिवीक्ष्यस्तुतिंकथंकुर्युर्नकथमपीत्यर्थः ॥ अस्मत्कटाक्षएवकज्जलरूपविषेणदिग्धोयुक्तःशरस्तेनदग्धःकोवापृ थिव्यांनभवति अपितुसर्वोभवत्येव ॥ तत्रतस्मिन्सत्यपिभवतांमनसोऽन्यथाविकारोनेतिपरमाश्चर्यंभवतामितिभावः ॥ ४० ॥ अतएवयुवांनसाधारणौकिंतुपरमेश्वरस्यांशभूतावेवेत्यस्मा भिर्ज्ञातावित्याहुः । ज्ञाताविति ॥ नरहरेर्विष्णोः ॥ हेभगवंतौकपटेनाऽऽगताःनामप्यस्माकंकोवाभाग्योदयोजातोयेनभवद्दर्शनमस्माभिर्लब्धमित्याहुःसेवानिमित्तमिति ॥ नोऽस्माकंगमनमा

गायंत्यश्चहसंत्यश्चनानोपायनपाणयः॥प्रणेमुस्तामुनीसर्वाःस्थिताःकृत्वांऽजलिंपुरः ॥ ३८ ॥ तांवीक्ष्यविभ्रमकरींतपसोविभूतिंदेवांगनाहिमुहुःप्रविमोह यंत्यः ॥ ऊचुश्चतौप्रमुदिताऽऽननपद्मशोभारोमोद्गमोल्लसितचारुनिजांगवल्ल्यः ॥ ३९ ॥ कुर्युःकथंस्तुतिमहोतपसोमहत्त्वंधैर्यंतथैवभवतामभिवीक्ष्यबालाः ॥ अस्मत्कटाक्षविषदिग्धशरेणदग्धः कोवानतत्रभवतांमनसोऽन्यथान ॥ ४० ॥ ज्ञातौयुवांनरहरेःपरमांशभूतौदेवौमुनीशमदमादिनिधीसदैव ॥ सेवानिमि त्तमिहनोगमनंनकामंकार्यंहरेःशतमखस्यविधातुमेव ॥४१॥ भाग्येनकेनयुवयोःकिलदर्शनंनःसंपादितंनविदितंखलुसंचितंतत् ॥ चित्तंक्षमंनिजजनेविहितं युवाभ्यामस्माद्विधेकिलकृतागसितापमुक्तम् ॥ ४२ ॥ कुर्वंतिनैवविबुधास्तपसोव्ययंवैशापेनतुच्छफलदेनमहानुभावाः ॥ व्यासउवाच ॥ इत्थंनिशम्यव चनंसुरकामिनीनांतावूचतुर्मुनिवरौविनयानतानाम् ॥ ४३ ॥ प्रीतौप्रसन्नवदनौजितकामलोभौधर्मात्मजौनिजतपोरुचिशोभितांगौ ॥ नरनारायणावूच तुः ॥ ब्रुवंतुवांछितान्कामान्ददावस्तुष्टमानसौ ॥ ४४ ॥ यांतुस्वर्गंगृहीत्वेमामुर्वशींचारुलोचनाम् ॥ उपायनमियंबालागच्छत्वद्यमनोहरा ॥ ४५ ॥ द त्ताऽऽवाभ्यांमघवतःप्रीणनायोरुसंभवा ॥ स्वस्त्यस्तुसर्वदेवेभ्योयथेष्टंप्रव्रजंतुच ॥ ४६ ॥ "नकस्यापितपोविघ्नंप्रकर्तव्यमतःपरम्" ॥ देव्यऊचुः ॥ क्वग च्छामोमहाभागप्राप्तास्तेपादपंकजम् ॥ नारायणसुरश्रेष्ठभक्त्यापरमयामुदा ॥ ४७ ॥ वांछितंचेद्वरंनाथददासिमधुसूदन ॥ तुष्टःकमलपत्राक्षब्रवीमोम नसेप्सितम् ॥ ४८ ॥ पतिस्त्वंभवदेवेशवरमेनंपरंतप ॥ भवामःप्रीतियुक्तास्त्वांसेवितुंजगदीश्वर ॥ ४९ ॥

गमनमिहभवत्सेवानिमित्तंनाकिंतुकामंयथेच्छंहरेरिंद्रस्यशतमखस्यकार्यंभवत्तपोविघातरूपंविधातुंकर्तुमेव ॥ ४१ ॥ तादृशदुष्टानामस्माकंयुवयोर्दर्शनंकेनभाग्येनसंपादितंतत्संचितंभाग्यंखलु नविदितमस्माभिः ॥ किंचाऽस्माद्विधेऽस्मत्सदृशेनिजजनेकृतागसिकृताऽपराधेचित्तंक्षमंशापादिकर्तुंसमर्थमपियुवाभ्यांतापमुक्तंसंतापरहितंकृतम् ॥ अहोऽतिधन्याभवतांक्षमेतिभावः ॥४२ ॥ इयंचरीतिर्भवद्विधानांमहानुभावानांकेनाभिप्रायेणेतितमभिप्रायमाह ॥ कुर्वंतीति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ इयंबालाराजानमिंद्रंप्रत्युपायनंगच्छतु ॥ ४५ ॥ आवाभ्यांनरनारायणा भ्याम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ त्वयापंचाशदधिकषोडशसहस्त्रस्त्रियउत्पादितास्ताःस्वर्गंगच्छंतु ॥ तावत्संख्याका एववयमत्रस्थास्यामइतिभावः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ॥ पंचाधिकैश्चपंचाशद्भिःपद्यैः समनंतरम् ॥ अहंकारवृतंविश्वंवैराग्यार्थमिहोच्यते ॥ १ ॥ रमस्वाऽत्रशुभे
स्थानेप्राप्यसर्वाःसुरांगनाइत्यप्सरसांप्रार्थनांश्रुत्वानारायणोविचारंकृतवानित्याह । इत्याकर्ण्येति ॥ विमर्शंविचारम् ॥ १ ॥ इतिविचारंकृत्वाप्रथमतइदंसंकटंकस्मान्मूलादुत्पन्नमितितन्मू
लंशोधितवानित्याह । अहंकारादिदंप्राप्तमिति ॥ २ ॥ ननुकुतोधर्मविनाशस्यमूलमहंकारइतिचेत्तत्राऽऽह । मूलमिति ॥ यतःसंसारवृक्षस्यमूलमहंकारस्ततस्तस्मिन्संसारेयद्यद्भवतिशुभंवाऽ
शुभंवातस्यसर्वस्यमूलमहंकारएवेत्यर्थः ॥ काएतावराकयोऽहमेतदपेक्षयाऽप्यतिसुंदरीरुत्पादयिष्यामीत्यहंकारस्वरूपंतुपूर्वमुक्तमेवाऽत्राऽहंकारपदेनस्मारितं पुनःस्वयमेववदति । दृष्ट्वेति ॥ ३ ॥
त्वयाचोत्पादितानार्यःसंत्यन्याश्चारुलोचनाः ॥ उर्वश्याद्यास्तथायांतुस्वर्गंवैभवदाज्ञया ॥ ५० ॥ स्त्रीणांषोडशसाहस्रंतिष्ठत्वत्रशताधिकम् ॥ सेवांतेऽत्रकरि
ष्यामोयुवयोस्तापसोत्तमौ ॥ ५१ ॥ वांछितंदेहिदेवेशसत्यवाग्भवमाधव ॥ आशाभंगोहिनारीणांहिंसनंपरिकीर्तितम् ॥ ५२ ॥ कामार्तानांचमुनिभिर्धर्म
ज्ञैस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ भाग्ययोगादिहप्राप्ताःस्वर्गात्प्रेमपरिप्लुताः ॥ ५३ ॥ त्यक्तुंनार्हसिदेवेशसमर्थोऽसिजगत्पते॥नारायणउवाच ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंतुतपस्तप्तंम
याऽत्रवै ॥ ५४ ॥ जितेंद्रियेणचार्वंग्यःकथंभंगंकरोम्यतः॥नेच्छाकामेसुखेकाचित्सुखधर्मविनाशके ॥५५॥ पशूनामपिसाधर्म्यैरमेतमतिमान्कथम् ॥ अप्स
रसऊचुः ॥ शब्दादीनांचपंचानांमध्येस्पर्शसुखंवरम् ॥ ५६ ॥ आनंदरसमूलंवैनान्यदस्तिसुखंकिल ॥ अतोऽस्माकंमहाराजवचनंकुरुसर्वथा॥५७॥ निर्भ
रंसुखमासाद्यचरत्वंगंधमादने ॥ यदिवांछसिनाकंत्वंनाऽधिकोगंधमादनात् ॥ ५८ ॥ रमस्वाऽत्रशुभेस्थानेप्राप्यसर्वाःसुरांगनाः ॥ ॥ इति श्रीदेवीभागव
तेमहापुराणेचतुर्थस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तासांधर्मपुत्रःप्रतापवान् ॥ विमर्शमकरोच्चित्तेकिंकर्तव्यंमयाऽधुना ॥ १ ॥
" हास्योऽहंमुनिवृन्देषुभविष्याम्यद्यसंगमात् ॥ " अहंकारादिदंप्राप्तंदुःखंनाऽत्रविचारणा ॥ मूलंधर्मविनाशस्यप्रथमंयदहंकृतिः ॥ २ ॥ मूलंसंसारवृक्षस्य
यतःप्रोक्तोमहात्मभिः ॥ दृष्ट्वामौनंसमाधायनस्थितोऽहंसमागतम् ॥ ३ ॥ वारांगनागणंजुष्टंतेनाऽऽसंदुःखभाजनम् ॥ उत्पादितास्तथानार्योमयाधर्मव्य
येनवै ॥ ४ ॥ तास्तुमांबाधितुंवृत्ताः कामार्ताःप्रमदोत्तमाः ॥ ऊर्णनाभिरिवाद्याऽहंजालेनस्वकृतेनवै ॥ ५ ॥ बद्धोऽस्मिसुदृढेनाऽत्रकिंकर्तव्यमितःपरम् ॥
यदिचिंतांसमुत्सृज्यसंत्यजाम्यवलाइमाः ॥ ६ ॥ शप्त्वाभ्रष्टाव्रजिष्यंतिसर्वाभग्नमनोरथाः ॥ मुक्तोऽहंसंचरिष्यामिविजनेपरमंतपः ॥ ७ ॥
वारांगनागणंजुष्टमत्रसमागतंदृष्ट्वाऽहंमौनंसमाधायनस्थितःकिंतुतेनसाकंभाषणादिकंकृतंतेनाहंदुःखभाजनंजातः ॥ किंचधर्मस्यतपसोव्ययोऽपिजातस्तपोबलात्तासामुत्पादनेनेत्याह ॥
उत्पादिताइति ॥ ४ ॥ तासामुत्पत्त्यैवस्वर्गस्यनिर्वाहोजातइतिमत्वाताःस्वर्गस्थादेवांगनामांबाधितुंप्रवृत्ताःयद्यहंकारमवलंब्यतानोत्पादिताःस्युस्तदाऽयंप्रसंगःकिमित्युपस्थितःस्यात् ॥
तस्मादूर्णनाभिरिवलूताकीटइवस्वकृतेनैवजालेनाऽहंबद्धइत्यर्थः ॥ ५ ॥ इतिमनसिस्वापराधंविनिश्चित्याऽतःपरंकिंकर्तव्यमितिविचारयामासेत्याह । किंकर्तव्यमितःपरमिति ॥ ततएकमुपा
यंविचारितवानित्याह । यदीति ॥ यदीमास्त्यजामितार्हिशापंदत्त्वागमिष्यंति ॥ तथाप्याभिर्मुक्तोऽहंतपःसंचरिष्यामीतिमहत्फलंभविष्यतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥

इतिविचार्यतस्यैवनिश्चयःकृतइत्याह । तस्मात्क्रोधमिति ॥ ८ ॥ इतिनिश्चित्यमनसापुनर्नारायणोविमर्शमकरोदित्याह । विमर्शमिति ॥ कीदृशोविमर्शइत्याह । द्वितीयोऽयमिति ॥ एको ऽहंकारशत्रुरवलंबितस्तस्येदंफलंजातम् ॥ पुनर्द्वितीयस्यक्रोधस्याऽवलंबेबहुदुःखमेवभविष्यतीत्यर्थः ॥ ९ ॥ तस्यदुष्टत्वमेवाऽऽह । कामादिति ॥ १० ॥ दीर्घिकांनदीम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

तस्मात्क्रोधंसमुत्पाद्यत्यक्ष्यामिसुंदरीगणम् ॥ व्यासउवाच ॥ इतिसंचिंत्यमनसामुनिर्नारायणस्तदा ॥ ८ ॥ विमर्शमकरोच्चित्तेसुखोत्पादनसाधने ॥ द्वितीयो ऽयंमहाशत्रुःक्रोधःसंतापकारकः ॥ ९ ॥ कामादप्यधिकोलोकेलोभादपिचदारुणः ॥ क्रोधाभिभूतःकुरुतेहिंसांप्राणविघातिनीम् ॥ १० ॥ दुःखदांसर्व भूतानांनरकारामदीर्घिकाम् ॥ यथाऽग्निर्घर्षणाज्जातःपादपंप्रदहेत्तथा ॥ ११ ॥ देहोत्पन्नस्तथाक्रोधोदेहंदहतिदारुणः ॥ व्यासउवाच ॥ इतिसंचिंत्यमा नंतंभ्रातरंदीनमानसम् ॥ १२ ॥ उवाचवचनंतथ्यंनरोधर्मसुतोऽनुजः ॥ नरउवाच ॥ नारायणमहाभागकोपंयच्छमहामते ॥ १३ ॥ शांतंभावंसमाश्रि त्यनाशयाऽहंकृतिंपराम् ॥ पुराऽहंकारदोषेणतपोनष्टंकिलाऽऽवयोः ॥ १४ ॥ संग्रामश्चाभवत्ताभ्यांभावाभ्यामसुरेणह ॥ दिव्यवर्षसहस्रंतुप्रह्लादेनमहा ऽद्भुतम् ॥ १५ ॥ दुःखंबहुतरंप्राप्तमत्राऽऽवाभ्यांसुरोत्तम ॥ तस्मात्क्रोधंपरित्यज्यशांतोभवमुनीश्वर ॥ १६ ॥ "शांतत्वंतपसोमूलंमुनिभिःपरिकीर्तितम् ॥" व्यासउवाच ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाशांतोऽभूद्धर्मनंदनः ॥ जनमेजयउवाच ॥ संशयोऽयंमुनिश्रेष्ठप्रह्लादेनमहात्मना ॥ १७ ॥ विष्णुभक्तेनशांतेनकथं युद्धंकृतंपुरा ॥ कृतवंतौकथंयुद्धंनरनारायणावृषी ॥ १८ ॥ तापसौधर्मपुत्रौद्वौसुशांतमनसावुभौ ॥ समागमःकथंजातस्तयोर्दैत्यसुतस्यच ॥ १९ ॥ संग्रामस्तुकथंताभ्यांकृतस्तेनमहात्मना ॥ प्रह्लादोऽप्यतिधर्मात्माज्ञानवान्विष्णुतत्परः ॥ २० ॥ नरनारायणौतद्वत्तापसौसत्त्वसंस्थितौ ॥ तेनताभ्यांस मुद्भूतंवैरंयदिपरस्परम् ॥ २१ ॥ तदातपसिधर्मेचश्रमएवाहिकेवलम् ॥ क्वजपःक्वतपश्चर्यापुरासत्ययुगेपिच ॥ २२ ॥ तादृशैर्नजितंचित्तंक्रोधाऽहंकारसं वृतम् ॥ नक्रोधोनचमात्सर्यमहंकारांकुरंविना ॥ २३ ॥ अहंकारात्समुत्पन्नाःकामक्रोधादयःकिल ॥ वर्षकोटिसहस्रंतुतपःकृत्वाऽतिदारुणम् ॥ २४ ॥ अहंकारांकुरेजातेव्यर्थंभवतिसर्वथा ॥ यथासूर्योदयेजातेतमोरूपंनतिष्ठति ॥ २५ ॥ अहंकारांकुरस्याऽग्रेतथापुण्यंनतिष्ठति ॥ प्रह्लादोऽपिमहाभागहरि णासमयुध्यत ॥ २६ ॥ तदाव्यर्थंकृतंसर्वंसुकृतंकिलभूतले ॥ नरनारायणौशांतौविहायपरमंतपः ॥ २७ ॥ कृतवंतौयदायुद्धंक्वशमःसुकृतंपुनः ॥ ईदृग्भ्यां सत्त्वयुक्ताभ्यामजेयायद्यहंकृतिः ॥ २८ ॥ मादृशानांचकावार्तामुनेऽहंकारसंक्षये ॥ अहंकारपरित्यक्तःकोप्यस्तिभुवनत्रये ॥ २९ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ ताभ्यांभावाभ्यामहंकारक्रोधाभ्याम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ कथमिति ॥ सोऽपिप्रह्लादः शांतस्तावपिनरनारायणौशांतौ । तथाचक्रोधाहंकारयोरभावात्कथंयुद्ध मित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ मादृशेति । कोऽप्यस्तिभुवनत्रये ॥ एतादृशायदाऽहंकारयुक्तास्तदाऽहंकारविनिर्मुक्तःकोप्यस्ति नकोऽपीत्यर्थः ॥ २९ ॥

निगडैःशृंखलाभिः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ मीमांसकानामिति ॥ कर्मैवप्रधानंसर्वैःकर्तव्यं नतुब्रह्मज्ञानादिकमस्तिसंभवतिवेतिमतम् ॥ ॥ ३३ ॥ इत्थंजनमेजयेनाऽहंकारमयत्वंसर्वस्योक्तं तदेवव्यासःस्थापयति । कार्यमिति ॥ अहंकारस्यसर्वंकार्यंतत्कारणादहंकारात्कथंभिन्नंभवति नहिकटककुंडलंवासुवर्णाद्भिन्नंभवति ॥ किंतु सुवर्णसदृशंसुवर्णमेवभवतितद्वदित्यर्थः ॥ ३४ ॥ तदेवाऽऽह । अहंकारोद्भवमिति ॥ ३५ ॥ पटस्तंतुवशस्तंत्वनतिरिक्तोयथातथातद्वियुक्तमहंकारवियुक्तंकथंचराचरंभवेन्नकथमपीत्यर्थः ॥ यद्यप्यहंकारावृतमेवसर्वंभवतितथाऽपिमायागुणैस्त्रिभिर्महत्तत्त्वादिकैःसर्वंरचितम् ॥ तथाचमायामयत्वात्सर्वंमिथ्याभवतीतिज्ञानिनांकापरिदेवनाखेदोनकापीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ पुनरहंकारावृतत्वंस्थापयति । ब्रह्माविष्णुरीति

नभूतोभवितानैवयस्त्यक्तस्तेनसर्वथा ॥ मुच्यतेलोहनिगडैर्बद्धःकाष्ठमयैस्तथा ॥ ३० ॥ अहंकारनिबद्धस्तुनकदाचिद्विमुच्यते॥अहंकाराऽऽवृतंसर्वंजगत्स्थावरजंगमम् ॥ ३१ ॥ भ्रमत्येवहिसंसारेविष्ठामूत्रप्रदूषिते ॥ ब्रह्मज्ञानंकुतस्तावत्संसारेमोहसंवृते ॥ ३२ ॥ मतंमीमांसकानांवैसंमतंभातिसुव्रत ॥ महांतोऽपिसदायुक्ताःकामक्रोधादिभिर्मुने ॥ ३३ ॥ मादृशानांकलावस्मिन्काकथामुनिसत्तम ॥ व्यासउवाच ॥ कार्यंवैकारणाद्भिन्नंकथंभवतिभारत ॥ ३४ ॥ कटककुंडलंचैवसुवर्णसदृशंभवेत् ॥ अहंकारोद्भवंसर्वंब्रह्मांडंसचराचरम् ॥ ३५ ॥ पटस्तंतुवशःप्रोक्तस्तद्वियुक्तःकथंभवेत्॥मायागुणैस्त्रिभिःसर्वंरचितंस्थिरजंगमम् ॥ ३६ ॥ सतृणंस्तंबपर्यंतंकातत्रपरिदेवना ॥ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रस्तेचाऽहंकारमोहिताः ॥ ३७ ॥ भ्रमंत्यस्मिन्महागाधेसंसारेनृपसत्तम ॥ वसिष्ठनारदाद्याश्चमुनयोज्ञानिनःपरम् ॥ ३८ ॥ तेऽभिभूताःसंसरंतिसंसारेऽस्मिन्पुनःपुनः ॥ नकोप्यस्तिनृपश्रेष्ठत्रिषुलोकेषुदेहभृत् ॥ ३९ ॥ एभिर्मायागुणैर्मुक्तःशांतआत्मसुखेस्थितः ॥ कामक्रोधौतथालोभोमोहोऽहंकारसंभवः ॥ ४० ॥ नमुंचंतिनरंसर्वदेहवंतंनृपोत्तम ॥ अधीत्यवेदशास्त्राणिपुराणानिविचिंत्यच ॥ ४१ ॥ कृत्वातीर्थाऽटनंदानंध्यानंचैवसुराऽर्चनम् ॥ करोतिविषयासक्तःसर्वकर्मचचौरवत् ॥ ४२ ॥ विचारयतिनोपूर्वंकाममोहमदान्वितः ॥ कृतेयुगेऽपित्रेतायांद्वापरेकुरुनंदन ॥ ४३ ॥ विद्धोऽत्राऽस्तिचधर्मोऽपिकाकथाऽद्यकलौपुनः ॥ स्पर्धासदैवसद्रोहालोभामर्षौचसर्वदा ॥ ४४ ॥ एवंविधोस्तिसंसारोनाऽत्रकार्याविचारणा ॥ साधवोविरलालोकेभवंतिगतमत्सराः ॥ ४५ ॥ जितक्रोधाजितामर्षादृष्टांतार्थंव्यवस्थिताः ॥ राजोवाच ॥ तेधन्याःकृतपुण्यास्तेमदमोहविवर्जिताः ॥ ४६ ॥ जितेंद्रियाःसदाचाराजितंतैर्भुवनत्रयम् ॥ दुनोमिपातकंस्मृत्वापितुर्ममहात्मनः ॥ ४७ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ शांतिपरमात्मसुखेस्थितइत्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ कृत्वेति ॥ शास्त्राण्यप्यधीत्यतीर्थाटनादिकंचकृत्वायस्याऽहंकारस्ययोगाद्विषयासक्तःसन्सर्वंकर्मकरोतिचौरवद्दांभिकःस्वांतस्थितदुर्गुणापहारकः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ विद्धोऽत्राऽस्तीति ॥ अत्रकृतादिषुयत्रकलौस्पर्धाद्रोहलोभादयःसंतितत्रकाकथेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ एवंविधोऽस्तीति ॥ यथात्वयाज्ञातोऽहंकारमयःसंसारस्तथैवाऽस्तिनतत्रसंदेहइत्यर्थः॥तर्हिसाधवोनैवसंतीतिचेन्नतथावक्तव्यम्॥श्रीभगवत्यनुग्रहवंतोऽहंकारादिबाधारहिताविरलाःसंत्येववैखानसादयःपूर्वमुक्तादृष्टांतदर्शनार्थमित्याह । साधवइति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ सर्वप्रपंचस्याऽहंकारबाधापीडितत्वोक्त्याऽहंकारस्यचमायाजन्यत्वोक्त्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपभगवत्याआराधनयाऽहंकरादिबाधारहितोभवतीतिमुनेर्गूढोभिसंधिः ॥ हेमुनेएतादृशींसंसाराऽवस्थांदृष्ट्वामत्पित्रादीनांचाचरणंममाचरणंचदृष्ट्वाकथमस्माकंगतिर्भविष्यतीतिभियाचित्तेऽहंदुनोमिखेदंप्राप्नोमीत्याह । दुनोमीति ॥ ४७ ॥

ममाऽग्रतोमत्संमुखम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अस्त्वेतद्दुःखकरंकियानस्यखेदःकर्तव्यः ॥ प्रकृतांयुद्धकथांविस्तराद्वर्णयेत्याह ॥ कथंयुद्धमिति ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ प्रधनंयुद्धम् ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ इति श्रीदेवीभागवतातिलकेचतुर्थस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ अर्धाधिकैःसप्तचत्वारिंशच्छ्लोकैरतःपरम् ॥ प्रह्लादनारायणयोःसमागमउदीर्यते ॥ १ ॥ १ ॥ राजाऽपिकिंचित्पृष्टवानितितदभिप्रायमाह । जनमेजयोऽपीति ॥ वैराटीविराटतनयोत्तरातस्याःसुतःपरिक्षित्तस्यचित्तंदुश्चरितंदुराचारंमत्वेत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ तेनतस्येति ॥ तेनपितृत्राणेनतस्यापिपितृ

कृतस्तपस्विनःकंठेमृतसर्पोह्यघंविना ॥ अतस्तस्यमुनिश्रेष्ठभविताकिंममाग्रतः ॥ ४८ ॥ नजानेबुद्धिसंमोहात्किंवाकार्यंभविष्याति ॥ मधुपश्यतिमूढात्माप्रपातंनैवपश्यति ॥ ४९ ॥ करोतिनिंदितंकर्मनरकान्नबिभेतिच ॥ कथंयुद्धंपुरावृत्तंविस्तरात्तद्वदस्वमे ॥ ५० ॥ प्रह्लादेनयथाचोग्रंनरनारायणस्यवै ॥ प्रह्लादस्तुकथंयातःपातालात्तद्वदस्वमे ॥ ५१ ॥ सारस्वतेमहातीर्थेपुण्येबदरिकाश्रमे ॥ नरनारायणौशांतौतापसौमुनिसत्तमौ ॥ ५२ ॥ कृतवंतौतथायुद्धंहेतुनाकेनमानद ॥ वैरंभवतिवित्तार्थंदारार्थंवापरस्परम् ॥ ५३ ॥ एषणारहितौकस्माच्चक्रतुःप्रधनंमहत् ॥ प्रह्लादोऽपिचधर्मात्माज्ञात्वादेवौसनातनौ ॥ ॥ ५४ ॥ कृतवान्सकथंयुद्धंनरनारायणौमुनी ॥ एतद्विस्तरतोब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामिकारणम् ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥सूतउवाच ॥ इतिपृष्टस्तदाविप्रोराज्ञापारिक्षितेनवै ॥ उवाचविस्तरात्सर्वंव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ १ ॥ जनमेजयोऽपिधर्मात्मानिर्वेदंपरमंगतः ॥ चित्तंदुश्चरितंमत्वावैराटीतनयस्यवै ॥ २ ॥ तस्यैवोद्धरणार्थायचकारसततंमनः ॥ विप्रावमानपापेनयमलोकंगतस्यवै ॥ ३ ॥ पुन्नामनरकाद्यस्मात्त्रायतेपितरंस्वकम् ॥ पुत्रेतिनामसार्थंस्यात्तेनतस्यमुनीश्वराः ॥ ४ ॥ सर्पदष्टंनृपंश्रुत्वाहर्म्योपरिमृतंतथा ॥ विप्रशापादौत्तरेयंस्नानदानविवर्जितम् ॥ ॥ ५ ॥ पितुर्गतिंनिशम्याऽसौनिर्वेदंगतवान्नृपः ॥ पारिक्षितोमहाभागःसंतप्तोभयविह्वलः ॥ ६ ॥ पप्रच्छाऽथमुनिंव्यासंगृहागतमनिंदितः ॥ नरनारायणस्येमांकथांपरमविस्तृताम् ॥ ७ ॥ व्यासउवाच ॥ सयदानिहतोरौद्रोहिरण्यकशिपुर्नृप ॥ अभिषिक्तस्तदाराज्येप्रह्लादोनामतत्सुतः ॥ ८ ॥ तस्मिञ्छासतिदैत्येंद्रेदेवब्राह्मणपूजके ॥ मखैर्भूम्यांनृपतयोयजंतःश्रद्धयान्विताः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणाश्चतपोधर्मंतीर्थयात्राश्चकुर्वते ॥ वैश्याश्चस्वस्ववृत्तिस्थाःशूद्राःशुश्रूषणेरताः ॥ १० ॥ नृसिंहेनचपातालेस्थापितःसोऽथदैत्यराट् ॥ राज्यंचकारतत्रैवप्रजापालनतत्परः ॥ ११ ॥ कदाचिद्भृगुपुत्रोऽथच्यवनाख्योमहातपाः ॥ जगामनर्मदांस्नातुंतीर्थंवैव्याहृतीश्वरम् ॥ १२ ॥ रेवांमहानदींदृष्ट्वाततस्तस्यामवातरत् ॥ उत्तरंतंप्रजग्राहनागोविषभयंकरः ॥ १३ ॥

त्राणकर्तुःपुत्रेतिनामसार्थकमन्वर्थकंस्यान्नाऽन्यथेत्यर्थः ॥४॥ औत्तरेयमुत्तरायाअपत्यम् ॥ स्त्रीभ्योढगितिढक् ॥ ५ ॥ पितुर्गतिमिति ॥ इतिपूर्वश्लोकोक्तप्रकारेणापितुर्दुर्गतिंश्रुत्वेत्यर्थः ॥ महाभारतेऽपिपारिक्षिद्राजस्यदुर्गतिरुक्ता ॥ तद्वचनंच 'अपृच्छत्सतदाराजामंत्रिणस्तान्सुदुःखितः ॥ उत्तंकस्यैवसान्निध्येपितुःस्वर्गगतिंमाति' इति ॥ ६ ॥ ७ ॥ तत्प्रश्नोत्तरंव्यासोयदुक्तवांस्तदाह । सयदेति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ व्याहृतीश्वरंव्याहृतीश्वरसंबंधितीर्थम् ॥ १२ ॥ तस्यांस्नानार्थमवातरत् ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ किंमेमघवतेति ॥ यदहंप्रेषितोदूतकार्यंकुर्वाणस्तवनगरेप्राप्तवानितिमघवतेंद्रेणममकार्यंकिमस्तिनाकिमपीत्यर्थः ॥ २१ ॥ तर्हि

गृहीतोभयभीतस्तुपातालेमुनिसत्तमः ॥ सस्मारमनसाविष्णुंदेवदेवंजनार्दनम् ॥ १४ ॥ संस्मृतेपुंडरीकाक्षेनिर्विषोऽभून्महोरगः ॥ नप्रापच्यवनोदुःखं नीयमानोरसातलम् ॥ १५ ॥ द्विजिह्वेनमुनिस्त्यक्तोनिर्विण्णेनाऽतिशंकिना ॥ मांशपेतमुनिःक्रुद्धस्तापसोऽयंमहानिति ॥ १६ ॥ चचारनागकन्याभिः पूजितोमुनिसत्तमः ॥ विवेशाप्यथनागानांदानवानांमहत्पुरम् ॥१७॥ कदाचिद्भृगुपुत्रंतंविचरंतंपुरोत्तमे ॥ ददर्शदैत्यराजोऽसौप्रह्लादोधर्मवत्सलः ॥ १८ ॥ दृष्ट्वातंपूजयामासमुनिंदैत्यपतिस्तदा ॥ पप्रच्छकारणंकिंतेपातालागमनेवद ॥ १९ ॥ प्रेषितोऽसिकिमिंद्रेणसत्यंब्रूहिद्विजोत्तम ॥ दैत्यविद्वेषयुक्तेनममराज्य दिदृक्षया ॥ २० ॥ च्यवनउवाच ॥ किंमेमघवताराजन्यदहंप्रेषितःपुनः ॥ दूतकार्यंप्रकुर्वाणःप्राप्तवान्नगरेतव ॥ २१ ॥ विद्धिमांभृगुपुत्रंतंस्वनेत्रंधर्मतत्प रम् ॥ माशंकांकुरुदैत्येंद्रवासवप्रेषितस्यवै ॥ २२ ॥ स्नानार्थंनर्मदांप्राप्तःपुण्यतीर्थेनृपोत्तम ॥ नद्यामेवावतीर्णोऽहंगृहीतश्चमहाऽहिना ॥ २३ ॥ जातोऽसौ निर्विषःसर्पोविष्णोःसंस्मरणादिव ॥ मुक्तोऽहंतेननागेनप्रभावात्स्मरणस्यवै ॥ २४ ॥ अत्राऽऽगतेनराजेंद्रमयाऽऽप्तंतवदर्शनम् ॥ विष्णुभक्तोऽसिदैत्येंद्रतद्भ क्तंमांविचिंतय ॥ २५ ॥ व्यासउवाच ॥ तन्निशम्यवचःश्लक्ष्णंहिरण्यकशिपोःसुतः ॥ पप्रच्छपरयाप्रीत्यातीर्थानिविविधानिच ॥ २६ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ पृथिव्यांकानितीर्थानिपुण्यानिमुनिसत्तम ॥ पातालेचतथाऽऽकाशेतानिनोवदविस्तरात् ॥ २७ ॥ च्यवनउवाच ॥ मनोवाक्कायशुद्धानांराजंस्तीर्थंपदेप दे ॥ तथामलिनचित्तानांगंगापिकीकटाऽधिका ॥ २८ ॥ प्रथमंचेन्मनःशुद्धंजातंपापविवर्जितम् ॥ तदातीर्थानिसर्वाणिपावनानिभवंतिवै ॥ २९ ॥ गंगा तीरेहिसर्वत्रवसंतिनगराणिच ॥ व्रजाश्चैवाकराग्रामाः सर्वेखेटास्तथापरे ॥ ३० ॥ निषादानांनिवासाश्चकैवर्तानांतथापरे ॥ हूणवंगखसानांचम्लेच्छानां दैत्यसत्तम ॥ ३१ ॥ पिबंतिसर्वदागांगंजलंब्रह्मोपमंसदा ॥ स्नानंकुर्वंतिदैत्येंद्रत्रिकालंस्वेच्छयाजनाः ॥ ३२ ॥ तत्रैकोऽपिविशुद्धात्मानभवत्येवमारिष ॥ किंफलंतार्हितीर्थस्याविषयोपहतात्मसु ॥ ३३ ॥ कारणंमनएवाऽत्रनान्यद्राजन्विचिंतय ॥ मनःशुद्धिःप्रकर्तव्यासततंशुद्धिमिच्छता ॥ ३४ ॥ तीर्थवासी महापापीभवेत्तत्रान्यवंचनात् ॥ तत्रैवाऽऽचरितंपापमानंत्यायप्रकल्पते ॥ ३५ ॥ यथेंद्रवारुणंपक्वंमिष्टंनैवोपजायते ॥ भावदुष्टस्तथातीर्थेकोटिस्नातोनशु द्ध्यति ॥ ३६ ॥ प्रथमंमनसःशुद्धिःकर्तव्याशुभमिच्छता ॥ शुद्धेमनसिद्रव्यस्यशुद्धिर्भवतिनान्यथा ॥ ३७ ॥

किमर्थमागतस्तत्राऽऽऽह । विद्धीति ॥ स्वनेत्रंज्ञानचक्षुषम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ तद्भक्तमिति ॥ अयंशाक्तोऽपीतिसप्तमस्कंधेवक्ष्यति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ कीकटाधिकाकीकटदेशापे क्षयाऽधिका ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ कोटिम ...ःकोटिवारंस्नातइतिमध्यमपदलोपीसमासः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ इति श्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ अथांधिकैःपंचपंचाशद्भिःपद्यैरनं
तरम् ॥ प्रह्लादनारायणयोर्युद्धमेवाऽनुवर्ण्यते ॥ १ ॥ प्रह्लादस्यसरस्वतीतीर्थप्राप्त्युत्तरंजातंवृत्तमाह । कुर्वंस्तीर्थविधिमिति ॥ १ ॥ अपरानुत्कृष्टान्नानाजातीयकान्भल्लत्वादिजातिसंभिन्नान्

तथैवाऽऽचारशुद्धिःस्यात्ततस्तीर्थंप्रसिध्यति ॥ अन्यथातुकृतंसर्वंव्यर्थंभवतितत्क्षणात् ॥३८॥ "हीनवर्णस्यसंसर्गंतीर्थंगत्वासदात्यजेत्" ॥भूतानुकंपनंचै
वकर्तव्यंकर्मणाधिया ॥ यदिपृच्छसिराजेंद्रतीर्थंवक्ष्याम्यनुत्तमम् ॥ ३९ ॥ प्रथमंनैमिषंपुण्यंचक्रतीर्थंचपुष्करम् ॥ अन्येषांचैवतीर्थानांसंख्यानास्तिमहीतले
॥४०॥ पावनानिचस्थानानिबहूनिनृपसत्तम ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंराजानैमिषंगंतुमुद्यतः ॥ ४१ ॥ चोदयामासदैत्यान्वैहर्षनिर्भरमानसः ॥ प्रह्ला
दउवाच ॥ उत्तिष्ठंतुमहाभागागमिष्यामोऽद्यनैमिषम् ॥ ४२ ॥ द्रक्ष्यामःपुंडरीकाक्षंपीतवाससमच्युतम् ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्ताविष्णुभक्तेनसर्वेतेदानवास्त
दा ॥४३॥ तेनैवसहपातालान्निर्ययुःपरयामुदा॥ तेसमेत्यचदैतेयादानवाश्चमहाबलाः ॥ ४४ ॥ नैमिषारण्यमासाद्यस्नानंचक्रुर्मुदान्विताः ॥ प्रह्लादस्तत्रतीर्थेषु
चरन्दैत्यैःसमन्वितः ॥ ४५ ॥ सरस्वतींमहापुण्यांददर्शविमलोदकाम्॥तीर्थेतत्रनृपश्रेष्ठप्रह्लादस्यमहात्मनः॥४६॥मनःप्रसन्नंसंजातंस्नात्वासारस्वतेजले ॥ वि
धिवत्तत्रदैत्येंद्रःस्नानदानादिकंशुभे ॥४७॥ चकारातिप्रसन्नात्मातीर्थेपरमपावने ॥ इति श्रीदे०भा०म०चतुर्थस्कंधेऽष्टमोध्यायः॥८॥ ॥व्यासउवाच॥ कु
र्वंस्तीर्थविधिंतत्रहिरण्यकशिपोःसुतः ॥ न्यग्रोधंसुमहच्छायमपश्यत्पुरतस्तदा ॥ १ ॥ ददर्शबाणानपरान्नानाजातीयकांस्तदा॥गृध्रपक्षयुतांस्तीव्राञ्छिला
धौतान्महोज्ज्वलान् ॥ २ ॥ चिंतयामासमनसायस्यैमेविशिखास्त्विह ॥ ऋषीणामाश्रमेपुण्येतीर्थेपरमपावने ॥ ३ ॥ एवंचिंतयताऽनेनकृष्णाजिनधरौमु
नी ॥ समुन्नतजटाभारौदृष्टौधर्मसुतौतदा ॥ ४ ॥ तयोरग्रेधृतेशुभ्रेधनुषीलक्षणान्विते ॥ शार्ङ्गमाजगवंचैवतथाऽक्षय्यौमहेषुधी ॥ ५ ॥ ध्यानस्थौतौमहाभा
गौनरनारायणावृषी ॥ दृष्ट्वाधर्मसुतौतत्रदैत्यानामधिपस्तदा ॥ ६ ॥ क्रोधरक्तेक्षणस्तौतुप्रोवाचाऽसुरपालकः ॥ किंभवद्भ्यांसमारब्धोदंभोधर्मविनाशनः
॥ ७ ॥ नश्रुतंनैवदृष्टंहिसंसारेऽस्मिन्कदाऽपिहि ॥ तपसश्चरणंतीव्रंतथाचापस्यधारणम् ॥८॥ विरोधोऽयंयुगेचाऽऽद्येकथंयुक्तंकलिप्रियम् ॥ ब्राह्मणस्यतपो
युक्तंतत्रकिंचापधारणम् ॥ ९ ॥ क्वजटाधारणंदेहेक्वेषुधीचविडंबनौ॥धर्मस्याऽऽचरणंयुक्तंयुवयोर्दिव्यभावयोः ॥१०॥ व्यासउवाच॥इतितस्यवचःश्रुत्वानरः
प्रोवाचभारत॥कातेचिंताऽत्रदैत्येंद्रवृथातपसिचाऽऽवयोः ॥११॥ सामर्थ्येसतियःकुर्यात्तत्संपद्येततस्यहि ॥ आवांकार्यद्वयेमंदसमर्थौलोकविश्रुतौ ॥१२ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ आजगवंपिनाकः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ विरोधोऽयमिति ॥ तपश्चरणचापधारणयोर्ब्राह्मणक्षत्रियधर्मत्वादेकत्राऽवस्थानेविरोधइत्यर्थः । अस्त्वेतत्कलिप्रियंकलौ
योग्यमेतदनुष्ठानमास्मिन्नाऽऽद्येसत्ययुगेतुकथंयुक्तमित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विरोधोऽयमित्युक्तंतत्रकिमधिकाराभावाद्वासामर्थ्याभावाद्वा ॥ नाद्यः ॥ उभयोरप्युभयत्राधिकारात् ॥
नद्वितीयः ॥ यत्रसामर्थ्याभावस्तत्रनतथाऽस्तु नाऽत्रतथाऽस्तीत्याह । सामर्थ्येसतीति ॥ १२ ॥

॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥ समीक्ष्येति, नरः स्वहृष्टान्स्वेन त्यक्त्वा बाणान् छित्वा न्समीक्ष्येत्यन्वयः॥ २३॥ २४॥ २५॥ अस्मिन्नेव समयेना,

युद्धेन पतिसामर्थ्यं त्वं पुनः किं करिष्यसि, गच्छ मार्गं यथाकामं कस्मादत्र विकत्थसे॥१३॥ प्राह्लं तेजो दुराराध्यं न त्वं वेद विमोहितः, विप्रवर्यो,

नकर्तव्या प्रार्थिताभिः सुरवभीप्सुभिः॥१४॥ प्रह्लादः॥ तापसौ मंदबुद्धी सौ मुषावां गर्वमोहितौ, मयि तिष्ठति दैत्येन्द्रे धर्मसेतुप्रवर्तके॥१५॥

न युक्तमेतत्तीर्थेऽस्मिन् धर्माचरणं पुनः, का शक्तिर्भवतोर्युद्धे स्ति दर्श्यतां तपोधन॥१६॥ नरः॥ तदाकर्ण्य वचस्तस्य नरः प्रत्युवाच ह, युध्य

स्वाद्य मयासार्धं यदि ते मानसी दृप्ती॥१७॥ अथ चेत्स्फोटयिष्यामि हृद्धैर्यं नम्रसुराधम, [त्रिदेशद्रानंतेपश्चाद्रविष्यति कदाचन]॥ व्यासः॥ ततोऽति

प्राह्य वचस्तस्य दैत्येन्द्रः कुपितस्तदा॥१८॥ प्रह्लादो बलवानत्र प्रतिज्ञामाहतेराह सः, येन केनाप्युपायेन जेष्यामि तावुभावपि॥१९॥ नर

नारायणौ दांतौ वृषीनापसमन्वितौ॥ व्यासः॥ इत्युक्त्वा वचनं दैत्यः प्रतिगृह्य शरासनम्॥२०॥ आकृष्य तरसा चापं ज्याप्राबृंदं चकार ह। न

रोऽपि धनुरादाय प्राप्तं स्तीक्ष्णाञ्छिलाशितान्॥२१॥ मुमोच बहुशः क्रोधात् प्रह्लादोपरि पार्थिव, २२॥ तांश्चैत्यराजस्तपुनीयपुंसैश्छिच्छेद

बाणैस्तरसा तमस्य, समीक्ष्य छिन्नान्नाश्चन्नरः स्वहृष्टान्यान् मुमोचाशु हृषान्वितो वै॥२३॥ दैत्याधिपस्तानपि तीव्रवेगैश्छित्वा जघान

रक्षितं तदनीद्रम्, नरोऽपितं पंचेभिराशुगैर्ववृद्धाहनदैत्यपतिं बभौ पृ॥२४॥ सेन्द्राः सुरास्तत्र तयोर्हि युद्धं द्रष्टुं विमानैर्गगनेऽस्थिता

स्तु, नरस्य वीर्यं युधि संस्थितस्य तेतु दृष्टुदैत्यपतेस्वरूपः॥२५॥ ववर्ष दैत्याधिपस्तत्र चापः प्रालीपुत्ववेनं बुधशो यथा पः। आ

दाय प्राड्धनुरप्रमेयं मुमोच बाणान् सितहेमपुंखान्॥२६॥ बभूव युद्धं तुमुलं तयोस्तु जयैषिणोः पार्थिव देवदैत्ययोः, अव

धूतकाप्रपयशोऽस्थितास्ते युधास्ति दैव्यानि प्रहृष्टचित्ताः॥२७॥ चुकोप दैत्याधिपतिर्हि रोषात् मुमोच बाणान् निशितान् ब्रवे...

चिच्छेद तानप्यमस्तुतः स्मनी दिव्यैर्धनुर्विमुक्तैर्विशिखैस्तदाशु॥२८॥ ततो नारायणं ब्राह्मैः प्रह्लादश्चानिकर्षितैः ववर्ष ह सिमनवी

रंध्मै पुज्जसनाननम्, नारायणोऽपि तं वैपानस्तु तैर्वाणैः प्रिन्नाप्रितैः॥२९॥ तुतोदातीव पुरतो दैत्यानामधिपं स्थितम्।

नारायणोऽपि धनुरादाय युद्धार्थं प्रवृत्त इत्याह, आदायेति॥२६॥ हरिर्नारायणे॥२७॥२८॥२९॥३०॥ ॥ ॥ ॥ ॥

३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ नेदृग्युद्धमित्यस्य तारकासुरयुद्धमित्यनेनान्वयः॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ ४१॥ ४२॥ ४३॥ ४४॥ ४५॥ ४६॥ ४७॥

देवानां दानवानां च कृते तेषां जयं परम्। उभयोः पूर्णवर्षेण च्छादिते गगने तदा॥ ३१॥ दिवापि रात्रिसदृशं प्राबभूव तिमिरं महत्। ऊचुः परस्परं देवा दैत्याश्चातीवविस्मिताः॥ ३२॥ अदृष्टपूर्वं युद्धं वै वर्तते त्विह दारुणम्। देवर्षयोऽथ गन्धर्वा यक्षाः किन्नरपन्नगाः॥ ३३॥ विद्याधराश्चारणाश्च विस्मयं परमं ययुः। नारदः पर्वतश्चैव प्रेक्षणार्थं स्थितो मुनी॥ ३४॥ नारदः पर्वतं प्राह नेदृशं चाभवत्पुरा। तारकासुरयुद्धं च तथा वृत्रासुरस्य च॥ ३५॥ मधुकैटभयोर्युद्धं हरिणा चेदृशं कृतम्। प्रह्लादः प्रबलः शूरो यस्मान्नारायणेन च॥ ३६॥ करोति सदृशं युद्धं किं त्वेनाद्भुतकर्मणा॥ व्यासः॥ दिने दिने तथा रात्रौ कृत्वा श्रान्त्वा पुनः पुनः॥ ३७॥ चक्रतुः परमं युद्धं तौ तदा दैत्यतापसौ। नारायणस्तु चिच्छेद प्रह्लादस्य शरासनम्॥ ३८॥ तरसैकेन बाणेन सत्वरोऽन्यद्धनुराददे। नारायणस्तु तरसा मुक्त्वा तं चापि शिलीमुखम्॥ ३९॥ तद्देवमध्यतश्चापं चिच्छेद लघुहस्तकः। छिन्नं छिन्नं पुनर्दैत्यो धनुरन्यत्समाददे॥ ४०॥ नारायणस्तु चिच्छेद विशिखैरसुरकोपितः। छिन्नेषु धनुषि दैत्येन्द्रः परिघं तु समाददे॥ ४१॥ जघान धर्मजं तूर्णं बाहोर्मध्ये तु कोपनः। तमायान्तं स बलवान्मार्गणैर्नवभिर्मुनिः॥ ४२॥ चिच्छेद परिघं घोरं दशभिस्तमसर्वयत्। गदामादाय दैत्येन्द्रः सर्वायसमयीं दृढाम्॥ ४३॥ जानुदेशे जघानाशु देवं नारायणं रुषा। गदयाऽताडितोऽपि गिरिवत्संस्थितः स्थिरमानसः॥ ४४॥ धर्मपुत्रोऽतिबलवान्मुमोचाशु शिलीमुखान्। गदां चिच्छेद भगवांस्तदा दैत्यपतेर्दृढाम्॥ ४५॥ विस्मयं परमं जग्मुः प्रेक्षका गगने स्थिताः। स तु शक्तिं समादाय प्रह्लादः परवीरहा॥ ४६॥ चिक्षेप तरसा क्रोधबलान्नारायणोरसि। तामापतन्तीं संवीक्ष्य बाणेनैकेन लीलया॥ ४७॥ सप्तधा कृतवान्शु सप्तभिर्भल्लैर्जघान ह। दिव्यवर्षसहस्रं तु तद्युद्धं परमं तयोः॥ ४८॥ जातं विस्मयदं राजन्सर्वेषां तत्र चाश्रमे। तदाऽजगाम तरसा पीतवासाश्चतुर्भुजः॥ ४९॥ प्रह्लादस्याश्रमं तत्र जगाद च गदाधरः। चतुर्भुजो रमाकान्तो रथाङ्गदरपद्मभृत्॥ ५०॥ दृष्ट्वा तमागतं तत्र हिरण्यकशिपोः सुतः। प्रणम्य परया भक्त्या प्राञ्जलिः प्रत्युवाच ह॥ प्रह्लादः॥ देवदेव जगन्नाथ भक्तवत्सल माधव॥ ५१॥ कथं न जितवान्नाजावहमेतौ तपस्विनौ। संग्रामस्तु मया देव कृतः पूर्णं शतं समाः॥ ५२॥ श्रीः॥

४८॥ ४९॥ आजगाम जगाद च प्रह्लादं प्रति भाषितवानित्यर्थः॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥ ॥ ॥ ॥

हरात्मं शूरैस्सार्कमित्यर्थः । मया पूर्णं समाः पूर्णं संवत्सरं संग्रामः कृतः यज्जाइष्पो न स्परेणमयाकस्मादेतौ न जितावितिमहान्विस्मय इत्यर्थः ॥ ५३॥ ५४॥
हरात्मंनं जितौ कस्मादिति मे विस्मयो महान् ॥ विष्णुः ॥ सिद्धाविमौ मदंशौ च विस्मयः कोऽत्र मारिष ॥ ५३॥ तापसौ न जितात्मानौ नरना
रायणौ जितौ । गच्छ त्वं वितलं राजन् कुरु भक्तिं ममाचलाम् ॥ ५४॥ ताभ्यां कुरु विरोधं त्वं तापसाभ्यां महामते ॥ व्यासः ॥ इत्याज्ञप्तो दैत्य
राजो निर्ययावसुरैः सह ॥ ५५॥ नरनारायणौ भूयस्तपोयुक्तौ बभूवतुः ॥ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे च॰ स्कं॰ नवमोऽध्यायः ॥ ९॥
जनमेजयः ॥ संदेहोऽयं महानत्र पाराशर्य कथानके, नरनारायणौ पूर्णौ तौ विष्ण्वंशौ तपोधनौ ॥ १॥ तीर्थाश्रमौ सत्त्वयुक्तौ वन्याश्र
नपरौ सदा । धर्मपुत्रौ महात्मानौ तापसौ सत्यसंस्थितौ ॥ २॥ कथं रागसमायुक्तौ जातौ युद्धे परस्परम् । संग्रामं चक्रतुः कस्मात्त्य
क्त्वा तपमनुत्तमाम् ॥ ३॥ प्रह्लादेन समं पूर्णं दिव्यवर्षशतं किल । हित्वा पूर्णां निष्ठुरं युद्धं कृतवंतौ कथं मुनी ॥ ४॥ कथं तौ चक्र
तुर्युद्धं प्रह्लादेन समं मुनी, कथय त्वं महाभाग कारणं विग्रहस्य वै ॥ ५॥ (कामिनीकनकं कार्यं कारणं विग्रहस्य वै) युद्धबुद्धिः
कथं जाता तयोः शान्तचित्तयोः । तथाविधं तपस्तप्तं ताभ्यां चकेन हेतुना ॥ ६॥ भोगार्थं सुखभोगार्थं स्वर्गार्थं वा परंत
प । कृतं मन्ये तु कष्टं ताभ्यां तपः सर्वफलप्रदम् ॥ ७॥ मुनिभ्यां पूर्णचित्ताभ्यां प्राप्तं किं फलमद्भुतम् । तपसा पीडितो देहः
संग्रामेण पुनः पुनः ॥ ८॥ दिव्यवर्षशतं पूर्णं श्रमेण परिपीडितौ । न राज्यार्थं धनेवापि न दारेषु गृहेषु च ॥ ९॥ किमर्थं तु कृतं यु
द्धं ताभ्यां तेन महात्मना । निरीहः पुरुषः कस्मात्कुर्याद्युद्धमीदृशम् ॥ १०॥ दुःखदं सर्वथा देहे जानन्धर्मं सनातनम् । सुबुद्धिः
सुखदानीह कर्माणि कुरुते सदा ॥ ११॥ न दुःखदानि धर्मज्ञ स्थितिरेषा सनातनी । धर्मपुत्रौ हरेरंशौ सर्ववेत्तौ सर्वभूषितौ ॥ १२
कृतवंतौ कथं युद्धं दुःखदं धर्मविनाशकम् । त्यक्त्वा ततः समाधीनं सुखरूपं मम हत्फलम् ॥ १३॥ सयुगं दाहणं कृष्णेनैव भूयो
ऽपि वा कृति, श्रुतो मया यथा निरुत्सुकः स्वर्गमहीपतिः ॥ १४॥

५५॥ इति श्रीदेवीभागवते तिलके चतुर्थस्कंधे नवमोऽध्यायः ॥ ९॥ पंचाशुद्धि रथस्थो कौर्हरयेभू गुरुणापुनः । शापोपादत्तोयतः कृष्णो जातश्च ते
तदीर्यते ॥ १॥ पूर्वाध्यायस्य कथां श्रुत्वासंभावितमेतदिति पुनः पुनर्विमृश्य संशयवान् पृच्छति जनमेजयः संदेहोऽयमिति ॥ १॥ २॥ तपितं पिष्ठिया
म् ॥ ३॥ वर्षशतमिति, अत्र तयोः नरनारायणयोः युद्धं सपूर्णं संवत्सरं परिमाणकं तत्र तयोः पूर्वं नदिव्यं सहस्रं त्विर्त्वैरयत्र सहस्रं कृष्णो नेकपर्यायो बहूनामनुरोधस्यन्याय्यत्वात् ॥
४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ कृष्णं हे कृष्ण द्वैपायनते वैवं सति कारणं तरा भावाद युद्धं कृतं तदेवन्मं संस्कारेणैवकृतमिति निश्चीयते, तदप्यनिदानकरम्॥ श्र

१४॥ कीदृशा । अहंकारस्तस्यापि चेत्तत्राह । पुरोहित्वा वारणमात्रेणेति । मया ज्योतिष्टोमः कृतो मया अश्वमेधः कृत इत्यभिनिवेशपूर्वकं कर्मणाम भिलापः कृतस्तादृशा शक्रेण वा रणमात्रेणैवेत्यर्थः । ननु तेन यथा तेन अहंकारः कृतो तत्तु नरनारायणयोर्भ्यां चेदहंकारो न कृतस्तत्राह । अहंकारकृत इति । निश्चयश्चान्यत्र इतीति भावः ॥ २६॥ किंवा किंफलमिति । तपो बलेन कृतं तेषु युद्धे पुण्यं विना प्राप्यस्य सम्पूर्णत्वात् । त्रिविधः सात्त्विकादि भेदेन ॥ २७॥ २८॥ कारणेन विनेति । कारणेनाहंकारेण विना रहितं कार्यं जगद्रूपं नैव भवतीति निश्चयस्तस्मादाजन्मस्थायायदि निश्चितमहंकारकृतं युद्धं न भवन्त्येव निश्चय इति तत्सम्यगेव इति भावः । यद्यद्वेष्टितं तत्सर्वमहंकारेणैवेत्याह । तपोदानमिति ॥ २९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ ॥

अहंकारभवात्पापात्पातितः पृथिवीतले । यज्ञकृद्दानकर्ता च धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥ १५॥ पुरोहित्वा वारणमात्रेण पातितो वज्रपाणिना । अहंकारकृतं युद्धं न भवन्त्येव निश्चयः ॥ १६॥ किंफलं तस्य युद्धस्य मुनेः पुण्यं विना कृतम् ॥ व्यासः ॥ राजंस्तु संसारमूलं हि त्रिविधः परिकीर्तितः ॥ १७॥ अहंकारस्तु सर्वत्र मुनिभिर्धर्मनिश्चयैः । सकथं मुनिना त्यक्तुं योग्यो देहभृता किल ॥ १८॥ कारणेन विना कार्यं न भवन्त्येव निश्चयः । तपो दानं तथा यज्ञाः सात्त्विकास्तु भवन्ति ते ॥ १९॥ राजसाद्वा महाभाग तामसाः कलहस्तथा । क्रियास्वल्पापि राजेन्द्र नाहंकारं विना क्वचित् ॥ २०॥ शुभा वाप्यशुभा वापि प्रभवन्त्यपि निश्चयः । अहंकाराद्बन्धकारी नान्योस्ति जगतीतले ॥ २१॥ येनेदं रचितं विश्वं कथं तद्रहितं भवेत् । ब्रह्माहं द्रस्तथा विष्णुरहंकारयुतास्त्वमी ॥ २२॥ अन्येषां चैव का वार्ता मुनीनां वसुधाधिप । अहंकाराश्रितं विश्वं भ्रमतीदं चराचरम् ॥ २३॥ पुनर्जन्म पुनर्मृत्युः सर्वं कर्मवशानुगम् । देवतिर्यङ्मनुष्याणां संसारेस्मिन्महीपते ॥ २४॥ रथांगवद्भ्रमत्यर्थं भ्रमणं सर्वदा स्मृतम् । विष्णुरप्यवताराणां संख्या जानाति कः पुमान् ॥ २५॥ वितते स्मिन्स्तु संसारे उत्तमाधममध्यमः नारायणोहरिः साक्षान्मात्स्यं वपुरुपाश्रितः ॥ २६॥ कामठं सौकरं चैव नारसिंहं च वामनम् । युगे युगे जगन्नाथो वासुदेवो जनार्दनः ॥ २७॥ अवतारान्करोति विविधान्पश्यति विधियन्त्रितः । वैवस्वते महाराज सप्तमे भगवान्हरिः ॥ २८॥ मन्वन्तरे वतारान्वै चक्रे तान्शृणु तत्त्वतः । भृगुशापान्महाराज विष्णुर्देववरः प्रभुः ॥ २९॥ अवतारानने कांस्तु कृतवानखिलेश्वरः ॥ राजोवाच ॥ संदेहोयं महाभाग हृदये मम

भ्रमणं सर्वदा स्मृतमिति । अहंकारेणैवेत्यर्थः । विष्णोरप्यवताराणामिति । अहंकाराभिनिवेशादेव विष्णोरवताराये जातास्तेषां संख्या इत्यर्थः ॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ प्रश्नबीजमुपलभ्य राजोवाच । संदेहोयमिति ॥ ३०॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्रीः॥

३१॥३२॥ यदेति, अभवदिति शेषः। संख्यं युद्धम्॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥ ४१॥४२॥४३॥ ४४॥ ४५॥ यावन्नच्यावयंति वै इति यावदे

भृगुपत्नी भगवता विष्णुना कथं पुरा पितामह, हरिणा च मुनेः पत्नी सा विध्वस्ता किं कृतं मुने, ३१॥ यद्वा शापाद्भृगोः प्राप्तो विष्णुर्देवनमस्कृतः॥ व्यासः॥ शृ

णु राजन्प्रवक्ष्यामि भृगोः शापस्य कारणम्॥३२॥ पुरा कश्यपदायादो हिरण्यकशिपुर्नृपः। यदा तदा सुरैः सार्धं कृतं संख्यं परस्परम्॥३३॥

कृते संख्ये जगत्सर्वं व्याकुलं समजायत, हते तस्मिन्नृपे राजा प्रह्लादः समजायत॥३४॥ देवान्स पीडयामास प्रह्लादः शत्रुकर्षणः। संग्रामोऽ

भवद्घोरः शक्रप्रह्लादयोस्तदा॥३५॥ पूर्णं वर्षशतं राजंल्लोकविस्मयकारकम्। देवैः कृते पुरा युद्धे प्रह्लादस्तु पराजितः॥३६॥ निर्वेदंप

रमं प्राप्तो ज्ञात्वा धर्मं सनातनम्। विरोचनसुतं राज्ये प्रतिष्ठाप्य बलिं नृप॥३७॥ जगाम स तपस्तप्तुं पर्वते गंधमादने। प्राप्य राज्यं ब

लिः श्रीमान्सुरैर्वैरं चकार ह॥३८॥ ततः परस्परं युद्धं जातं परमदारुणम्। ततः सुरैर्जिता दैत्या इंद्रेणामिततेजसा॥३९॥ विष्णु

ना च सहायेन राज्यभ्रष्टाः कृतास्तु वा, ततः पराजिता दैत्याः काव्यस्य शरणं गताः॥४०॥ किं त्वं न कुरुषे ब्रह्मन्साहाय्यं नः प्रताप

वान्, स्थातुं न शक्नुमो ह्यत्र विप्र मो रसातलम्॥४१॥ यदि त्वं न सहायोऽसि जातु मंत्रविदुत्तमः॥ व्यासः॥ इत्युक्तः सोऽब्रवीद्दै

त्यान्काव्यः कारुणिको मुनिः॥४२॥ मा भैष्ट धारयिष्यामि तेजसा स्वेन भोः सुराः। मंत्रैस्तथौषधीभिश्च साहाय्यं वः सदैव हि॥

करिष्यामि कृतोत्साहा भवंतु विगतज्वराः॥ व्यासः॥ ततस्ते निर्भया जाता दैत्याः काव्यसमाश्रयात्॥४४॥ देवैः श्रुतस्तु वृत्तां

तः सर्वश्चारमुखात्किल। तत्र संमंत्र्य ते देवाः प्रोचुः ... च परस्परम्॥४५॥ मंत्रं चक्रुः सुसंविग्नाः काव्यमंत्रप्रभावतः। योद्धुं गच्छाम

हे तूर्णं यावन्नच्यावयंति वै॥४६॥ प्रसह्य हत्वा शिष्टांस्तु पातालं प्रापयामहे। दैत्यानभिगमुस्ततो देवाः संहृष्टाः शस्त्रपा

णयः॥४७॥ जग्मुस्तान्विष्णुसहिता दानवान्दंशितोदिताः। वध्यमानास्तु ते दैत्याः संत्रस्ता भयपीडिताः॥४८॥ काव्यस्य

शरणं जग्मू रक्ष रक्षेति चाब्रुवन्। तान्दृष्ट्वा पीडितान्दृष्ट्वा देवैर्दैत्यान्महाबलान्॥४९॥ मा भैष्टेति वचः प्राह मंत्रौषधब

लाद्विभुः, दृष्ट्वा काव्यं सुराः सर्वे त्यक्त्वा तान्प्रययुः किल॥५०॥ इति श्रीदेवीभागवते ... पु ... च ... दशमोऽध्यायः॥१०॥

त्या मंत्रबलेनास्मान्लब्धस्थानाच्च्यावयंति मा वादि त्यर्थः॥४६॥४७॥४८,४९॥ ...प्रययुः किलेति, तान्दैत्यानित्यर्थः॥

५०॥ इति श्रीमद्देवीभागवते तिलके चतुर्थस्कंधे दशमोऽध्यायः॥ १०॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दे॰ भा॰

१६॥

श्रीदेव्यै नमः ॥ सप्ताधिके स्वर्पंचाप्यन्त्यधेः शुक्रस्य ऋषेरथ। मंत्रलाभार्थगमनकथा सम्प्रभिहोच्यते ॥ १ ॥ एवं काव्यमंत्रसामर्थ्येव पूर्वं देवेषु गतेषु जितो दैत्यानां हृयकाव्य उवाचेत्याह, तथा गतेष्विति ॥ २ ॥ २ ॥ नचान्यथेत्युक्तमित्यर्थः ॥ ३ ॥ तस्मान्मे तयाविधया तया सामग्र्या नैव पराजयो भविष्यतीत्यभिप्रायेणाह, न मे मंत्रबलमिति, सुरानथ सुरानपि जेतुं समर्था इत्यन्वयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ इति दैत्यपाठं सुस्टी॰ ४ अ॰ ११

श्रीदेव्यै नमः ॥ व्यास उ॰ ॥ तथा गतेषु देवेषु काव्यस्तानब्रवीद्वचः। ब्रह्मणा पूर्वमुक्तं यच्छृणुध्वं दानवोत्तमाः ॥ १ ॥ विष्णुर्दैत्यवधे युक्तो हरिष्यति जनार्दनः, वाराहरूपं संस्थाय हिरण्याक्षो यथा हतः ॥ २ ॥ यथा नृसिंहरूपेण हिरण्यकशिपुर्हतः, तथा सर्वान्कृतोत्साहो हनिष्यति न चान्यथा ॥ ३ ॥ न मे मंत्रबलं सम्यक्प्रतिभाति यथा हरिम्, जेतुं यूयं समर्थाः स्म मयात्राताः सुरानथ ॥ ४ ॥ तस्मात्कालं प्रतीक्षध्वं कियन्तं दानवोत्तमाः। अहं मन्त्रार्थं महादेवं प्रव्रजामि वै ॥ ५ ॥ प्राप्य मंत्रान्महादेवादागमिष्यामि सांप्रतम्, युष्मभ्यं तान्प्रदास्यामि यथार्थं दानवोत्तमाः ॥ ६ ॥ **दैत्या ऊचुः ॥** पराजिताः कथं स्थास्यामस्तु पृथिव्यां मुनिसत्तम, प्रहृताभवामोऽद्य बलास्तावत्कालं प्रतीक्षितुम् ॥ ७ ॥ निहता बलिनः सर्वे केचिच्छिष्टाश्च दानवाः, नाद्य युक्ताश्च संग्रामे स्थातुमेवं सुदुःखिताः ॥ ८ ॥ **शुक्र उ॰ ॥** यावदहं मंत्रविद्यामानयिष्यामि शंकरात्, तावद्भवद्भिः स्थातव्यं तपोयुक्तैः शमान्वितैः ॥ ९ ॥ सामदानादयः प्रोक्ता विद्वद्भिः समयोचिताः, देशं कालं बलं वीरैर्ज्ञात्वा प्राज्ञैर्बलं बुधैः ॥ १० ॥ सेवायां समये कार्या प्राज्ञैरात्मशुभकाम्यया। स्वप्रोत्युपचये काले हन्तव्यास्ते मनीषिभिः ॥ ११ ॥ तदद्य विनयं कृत्वा सामपूर्वं कुलेन वै, तिष्ठध्वं स्वनिकेतेषु मदागमनकांक्षया ॥ १२ ॥ प्राप्य मंत्रान्महादेवादागमिष्यामि दानवाः। युध्यामहे पुनर्देवान्मंत्रमास्थाय वै बलम् ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा यथौ गुरुस्तेभ्यो जगाम भृगुनन्दननिश्चयः, महादेवं महाराज मंत्रार्थं मुनिसत्तमः ॥ १४ ॥ दानवाः प्रेषयामासुः प्रह्लादं सुरसन्निधौ, सत्यवादिनमव्यग्रं सुराणां प्रत्ययप्रदम् ॥

ताः शुक्र आह। यावदहमिति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ मंत्रं मंत्रजन्यं बलमास्थायाऽऽश्रित्येत्यर्थः ॥ १३ ॥ भृगुर्भृगुपुत्रः शुक्र इत्यर्थः ॥ १४ ॥ काव्ये गते देवा आगत्यास्मान्नाशयिष्यन्तीति भिया सामार्थं प्रह्लादं प्रेषयामासुरित्याह, दानवा इति ॥ १५ ॥ ॥ १६

नष्टतायुतं न प्रमितार्थः॥ २६ ॥ निःसन्नाहा युद्धार्थं निरुद्योगाः अतो युष्माभिर्वैरं विहाय दयाविधेयेत्यर्थः॥ २७ ॥ सत्यमभिव्याहृतं भाष प्रह्लादस्य तत् श्रुत्वा देवान्प्रवर्तते युद्धादिति पूर्वः॥ मुदिता स्म भवन्तीत्यर्थः॥ २८ ॥ २९ ॥ नापि संयुताः तपःक्रियायुक्ताः॥ १२ ॥ १३ ॥

प्रह्लादस्तु सुरान् प्राह प्रश्रयावनतो नृपः। असुरैः सहितस्तत्र वचनं नयनायुतम्॥ २६ ॥ न्यस्तशस्त्रा वयं सर्वे निःसन्नाहास्तथैव च॥ देवास्तपश्चरिष्यामः संवृता वल्कलैर्युताः॥ २७ ॥ प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा सत्याभिव्याहृतं तु तत्। ततो देवान्यवर्तन्त विज्वरा मुदिताश्च ते॥ २८ ॥ न्यस्तशस्त्रेषु दैत्येषु विनिवृत्तास्तदासुराः। विस्रब्धाः स्वगृहान्गत्वा क्रीडासक्ताः सुसंस्थिताः॥ २९ ॥ दैत्यादंभं समालंब्य तापसा तपसि संयुताः। काव्यं पर्यपास्याश्रमे वासं चक्रुः काव्यागमश्रद्धया॥ २० ॥ काव्यो गत्वाथ कैलासं महादेवं प्रणम्य च। उवाच विधुना पृष्टः किं ते कार्यमिति प्रभुः॥ २२ ॥ मंत्रानिच्छाम्यहं देव यन्न सन्ति बृहस्पतौ। पराजयाय देवानामसुराणां जयाय च॥

व्यासः॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सर्वज्ञः शंकरः शिवः। चिंतयामास मनसा किं कर्तव्यं मनः परम्॥ २३ ॥ सुरद्रोहे बुद्धिरसौ मंत्रार्थी मितः सतां प्रतम्। प्राप्तः काव्यो रहस्ये वै दैत्यानां विजयाय च॥ २४ ॥ रक्षणीया मया देवा इति संचिंत्य शंकरः। दुष्करं व्रतमत्युग्रं तमुवाच महेश्वरः॥ २५ ॥ पूर्णं वर्षसहस्रं तु कणधूममवाक्छिराः। यदि पास्यसि भद्रं ते ततो मंत्रानवाप्स्यसि॥ २६ ॥ इत्युक्तो सौ प्रणम्याथ शंभुं बाढमित्यब्रवीद्वचः। व्रतं चराम्यहं देव त्वयाज्ञप्तः सुरेश्वर॥ २७ ॥ व्यासः॥ इत्युक्त्वा शंकरं काव्यश्चकार व्रतमुत्तमम्। धूमपानरतः शां

असुराणां जयाय चेति। प्रभुः शुक्राचार्य उवाचेति पूर्वः॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अवाक्छिराः सन्कणधूमं यदि पास्यसीत्यर्थः। एतद्व्रतं कठिनमर्थं न करिष्यति। ततो मंत्रानपि न दास्यामीति भावः॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

दे॰भा॰ मंत्रतत्परा विचारनिष्ठाः॥२९॥३०॥३१॥ अन्येतु दैत्यान्प्रत्याजग्मुः सन्नद्धाः सुसज्जा दैत्यकान्॥३१॥ न्यस्तशस्त्राः इति, एतेषु पुरा प्रथमम अभयं दत्त्वा पुनर्जिघांसया नो
हनिष्याम इदं किमित्यर्थः॥३३॥३४॥ कुहकेन कपटेन तेन हेतुना भवतां तयोर्युद्धभावेन वर्तनं तत्प्रसामान्तर्हितानां तेन कारणेन दुष्टान्प्रति दुष्टा भूत्वा युध्यामो स्टी॰ व
युद्धक्रमे इत्यर्थः॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥ ४० ॥ पदं पदं पद्भ्यां निमन्तुलं त्वल्लक्षीकृत्य गच्छन्तो भिजग्मुः॥४१॥ ४२॥ ॥ ॥ ॥ ॥॥ ग्र॰ ११
१६

ततो देवाः परित्यक्त्वा काव्यं व्रतपरं तदा। दैत्यान्संमरतां श्चैव बद्धुं मंत्रतत्पराः॥२९॥ विचार्य मनसा सर्वे संग्रामायोद्यताः
पुनः। युद्धे ताः युद्धात्तत्र यत्र ते दानवोत्तमाः॥३०॥ तानागतान्समीक्ष्याथ सायुधान्वर्मितांस्तथा। ज्ञात्वा भयसंविग्ना दै
त्या देवान्समन्ततः॥३१॥ उत्पेतुः सहसा सर्वे सन्नद्धा भयकर्षिताः। अब्रुवन्वचनं तत्र ध्यात्वा ते देवान्बलदर्पितान्॥३२॥
न्यस्तशस्त्रा वयं यावत्तिष्ठामो गुरुणा विना। मा स्मयत दत्त्वाभयं पुरा देवाः संप्राप्ता नो जिघांसया॥३३॥ सत्यं वः क्व गतं देवा
धर्मश्च श्रुतिनोदितः। न्यस्तशस्त्रान्हन्तुं भीतान्कस्माद्युद्धाय संगताः॥३४॥ देवाः॥ भवद्भिः प्रेषितः काव्यो मंत्रा
र्थं कुहकेन च। तपो ज्ञातं किंचिदु नः काव्यं तेन युध्यामः यथाशक्ति॥३५॥ सज्जीभवंतु युद्धाय संरब्धाः शस्त्रपाणयः।
शत्रुच्छिद्रे प्रहर्तव्यमिति धर्मः सनातनः॥३६॥ व्यासः॥ तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्या विचार्य च परस्परम्। पला
यनपराः सर्वे निर्गता भयविह्वलाः॥३७॥ पुरस्कृत्य दानवा जग्मुर्भीतास्ते काव्यमातरम्। इत्यूचुस्तां
स्तिसंतप्ता अभयं च ददस्व नः॥३८॥ काव्यमातोवाच॥ न भेतव्यं न भेतव्यं भयं त्यजत दानवाः। मत्स
धौ न्निधौ वर्तमानानां न भीर्भवितुमर्हति॥३९॥ तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्याः स्थितास्तत्रागतव्यथाः। निरायुधा
श्चासंभ्रान्तास्तत्राश्रमवरे दृढाः॥४०॥ देवास्तान्विद्रुतान्वीक्ष्य दानवांस्ते पदानुगाः। अभिजग्मुः प्र
सह्यैतानविचार्य बलाबलम्॥४१॥ तत्रागता सुराः सर्वे हन्तुं दैत्यान्समुद्यताः। वारिताः
काव्यमात्राथ पिजग्मुः स्तातास्त्रय स्थिताः तान्॥ ४२॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१६

